

# עלים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

העורך  
דוד פרענקל

שנה ראשונה  
וינה תרצ"ד—ה'

---

# תוכן הענינים של כרך ראשון

## על סדר א"ב של שמות המחברים.

101	אדלר, אלחנן: הדפסת הש"ס בספרד ופורטוגאל לפני שנת ר"ס.
73	אסף, שמחה: לתולדות הדפוס העברי בקושטא.
106	ברנשטיין, שמעון: שלשה פיוטים חדשים לרי"א ממורנא.
17	הברמן, א. מ.: הערות ומלואים לס' המדפיסים בני שונצינו.
	מאנן, יעקב: על זמנו ומקומו של ר' יעקב בן אליהו בעל האגרת
75	ויכוח נגד המומר פרא פול.
103	מגיד, דוד: שיר לא נודע מאת ר' יהודה אריה די מזדינא.
15	מושבצקי, א. ר.: מכתב פרופ. שטיינשניידער לר' יעקב רייפמאן
12	פריימן, אהרן: שני דפוסים קרמונים.
18	פרענקל, דוד: גרגרים.
112, 72	רקדוקי ספרים " "
81	הערות " "
20	לקורות ישראל בביהם " "
42	לקורות ישראל בספרד " "
110	לקורות ישראל בקושטא " "
78	סליחה בלתי נודעה על הקדושים מגומבין " "
44, 21	פנקס חבורה קדושה דק"ק חירוסטקוב " "
70	קרויס, שמואל: שתי רשימות של ספרים.
	שווארץ, זכריה: הקדמת יעקב המתרגם (מכ"י פרים מספר א' קע"ג
37	חלק ה')
77	על ענין הג"ל
80	הערות שונות מאת: מארכס מ., קוק ש. ח., קלאצקין י., שלום ג.
97, 65, 33	ספרים חדשים
115, 82, 46, 26	ספרים עתיקים
128, 96, 64, 32	Judaica

# Inhaltsverzeichnis des I. Jahrganges.

E. N. Adler: Spanische und portugiesische Talmud-Inkunabeln . . . . .	101
S. Asaf: Zur Geschichte des hebräischen Druckes in Konstantinopel . . . . .	73
S. Bernstein: Drei Gedichte des Jehuda Arje Modena . . . . .	106
D. Fränkel: Bemerkungen . . . . .	81
— Bibliogr. Fragen an Gelehrte . . . . .	20
— Eine Verschiedenheit des Druckes in den Exemplaren des SeMaG, Soncino 1488 . . . . .	72
— Eine Verschiedenheit des Druckes in den Exemplaren der Responsen des Meir (MaHaRaM) Lublin, Venedig 1618 . . . . .	112
— Eine unbekannte Selicha auf die Gumbinner Märtyrer . . . . .	78
— Pinax der Chewra Kadischa in Chostrostkow . . . . .	21, 44
— Zur Geschichte der Juden in Böhmen . . . . .	20
— Zur Geschichte der Juden in Konstantinopel . . . . .	110
— Zur Geschichte der Juden in Spanien . . . . .	42
A. Freimann: Zwei hebräische Inkunabeln in der Vaticana . . . . .	12
A. M. Habermann: Anmerkungen und Ergänzungen zu „Hamadpissim B'ne Soncino“ . . . . .	17
S. Krauss: Zwei Bücherverzeichnisse . . . . .	70
D. Maggid: Ein Gedicht des Jehuda Arje Modena . . . . .	103
J. Mann: Über Jakob b. Elia, Verfasser des polemischen Briefes gegen den Apostaten Pablo . . . . .	75
E. R. Mosewiczki: Ein Brief Steinschneiders an Jakob Reifmann . . . . .	15
A. Z. Schwarz: Aus Kod. Paris 1173,5 . . . . .	37
— Replik . . . . .	77
I. Davidson, D. Fränkel, J. Klatzkin, S. C. Kook, M. Marx, G. Scholem: Bemerkungen . . . . .	80
Neuerscheinungen . . . . .	1, 33, 65, 97
Antiquarische Bücher . . . . .	26, 46, 82, 115
Judaica . . . . .	32, 64, 96, 128

# ALIM

## Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums

Herausgegeben von  
David Fränkel, Wien.

*esenes*

I. Jahrgang.

WIEN 1934/35.

# עלים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

י"ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

תמוז תרצ"ד

חוברת א'

## התוכן:

ספרים חדשים

פרופ. ד"ר א. פריימן: שני דפוסים קדמונים

א. ר. מושביצקי: מכתב פרופ. ד"ר

מ. שטיינשניידער לר' יעקב רייפמאן

א. מ. הברמן: הערות ומלואים לס' המדפיסים

בני שונצינו

גרנים

לקורות ישראל בביהם

שאלות לחכמים

פנקס חברה קדושה דק"ק חורוסטקוב

ספרים עתיקים

מחיר כל חוברת 1 פרנק שווייצארי (0.32 דולר)

הכתבת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN, II., TABORSTRASSE 24a (Austria)

Copyright 1934, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למו"ל

---

Eigentümer, Herausgeber, Verleger: David Fränkel, Wien II, Taborstraße 24a.  
Verantwortlicher Redakteur: Naftall Appel, Wien IX, Liechtensteinstraße 21.  
Druck: Appel & Co., Wien IX, Liechtensteinstraße 21.

# ע ל י ם

לביבליוגרפיה ולקורות ישראל

העורך והמוציא לאור פרענקל, וינה

## ספרים חדשים

כל הספרים הנרשמים כאן, נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24 a

המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ

Preise in Schweizer Franken

מחברים ומוציאים לאור מתבקשים לשלוח אלי עקומפלאר אחד מספריהם, ואודיע בעתון זה על הופעת ספריהם, וע"י זה יתפרסמו ויפוצו ספריהם בעולם הספרות.

המוציא

אגרת הקודש מ"ה מכתבים מאדמו"רים ר' מנחם מענדל  
מויטעבסק ר' אברהם מקאליסקא ור' שניאור זלמן מלאדי. חומר רב  
לקורות הישוב בארץ ישראל ולקורות החסידות. י"ל מכת"י. (96 עמודים)  
לכוב 80 Fr. 1

אוצר בדויי השם (1), מפתח שמות הבדויים Pseudonyme בספרות

(1) על הנרשמים בספר הזה יש להוסיף:  
א מ נ ח - או ברדת המ"ן - משה נרבוני (שמוינשניידער, העבר. איבערזעצונגען  
עמוד 56 ועמוד 205).

ח ש א י - שבתי אלחנן מהוקנים (דיל ויקיו, הנרשם באוצר בדויי השם בשמות  
בדויים אחרים תחת 3181 u-4618 № כן תחום בטעם וקנים השם וקנים  
כח"י הנמצא בספרי של חיברו יוניאן קולירז' בעיר סינסנאמי).

י א י ו - יצחק אריה ריגיו מפירארה (בכתב"ד שהיה בירי).

י ב ב - ישראל בנימין באסאן (בכת"י שהיה בירי).

י ב ק - יוסף ברוך קאניס (כן תחום בטעם וקנים הנ"ל).

י ב ש - יעקב שנה טובה בן שלמה (מזכרת חכמי איטליא).

ר ח י מ - רפאל חיים מפרגולא.

ר מ ה - רחל מורפורגו הקטנה (קול בוכים טריאסטי 1856 עמוד ו').

ש ב י ק - שניאור בן יהודה פלקון (ראה להלן הערת על ס' אוצר השירה והפיוט).

ש ח י - שלמה חזק.

ש כ מ - שמשון כהן מודין (בכת"י שהיה בירי).

ישראל... עם פתרוניהם" מר' שאול חיות (14, 336, 16, 66 עמודים) הם יכיל 5145 פתרונים לשמות בדוים עם המקורות, ומפתחות מסודר עפ"י א"ב. וינא תרצ"ג 80

Fr. 62

אוצר הכבוד (2) על אגדות הש"ס לרבינו טודרוס הלוי אבועלפיא עפ"י קבלה על סדר מועד (6, 124 עמודים), סאטמאר תרפ"ו 40

Fr. 2

אוצר כל מנהגי ישורון (3) מהרה"ג ר' אברהם אליעזר הירשאוויץ. יכיל כל מנהגי ישראל מראשית השנה ועד אחרית השנה מסודרים עפ"י א"ב (כעין אנציקלופדיא). מקור המנהגים וטעמיהם מבוארים בטוב טעם והסברות ישרות. עם הערות רבות, ביוגרפיות (תולדות הרבנים והמחברים המובאים בפנים הספר) וביבליוגרפיות, עם תמונת המחבר. הוצאה רביעית מתוקנת עם הוספות רבות. (38, 360 עמודים) לבוב תרצ"ז 80

Fr. 6.50

אוצר השירה והפיוט (4), מזמן חתימת כתבי הקודש עד ראשית תקופת ההשכלה, מאת הרה"ח ר' ישראל דאווידזאן. כרך ראשון אות א' (68, 418 עמודים) כרך שני אות ב' — כ' (6, 490 עמודים) כרך שלישי אות ל' — ת' (12, 544 עמודים) כרך רביעי מלואים, לוח הפייטנים ורשימת פיוטיהם ומפתח הענינים (11, 491 עמודים) נויארק תרפ"ה — תרצ"ג 40

Fr. 150

ש מ ג ר — סרדכי שמואל גירונדי.

ש מ י — שבתי אלחנן מהוקנים (ר"ל ויקיין, בכת"י טעם זקנים הני"ל).

ש נ י — שמשון נחמני (בכת"י טעם זקנים הני"ל).

(2) המו"ל כותב, נדפס ראשונה בשנת תקס"ח ועתה... שנית" אצל באט נדפס גם בווארשא בשנת תרל"ט עם חדושינו גם על סדר נשים ומס' חולין. (3) בשבט ספר זה האריכו גדולי הדור בהסכמותיהם (רבי יצחק אלחנן ו"ל ויברל לחיים רבי אברהם יצחק קוק שליט"א ועוד) וכן המבקרים בעתונים (באוצר החיים, דער איוראעליט פראנקפורט, איור. פאמיליענבלאטט האמבורג, מארגען זשורנאל ניויארק ועוד) כתבו ש, אוצר כל מנהגי ישורון ספר חשוב הוא, יפה ונהדר בכל הבחינות. ראוי הספר הזה לעלות על שלחן כל חובב דתו ועמו, ולא יחסר בספריה של כל איש המדע, ודרך אגב אציג כאן איזה הערות ואעמי מנהגים שונים.

לצד 28 טעם שהחזן והכלה מתענין ביום חופתם עיין כנסת הגדולה (סובאלסקי), כרך ג' ווארשא תרנ"א. מ"ש רא"ד ראבינאוויץ בשם הרקה, לצד 36 מה שמקדשים בטבעת עיין שו"ת צמח צדק (לאדמו"ר מליבאוויטש) הטעם עפ"י קבלה בסוד, ועיין מורח ומערב כרך ה' צד 51 בשם רב האי גאון (ר' סעדיה גאון שגם בזמן הבית היו מקדשים בטבעת ע"ש). לצד 323 בטעם אמירת הקדיש בשפת ארמית עיין תוס' ברכות דף ג' ע"א ד"ה ועונין, טעם, לפי שלא היו הכל מבינים לשון הקודש... ושו"ת הרשב"א ח"ה סי' נ"ד. (עוד יבוא בחוברות הבאות) :

(4) הערות ומלואים לברך א' אות א' (המשך יבא). 447 № : אגן הסהר, נזכר במדרכי סוף מס' ראש השנה, נוי מ' קולות בדיעבד.

בבית העלמין של יהודי שאלוניקו (ג' חלקים) מצבות שונות עתיקות  
 לר' מיכאל מולכו. שאלוניקו תרצ"ב-ג' 80  
 Fr. 10

190 אריר השובן מרומים, בירי נמצאה העתקה שלמה מפיט זה.  
 1494 אהלה אלהי אשירה עזו, שמקורו באס"ב (מחזור. אשכנז  
 סבינימנה קרימנה) חסר שם אות פ' אשר אני מטלימו כאן (מכת"י). אחרי תיבות  
 וכוונן כסאך בקרית מלכה צ"ל: בכתוב בדברי קדשך יפה נוף משוש כל הארץ  
 קרית מלך רב,

פני מאור לבנה וחמה תחפיר,  
 ויבושו עובדיהם בטאלת(ם) מלכה".

פאר עיר יופי לברה כחמה,  
 וגלה לנגדינו כבור המלכה",  
 ככתוב ע"י נביאך וחפרה הלבנה וכו'.

5029 אליך ה' נשאתי, נדפס גם במחזור חלק דף שט"ו (נסמן  
 במעות ש"י).

5310 אם הרבינו פשע ועברה, מחזור חלק דף שט"ו והוא סוף  
 מן פיוט ה' מוסיב (№ 896).

5501 אם תאהב נפשך, ראב"ע לספרו סגולת מלכים (שני המאורות  
 עמוד 180).

7539 ארומםך אלהים המרומם, נדפס ראשונה במחזור מנהג  
 רומא וויניציא שט"ו דף קצ"ב ע"ב ואח"כ בוויניציא שפ"ו.

7591 אריו בשיתי, בשורה חמישית: בדפוס זה וכו' וכן היא בתפלת  
 ישרים וויניציא תקל"ה דף ר"ח, ושם נדפס בראשו: מכתב (מכתם?) לר'  
 יוסף אלבסולי.

7388 אשחרת שועהיך, נדפס גם במחזור חלק ת"ב דף קל"ו.  
 8502 את אויבך אל תשמיר, נדפס בראשונה במחזור מנהג ספרד  
 עם הנהגות שבי"ף וויניציא של"ב, דף קל"ח.

כן לא נרשמו באוצר השירה והפיוט (אות א'), פיוטים אלו:  
 „אז"א סחל וסלה לענותינו ביום צום תענית הזה".

נדפס ב„סדר תענית צבור אשר הוסדר להתפלל... בהדס השלישי בשלטה  
 עשר יום בו (בשנת תקל"ו) בעיר מנטובה, (ספר זה נמצא תחת ידי למכירה):

„אפרוש כפים (סימן אברהם אסא חוק).  
 נדפס בסוף חמש מגילות עם פירש"י וחרגום לאדינו באריכות. קושט' חק"ד 4.  
 (ספר זה נמצא תחת ידי למכירה):

„אתה האל עושה פלא בורא רפואות".  
 נדפס ב„סדר לימוד... בבית הכנסת הגדולה... ליוורנו שנת תענ"י.

במפתח המקורות (עמוד XLVII): ס - שבי"ף מחזור מנהג ספרד ע"י שמואל  
 בר יצחק פואה, וויניציא של"ב.  
 לפי דעתי הוא ראשי תיבות שניאור בן יהודה. פלקון בנרשם בסליחות

בית הבחירה לרבינו מנחם המאירי על מס' סנהדרין (5 י"ל פעם ראשונה (מכת"י) עם הערות ומראה מקומות, ע"י הח"ג ר' אברהם סופר, ובסופו קונטרס מר' עקיבא איגר על מס' סנהדרין (מכת"י). (8, 344, 8 עמודים) פראנקפורט א. מ. תר"צ 80

Fr. 10  
באור תשעים מלות בודדות בתנ"ך מר' סעדיה גאון: פי' הארוך  
לפ' בראשית מר' סעדיה גאון, ירושלים תרצ"א 160  
Fr. 2  
גנוי (שירה ופיוט) 6 שירי קודש של ר' אלעזר הקליר מכתבי יד  
הגניזה הקהירית (פוסטאט). סדורים ומוגהים ע"י ר' יוסף מרקוס. (134 עמודים)  
ניו יארק תרצ"ג 80  
Fr. 4

לילי אשמורת וכו' וויניציא של"א (שוואגער & פרנקל הוסיאטין № 257 Catalog 36 והסליחות הנן דומות בדמותן ובאותיותיהן כעין סידור-ומחזור זה.

ר' שניאור בן יהודה פלקון הוא חתנו של ר' מאיר ׳ן גבאי, והוא הוציא לאור ס' תולעת יעקב לחתונה קושט' ש"ב, וס' דרך אמונה קושט' ש"ב (השוה: בלוי (ZiHB. X S. 52-58) וס' פסח לה' על ההגדה (השוה: יערי, מקריט ספר" שנה ט' ספר"ג) - ושטיינשניידער. השיטתו הגדולה מספרי בודליאנה № 9242. סידור ומחזור זה מנהג ספרד עם הגהות שבי"ף (ובו ג"כ סגולת אנטויכוס ואזהרות ר"ש בן גבירול) וויניציא של"ב. (וקר במציאות) נמצא תחת ידו למבירה. (בחס"א נשלמו בכתב או מרפוס אחר הדפים א' ב' ט"ו - כ"ה כ"ח - ל"א מסיום בדף קס"ח. ובחס"ב דף ק"ע. שני החלקים הם בלי שערים).

(5) בית הבחירה חידושי המאירי על מס' העניית חלה סרות ושקלים, עם הגהות הח"ג ר' אברהם סופר, נמצא תחת מכבש הדפוס ובקרוב יצא לאור, ומי אשר ירצה לקנותו יוכל להתמונה על ידו.

בית הבחירה חידושי המאירי על מס' ראש השנה, העתקה הקטגורפית מכת"י, ע"י הרב ר' קמירינג, פארמא. נמצא תחת ידו למבירה. כן נמצאים בידי למבירה חלקים אלו:

Fr. 4 חידושי המאירי על מס' ברכות

5 חידושי המאירי על מס' עירובין

5 חידושי המאירי על מס' פסחים

3 חידושי המאירי על מס' ביצה (ברלין תרי"ט).

4 חידושי המאירי על מס' מגילה (פראג תק"ע).

3 חידושי המאירי על מס' סוכה

20 חידושי המאירי על מס' יבמות (שלוניקו תקנ"ד).

בית הבחירה פסקי הלכות המאירי על מס' נדרים

10 נזיר סומה (ליורנו תקנ"ה).

3 בית הבחירה על מסכת חגיגה (עפ"י כת"י) פראנקפורט.

4 בית אבות על מס' אבות מר' מנחם המאירי.

(6) הערה לצד 59: פיוט אחשוורוש והמן הרע שניהם יועצים בעצת רע החסר, פיוט זה נמצא בשלימות במחזור סגולתא כתב-יד עתיק על קלף, שהיה בידי ונמכר לספריה בניו יארק, (במחזור (כת"י) זה נמצאים חמשה פיוטים בלתי נודעים, ששה עשר פיוטים שלא נדפסו מעולם, וששה פיוטים משונים מהנדרפסים).

- גנוי שעכטער, ספר א', קטעי מדרש והגדה מן הגניזה שבמצרים, י"ז  
Fr. 25 ע"י הרה"ח ד"ר לוי גינצבערג. ניויורק תרפ"ח
- גנוי שעכטער, ספר שני, קטעים מכתבי הגאונים מן הגניזה ועוד נוסף  
Fr. 30 מספרי הלכה של הקראים הקדמונים וכו' ע"י הנ"ל ניויורק תרפ"ט
- גנוי שעכטער ספר שלישי, פיוטים ושירים מן הגניזה ע"י הרה"ח  
Fr. 18 ד"ר דאידזאן
- דרך חיים לרבינו מנחם די לונזאנו (גאון ומשורר מפורסם  
מירושלים במאה הרביעית). שירים עם פירוש גדול וליקוטי מאמרים מתלמוד  
ומדרשים בחכמה מוסר ומדות. עם תולדות המחבר והערכת ספריו וע"י הר'  
מאיר וואנדער ז"ל ועם חדושים והערות על עניני הלכה שבו. מהר' בעריש  
צוקערמאן (156, 36 עמודים) לבוב תרצ"א 80  
Fr. 2.50 דרכי שלום מהגח"מ ר' שלום הכהן מבערזאן כללי הש"ס. בילגוריי  
תרפ"ט 80
- Fr. 2 הוזהר הקדוש (תלק ו') כל המאמרים מן זהר, זהר חדש ותיקוני זהר  
שיש בהם ביאורים על ס' תהלים. עם העתקה ללשון הקדש עם פירוש זיו  
הזהר להג"מ יהודה ראזענבערג 280 עמודים. בילגוריי תרפ"ט 40  
Fr. 7 זכור למרים, על חומר איסור לשון הרע ממחבר ס' חפץ חיים ז"ל.  
פיעטרקוב תרפ"ה 40  
Fr. 1.50 זכרון יעקב ויהודה, דרושים להג"מ יעקב צבי יאללעש (מח"ס  
מלא הרועים) ולבנו ר' ליבוש מסטריא. מונקאטש תרפ"ח 80  
Fr. 1 חרושי הר"ן על מס' ראש השנה (הוצאה מתוקנת). ווילנא תרפ"ה 2  
Fr. 1 חוקה רבה להג"מ ר' יהודה ליב קראך, פפוליים עצומים וחיידושי  
דינים וכללים בדיני חוקה, כולל רובי הסוגיות המדברות בענין העמד דבר  
על חוקתו. סדרו והו"ל הח"ר פנחס יעקב הכהן. חמשה כרכים. ליפסא תרפ"ז —  
תרצ"א 2. כרך א' (אורח חיים) 12, 256 עמודים. כרך ב' (יורה דעה) 10,  
310 עמודים. כרך ג' (יורד ב') 12, 366 עמודים. כרך ד' (יורד ג') 10,  
328 עמודים. כרך ה' (אבן העזר) 11, 335 עמודים. נדפס בהדור רב, על נייר  
משובח וגליונות רחבים. מחיר כל חלק  
Fr. 20 חכמת בן סירא השלם כולל כל הפרקים העבריים שנתגלו עד היום  
ותרגום מדעי מן המקומות החסרים בעברית. מוגה ומסודר ע"י קציר ומבוא  
ע"י ר' משה צבי סג"ל. ירושלים תרצ"ג 80 (30, 88 עמודים).  
Fr. 5 חלקת בנימין על ההגדה של פסח עם הפנים לאדמו"ר ר' בנימין מגיד  
מישרים דק"ק זלאזץ מתלמידי הבעש"ט ז"ל: תולדות בנימין תולדות האדמו"ר  
הזהר (7). באריכות מר' חיים יששכר גראסס (114 עמודים) מונקאטש תרצ"א 80.
- יד ושם לזכר אברהם זלמן פריידוס קבוצת מאמרים וחקירות בספרות  
ישראל מאת החכמים דאווידזאן וואכשטיין ליבאוויטש, שווארצבערג ילין בארון  
ורביקינד בחלק הלועזי Studies in Jewish Bibliography מהחכמים
- (7) מח"ס תורי זהב, אהבת דודים, אמתחת בנימין. אחד מאדמו"רים המצוינים  
בין תלמידי הבעשים ז"ל, ופלא שעד כה לא נרשמו תולדותיו, וגם בס' החסידים  
(והחסידות) יפקר מקומו.

וויערניק, זאכס, ר. קאהוט, לינדברג, בלוך, חוקל, ברנהימר, ענעלאו, אדלער, פריימאן, ג. א. קאהוט, קרויס, לויטערבאך, רידער, ראט, שווארץ, שפירא, כהן, מארכס, וואלפזאהן, סימונסען, קאהלער, ועוד. (812 עמודים) ניוורק תרצ"ז. Fr. 32  
ספר היובל למלאת חמשים שנה לבית מדרש הרבנים בבודאפשט.  
מאמרים מדעיים מחכמים שונים. (330 עמודים) בודאפשט התרפ"ח. Fr. 6.50  
יחס האגדה להלכה מהרבנים הירשבערג ומורמלשטיין. (152 עמודים)  
Fr. 3 וינא הרפ"ט

לוח תרצ"ד עם הקביעות ומנהגי ביהכ"נ וכו' ווען 8 Fr. 0.50  
מאמרים לזכרון (הרב פרופ. ד"ר) צבי פרץ חיות ז"ל, מאת אוהביו ומכבדיו. העורכים החכמים א. אפטוביצר, וו. שווארץ. מלבד העורכים הנכבדים משתתפים בו במאמרים החכמים: אלבעק, אסף, אפשטיין, בארון, ביבלר, בלאך, בלבן, דאוידזאהן, דיזענדרוק, לויטערבאך, מורמעלשטיין, מרגליות, פריימאן, ציממעלס, קאסוט, קליין, א. שווארץ (ז"ל), וג. שלום. —  
בחלק הלועזי Abhandlungen zur Erinnerung an Hirsch Perez Chajes נדפסו מאמרים מן החכמים: מ. רוזנפלד ושל חיות, קאהוט, אדלר, בלוך, גינצברג, קרויס, לעוו, מארכס, פרלס, ז. שווארץ, טורטשינר, וואכשטיין, צייטלין. — (6, 352, 308, 70 עמודים). וינא תרצ"ג 80 Fr. 25

המדפיסים בני שונצינו (9 תולדותיהם ורשימת הספרים העברים שנדפסו על ידיהם, מהח"ר אברהם מאיר הברמן. וינא תרצ"ג 80 (90 עמודים) Fr. 2  
מדרש, הגדול על ויקרא. (נדפס מכת"י) עם הערות מדר' ראבינאוויץ

ניוירק 80 Fr. 20  
מוזמור לתורה לחנוכת בית תפלה בעי"ת נפולי בליל ר"ה תרצ"ד. מרי"א לאידי. (עברית ואיטלקית) 4 עמודים.

ס' מן על אבות (עם הפנים) חמש חוברות להרב רמ"נ פריעדמאן Fr. 6  
מחזור ויטרי לר' שמחה ב"ר שמואל מויטרי (תלמיד רש"י) עם הקדמה מר"ש הורוויץ ור"א ברלינר עם קונטרס הפיוטים מר"ח בראדי (ערך י"ב מאות דפים). Fr. 12

(8) כבר העירו גדולי וחכמים כי רבה העוובה בענין הדפסת הלוחות שפעמים יש בה הרבה שגיאות ומעוותים, וע"י האי דיקנות באים רבים לירי מכשולות. כן יש עירוב פרשיות כלוח זה שלפנינו ומעוותים בהרבה מקומות. במנהגי מ"א באב — למשל — כותב: "סאן ליינט איכה וכו' ק"ש אהנע תתקבל וכו' עירוב הכשילין וכו' קידוש מיט שהחיינו..."

(9) המדפיסים בני שונצינו הוא חבור גדול הערך ורב הענין להסתענינים בביבליוגרפיה, יש בו דברים שלא נודעו עד כה בקהל ולא נדפסו בספרי הביבליוגרפים, כי המחבר מביא מאמרי-חתימה (קולופוניים) שירים והקדמות המרפסים מספרים יחידים בעולם, שלא נודעו לוולחן, (השוה שם צד 25-26 סורר במנהג ספרד, ב' חלקים, נאפולי ה' סיון ר"נ, וצר 31-32 מסכת נדה עם פירש"י ותוספות ופסקי תוספות. חמ"ד ושהמ"ר (שונצינו) כ"ה אב רמ"ט).

(10) הערות ומלואים מהמחבר נדפסו להלן.

מערב עד ערב, מאמרים שונים ובהם לקורות התנועה הציונית ברוס' ועל הקראים ועוד ענינים מר' מרדכי הכהן (יותר מן 700 עמודים) ווילנא תרפ"ג 80 Fr. 5

מסכתות ועירות; והן: מסכת יראת חטא, מסכת דרך ארץ ועירא, מסכת עריות, פרק מעשים פרק שלום, פרק גדול השלם, הוצאו עפ"י כת"י, עם מבוא והערות ומראה מקומות ע"י דר' מיכאל היגער, (178 עמודים) נויארק תרפ"ט 80 שבע מסכתות קטנות, והן: מס' ס"ת, מס' מזוזה, מס' תפילין, מס' ציצית, מס' עבדים, מס' כותים, מס' גרים. ונלוו עליהן מסכת סופרים ב'. הוצאו עפ"י כת"י עם מבוא והערות ומ"מ ותרגום אנגלי ע"י ד"ר מיכאל היגער (56, 88 עמודים) נויארק תר"צ 80

מסכת שמחות דר' חיה, ספר חבוט הקבר, והוספות אל שבע מסכתות קטנות ואל מסכת סופרים ב' עפ"י כת"י שונים ע"י ד"ר מיכאל היגער. (272 עמודים) נויארק תרצ"א 80

אגדות התנאים ספר ב' אגדות התוספתא (כעין עין יעקב לאגדות הש"ס) עם הקדמה ומפתח הענינים, מאת ד"ר מיכאל היגער (168 עמודים) נויארק תרפ"ט 80

משכיות לבב גלגולו וגורלו של הספר מעם לו עז 11 (פירוש רחב ומפורט על התורה, בשפה אישפניולית). מאת ר' מ. ד. גאון (2, 66 עמודים) ירושלים תרצ"ג 80

11) על ספר מעם לו עז עיין המזכיר שנה 17 עמוד 15, XIV, S. 80, ZfHB, S. 185 ff. מורה ומערב ברך ב' S. 191-201 וראה שנתון 'ישראל' שלוניקי תרצ"ג צד 11 מאמרו של פרופ' מירקאדו יוסף קובו.

מעם לו עז, בראשית שאלוניקי תקנ"ה, לא נזכר בס' משכיות לבב, נמצא בירי למכירה (בלי השער וחסר מההקדמה עד דף ו'). ההוצאה הזאת נזכרת אצל ZfHB S.81 M. Franko, ואיננה בבית עקד ספרי ביהמ"ד לרבנים בניו יארק. (ע"י המסדר... פנחס קלעי וע"י המסדר ברוך סוחו וע"י הפועל רפאל בב"ר שלמה עוויליוו) דף האחרון לא ראה שמינשניידער.

מעם לו עז חלק שני מן ס' שמות, שאלוניקי תקנ"ה, (שלא נזכר בס' הנ"ל), נמצא בירי למכירה (מן תחלת פ' משפטים עד אמצע פ' תרומה, 110 דפים, ומפתחות 2 דפים).

מעם לו עז חלק שלישי מן ס' שמות, דפוס הראשון קושט' תק"ה נמצא בירי למכירה עקז' חסר (באמצע). גם הוצאה זו לא נרשמה בס' משכיות לבב, כן נמצא בירי למכירה (מהנרשמים בס' משכיות לבב).

מעם לו עז על ויקרא, שאלוניקי תקס"ב 2° (לא נודע לרושטי רשימות אחרים (לכד ספר מ. ד. גאון) כי לא נזכר ב' בית עקד ספרים).

על במדבר, קושט' תקכ"ד 2° שלם (בביהמ"ד ניו יארק נמצא רק חסר (ZfHB, XIV S, 81).

על דברים, קושט' תקל"ג 2° (ח"א עד פרשת עקב, וחסר השער).

על ס' יהושע ח"א, שאלוניקי (באותיות וויען) תרי"ב, 2°

על ישעיה, שאלוניקי תרנ"ב.

מפתח ההספרים הנמצאים והנוכרים בספרי בית אוצר הספרים דקהל וינא, ע"י הח' ד"ר דובער וואכשטיין חלק א' (6, 16, 72 עמודים) ווינא תרפ"ב, חלק ב' (16, 52 עמודים) ווינא תרפ"ו. חלק ג' (34, 116 עמודים) ווינא תרצ"ז, חלק רביעי עם מפתחות הנספדים ושמות הערים הנוכרים בכל הארבעה חלקים, (64, 40 עמודים) ווינא תרצ"ב 80 Fr. 8

נועם המצות, על תרי"ג מצות דרושים ומוסר וטעמים ה' חלקים (500 עמודים). להג"מ נפתלי הירץ קרעטשמער מפאניוועז ווארשא חש"ד 80 Fr. 4  
נחום סוקולוב, לדמותו הרוחנית, מאת מרדכי גוטפריד (16 עמודים)

וינא תרצ"ג 80 Fr. 1  
נשים עבריות בחור מדפיסות מסדרות מוציאות לאור ותומכות (במחברים) 12 מר' א. מ. הברמן (28 עמודים) ברלין תרצ"ג 80 Fr. 2  
ספר הזהב פניני התלמוד בעברית, ובשפת יהודית (בחרוזים) ובשפת אנגלית, מדות ומוסר ומשלי הכמים מר' זאב ארי' שאסטאק. (328 עמודים, על נייר משובח) נויארק תרפ"ו 80 Fr. 15

על מפתן ימי הבינים, ספור יסודתו בדברי הימים מרודקין ווילנא 80 Fr. 1  
ערך הכונה בתפלין, דרשת בר מצוה של אלכסנדר זאב ברונר (20 עמודים) וינא תרצ"ג 160

פיוטי יוני לשמע ישראל קרובה לסדר דברים ו' ד' (מהגניזה) עם הערות והארות מאת ד"ר מנחם זולאי (20 עמודים) ברלין תרצ"ג 80 Fr. 1  
קהל רופאים, מצבות רופאי שלוניקו משנת רס"ד עד היום. מר' ברוך בן יעקב. שאלוניקו תרצ"ג 20 Fr. 2

#### (12) מלואים לרשימת המדפיסות ומו"ל:

פראדעל מ"ץ ווילנא, הדפיסה משנות עם פ"י חר' עיבדי' מברטנורה ותוספות יוט, ששה כרכים, ווילנא תרס"ד. (נמצא בידי למכירה).

הרבנית בריינא וואלאבר ינסקי, נאוהרדק, הו"ל ספר ערוך השלחן חבור גדול הכמות והאיכות מאביה

הגאון מוה"ר יחיאל מיכל עפשטיין ז"ל, כל דיני שרע ונושאי כליו עד האחרון שבאחרונים, והכל בלשון צח וקל ובסדר נכון. (נמצא בידי למכירה)

אסתר לעזער טארנא, הדפיסה ס' לב העברי לר' יוסף שלעזינגער, טארנא תרפ"ח.

עטיל אמקרויט פשעמישל, הדפיסה הרבה ספרי תפלות ושאר ספרים.

אלמנה אלפין ווארשא, "משניות עם פי' ע"מ".

מן הספרים שנדפסו ע"י ריינה בת חנה גראציה מינדיס אלמנת דון יוסף

נשיא (השוה בס' הג"ל עמוד 5) נמצא אצלי למכירה:

גל של אגוזים לר' מנחם אגוזי, על ספר בראשית, ביליודיר חש"ד (שנ"ג).

תורת חסד לר' יצחק יעבץ (חסד דף האחרון). ביליודיר חש"ד (שנ"ד).

תורת משה פי' ספר בראשית לר' משה אלשיך. (רפוס הראשון) ביליודיר

חש"ד (שנ"ד) 30.

קונטרס התשובות ביבליוגרפיה שלמה של ספרות השו"ת 13, בצרוף  
מבוא על ערך השו"ת לתולדות ההלכה והתפתחות המשפט העברי, מאת ר'  
בועז דר' כהן (226 עמודים) בודאפעסט תר"ץ 80  
Fr. 6  
רשימת אוצר נחמד מן 84 כתבייד ובתוכם יחידים בעולם. (8 עמודים)

זינה 80  
Fr. 1  
רשימה הקטגורפית „עקד הגדות“ אסיפה חשובה מן ערך 100 הגדות  
של פסח, נוסחאות שונות ותוצאות שונות מן שנת רס"ה (1505) והלאה. ובתוכם  
יקרי המציאות מאד מאד, ויחידות בעולם שלא נודעו עד היום הזה, והגדות עם  
ציורים יפים מעל פתחי עץ ולחות נחשת (Holzschnitte u. Kupferstiche). 14  
שו"ת בית דוד, הג"מ וואלף לייטער על ד' חלקי ש"צ. ב' חלקים  
וח"א נדפס שנית, וחלק ב' נתוסף כעת (226 עמודים) פיעטרקוב תרצ"ג 2  
מב' בד  
Fr. 6

שו"ת ברכת יצחק, הג"מ ח"י יקוחם וויען תרפ"ג 2  
Fr. 3  
שו"ת כוכב מיעקב הג"מ יעקב וויידענפעלד אבד"ק הרימלוב  
בילגורייא תרצ"ג 2  
Fr. 8

שו"ת משיב שלום, להג"מ שלום יוסף פייגענבוים. בילגורייא  
תרצ"א 20  
Fr. 8

שו"ת צור יעקב, להג"מ אברהם יעקב הורוויץ בילגורייא  
תרצ"ב 20  
Fr. 6

שו"ת שערי בנימין, הג"מ אברהם בנימין קלוגר בנו של הג"מ שלמה  
קלוגר מבראד (120 עמודים) (נסדר בבילגורייא) פעסט תרצ"ג  
Fr. 3  
שו"ת ובחרת בחיים, להג"מ שלמה קלוגער על ש"ע אורח חיים  
(נסדר בבילגורייא ונמצא תחת מכבש הדפוס)

Fr. 6  
שפה אחת ודברים אחדים פילולוגיא עברית מר"ש רוזאניס סופיא  
תרפ"ח  
Fr. 30

שלשלת זהב תולדות ר' נפתלי הכהן ז"ל (15 מח"ס סמיכת חכמים,  
מר' מאיר הארטשטיין — ראפופורט. ובו הרבה מכתבים מהגאון ר"ג הכהן  
וממחור' החכם צבי ז"ל ע"ד נחמיה חיון. מונקאטש תרצ"א 80  
Fr. 2  
שמות ספרים עבריים, מאת פרופ. ד"ר אברהם ברלינר, תרגם בצרוף  
הערות והארות א. מ. הברמן. (32 עמודים) ברלין תרצ"ד 80

13) עיין ברשימת ספרים שלי לקורות ישראל במלכות יון, צד 33  
הערה 3.

רשימתי № 73 המכילה 500 ספרים, — שו"ת, ספרי פוסקים ומפרשי הרמב"ם, —  
מבוארים ברשימתי היטב איכותם ומהותם וביניהם שו"ת שלא נרשמו בקונטרס  
התשובות, נשלחת חנם לכל דורס.

14) רשימה זו נשלחת בשאלה רק למאספי ספרים או לבתי עקר ספרים  
המהענינים לקנות אסיפה כזו כי אין לי סמנה עקו' רק במספר מצומצם מאד.

15) השוה לזה: Revue des Et. Juives שנת החמשים עמוד 89 לתולדות  
ר'. נפתלי הכהן ז"ל.

תולדות הרפוס העברי בפולניא 16) מראשית התפתחותו בשנת רצ"ד עד היום. מאת ח. ד. פרידברג (14, 120 עמודים) עם תמונות. אנטוורפן תרצ"ב 4° Fr. 12  
תפלות מעין שמנה עשרה, י"ל מתוך כתבי יד שונים, עם הערות ומ"מ מר' אברהם מאיר הברמן. (58 עמודים) ברלין תרצ"ג 4° Fr. 1  
רשימת ספרים לקורות ישראל במלכות יון 150 ספרים כתבי יד ונדפסים (17), מהם יחידים בעולם ויקרי המציאות מאד. עם מחזורים וסידורי תפלות (כתבי יד) מנוסחאות שנתבטלו לגמרי. עם הערות המפיקים נוגה על

16) הערה: בס' תולדות הרפוס העברי בפולניא לא נזכרו ספרים חשובים אלו (והם נמצאים בידי למכירה):  
חידושי מהרש"א על מס' פסחים לובלין שנת הישועה (1636) 4°  
יחיד בעולם. שטיינשניידער ברשימתו הגדולה עמוד 2422 מספר 10  
מוכירו רק בשם שפתי ישנים שראהו, אבל לא נמצא בשום ספריה, ולא נזכר בשום רשימה מהספריות זולתה.  
סליחות אוסמרה, (ר' אהרן מדפיס) 4°. מהפרט, יענה ויאמר סלחתי לא אובל לדעת מתי נדפס בבירור, אך מזה שנדפס, תחת מטלטת אלכסנדר פאולאוויטש ארע שהוא בין תק"ס לתקס"ה, יחיד בעולם  
ספר ויקרא עם חרוגים, רש"י ובעה"ט. אוסמרה א תקפ"ג 4° נדפס ע"י השותפים אברהם קלאהרפין ודוד בן יצחק מרדכי. נראה זה ספר ראשון שהדפיסו השותפים האלו.

מחזור מכל השנה, עם פי' עברי מייטש. אוסמרה תקצ"ג 4°  
מחזור מכל השנה, ברר"ט טוב תקע"ו 2°  
סליחות, מארניפאל (רפוס נחמן פינעלעס) תקע"ה 4°  
תחינה קול בבית, הובאה מארץ-ישראל, נאוירוואר תקס"ה 8°  
ספר חיים (תחינה) חמוד (נאוירוואר ?)  
קינות, סדילקאב תקצ"ד  
חן הלשון דקדוק עברי מייטש לעמבערג תקע"ו 8°  
הושענות עם עברי מייטש (רפוס ישן, בלוי השער) לעמבערג ?  
שלחן ערוך עברי מייטש, הלכות או"ח, (רפוס ישן) לעמבערג ?  
מדות ישראל עם עברי מייטש, ר' משה מה"ס פרחי שושנה. (וולצבאך תק"מ ?)  
כן יש בידי למכירה מדפוס לובלין היקרים מאד במציאות:

אדם שכלי לובלין שני"ט 4°  
אהבת ציון לר"א היילפרין על התורה, לובלין שצ"ט 2° (בלוי השער)  
חידושי מהרש"א על ח"י מסכתות ונספח אליו גם למס' שבת. לובלין שע"ב 2°  
מעמי המצות לר' מנחם הכבלי לובלין שלא 4° (בלוי השער)  
בלי יקר על התורה, לובלין שס"ב 2° (חסר בסופו)  
מגיד משרים למרן ר' יוסף קארן, לובלין ת"ו 4°  
תורת חיים, לובלין שפ"ד 2° (חסר בסופו)

17) אסיפת ספרים זו נמכרה כולה, ונשארו בידי כפולים אחדים מהם אשר אני רושם כאן:

33 נ"ת כתובה לחג השבועות, לשני ימים עם עשרת הדברות, והוספנו עוד

חיי היהודים קורותיהם ומנהגיהם. ובסופה רשימת הפייטנים ופיוטים שבמחזור מנהג קורפו כת"י שלא נדפס מעולם. (36 עמודים) (וינה תרצ"ב) 8° Fr. 1

שירות נאות. ובאוצר השירה והפיוט להחכם ר' ישראל דאווירזאהן, לא נזכר במפתח (המקורות) (תשר השער). קורפו תרנ"ו 8° Fr. 4

39 קובץ תעודות ומאמרים נגד עליית הדם, קבצים הכושר גרינור זבימוניב. (בכתב ולסון יוני) (16, 376 עמודים) קורפו 1891 8° Fr. 50  
60 פרקי אבות עם פתורו בלסון הקדש במנהג יאנינה. סאלוניקי תקצ"ב. 16. (השוה ברשימה הנ"ל צד 14). Fr. 5

66 שיר השירים במנהג יאנינה וארטה. סאלוניקי תרל"ה 8° Fr. 1  
71 פומונים לפורים מנהג יאנינה (בלסון וכתב יוני) הוא העתקה מפיוט, החל לשון תדברי' ויש בו גם פיוטים לפורים — סיציא (השוה רשימה הנ"ל צד 15) שהוא ביום י"ז שבט וקוראים בו מגילת סאראנוסא. קורפו תרצ"א Fr. 2  
93 כתר תורה לר' דוד ויסאל על תרי"ג מצות. קושט' רצ"ו 2° Fr. 25  
102 מחזור מנהג אשכנזים מסורר מר' בנימין הלוי מגירנבערג ובו נדפסו קינות המזכירות ההרגות הגדולות שהיו באשכנז בימי מסעי הצלב). (בלתי שלם). סאלוניקי שי"ו 2° — —

103 מחזור מנהג אשכנז במחזורי שלוניקי. סביניטה שי"ז — קרימנה שי"ב 4° Fr. 75

104 מחזור מנהג רומי. עם פי' קמחא דאבישונא לר' יוחנן מריוש (השוה ברשימה הנ"ל צד 22). בולוניה רצ"ו — שי"א 2° Fr. 80

105 מחזור מנהג רומי, להודש חשרי (ר"ה יוב"פ וסוכות). מנמובה שי"ט 16° (הוצאה יקרה במציאות) Fr. 40

106 מחזור מנהג רומי מכל השנה. מנמובה שי"ז 2° (הוצאה יקרה במציאות) Fr. 40

107 מחזור מנהג רומי ב' חלקים. עם מבוא ארוך על המחזוריים השונים, על הפיוטים והפייטנים, מר' שמואל דוד לוצאטו (שר"ל). ליוורנו תרמ"ז 8° Fr. 12

112 מחזור יום הכפורים במנהג ק"ק אראנון (השוה רשימה הנ"ל צד 23). סאלוניקי תרכ"ט 4.

113 מחזור לנוסח ברצלונה מנהג קסלוניא. (תשר) סאלוניקי (ע"י משה שונצינו) רפ"ז 8° זהו ספר ראשון שנדפס בתוגרמה ע"י בני משפחת שונצינו.

115 מחזור מנהג קאמאלון לראש השנה ויום כפורים, עם מבוא למחזור ברצלונה מנהג קסלוניה, מר' ברוך בן יעקב (בעברית) גם מאמר ממנו ע"ד החוגים ששמעו בקודש בק"ק קמלון בשלוניקי ורשימת הקהלות של עיר שלוניקי (בספרדית). (חומר חשוב לקורות היהודים בשלוניק). עם תמונות צלמי אור מן היכל של עיר מולידו וממחזור ישן כתי"י — ג' חלקים יפים מאד. סאלוניקי תרפ"ז 4°

118 נוחן זמירות והלל זמרה. פיוטים. סאלוניקי תרפ"ג 8° Fr. 3

119 נעים זמירות. פיוטים עם מבוא מר' ברוך בן יעקב. סאלוניקי Fr. 3

# שני דפוסים קדמונים.

מאת

אהרן פריימן (פפר"מ)

בספריה של הוטיקאן נמצאו שתי אינקובולות עבריות שהנני בא לתאר אותן תאור מפורט.

א.

סימן הספריה הוטיקאנית: Inc. I. 99 כולל את החומש עם תרגום והפטרות שמסר לנו אודותיו ידיעות אחדות שפניער במ"ע Soncino-Blätter שנה א' עמ' 77 ובחוברת Mitteilungen der Soncino-Gesellschaft חוב' ו' (ספטמבר 1930) עמ' 25/26. האכסופלר שבוטיקאן הוא שלם ומהודר ביותר. הספר מכיל 193 דף פוליו רחב. מדת הנייר 340×240, מדת הנדפס של עצם החומש 273×193 ושל המגלות וההפטרות 265×184 מילימטר. הגליונות מקופלים לעשרים קונטרסים. גליון א' בן 8 דפים, הגליונות ב' עד י"ג בני 10 דפים, הגליונות י"ד וט"ו בני 8, ט"ז עד י"ט בני 10 וגליון כ' בן 8 דפים. מספר השורות שונה בחלקי הספר השונים. הדפים והגליונות אינם מסומנים. דף 1a-145b מכיל את החומש עם תרגום אונקלוס. התרגום נדפס מן הצד בעמידה ברוחב 43-44 מילימטר ושש או שבע שורות שלמות למטה מתחת המקרא. החומש נדפס באותיות מרובעות גדולות עם נקוד וטעמים, התרגום באותיות מרובעות קטנות עם נקוד. הנקוד לקוי בשבוסים וחסרות. האותיות הרפות מסומנות בקו ישר ע"ג האות. בין הפרשיות נמצא אות פ' לפתוחות ואות ס' לסתומות. בראש כל עמוד נרשם סדר השבוע. השם בתרגום נדפס כזה (י')

דף 1a על העמוד הכתובת: בראשית. בראשית בב' רבתי. — השירה בצורה המסורתית. — דף 89a באותיות מרובעות בלי נקוד: „ספר רביעי במדבר סני" (1). — פרשת ויהי בנסוע אין לה נז"ן הפוכה לפנייה ולאחריה. — פרשת חקת (107a-105b) קרויה „פרה" בראש העמודים. — דף 119a: „ספר חמישי". 144a-143a שירת האזינו בשתי עמודות כנהוג.

מדף 146a-158b חמש מגלות בלי תרגום. 146a מגלת רות. 147b שיר השירים. 149a קהלת. 152b איכה. בסוף איכה 154b בלי נקוד: „השיבנו יי אליך וגשובה. על נהרות בבל קצ"ו. מזמור לאסף אלהים ע"ט. 154b אסתר עד 158b, אח"כ מתחיל מיד. בלי הפסק, ברכות התורה וההפטרה. ההתחלה: „ברכו את יי המבורך" ... בברכה שלאחריה: „אשר נתן לנו תורתו תורת אמת". בברכת ההפטרה שלפניה: „ובנביאי האמת והצדק". אח"כ 158b-190b ההפטרות לכל השנה. הכתובת ע"ג העמודים: „הפטרות".

ההפטרות: בראשית: הן עבדי אתמך בו. — לך-לך: ואל מי תדמינו?

ואשׁוה. — ויצא: ועמי תלואים. — שמות. הכתובת: „ספר שני ואלה שמות הפטרה בירמיה דברי ירמיהו... — וארא: ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון. — בא: בעת ההיא יובל שי. — בשלח: ודבורה אשה נביאה... עד: אומר לי. אלקי ישראל. — כי תשא: וישלח אחאב. — אלה פקודי הפטרה במלכים ומפטירין אותה נמי בשבת שנייה דחנוכה כד מיקלען שתי שבתות: ויעש חירם את הסירות... — מצורע: ויאמר אלישע שמצו דבר ד'. — קדשים: ויהי בשנה השביעית. — בהר: ה' צוי ומצוי. — בחקותי: ויהי דבר ה'... הנבא על רועי ישראל. — בלק: והיה זה שלום אשור. — מטות: ויתן משה למטה בני ראובן. — מסעי: אלה הנחלות אשר נחלו. — אחר הפטרת דברים: „לתשעה באב הפטרה בירמיה" אסף אסיפם. „למנחתא הפטרה דתשעה באב בתרי עשר שובה ישראל...". — שפטים: ויהי כאשר זקן שמואל. — כי תצא: ויאספו פלשתים. — כי תבא: אז יבנה יהושע. — נצבים: ויאסף יהושע. — וילך: דרשו ה' בהמצאו. — האזינו: כה אמר... ולקחתי אני מצמרת הארז. — אחר הפטרת וזאת הברכה: „כשחל ר"ח ביום ראשון הפטרה בשמואל". — „כד מיקלע ריש ירחא בשבתא הפטרה בישעיה". — „להולא הפטרה בישעיה" ונודע בגוים זרעם... — הפטרת פרשת שקלים: בן שבץ שנים יהואש. — יומא קמה (!) דפיסחה הפטרה ביהושע. — „יום שיני הפטרה במלכים" ויצו המלך את כל העם. — „בחולו של פסח הפטרה ביחזקאל". — „יום טוב אחרון שלפסח הפטרה בשמואל". — „יומא תניינא הפטרה בישעיה". — „יומא קמא דשבועיא הפטרה ביחזקאל". — „לצומא רבא הפטרה בישעיה". — „למנחה הפטרה בתרי עשר נבואת יונה" (אבל לא נדפס שם !). — „בחולו של סוכות הפטרה ביחזקאל (!)”. „יום שמיני עצרת הפטרה במלכים" ויהי ככלות שלמה... כל חשק שלמה אשר חפץ לעשות. גואלינו י' צבאות שמו קדוש ישראל (190b).

191a ברכות ההפטרה שלאחרית. „שכל דבריו נאמרים באמת"... „כי אל נאמן אתה"... „ולעגומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו"... „מנחם ציון בבניה". המלים „על כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו" נמחקו על ידי הצנזור בהעברת דיו. — „למנוחה ולקדושה לחיים ולכבוד ולתפארת... ומברכים את שמך תמיד אלקי ישענו...". — אח"כ הברכה האחרונה לראש חודש ושבת, לפסח שבועות, ראש השנה ומסיים: „ודברך אמת וקים לעד ומבלעדיך אין" — הסוף חסר !! יום כפור, סכות ושמיני עצרת ו„ועל יום חג שמיני העצרת הזה".

191b ותכל כל מלאכת עבודת הקודש אשר עשיתי בחמשה חומשי תורה ובחמש מגלות והפטרות ומעיד אני עלי שמים וארץ כי לא הנחתי בו טעות בכונה כפי היכולת והשתדלתי בו השתדלות נמרץ לעשותו מוגה כיד השם הטובה עלי וכפי ההעתיקות אשר היו לי. היה לי העתק ספר תורה אחד אשר ידעתי בודאי שראוי שיקרא העתק ס"ת באמת ממה שראיתי בו זמן מה היותו מוגה: גם בניקוד ובטעמים סמכתי על ספר אחר אשר קבלתי שהיה נקוד על יד מדקדק אחד נודע ומפורסם היותו מדקדק ועל פי שנים עדים אלו נשענתי ולא הנחתי בו בכונה שום טעות כאשר זכרתי: אמת כי כשנכתב ספר הדברים עמדתי חולה ימים מה ובקומי ממטתי ראיתי כתוב בו תיבות מלאות

וחסרות שלא כראוי ולמען לא יקרה מזה טעות בספרים אחרים ראיתי לזכרם:  
בסוף פרשת הדברים בעת ההיא ב'..."

192a... גם כשנכתבו פרשת והיה כי תבא ופרשת נצבים הכרחתי ללכת  
חוץ לעיר לחופת בתי ועמדתי בעסק ההוא שמנה ימים וגם כן נפלעו בעמודים  
אשר נעשו בימים ההם מלאים וחסרים ראיתי גם כן לזכרם...

192a התחלות עמודי הקונטרסים בראשית: שמך: לך: שם: לתת: השם:  
ביום: והוא: עונת: ומעלה: השם: והיה: וגלך: השם: והלכת: ויהי: ונשלח:  
כל: דמים: מנוחמו:

התחלות עלי עמודי הקונטריסין: בראשית ראשים... וגם שלשת.  
192a ותשלם כל המלאכה התהלה אליו יתעלה: ונכתב ונחתם על יד ר'  
יצחק בר' אהרן דאישטי ור' משה בן מהר"ר אליעזר רפאל על ידי  
מרכיבי התיבות והשטות והעמודים ר' ישעיה ור' יהודה בר' שמואל  
רפאל הרופא ור' בנימין ור' יוסף אחיו בני מר אלחנן מ'ב'ע' אחיו ור'  
חנניה בר אליעזר ור' שלמה בר שלמה ואני יהושע בר יקותיאל  
עמדתי עליהם להוציא האמת לאמתו ישתבח בעל הרצון אשר לא תושג אמתתו.  
192b חלק.

בנוגע לארצו ולזמנו של הדפוס הזה הנני מסכים למסקנת שפניער 1.

## ב.

סימן הספריה הותיקאנית: Inc. III 448 כולל טור חושן משפט דפוס  
ואדאל חינארה Cuadalexara שנת רמ"א, שמציאותו היה ידוע לנו עד  
עתה רק מתוך קטעים אחדים שרמזתי עליהם בZfhB שנה י"ב (1908) עמ'  
15 סי' 17. בספריה הנ"ל נמצא אכסמפלר שלם ומהודר של האינקונבולה הזאת.  
מספר הדפים 272, קפולים לגליונות בני 8 ובני 12 דפים. רק הגליונות  
הראשונים (ב' עד ז') מכילים 10 דפים, הגליונות י"ג ו"ד כל אחד בן 4 דפים.  
סך הכל שלשים גליונות. מדת הנייר 278×203, מדת הדפוס 217×136 מילימטר,  
בלי שער ובלי מספר דפים וסימני הגליונות. מספר השורות 33 לעמוד. האותיות  
בכתיבת רש"י, כמו חלק אבן העזר, הכתבות באותיות מרובעות.  
1a חלק. 1b ברוך יי אלהי ישראל אשר בחר בנו מכל העמים... והקדמת  
בעל הטורים לחושן משפט עד 2b. אח"כ מתחילים סימני הספר, מפתחות  
קצרות בשתי עמודות, עד 12b.

13a מתחיל גוף הספר שכולל תכ"ז סימנים [אצלנו תכ"ו]. במספר הסימנים  
ישנם שם שניים רבים לחלוקת הסימנים שבהוצאות המאוחרות שלפנינו. למשל  
סי' נ"ח שם = אצלנו סי' נ"ח ונ"ט. — סי' נ"ט = לפני סי' ס' עד סוף ס"ק  
י"א. — סי' ס' = לפני סי' ס' מס"ק י"א עד סוף הסי' והסי' ס"א. — סי'  
ס"א = אצלנו סי' ס"ב וכו'. — סי' קפ"א = לפני סי' קפ"ב עד סוף ג'. —  
סי' קפ"ב = לפני סי' קפ"ב מס"ק ד' (ה' שלוחין) ואילך. — סי' קפ"ט = אצלנו

(1) לפי דעתו של דר' שפניער שם נדפס באימלי" בערך שנת ר"מ. (העורך).

סי' קפ"ט וק"ץ. — סי' ק"צ = לפני' סי' קצ"א וכו'. — הסי' קצ"ח שם כולל את הסימנים קצ"ט ור' שבהוצאותינו. — סי' קצ"ט = לפנינו סי' ר"א. בתוך הסי' ר"פ ואצלנו סי' רפ"א ס"ק י': „והנה לך ציורו והי לך פי' הציור...” ובצד יש טבלה בת 10 שורות ברוחב שליש העמוד הכוללת את סדר ירושת ארבעת הבנות. הטבלה הזאת חסרה בהוצאות שלנו! במקום סי' רצ"ה נדפס „רח"ץ”.

271b (סוף סי' תכ"ז) ואם הצילו כאילו קיים עולם. תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

הקולופון 271b: נעשו שלש מאות ושמונים בפועל ובהגהת שלמה ברבי משה נ"ע הלוי בן אל קאבץ פה ואדל חגארה ונגמרו בפרשת ושנת לכן אמ"ר לבני ישראל וכו' (זכרוננו) השם להגות בתורתו ולעבוד עבודתו בימינו תושע יהודה וישראל ובא לציון גואל אמן. דף 272 חלק.

## מכתבי פרופיסור ד"ר משה שטיינשניידער

לר' יעקב רייפמאן<sup>1</sup>

נמסרו לדפוס ע"

א. ר. משיצקי

Berlin 4 Sept. 1867

Herrn J. Reifmann

ע"י ידידי ד"ר בערלינער קבלתי ספרך האחרונים הנכבדים הן מצד השתדלותך להפיץ בינה ומוסר בעם בין מצד הבקאות הנפלא אשר הראית בהם, ע"כ תקבל תודתי הנאמנה, מי יתן ואהיה מן העשירים להויל בהם מכיסי בהדפסת ספרך אשר המה עוד בין הכתובים אבל מי אני אשר תבקש ממני לשפוט על חקירותיך במדות שהתורה נדרשת בהן, הנה זה זמן כבר נדרתי את עטי לחקירות בדבר קורות ספרי חכמינו אחר זמן התלמוד

(1) מאוצר הליפות המכתבים שבין ר"י רייפמאן עם חבטי ישראל בני דורו השמורים אתי. — אוצר אגרות חבטי ישראל למשורר רי"ל גורדון, לזק"ן (ואב הכהן קפלן), לר"י רייפמאן, לאיי ברוך ולאדלשוואננ במספר 2500 בערך יש אתי, וערך רב לאוצר הזה לתולדות התפתחות ההשכלה בתוך בני ישראל, והתעוררות תנועת „חבת ציון” החל משנות תר"י עד תרנ"ב. הסליד אפ"ים ראובן משיצקי

והמדרש הישן, ואיך אבוא אחריו לדעת מה שלא ידעת אתה! עכ"ז לא אכחז ממך שלפעמים רעיוניך רחוקים קצת מן הנתיב הבטוח אשר ילכו עליו לאט לאט החוקרים האחרונים היותר נכבדים כמו צונץ וכדומה לו, כנראה קצת קושיותיך בנויות על יסוד נופל, כי תחשוב שרעיוני החכמים הקדמונים היו כולם לפי חקי ההגיון אשר אנחנו רגילים להשימם קו משפטינו ומשקולת אמרינו, ואינו כן...

על דבר שאלתך בענין ס' רזיאל לא ידעתי כעת מאומה, אמנם בזמן קרוב יביאוני הספרים כ"י של הביבליאטה עק בעיר מינכען הנוגעים לחכמת הקבלה, ובעברי עליהם אפשר שאמצא ענין נוגע לשאלתך, ואם אמצא אודיעך.

ע"ד ספרי הנדפסים בלשון אשכנזי אשיבך שמגמתי לקבץ מאמרים נפוצים במ"ע שונים ואם אעשה כן, אשלח לך ספר אחד, ואם אין בידך ספר שני המאורות וס' צואת ר"י אבן תבון אשר הוצאתים לאור, אשלחם בנפש חפצה. — היש אצלך ספר Wissenschaftl. Blätter המכיל מאמר לעברעכט ומאמרי פוידעפיגראפישען ליטעראטור? —

וגם אני בא בבקשה לפניך ללמדני ולהודיע ענינים פהטיים מתוך ספר כ"י מברא בליאנוס או בלינוס, אשר הזכרת במ"ע ישרון ח"ד ע' 60, ונראה שהוא העתקת הספר המיוחס לאפולוניוס (Apollonius von Tyana) הנמצא בלשון ערב ע"י חנין בן יצחק בתוך כ"י פאריז, ואחשוב שהוא ספר מלאכת מושכלת הנעתק מלשון נצרי ע"י ר' שלמה נתן (כ"כ ר"י אלימאנו בספרו אשר קצתו נדפס בשם ס' שער החשק) וכבר כתבתי ע"ש מחברו הערות (וגם השגות על מה שכתב רי"ל דוקעס בספרו בל"א על ר' שלמה בן גבירול ע' 45) במאמרי הנ"ל ע' 232, ואם אין לך המאמר הזה אשלחהו לך, ואם תרצה להמיר כ"י שלך עם כ"י אחר או עם ספרי נדפסים הודיעני, עכ"פ ישלח נא איזו העתקות מתוכו אל המו"ל מ"ע ישרון, ואני אבוא אחריו למלאות את דבריך.

יהי ה' עמך וביום הדין תבע"ל יכתוב אותך בספר חיים ופרנסה טובה ונאותה לך.

כאות מוקירך לפי יקרך

הק' משה שמייןשניידער

(עוד יבוא)

# הערות ומלואים לספר „המדפיסים בני שונצינו“

מאת המחבר א. מ. הברמן (ירושלים)

עמוד 10 שורה 8: השם „מנצלן“ מורה כי מוצאו היה ממגנצא. ואפשר כי במטרופולין זו של חכמת הדפוס למד גרשם אומנות.

עמוד 10 שורה 27: במקום „מבני“ צ”ל מבני בניו.  
עמוד 21 מספר 6 שורה 7-8: ספר זה (סליחות) חמו”ד ושהמ”ד הוא A3 ונדפס כנראה בפייביא די שקו רל”ה-רל”ו, ובכן צריך למחוק מס’ זה. (על זה העירני הפרופ’ ד”ר פריימן).

עמוד 35 מס’ 3 שורה 26: צי’ ZfHB VIII, S.58 (על מקור זה העירני מר פריעדבערג מאנטווערפן).

עמוד 47 מס’ 14 שורה 16-17: ספר זה הוא באמת סדור שלם כמנהג בני רומא (העירני הפרופ’ ד”ר פריימן).

עמוד 52 שורה 6: צ”ל פר’ T 22

עמוד 54 מס’ 51 שורה 3: יש למחוק „מסכת“ זאת נאבדה“ כי היא נמצאת (בלתי שלימה) בבית עקד ספרי הח’ מר עלקאן אדלער. (הערות חמו”ל).  
עמוד 60 מס’ 74 שורה 15: צל שער הספר כתוב: „מחזור שלם מכל השנה נדפס שלישית צי’ המחוקקים מבני שונצינו והוספנו על הראשונים והשניים ברכה ותהלה, בגרסות ערביות כפי מנהג הלועזים הגיהו ר’ אברהם מקשטיל וצ”ל. ובכן שייך דפוס זה לדפוס בני שונצינו, צי’ עמוד 39-33.

עמוד 62 מס’ 76 שורה 28: ואלה דברי המדפיס: „נדפס חמישית על ידי המחוקק מבני שונצינו“, וזאת הפעם ראינו בהגהתו מאי דלא חזינא מקדמת דנא ומי שחננו ה’ ית’ אהבת מדע וקריאה יתן לפעלתינו זאת תודה ותהי התחלתו בעיר ארימינו יום שלישי לחדש אלול שנת והיית כג”ן ר”ה“ (היום בסוף טבת לחדשנו פר”ו פרט קטן לעברתו).

עמוד 65 מס’ 81 שורה 13: ואלה דברי המדפיס: „נדפס שנית על ידי המחוקק מבני שונצינו וראינו בהגהתו מה שלא ראו הקודמים אותנו בדפיסתו כיד ה’ הטובה עלינו ברוך שמו לעד“. ותהי השלמתו בעיר ארימינו שנת עור”י צורי לבשי עוזך בשנה השלישית לקלימנטי פיפיור יריה. הדפוס הראשון יצא לאור בקושטנטינה בשנת רע”ו.

עמוד 72 מספר 3: כתר תורה, ראה קרית ספר שנה עשירית צד 428 השער והקולופון. (חמו”ל)

עמוד 74 מספר 9: אמרי נועם, ראה הקולופון קרית ספר שם. (חמו”ל)

עמוד 83 שורה 17: (הושענות) שורה זאת צריכה להמחק כנ”ל.

עמוד 84 שורה 15: (מוסר השכל) צריך להוסיף עמ’ 50.

עמוד 86 שורה 5: (סדור) צריך להוסיף 47.

עמוד 86 שורה 16: (עשרים וארבעה) צריך להוסיף 30.

עמוד 88 ברשימת המגיהים יש להוסיף: יוסף ב”ר אהרן שטרש-בורק, הנזכר צד 18.

עמוד 89 שורה 7 השם הזה מקומו על עמ’ 88 אחרי שורה 8.

עמוד 90 שורה 6 אחרי שורה 6 יש להוסיף: נאפולי נאפול... Napoli

## גדרים.

## (א)

בעמון ZfHB. X. S. 173, וב"קריית ספר" שנה ב' עמוד 54 וז"ל:  
נרשמים הבדלים שונים שיש בין ספר לספר מדפוס אחד. אני רושם כאן  
איזה גדרים שיש להוסיף עליהם:

קינות דפוס מנטובה ח"פ 80 (השערים משונים)

1. סדר קינות וצינונים כמנהג אשכנזים ופולין ופיהם ומערההרן. נדפס  
מחדש במנטובה שנת ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. במצות כמ"ר האחים  
פנצ' ובראבוטי ע"י יצחק ירא ויעקב חבר טוב יצ"ו.

2. סדר מגילת איכה וחפלת ליל תשעה באב וקינות וצינונים כמנהג  
אשכנזים ופולין ופיהם ומערההרן. נדפס מחדש במנטובה שנת ציון במשפט  
תפדה ושביה בצדקה. ע"י כה"ר יצחק ירא וכמ"ר יעקב חבר טוב יצ"ו.

3. חזני נתוספו עשרה דפים שבהם מגילת איכה וקינות לליל תשעה באב  
ואחרי כחציל הציון מן דף ב' כמו בהראשון. לבד השער והעשרה דפים אין  
הפרש בין הראשון לשני גם בסימני הדפים. מן הקינה על השריפה משנת

ש"ע שהינה במנטובה נדפסה בשתי ההוצאות בדף צ"ו.

## (ב)

סדר סליחות ותחנונים כמנהג ק"ק איטליאנו, טורניי תק"ט 80  
(שנינויים בעמוד האחרון).

1. עמוד האחרון מסיים בסוף פיוט (לערה) „אשת נצורים אומרה...  
וחל ורשלים שנה עם ברכותיה תושלב"ע. אח"כ קר וכתוב בשפת איטלקית.

S. M. per Patenti 21. Luglio 1758 ha concesso il Privilegio  
privativo all' "Ebreo Lazzaro Basevi, di far stampare  
nella Stamperia di Rocca Fantino, li Thefilot, Theilim,  
Thicune Sabat, Chomas, Micra, e Machzor. con la proibizione...

2. בעמוד האחרון אחרי חיבות תושלב"ע כנ"ל נתוסף: „בדף צ"ח  
ע"א דלגתי חרות אחת וזו היא:

„נחשכו כל מאוריה. סוגרו כל שעריה, עד כי אמרה כל רואיה בנגע  
נראה לי בבית".

אחר הקו כתוב בשפת איטלקית.

S. M. ha concesso il Privilegio a Lazzaro Basevi di stampare  
nella Stamperia di Rocco Fantino li Libri Ebraichi accennati  
nelle Regie Patenti 21 Luglio 1759.

[ז]

מן מחזור מנהג רומי דפוס וויניציא שס"ו לא נודע ע"פ חלק השני, בידי נמצאים כעת שני חלקים. ז"ל השער מח"א. מחזור חלק ראשון כמנהג ק"ק רומה כולל כל מה שבא בראשונים ונתוספו בו כל פרשיות והפטרות ותפלות הצבור עם באור מלות זרות והערות יקרות (1) ויפויים אין מספר.

נדפס שנית בוויניציאה במצות השר ייזאגי בראגאדוסי בבית ייזאגי דיגארה שנת שס"ו. 160  
עכ"ל השער הנדפס. ובכת"י נתוסף מהמוציא לאור. (גם בחלק השני נתוסף כזה): "הדפסתיו אני הצעיר אברהם בן זמרה" (2) אויטגרף כי ההחלטות הן מסולסלות. — יחיד Unicum  
בח"א המכיל 312 דפים חסרים באמצע 12 דפים. — בח"ב מוטלא וז"ל. (3) וחסרים באמצע ח' דפים בשלמו. בכתב וחסרים ג' דפים האחרונים. —

[ח]

מחזור דפוס מנמובה בלתי נודע לרושמי רשימות.

בידי נמצא מחזור מכל השנה מנהג רומי הוצאה בלתי נודעה לרושמי רשימות בתבנית 320 מסיים בך רמ"ח. תם ונשלם תהלה לך בורא עולם בתמוז שכ"ד בדפוס סי' יקומו ופינילו ל"א" ואת"כ יבואו סדר פרשיות ובסמנים מיוחדים. מ' דפים. (השוה שטיינשניידער רשימתו הגדולה בספרי בודליאנה סי' 9510). (חסר עד דף ל"ד ודף נ"ו ודף ס"ד)

(1) ההערות הן מר' יצחק סולם ז"ל ומביא בהן מורי הרס"ע (2) סתם עזריה מפאנו) גר"ו. גם מביא מורי הרמ"ף (ר' משה פרוכניצאלי) ז"ל (דף טח, טט קנב) גם מביא נוסחאות. בשם ס' קדמון איטלי (דף פ) על פיוט המהחיל אנעים חידושי שירים מעיר, הפייטן אמר להנעים שירו ואני לא מצאתי כי שוה נעיסות רק... בך קצב ע"ב ראה זה חדש, לכמה"ר עזרי' מהארוסי... ארוממך אלהים המרוטם (ודבר זה נעלם מהרה"ח דר' דוידון באוצר השירה והפיוט סי' 7539 וע' בחיקונים שם ח"ד).

(2) כנראה הוא נכד הג"מ אברהם בן זמרה הנז' בס' חילדות נרדכי ישראל עמוד 50 מ"מ קכב.

## מקורות לקורות ישראל

### לקורות ישראל בביהם בשנת ש"ב

צ"ד גירוש היהודים מפראג וממדינת ביהם Böhmen השובה מה שכתב ר' יוסף הכהן בספרו דברי הימים למלכי צרפת וכו' מובא בשמו בספר סדר הדורות תחת שנת ש"א ומה שכתב באנדי בספרו צור געשיכטע דער יודען אין בעהמען ח"א מצד 336 עד צד 344.  
וראה זה מצאתי כתוב על גליון ספר מצות גדול (סמ"ג) דפוס שונצינו רמ"ט כדברים האלה:

"יום ט' תמוז ש"ב לפ"ק נסענו מק"ק טאכא כל החבורה יושבי היידא עם נשיהם בניהם בנותיהם ג"כ עם מחמד עיניהם ס"ת ושאר ספרי, ג"כ יושבי טאכא הגבורים, וכשבאנו על"ו) היער בין טאכא ובין בערבא באו עלינו צ"ה גולונים"ו) לשלול לגולל והותחלנו"ו) לברוח ביען כי ידם היתה תקיפה, שנים על אחד, ואילולי העיר הש' ית' רחמיו העצומים היינו כתא מכמר, אך ה' יתעלה נתן מורך בלבבם עד אשר ברחו ונהרגו אחד מהגולנים שלשה נתפסו, ומשלנו לא נפקד איש, למען ספר עוצם גבורתו בקרב הארץ שאל יעזבונו ועל יטשנו בארץ אויבנו כיום הזה, וכאשר הצילנו כעת הזאת כן יגאלינו ברחמיו שנית וישיבנו על אדמתינו אמן כ"ר".

## שאלות לחכמים

א.

בספר קרנים מאמר י"ב (בדפוס זאלקווי דף כ') מובא שהאפלטוני חולק עם המאור הגדול רבינו מאיר בענין שם של שר הכלבים, מי הוא האיש האפלטוני? האם היה יהודי או אינו יהודי, ובאיזה זמן חי?

ב.

בספר חובת הלבבות לרבינו בחיי דפוס לבוב תקנ"א נמצא פירוש (בלתי נודע לרושמי רשימות) מהרב ר' חיים בן הר' בן ציון מעיר הריבשוב. מי הוא זה הרב המחבר? הנודע גם ממק"א? במאמרו של הרב צבי הירש הלוי איש הורוויץ על רבני הריבשוב (בהצופה לחכמת ישראל שנת חמש עשרה עמוד 87 והלאה) נפקד מקומו ולא נזכר. אם כי הרבנים הגאונים המסכימים הגדילו בשבתו. הג"מ הירש מייזלש אבד"ק זאלקווא כותב עליו "אוקי גברא רבה אחזקת טהרתו וצדקתו... בחזקת חבר כמותו אשרי יולדתו והורתו". הג"מ יוסף הוכגילערנטער (מת"ס משנת חכמים) "אדם גדול בענקים שבעתיים מזוקקים הלא כל דבריו דברי יושר על לבי הם חקוקים" וכן מאריך בשבתו הג"מ מאיר אבד"ק בראד (מחבר ספר יד המאיר).  
(חובת הלבבות הוצאה זאת עם פי' זה יקר במציאות, נמצא בידי למכירה).

## מפנקסי הקהלות

### פנקס החברה קדושה של עיר חורוסטקוב

בהתאסף האלופים יחידי סגולה דק' חארסקוב הבאי עה"ח הסכמנו כולנו בעסק עשיית החבורה קדושה המתחדשת פ"ק הג"ל ונפלו חלוקי' וקטטות בינינו מי יהיה בחבורה ומי יהיה חוץ להחבורה. לזאת הסכמנו כולנו אנחנו הח"מ לאשר ולקיים כל אשר יצא מפי שני אנשים הנבררים מאתנו דהיינו הרבני המופלג מו"ה יוסף חיים יעבץ מקאפיטשיניץ והרב מו"ה רוד שלמה אייבשיץ וכל אשר יצא מפייהם כן יקום. וכל מי מאתנו שיערער על דבריהם יהיו דבריו בטלין ומבוטלין כחה"נ (1) וכטוען אחר מצבד"ח (2). ויוקנס סך ששה אדומים על החבורה. וגם כל תקנות והנהגות של החבורה וכל הענינים הכל יסדרו לנו שני אנשים הג"ל. וכדבריהם כן יקום. כ"ז קבלנו על עצמינו בכל תוקף ופזו. ולראי' באנו עה"ח היום יום ג'. יו"ד ט'. כסלו ת"ק נ"ן וא"ו לפ"ק. פה חורוסטקוב.

נאום סענדר קעלמאן

נאום מנשה רוזנר

ועוד ששה עשר אנשים חתומים  
תחתיו בשורה הזאת

ועוד י"ח אנשים חתומים  
תחתיו בשורה הזאת

אמת חותמם של כל החתומים בדף הדבוק אנשי ק"ק חורואראסקוב ודא הם ח"י (3) ממש ובפנינו חתמו א"ע וקבלו עליהם בכל תוקף ופזו לאשר ולקיים כל המבואר שם כאשר יצא מאתנו וקבלו כל זאת עליהם בלי שום אונס והכרח ובביטול כל מיני מודעא ובקנס כפי המבואר לעיל ואשרינחו וקיימנחו כדחזי למהוי

היום יום הג"ל פה ק"ק הג"ל

הק' רוד שלמה אייבשיץ מאויראן \*

ונאו' הק' יוסף חיים יעבץ מקאפיטשיניץ

(1) כחרס הנשבר. (2) מעשה בית דין חשוב. (3) חתימת ידם.

(\*) הרב הגאון המפורסם ר' רוד שלמה אייבשיץ ז"ל היה אב"ד בעיר סאראקע (כנוכר בשם הגדולים החדש מערכת גדולים אות ד' עמור 35) ובכנסת ישראל מ' ש. י. פין אות ד' ע' 2/3) ובשנת תקנ"ו היה אב"ד דק"ק בוזאנוב (כנראה מספרו ערבי נחל שדרוש הראשון לשבת הגדול היה בשנת תק"ן בעיר בוזנוב, ודרוש השלישי לשבת הגדול היה בשנת תקס"ב בעיר בוזנוב) ובשנת תקס"ה היה בעיר יאסי (כנוכר בסוף ס' נאות דשא, שהשלימו שם). כנראה נולד בעיר אוויראן (לאביו ר' אביגדור ז"ל) ולכן הו"מ עצמו, מעיר אוויראן. ובסוף ימיו נסע לארץ ישראל, ושם מנוחתו כבוד בעיר צפת (במערה אחת עם הרחיק ר' ליבוש מוואלאטשיסק). נוסח מצבתו נחפס בירושלים (שי"ל ע"י רא"מ לונץ) שנה א' (מספר 246) ושם כתוב שנפטר ביום כ"ב טרחשון תק"ע. חיבר ספרים אלו: לבושי שרד ב"ה על שו"ע אורח ויזר, שו"ת

## תקנות קבועות

ב"ה

של החברה קדושה המתחדשת פ"ק תוואראסט קוב

תק"ן לפ"ק.

(א) ראשית חכמה יראת ה' כל החבורה שהם הראשונים אשר נדבה לבם לקרבה אל המלאכה מלאכת הקודש להתעסק ולחדש דבר זה הם הביאו עוד נדבה כל איש אשר ידבנו לבו העשיר לפי עשרו וכו' ומחויבים לסלק כל א' כפי התחייבותו ויורשם בפנקס הלזה כמה חייב כל א' וא' וככה מחויב ליתן בזמנים שיחבאר בפנקס הלזה. והמעות הזה הוא לצורך תקון בית עלמין ושאר דברים :

(ב) המעות שביד הגבאי כשיצטרך להוציא ממנו איזה הוצאה אוי סך מועט דהיינו עד א' זהב פו' כשיצטרך להוציא או לצורך צדקה ונדבה וכדומה לעוברי אורח הרשות ביד הגבאי בחדשו להוציא בלי שום שאלה רק מדעתו יעשה. והנאמן יקח חשבון מאת הגבאי ע"פ נאמנותו של הגבאי. אבל הוצאה שיצטרך להוציא יותר על סך א' זהב בפעם א' אין רשאי לעשות זולתי כשיהי' לו קוויטל מהנאמן ובידיעת הפ"ח(1) :

(ג) עכ"צ של"ח(2) אדם כי ימות באוהל ישלח הגבאי בחדשו את השמש ליקח משכון וכפי אשר יצוה הגבאי להשמש כמה יהי' שוה המשכון שיקח לא ישנה השמש. אכן כשיהי' ההשוואה על מעות קבורה מחויב הגבאי בחדשו לאסוף כל החבורה שיגיד כל א' מהחבורה דעתו כמה יתן. ואחרי רבים להטות שיהי' נגמר הדבר ע"פ רוב דיעות הח"ק :

(ד) איזה איש או אשה או קטן שיהי' שוכב ח"ו על ערש דוי מחויב הגבאי לצוות להשמש שיראה איזה אדם ללון אצל החולה או שילין השמש בעצמו או שיעמיד אדם אחר במקומו. ואם החולה איש אמוד מחויב לשלם לאדם הלן אצלו מכיסו כפי אשר יושת עליו מפי הגבאי. ואם אינו איש אמוד לפי ראות עיני הגבאי בחדשו ישלם מכיס הח"ק :

(ה) מחויבים כל הח"ק איש לא נעדר להתעסק עם המת ועכ"צ של"ח(2) בל יאמר יתקיים המצוה זולתי אם לא שיהי' אנוס בדבר. ואין שום איש מהח"ק רשאי לילך מן המת בעוד שמתעסקין עמו עד גמירא. דהיינו עד שובו לעפרו עד זבולא בתרייתא, ומשפט א' יהי' לכולם כקטן כגדול תשמעון. ולא זו אף זו בהתעסק הח"ק לאיזה הצטרפות יהי' מה שיהי' אצל מי שיהי' בביתו חליצה לו להיות עומד הוצא בלתי לבא להיות נמנה עמהם וגם אין שום א' רשאי לפרוש מהם לדרכו עד שיגמרו כל הענין שהתאספו בשביליו :

(ו) על כל איזה דבר שיחאספו הח"ק להיות נמנין בדיעות אוי אין להחניף לשום גדול להגיד דעתו שלא לש"ש(3) על איזה איש לנקום ממנו

נאות דשא על ד"ח שו"ע ערבי נחל דרושים עה"ת אשר הנחלים באורים על ש"ע אויח בנהר שרוד דנים שו"ת כד הקטנה מגלת סתרים מוסר, גם טיב גמין על מסכת גמין שעורנו בכח"י ולא גרסם.

(ז) הפנים חודש(2) על כל צרה שלא תבא(3) לשם טיבם.

מחמת שנאה. רק כל אחד יגיד דעתו לש"ש ואחרי רבים להטות. ופשיטא שאין רשאים להתלחש יחד לעשות איזה ערמה ומרמה רק כל א' יאמר דעתו בקול רם שישמעו כולם דעת כל א' וא' ויהי' נגמר הדבר ע"פ רוב הדיעות: (ז) בכל חושה"מ סוכות יתאספו כל הח"ק לבית הגבאי בחדשו ולעשות שם קלפי באמת וצדק וחלילה לשום א' מהח"ק להעמיד ולשלוח איש זר. שיהי' אצל הקלפי במקומו מי שאינו מהח"ק. אלא כל מי שאינו אצל הקלפי הן שאינו בביתו או שהוא בביתו ולא בא אובר את זכותו ולא יניחו פתקו אל חוץ הקלפי וחלילה לו אח"כ לערער על הקלפי. ומה שמבואר לעיל בחשה"מ היינו ביום א' דחוה"מ"ס (המוסגר הזה כתוב בכתב מאוחר):

(ח) אכן רשאים הבוררי' לעשות גבאי או נאמן ושאר התמנות אף למי שאינו בביתו באותו הפעם. רק עד בואו יהיה אחד מהח"ק במקומו ע"פ דעת הבוררים ההם:

(ט) עכצש"ת איש כי ימות באהל ח"ו מבני החבורה אזי מחויב ליתן ג"כ על הוצאות ארבעה זהו' פו' חוץ קרשיק. ומשפט א' הוא ג"כ לאשה אשר תמות מאנשי הח"ק. אכן מהנודדים מהח"ק יתנהגו ככה עד ג' שנים יתן א' זהב יודיל. ועד ששה שנים יתן ב' זהו' ומששה עד י"ד ג' יתן שלשה זהו'. ומי"ג והלאה הרי היא כאיש גדול ומחויב ליתן ארבעה זהו' פו'. ואחרי שנשא אשה הרי הוא ככל איש ישראל אשר הוא חוץ להחבורה הקדושה:

(י) אם יעדר ח"ו איזה איש מהח"ק אזי מחויב' כל אנשי הח"ק לילך ערב ובוקר לביתו להתפלל שם במנין כל שבעה:

(יא) מי שירצה להתחבר עם הח"ק להיות כא' מהם ככה יתנהגו. יאסוף כל הח"ק לבית הגבאי בחדשו וידבר עם כל א' וא' כקטן כגדול להתפשר עמהם כמה יתן. ואם רוב דיעות יסכימו עליו אזי אחרי רבים להטות. ואשר יתפשר יתן תיכף או למננים כפי שיסכימו רוב הדיעות. ומחויב להיות מלאטשע (1) לשרת את החבורה ערך שנה תמימה. ואחר כלות השנה מחויב לעשות סעודה על כל אנשי הח"ק. ובשנה השני' עדיין לא יהי' לו קלפי ושום התמנות. רק בשנה שלישי' הוא ככל א' מאנשי הח"ק להיות לו קלפי והתמנות. ככה יתנהגו החבורה עמו. אכן הרשות ביד הח"ק על איש נכבד ונדבן למחול לו כל הנ"ל שיהי' מיד ככל אנשי החבורה. אכן כ"ז יהי' בהסכמות רוב דיעות מהח"ק: (יב) איש אשר ימרה את פי הח"ק באיזה העדר כבוד להם אף בדיבור בעלמא ויהי' עדים בדבר אזי כולם כא' יקריבו אותו למשפט לפניהם וישפטו אותו ע"פ היושר וע"פ רוב דיעות הח"ק. ואם יסרב ויתן כתף סוררת אזי יחוקו אותו בפנסק לזכרון להשיב לו גמולו בראשו בעת פטירתו. או אשתו ובניו. למען יהי' לאות לבני מרי וכל העם ישמעו ויראו ויקחו מוסר:

(יג) בפסח שייך להח"ק המצות בבה"כ ביום אחרון של פסח. ובחג השבועות יום שני. ובחג הסוכות שמיני עצרת [והור"ר] ושייך זה להגבאי בחדשו שיצשה ככל אות נפשו:

(יד) כל א' מבני הח"ק מחויב ליתן קודם כל רגל העשיר לפי עשרתו על הסעודה שיתאספו שמה כל הח"ק איש לא נעדר:

(1) מל' פולני młodszy פו' הצעיר.

(טו) בעת עשיית הקלפי מחוייבים הגבאים להניח כל המעות שנשאר תחת ידם מאותו השנה לפני כל הח"ק ואחר שיתמנו גבאים ימסרו להם אותו הסך ויכתב בפנקס בח"י הבוררים של אותו הקלפי כמה נמסר להגבאים של אותו השנה. ולא זו בלבד אלא כל גבאי בחדשו ירשום בפנקס סך המעות הבא לידו בפני הנאמן:

(טז) עכששל"ת אם יעדר ח"ו איש או אשה קטן או גדול. אינם רשאים לצאת לחפור הקבר עד שיצא הגבאי בחדשו ויראו ויבחרו מקום הראוי ואין איש מהח"ק רשאי להתחיל לעשות איזה התעסקות בארון או במטה או בקבר וכ"ש להניח המת בקבר עד שיצא הדבר מפי הגבאי בחדשו:

(יז) הנשים שבעליהם המה תוך הח"ק המה נקראים ג"כ ח"ק לכל התעסקות נשים ולכל הנהגות הח"ק וחלילה לקרב לאשה זרה לאיזה התעסקות בלי רשות אשת הגבאי בחדשו:

(יח) הבוררים שיהיו מתוך הקלפי אין בידם ליקח לעצמם הגבאות או שאר התמנות זולתי בריצוי רוב דיעות מהח"ק. ואעפ"כ אין רשאים כל הג' בוררים לעשות עצמם לגבאים כי אם שנים מהם ואחד מבחויך:

(יט) הפנקס הלזה יהי מונח תמיד ביד הנאמן ותמיד בכל עת עשיית הקלפי יביא הנאמן את הפנקס אתו עמו לפני כל הח"ק. ומי שיתמנה או להיות נאמן יומסר לידו הפנקס הלזה:

(כ) הבוררים שיעלו מתוך הקלפי המה יעשו שני גבאים שיהי כל א' בחדשו וגם יעשו א' שיהי נאמן. וכפי אשר כבר נזכר לעיל מה שמוטל על הגבאים ומה שמוטל על הנאמן וח"ו לזה יעשו הבוררים א' שיהי פרנס חדש והוא ישגיח בכל עניגי החבורה הן בהתפשרות מעות קבורה הן לענין איזה קנס או איזה שאר דבר אשר יהיה נעשה בהתאספות החבורה על פי רוב דיעות אוי יגיד הפ"ח דיעה שלו בראשונה ודעתו נחשב במקום שני דיעות וגם אם יתן הוא קוויטל לאיזה עובר אורח או דרשן מחויב הגבאי ליתן לו מהקופה של צדקה ממצות החבורה אשר בידו ע"פ אותו הקוויטל:

(כא) כל א' מהחבורה הרשות בידו ליקח את בנו לתוך החבורה הן בנו קטן או גדול ויהי מאלאטשא שתי שנים ואח"כ הוא ככל א' מבני החבורה וא"צ ליתן להחבורה כלום עבור זה רק יעשה סעודה אחת עבור זה על כל החבורה. אכן כל זמן שאינו נשוי אשה אין לו קלפי ולא התמנות:

(כב) המלאטשי מחויב לציית את הגבאי בחדשו בכל העסקים הצטרכות הח"ק בכל אשר יצוה לו הגבאי הן בזמן סעודה והן בכל התאספות החבורה או בעסק לפקת על עסקי חולה ח"ו או עכששל"ת הכל כאשר יצוה עליו הגבאי כן יעשה. ומחויב המלאטשי להשגיח על השמשים שיעשו את המוטל עליהם. ואם לא יציית המלאטשי ויסרב נגד הגבאי אוי כח ביד הגבאי בחדשו בידיעת הנאמן והפ"ח להעביר אותו מהחבורה ואינן צריכין לזה שום דיעה מאנשי הח"ק:

(כג) בכל עת סעודה לא ישב המלאטשי אצל השלחן בתוך המסובין רק הוא מחויב לשמש לאנשי הח"ק כאשר יצוהו הגבאי:

(כד) השמש לא מבקיא שמחויב לציית להגבאי בחדשו והנאמן והפ"ח

בכל עניני צורך הח"ק. אלא מחויב לצייט גם להמלאטשי ככל אשר יצווהו על פי הגבאי או הנאמן או הפ"ח:

(כה) הפ"ח עם הגבאי בחדשו מחויב להשגיח ולהחזיק בדקי הבית עלמין שיהי' מתוקן כראוי ונכון. ואם יצטרכו באיזה פעם להוציא הוצאות על זה אזי אם יהי' מעות בקופת החבורה יקחו בידיעת הנאמן. וכשלא יהי' מעות בקופת החבורה אזי יאספו את כל החבורה. ומחויב כל א' וא' ליתן העשיר לפי עשרו וכו' כל מה שיצטרכו להוציא על ככה. ואח"כ כשיהי' מעות בקופת החבורה יגבו את אשר נתנו:

(כו) אם באיזה פעם יעלה על לב אנשי הח"ק להוסיף ולחדש דבר מה שלא נזכר בתקנות אלו לפי הצורך. אין בידם לעשות אם לא בריצוי הגבאים של אותו עת והנאמן והפ"ח ורוב דיעות של שאר הח"ק:

(כז) הפ"ח והגבאי בחדשו מחויב להתעסק ולהשגיח בצרכי החולצה ח"ו או עכצשל"ת. אם איש עני הוא אזי מחויבים ליתן לו כל הצטרות מקופת החבורה. ואם אין מעות בקופת החבורה מחויבים כל אנשי הח"ק להלוות מכיסם העשיר לפי עשרו וכו' ונשיהי' מעות בקופת החבורה יגבו כל אשר נתנו:

(כח) בכל חדש אלול יצוה הגבאי להשמש או להמלאטשי לישב על הביח עלמין עם קערה של צדקה. וכל מה שיפול בצדקה ימסור להגבאי ובערב ר"ה ובעיוה"כ מחויב הגבאי בעצמו לעשות זאת. ובעיוה"כ במנחה ישבו הגבאי והנאמן בבה"כ עם הקערה וכל אשר יפול שמה לצדקה שייך לקופת החבורה:

(כט) שמש החבורה הרשות בידו לעמוד בביה"כ במנחה ולאסוף לעצמו מכל אשר יתן לו כל איש אשר ידבנו לבו ואין לשום אדם למחות בו:

(ל) הגבאי מחויב שיהי' מוכן בידו קרשים תמיד. בכדי שאם יהי' ח"ו צש"ת לא יצטרכו להלין את המת ח"ו. ומחויב הגבאי בחדשו להתעסק בכל התפעלות שלא יצטרכו להלין ח"ו. ואפילו יתאחר הדבר עוד תוך הלילה מחויבין להתעסק בכל התאמצות באופן שלא ילין. ומכ"ש שאינם רשאים להלין ח"ו בשביל איזה שנאה או נקימה ונטירה או עצלות או בשביל מעות קבורה רק השמש יקח משכון כפי אשר נתבאר לעיל. זולת מה שיעשו לפעמים עבור איזה קנס כמבואר לעיל אם יהי' נרשם בפנקס איזה מורד ומסרב. אבל זולת זה חלילה להם לעשות ככה רק אדרבה יוסיפו אומץ בכל התאמצות ויקרא (ליקרא?) דשכבי ודחיי. ובזכות זה יתקיים מקרא שכתוב בלע המות לנצח וחרפת עמו יסיר במהרה בימינו אמן כן יהי רצון.

אלו הם התקנות קבועות והנהגות ישרות שיסדנו אנחנו הח"מ באופן היותר נאות ומתקבל ע"פ התורה ולכבוד הבורא. בזכות זה נזכה שיהפוך לנו הש"י חשיכה לאורה. ונזכה להיות במהרה בימינו מציון תצא תורה. היום יום ה' י"א כסלו שנת תי"ו קו"ף נו"ן וא"ו לפ"ק פה ק"ק חוואראסטקוב. הק' דוד שלמה אייבשיץ מאזיראן.

בכתב מאוחר: [בצעה"מ ס' לבושי שרד ועוד ספרים מנוחתו כבוד באה"ק זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן].

ונאוי יוסף חיים יעבץ מקיפטישיניץ.

(המשך יבוא)

# רשימה

## מספרים עתיקים

### העומדים למכירה אצל

DAVID FRÄNKEL, WIEN, II. Taborstrasse 24a.

המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ

Preise in Schweizer Franken

- Fr.
1. אביר יעקב להר' יעקב שמשון מסיניגאליא חי' מס' בריתות. פיסא תקפ"א 40°
  2. אבני שהם מר"א פרץ חי' ש"ס רמב"ם טוש"ע ותנ"ך. שאלוניקי תר"ו 5
  3. אבקת רוכל מוסר ועניני הגאולה ותחיית המתים (נקוב מעש). אמשטרדם תצ"ו 160°
  4. אברבנאל על התורה דפוס הראשון (חסר השער). וויניציאה של"ט 20°
  5. אגרת אליהו על תלמוד ירושלמי מס' זרעים מהג"מ אליהו הכהן. אומיר תקט"ו 20°
  6. אגן הסהר לה"ר דוד חזן פי' על משלי עם הפנים (270 דפים). שאלוניקי תק"י 40°
  7. אגן הסהר כנ"ל (חסר דף האחרון)
  8. אגרא דשמעתתא לה"ר אברהם אב"ד זאלין בעניני חזקה. מונקאטש תרס"ו 40°
  9. אגרות וש"ת הרמב"ם. אמשטרדם תע"ב 160°
  10. אגרות וש"ת הרמב"ם. ווארשא תרל"ח 160°
  11. אגרות צפון לה"ר שמשון רפאל הירש. ווילנא תרנ"א 80°
  12. אגרות צפון כנ"ל (חסר השער) ווילנא תרנ"ג 80°
  13. אגרות שר"ל חלק א'. פשמישלא תרס"ב 80°
  14. אגרת רבי אברהם ב"ר חייא הנשיא. וויען תרע"ז 40°
  15. אגרת ארחות עולם על ישוב העולם והמוג (האקלים) לר' אברהם פריצול. קראקא תקפ"ב 160°
  16. אגרת בעלי חיים לר' קלוגימוס. בן קלוגימוס שיחות חיות ע"ד משל ומוסר. הוצאה ראשונה (בלי שער). מנטובה שי"ז 160°
  17. אגרת בקורת על התרגומים; מטבע הברכות; משפט ההוראה; תפארת למשה. מר' צבי חיות. (יקרים במציאות) זאלקווא ת"ר 40°
  18. אגרת השו"ל לה"ר חיים ב"ר בצלאל בעמח"ס החיים אחי מהר"ל מפראג. מוסר, פיעטרקוב תרל"ד 160° מכורך עם ס' הנהגת האדם מהאר"י, מכת"י ע"י ר' דוד אפעהיים, לובלין תרנ"ז; צוואת הריב"ש (הבעל שם טוב)

Fr.

- והנהגות ישרות, קראקא תרנ"ו; דברי קדושים מוסר מצדיקים, ווארשא  
תרל"ח; לוחות העדות להגר"י אייבשיץ, ווארשא; מעשיות מצדיקים;  
רוממות נשמת ישראל, מוסר, (כלי דף האחרון) ווארשא תר"נ  
19. אדרת אליהו מר' שלמה נסים בענין קדמות הזהר ונגד ס' הויכוח לשד"ל 80  
20. אהבת עולם מהג"מ שלמה אלגאזי דרושים והספד. קושט' ת"ב 20  
21. אהבת ציון לר' אברהם היילפרין, עה"ת (כלי השער) לובלין שצ"ט 20  
22. אהבת ציון לר' שמחה מח"ס בנין שמחה, חותנו של ר' שלמה  
דובנא, ספורי מסעיו לארץ ישראל, חמו"ד (הוראדנא?)  
23. אהל דוד מר' דוד דייטש חי' מס' שבועות ויבמות, פרעסבורג תקצ"ו 20  
24. אהל דוד מהנ"ל השמטות וחי' מס' סוכה ותגיגה (כלי השער) אוגוואר  
תרכ"ז 40  
25. אהל יעקב ב' חלקים, להמגיד מדובנא, על התורה, ווארשא 80  
26. אהל יעקב כנ"ל מכורך עם כוכב מעקב הפטרות; קול יעקב על ח"מ  
27. ספר אהלים ח"א מר' יעקב ברעכער, שרשי לה"ק. טשערנאוויץ 80  
28. אוה למושב תולדות רבני אלטונא האמבורג ואנובק מר"י דוקעס קראקא  
תרס"ג 80  
29. אוצר החיים מר' יעקב צאהלון הרופא על חכמת הרפואה, (בראשו בלוי  
מעט) ויניציאה תמ"ג 20  
30. אוצר החכמה והמדע מר' צבי ראבינאוויץ: 1, תולדות האש והמים  
החום והקיסור; 2, אבן השואבת (מאגנעטיזמוס); 3, ההרכבה וההפרדה  
(כימיה) עם ציורים רבים ווילנא תרל"ו 80  
30a. המנוחה והתנועה (מעכאניק ואקוסטיק) להנ"ל עם ציורים רבים (יקר  
המציאות) ווילנא תרכ"ז 80  
31. אוצר לשון חכמים מאמרים ופתגמים מתלמוד ומדרש ע"ס א"ב, מר'  
קלמן פערלא ווארשא תר"ס 80  
32. אוצר התורה להרב הורוויץ, דרושים עם מבוא ארוך על התפתחות  
הדרוש והדרשנים. ניויארק 40  
33. אוקלידוס לר' ברוך משקלאב על מדידה וכו'. האאג תקל"ט 40  
34. אור ה' לר' חסדאי קרישקש על יסודי האמונה. כמ"ש פיררא שט"ו  
(יאהאניסבערג) 40  
35. אור ה' להנ"ל, וויצן תרי"ט 80  
36. אור החמה לר"א אולאי על זוהר שמות, פרעמיסלא תרנ"ז 20  
37. אור יקרות להג"מ מאיר יצחקי חי' מסכתות ועל הרמב"ם; עם חידושי  
הריטב"א על מס' יומא, קושט' תקי"ח 20  
38. אור ישראל לר' איסר יהודא עה"ת, ווארשא תרנ"ב 80  
39. אור לוסטרו לר' יהודה ארי' די מוילנא מלים עבריות מתורגמים בלשון  
לעז. מנטובה תפ"ג 16  
40. אור לר"ד י"ד אגדות תמוהים ביארם לנוצרי א' ר' י. ב. לעווענזאהן.  
אדעס תרכ"ד 80

- Fr. 41. אור עינים מר' אברהם פונטאנילה לוח עד סוף אלף הששי. ריגיי  
תקפ"א 16°
- 2 42. אורות אילים לר' אלעזר פאפו מח"ס פלא יועץ, מוסר. שאלוניקו תקפ"ז 4°
- 5 43. אורים ותומים על ישעי' ירמ' וליקוטם להג"מ ר' מאיר ערמה  
וויניציאה שס"ג 4°
- 10 44. אוריין תליתאי חידושי ר"י מיגאש על מס' שבועות; חי' רמב"ן על  
מס' קידושין; חי' ריטב"א על מס' ע"ז. וחידושי הג"מ יוסף שמואל  
מודיליאנו. שאלוניקו תקי"ט 2°
- 12 45. אושפיזין והקפות לובלין תרס"ח 16°
- 1 46. אות אמת לר' יהודה סיד דיני קריאת התורה וח"ב דיני ברכות ושרת  
(חסר בסופו) שאלוניקו תקנ"ט 16°
47. אותות השמים להג"מ ארי' ליב אב"ד סטריזוב, הלכות. ב"ח זיטאמיר  
תקס"ה 4°
- 6 48. איל יצחק להג"מ הר"י מפוזנא, פי' על הגדה עפ"י קבלה וסוד. חמו"ד 16°
- 1 49. אילמה רבתי להר"מ קורדואירו קבלה. בראדי תרמ"א 4°
- 8 50. אילת אהבים להר"ש די אולוירה, חרוזים אמשטרדם תכ"ה 16°
- 3 51. אלה המצות לר' משה חאגין על תרי"ג מצות אמשטרדם תל"ג 16°
- 2 52. אלה שמות קונטרס רשימת כל ספרי מוהר"ן מברצלוב, מר' גרשם שלום  
ירושלים תרפ"ח 8°
- 2 53. אליהו רבה על שש מסכתות להג"מ ר"א שפירא פיורדא תקכ"ח 2°
- 6 54. אליהו רבא להגר"א מוילנא על משניות טהרות ברין תקס"ב 4°
- 3 55. אליהו רבא הג"ל מכורך עם ס' טהרות הקודש מהגר"א מוילנא על  
החוספתא סדר טהרות עם הפנים (יקר במציאות) זאקווא תקכ"ד 4°
- 10 56. אלפא ביתא עם מילי דאבות מר' צבי הירש מנאדבונא מוסר 16°
- 1 57. אלפסי מס' שבת עם פי' מעשה אלפס ווילנא תרע"א 8°
- 1 58. אלשיך על התורה עם הקדמת בנו ור' ברוך קאלימאני. דפוס הראשון  
וויניציא שס"א 2°
- 20 59. ——— עה"ת הוצאה בלתי גודעה דיהרנפורט תקנ"ח 4°
- 10 60. ——— עה"ת ווארשא תר"ב 2°
- 5 61. ——— על מגלת אסתר עם הפנים (עם ציורים פתוחי עץ האלף-שניטע)  
דפוס הראשון וויניציא שס"א 4°
- 10 62. ——— על רות איכה קהלת עם הפנים וויניציאה שס"א 4°
- 10 63. ——— על שיר השירים עם הפנים וויניציאה שס"א 4°
- 10 64. ——— נביאים ראשונים וויניציא שס"ז 2°
- 10 65. ——— נביאים ראשונים עם הפנים פראג ש"פ 2°
- 20 66. ——— נביאים ראשונים אופיבאך תע"ט 2°
- 5 67. ——— תהלים משלי איוב יעסניץ תפ"א—ב' 2°
- 6 68. ——— איוב עם הפנים דפוס הראשון. וויניציאה שס"ג 4°
- 12 69. ——— דניאל עם הפנים וואנובעק תפ"ז 2°
- 3

- Fr. 3 אם למקרא א"ב וכללי הדקדוק לילדים מיץ תקע"ט 80
- 1 71 האמונה והבטחון להרמב"ן ווארשא 160
- 5 72 האמונות והדעות לר' סעדיה גאון עם מ"מ ומבוא מר"ד סלוצקי לייפציג תרי"ט 80
- 1 73 — עם פי' שביל אמונה לר' ישראל קיטובער יוזעפון תרמ"ה 80
- 2 74 אמרות מהורות לר' אברהם דוד אדמו"ר מבוטשאטש על התפלות קאלאמיי תרנ"ח 160
- 6 75 אמרי בינה לר' משה מהוראדנא על התורה, ברין תקכ"ג; מכורך עם אגרת המליצה ומשפט לשון הקדש מהר"ל מרגליות, נאוידוואר תקנ"ו; מסורת המסורת דקדוק מר' אליהו בחור, זולצבאך תקל"א 160
- 10 76 אמרי בנימין על התורה לר' בנימן המגיד מבראד טארנאפאל תקע"ד 40
- 2 77 אמרי דעת לר' שמואל וואלדבערג חקירות על תרגומי תנ"ך קראקא תרס"ד 120
- 4 78 אמרי צבי מר' צבי כהן חי' על מס' ע"ז ירושלים תרפ"ד 20
- 1 79 אמרי צדיקים לר' אברהם איטינגא מאמרים ופתגמים מגדולי התורה (לבוב תרפ"ט) 80
- 2 80 אמרי צרופה לר' יחיאל פישל אב"ד טרעמבולא חי' ש"ס ורמב"ם ברלין תקט"ז 20
- 1 81 אמרי קדוש לר' אורי אדמו"ר מסטרעליסק מילי דחסידותא ווארשא תרנ"ה 160
- 15 82 אמרי שפר לר' נפתלי אשכנזי דרושים והספדים וויניציאה שס"א 40
- 3 83 אמת ליעקב להג"מ ישראל יעקב אלגאזי דיני קריאת התורה ליוורנו תקל"ד 160
- 3 84 אסיפת חכמים חי' על התורה מגאונים אופיבאך תפ"ג 160
- 2 85 אפם דמים לריב"ל, נגד עליית הדם ווארשא תרמ"ד 80
- 3 86 אצבע קטנה לר' מנחם בר"מ שמעון בעמ"ח דברי מנחם; מורה באצבע צפורן שמיר קשר גודל, כעין ספרי הג"מ חיד"א איזמיר תרל"ו 40
- 1 87 אקדמות לפורים עם קידוש לפורים, התולים
- 5 88 ארוכה ומרפא תפלות לחולה ליוורנו 80; עם ס' סנסן ליאיר להג"מ חיד"א; ועם ס' מפרש חטאים לר' יצחק ב"ר אברהם מנטובה תע"ח
- 3 89 ארצות השלום להג"מ מלבי"ם דרושים, הוצאה ראשונה קראטאשין תקצ"ט 80
- 6 90 אשד הנחלים לר' יוסף נחמלי מח"ס אשדות הפסגה, דרושים, שאלוניקי תקמ"ג 20
- 5 91 אשי ה' חידושי הרמב"ן והריטב"א והנימוקי יוסף על מס' נדרים, והנ"י לכתובות ליוורנו תקנ"ה 20
- 9 92 אשל אברהם מר' אברהם ברודא חי' הש"ס פראנקפורט א. מ. תק"ז 20
- 10 93 אשתדלות עם שד"ל מר' יעקב בכר"ך על קדמות הנקודות והטעמים ונגד ס' היכות משד"ל ב' חלקים ווארשא תרנ"ו 80

- Fr. 94. באר מים חיים מר' יצחק הלוי חידושים על מס' קדושין גטין ועוד  
וידושים שאלוניקי תקמ"ו 20
- 7 95. באר שבע לר' מרדכי זימלש מוסר נחלק לשבעה עמודים פראג תקע"ה 40
- 2 96. בבבא הארמא לר' ישראל זאב שפערלינג ידיעות געאלאגיות, ווארשא  
תרל"ח 80; מכורך עם היהודים באנגליא או היהודים וגוסעי הצלב ווארשא 80
- 4 97. ברק הבית למהר"י קארא הוספות לספרו בית יוסף, הוצאה ראשונה  
וויניציאה שס"ו 40
- 6 98. בוצנא דנהורא לאדמו"ר הר"ב ממעייבנו הוצאה ראשונה היותר יפה  
לבוב תר"מ 40
- 6 99. ברוי על התורה (יקר המציאות) קארעץ תקנ"ט 20
- 15 100. — ווארשא תרנ"ג 80
- 5 101. ברארי מהרש"ל על הסמ"ג באזיל שס"ו
- 10 102. ברארי הודר להג' ר' דובער אדמו"ר מליבאוויטש, דרושי חב"ד קאפוט  
תקע"ו 40
- 10 103. בית אברהם לר' אברהם זוסמאן שו"ב על שו"ע הל' שחיטה וטריפות  
עם הפנים קעניגסבערג תר"י 40
- 5 104. בית אהרן מראה מקומות פסוקי תנ"ך בש"ס וכל המדרשים פראנקפורט  
(דאדר) ת"נ 20
- 3 105. בית אהרן לר' אהרן מרעכניץ עה"ת ודרושים וחיידושים זולצבאך תקמ"ו 40
- 3 106. בית הבחירה מר' אפרים לעוו חידושים פרעמישלא תרס"ו 40
- 2 107. בית יהודה לר' יהודה ארי' די מודינא הוספות על עין יעקב ח"א  
וויניציאה שצ"ה 20
- 10 108. בית יצחק לר' יצחק מח"ס אהל יצחק ב"ח על יו"ד, פעסט תר"כ 2; מכורך  
עם עצי לבונה מר' ניסן מדובנא על יו"ד (יקר המציאות) לבוב תרכ"א 20
- 12 109. בית ישראל לר' ישראל דאויזאהן מוסר וצואה לבוב תרל"א 80
- 2 110. בית ישראל מהג"מ ישראל בנבנשתי (ב' דרושים והספדים) קושטא תל"ח 20
- 10 111. בית לוי לר' לוי מבראדי חידושים (יקר המציאות) זאלקווא תצ"ב 20
- 12 112. בכורי ענבים שירים מאת דוד צבי מיימון לעמבערג תרל"ט 160
113. בן המלך והנזיר עם הקדמה מהג"מ משה חאגיז והוספות משלי מוסר  
ממנו, וואנובעק תפ"ז 160
- 3 114. בן המלך והנזיר בלשון אשכנז באותיות עבריות פאקס תרס"ה
- 2 115. בן פורת יוסף מר' יוסף קיבו על שו"ע או"ח אה"ע וחור"מ שאלוניקי תקנ"ז 40
- 10 116. בנאות דשא מר' שלמה אדהן דיני' ומוסר אוסטרעא תקע"ט 160
- 3 117. בני יוסף לר' יוסף ברי' שלמה יחיאל דרשות עה"ת שאלוניקי ת"פ 20
- 5 118. בני שמואל לר' משה שמואל ח"א דרשות על בראשית שמות (יקר  
המציאות) זאלקווא תפ"ז 20
- 15 119. בנין אריאל להג"מ שמואל אבד"ק אמ"ד על התורה וחי' הש"ס אמשטרדם  
תקל"ח 20
- 8 120. בנין אריאל מר' יהושע יוסף כלבו על בנין בית המקדש (יקר המציאות)  
ווינץ תרמ"ג 80
- 15

Mitteilungen des Forschungsinstituts für hebräische Dichtung, Band I von Dr. Brody, Schirmann u. Zulay, sowie eine Vorrede von S. Schocken. (XVI und 186 S.) Berlin 1933 8°	9.—
Müller Ernst, Der Sohar. Nach dem Urtext. (408 S.) Wien (1933)	20.—
Munk E. Dr., Die Welt der Gebete. Kommentar zu den Gebeten nebst Uebersetzung. (374 S.) Frankfurt a. M.	7.—
Newman J., Agricultural life of the Jews in Babylonia. (224 S.) London 1932.	10.—
Sassoon David S., Descriptive Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the Sassoon-Library. (2 Bände—2017 S.) London 1932 4°.	410.—
Spinoza-Literatur in der Bibliothek der Isr. Kultusgemeinde in Wien. Wien 1927 8°	1.—
Wachstein B. Dr., ש"ס זכ"ר Die Grabschriften des alten Judenfriedhofes in Eisenstadt (1679—1874) (728 S.) Wien 1922. II. Teil. Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Eisenstadt und den Siebengemeinden. (1690—1861) Wien 1926 (826 S.)	25.—
— Hebräische Autographen von berühmten Männern mit Faksimilen. (40 S.) Wien 1927	4.—
— Taglicht I. Dr. u. Kristianpoller A. Dr., Die hebr. Publizistik in Wien (525 S.) Wien 1930.	28.—
— Literatur über die jüd. Frau. Mit einem Anhang: Literatur über die Ehe. Wien 1931.	1.—
— Jüdische Privatbriefe aus dem Jahre 1619. (250 S.) Wien 1931	5.—
Zimmels H. J. Dr., Die Marannen in der rabbinischen Literatur. (200 S.) Berlin 1932	8.—
Zuwachsverzeichnis für die Jahre 1924/1925 der Bibliothek der Isr. Kultusgemeinde in Wien	1.—
— Dasselbe für die Jahre 1926/1927	1.50
— Dasselbe für die Jahre 1928/1929	1.50
— Dasselbe für die Jahre 1930/1931 mit Beilage: Spinoza-Literatur (160 S.)	1.50

# Judaica~Neuerscheinungen

zu beziehen durch

BUCHHANDLUNG DAVID FRÄNKEL  
WIEN, II. TABORSTRASSE 24a

- Annual, Hebrew Union College. Mit wissenschaftlichen Artikeln in hebräischer, deutscher und englischer Sprache von Morgenstern, Aptowitzer, Kaminka usw. (746 S.) Vol. VIII—IX. Cincinnati 1932 8° 10.—
- Vol. II bis V je 5 Frs. Vol. VI und VII je 6.50
- Aptowitzer V. Dr., Kain und Abel in der Agadah. (192 S.) Wien 1922 8° 6.—
- Parteipolitik der Hasmonäerzeit im rabbinischen und pseudoepigraphischen Schrifttum. (360 S.) Wien 1927 7.50
- Bloch Joshua Dr., Venetian printers of hebrew books. New York 1932. —.—
- Freimann A. Prof., Katalog Judaica der Stadtbibliothek in Frankfurt a. M. (XII und 646 S.) Frankfurt am Main 1932. 14.—
- Hebräische Inkunablen 1475—1494 mit Faksimile (von unicum), Katalog von David Fränkel Wien, II., Taborstraße 24a. Leipzig (Haag Drugulin) (1931) 2.—
- Jewish Studies in memory of Israel Abrahams. Abhandlungen von namhaften Gelehrten (526 S.) New York 1927 8.—
- Kreppel J., Juden und Judentum von heute. Ein Handbuch mit 132 Porträts und 28 Illustrationen (zirka 900 S.) Wien 1925 8° 6.—
- Löw Immanuel, Flora der Juden I—III. Geschichte der Kulturpflanzen bei den Juden
- Band I, erste Hälfte (XII u. 448 S.) Wien 1926 8° 10.50
- Band I, zweite Hälfte (zirka 360 S.) Wien 1928 8° 10.50
- Band II, (XII und 532 S.) Wien 1924 8° 12.—
- Band III, (XI und 522 S.) Wien 1924 8° 12.—
- Meitlis Jacob Dr., Das Ma'assebuch, seine Entstehung und Quellengeschichte. Mit 4 Bildertafeln. (16 und 152 S.) Berlin 1933 6.—



# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter // Under Cooperation of Renowned  
herausgegeben von // Scholars edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

---

---

Heft I

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

Juni 1934

---

---

## Inhalt:

Neuerscheinungen.

Prof. Dr. A. Freimann: Zwei hebräische  
Incunabeln in der Vaticana

E. R. Mosewiczki: Ein Brief Steinschneider's an Jakob Reifmann

A. M. Habermann: Anmerkungen und  
Ergänzungen zu »Hamadpissim  
B'ne Soncino«.

Verschiedenes.

Zur Geschichte der Juden in Böhmen  
(1542)

Bibliogr. Fragen an Gelehrte

Pinax der Chewra Kadischa in Chorostkow  
Antiquarische Bücher

---

**Preis pro Heft 1 Schweizer Frank (Dollar 0.32)**

---

---

---

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, TABORSTRASSE 24a WIEN, II. (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 — Berlin 153425 — Warschau 191.792

# עלים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

י"ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

תש"ו תרצ"ה

חוברת ב'

## התוכן:

ספרים חדשים

זכרי' שווארץ: הקדמת יעקב המתרגם מכ"י

פרים מספר א' קע"ג חלק ה'.

דוד פרענקיל: לקורות ישראל בספרד.

פסק דין משנת ג"ב לפ"ק 1292.

פנקס חברה קדושה דק"ק חורוסטקוב

ספרים עתיקים

מחיר כל חוברת 1 פרנק שווייצארי (0.32 דולר)

הספריה והקריסטל  
חל-אגיה

הכתבת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)

Copyright 1934, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למו"ל

---

Eigentümer, Herausgeber, Verleger: David Fränkel, Wien II, Taborstraße 24a.  
Verantwortlicher Redakteur: Naftali Appel, Wien IX, Liechtensteinstraße 21.  
Druck: Appel & Co., Wien IX, Liechtensteinstraße 21.

# עלים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

העורך והמוציא לאור פרענקל, וינה

## ספרים חדשים

כל הספרים הנרשמים כאן נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24a

המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ

Preise in Schweizer Franken

מחברים ומוציאים לאור מחבקשים לשלוח אלי עקומפלאר אחד  
מספריהם, ואודיע בעתון זה על הופעת ספריהם, וע"י זה יתפרסמו  
ויפוצו ספריהם בעולם הספרות.

המוציא

אין תנאי בנשואין מכתבים ושו"ת מרבנים רבים נגד תנועת איזה רבנים  
בצרפת לעשות תנאי בנשואין (56 ע'). ווילנא תר"ץ 40  
Fr. 3  
ארץ החיים שו"ת הג"מ חיים ו' עטר (מח"ס אור החיים צה"ת) עם  
אגרת מסע שנסע להשתטח על קברי הצדיקים מאחד מתלמידי ר' חיים ו' עטר  
הג"ל ובסופו מאמרים חשובים לתולדות ר' חיים ו' עטר מד"ר בנימין קלאר.

וינא תרצ"ג 80  
Fr. 2  
בבית העלמין של יהודי שאלוניקו סדר רביעי (1) (עם מפתח מכל הסדרים)

30 ע'). שאלוניקו התרצ"ג 80  
Fr. 2

בית הלל חי' דינים לר' הלל פוסק (48 ע'). סעאינא תרפ"ד 80  
Fr. 1  
ברורי המדות והשיעורין בש"ס ופוסקים לר' מאיר קליין (163 ע'). אוהל  
תרפ"ה 80  
Fr. 2

ברוחי זהב ר' ברוך בענדיט גליקסמאן (עם תולדותיו) נגד טענות הפוקרים,  
גם נגד הרחקת הגשמות בתורה שב"פ ובקבלה ומכתב ע"ד חכמת הקבלה  
80 ע'). לאדו תרפ"ח 80  
Fr. 1

דברי הלל על אורח לר' הלל פוסק (38 ע'). סעאינא תרפ"ו 80  
Fr. 1

- דרשות און אוהרות 2 איבער די וויכטיגסטע עיקרי היהדות פון אחד הרבנים הדואגים. לבוב תרצ"ג 80  
Fr. 1  
הרב של שמחה תולדות הרב ר' משה נחמי' הכהן בצרוף מכתבים של אדמו"ר הרבי ר' בונם (מפשיסחא) ואדמו"ר הרבי ר' יצחק מווארקי מר' פנחס זעליג גליקסמאן (16 ע'). לודו תר"ץ 80  
Fr. 1.50  
ר' זאב ליפשיץ תולדות ותולדות אבותיו, רבותיו, וגיסו אדמו"ר ר' אברהם מטשעכאנוב, ועיר אזורקוב ורבניה מר' פנחס זעליג גליקסמאן (56 ע').  
לודו תרצ"ד 80  
Fr. 2  
החלום ופתרונו מר' מנחם נחום פרידמן (48 ע') טשערנאוויץ תרפ"ה 80  
Fr. 1.50  
היחס ממשרנוביל, תולדות אדמו"ר ר' מנחם נחום מטשרנוביל ובניו ובני בניו עד היום הזה, עם חי' תורה וסיפורי נפלאות מהם. עם פקסימיליות ממכתבים מאדמו"ריים שונים (86 ע'). לובלין תרצ"ב 80  
Fr. 1.50  
ישמח ישראל לאדמו"ר ר' ישראל מטשארטקוב ז"ל אמרות טהורות לשבתות ולמועדים בדרך החסידות (167 ע'). וינה תרצ"ג 80  
Fr. 5  
לרוברי איריש בכל אתר לשקול הדעת מד"ר אברהם שברון. תל אביב תרצ"ג 160  
ספר למשאלה 3 בקדרות 4 מהחכם ר' אברהם אבן עזרא עפ"י כח"י אכספור עם הערות הרב זאב גערשטל (12 שערס). לבוב תר"ץ 80  
Fr. 1.50  
מדרשי הזהר, על תנ"ך לפי סדר הפרשיות והפסוקים נלקטו ונסדרו עם הערות מר' נחמי' שמואל ליבאוויטש 5. (72 ע'). פילדלפיה תרצ"ד 80  
Fr. 4  
מענה לנחום סוקלוב... בצרוף אגרתו... ותולדות ר' הירש טומושובר מבית אדמו"ר מקוצק מר' פנחס זעליג גליקסמאן (26 ע'). לודו תרצ"ב 80  
Fr. 1  
המשוררים העברים בספר איטליה ורוסיה סקירות מר' מרדכי גוטפריד. וינא תרצ"ד 80  
Fr. 1  
משיבת נפש ויכוח בין חסיד למתנגד ובו מצדיק החסיד שינויי המנהגים ושאר שינויים שהנהיגו הבעש"ט ותלמידיו. פיטרקוב חש"ד  
Fr. 1  
ספרא דאגרתא אגדות הזהר עפ"י ערכין מר' נחמי' שמואל ליבאוויטש. (124 ע'). פילדלפיה תרצ"ד 80  
Fr. 6  
על האדם מר' מנחם נחום פרידמן (56 ע'). קישינב תרצ"ב 80  
Fr. 1.50  
על האמת והשקר מר' מנחם נחום פרידמן (48 ע'). קישינב תרפ"ז 80  
Fr. 1.50  
על היופי מר' מנחם נחום פרידמן. קישינב תרפ"ט 80  
Fr. 1.50

2) בשפת יודיש. בירי נמצאים הרבה ספרים ישנים בשפת יודיש-טייטש ובתוכם יתירים בעולם רשימה מהם מוכן אני לשלוח לדורש אותה.  
3) משאלה הוא שם אסתורולוג מחכמי ערב הראשונים (חי בערך שנת 820 770).  
4) עיין שמינישניידער Hebr. Uebersetzungen צד 602 כי שם הספר הזה הוא "ספר בקדרות הלכנה והשמש וחבור הכוכבים ותקופות השנים".  
5) ראה להלן ספרא דאגרתא, פניני הזהר, תשלום פניני הזהר מהפחבר הנ"ל. כולם ספרים חשובים מאד מפתחות לסוצא דברי הפך בספר הזהר אשר ער עתה היה בספר החתום.

- פניני הזהר לקסיקון לכל הפתגמים אמרי נועם משלים מהזהר בסדר א"ב  
 מר' נחמי' שמואל ליבאוויטש. פילדלפיה תרצ"ב 8°  
 Fr. 6  
 תשלום פניני הזהר להנ"ל כנ"ל (64 ע'). פילדלפיה תרצ"ג 8°  
 Fr. 4  
 פסקי אליהו חי' דינים, ג' חלקים, לר' אלי' פוסק (139 ע') סעאינא  
 תרפ"ו—צ"א 8°  
 Fr. 2  
 קונטריבוסיון אה לה איסטורייא די סאלוניקי, פור מיכאל ש. מולכו  
 (ובו העתקות מצבות עתיקות מגדולי עיר שלוניקי מן שנת רס"ב והלאה) (84 ע').  
 סאלוניקי 5692 8°  
 Fr. 2  
 רנן לבקר חי' למס' תמיד ובסופו חי' על פרק יש נוחלין לר' נתן נטע  
 לנדא (150 ע'). ווארשא תרצ"ד 8°  
 Fr. 2  
 רשימת ספרי לאדינו הנמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי  
 בירושלים, מר' אברהם יערי (6). (133 ע'). ירושלים תרצ"ד 8°  
 Fr. 3

(6 רשימות ספרי לאדינו מועטות הן ולכן רשי' הזאת הטבילה 859 ספרי לאדינו  
 יש לה ערך ביבליוגרפי חשוב. עיין הערתו לעלים חוברת א' צר 7 שם נרשמו  
 הוצאות מס' מעם לעז שלא נרשמו גם ברשימה הזאת.

כן נמצאים בירי למכירה ספרי לאדינו שלא נרשמו ברשימה הזאת.

- 1 אונה מירארה אה לא איסטורייא אוטומאנה, שלוניקי תר"ב 16° Fr. 3
- 2 בינה לעתים, לרחמי שאקי קביעת לוחות, קושטא Fr. 2
- 3 בן סירא (אלפא ביתא רבן סירא) בלשון לאדינו ובסופו מעשיות מריב"ל  
 ור' מאיר בלשון לאדינו, שלוניקי תרי"ט 8° Fr. 3
- 4 זבח פסח, סדר קרבן פסח ומכתב מאחד מרומי ע"ד ק"פ, בשפת לאדינו  
 ומאמר מר' שמשון טאוסטרופולי וס' קצירת העומר, אוזמיר תרכ"ד 8° Fr. 4
- 5 לוס קי סופרין פור איל אוניר, מאמאר-באוארגיק תרנ"ד 8° Fr. 1
- 6 מדרש עשרת הדברות וצוואת ר' אליעזר הגדול, בל' לאדינו, בילגוראדו  
 תרפ"ו 16° Fr. 5
- 7 סדר מורעה ומוסר לאדם, בל' לאדינו, בילגוראדו תרי"ד 32° Fr. 2
- 8 עצת ה' דינים בל' לאדינו בסדר א"ב, שלוניקי תרי"ט 16°
- 9 פורים פיוטים ושירים לפורים בל' לאדינו, (שלוניקי) תרכ"ו 16° Fr. 4
- 10 שלחן טהור מחורגם בל' לאדינו (חסר השער ובסופו) 16°
- 11 שבט מישור, מר"י פרחי מאמרי מוסר, בלגראד תקצ"ח Fr. 3
- 12 תהלים עם תרגום ספרדי, קדש הלולים, אמ"ד תל"א 8° Fr. 15
- 13 תבנית היכל בענין בית המקדש, בל' לאדינו, שלוניקי תרס"ו Fr. 3

כן נמצאים בירי ספרי לאדינו הנרשמים ברשימת ספרי לאדינו הנ"ל.

- 4 Nr. תהלים עם רש"י ועם תרגום לאדינו, שלוניקי תקס"ט 4° Fr. 2
- 203 חובת הלבבות בתרגום לאדינו, יקר מאוד במציאות, וויניציא תע"ג 4° Fr. 10
- 233 פרקי דר' אליעזר בל' לאדינו (השער פגום מעט), קושט' תקפ"ד 16° Fr. 2
- 26 חזון הפנים ריני ש"ע בל' לאדינו (כלי השער וחסר המפתחות)  
 וויניציא תע"ג 4° Fr. 15
- 265 ס' בן גוריון, ס' יוסיופון בל' לאדינו, סאלוניקי תר"ן 4° Fr. 10
- 881 ס' הברית בל' לאדינו, סאלוניקי תר"ן Fr. 4

שׁוֹת אִמְרֵי דוד הַגִּמָּ דוד הוֹרוּיץ עַל דָּח שׁע (רכ"ט תשובות). (218 ע').  
Fr. 7 בילגורייא (נ. קרונברג) תרצ"ד 20

שׁוֹת דְּרָכֵי שְׁלֹם הַגִּמָּ יִחְיָאֵל מִכָּל לֵיטְעֶר, ח"א שׁוֹת ח'י הַלְכוֹת  
וּבִיאורֵי סוּגִיּוֹת, ח"ב ע"ו דְּרוּשִׁים. (260 ע' פולין נייר ריגאל) (נסדר בבילגוריי  
נ. קרונברג). וינא תרצ"ג 20  
Fr. 5

שׁוֹת עֲמֻרַת יִשׁוּעָה הַגִּמָּ יְהוֹשֻׁעַ הוֹרוּיץ מְדוּקוֹב (132 ע'). קראקא  
תרצ"א 20  
Fr. 7

שִׁיר זֶהָב לְבַר מִצְוֵה מִיכָאֵל אֲלִיעֶזֶר פּוֹאָה מֶר' יַעֲקֹב אֲלִיעֶזֶר לֵאדִי  
טִידיסקו (בעברית ואיטלקית) לִיוֹרְנוֹ תרצ"ד

הַשּׁוּמַע יִצְחָק כּוֹלֵל מִבְּחַר הַחֲדוּד וְהַחֲתוּלָּה בַתְּלֻמוֹד וְכו' ג"ח לֶר' נַחֲמִי  
שְׁמוּאֵל לִיבִאוֹוִיטש (148 ע'). נוֹיֶארֶק תרצ"ד 80  
Fr. 5

שֵׁם הַגְּדוֹלִים הַשְּׁלֵם ח"ב מַעֲרַכַת סְפָרִים לֶר' חַיִּים יוֹסֵף דוד אוֹלֵאִי עִם  
הוֹסְפּוֹת ר' מִנְחֵם מַעֲנֵדל קֶרֶעֶנְגֶּעַל "מִנְחֵם צִיּוֹן", "שְׁאֲרִית צִיּוֹן", "פְּלִיטַת סְפָרִים" 7.  
(284 ע'). פִּיעֶטְרֶקוֹב 1930 8  
Fr. 5

תּוֹרַת הָאָדָם מוֹסֵר לֶר' אַהֲרֹן מֵאֲלַעֲקֶסְנִיץ (23 ע'). קראקא תרפ"ט 160  
תּוֹרַת הַמִּשְׁפָּט הָאוֹרְחֵי הָעֵבְרִי שִׁטַּת הַטַּעֲנוֹת מֶר' י. ש. צוֹרִי. (176 ע').  
Fr. 5

לִוְנֹדוֹן תרצ"ד 80  
תִּקְנוֹת הַקְּהָלִית הַזִּכִּיּוֹת וְהַחִיּוּבִים שִׁישׁ לְכָל צִבּוֹר וְעֵדָה בְּצִירּוֹף חֶבֶר  
הָעִיר וְכו' כָּל דִּינֵי תִקְנוֹת הַקְּהָל הֵן בְּעִנְיֵי מִסִּים. וְהֵן בַּחֲמֵי חֶבְרֵי הַקְּהָל, מֶר'  
Fr. 5

יִשְׂרָאֵל רִיִּךְ. בְּרִדְיוֹב תר"ץ 4 (130 ע')

Fr. 3

הַעֲרָה לֵס', "הַמְּדַפְּסִים בְּנֵי שׁוֹנְצִינֹו" תּוֹלְדוֹתֵיהֶם וְרִשִּׁמַּת הַסְּפָרִים הָעֵבְרִיִּים  
שְׁנַדְפְּסוּ עַל יְדֵיהֶם, מֶר' אֲבֵרָהָם מֵאִיר הַבְּרֶמֶן. (90 ע'). וינא תרצ"ג 80  
Fr. 2

הָעִירֵי הַחֲכָם הַגְּדוֹל פְּרוֹפ. אֲלֶכְסַנְדֵּר טֶאָרְכֶס שֶׁמֶס' בִּיצָה שׁוֹנְצִינֹו רִנָּג (בס'  
הַמְּדַפְּסִים בְּנֵי שׁוֹנְצִינֹו צֶדֶק 43 מִסְפָּר 3) כִּנְרָאָה מְקוֹרֵוּ עַפ"י רִשִּׁמַּת סְפָרֵי הַבְּרִיטִישׁ

מוֹזֵעָאוֹם מִשְׁמֵרֵאֲלֵעֵן צֶדֶק 233. שֵׁם נִזְכָּר מִס' יוֹם מוֹב Soncino 1493 אֲמֵנִם הוּא טַעוֹת  
הַרְפּוֹס בַּמָּקוֹם 1483 (כֵּן נִרְאָה מֵהָעֵרַת מֶר' שְׁמֵרֵאֲלֵעֵן בַּפְּנִים הַרְשִׁימָה צֶדֶק 233 שֵׁם)

כִּי שְׁמֵרֵאֲלֵעֵן בַּהֲקִדְמָתוֹ לְרִשִּׁמַּת הַנִּזָּר טוֹנָה בֵּין הָאִינְקוּאָבֶלֶן מִס' בִּיצָה שׁוֹנְצִינֹו  
1483 וְלֹא 1493 וְכֵן מִסְפָּר הַרְפּוֹס שְׁבִרְשִׁמַּת שְׁמֵרֵאֲלֵעֵן מֵתֵאִים עִם מִס' בִּיצָה שׁוֹנְצִינֹו

רִמְדֵּי עֵינֵי הָעִירוֹת וְטִלּוּאִים לֵס' הַמְּדַפְּסִים בְּנֵי שׁוֹנְצִינֹו בַּעֲלִים חוֹבֵרַת א' צֶדֶק 17.  
7) חֶלֶק רֵאשׁוֹן מִן ס' זֶה עִם הוֹסְפּוֹת הַנִּזָּר וְתּוֹלְדוֹת הַחִידֵּי־א נִדְפְּסוּ בְּקֶרֶאָקָא

שְׁנַת תרס"ה.

# הקדמת יעקב המתרגם

למאמר השלשול לאבן רשד מכ"י פרים מספר א' קע"ג חלק ה'  
יו"ל ע"י זכרי' שווארץ וינה.

ההקדמה הזאת, אע"פ שציקר תכנה כבר נודע<sup>(1)</sup>, ראויה לדפוס משני טעמים. הראשון הוא, שמביאה חמר חדש להתייחסו של הרמב"ן אל חכמת הרפואה שעליו נמצאים דברים הסותרים זה את זה בחבוריו ובחבורי זולתו<sup>(2)</sup>. ועתה נוכל להחליט שתרגום כזה בלתי מובן וללא צורך לאיש הדיוט שלא שמש בתור רופא. גם מצדה הביבליוגרפי יש חשיבות להקדמה הזאת. הננו מוצאים אנשים אחדים, ורובם בחצי השני של המאה הי"ג למספרם, ששמש יעקב או יעקב בן אליהו, ועדין לא הוברר אם כולם שונים זה מזה או יש זהות קצתם עם קצתם. ואלו הם:

(א) יעקב בן אליהו שתרגם הס' Centiloquium המיוחס לבטלמיוס מרומית לעברית, ובלי ספק הוא אותו יעקב בן אליהו שתרגם המבוא הגדול של אבו מעשר מרומית לעברית<sup>(3)</sup>. — הדפסתי הקדמתו לאבו מעשר כמעט בשלמותה<sup>(4)</sup>. העיד על עצמו שהיה נינו של ר' יעקב נזיר, עיר מולדתו או מושבו בראשונה מונטפלייר, והלך למסעיו ובא לויניציה ושם מצא חכמים כלבו, רופאים וחוקרים, והזכיר מהם שני שמות, מישרי פדבי ומישטרי אדריאה.

(ב) יעקב שהשתתף בתור מליץ בתרגום ספר רפואי של ibn Zohr ובסוף התרגום נמצא כזה<sup>(5)</sup>: translatus de hebraico in latinum Venetiis: a magistro Paravicio (oder Patavino) physico, ipso sibi vulgarizante magistro Jacobo hebraeo anno 1281 (1280?).

(1) שטיינשניידר, התרגומים העבריים בימי הבינים 677. — לא העירותי על טקופות הספרות הקדומים.

(2) יוסף פערלעס בירחוננו של גרעטץ ז' פ"ז הערה ז', שם הגדולים ע' רמב"ן. דברי הרמב"ן באגרת החסדה (ירחוננו של גרעטץ ט', קפ"ו).

(3) שטיינשניידר, בספרו הנ"ל 570-50.

(4) רשימת כתבי יד שבספריה הלאומית בווינה רכ"ז. — אשלים כאן החסרון שסמנתי שם בנקדות: ... כולם אנשים וכמה קהלות גדולות ראו עיני וכל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' אך לא ראתה עיני חבתי לב בחכמה מפוארה ושלמה בשפה ברורה ונעימה ורבים רבים ונכבדים בלשון למודים ותלמידים כשתילי זיתים סביבותם אדמו עצם טפנינים ספיר גזרתם עם שם ותהלה ותורה וגדולה ביחד אל מקום אחד כמו באותה העיר נוה צדק הר הקדש אליהנו יטע ביניהם אהבה ואחוה ושלום ויברך אותם בשלום ובאתי באוניציה...

(5) שטיינשניידר בספרו הנ"ל 749.

(ג) יעקב בן אליהו שהעתיק האגרת אשר חברה מאי' אנדריאה נגד הכופרים באמונה 1421. הח' קויפמאנן 7) קבע זמנה לשנת 1421.

(ד) יעקב מוניסיאה בן אליהו ששלח כתב למשומד אחד ששמו שאול<sup>8</sup>. — כפי הנראה שאול זה „המכונה פול" הוא מתנגד הרמב"ן בוכוחר בברצלונה. הח' יעקב מאנן 9) הגיה ולנסיאה או בלנציאה (Valence) תחת ונסיאה או ביניציאה ושער שהמחבר הוא ר' יעקב לאטיש בנו של ר' אליהו ב"ר יצחק מקרקשונה. נגד השערה זו יש לטען טענות רבות ואזכיר מקצתן. ראשונה, שמחבר ס' שערי ציון, למרות שהזכיר את המומר פול בתור אחד מתלמידיו (לא: מקרוביו) של הרב אליעזר ב"ר עמנואל, לא הגיד דבר על אגרתו של ר' יעקב, לפי דעת מאנן מפני גנות המשפחה. ואיה הגנות הזאת, אם אחד מבני משפחתו התוכח עם איש שכבר הזכיר. שנית, שידעת דברי ימי הדור במרוקו ובין ובבל קלה יותר בעד איש שבא לויניציאה מבעד תושב דרום צרפת או צפון ספרד. שלישית, אי אפשר שמי שלא יצא ממדינה זו יאמר: נאם האיש אשר גלה ממקומו...

(ה) יעקב „הקטן" ר' ב' מ' ז' ל"ו שהעתיק ס' אנטידוטאריו של ניקולאב מרומית לעברית 10).

(ו) יעקב „הקטן" שהעתיק ס' השלשול של אבן רשד מערבית לעברית 11). אין ספק שהראשון מן האנשים האלה הוא הוא השני, והוא השם פדבי Patavinus אין עליה תשובה. וכבר חותי דעתי 12) שהאיש הזה שוה עם הג' וגם עם הד', אבל ראיה מחלטת אינה בידי. על חה' והו' כתב שטיינשניידר 13): מי שיש לו שום ידיעה בקורות הספרים ידע שמעתיק ספר מלשון לטיין במונטפערלליער אינו מעתיק ספר מלשון ערבי בעד הרמב"ן. — בכל זאת ארהיב עד בנפשי ואומר שגם השתנות זו אינה אלא השערה. הענין כולו 14) צריך לחקירת ודרישה על סגנון הלשון 15).

6) נרפסה בעתון Letterbode י' ע"ג.

7) בהשקפה הצרפתית ל"ה ש'.

8) נרפסה כישורון של קאבאק ו' א' — עי' גם החלוק ב' כ"ו (ע"ו העירנה הטו"ר הרב ר"ר פרענקל).

9) בהשקפה הצרפתית פ"ב שס"ג.

10) שטיינשניידר בספרו הנ"ל 813.

11) שטיינשניידר בספרו הנ"ל 677.

12) כרשימתי הנ"ל רכ"ח.

13) ישורון של קאבאק ו' פ"ח.

14) עי' שטיינשניידר, רופאים יהודים, ZfHb י"ו, קל"ו והלאה.

15) לדעת קויפמאנן הג' והד' משונים זה מזה בלשונם.

## מאמר השלשון

[126 ז]

## לאבו וליר אבן רשד הפילוסוף

נכח נגיד הדור ומלכו תארח      תרח בשמים ראש ורית אשה  
כי מחנה יפגשך ושאלך (1)      לאמר למי תען משרת (2) משה

זה (3) חלקי מכל עמלי, הפליא לעשות עמי תומך (4) גורלי, הרים נסי משגבי (5) ומנוסי, מנת (6) חלקי וכוסי, עשה (7) לי את כל הכבוד הזה, העת נשאו אותי לדבר עם נביא וחזה, במכבדיו ונכבדיו (8), יסוד סודיו (9), ומצודות יסודיו, ויראני פנים (10) בפנים המלאך הגואל, גלת גולת אריאל, בהיותי עצב לריב תונות הזמן על מצבי, ומלאך ה' נגע בי, ויקרא (11) בפעם בפעם אותי, ויעירני (12) משנתי, ואספני (13) אל ביתי, ושם שמעתי מדבר נגידות, חודות וחירות, ועל ראשו לעדות (14), נור התעודות, מדבר (15) בו נכבדות, המופת האמתי מופת הזמן, העומד לאות כצנצנת הזן, המשביע (16) בני תושיה דעת ומזמה בצחצחות, דובר (17) מישרים שח צחות, הצח במבטא, בלשון המרומה, החכם הגדול המעלה, חכמתו ובינתו בכתם (18) אופיר לא תסלה, רזי התעורה וצפון המזמה מגלת, הוא מורנו ורבנו נגיד הדור ומלכו, ואיך יקום (19) יעקב כי קמן הוא לספר ערכו, ומשל (20) מים וער ים ויפן (21) כה וכה, זה (22) שמו אשר יקראו עם (23) קדושים נאמן, הרב ר' משה י"א בן כבוד השוע הנכבד ר' נחמן, הוא אשר צוני בהיותי עומד לפניו, בנועם פניני הגיוני, להעתיק זה הספר אשר אל חכו יערב, ללשון (24) העבר מלשון (25) הערב, ואם זה (26) אל זה לא יקרב, לשים לאגם (27) מים השרב, — ויהי כאשר (28) בלה לדבר חין דבריו, ופניני מאמריו, עשונות הקפוני, סבוני (29) גם סכבוני, ורוחי נהיתה

(1) בראשית ל"ב י"ח, — (2) בסדר י"א כ"ח, יהושע א' א', — (3) עי' קהלת ב' י', — (4) תהלים מ"ו ה', — (5) בכ"י ומשגבי, — (6) עי' תהלים מ"ו ה', — (7) עי' בראשית ל"א א', — (8) בכ"י נכבדיו, — (9) בכ"י יסודותיו, — (10) בכ"י בפנים, — (11) עי' שמואל א' ג' ו', — (12) עי' זכרי' ד' א', — (13) עי' דברים כ"ב ב', — (14) עי' מלכים ב' י"א י"ב ויהי ב' כ"ג י"א, — (15) עי' תהלים מ"ו ג', — (16) עי' ישעיה נ"ח י"א ומשלי ג' כ"א ועוד, — (17) עי' ישעיה מ"ה י"ט, — (18) עי' איוב כ"ח מ"ז, — (19) עי' עמוס ו' ב' וה', — (20) עי' זכרי' מ' ו', — (21) שמות ב' י"ב, — (22) עי' ירמיה כ"ג ו', — (23) עי' השוע י"ב א', — (24) בכ"י מלשון, — (25) בכ"י ללשון, — (26) עי' שמות י"ד ב', — (27) עי' ישעיה ל"ה ו', — (28) בראשית י"ח ל"ג, — (29) תהלים קי"ח י"א, —

עלי, והאנחה החזיקה (30) בכנף מעלי, ואשיב (31) אל לבי ואהים, איכה (32) אעבור על פי איש האלהים, וצויתי כאשר (33) צויתי, ואיכה אקום לדבר ואני נהייתי (34) ונחליתי. ובכל זאת אמרתי אני יעקב הקטן לכתוב לו כאשר (35) תמצא ידי, ולחיות (36) דעי בכל (37) לבבי ובכל מאדי, ויגער בי לבי ועלי החמרמר, ויען (38) ויאמר: האיש בלי לשון מלים (39) יגבר, ואם נער (40) אשר לא ידע דבר, נגידות יחבר (41), וגבר חרל (42) משלים ונבוה, יתאמץ לעשות כזה וכוה, ואם בלי רעיון, ימשון בהגיון, ושפל רוח יתן (43) קולו עליון, ויאמר לעשות ולנסות לפני איש (44) נבון וחכם כמוהו, אשר לא נסחו. לא (45) טובה כפעם בפעם הואת העצה וולתי אתה משליך (46) ותשא נשא, הסכלת (47) עשה, וממת להשחית הבין ואמרת החכמה אנדע, מעתיק (48) הרים ולא ידע.

ויהי כאשר הקל אותי לבי המוכיחי, ויפצור בי (49) רוחי, מאתי (50) לבי גנוב גנוב וידבר אתי כמיטב הגיוניו, וקסת (51) הסופר במתניו. וכה דבר אלי קום כתב (52) זאת וכתוב על ספר, למשאות (53) וארוחות תנה (54) אמרי שפר, ונסה (55) את ירך כאשר צוך מרבה (56) המשרה, כי בי בעורך (57) אל תירא (58), כי ביום [v 126] הפרדו ממנו, אצל (59) מרוחו עליו, ויתלון (60) בצל אהלינו, ויעבור מתוך מרך (61) לב להיות מישרים (62) דובר, ועתה אור (63) נא כגבר חלציק, וראה (64) ועשה ומשל (65) משליך. אחר (66) הרברים האלה שנסתי מתני, והסירותי מסוה הבשת מעל פני, כאשר הגיד לי (67) כי ידו החזקה היתה עלי, ויאצל (68) מן הרוח אלי. ואז התעוררתי ונדרתי שנת העצלה מעיני (69), ושמתי לוחות מצותו לפני, ואז עבר (70) מאתי (71), רוח (72) עתי המבעתי, ולקחתי עצם (73) וקסתי לכתוב לו למלאת שאלתו ובקשתו, כי כן דבר (74) המלך ורתו.

(30) עלי שמואל א' מ"ו כ"ו. — (31) עי' איכה ג' כ"א. — (32) בכ"י איכה איכה. — (33) עי' יחזקאל ל"ו ז'. — (34) רניאל ח' כ"ו. — (35) עי' שופטים ט' ל"ג. — (36) עי' איוב ל"ב ו'. — (37) עי' דברים ו' ה' ומלכים ב' כ"ג כ"ה. — (38) במדבר כ"ג י"ב. — (39) עי' איוב ל"ה ט"ו. — (40) עי' ירמיה א' ו'. — (41) בכ"י מחבר. — (42) עי' ישעיה נ"ג ג'. — (43) עי' שמואל ב' כ"ב י"ד ותהלים י"ח י"ד. — (44) עי' בראשית מ"א ל"ג ול"ט. — (45) עי' שמואל ב' י"ז ו'. — (46) עי' איוב י"ח ז'. — (47) עי' בראשית ל"א כ"ח. — (48) עי' איוב ט' ה'. — (49) בכ"י בו. — (50) בכ"י ומאתי. — (51) יחזקאל ט' ב'. — (52) עי' שמות י"ז י"ד. — (53) עי' ירמיה מ' ה'. — (54) עי' בראשית ט"ט כ"א. — (55) עי' שמות ח' א'. — (56) עי' ישעיה מ' ו'. — (57) הושע י"ג ט'. — (58) בראשית ט"ו א' ועוד. — (59) עי' במדבר י"א י"ז וכ"ה. — (60) עי' תהלים צ"א א'. — (61) עי' ויקרא כ"ו ל"ה. — (62) עי' ישעיה ל"ג ט"ו. — (63) איוב ל"ח ג' ומ' ו'. — (64) שמות כ"ה ט'. — (65) עי' יחזקאל כ"א ה'. — (66) בראשית ט"ו א' ועוד. — (67) בכ"י הדרלי. — (68) במדבר י"א כ"ה. — (69) מלה זו חסרה בכ"י. — (70) עי' מלכים א' ב"ב כ"ה. — (71) בכ"י מנתי. — (72) עי' שמואל א' מ"ו ט"ו. — (73) עוצם. — (74) עי' אסתר ב' ח' ועוד.

ונר 75) תאותו לְמִשְׁחֵי עֲרֻכְתִּי, (לא 76) עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתָיו וְלֹא שִׁכַּחְתִּי, וְלִבִּי  
אֲשֶׁר עָלִי הִשְׁתַּדֵּר, לְמַלְאוֹת שְׁאֵלְתוֹ (77) הִתְעוֹרֵר, וַיָּבֹא לַעְזוֹר אוֹתִי בַתּוֹךְ (78)  
הַבָּאִים, כְּחֹלֶקֶן (79) שְׂבָלִים בַּעֲמָק רִפְאִים, מִלֶּקֶם (79) מִלֶּשׁוֹן הָעֶרֶב שְׂבָלִי  
הִרְפוּאוֹת, לְהַשִּׁיב אֶל לֶשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אוֹת בָּאוֹת.

וְעַתָּה אֲסַפֵּר סְפֹרוֹת הַסֵּפֶר וְתִבְנוֹתָיו, וְאַכֹּא (80) עַד תִּכְוֹנֹתָיו, כֹּאֲשֶׁר  
בָּנָה אוֹתוֹ הַחֹכֶם הִרְפּוֹא אֲבֹא אֶל וְלִיד אֲבֵן רֶשֶׁד (81) רֵב תִּבְנוֹת, עַל דֶּרֶךְ  
הַנְּסִינּוֹת, וְדָבָר בּוֹ עַל רוֹב מִיָּנִי חֲלִיִּים מִתְחַלְפִּים, וְעַל אֲשֶׁר בִּנְתָל (82)  
הַמְחַלָּה גְּרוּפִים, וְסֵפֶר בּוֹ לְכָל חוֹלֵי וְחוֹלֵי וְתִרְפּוֹתוֹ, וּמַחֲקָ (83) מִכְתּוֹ,  
וּמְדַבֵּר עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בִּלְשׁוֹן רַבָּה, וּמְקִידִים (84) רְפוּאָה לְמַכָּה.  
וּבִרְאֵשׁ הַסֵּפֶר הַזֶּה גַּם כֵּן תִּמְצָאוּ תְּשׁוּבָה שֶׁהִשִּׁיב אֲבֹא אֶל וְלִיד אֲבֵן  
רוֹשֵׁד עַל תִּרְעוּמוֹת הַשִּׁלְשׁוֹל שֶׁשָּׂאֵלוּ אוֹתוֹ מִלְכִּי קֶדֶם וְכֵל הַקּוֹרֵא אוֹתוֹ  
אִם יָבֹא (80) עַד תִּכְוֹנָתוֹ, יִכִּיר מַעֲלָתוֹ. וְאֵנִי כֹאֲשֶׁר הִעֲתַקְתִּי אוֹתוֹ לֹא כּוֹנֵתִי  
בּוֹ לְהוֹצִיא אֶת שְׁמִי בָּאֶרֶץ, כִּי אִם לְמַלְאוֹת מִצְוֹת אֶרֶנִּי הָאֶרֶץ. וְעַל זֹאת  
אֲנִי כּוֹרֵעַ אֲלֵיו, וּמִשְׁתַּחֲוֶה (85) לְהַדּוּם רִגְלָיו, כִּי אִם יִמְצָא אוֹתִי (86) תּוֹעָה  
בְּמַדְבָּר, יָקוּם אֲבִי אֲשֶׁר בַּחֲכָמָה וּבִשְׂכָל גִּבּוֹר, כִּי לְתַקֵּן (87) מַעֲוֵתִי בִּשְׂכָלוֹ  
הַגִּבּוֹר, לֹא (88) לְזֹרוֹת וְלֹא לְהִבָּר, וְעוֹד אֲנִי מַחֲלָה פָּנָיו שֶׁלֹּא יֵאֻשִּׁימֵנִי,  
וְלִכְפֹּף זִכּוֹת יְדִינִי, כֹּאֲשֶׁר יִמְצָא בְּסוֹף הַסֵּפֶר מַעֲט דִּלּוֹג בְּמִקְוִמוֹת, כִּי כֵן  
מִצְאָתוֹ בְּמַדְבָּר (89) קִדְמוֹת, וְהֵאֱלִהִים אֲשֶׁר (90) לֹא עֹז חֲסִדוֹ וְאֱמִיתוֹ מֵאֵת  
אֶרֶנִּי יִתֵּן חֵק מְלִיצָתִי לְפָנָיו וּלְפָנֵי הַשּׁוֹכֵנִים (91) מַעֲמִיו לְנַחֲוֹתִי (92) דֶּרֶךְ אֱמֶת  
לְקִיִּים וְלְהוֹצִיא מִצְוֹתוֹ לְאֹרֶךְ וְעֲלִיהָ לֹא יִהְיוּ מִקְטֵרֶגֶן וְחוֹלְקִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ  
רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (93) שֶׁלּוֹחֵי מִצְוָה אֵין נִיּוּקִין.

(75) ע'י תהלים קל"ב י"ז, — (76) ע'י דברים כ"ו י"ג, — (77) אולי חזרה היא מלעיל  
ע"י מעות סופר, — (78) בראשית מ"ב ה', — (79) ע'י ישעיה י"ז ה', — (80) ע'י איוב כ"ג  
ג', — (81) בב"י (רש"י) זוה"א, — (82) ע'י שופטים ה' כ"א, — (83) ישע"י י' כ"ה, —  
(84) ע'י מגילה י"ג ע"ב וּמִדְרַש שֶׁת"ש פֶּרֶשָׁה ד' פֶּסוּק ה', — (85) ע'י תהלים צ"ט ה'  
וּקְלָ"ב ז', — (86) בב"י אותה, — (87) ע'י קהלת א' מ"ה, — (88) ירמ"י ד' י"א, — (89) ע'י  
דברים ב' כ"ו, — (90) ע'י בראשית כ"ד כ"ה, — (91) ר"ל גדולי הדור, וּמִנְהִיגֵיהֶם, —  
(92) ע'י בראשית כ"ד מ"ח, — (93) פסחים ח' ע"ב,

## לקורות ישראל כספר

### פסק דין נכתב בעיר ברצלונה

בשנת חמשת אלפים וחמשים ושתיים (1292)

תעודה זו נמצאת בספריה שעל-יד בית מדרש לרבנים Hebrew Union College בעיר סיגסנינעטי. כתב יד על קלף, לא נדפס מעולם. העתקתי אותה בשנת תרצ"ג ברשיון הספרן החכם ד"ר אָקָא. ואביע לו בזה את תודתי על שהרשה לי לפרסמה.

דוד פרענקל.

„אנו בית דין חתומי מטה באה לפנינו מרת בונה דונה אשת ר' יהודה ב"ר יוספיה ספורתא ואמרה לנו בבקשה מכם שתטפסו שטר פסק דין זה לגוי פרארי אשטיבאן דשפלוגיש גלח שן טדאנה לפי שקנה ממני כרם אחד הנזכר בשטר פסק דין זה הנזכר ולא רצה הלוקח ליתן לי המעות עד שאמסור בידו הטפסת הפסק דין זה שניתן על הכרם בכלל שאר הקרקעות שלי. ואנו ראינו דבריה ושמענו לקולה והטפסנוהו לגלח הנזכר וזהו טופסו אות באות תיבה בתיבה בלא תוספות ובלא גירוע.

„אנו בית דין חתומי מטה כן היה שבאה לפנינו מרת בונה דונה אשת ר' יהודה ב"ר יוספיה ספורתא ואמרה לנו הרי שאדני אבי ר' שמואל ב"ר אברהם אסכנדראני צוה על נכסיו בשעת פטירתו ולא היה לו יורש אלא אני והניח לי בתורת ירושה הבתים שאני דרה בהם היום בשכונת ישראל וכרם אחד בגבול העיר הזאת סמוך למוגוריאא ומקום ישיבה בבית הכנסת בעזרת ישראל בעיר הזאת ואמר באותה שעה שאם שמא חס ושלום אפטר אני בלא בנים שיחזרו הקרקעות הנזכרים להקדש עניים ועכשיו אני צריכה למכור לצורך מזונותי ופרנסתי ומתיראת אני שמא לא אמצא לוקח מפני שיצא עליהן קול שהן משועבדין להקדש מחמת צוואת אדני אבי הנזכרת בבקשה מכם תעיינו בדיני וראו צוואת אבי ובררו לי אם יש בדברי אדני אבי כלום במה שנתן הנכסים אחר פטירתו אם לא, ואנו ראינו בעניה ושמענו לקולה ולקחנו שטר צוואת אביה מידה ודקדקנו בה וגשאונו ונתננו על מה שכתב בתוכה והסכמנו שלשתנו לדעה אחת אחר שדקדקנו בהלכה ובהסכמת מורנו ורבנו הרב ר' שלמה ב"ר אברהם בן אדרת (1) ובעצתו ופסקנו מן הדין שאין להקדש שום זכות בכל הנכסים הנזכרים ואפילו תפטר מרת בונה דונה הנזכרת בלא בנים לפי שאביה צוה שתחזיק היא בנכסים בתורת ירושה כל

(1) עיין תשובתו על ענין זה בשו"ת הרשב"א חלק רביעי סימן צ"ב, וסופו בשו"ת הרשב"א חלק שלישי סי' קמ"ח (ועיין בית יוסף חושן משפט סי' רמ"ח מחורש ו').

ימי חייה ואף על פי שצוה שיחזרו להקדש לאחר פטירתה אם שמא תפטר בלא בנים לא היה בו כח בכך לפי שירושה אין לה הפסק וכדי להיות למרת בונה דונה הנזכרת לראיה חתמנו שמנו פה בחדש אלול שנת חמשת אלפים וחמשים ושתים לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן בברצלווא מתא והכל שריר וקים.

יהודה ב"ר שלמה י"א.

שמואל ב"ר יוסף יצ"ו.

יהודה ב"ר ישועה חמ"ך.

זהו שטר הפסק דין הנזכר והבית דין החתומים בו שהטפסנו לגלגל הנזכר במצות מרת בונה דונה הנזכרת והזקקנו לחתימת הבית דין הנזכר וידענו שהיא חתימת ידם וכתבנו וחתמנו ונתננו ביד הגלגל הנזכר להיות לו לחיזוק קנייתו (2) הנזכרת והכל שריר וקים.

הושעיה ב"ר יוסף זל"ה.

חייא ב"ר שלמה יצ"ו.

שלמה ב"ר שמואל ספורתא.

---

(2) על קנייה זו של הכומר נכתב גם שטר מכירה בלשון לעז בערכאות שלהם, והעתקה ממנו נרפסה אצל:

Fritz Beer: Die Juden im christlichen Spanien, Seite 1019 № 626.

גם שם נזכרים המוכרת והקונה:

Bonadomines filia Astrugui Scanderani, fratri Stephano de Spellhuncis de domo sancta, Anne Borchinone, Juli 1293

---

# מפנקסי הקהלות

מנקם החברה קדושה של עיר חורוסטמקוב.

(המשך מחוברת א' צד 21—25)

וזאת לדעת שהגם שמבואר בתקנות סי' כ"א שכל א' מבני החבורה הרשות בידו ליקח בנו לתוך החבורה. זה לא נאמר על הבנים של בני הח"ק אשר המה כעת נשואים, כי על אותן בנים אין רשות לשום א' מהח"ק ליקח אותו להחבורה, והרי הוא ככל שאר אנשים אשר הם חוץ להחבורה שנתבאר הנהגתם בתוך התקנות סי' יו"ד א', אבל הבנים אשר המה פנוים עתה בעת התחדשות החבורה אזי דינם והנהגתם המבואר בסי' כ"א. ולראי' באנו עה"ח היום יום ה' ק"א כסלו ת"ק נו"ן וא"ו פה ק"ק הנ"ל.

הק' דוד שלמה אייב שיץ הנ"ל  
ונאום יוסף חיים יעב"ץ הנ"ל

למזל ולברכה לחיים ולשלום לכל ישראל אנחנו הח"מ אשר נתחברנו בראשונה בהחבורה של מצוה לכבוד בוראינו ית"ש. לעסוק במצות גמילות חסדים הגדולה מן הצדקה ומחייבי' אנחנו לאשר ולקיים ככל המבואר בהתקנות של החבורה קדושה ולסלק כל התחייבות שלנו כל א' וא' כפי שהתחייב. ובזכות זה נזכה לעלות לציון ברנה במהרה בימינו ולראי' באנו עה"ח יום ה' ק"א כסלו ת"ק נו"ן וא"ו לפ"ק.

נאום מנשה בהמנות הרבני מוהר"ר ישכר בער רוזניר

ונאום יוסף ב"מ משה אשכנזי

ונאום זאב וואלף אשכנזי בה"ר משה זצ"ל

ונאום מטות במוהר"ר צבי הירש

ונאום יוסף בהר"ר יעקב סג"ל

ונאום יוסף דוד ב"מ שמואל זנוויל יצ"ו

ונאום

ונאום דובער אשכנזי

ונאום ישראל במוהר"ר שמואל

ונאום אלכסנדר גוטטמאן

ונאום יהודה ליב במוהר"ר נח ז"ל

ונאום אברהם ב"מ שלמה אשכנזי

ונאום ישראל ב"מ שלמה אשכנזי ז"ל

ונאום אליעזר במוהר"ר יהודה ליב כהנא

ונאום הקטן צבי הירש ב"מ יוסף יצחק אשכנזי יצ"ו

ונאום יהודה ליב במוהר"ר משה וואליך

ונאום הירש במוהר"ר יצחק יצ"ו בארד

ונאום אהרן ב"ה זכרי' לייכטניר במה"ק  
ונאום יהודא לייב בהר"ר יחיאל מיכל פריעדמאן  
ונאום זכרי' יהודא במוה"ר מרדכי קלאהר  
ונאום שלמה אשכנזי בהרבני מ' ישראל  
ונאום אברהם יצחק בן מו"ה יוסף מאני'  
ונאום יצחק אשכנזי

למז"ט נרשם כאן האנשים שנעשו מאלףטשים בעת התחדשות החבורה  
ביום ה' ק"א כסלו ת"ק נ"ן וא"ו לפ"ק פה ק"ק חוואראסטקוב.

ר' דוד רוזנער מלאטשע שנה  
תמימה ואח"כ יתן עשרה זהו ויחתום  
בפינקס רק אח"כ לא יהי' לו התמנות  
עוד שנה.

ר' משה ב"ר זאב מלאטשע שנה  
ואח"כ יתן שני רובל ויחתום בפינקס  
ולא יהי' לו התמנות עוד שנה.

ר' דוד סובל מלאטשע שתי שנים  
ואח"כ יתן אדום זהב ויעשה סעודה  
ויחתום בפינקס ואח"כ לא יהי' לו  
התמנות שתי שנים.

(ואח"כ עוד מלאטשעס בתנאי' כאלו)  
כ"ז נעשה ונגמר בפנינו בעת התחדשות החבורה שנעשו המלאטשעס  
והשמיים הנ"ל דהיינו ר'... חייט ור' הירש האבערמאן.

וע"ז באנו עה"ח יום א' ק"ד כסלו ת"ק נ"ן וא"ו  
הק' דוד שלמה אייבשיץ מאזיראן ונאו' יוסף חיים יעב"ץ מקאפיטשיניץ

הנשאר חייבים בעת התחדשות החבורה למז"ט.  
ר' מנשה רוזנער נ"ח שמנה זהו וסעודה רק צריך חשבון ר' וואלף  
אשכנזי נ"ח ששה זהו וסעודה. . . . .

ר' יוסף מאנטיל נ"ח ששה רובל ישנים. ולמען יהי' רשום לזכרון  
כי ר' יוסף מאנטיל הנ"ל סירב והלך בעש"כ (1) ומחלו לו החבורה כעת וקבלו  
אותו לתוך החבורה והותנה בפי' שלא יהי' לו התמנות משך שלשה שנים. גם  
הותנה שבאם עוד פעם א' ימצא בו עול שילך בעש"כ נגד איש יהודי או מכ"ש  
נגד החבורה אזי אינו נמנה כלל במנין החבורה ואפילו כשיסלק כל החוב הנ"ל ואח"כ  
יהי' מורד לילך בעש"כ מ"מ לא יהי' עוד בחבורה והמעות מתנה. כן הותנה בפי'.  
ולראי' באנו עה"ח היום יום א' ק"ד כסלו ת"ק נ"ן וא"ו לפ"ק פה ק"ק  
חוואראסטקוב.

הק' דוד שלמה אייבשיץ מאזיראן ונאו' יוסף חיים יעב"ץ מקאפיטשיניץ

# הערות לפנקס הח"ק דק"ק חורוסמקוב

מאת המו"ל.

א. גירופים ובזיונות על הח"ק: למרות התקנה (אות י"ב) ש"אם ימרה איש את פי הח"ק באיזה העדר כבוד... יחוקו אותו בפנקס לזכרון להשיב לו גמולו בראשו בעת פטירתו או אשתו ובניו למען יהי לאות לבני מרי" בכל זאת לא נפל פחד הח"ק על אנשי העיר ופעמים רבות היחה לשון טרדות גדולות נגדם, לדוגמא נז' בדרך כ"ח באריכות איש א' מפה שמו ר' צבי במו"ה משה אשכנז אשר הרהיב בנפשו עוז לדבר דברי ריב וסצה והעיו פניו בפומבי דברי חרבות וגירופין... והתקצף וקלל קללה נמרצת... לזכרון יהי בעת פטירתו... להתנהג כמבואר בפנקס י"ב והיה זה בשנת תר"ט, גם הני נשי דחראסמקוב - אף שדרכן בזכור אחריתן והחבורה קדושה חיל ורעדה יאחזון - לקחו חבל בריבות חירופים וגירופים נגד הח"ק, עוד בשנת תקס"ה טרם מלאו עשר שנים להתחדשות החברה נרשם, לזכרון הני תרין נשי הנקובים בשמותם שרת אשת ר' מרדכי גלאנר והשני"ה רבקה אשת ר' מרדכי ליב פערז פיהם נגד כל החבורה קדושה ברברים אשר לא כדח" בן (כרך ח'), חקוק בספר לזכרון איך ה"ה ר' ארי' במחז"ר מרדכי ליב פערז פיו נגד הח"ק לאות יהי רשום עד כי יבואו ימי השילום להשיב גמולו בראשו" (וה"ו זה בין שנת תקנ"ו-תקנ"ח). גם לאנשים יחירים מהחבורה באו לפרקים בזיונות באסיפות. עוד משנה ראשונה להתחדשות, רשום לזכרון להיות לאות לבני מרי לבד יוסיפו עוד בני עולה לענות סרה נגד הח"ק. בהיות שיצא מן הכלל איש בליעל ופער פיו לבלי חוק ובזיה את אחד מן העדה הקדושה בעת שהח"ק נתוערו לדבר מצוה, ואורתו הבליעל נקרא שמו יצחק במו"ה ארי', ולהיות לו למזכרת עין רשמו וזאת בפנקס, נעשה היום יום ב' י"ג אדר הראשון שנת ה'קנ"ו. גם לפעמים פגעו בכבוד החברה כמו (בדרך ז') מטנת תקנ"ט תר"ר יחזקאל במו"ה יהודה ליב... עשה מעשה רעת שחטף הפנקס מעל השלחן עבור איזה חביעה קטנה ערך מ"ו ג' שהיה לו על הנאמן רח"ק וירץ לבית אביו... וכן נרשם בפנקס ש"בשנת תקע"ט ביקש מחילה וקבלו אותו בעד ר"ד וחובים וסעודה להיות מלאמשי במקדם, וכן נרשמו בפנקס מקרים כאלה לעשרות, לדוגמא: "הר"ר רוב בעד אשכנז שהי' מלאמשי בהח"ק ולא רצה לציית את הח"ק ועוד זאת... שבזיה את אחד מהח"ק... וקנסו אותו... שלא יהי' עוד מהיום והלאה לא הוא ולא זרעו בהח"ק".

ב. קורות שונות: בהתחדשות החברה היה עת דוחק וצריכות היה לשלח עגלה עם ס"ג לעבר הקוראן והנה היה הרבר קשה לגמור... ואיש אחז יוסף דוד שאצמאן קיבל על עצמו שישלח עגלה... ולא עשה ולא כלום", החברה קדושה נשאה בעול הקהל וקנתה ספר תורה בעד הקהל בעד שנים ושבעים וחובים פוי מאת אהרן מנחם מענדל' במו"ה זאב מעובן אביו המנוח ז"ל והשמר מכירה כחוב וחתום בהפנקס (דף ס"ט ע"ב) בחדש סיון שנת נחית' לפ"ק, אחר זה בא אחיו ר' אכרטיץ מקאפיטשניץ ונגב מבהכ"ג דפ"ק ס"ח יותר טוב מזה וקיבל הס"ת עמו לביתו... ובפ"ו אמרו הזקנים שהס"ת הלוואת ציוה אביהם המנוח ולה"ה שיהא שייך לר' אהרן מענדל הג"ל המוכר, בשנת תרי"ח... מהחבורה קדושה ניתן על הוצאות ביהכניס דפה עבור דאך בעשלאנען סך שני מאות אחד עשר ריינש ק"מ... כן, להוצאות המרחץ נתנה ארבעים ריינש שקיבלה בעד הכנסת ר' יואל ב' להח"ק בשנת תרכ"א (בפנקס דף ל"ו).

(עוד יבא)

# רשימה

## מספרים עתיקים

### העומדים למכירה אצל

DAVID FRÄNKEL, WIEN, II. Taborstrasse 24a

המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ

Preise in Schweizer Franken

(המשך מחוברת א' צד 26—30)

- Fr.
121. בנין ירושלים אגדות תלמוד ירושלמי שלא נמצאו בעין יעקב, עם פירושים ווארשא תרכ"ד 4°
122. ברית מלך להג"מ נפתלי בנעט על ש"ע הל' דם ומליחה פראג תקע"ו 2°
123. ברית עולם מר' עקיבא יוסף שלעזינגער מח"ס לב העברי, בענין אמונה ירושלים תרנ"ג 8°
124. ברכה משולשת מר' צבי אלימלך אדמו"ר מדינוב על משניות פרעמישלא תרמ"ז 4°
125. ברכי יוסף ב' חלקים להג"מ חיד"א ליורנו תקנ"א 2°
126. — עם הוספות שירי ברכה וויען תרכ"ט 2°
127. ברכת אברהם מר' אברהם ברודא על ספר בראשית וויניציאה תנ"ו 4°
128. ברכת אברהם מר' אברהם אשכנזי ח"ב דרושים עה"ת ווילנא תרנ"ו 4°
129. ברכת דוד להג"מ אברהם דוד אדמו"ר מבוטשאטש, חסידות על ספר בראשית (על ניר כחול, יקר המציאות) לבוב? תקס"ה 4°
130. ברכת טוב לר' משה נאראל מקרעמיניץ דרושים, ובו חומר לפרעות חמלניצקי בשנת ת"ח וויניציא תע"א 2°
131. ברכת כהנים לר' ברוך הכהן חידושים ודרושים אמשטרדם תקפ"ח 4°
132. ברכת מועדיך לחיים לר' חיים פלאגי דרשות עה"ת איזמיר תרל"א 2°
133. ברכת ראש לר' אשר הכהן חי' מס' נזיר ווארשא תרל"ו 2°
134. הגאולה מאת א. ב. קאמעניצקי קראקא תרנ"א 8°; מכורך עם ס' רוח ישראל מהרב מרדכי מורטארה להוכיח שמרע"ה כתב כל התורה (נגד המבקרים). קראקא תרנ"ד 2°
135. גאון צבי להג"מ צבי הירש מרישא על מס' ב"מ ווארשא תרמ"ג 2°
136. גבורות ה' למהר"ל מפראג על הגדה ש"פ ודרושי יציאת מצרים; מכורך עם תפארת ישראל מהנ"ל מעלות התורה והמצות לבוב תרי"ט 4°

137. גְּדוּלַת מַרְדְּכַי חִידוּשִׁים וְהַגְהוֹת עַל הַמַּרְדְּכִי, מִמַּהֲרָ"ל מִפְּרָגָא וְעוֹד גְּדוּלָּה; עִם אֲגוּדַת אֲזוּב, עַל מִס' ב"ק ב"מ ב"ב מר' ברוך מַגְנִיטִין הַנוּוָּה שַׁע"ה 2°
138. גִּזְע תְּרִשִׁישִׁים מר' יַעֲקֹב שווערדֶּן־שָׂאָרְף מַגְלַת יוֹחֲסִין מֵאֲדָמוּרִים מִמְּדִינַת גַּאֲלִיצְיָא, לְבֹב 8°; מִכּוֹרֶךְ עִם חִידוּשֵׁי גֵאוּנִים, עַל הַל' טְרִיפּוֹת מִבְּעַל נֹזֵר יִשְׂרָאֵל לְבֹב תְּרַמ"ו; דְּבָרֵי דוד מר' דוד מִשֶּׁה אֲדָמוּר מִטְּשָׁאֶרְטְקָא, מִלִּי דַחְסִידוֹתָא, הוֹסִיָּאטִין 8°
139. גֵּן נַעוֹל לר"י מַעֲסִינָג עַל מִס' מַגִּילָה וְשַׁע או"ח הַל' מַגְלָה בְּרַעֲסִלּוֹי תְּרַכ"ו 4°
140. גֵּן נַעוֹל לְרַנ"ה וְוִיזַעַל עַל שְׁמוֹת נִרְדָּפִים לְבֹב חֶקֶס"ו 8°
141. גִּנְתִּי אֲגוּז לְהַג"מ יוֹסֵף גִּיקְטִילִי קֶבֶלָה הָאֲנוּא שַׁע"ה 2°
142. הַגְרֵן מֵאֶסֶף סִפְרוֹתֵי ע"י ש. א. הוֹרּוּדְצִקִּי, סִפֵּר שְׁבִיעִי בְּרִידִטְשׁוֹב תְּרַס"ח 8°
143. גִּרְשׁ יִרְחִים לְהַג"מ רֵא"ל צִינֶץ ח' מִס' גִּיטִין וּוֹאֲרֶשָׁא תְּרַל"ל 2°
144. דְּבַק מוֹב לר"ש אוֹשְׁנִבּוֹרֵג הַלִּי, עַל פִּירֶש"י. (הַשַּׁעַר קְרוּעַ) וִינִיצִיָּא שִׁמ"ח 40°
145. דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ מר' חַיִּים קִנְזֶלֶר הַגְהוֹת וְדִרְשׁוֹת. ח"ב מר"ה עַד נִיסָן. פִּשְׁמִישֶׁל תְּרַע 8°
146. דְּבַר הַבְּשָׁפֶט לְהַג"מ מִנְחָם מֵאֲדָרִינּוּפּוֹלִי (מח"ס דְּבָרֵי מִנְחָם), עַל חו"מ. אֲזַמִּיר תְּרַל"ד 2°
147. דְּבַר שְׁבַקְדוּשָׁה מִבְּעַל יֶלְקוּט רֵאוּבֵנִי, פִּי עַל תַּפְלַת עַל חֹטָא חֲמוּד' (זֶאֱלֶקוּוֹא) 16°
148. דְּבָרֵי אֲבֵרָהֶם הַל' שְׁחִיטָה; עִם קוֹנְטֶרַס תְּרַל"ל חִידוּשֵׁי הַלְכוֹת וּבִיאּוּרִים (ע"ס דַּעַת קְדוּשִׁים) לְאִמְיוֹ הַג"מ יִחְזָקָאֵל פֶּרַעֲנֶקִיל ז"ל קֶאֱלָאֲמִי תְּרַנ"ד 4°
149. דְּבָרֵי אֵמֶת מֵאֲדָמוּר מְלוּבְלִין עַל הַתּוֹרָה (דְּפּוֹס הָרֵאשׁוֹן) זֶאֱלֶקוּוֹא תַקֶּסֶח 4°
150. דְּבָרֵי אֵמֶת כְּנָ"ל לְבֹב תְּרַכ"ג 4°
151. דְּבָרֵי אֶסְתֵּר מר"י קוֹנְצִי פִי עַל מַגְלַת אֶסְתֵּר בְּדֶרֶךְ שִׁיר. קִיִּירִי (Chieri) שַׁפ"ח 4°
152. דְּבָרֵי יְהוֹשֻׁעַ מר' יְהוֹשֻׁעַ חַעֲלַעֲר, מוֹסֵר לְשִׁקִּידָה בְּלִימּוֹד הַתּוֹרָה וְוִילְנָא תְּרַכ"ו 16°
153. דְּבָרֵי יוֹסֵף מר' יוֹסֵף הַכֵּהֵן דְּרוּשִׁים וִינִיצִיָּאָה תַע"ה 4°
154. דְּבָרֵי יוֹסֵף מר' יוֹסֵף זֶאב בְּרֵאנֵד דְּרוּשִׁים לְבֹב תְּרַע"א 8°
155. דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי צִרְפָּת וּמַלְכֵי בֵּית אוֹטִימָאן הַתּוֹגֵר, מר' יוֹסֵף הַכֵּהֵן. קוֹרוֹת יִשְׂרָאֵל וְהַתְּלָאוֹת אֲשֶׁר מִצָּאֵתָם מִיּוֹם גִּלּוֹתָם מִעַל אֲדָמָתָם (בְּלִי שַׁעַר). לְבֹב תְּרִי"ט 8°
156. דְּבָרֵי הַיָּמִים לְצִיּוֹן מֵאֵת אִפְרַיִם דֵּינֶאֶרְד, לְתוֹלְדוֹת חוֹבְבֵי צִיּוֹן, מִשְׁנַת תְּרַס"ם עַד שְׁנַת תְּרַמ"ח. ב"ח, קֶאֱרַנִי תְּרַס"ב 8°
157. דְּבָרֵי יִצְחָק מר' יִצְחָק אֵיזִיק מִשְׁאוּוֹיִל, דְּרוּשִׁים פִּיעֶטְרִקוֹב תְּרַס"ד 8°
158. דְּבָרֵי מִנְחָם מֵהַג"מ מִנְחָם בִּר' שִׁמְעוֹן מַרְדְּכִי, ח' עַל טוֹר אוֹרֶת. ח"א שְׁאֲלוּנִיקִי תְּרַכ"ו 2°
159. דְּבָרֵי מִנְחָם מר' מִנְחָם מַעֲנֵדֶל אֲדָמוּר מִפְּרוֹסְטִיק, דִּרְשׁוֹת עַפ"י חֲסִידוֹת בִּילְגוֹרִי (נ. קֶרֶנְבֶּרְג) תְּרַס"ט 8°

160. דברי נבא מר' נחמיה רוזשני, חידושי ש"ס; פי נבא על ש"ע חו"מ.  
(עיין שם הגדולים (מערכת הספרים) וחיד"א בערכו גדולת המחבר וערך  
הספר) אמשטרדם תמ"ח 4<sup>ו</sup>
- 4 161. דברי שאול להג"מ יוסף שאול גאטאנזאהן, חידושי אגדות הש"ס  
לעמבערג תרל"ח 4<sup>ו</sup>
- 4 162. דברי שלמה לר"ש שלום דרושים בסדר התורה פראנקפורט דאדער תקי"ד 2<sup>ו</sup>
- 5 163. דברי שלמה מר' יו"ח קירשבוים על התורה ווארשא תרל"ג 4<sup>ו</sup>
- 1 164. דובר שלום להאדמור מבעלזא, דברי חסידות; מכורך עם מקור חיים  
להאדמור מסאנז
- 2 165. דון יצחק אברבנאל מאת הרב ד"ר י. ל. לנדא חזיון הסטורי ניו-יארק  
תרס"ט 8<sup>ו</sup>
- 1 166. דור דור ודורשיו מר' א. ה. ווייס (הוצאה ראשונה) ח"ג וויען תרמ"ג 8<sup>ו</sup>
- 3 167. דור רבניו וסופריו מר' בן-ציון איזנשטאדט, תולדות רבנים וסופרים.  
חלקי ב' ג' ו'. כל חלק
- 1 168. דורש לציון מרח"י קרעמער ע"ד ושוב א"י ווארשא תרנ"א 8<sup>ו</sup>
- 2 169. דיואן שירי רבי יהודה הלוי, ספר רביעי (שירי קודש) חוברת א'.  
ע"י ר' חיים ברודי. ברלין תרפ"ט 8<sup>ו</sup>
- 5 170. המשק אליעזר להאדמור ר' אלעזר ספרין מקאמאנא, פירוש ארוך  
על הזהר. כרך א' (בלי שער וחסר קונטרס ב') וכרך ב' שלם. (על  
בראשית) פרעמישלא תרס"ד 2<sup>ו</sup>
- 15 171. כרך ו' וכרך ז' (על ויקרא במדבר דברים). פרמישלא 2<sup>ו</sup>
- 10 172. דנא פשרא לר' אליהו הכהן (מח"ס שבט מוסר). כולל ג' ספרים: אגן  
הסהר על שיר השירים; בשורת אליהו על רות; אורה ושמחה על אסתר.  
וליקוטים ופ"י על „אל תקרי" שבמס' ברכות וס' מועד. שאלונקי תקנ"ו 4<sup>ו</sup>
- 8 173. דעת זקנים פי' מבעלי תוספות וס' מנחת יהודה על רש"י שעה"ת,  
על ספר בראשית וס' שמות. אפען תקצ"ד 2<sup>ו</sup>
- 4 174. דעת קדושים לר' רפאל כ"ץ אב"ד אה"ו דרושים בהלכה ואגדה.  
ווילנא תרל"ו 4<sup>ו</sup>
- 2 175. דרור עתון חדשי חוברת ג'—ד'. ווארשא תרפ"ג 8<sup>ו</sup>
- 1 176. דרושים יקרים להאדמור ר' שלמה זלמן מקאפוסט. ווילנא תרס"ג 8<sup>ו</sup>
- 1 177. דרישת ארי מר' ישראל אריה מוויניציא (מח"ס שער המשפט).  
דרושים. יאסי תרס"ח 8<sup>ו</sup>
- 1 178. דרך אמונה מר' מאיר נ' גבאי, (לבוש) תקל"ח; מכורך עם שער הגמול,  
זאלקווא; ומס' מכות זאלקווא תקל"ד 8<sup>ו</sup>
- 5 179. דרך אמת הגהות על הזהר ועל תיקוני הזהר מהאר"י (יש בו הרבה  
יותר ממה שנדפס עם הזהר) אספס: והדפיסם ר"מ זכות ור"י חמיק.  
(נדפס בלי שער). וויניציא תכ"ג 4<sup>ו</sup>
- 10 180. דרך ההשגחה מרצ"ה מאייפלעלד, חקירה על השגחת ה' אמשטרדם תקס"ה 8<sup>ו</sup>
- 2 181. דרך חיים לרבינו מנחם די לינזאנז (גאון, מקובל ומשורר. חי בא"י

- Fr. במאה הרביעית) שירים עם פירוש רחב וליקוטי מאמרים מתלמוד ומדרשים בחכמה מוסר ומדות. (בראשו תולדות המחבר והערכת ספריו, ובסופו חידושים הערות ומ"מ, על צניני הלכה שבו. נדפס בהדור מצוין, מכיל ערך 200 עמודים). לבוב תרצ"א 8°
- 2.50 דרך חיים, דינים והנהגות ומוסר לקדמון. בארדיוב 16° 1
- 182 דרך ישרה מדות והנהגות עם תקוני תשובה, מר' ראובן מירושלים. (דפוס הראשון). שאלוניקי תקמ"ה 4° 5
- 184 דרך ישרה מר' משה אהרן רחמים, מוסר לבר מצוה. ליוורנו תקנ"ז 16° 1.50
- 185 דרך פקודיך מהאדמו"ר ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב, על תרי"ג מצות, בדרך חסידות ופירוש, לעמבערג תרע"ב 8° 2
- 186 דרכי יוסף (מבן מח"ס אפיקי יהודה) ח"ב דרשות עה"ת והספדים (יקר במציאות). יאהאניסבורג תרכ"א 4° 10
- 187 דרכי ישרים להאדמו"ר מנחם מענדל מפרעמישלאן. הנהגות ומדות מהבעש"ט ז"ל ותלמידיו. (חמ"ד) תקצ"ט 16° 2
- 188 דרכי ישרים כנ"ל (חמ"ד) 16° 1
- 189 דרכי רפואה מר' דוד גורדון, ליק תר"ל 16° 3
- 190 דרכי שחיטה ובדיקה מר' אליעזר קסטיל בולוגניסי, קצור הל' שחיטה ובדיקה. ריגיו תקפ"ב 16° 2
- 191 דרכי השינויים מר"ש וואלדבערג, על דרשות רז"ל בשנותם את המקראות, לבוב תר"ל 8° 2
- 192 הגדות התלמוד כל האגדות שבתלמוד, נלקט מן תלמוד שנכתב בספרד, משונה מאוד בנוסחאותיו מן הש"ס והעין יעקב המצוי בידינו. (השוה מ"ש החכם הג' ר' רפאל נטע ראבינאוויץ במאמרו על הדפסת התלמוד צד 131, על חשיבות ספר זה היקר במציאות). מגוף הספר אינו חסר מאומה, רק הדף שבראשו שבו שיר מר' יוסן ביבאס ודף הראשון פגום, בדף קמ"ב עמוד ד' נמצא הקולופון. קושט' רע"א 2° מראה מקום איפוא נדרשים הפסוקים (יקר מאד במציאות, השוה שטיינשניידער ברשימתו הגדולה מספר 3453). 11 דפים (מהם 2 דפים חסרים נשלמו בכת"י). קושטא רע"א 2°
- 193 הדר וקנים מבעלי תוספות ועמ פי' הרא"ש (יקר במציאות. ראה: ברלינר, אויס מיינר ביבליאטעק, אודות ספר זה). ליוורנו ת"ר 2° 40
- 194 הדרת מלך מר' שלום בוזאגלי פי' על הזהר מהאר"י ורח"ו (עם ווידמונג מבן הג"מ שאול מאמשטרדם לטבר' טוב"ב). אמשטרדם תקכ"ו 8° 15
- 195 הדרת מלך להנ"ל, חלק שני (כולל: השמטות מס' כסא מלך, הדרת מלך ח"ב, פני מלך בו פי' האדרות זוטא ורבא, כבוד מלך פי' מאמרי התיקונים, ועוד מה שלא נרשם אצל וויענער: לוח הטעיות והשמטות מזהר (בלתי נודע). נדפס בלי שער. לונדריש תקל"ג—תקל"ד 8° 10
- 196 הדרת צבי מר' משה יעקב שווערדשארף, דברי תורה ומגילת יוחסין מאדמו"רים רבים. מ'סיגיט תרס"ט 16° 1

Fr.

- 197 הואיל משה לר' משה אלפאלאס, על התורה (השער קרוע). ויניציא שנ"ז 4 ;  
מכורך עם ויקהל משה להנ"ל, דרושים. ויניציא שנ"ז 4  
20  
198 הור תהלה מר' חיים א"צ חרלפ, על הל' חנוכה. ווארשא תרנ"ט 4  
2  
199 היכלי שן מר' שמואל נחום מוואיגילאב, על התורה. לבוב תרמ"ט 4  
2  
200 הליכות עולם מר"מ מייזלש חידושי הש"ס וביאורים עה"ת. זולצבאך תקט"ז 4  
4  
201 הליכות עולם מהקראי יהודה בן דוד קוקיזוב, בחכמת התכונה. אודיס תר"מ 8  
6  
202 הלכות דעות. להרמב"ם עם העתקה איטליאנית. וויניציא (חש"ד) 16  
2  
203 הלכות יו"ט והן הל' בכורות וחלה להרמב"ן עם ביאור הרי"ט אלגאזי.  
ליורנו תקנ"ד 2  
6  
204 הספר מר' על האדמו"ר ר' יהושע מבעלזא, מר"מ היוזער, לעמבערג תרנ"ד 4  
1  
205 סדר הקפות של האדמו"ר ר' פנחס מקאריץ, מאנטרעאל תרע"ט 8  
1  
206 ההשכלה החדשה (נגד אסימלאציאן) מהרב י. ל. לאנדא (שירים).  
לעמבערג תרמ"ג 16  
2  
207 הר המור, להנ"מ רחמים נסים משה על הרמב"ם ודרוש, שלוניקו תקצ"ה 2  
10  
208 ספר ההשלמה לרי"ף על סדר נזיקין לר' משולם מבדרוש, עם פי'  
תורת ההשלמה מר' יהודה לינעצקי. פריז תרמ"ה 2  
10  
209 השתערות מלך הנגב עם מלך הצפון, מר"י לאנדמן, מוסר בשירים  
ומליצה. אמשטרדם תצ"ז 4  
4  
210 ויכוח על חכמת הקבלה ועל קדמות הזוהר משד"ל. גריציא תרי"ב 8  
10  
211 זאת חקת התורה מר' אברהם חזקוני, קצור מספר כוונות האר"י.  
ויניציא תי"ט 16  
4  
212 זבח השלמים לר"מ גאלאנטי, על תנ"ך, עם הערות לר"מ חאגיו,  
פאדגורע תרנ"ח 4  
2  
213 זבחי כהן מר' יצחק הכהן שו"ב, קצור דיני שו"ב, עם ציורים שונים  
(בתוכם מצוירים עופות הנאכלות באיטליא). ליורנו תקצ"ז 4  
5  
214 זהב שייבה, חי' מסכתות לר' שלמה אלגאזי חי' מסכתות (דפוס הראשון  
יקר המציאות מאד כי נאבדו ברעש ולא נשאר מהם ממש עד אחד עיין  
קהלת משה 3381, 3382) קושט' תמ"ג 4  
25  
215 זהר, ג' כרכים (ניקב מעש). אמשטרדם תפ"ח 8  
8  
216 זהר בראשית (לא נדפס מההוצאה הזאת יותר השהו רשימת ספרי  
קבלה, 170). קושט' תקס"ז 4  
4  
217 זהורי חמה, זהר על חמש מגלות מלוקט מהזוהר. שאלוניקי תצ"ח 4  
7  
218 זית רענן מבעל מח"ס מגן אברהם, פי' על הילקוט. וויניציא תקנ"ב 2  
5  
219 זכרון לאחרונים מכתבים מאת שלמה יהודה ראפאפורט, עם מבוא  
והערות מאת הרכבי. ווילנא תרס"א 8  
3  
220 זכרון אפרים לר' אפרים קאניטובסקי, ב' חלקים, דרושים, לובלין תרס"ח 4  
3  
221 זכרון לטוביה פי' על תנ"ך מר' טובי' הכהן. ווארשא תרמ"ט 8  
2  
222 זכרון ירושלים מר' אליהו חזן מירושלים, חזק הדת וחיבת ציון  
ומנהגיה. ליורנו תרל"ד 8  
6

- Fr.
- 223 זכרון מנחם לר' זנחם בודק פי' על תקוני זהר לעמבערג תרל"ה 40 (יקר במציאות); מכורך עם שני המאורות מר' שמואל קאמינקער ונכדו, חסידות. קיישינוו תרג"ו 40; מגיד צדק מר' דוד מ"מ מטארנא, מוסר. קראקא תרנ"ד 40
- 224 ספר הזכרונות מר' שמואל אבוהב, מנהגים ודינים, (חמו"ד). פראג שצ"א 40
- 225 זמרת הארץ ספור מנס הנעשה לעיר טבריה, ע"י הג"מ חיים אבואלעפיה, עם שירים (גם בל' לדינו), חסר דף אחד שנשלם בכתב. לייורנו תקפ"פ 40
- 226 זרבבל' מאת ריב"ל (לעווענזאהן), נגד הס' נתיבות עולם, (של המייסיונערען) ד' חלקים. ווארשא 80
- 227 זרע אברהם מר' אברהם ב"ר ראובן שמו מקורפו, על התורה. ננטובה תצ"ט 40
- 228 זרע אהרן מר' אהרן ייטלש על התורה. פראג תקנ"ז 40
- 229 זרע ברך' להר' ברכיה ברך דרשות עה"ת, ב' חלקים. אמשטרדם ת"צ 20
- 230 זרע ברך' שלישי דרושים על התורה, להר' ברכיה ברך. אמשטרדם ת"צ 20
- 231 זרע יצחק מר' יצחק חיות, חי' על משניות. פראנקפורט דאדר תצ"ב 40
- 232 חידושי דינים מר' יצחק'ן רבי על הל' פסח (נייר כחול) מעזירוב תקס"ז 160
- 233 חידושי הרא"ה על מס' קדושין ובסופו שו"ת מהג"מ שכנא מלובלין ועוד שו"ת, הוסיאטין תרס"ד 80
- 234 חידושים וכללות הרנ"ה לר' זאב הלוי על שיעורי תורה. ירושלים תרמ"ה 40
- 235 חי' על מס' קדושין לאחד מן הקדמונים, ופירוש מס' קנים להראב"ד, הרנ"ה והרא"ש. יקר המציאות, קושט' תקי"א 20
- 236 חי' מהריב"ן ר' יהודה בר' ניסן, בית יהודה, עם חי' מבגו, וחי' מהג"מ דוד אופנהיים (בל"י שער), דעסוי תנ"ח 20
- 237 חידושי הרימב"א על ט"ו שיטות (מכורכים יפה). מונקאטש תרס"ח 20
- 238 חי' הרימב"א על מס' מכות וע"ז. חמו"ד (קעניגסבערג) 80
- 239 חי' הרימב"א על מס' ע"ז אפען תקפ"ד 20; מכורך עם חי' הר"י מיגאש על מס' שבועות, עם חי' הג"מ משה סופר (חתם סופר). פראג תקפ"ו 20
- 240 חי' הרימב"א על מס' חולין. פראג תצ"ד 20
- 241 חי' הרימב"א על מס' גיטין וחולין. סדילקוב תקצ"ה 20
- 242 חי' הרימב"א על מס' שבת ר"ה יומא מ"ק מגילה תענית. מונקאטש תרע"ה 20
- 243 חי' הרימב"א על מס' ר"ה. קעניגסבערג תרי"ח 40
- 244 חי' הרימב"א על מס' ר"ה, ווארשא תרי"ב 40
- 245 חי' הרימב"א על מס' יבמות. לייורנו תקט"ז 40
- 246 חי' הרימב"א ותוס' רי"ד על מס' קדושין. בערלין תע"ה 40
- 247 חי' הרימב"א למס' שבועות, (לבוב) תקפ"ח 40
- 248 חי' מהר"י'ן לב ומהרש"ן לששה מסכתות. וילהרמסדורף ת"פ 20
- 249 חי' מהר"י הלוי על הש"ס מאחיו ורבו של מח"ס טורי זהב. נייא ויט תצ"ו 20
- 250 חי' הרי"ם להאדמו"ר הג"מ רי"מ מגור, על חו"מ ח"א, ווארשא תרמ"ו 20
- 251 חי' הרי"ם וגור אריה על התורה ומס' אבות מהאדמו"ר מגור הנ"ל.
- (בילגוריא נ. קרונברג) תרע"ג 80

2	ח' מהר"ל מפראג על יו"ד. וולצבאך תקל"ה 4°	252
7	ח' הלכות מהר"ם ברבי. דיהרנפורט תקמ"ו 2°	253
3	ח' מהר"מ (מהר' מרדכי) בנעט, על ש"ע יו"ד. פאקש תרס"ו 4°	254
7	ח' מהר"מ חללואה (היה בזמן הריב"ש והתשב"ץ) למס' פסחים. ירושלים תרל"ג 4°	255
5	ח' חת"ם סופר למס' נדרים. ווארשא תרמ"ח 2°	256
3	ח' הרמב"ן למס' ב"ב (מוטלא). פראג תצ"ה 2°	257
4	ח' הרמב"ן למס' שבת. פרעשבורג תקצ"ו 4°	258
5	ח' הרמב"ן למס' יבמות. הומבורג ת"ק 4°	259
3	ח' הרמב"ן למס' יבמות. לבוב תקצ"ו 4°	260
4	ח' הרמב"ן למס' חולין. קעניגסברג 4°	261
4	ח' הר"ן למס' שבת. ווארשא תרכ"ב 4°	262
6	ח' הר"ן למס' גטין פראג תק"ע 4°; מכורך עם ספר המדע להג"מ יהונתן אייבשיץ, על הל' רביה. פראג תקע"א 4°	263
2	ח' הרשב"א למס' ברכות (נייר כחול). ווארשא תרי"ט 4°	264
10	ח' הרשב"א למס' ברכות גטין חולין (שלם). אמשטרדם (פואה) תע"ה 2° מכורך עם חידושי הרמב"ן למס' ב"ב (דפים אחדים טלואים) ובסופו דינא דגרמי. אמשטרדם (פואה) תע"ה 2°	265
10	ח' הרשב"א (שבע שיטות) שבת ר"ה מגילה סוכה יבמות נדרים ב"ק. קושט' ת"פ 2°	266
6	ח' הרשב"א (שבע שיטות) למס' ברכות שבת ר"ה סוכה מגילה חולין נדה. ברין תקנ"ח 2°	267
3	ח' הרשב"א (באמת הם ח' הרמב"ן) למס' כתובות, ובסופו הגהות מהתוס' יו"ט לש"ע אבן העזר. מיץ תקכ"ה 4°	268
3	ח' הרשב"א למס' קדושין. קושט' תע"ו 4°	269
6	ח' הרשב"א למס' שבועות. שאלוניקי תפ"ט 4°	270
3	ח' הרשב"א למס' שבועות. פראג תקמ"ה 4°	271
3	ח' אגרות מהרש"א. פראנקפורט דמ' תמ"ב 2°	272
3	ח' מהרש"ל (חכמת שלמה) על הש"ס. אמשטרדם תנ"א 4°	273
1	חדר העליה מר' טוביה הכהן, שירים וספורים. ווארשא תרנ"ב 16°	274
3	חובת הלבבות עם פי' טוב הלבבון מרפא לנפש (יפה). לבוב תרכ"ו 8°	275
3	חובת הלבבות עם פי' פת לחם טוב הלבבון מרפא לנפש. ווארשא תרל"ה 8°	276
2	חוט המשולש לר' משה פצלדמאן על מדרשים ואגדות, ב' חלקים. מונקאטש תרס"ט 16°	277
10	חומת אריאל להאדמו"ר רא"ל מלאנצוט, עה"ת (עפ"י חסידות). לבוב תרכ"ז 4°	278
1	חוסן יהושע מר' יהושע העליר בענין לימוד וחיוק התורה. ווילנא 8°	279
5	חושב מחשבות לר' עמנואל חי ריקי ביאורים על ש"ס ותנ"ך וחשבון שיעור מקוה. אמשטרדם תצ"ב 8°	280
6	חות יאיר מר' אברהם כהן פורטו גמטריאות ונוטריקון. וויניציא שפ"ח 4°	281

- Fr. 282 חזון למועד לר' בנימן מאנדלשטאם ע"ד מצב בני ישראל ברוסיא.  
ווינען תרל"ז 8°
- 1 283 חזון, מליצה ושיר מר' יצחק סאטאנוב. ברלין (תקל"ה) 16°
- 3 284 חזון נחום חידושי משניות קדשים ואהרות (ב' כרכים) דפוס הראשון  
קושט' תקנ—ח 4°
- 40 285 חיי מוהר"ן תולדות האדמו"ר מברצל'ה. לעמבערג תרל"ד 4°
- 2 286 ספר החיים לתר' חיים (אחי מהר"ל מפראג) מוסר. לבוב תקס"ד 4°
- 1 287 החיים והמות מאת ד"ר ש. רובין. קראקא תרנ"ח 16°
- 1 288 חינוך בצלאץ להג"מ יהושע בצלאץ, דרוש לחנוכה ביהכ"נ; עם חנוכה  
הבית מחתנו ר' חיים אלעזר הויזדארף. ירושלים תרמ"א
- 4 289 חלק בני יהודה מר"ש חביליו פי' מגילת רות עפ"י קבלה. ויניציא תנ"ה 4°
- 4 290 חמדת ימים תפלות וכוונות ומוסר 1 ח"א לשבת וראש חודש ולמקראי  
קודש. (חסר בסופו ב' דפים ומהמפתחות). השוה; קהלת משה להח'  
ווינענער מספר 4213. אומיר תצ"ב 4°
- 291 חמדת ימים ח"ב עם השער כעין ח"א כולל משמרת החדש וגם עניני  
חנוכה מעשה יהודית יום ט"ו בשבט עם ס' הלימוד חי' שנתחדשו אצלי  
בשבתות בראשית-ויחי. אומיר תצ"ב 4° (חסרים הדפים ס"ט—ע"ב, וחתומים  
עליו בעלי הספר: אברהם עזריאל הלוי, אברהם פוליקאר, ויצחק י'  
עזריאל הלוי).
- 30 292 חמדת ימים כנ"ל, ח"א וח"ב, קושט' תצ"ה 4°
- 293 חמדת ימים כנ"ל, לכל השנה, וגתוסף בו על ד' צומות ות"ב, פי' על  
ההגדה לר' יוסף גיקטליא, שבר גאון להמאירי, והוספות מר' משה  
זכות. ד' כרכים. ליורנו תקכ"ב 4°
- 50 294 חמדת ימים (הוצאה שלישית) עם הוספות רבות רק ח"א (חמ"ד) תקכ"ג 2°
- 10
- 1 ע"ד ספר זה ומתברר רבו הדעות. יש מייחסים אותו לנתן העזתי תלמידו  
ונביא השקר של שבתיצבי, ויש מיימינים המייחסים אותו לאחד מקדושים המקובלים,  
מגורי האר"י ז"ל, ראה אודותיו בס' דעת קדושים (עמוד 182) שהג"מ אלעזר רוקח  
(מח"ס מעשה רוקח) יצא כנגד הלומדים בספר זה, וכן הג"מ יעב"ץ. וכנזכר רבים  
החזיקו לספר קדוש, וגם בזמן האחרון נדפס ס' כבוד חכמים ממהר"ם היילפרן  
בירושלים, העומד בצד ס' חמדת ימים ונגדו יצא בספר מיוחד ר' מרדכי לוריא,  
והג"מ אלעזר שפירא ממנוקאטש בס' חמשה מאמרות.
- אמנם היטב אשר דיבר בזה בעל ספר ליקוטי צבי (פשעמישל תרס"ח),  
שמחבר ס' חמדת ימים הוא הג"מ ישראל שלמה לינגו תלמידו של הג"מ אלעזר נחמן  
פואה (מח"ס מדרש כחידוש) ועיין שו"ת דבר שמואל סי' רע"ו רע"ז כי הדברים  
הנוכרים בהל' ס"ב בחמדת ימים, ובכתבתי למהר"ר משה זכות נ"י... והשיב לי...  
הן הן הדברים אשר כתב ריי"ט לינגו להרמ"ז ודבריו ותשובתו נדפסו באגרות הרמ"ז  
סי' ט"ז ודברים החמוהים והפיזמים של תלמידי ש"צ שר"י הוסיף מרעתו איוה  
תלמיד טועה.

- Fr. 295 חמדת יעקב מר"י לייבאוויץ, על תועלות מתנ"ך של הר"ב ג. ווארשא תרס"א 8° 1  
296 חמשה מאמרות להאדמו"ר רח"א ממונקאטש מאמרים שונים (ובתוכם  
ע"ד ס' חמדת ימים, אם הוא מן כת ש"צ). בערגסאס תרפ"ב 8° 4  
297 חן טוב להג"מ טוביה מצפת, דרושים על התורה. פראג שע"ח—פ"ד 2° 20  
298 ספרי החינוך לפתח תקוה, לילדי הקראים. אורטה-קיוואי (תקצ"א) 4° 40  
299 ספר חסידים, עם פירוש ארוך מר"ד אפוטרווד. פפד"מ תפ"ד 4° 3  
300 ספר חסידים ע"פ הנ"ל. פאריצק תקע"ז 4° 4  
301 ספר חסידים עפ"י מהרחיד"א, ועם מקור חסד מר"ר. מרגליות לבוב (חש"ד) 8° 5  
302 חסד לאֱלֹפִים לר"א פאפ, חי' שו"ע או"ח דינים ומוסר. שלונקו תר"א 4° 8  
303 חק יעקב לר' יעקב רישר, מח"ס הל' פסח. ברלין תקי"ז 4°  
304 חק לישראל (דפוס הראשון), כל ה' חלקים. מצרים ת"ק 4°  
305 חק לישראל, ה' כרכים. ליוורנו תקע"א 8° 5  
306 חק לישראל. לעמבערג תרל"ד 8° 5  
307 חק נתן להג"מ נתן בורגיל, על סדר קדשים והוריות. ליוורנו תקל"ו 2°;  
308 עם מגדנות נתן לבנו הג"מ אליהו, על בבא מציעא, ליוורנו תקל"ח 2° 30  
309 ספר חרדים. סדילקוב תקצ"ו 16° 2  
310 חרפת בריטניא, נגד הפוליטיקא של האנגלים והציונים, מאת אפרים  
דיינארד. ניו יארק תרפ"ט 8° 3  
311 טוב שם לר' אליקים בר' נפתלי, מוסר ע"ד דרוש. ויניציא שס"ו 4° 8  
312 מורים. פאנו רע"ו 2° (הוצאה יקרה במציאות מאד, חסר דף האחרון).  
בראשו יש שער מצויר (Holzschnitt) החסר ברוב העקוצעמפלרים.  
טורים הוצאות שונות שנדפסו קודם שנת ש"ס הבט רשימתי  
(האנגלית) № 74 במספרים 139–145  
313 מור יו"ד עם בית ישראל וכתונת פסים (דרישה ופרישה) לר' פֶּלֶק הכהן,  
מחבר סמ"ע. לובלין שצ"ה 2° 30  
314 מור אה"ע עם בית ישראל וכתונת פסים כג"ל. לובלין שצ"ח 2° 30  
315 מור או"ח עם ב"ח. קראקא שצ"ט 2° 30  
316 מור יו"ד עם ב"ח (בלי השער וההקדמה, נקוב מעש). קראקא שצ"ח (?) 2° 15  
317 מור אה"ע עם ב"ח (חסר ב' דפים בסופו, ודף אחד קרוע). קראקא שצ"ט 2° 15  
318 מור חו"מ עם ב"ח. קראקא שצ"א 2° 40  
319 מור יו"ד הל' שחיטה וטריפות. מונקאטש 2° 2  
320 מורי זהב על חו"מ. פיורדא תקכ"ז 2° 1  
321 מורי זהב על חו"מ. (חמוד) ברלין תקכ"ו 4° 1  
322 מור ברקת מר"ח כהן (תלמיד ר' חיים ויטאל) על ש"ע או"ח ח"ב עפ"י  
קבלה (450 דפים). אמשטרדם תי"ד 4° 20  
323 מירת כסף להג"מ חיים אברהם גאטיניו, דרושים עה"ת עם הספדים  
שונים (320 דפים). שאלוניקי תצ"ו 2° 15  
324 מלך אורות מר' שאול בר' דוד, על ל"ט מלאכות (יקר במציאות) נרשם  
במקורות מבוקשים באוצר השירה ח"א. פראג שע"ה 2° 40

- Fr. 325 מל' חיים מר' חיים ריינאלד, על מס' מועד קטן. לעמבערג תרכ"ז 2°  
 326 מל'ית קמון מר' עמנואל רוקיס דיני ציצית ק"ש תפלין ותפלה. וויניציא תקצ"ט 8°  
 327 מעמי מצות לר' מנחם הנבלי. דפוס הראשון (בלי השער). לובלין של"א 4°  
 328 מעמי סוכה מר"ב הנובר (מח"ס שערי ציון) דרושים לסוכות יקר במציאות  
 (השער קרוע). אמשטרדם ת"ב 4°  
 329 יבין שמועה לר' שלמה אלגאזי, כללי הש"ס עם הליכות עולם וכללי  
 התלמוד להב"י. וויניציא שצ"ט 2°  
 330 יר אהרן להג"מ אהרן אלפאנדרי על ש"ע אה"ע, בדרך ס' כנסת הגדולה.  
 ג' חלקים ובו שמות אנשים נשים ועיירות, אומיר תקכ"ו 2°  
 331 יר אהרן להג"ל על שו"ע או"ח, כנ"ל עם סוגיות ולשונות רש"י ותוס'.  
 כן לשונות רש"י רמב"ן ורא"ם עה"ת. (בלי השער). אומיר תצ"ה 2°  
 332 יר יהודה להג"מ יהודה אשכנזי, על מסכתות, שאלוניקי תקע"ו 2°  
 333 יר יהודה מר' דוד יהודה אב"ד ראדחוב. על מס' פסחים. לעמבערג תרל"ב 2°  
 334 יר יוסף להג"מ יוסף צרפתי דרשות עה"ת. אמשטרדם ת"ס 2°  
 335 יר כל בו להג"מ דוד לידא, י"ד ספרים שונים (יקר במציאות). פראנקפורט  
 דמיין תפ"ו 2°  
 336 יר רמ"ה מהג"מ ר' מאיר על מס' ב"ב ושיורי שטה מקובצת למס' בבא בתרא.  
 שאלוניקי תק"ג 2°  
 337 יר רמ"ה להג"ל על מס' סנהדרין (ח"א קכ"ח דפים). ווארשא תרס"ו 4°  
 338 ירו בכל' לבעל מחבר ס' שבט מוסר, על התורה ובסופו כור לזהב, שירים  
 מצבות וחידות. אומיר תרכ"ז 2°  
 339 ספר חיובל של הצפירה. ווארשא תרע"ב 2°  
 340 יוחסין מר' אברהם זכותא. זאלקווא תקנ"ט 16°  
 341 יוסף לקח לר' אליעזר אשכנזי הוא היה בקי ב"ב לשונות ובחכמות  
 הרבה (חיי עולם) על מגלת אסתר. קרימונה של"ו 4°  
 342 יוסף תהלות מהג"מ חיד"א, פי' על תהלים. ליורנו תקס"א 8°  
 343 יורו מלשפטיה יעקב, מר' יעקב סוכרי ליקוטים עפ"י האר"י. כלכתא  
 תרס"ב 8°  
 344 יין המשומר לר' נתן נטע שפירא, על איסור סתם יינם בהסכמות רבני  
 הדור (דפוס הראשון). וויניציא ת"כ 4°  
 345 ילקוט אליעזר מר' אליעזר זוסמאן סופר, ליקוטים מתלמוד וכו'. ח"א  
 על ס' תהלים. פאקש תר"נ 8°  
 346 ילקוט אליעזר להג"ל, ליקוטים מתלמוד ומדרשים בסדר א"ב עם באור,  
 ג"ה. פרעסבורג תרכ"ד—ל"א 8°  
 347 ילקוט ספורים סיפורי המדרש וכו' על התורה, ח"ד וח"ה. ווארשא תרנ"ו 4°  
 348 ילקוט חדש. פראג תי"ז 4°  
 349 ילקוט חדש דפוס הג"ל; מבורך עם שכחת לקט. (חסר בסופו ב' דפים)  
 (השוה: Z. f. H. B VI S. 60) פראג תי"ב 4°  
 350 ילקוט חדש, אלשטרדם תי"ט (חסר השער); מבורך עם ס' שכחת לקט.  
 וילהרמסדורף תל"ג

Fr.	
6	351 ילקוט המכירי על משלי עם הערות ומבוא דר. גרינהוט. ירושלים תרס"ב 8°
15	352 ילקוט ראובני הקטן: דפוס הראשון. פראג ת"כ 4°
10	353 ילקוט ראובני הגדול: וילהרמסדורף תמ"א 2°
	353a ילקוט שמעוני עם ברית אברהם עה"ת, ב' חלקים (ח"ב נקוב מעש).
30	ליורנו תי"ב 2°
	354 ים של שלמה על מס' ביצה (חסר השער ודף האחרון). לובלין שצ"ו 2°
5	355 ים של שלמה על מס' ביצה וחולין. אופיבאך תע"ח 2°
10	356 ים של שלמה על מס' יבמות, דפוס הראשון (בלי השער). אלטונא ת"ק 2°
3	357 ים של שלמה על מס' גיטין (נקוב מעש). ברלין תקכ"א 2°
	358 ים של שלמה על מס' ב"ק (חסר השער) עם קונטרס ר' חיים יונה תאומים. יעסניץ תפ"ג 2°
20	359 ים של שלמה על מס' חולין (השוה קרית ספר ח, 128). קראקא שע"ה 2°
4	360 ים של שלמה על מס' חולין. אופיבאך תע"ח 2°
4	361 ימצא חיים מר' חיים פלאגי תפלות ומנהגים. אומיר (תרכ"ח) 16°
	362 יסוד יצחק להאדמו"ר ר' יצחק אייזיק מזשוראוויץ הלי מילה, פשעמישל תר"ו 8°
2	363 יסודי העקרים דרשות מר' יצחק דאנציג ח"א על בראשית, ווארשא תרמ"ח 8°
2	364 יסודי העקרים כנ"ל על ויקרא. ווארשא תרמ"ד 8°
5	365 יעלו חסידים מר"א פאפו הגהות על ספר חסידים. ירושלים תרמ"ג 8°
30	366 יפה תאר על מדרש בראשית להנ"ל. וויניציא שג"ז 2°
8	367 יפה תאר על מדרש ויקרא להנ"ל. ווילהרמסדארף תע"ד
	368 יפה תלמוד (ח"ג); וספר עין יפה לר' יצחק פלאגו על אגדות התלמוד. אומיר תרכ"ה 4°
5	369 ס' יצירה עם עשרה פירושים, ווארשא 4°
3	370 יקר מפז מהאדמו"ר המגיד מקאזניץ. דרשות עה"ת. בארטפעלד תרע"ב 16°
1	371 יקרא דחיי הספד על הרבנית חיה איטינגא מבנה ר' אברהם. לעמבערג תר"ס 16°
	372 ספר יראים השלם יצא לאור מכת"י עם פי' תועפות ראם לר' אברהם אבא שיף (בלא עמוד העריות). ווילנא תרס"ג 4°
10	373 יריעת שלמה לר' שלמה פאפנהיים ספר דקדוקים. ח"א דיהרנפורט תקמ"ד 4°. ח"ב רעדעלהיים תקצ"א 4°
	374 ישבת ציון מכתבים ע"ד מצב ירושלים מר"ש בלויא, ובו חידושי תורה מהרי"ל דיסקין. ירושלים תרמ"ג
5	375 ישועת יעקב אחרון לר' יעקב אורנשטיין לבוב, חי' הש"ס. ווארשא תרס"א 4°
7	376 ישמח משה לר"מ בושאל עה"ת. אומיר ת"מ 2°
	377 ישעיהו (1) עם באור רחב וחדש „אור בהיר" בדרך חדשה לר' שמעון בערמאן ב"ח. ווילנא תרס"ד
37	

(1) מן תניך וחלקיו נמצאים בידי הוצאות רבות מרפוסים קדמונים ואחרונים רשימה מהם מוכן אני לשלוח לרורש אותה ומתענין להם.

- Fr. 378: ספר הישר המיוחס לר"ת לעמבערג תרכ"ג<sup>16</sup>; מכורך עם ספר חרדים לעמבערג תרכ"ג; מסלת ישרים. לעמבערג תר"ה
- 3 379: ישרש יעקב לר' חיים אבולעפא על אגדות הש"ס; באר לחי מר"י ן' גאמיל, על התורה. אומיר תפ"ט<sup>4</sup>
- 12 380: ישרש יעקב לר' יעקב באבאני דקדוק בנוסח התפלה (יקר המציאות) נירנבערג תקכ"ה
- 4 381: יתר הבן לר' נהוראי גרמון חי' מסכתות; צדקה לחיים מבנו, חי' הש"ס ועל הרמב"ם. ליוורנו תקמ"ז<sup>2</sup>
- 10 382: כבוד חכמים לר' יהודה ליב מפינסק מוסר, דרושים וענינים שונים. ויניציא ת"ס<sup>4</sup>
- 10 383: כבוד חכמים מר' חיים קנאלער ח"ב על נ"ך. פשמישל (חש"ד)<sup>8</sup>
- 1 384: כבוד מלכים תרגום הס' טעלעמאק מר"ד פערסקי (ח"ג. וח"ד). ווילנא תרע"ג
- 2 385: כהנת אברהם מר' אברהם הכהן, מומורי תהלים בחרוזים, ועוד שירים. ויניציא תע"ט — פ"ו<sup>4</sup>
- 1 386: כחה של תשובה אגדת חסידים, בחרוזים. טשרנוביץ תרפ"ג<sup>8</sup>
- 387: כונת שלמה מר' שלמה רוקח, כוונות. התפלה עפ"י קבלה (בלי שער). ויניציא ת"ל<sup>4</sup>
- 10 (יש מערערין עליו שנוטה לכת ש"צ? וחולים עצמם בכמה מקומות, כמו בדף נ"ו כתוב: „תשבי אותיות שבת" ועוד כהנה).
- 1 388: בלי יקר מר' אפרים שלמה לונטשיץ עה"ת. לבוב תרנ"ה<sup>8</sup>
- 389: בלי הרואים מהאדמו"ר ר' צבי אלימלך מדינוב (שפירא) פי' על עובדיה עפ"י קבלה ובסופו הנחגות. פשמישל תרמ"ג<sup>4</sup>
- 1 390: בלי' החשבון מר' דוד פירדננהויון, חשבון אלגעברא. בערלין תקנ"ז<sup>16</sup>
- 3 391: בלי' חכמת האמת לר' משה חיים לוצאטו (חסר שער הראשון). (דפוס רוסי)<sup>8</sup>
- 2 392: כנור נעים שירים משד"ל. וויען תקפ"ה<sup>8</sup>
- 5 393: כנסת ישראל, קובץ ספרותי שנתי. העורך שפ"ר. ווארשא תרמ"ט<sup>2</sup>
- 10 394: כנפי יונה מר' יונה לאנדסופר חידושי יו"ד. פראג תקע"ב<sup>2</sup>
- 5 395: כסא אליהו קבלה, בלי שם המחבר. ירושלים תרכ"ה<sup>8</sup>
- 4 395: כסא רחמים מהג"מ חיד"א על מס' בלה, סופרים ואדר"נ (בלי שער הראשון) אונוואר תרכ"ה<sup>2</sup>
- 6 397: כסף נבחר עה"ת (יקר מאד במציאות) להג"מ יאשיהו פינטו. דמשק שס"ה<sup>2</sup> (ראה אודותיו „מזרח ומערב" כרך א' עמוד 106/4)
- 5 398: כסף נבחר מר' זעליג מרגליות מפלאצק על התורה. ליווארנו תקנ"ד<sup>2</sup>
- 399: כפות תמרים (שמות בארץ) להג"מ מהר"ם בן חביב חי' על מסכתות. קושט' תפ"ז<sup>2</sup>
- 12 400: כרתי ופליתי להג"מ הר"י אייבשיץ על יו"ד. זאלקווא תקנ"ט<sup>2</sup>
- 8 401: כתב סופר מרא"ש בנימין סופר על התורה. וויען תרמ"ג<sup>8</sup>
- 8

Fr.		
2	כתם פז לר' שמואל פריינד על מס' אבות, פראג חר"ל 2°	402
25	כתר שם טוב להג"מ שם טוב מלמד, על התורה, וויניציא שנ"ו 1) 2°	403
	לב אהרן מר' אהרן נ' חיים על ספר יהושע ושופטים (עם הפנים).	404
10	וויניציא שס"ט 2°	
1	לב אריה מר' יהודה אריה די מדינא, לתועלת הזכרון, ווילנא תרמ"ו 16°	405
10	לבוש על אר"ח עם אל"י זוטא, פראג תס"א 4°	406
2	לבושי שרד מר' דוד שלמה אייבשיץ על אר"ח, זאלקווא תקצ"ז 4°	407
2	לוח של ס"ד שנים, עם ציורים ומשלי מוסר, וירונה תקפ"ז 32°	408
10	לחם אבירים להג"מ אברהם בורגיל חי' על ששה מסכתות, ויניציא שס"ה 2°	409
	לחם סתרים מר"י טאיטאצק פי' דניאל וח"מ (גליונות בלואים).	410
6	ויניציא שס"ח 4°	
6	לחם סתרים מר"ש אלגאזי חי' למס' ע"ז, שטראסבורג תקל"ז 4°	411
2	לחם סתרים כנ"ל, פאדגורוצ תר"ס 4°	412
	לחם הפנים להג"מ משה יקותיאל קויפמאן כ"ץ על שו"ע יו"ד (עם הפנים).	413
4	הענא תע"ז 2°	
3	לחם הפנים על יו"ד, פיורדא תצ"א 2°	414
	לימוד האצילות קבלה להאריז"ל עם הגחות האדמו"ר מפשעווארסק.	415
	לעמבערג תר"ז 4°; מכורך עם תפלה למשה להאדמו"ר ר' משה מסאמבור,	
10	על התורה, לבוב תרט"ו 4°	
	לימודי ה' (עם לשון איטלקית) מר' דוד זכות מווינא, שרשי המוסר	416
2	והאמונה, ריגיו תקע"ה 8°	
2	לימודי ה' כנ"ל, ריגיו תקפ"ב 8°	417
	ליקוטי אמרים מגיד דבריו לעקב, להאדמו"ר חמגיד ממעוריטש (חוצאה	418
5	יפה), לבוב תרכ"ב 4°	
	ליקוטי הלכות להג"מ ישראל מאיר הכהן בעל „חפץ חיים" על מס' זבחים	419
5	מנחות (כעין הלכות רב אלפס), ווארשא תרנ"ט 4°	
4	ליקוטי מהרי"ל להאדמו"ר רי"ל מזאלקווא, על התורה, לובלין תר"ס 4°	420
	ליקוטי תורה להאדמו"ר ר' מרדכי מטשערנוביל, (השער נשלם מדפוס	421
4	לבוב), טשערנאוויץ 4°	
	לקט הקמח להג"מ משה חאגוז לקוטי דינים על שו"ע אר"ח ויו"ד,	422
4	אמשטרדם תס"ז 16°	
	מאה שערים מיוחס להריקאנטי טעמי המצות עפ"י פרד"ס, לובלין	423
2	תרפ"ד 8°	
	מאור ושמש שיר בקבלה מקדמון, עם פי' ספר מעין החכמה, ס' המלכות	424
	לר' אברהם הלוי, פי' לסודות הרמב"ן מרש"ט נ' גאון, פי' רב האי לעלינו	
25	לשבח, ועוד ענינים כאלה, ליורנו תקצ"ט 4°	

(1) רשימה מיוחדת מן ספרים שנדפסו לפני ש"ס נמצאה בידי ואני שולח אותה למחענינים.

- Fr. 1 מאור ושמש להאדמו"ר ר' קלונימוס קלמן עפשטיין עה"ת 8° 425
- 1 מאור עינים לר' יאשיהו פינטו ביאור על אגדות עין יעקב, ח"ב. מנטובה 426
- 1 תק"ג 4°
- 2 מאמר השכל להראב"ן על תרי"ג מצות ועשרת הדברות. ווינא תקע"ו 8° 427
- 1 מאמר שברי לוחות מר' מנחם צוריה מפאנו, צפת תרכ"ד 8° 428
- 1 מבוא הלאמוד לר' אברהם טיליסא לשון הקודש עם תרגום איטלקית. 429
- 1 ליוורנו תר"י 8°
- 1 מבוא הלאמוד ספר לאמוד שפת עבר, ב' חלקים. ליוורנו תרנ"ה 16° 430
- 1 מבחר הפנינים לר' ידעיה הפניני עם פירוש, ווארשא תרמ"א 16° 431
- 30 מגיד מושרים להב"י מפי המגיד, (דפוס הראשון, יקר במציאות). לובלין ת"ו 4° 432
- 1 מניני שלמה להג"מ יושע אבד"ק קראקא ליישב קושיות תוס' על רש"י. 433
- 10 וויניציא תק"א 8°
- 1 מגילת סדרים לר' יהודה הורוויץ, ויכוח בין מקובלים לחלמידים. 434
- 1 ווארשא תרמ"ד 8°
- 1 מגילת תענית מלוקט מתלמוד בבלי וירושלמי מר' אברהם הלוי (קעניגסבערג) תרי"ו; מכורך עם מגילת אנטיוכוס; מאמר האחדות מריעב"ץ דפוס הנ"ל; שו"ת מן השמים. 435
- 6 מגילת תענית כנ"ל ובסופו סדר צולם זוטא עם פי' מסך יהודה מר' 436
- 2 ליב דיין מקראטאשין, ווארשא תרל"ד 8°
- 40 מגן אבות לרשב"ץ, ספר חקירה ג' חלקים (יקר המציאות). ליוורנו תקמ"ה 2° 437
- 1 מגן אברהם עם לחם הפנים ביאור החוספות ועל יו"ד מר' אברהם גומבינר. אמשטרדם תצ"ב 8° 438
- 3 מגן דוד להאדמו"ר מטאלנא, על התורה, (הוצאה הראשונה יקרה במציאות בלתי נודעה לרושמי רשימות), זיטאמיר תרי"ב 4° 439
- 20 ספר המדות לאריסטוטלס, מחורגם ע"י משה שולבוים. לבוב תרל"ז 8° 440
- 4 ספר המדות להמגיד מדובנא (ר' יעקב קראנץ) עם פי' שירי המדות לר' אברהם בעריש פלאש, ווארשא תרל"ה 8° 441
- 3 ספר המדות מר' ג. ה. וויזל מוסר. לבוב תרי"ח 16° 442
- 2 ספר המדות מאת ד"ר ש. רובין משלי חכמה ומדות והערות, וויען תרי"ד 16° 443
- 3 ספר המדות מר"ג מברצלוב (42 דפים). (חמו"ד) 16° 444
- 4 ספר המדות מר"ג מברצלוב (חסר באמצע). חמ"ד תקפ"א 16° 445
- 2 ספר המדות לר' יהונתן אייבשיץ על הל' רבית (השער קרוע). פראג תקע"א 4° 446
- 2 מדרש רבה על התורה וח"מ עם פי' מתנות כהונה והוספות ומפתח (השער מצויר עם צורות שונות), פראנקפורט-דאדר. תנ"ב 2° 447
- 15 מדרש רבה על פרשת בראשית עם פי' עיר גבורים ורחובות עיר. 448
- 2 יאהאניסבורג תרי"ג 4°
- 5 מדרש איכה רבה עם מבוא והערות מר' שלמה באבער, ווילנא תרנ"ט 8° 449

Fr.

- 450 מדרש שוחר מוב משלי ושמואל, עם פירוש קצר. לבוב תר"י 16<sup>ו</sup> ;  
 8 מכורך עם אוצר הקודש כתובים אחרונים (אפוקריפון). לבוב תר"א 16<sup>ו</sup> ;  
 451 מדרש שיר השירים י"ל מכת"י ע"י ד"ר גרינהוט. ירושלים תרנ"ז 16<sup>ו</sup> ;  
 452 מדרש תהלים עם ביאור הרא"ם (ר' אהרן משה פדוא) והרמ"ג (ר' מרדכי גימפל). חסר השער. ווארשא תרכ"ח 8<sup>ו</sup> ;  
 3 מדרש תלפיות מר"א הכהן (בעל שבט מוסר) יפה. טשערנאוויץ תר"כ 4<sup>ו</sup> ;  
 4 מהות הנפש מהפילוסוף אבונצר. גדפס מכת"י. חמ"ד תרכ"ה 16<sup>ו</sup> ;  
 5 ספר מהרי"ל. ווארשא תרל"ד 8<sup>ו</sup> ;  
 3 מוסר השכל מר"י גן, מאמרי מוסר. אזמיר תר"ג 8<sup>ו</sup> ;  
 3 מוסר השכל הל' דעות להרמב"ם, עם פי' לשון הזהב. לובלין תרמ"ד 8<sup>ו</sup> ;  
 1 מוסר מלכים מר"י רומאנין. ויניציא תק"ד 8<sup>ו</sup> ;  
 3 בוועדי ערב מר' יעקב רייפמאן, חקירות. ווילנא תרכ"ב 16<sup>ו</sup> ;  
 3 מוצל מאש להג"מ בעריש פרעג, על מס' גיטין. לעמבערג תרכ"ד 2<sup>ו</sup> ;  
 4 מורה באצבע, צפורן שמיר להג"מ חיים יוסף דוד אזולאי. ליורנו  
 2 תקס"ב 16<sup>ו</sup> ;  
 2 מורה הילדים מאת י. ח. טביוב ספר למוד לשון עברית. פיעטקוב תרנ"ט 8<sup>ו</sup> ;  
 2 מורה מקום מראה מקום כל פסוק הנדרש במד"ר (חסר השער). אמשטרדם  
 4<sup>ו</sup> שפ"ח ;  
 464 מורה נבוכים להרמב"ם ע"פ שם טוב, אפודי וקרשקש. יצסניץ  
 10 תק"ב 2<sup>ו</sup> ;  
 7 מורה נבוכים כנ"ל (הוצאה יפה). לעמבערג תרכ"ו 8<sup>ו</sup> ;  
 465 מובח יעקב לר' יעקב מרגליות מוסר ודרוש וביאורי הגדות ; מראות  
 8 יעקב, מדות. ויניציא תכ"ב 4<sup>ו</sup> ;  
 467 מובח כפרה שיטה מקובצת על מס' זבחים ומנחות ובכורות ; וחידישי  
 20 רמב"ן למס' חולין ; וחידישי הג"מ יעקב פייתוסי בשם רנו ליעקב.  
 20 ליורנו תק"ע 2<sup>ו</sup> ;  
 463 מורחי על פירש"י שעל התורה ועל הגליון כל ספר נחלת יעקב שעל  
 20 רש"י. קושט' תפ"ו 2<sup>ו</sup> ;  
 מחזורים נרסמו מקצתם ברשימתי 72, דקורות ישראל במלכות יון  
 ואחרים ברשימתי 71 אינקובלן. וגם ברש"י 74. רשימה טכמה מאות ס'  
 תפלה אני שולח לכל המתענינים בה.  
 463 מחזיק ברכה להג"מ חיים יוסף דוד אזולאי על או"ח יו"ד. שלוניקי  
 20 תקע"ב 2<sup>ו</sup> ;  
 1 מחזיר יין להרמ"א פי' על מגלת אסתר. זאלקווא תקצ"ט 16<sup>ו</sup> ;  
 471 מחנה יהודה להג"מ יהודה אשכנזי חי' על טור וב"י חו"מ. שלוניקי  
 15 תקנ"ג 2<sup>ו</sup> ;  
 472 מחנה ראובן להג"מ ראובן זעליג זאמושט חי' על מסכתות. ליורנו  
 3 תקל"ז 2<sup>ו</sup> ;  
 2 מי טהרה על הלכות נדה (חסר השער) 2<sup>ו</sup> ;

Fr.			474
1		מי שלמה מוסר, ועל התורה. ווארשא תרמ"ה 4°	
1		מים רבים מהאדמו"ר ר' מיכל מזלאטשאב, עה"ת. ווארשא 8°	475
		מבכ הנפש (נדע מאכט דעם געמיעטעס) מהפילוסוף קאנט מתורגם	476
2		ע"י רעכעלעס. קראקא תרמ"א 8°	
10		מכילתא עם פירוש זה ינחמנו. אמשטרדם תע"ב 2°	477
		מכילת יופי מר' אליהו לואנץ אשכנזי בעל שם, על קהלת. אמשטרדם	478
5		חנ"ה 4°	
1		מכתבים מהבעש"ט ז"ל ותלמידיו. לבוב תרפ"ג 8°	479
2		מלכות שאול מר' יוסף אפרתי, מצשה שאול דודו (דראמא). וויען תקנ"ד 16°	480
1		מלון אורחים מר' חיים שמחה ליינער מוסר. ווארשא תרנ"ח 8°	481
		מלחמת חובה ויכוחים בעניני האמונה נגד טענות הנוצרים, מהרמב"ן	482
		ומר' יוסף קמחי ומר' דוד קמחי (רד"ק); מלחמת מצוה לר' שלמה	
		דוראן (רשב"ש); ספר רעמים ורעשים לר' יצחק אשכנזי; הקדמת ספר	
		סלע המחלקת מהר' אברהם רומאן (בלי השער). קושטא ת"ע 16°	
1		מלחמת הנגלה והנסתר מאת ד"ר ש. רובין. קראקא תרנ"ט 16°	483
1		מלון יקורין מאדמור"ם וגאונים, מלוקט מר"א דויבאס. פיעטרקוב	484
		מלכת פולין ספור ירושלים תרס"א; מכורך עם תולדות הרב י. ל.	485
5		קובאלסקי. ירושלים תרפ"ו 16°	
		מנהגי ישראל וטעמי המנהגים, מר' חיים יהושע מלאמש, (בלי ע"ט).	486
2		ווארשא תרע"א	
3		מנורת המאור עם פי' נפש יהודה. אמשטרדם ת"ס 16°	487
4		מנחה קטנה מר"ח בר' ישכר בער, פי' ג' הפטרות. אמשטרדם תקמ"ט 4°	488
1		מנחיל אמונה מר' יהודה ליב ראגאלין, בענין עניית אמן, פאלטאווא תרע"ג 8°	489
2		מנחם ציון להאדמו"ר ר' מענדיל מפריסטיק, דרשות על תנ"ך. בארטפעלד 4°	490
		מנחת זכרון מר' יעקב רייפמאן מאה ביאורים על פסוקי תנ"ך. ברעסלוי	491
5		תרמ"א 8°	
3		מנחת יהודה מר"ל אפענהיים חי' יו"ד. הומבורג תפ"ו 4°	492
4		מנחת יהודה מר' יהודה גראסמאנן דרשות עה"ת. פאקש תרע"ד 4°	493
6		מנחת כהן להג"מ אברהם ברודו וחכמי דורו חי' על הש"ס. פיורדא תק"א 2°	494
4		מנחת כהן מר"י כ"ץ מליסא על מס' מנחות. פראג תקמ"ח 4°	495
		מנחת כהן על שמות המקומות והאנשים בתנ"ך ותשובה ע"ד הישוב	496
2		במצרים בזה"ו לר"ו לויטרכאך. דראהביטש 8°	
2		מנחת מרחשת מר' אהרן שמואל קנעללער דרושים. לובלין תרס"ה 8°	497
1		מנין המצות להרמב"ם	498
1		מנרת זהב ליקוטי תורה מאדמו"ר ר' זישא מאניפולין. ווארשא תרס"ב 8°	499
		מסגרת השלחן להג"מ בנימין זאב מפינטשוב, על חו"מ ותקנות ארבע	500
8		ארצות. ברלין תע"ג 2°	
		מסגרת השלחן להג"מ מנחם קסטילנובו על יו"ד ובסופו מנהגים.	501
6		לייורנו ת"ר 2°	

Fr.		
2	מסורת המסורת מ' אליהו בחור דקדוק. זולצבאך וקל"א 16°	502
	מסכת פורים. וויניציא שי"ב 16°	503
	מסלת חכמה להר"מ פאפרש, מבוא לקבלה של ר' חיים ויטאל עם פ' אילן של מהרש"ל. חמוש"ד 16°	504
3		
1	מסלת חכמה כנ"ל. קראקא תרמ"א 8°	505
2	מסלת ישרים מרמ"ח לוצאטו, מוסר. שקלאוו תקצ"ד 16°	506
	מסעות משה רשמי מסע בא"י מר' משה טענענבוים. טורנא (סלאוו). תרפ"ה 8°	507
5		
	מסעי ישראל מר' ישראל בן יוסף בנימין (בנימין השני), נסיעתו בקורדיסטאן ופרס. ליק תרי"ט 8°	508
4		
10	מסרות מר' יוסף בר"ש בן ריי, פ' על המסורה. וויניציא שס"ז 4°	509
6	מעבר יבק מר"א ברכיה ממודינא דפוס הראשון מנטובה שפ"ו 4°	510
6	מעבר יבק כנ"ל, הוצאה היותר יפה. אמשטרדם תצ"ב 4°	511
7	מעין גנים להג"מ עקיבא טרעני חידושים למס' זבחים ומנחות. מיץ תקכ"ז 2°	512
15	מעלת המדות מר' יחיאל הרופא, מוסר. קרימונה שט"ז 4°	513
5	מעלת המדות כנ"ל. קושט' תקכ"ג 4°	514
15	המקח והממכר לרב האי גאון. וויניציא שס"ב 4°	515
	מעגל מוב, סיפורי נסיעות הג"מ חיים, יוסף דוד אזולאי	516
	מעשה חושב מר' עמנואל חי ריקי, על מעשה המשכן (חסר בראשו) וויניציא תע"ז; מכורך עם מגלת סתרים מר' שמואל מוטוט ביאור על פ' הראב"ע וויניציא שי"ד; קורא הדורות מר"ד אשכנזי. וויניציא תקכ"ז 4°	517
40		
2	מעשה חושב מר' עמנואל חי ריקי על מעשה המשכן. פרעמישלא תרמ"ד 4°	518
	מעשה טוביה מר' טוביה הרופא על כל החכמות והרפואות (עם תמונת המחבר. וויניציא תס"ז 4°	519
25		
10	מעשה טוביה כנ"ל. יעסניץ תפ"א 4°	520
2	מעשה מרכבה מאת ד"ר שלמה רובין. וויען תרמ"ג 8°	521
2	מעשה צדיקים סיפורים מצדיקים. לבוב תרכ"ד 8°	522
2	מעשה רב להגר"א מוילנא, הנהגותיו, זאלקווא תר"ח 16°	523
2	מעשה רב סיפורי מעשיות בלשון לאדינו (בלי השער) 16°	524
12	מעשה רוקח ר' אלעזר רוקח מאמשטרדם חי' משניות. אמשטרדם ת"ק 4°	525
	מעשי צדיקים חי' הרמב"ן על מס' ע"ז, וחי' הריטב"א על מס' שבועות. ליוורנו תק"ם 4°	526
8		
5	מפעלות אלפים מר' יואל בעל שם טוב קבלה וסגולות. שקלאוו תקפ"א 16°	527
	חבור מעשיות מהמדרשים והאגדות (בלא השער) מדרש מעשים על עשרת הדברות; מעשה של ירושלמי (עם שער) ובסופו מעשה ר' בוסתנאי. וירונה ת"ז 16°	528
	מפתח הזהר לר' אברהם רוויג. אמשטרדם תצ"ג 8°; מכורך עם תוצאות חיים (קיצור ראשית חכמה). אמשטרדם ת"י 8°	529
8		
	מפתח ההספדים מהחכם ד"ר וואכשטיין ד' חלקים. ווינא תרפ"ד—תרצ"ב 8°	530

# Judaica-Neuerscheinungen

zu beziehen durch

**Buchhandlung David Fränkel**

**Wien II, Taborstraße 24 A**

(Preise in Schweizer Franken)

- Benjamin of Tudela.** Massa'ot schel Rabbi Benjamin. Itinerary. Hebrew text with English translation, notes and essays by A. Ascher. 2 vols. Lwbde. (774 S.) New York 1933 8° . . . . . 12.—
- Bloch, Dr. Josephs.** Erinnerungen aus meinem Leben, Band III (320 S.) Wien 1934 . . . . . 6.—
- Cohen Boaz.** Prof. A. Max a Tribute Upon His Semi Centennial and a Bibliography of His Writings. (16 S.) New York 1928 8° . . . . . —.—
- Bibliography of the Writings of Prof. L. Ginzberg. (31 S.) New York 1933 8° . . . . . —.—
- The Library of the Jewish Theological Seminary of America. (8 S.) New York 1934 8° . . . . . —.—
- Drallez, Dr. Osias.** Die Gründung der jüdisch-babylonischen Hochschulen Sura und Pumbedita und ihre ersten Rektoren. (60 S.) Wien 1926 8° . . . . . —.—
- Kahle Paul.** Die hebräischen Bibelhandschriften aus Babylonien. 29 S. und 70 Tafeln (Faksimiles von Handschriften). Giessen 1928 8° Lwbd. . . . . 13.—
- Löw J.** Flora der Juden, Band IV (VII und 740 S.) Brosch. 16.—  
(Die ersten Bände siehe Alim Heft 1)
- Marcus Ahron.** Der Chassidismus. 3. Aufl. Heft 1. (32 S.) Hamburg 1927 . . . . . 2.—
- Herzl's „Judenstaat“. Vortrag. Hamburg, 2. Auflage 1920
- Miscellanea di studi in memoria di H. P. Chajes.** Pubblicato da E. J. Artom, Umberto Cassutto, Isr. Zoller. (95 S.) Firenze 1930 8° . . . . . 8.—
- Paneth Ph.** Rabbenu Jecheskel Paneth, Biographie und Genealogie. (160 S.) Klausenburg 1927 8° . . . . . 1.—
- Sonne J.** Interno alla vitta di Leone Ebreo. (40 S.) Firenze 1934 8° . . . . . 1.60
- Nouvel examen des trois Relations hebraïques sur les persécutions de 1096. (42 S.) Paris 1934 8° . . . . . —.—



# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter // With the Assistance of Renowned  
herausgegeben von // Scholars Edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

---

---

Heft II

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

September 1934

---

---

## Inhalt:

Neuerscheinungen.

A. Z. Schwarz: Aus Kod. Paris 1173,5.

David Fränkel: Zur Geschichte der Juden  
in Spanien.

Pinax der Chewra Kadischa in Chorostkow

Antiquarische Bücher

---

Preis pro Heft 1 Schweizer Frank (Dollar 0.32)

---

---

---

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 — Berlin 153425 — Warschau 191.792

# עלים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

י"ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

מכת תרצ"ה

חוברת ג'

## התוכן:

ספרים חדשים

פרופ. שמואל קרויס: שתי רשימות של ספרים

ד. פרענקיל: דקדוקי ספרים

פרופ. שמחה אסף: לתולדות הדפוס העברי בקושטא

פרופ. ד"ר יעקב מאנן: על זמנו ומקומו של ר' יעקב בן אליהו

בעל האגרת ויכוח נגד המומר פרא פול

הרב ד"ר זכריה שווארץ: על ענין הני"ז

דוד פרענקיל: סליחה בלתי נודעה על הקדושים מגומבין

שנהרגו בשנת שנ"ו

הערות שונות מאת ש. ה. קוק, י. קלאצקי, מ. מארכס,

ג. שלום ועוד

ספרים עתיקים

מחיר כל חוברת 1 פרנק שווייצארי (0.82 דולר)

הכנת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)

Copyright 1937, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למ"ל

---

Eigentümer, Herausgeber, Verleger: David Fränkel, Wien II, Taborstraße 24a.

Verantwortlicher Redakteur: Naftali Appel, Wien IX, Liechtensteinstraße 21.

Druck: Appel & Co., Wien IX, Liechtensteinstraße 21.

# עלִים

לביבליאוגרפיה וקורות ישראל

העורך והמו"ל דוד פרענקל, וינה

## ספרים חדשים

כל הספרים הנרשמים כאן נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24a

המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ

Preise in Schweizer Franken

מחברים ומוציאים לאור מחבקשים לשלוח אלי עקומפלאר אחד מספריהם, ואוריע בעתון זה על הופעת ספריהם, וע"י זה יתפרסמו ייפוצו ספריהם בעולם הספרות.

המו"ל



אבודרהם פוסק קדמון תוצאה חדשה עפ"י דפוס הראשון ליסבון ר"נ ועפ"י כת"י עם הערות ומ"מ בס' גאונים מרח"י צהרענרייך. ח"א עד ברכות ק"ש, (268 ע'). קלויזנבורג תרפ"ז 8°

אהבת יהונתן מר' בנימן שמערלער 1, באורים הגהות הארות והערות על התרגום המיוחד אל יונתן בן עוזיאל ונוסחאתו הירושלמית על חמשה חומשי תורה 2 עם מבוא ארוך על מחברו וזמנו.

ח"א על ספר בראשית (372 ע') ח"ב ספר שמות (296 ע'). בילגוריי (בדפוס נ. קרוננברג) תרצ"ב-ד'. מחיר כל חלק Fr. 3

1) המחבר אחד מח"ה המצויינים זקן שהגיע לגבורות השלים עבודתו החשובה ורצויה בעיני גדולי וחכמי הדור, על כל התורה, אך אין ידו משנת מצוק העתים להחפץ יתר החלקים ויקרא במדבר דברים, מספרו זה, וטבקש מכל אוהבי תורה שיתמכו פעולתו בקניות ספרים הנ"ל שמחירם הקדוש להרפסת יתר החלקים, וכי יתחמו (subskribieren) שיקנו יתר החלקים, כל חלק יכול בעשרים קונטרסים ויותר (ערך 300 עמורים) ומקח כל חלק 3 פרנקים שווייצארים. החתימה טקבל המחבר ועורך ה"עלים".

2) בידי נמצאים למכירה חמשה חומשי תורה עם תרגום יהונתן דפוס הראשון המונה מאד, ורש"י ותרגום. ובסופו טכורך תולדות אהרן. הוצאה זאת יקרה במציאות. וויניציא ש"ג-שנ"א 8°.

אוצר החיים מאסף לתורה, לספרות ולדברי ימי ישראל. בו יבואו מאמרים חשובים מגדולי וחכמי הדור מכל המקצועות. ירחון יוצא לאור ע"י הרב חיים יהודה עהרענרייך, קומפלט עשר שנים תרפ"ה—תרצ"ד Fr. 20 הנ"ל שנים יחידות, Fr. 3

איתן שמואל רעיונות והגיונות לימים נוראים ומועדים... מהרב ר' שמואל מנחם פיין (112 ע'). ס"ט לואיס תרצ"ד 8° Fr. 2

בית הבחירה לרבינו מנחם המאירי על מסכת תענית חלה שקלים תמיד ומדות 1, י"ל פעם ראשונה מכת"י עם הערות ומ"מ ע"י ר' אברהם סופר. בראש הספר חלק מהקדמת המאירי לספרו בית הבחירה, שלא נדפס עד היום. ובסופו פירוש רבינו שמעיה על מסכת מדות וחינוכי רבינו ר' משה סופר (חת"ם סופר) על מסכת תמיד. 298 ע'). ווין תרצ"ד 8° Fr. 4

בית רבי (ב' חלקים) תולדות הרב מלאדי וצאצאיו. (בלשון יידיש, 196 ע'). ווארשא חש"ד 8° Fr. 2

גדולת יהונתן תולדות הג"מ יהונתן אייבשיץ עפ"י מקורים נאמנים מס' כת"י ונדפסים. מר' דוד ליב צינץ. חלק ראשון עם תמונתו ותמונת מצבתו של הגר"י אייבשיץ. 128 ע') 8° מכורך. פיטרקוב תר"ץ

חלק שני (164 ע' מכורך) ווארשא תרצ"ד 8° מחיר ב' חלקים Fr. 3 דברי תורה מר' חיים אלעזר שפירא, מהדורא תנינא תליתאי ורביעאה. Fr. 3 350 ע'). מונקאטש תרפ"ט 8°

דיואן שמואל הנגיד 2 י"ל פעם ראשונה בשלמותו... עם הקדמה ומפתח שירים (גם תולדותיו ותולדות משפחתו ובני דורו, וביבליוגרפיה על חבוריו) ע"י... דוד ששון (52, 346 ע' 8°). אוכספורד תרצ"ד. הספר מכיל 1743 שירים, מהם יותר מן 1500 שירים שלא נודעו עד כה. Fr. 13

הלכות ואגדות, א פסק ר' ישעיה די טראני. ארבע נוסחאות הגט. שו"ת של שו"ב. שו"ת על ענין השחיטה. ב מדרישים עקדת יצחק. מעשה דוד ואם גלית. גלות שלמה. מעשה יהודית. מגילת יהודית. עשר אותות המשיח. מעשה ג"ע. פרק גן עדן. מדרש לעמיד לבא. עפ"י כת"י שונים ובסופו מאמר על שריפת המתים ע"י ד"ר מיכאל היגער 3. 184 ע'). ניוארק תרצ"ד 8°. דאָס וואָרט" ביבליאטעק. ערשיינט מאָנאטליך 1 העפט (32 זייטען).

1) השוה לעיל ב'עלים' ח"א צר 4 ובהערה 5 שם.

2) נחזיק טובה להמ"ל החכם הנכבד אשר מעניק לנו כפעם בפעם מאוצרותיו ברכה, ומעלה מזהב הנשיה פנינים ומרגליות מחכמינו הקדמונים ז"ל. חשיבות מרובה למסוס כל שירי ר' שמואל הנגיד, שר הצבא ומפקד המלחמה, וביחד עם זה עוסק בחורה ומחבר שירי קדש נעלים אשר חוכם רצוף אהבה ויראת ה'. גם חיבר ספרי הלכה ובפלי הש"ס, ענין רב יש בהקדמת המ"ל המפיקה אור נוגה על חיי ר' שמואל הנגיד ובני דורו.

3) כל חכם לב יביע תורות למחבריו אשר מוציא לאור תעלומות מכתבי יד עתיקי יומין (השוה 'עלים' חוברת א' צר 7) ומעטרם בהנהגותיו והערותיו היקרות ורבי ערך.

(ארויסגעבער ש. צ. זעצער).

נומ. 1, 2: די צוואה פון בעל שם... און אשילדערונג וועגען זיין הסתלקות... דער „עליית נשמה“ בריוו צו ר' גרשון קיטובער.

נומ. 3, 4: עראינערונגען וועגען מ. ז. פייערבערג.

נומ. 5: משלים און אפאריזמען פון בעל שם.

נומ. 6; 8, 9: ערצעהלונגען פון מ. ז. פייערבערג.

נומ. 7: עסייען, ח. נ. ביאליק און „מיט דעם שאַרף פון שווערד“ פון

ש. צ. זעצער. נדפס בהדור רב על נייר משובח. מחיר כל חוברת Fr. 1

זכרון שמואל רעיונות ביהדות ובאורים להרבה פרשיות התורה. ב'

חלקים לרש"מ פיין. ס"ט לואיס תרצ"ב. Fr. 3

חוקת רבה להג"מ ר' יהודה לייב קראָך 1, פלפולים עצומים וחיודשי

דינים וכללים בדיני חוקה, סדרו והו"ל הח"ר פ. י. הכהן. כרך ששי (אבן העזר

ח"ב) (344 ע'). ליפסיא תרצ"ב 2' כרך שביעי (אבן העזר, ח"ג) (300 ע'). ליפסיא

תרצ"ג 2- נדפס בהדור רב מחיר כל חלק Fr. 10

חסד לאברהם מ' אברהם צבי ברודנא שו"ת וחי' על ש"ס בבלי וירושלמי

גם נדפסו בו שו"ת וחי' דינים מהג"מ יעקב שור ומהג"מ מאיר שמחה הכהן.

(68 ע'). ירושלים תרפ"ח

חפץ ה' על מסכת ברכות שבת הוריות חולין. לרבינו חיים בן עטר (מח"ס

אור החיים). (214 ע'). דעווא תרפ"ח 2' Fr. 3

יוסף אומן דינים ומנהגים להג"מ יוסף יופא האן נויירלינגען זל"ב.

הוצאה חדשה עם תולדות המחבר, והערות ומפתח. (368 ע'). פראנקפורט ע"ב

מאין תרפ"ח Fr. 5

לקומי דבורים משיחותיו של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש. (62 ע'). ווארשא

תרצ"ד 16'

Fr. 1 מבחר השירה העברית באיטליה, י"ל ע"י ר' חיים שירמן, בו שירים

רבים שנעתיקו מכת"י עתיקים. הדפוס והנייר יפה מאד. מנוקד. עם מפתחות

(626 ע'). ברלין תרצ"ד 8' Fr. 12

ספר מנהגים לר' אברהם קלויזנר עם מבוא והערות מרח"י עהרענרייך.

דעווא תרפ"ט 8' Fr. 1.50

מסות על סופרים ואנשי שם חכמי דורינו ודברי חסידות מצדיקים תלמיד

הבעש"ט. מאת אברהם כהנא (אבר"ך). (48 ע'). פשעמישל תרצ"ד 16' Fr. 0.50

מפתח ההספרים הנמצאים והנוכחים בספרי בית אוצר הספרים דקהל

וינא. ע"י הח' ד"ר דובער וואכשטיין. סדר רביעי 3 (110 ע'). וינא תרצ"ב.

(1) חמשה כרכים הראשונים נרשמו ב„עלים“ חוב' א' צר 5.

(2) בידי נמצא גם ספר „יוסף אומן (הוצאה ראשונה) פפרים תפ"ג Fr. 12

גם הוצאה שניה ויטאמיר תר"ל יקר המציאות. Fr. 10

(3) עם חלק זה נשלמה עבודה רבת הערך, שיש בה ענין רב לדורשי

קדמוניות ורבני ימי ישראל, ביחוד גדולה התועלת לביבליוגרפיה.

בחלק זה יבואו מפתחות אלו:

(א) רשימת הספרים (מח"ס), רשימת הערים ורשימת הנספרים שנזכרו בכל

משל הקדמוני. מכתבי ט"ף שפירא, משלי עם. (90 ע'). פילדלפיה תרפ"ה 8°  
מתורת צבי יוסף על שאלות ותשובות וחידוד התלמידים, וחי' סוגיות  
שונות מר' מנחם הכהן ריזיקאו (252 ע'). ניוארק תרפ"ו 8° (מכורך בד) Fr. 5  
הנותן אמרי שפר פיליטונים מר' עזריקס ספרא (ר' אברהם רעזניק).

ובסופו שירים ומצבה. (200 ע'). דעווא תרפ"ט 8°  
הסג"ה שבועון מוקדש להעתקת כתבי יד עתיקים שלא נדפסו מעולם.  
מופיע רק במאה אכזמפלרים. (הקטוגרפיה מכתב-מכונה) עד עתה הופיעו כעשרים  
חוברות בהן העתקות מן מדרש הגדול דברים, שבלי הלקט ח"ב, פירוש הרמב"ם  
לפרקי אבוקרט ועוד כתבי יד עתיקים. כ"ח Fr. 1

סליחות מער"ח שבט. כמנהג... ח"ק בעיר פלינסק. (30 ע'). תרפ"ח Fr. 1  
עבודת הלויים על חמש מגילות. (א) מגילת ספר מר' מיכאל הלוי איש  
הורוויץ. (ב) גשמי ברכה מר' ברוך הלוי עפשטיין מח"ס תורה תמימה וס' מקור  
ברוך. (300 ע'). קראקא תר"ץ 8° Fr. 3

פירוש י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, לרבינו סעדיה גאון עם הערות  
והקדמה מר' חיים יהודה עהרענרייך (24 ע'). קלוזש (תר"צ) 8° Fr. 1  
פנקס פון דער שטאדט פרוזשענע, ע"י העורכים ג. אורינסקי מ. וואלאנסקי  
נ. צוקערמאן. יש בו חומר לקורות היהודים בפולין בעבר ובהווה. פרוזשענע  
1930 8° (326 ע') Fr. 10

שו"ת ספר הפרדס לרש"י ז"ל כולל תשובות ופסקי דינים מגאונים קדמונים  
ולרש"י עם הערות ומבוא מרח"י עהרענרייך (400 ע'). בודאפעשט תרפ"ד 8° Fr. 5  
פרשנידתא והוא פירוש רש"י על גביאים וכתובים על פי דפוסים וכת"י  
שונים עם מבוא הערות והגהות מדעיות מהרב יצחק מאהרשען אבד"ק האג.  
הופיע חלק שני: רש"י על ישעיה. (26, 146 ע'). ירושלים תרצ"ג 8° Fr. 8

הארבעה חלקים וגם בספר. קונטרס המספיר של הרב ד"ר יעלינעק. (ההספדים  
שזכרו ב"קונטרס המספיר" לא נרשמו עוד הפעם ע"י ד"ר וואכשטיין בספרו, ולכן  
שני הספרים משלימים זה את זה).

מספרי הרב ד"ר יעלינעק נמצא בידי למכירה:  
קונטרס המספיר, שמות הנספדים וזמן פטירתם, רש"י המספדים וזמן ההספד  
עם שמות הספרים אשר שם ההספדים, וינא תרמ"ד 8° Fr. 3  
קונטרס המגיד, רשימת ספרי כללי האגדה והמדרשים ומפרשיהם, וינא  
תרל"ה 8° Fr. 2

קונטרס המקונן, הזכרת נשמות הרוגי ושרופי הקהילות בשנת ק"ט ומשנת  
שט"א עד תקע"ו, וויען תרמ"א 8° Fr. 2  
שיר השירים, שדרש הרב ד"ר יעלינעק הנ"ל, העתקת א. ב. גאטלאכר,  
לכוב תרכ"א 8° Fr. 1

Predigten, Rut, Schir ha-Schirim, Kohelet, Bileam, Amalek u. A. v. Dr. Jellinek  
Wien 1861. Beigeb.

Die Lehre des Judentums üb. die Beziehungen z. Nichtjuden Wien 1859. Beigeb.  
Beiträge z. Litteratur u. Kulturgesch. d. Isr. v. Letteris  
Denkschrift üb. d. Stellung d. Juden in Oesterreich Wien 1859

פתגמים של חכמים מכתבי ט"ף שפירא, פתגמים מחכמי המחקר, התורה והפילוסופיה, האמונה והדעות. (80 ע') ניויארק תרפ"ז 16.

ספר הפתגמים (משלי אבר"ך) מר' אברהם כהנא (48 ע'). פשעמישל תרצ"ג 16<sup>1</sup>

צוואת הג"מ יחזקאל אבד"ק אה"ו מחבר ס' כנסת יחזקאל (16 ע').  
Fr. 0.75  
האמבורג תרפ"ד 8<sup>1</sup>

קונטרס בעל הסמ"ע (תקנות הארצות דפו"ין) בענינים שונים. ברדיוב תרפ"ו 8<sup>1</sup>

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם חלק ד' משנת ת' עד שנת ת"ץ מר' שלמה א. רוואניס מחבר ספר דברי ימי ישראל בתוגרמה ג"ח. בו חומר רב וחשוב עפ"י מקורים נאמנים לחנוצה המשיחית של שבתי צבי ותלמידיו (עם תמונות של שבתי צבי נתן הצותי ועוד). (4, 504, 10 ע'). סופיה תרצ"ד 8<sup>1</sup> Fr. 20  
קצת מכתבי מוהר"ר דוד אברהם חי (בעמ"ח יד דוד הערות לס' החינוך, קינה לאמרה בין המצרים) ומוהר"ר יצחק רפאל אשכנזי (בעמ"ח שו"ת ויען יצחק

ע" ד"ח ש"ע) עם מבוא באיטלקית ובו חומר רב לקורות עיר אנקונא (איטליה) ותולדות רבניה. מהרב ד"ר חיים רוזנברג. (248 ע' עם תמונות). טארנא תרצ"ב 8<sup>1</sup> Fr. 8  
קרוב לקוראיו באמת מר' יהודה לאבין, ע"ד שיבושים בהברת התיבות בתפלה (22 ע'). פראנקפורט ד"מ תרפ"ד 8<sup>1</sup> Fr. 0.50

(שו"ת) דבורי אמת שאלות ותשובות וחי' על הל' שמחות וש"ע יו"ד מס' של"ה עד סופו. מר' משה אליעזר דאנאטה (170 ע'). בארדיוב תרצ"א 2<sup>1</sup> Fr. 4  
שו"ת מנחת קנאות ח"ג מן שו"ת מו"ה צבי חיות לאסור דברים שהתירו הרבנים המחדשים (ריפורם) באסיפותיהם באשכנז. (100 ע'). דעווא תרצ"ב 8<sup>1</sup> Fr. 1,50

שיטה מקובצת למסכת ביצה. (84 ע'). דעווא תרצ"ב 2<sup>1</sup> Fr. 1  
שירי גולה וגאולה טבע וחיים מר' אברהם כהנא (אבר"ך) (56 ע'). פשעמישל תרצ"ד Fr. 1

שערי רצון ב' חלקים חידושים ושאלות ותשובות ופסקים וביאורים בתנ"ך מר' מנחם הכהן ריזיקאו (324 ע'). ניויארק תרצ"א 8<sup>1</sup> Fr. 5

תולדות ר' נתן אדלר מפפד"מ רבו של מח"ס חתם סופר. בשם דרך הנשר. עם (שו"ת) תורת אמת, אגדה חי' ושו"ת מר' נתן אדלר עם הערות מר' אברהם שווארץ (160 ע'). גאלאנטא תרפ"ח 8<sup>1</sup> Fr. 2

תשובות הגאונים 1) מכת"י אדלר ובודליין ועוד עם הקדמה והערות מר' אברהם מרמורשטיין (78 ע'). דעווא תרפ"ח 8<sup>1</sup> Fr. 2

תיקונים מכ"י אדלר לס' גנוי שירה ופיוט 2) (שירי ר' אלעזר הקליר) ע"י ד"ר יוסף מרקוס. (2 עמודים 8<sup>1</sup>)

(1) ברשימתי 73 נרשמו עוד ספרי שו"ת הגאונים (9-12 ח').

(2) עי' 'עלים' חוב' א' צד 4 ס' גנוי שירה ופיוט.

## שתי רשימות של ספרים

בתלמוד ירושלמי דפוס ויניציאה אשר בבית עקד הספרים של בית מדרש הרבנים בווינא נכתבו בכתיבת שתי ידיים שונות שתי רשימות, האחת מול חברתה, המגידות על קנין הספרים שהיו ביד איש אחד, אשר כנראה אינו אלא בעליו של אכסמפלר זה אשר לפנינו. שמו של האיש או של הכותב בלתי מרומז לא במקום זה ולא במקום אחר, זאת אומרת שזולת שתי רשימות אלה הניר החלק של הספר נקי מכל כתיבה, הן בראש הספר והן בסופו, עובדה שמשמשת סימן יפה לחוש האיסתמי של בעליו ושל הבאים אחריו, כי ברגיל ספרים ישנים כאלה מלאים כתיבות ושרטוטים של כמה אופנים.

מהרשימות אשר אני מעתיק כאן, לדעתי יוצא למוד להועיל לדעת מה היה רכושו בספרים של בעל בית אחד לפני בערך ארבע מאות שנה באיטליא, הן נכתבו על אחורי הדף האחרון של תלמוד ירוש' דפוס ויניציאה (חש"ד, ולפי דעת המומחים לדבר בשנת ר"פ), ובערך בזה הזמן נכתבה הרשימה הראשונה, והרשימה השניה אולי דור אחד לאחר כן, כנראה מתוך ידיעות אחדות בגוף הרשימות.

הכתיבה היא כתב "לעז" איטלקי, אשר הוא נוה להקרא למי שהוא בקי בכתיבה זו (החכם שאול חיות היה לי לסיוע בזה), אך יש קצת מחיקות ונוספות. מה שמכביד קצת את פעלת ההעתקה. ברשימה אשר לצד ימינו של הקורא מדבר הכותב, בטח בעליו של אכסמפלר זה, בגוף ראשון ומציין את הספרים שנפלו לו בירושה אחרי מות אביו, וברשימה אשר לצד שמאלו של הקורא נרשמו הספרים אשר קנה הכותב נוסף על הראשונים, וגם כאן הוא מדבר בגוף ראשון, ובכל זאת יד אחרת כתבה את המלין האלה, האותיות יותר דקות, הסידור יותר מצומצם, הדיו יותר מבהיק. גם בגוף הספר יש למצוא אי-אלה הערות בכתיבה איטלקית, אבל אין בידי להכריע, מיד מי יצאו, ועכ"פ אינו אידנטי לא בבעל הרשימה האחת ולא בבעל הרשימה השנית.

בהעתקתי הצגתי פסיק | לסוף כל שורת האוריגינאל והעירותי על קצת דברים ככל הנצרך, ולכל ספר וספר שמתי מספר מיוחד,



I "מה שעלה בחלקי מספרי אבי זל"ה" | 1 תלמוד 1, 2 ארבעה ועשרים דפוס ויניציא 2, 3 תלמוד ירושלמי, 4 שטה ד' גמרות לרשב"א | 5 ת"ש (תשובת

(1) על הגליון הוסיף המחבר: "ג קובץ וא"כ תלמוד בבלי שלי מכרך היה בי"ג כרכים.

(2) על הררך לבנות תנ"ך בשם "ארבעה ועשרים" עיין בלוי צור איינלייטונג

שאלה?) לר' [פרופייט] דוראן, 6 עקדה, 7 עקרים, 8 [שטה] קדושין, 9 כתובות, 10 גטין להר' יהונתן, 11 ויבמות לרבי ישעיה, 12 משניות עם פי' הרמב"ם ז"ל, 13 שטה מגילה, 14 י"ט (יום טוב=ביצה), 15 שבת | 16 כן שמות להר"ן, 17 אדם וחוה ומישרים, 18 מגילה, 19 י"ט | 20 ר"ה, 21 סוכה, 22 פסחים, 23 תורת האדם (להרמב"ן), 24 ומכילתא (ממעל להשורה), 25 ילקוט (ממעל להשורה: נביאים), 26 וביאורים | לרש"י ז"ל, 27 ד' טורים, 28 מגילת אסתר ורות ודניאל לרלב"ג (1), 29 ופי' איוב לרלב"ג ולהרמב"ן (2) ולגירונדי | 30 תשובות הרא"ש, 31 פי' לרלב"ג לג' חומשים, 32 עמודי גולה (סמ"ק), 33 דרשות ופרשות הר"ן ז"ל | 34 פי' על התורה כמו חידושין (3) ל'ן עזרא, 35 מראות | הצובאות (4), 36 חומש, 37 ודניאל, 38 וסידור וג' ספרים | אחרים בלויים, 39 וליקוטי זוהר, 40 ומגילה, 41 ערוך קצר, 42 כוזרי, 43 רלב"ג לשיר השירים, 44 ומשלי ועזרא | לר' משה קמחי, 45 ופי' משלי לר' ששת בר יצחק | 46 שערי תשובה לרבי' יונה (גירונדי), 47 סידור מועדים קלף, 48 איוב ומשלי קלף.

II, הספרים שקנתי לי, 1 הרמב"ם ז"ל | דפוס ויניציא שני חלקים, 2 הריאף | ז"ל שלשה חלקים, 3 בית יוסף | אורח חיים ויורה דעה | 4 קרית | ספר (5), 5 שאלות ותשובות להרשב"א | ז"ל (6), 6 מפתחות להרמב"ם עם קצת | כל ב', 7 קובץ אחד חומש קטן | עם ד' פי' (7) מוזהב, 8 סידור קטן מוזהב | 9 מחזור לבן (6), 10 מורה הנבוכים דפוס ויניציא (9) | 11 רמזי הרא"ש ז"ל, 12 שאלות

אין דיא הייליגע שריפט עם' 8; בכר, איין הכר' פרטישעס ווארפערכוך עם' 31 הערה 2 והעובדות אשר נרשמו שם, על השער של מקראות גדולות דפוס ויניציאה 1516-17 נרשם: "ארבעה ועשרים", ויש להניח שאליו כוון בעל הרשימה שלנו. לסוג זה שייך גם שם האיש, משה עשרים וארבע, עיין מה שהעיר (בשם דוד פרנקל) ש' רוזאניס, דברי ימי ישראל בתורסתא א' 45, ועתה מחדש העיר עליו וזונע בטיע REJ צ"ו 139 והעלה שהאיש משה הלז - אשכנזי היה, והכנוי, ארבעה ועשרים" יש לו מהלך גם באשכנז.

(1) אולי חסר פירוש מגילת אסתר וכו' לרלב"ג.  
(2) בפי' איוב המיוחס להרמב"ן עיין מה שכתבתי במאמרי, היחוס המדעי בין הרמב"ן והרמב"ם בהנן ספר חמישי Sa 17 וא'.  
(3) על הגליון נכתב בצדו: דפוס פורטוגאל, ואולי הכוון על פי' הרמב"ן דפוס ליסבונא.

(4) מראות הצובאות יש הרבה (עיין אוצר הספרים לבן יעקב), כנראה כוונתו לס' מראות הצובאות לר' דוד בן יהודה חסיד הגו' שם מס' 2248, ועיין קרית ספר שנה ד' צד 311 והלאה.

(5) אולי הוא קרית ספר לר' משה בר יוסף טראני (המבי"ט), דפוס ויניציאה שי"ג (או שי"א).

(6) על הגליון נכתב בצדו: דפוס ויניציאה.

(7) הפלין עם ד' פי' נתוספו בין השורות לאח"כ ונראה שהן מוסבות על סימן 7.

(8) לבן' איני יודע מהו, והשוה להלן סי' 32 לוחות קלף לבנים.

(9) דפוס ויניציאה אולי נתוסף לאחר כאן.

הר"ן ז"ל | עם אילת אהבים 1 | קובץ אחד, 13 פי' | אבות לר' יוסף יעב"ץ 2 |  
 ז"ל, 14 פי' דניאל לר' יצחק | אברבנאל ז"ל, 15 פי' איוב לר' יצחק הכהן |  
 16 מכלל יופי לר' שלמה ן' מלך 3, 17—19 תנחומא ומכילתא וכד הקמח דפוס |  
 ויניציא, 20 מורה מקום בתלמוד, קצת גמרות של הרמב"ם ז"ל 4, 21 רבות ועם  
 ה' מגילות | מוזהב דפוס ויניציא | 22 זכרון תורת משה, 23 בדרשי עם | חביב 5 |  
 ופרושים, 24 מכלל ושרשים | בקובץ אחד, המכלל דפוס קוסטנטינא | והשרשים  
 דפוס ויניציא, 25 בר ששת 6 | דפוס קוסטנטינא, 26 פי' רלב"ג לב' חומשים 7 |  
 27 ראש אמנה דפוס ויניציא, 28 מכלל קטן דפוס | ויניציא, 29 ספר המלחמות  
 לרלב"ג, 30 לוחות | הפועל בספר קטן עם דברים אחרים | 31 שערי דורא דפוס  
 ויניציא, 32 יאר נתיב | דפוס ויניציא בלוחות קלף לבנים | 33 רלב"ג על התורה  
 דפוס ויניציא | 34 ערוך ארוך דפוס ויניציא, 35 חובות הלבבות | דפוס ויניציא,  
 36 תשובות הר' דוד כהן 8 דפוס 8 | 37 תולדות יצחק.



## דקדוקי ספרים

מאת

דוד פרענקל.

מספר מצות גדול (סמ"ג) דפוס שונצינו רמ"ט, נמצאים בידי  
 שני טופסים שאע"פ שהם ממהדורה אחת הם משונים זה מזה.  
 כנראה השמיטו שורה אחת בדפוס, שהתקינו אח"כ רק בטופסים אחרים.  
 בטופס א' מסיים דף האחרון של קונטרס ה' מחלק השני (עשין), בתיבת:  
 „על נכסי“.

ובטופס ב' נתוספה אחר תיבה זו שורה שלימה שנחסרה בטופס א' לגמרי:  
 „יתומין כדא' רב יוסף אבל הגרוש' לא תמכו' אלא בב"ד מומחין“.  
 שורה זו עומדת מעט בשיפוע ואינה מקבילה לשורות של כל העמוד,  
 מוכיח שנתוספה אחר גמר ההדפסה.

- 1) אילת אהבים לר' שלמה אלקבץ הלוי, פי' על שיר השירים דפוס ויניציאה שי"ב.
- 2) מלת „יעבק' באותיות קטנות טאר ממעל לשורה, הבון כנראה על דפוס  
 אריאנופלי שפ"ו (עיי' בן יעקב פ' 91).
- 3) דפוס קושטנטינא ש"ט — סי' 17—19 נטוי עליו קו מחק ואינו יודע הטעם.
- 4) על „גמרות" של הרמב"ם דן א. ה. ווייס בתולדות הרמב"ם שלו בבית  
 הלמוד א' 166, ואתנו לא נשאר כי אם פי' ר"ה, מכאן ואילך הכתיבה קצת משונה,  
 אבל נמשכת בלי הפסק.
- 5) בחינת עולם לר' ידעי' הפניני אבדרשי עם פי' ר' משה חביב וכו' פירארה שי"ד.
- 6) שו"ת הריב"ש דפוס קושט' ש"ו.
- 7) למעלה I סי' 31 הזכיר רלב"ג לג' חומשים.
- 8) מקום הדפוס לא נכתב, נדפס בקושט' שנת רצ"ו.



## לתולדות הדפוס העברי בקושטא

בכת"י Hebr, 8° 94 אשר בספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים מצאתי בדפים ק"ז—ק"א שתי תשובות ארוכות שיש בהם קצת פרטים מענינים לתולדות הדפוס.

ר' שמואל (לוי 1) ניגש בשנת ש"ו להדפיס את שו"ת הריב"ש שהיו ספונות עד אז בכתב-יד. ויען כי הספר גדול והוצאות הדפוס הצריכות לכל הספר היו מרובות הדפיס ממנו קצת קונטרסין והתחיל לחלקן בקהלות קושטא ובערים הסמוכות ועיקר ההפצה היתה נעשית ביום השבת בבתי הכנסיות, וכך היה הולך ומדפיס קונטרס אחר קונטרס ומפיצם ברבים ונפרע מן הקונים קמעא קמעא (2). והנה קמץ עליו רוגזו של החכם ר' יצחק נ' לב שמצא בזה איסור של מקח וממכר בשבת ומיחה בידו. ר' שמואל כתב תשובה ארוכה להוכיח שמותר לעשות כך, ודרך אגב הוא מספר לנו פרטים מענינים ע"ד הפצת ספרי רבינו ירוחם שנדפסו בקושטא רצ"ו וס' תולדות יצחק לר"י קארו שנדפס שם בשנת רע"ח. אז יצא ר' יצחק להשיב על דבריו בדברים קשים כגידים ואף בתשובתו נמצאים פרטים מלאי ענין. אני נותן כאן את תמצית התשובות האלה בקצור גמרץ ובלשונן.

שאלה, ראובן הכין את לבבו להדפיס תשובות חשובות, פסקי רב מובהק גדול בדורו לשמו ולזכרו תאות נפש חכמים וכל הלבבות. ויען כי ההוצאות הצריכות לכל הספר מרובות. ושעתא דחיקא ליה ותלו בית טיפלי ונפיש עליה חיובות דק ואשכח נתישב וחשב מחשבות, הדפיס קצת קונטרסין מהתשובות שבתחלת הספר עם עוד רבות. ושלח מהם לקהלות הקדושות שבעירו ושבועירות הקרובות. וביום השבת ביום השבת כי יש בו כמה מעלות טובות. שכיחי רבים

(1) נקרא גם ר' שמואל חכים, בר פלוגתיה דמהר"י בי רב ומהר"י מאיטאק... ויש לו תשובות בשו"ת הרב מהר"ל (חיר"א בשה"ג).

(2) בסוף הספר גם הדפיס שיר המדבר בשבח המלך וספרו כרי, לחוק ידי הנדיבים האוהבים ומצדיקי הרבים. והנה אופן הפצה זה היה נהוג בקושטא גם בדור שאחרי זה, כי הדפיס יוסף יעבץ שהתחיל להדפיס בשנת שס"ג את הש"ס בקושטא מודיע בשער המס' ברכות: ומדי שבת בשבתו נוציא לכם קונטרסים מן התלמוד נחלק לו ברבים ובוד כל אדם לקנותו... ויהיו נפרעים ממנו מעט מעט. ממש כדרך המל"ל בומנו. אין כל חרש.

צדיקים וטובים להושיבי עם נדיבים נפש יתרה נפש יקרה חניף גשם נדבות.  
נתחלקו הקונטרסין לבעלי תריסין ובעלי כיסין עושין מאהבה, תורמין על הגבוי  
ועל העתיד ליגבות. (1) ויש אתנו ער בחכמים (2) ובשרידים... קרבות יחפץ (3)...  
חוצב להבות... צועק לשעבר ממצוא חפצין ודבר דבר (4)... ואחרים אומרים כך  
קבלנו מהמורים... חפצין אסורים חפצי שמים מותרים (5) ולא קרינן בחו ביום השביעי  
תשבות...

**תשובה.** אני הבא מן המערכת ראיתי מעשה ונוכחתי הלכה. בתחלת  
בואי לארץ הזאת זה שלשים שנה נתחלקו ספרי רבי ירוחם  
שנדפסו בימים ההם (6) ע"י החכם כמה"ר יהודה ן' בולט (7)  
ז"ל שהיה מחזר ודורש בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מדי  
שבת בשבתו. ושוב נתחלקו קונטרס ראשון מס' תולדות  
יצחק (8) ע"י מחברו החכם כמה"ר יצחק קארו ז"ל ולא ראינו ולא  
שמענו פוצה פה ומצפצף נגד חילוק הספרים הנז' בכל ההמון הרב הזה, והרבנים  
הזקנים אשר בשער והרבנים המפורסמים אשר היו בימים ההם... ובחילוק הספרים  
לרבים לית דין ולית דיין דמצוה רבה הוא ומצוה דרבים שמקימים בעצמם  
אמת קנה ואל תמכור, ולא עוד אלא שמוכין את הרבים... כי ע"י ספרים אלו שקונין  
אלו המדפיס יגדיל תורה ויאדיר כי בלא הכילא היה הספר נדפס, כי אין כל  
אדם כדניאל בומבירני שמדפיס הספרים ומניחן אצלו שנה  
על שנה עד בא קונין... והנלע"ד כתבתי והארכתי להוציא מלב המגמגם  
הרוגם איקוני זקני עיני כל ישראל ומגהגן שהיא תורת אמת... נאום הטרוד  
ומקוה רחמי שמים שמואל הלוי.

ר' שמואל הלוי כתב למה מחיתי בחילוק ספרי דפוסו בבית הכנסת...  
ומה שכתב, שמה שקונין אמתה של תורה בדמים מועטים הוי צרכי רבים אינו

- (1) כבא מציעא נ"ח א'.
- (2) סנהדרין פ"ב א'.
- (3) הוא מכון לר' יצחק ן' צב.
- (4) ישעיה נ"ח י"ג.
- (5) שבת ק"ג א'.
- (6) ס' תולדות אדם וחווה לרבינו ירוחם נדפס ראשונה בקושטא רע"ו. והנה  
בדברי המדפיס בסוף הספר נאמר שהתומכים והמסייעים בהדפסתו היו ר' אברהם אלקצבי  
ר' יהודה ששון, ואני המדבר משה בן הכמה"ר יוסף המון' ואלו שמו של ר' יהודה  
ן' בולט לא נזכר כלל.
- (7) חבר ס' כלל קצר (קושטא ה' רצ"ב), וכמה מתשובותיו נדפסו בס' אהלי  
הם לר' תם ן' יהויא שבס' תומת ישרים (וויניציא שפ"ב), ע"י ס' ז' דת, סו, סמ.  
ועוד, הוא הדפיס בקושטא שנת ע"ר גם ס' הליכות עולם לר' ישועה הלוי.
- (8) נדפס בקושטא רע"ח.

אלא צורך עצמו, שמרבים בשכר הספרים בעבור המתון שפורעים מעט, והמון העם מאי קא עבדי בתשובות הריב"ש, ומאי אהני להו, אינו אלא חסרון כיס ודרא דממונא, ומפני הבושת קונין אותם בעל כרחם באונס ולא ברצון, ואחר כך מוכרים אותם בחצי דמיהם, ואין זה עונג שבת אלא צערא דשבתא. וזקן זה לא היה לו לדון בדבר הנוגע אליו, כי השוחד יעור עיני חכמים, ובאמת איני יכול להתנחם עליו, שאפי' שניתן לו במתנה דהני צרכי רבים נינהו איך לא ראה הגמרא שלא התירו אלא הדבור לבד... לא שום שבות בעולם, דאם איתא הרי הותר כל מקח וממכר של מלאכת שמים בשבת כגון לקנות ס"ת תפילין ומוזוזות וטלית תגריהם ותגרי תגריהם, ואלה הדברים פשוטים מאד, ואוי לדור שזקן הדור טועה בפשוטות ושונה בברורות ומתיר אסורים לתועלת ממונא, שרי ליה מאריה... ולא עוד אלא שקרא לסיוע הדפסתו מצוה, ויותר מצוה היתה לו לעסוק בתורתו תמיד ולא להתעסק בשוא ותפל ולהניח הספרים בקרן זוית... וכל זה ברור. זה נ"ל יצחק ן' 1.



## על זמנו ומקומו של ר' יעקב בר אליהו

בעל האגרת וכוח<sup>(2)</sup> נגד המומר פרא פול.

(לעלים" חוברת ב' עמוד ל"ח)

מאת יעקב מאנן סינסינעמי.

הח' זכריה שווארץ כותב שיש לו טענות רבות נגד השערתי שבעל אגרת וכוח נגד המומר פרא פול היה ר' יעקב לבית לאטש, אלא שמזכיר רק „מקצתן". אמנם אם אלה שהוא מזכיר הן מן העידית שלו, בודאי אין ממש בכל טענותיו. קודם כל יש להעיר שלא שם לב כלל להראיה היותר מוכיחה שר' יעקב זה לא היה מ„וניסיאה" מפני שהוא מזכיר את מלך אראגון פעמים בתור „אדוננו המלך" (ישרון של קאבאק ו' עמ' כ"ד), ובכן היה חי תחת מלך זה, וכבר העיר על קושיא זו שטיינשניידר (שם ז' עמ' פ"ו). אולם אם נשער שיש פה ט"ס של „ולנסיאה" (Valencia), שנכבשה בשנת 1236 ע"י מלך אראגון

(1) הוא חי מצוין בדורו. הניס יהושע שונצין בספרו שו"ת נחלה ליהושע כותב בסוף סי' פ"ד, יתראה החכם השלם רוב השכל ושיאו מופת הדור ופלאו כמותרר יצחק ן' לב וראו כל עמי הארץ כי אין הדור יתום שכבודו שריו בחובו וכן האריכו בשבחו ר' תם ן' יחיאל ור' אברהם ירושלמי בחשובות הנדפסות בס' תומת ישראל סי' קי"ד וסי' קט"ו שם מתואר „סיני ועוקר הרים" – וברשימתי גנני מורה ומערב ת"א, ככת"י 43 נמצאים הרבה חשובות ממנו. (הערת העורך: דוד פהענקל).

(2) נדפסה בישרון לחכם קאבאק ו' א'.

יעקב הראשון, כל הקושיא נופלת מאליה (כמו שהראיתי בהשקפה הצרפתית מ"ב עמ' שס"ג-שס"ד). גם לא שם שווארץ לב לעובדא זו שכל המאורעות ההיסטוריים, שמזכיר ר' יעקב באגרת וכוה שלו, שייכים למאה ה"ג כמו שדנתי עליהם בפרוטרוט במאמרי. וכבר העיר שטיינשניידר (שם, עמ' פ"ה) שלא מצא בה "ענין מאוחר מזמן הרמב"ן". עכ"ז מאחד שווארץ את המחבר עם ר' יעקב בן אליהו שהעתיק אגרת משנת 1421 אם הוא חי אפוא במאה ה"ט, נגד איזה פרא פול כתב, ומה לו להזכיר מאורעות ממאה ה"ג, כדי להוכיח שצוררי ישראל סופם לרעה, ומדוע לא בחר בדוגמאות שהן יותר קרובות לזמנו? הנה כותב אגרת זו היה קרובו של המומר פרא פול, כמו שנזכר בפירוש בכתובת: "והיה (פרא פול) אחיו שני (היינו: שני בשני) אל הנכבד ר' יעקב הנזכר", וכמו שמוכח מגוף האגרת. והנה המומר הזה, בעל פלוגתא של הרמב"ן בוכוהו הידוע בברצלונה בשנת 1263 היה מפורבינצא כידוע, ובכן הדבר ברור מאלי שגם הכותב קרובו היה יליד מדינה זו. והנה היה בעל השכלה גבוהה, כמו שנראה בעליל מכל האגרת היפה, ובכן הזהות עם ר' יעקב בן אליהו לבית לאטש הוא דבר היוצא מטבע הדברים. אכן בדברים כאלה נחוץ קודם כל חוש היסטורי שמתחשב, במתינות הראויה כמובן, עם המציאות ההיסטורית שנסקפת מתוך סביבתו של הכותב. וטענות כאלה של הח' שווארץ מראות רק שלא התחשב כלל עם מציאות זו שהשתדלתי לבאר בכל מאמרי הנ"ל.

ואשר לטענותיו, לא' המאמר, "אם אחד מבני משפחתו התוכח עם איש שכבר הזכיר" מורה רק ששווארץ לא עיין בדברי בעל "שערי ציון" כי את ר' יעקב ב"ר אליהו לבית לאטש הוא מזכיר מקודם (הוצ' באבר, עמ' מ"א), ושם אינו מוסיף שהיה לו קרוב מומר, היינו פרא פול דנן, ושכתב אגרת וכוה נגדו - כדי לחפות על משפחתו לבית לאטש כמו ששערתי. רק לה לן (עמ' מ"ה) כשבעל "שערי ציון" מדבר על אודות זקנו מצד האם, ר' עמנואל ב"ר אליעזר מטרשקון. הוא מזכיר את תלמידו פול שיצא לתרבות רעה. והנה פרא פול זה לא היה כלל קרוב לרבו ר' עמנואל שאינו מבית לאטש, ובכן לא נמנע מלהזכירו. לב' מה נאמר לטענה כזו על אודות "ידיעת דברי ימי הדור במרוקו וביון ובבל" שלפי שווארץ יהודי בוינציאה ידע יותר מיהודי בולנציאה (כפי השערתי)? נתחיל במרוקו, ומה היא ידיעה זו? מפלת האלמוחדים וסופם, שעמהם נלחמו הנוצרים בספרד זמן ארוך ושחיל קסטיליה הכום על ראשם בשנת 1212 (עיין במאמרי, עמ' שס"ו-שס"ח)! מובן מאלי שיהודי ספרד, שסבלו כל כך מהאלמוחדים הקנאים מזמן כבישתם את דרום ספרד בשנת 1147 כידוע, התענינו מאוד במה שאירע לצוררי היהודים האלה. ובכן ר' יעקב לבית לאטש שגר בולנציאה לפי דעתי בעת שכתב את אגרתו בשנת 1263 לערך (ומנה של התעמולה של פרא פול), לא היה יכול לדעת על אודות סופם של האלמוחדים ורק יהודי בוינציאה ידע על אודות? לא הזכיר שווארץ כלל את הידיעה על אודות היהודים במיורקא שנכבשה מאת האלמוחדים צ"י "אדוננו המלך" מלך אראגון. כמו שתארתי במאמרי עמ' שמ"ה-שע"א. גם ידיעה זו ידע רק יהודי בוינציאה ולא יהודי משכיל בולנציאה שחי תחת ממשלתו של מלך זה? ואשר ליון ובבל (עיי' במאמרי, עמ' שע"ב-שע"ד) כיצד יודע שווארץ דרך התפשטות הידיעות

בנוגע ליהודים בימים ההם? הכי לא היה מסחר ימי כלל למשל בין החוף הגדול ברצלונה ובין יון ומצרים כדי שבאופן זה תגיענה ידיעות על אודות גורל היהודים בארצות רחוקות ליהודי ארגון, ורק בויניציאה היו יודעים את כל הנהיה בעולם? והידיעה על אודות המומר דונין, בעל פלוגתא עם ר' יחיאל מפאריס בשנת 1240, שאינה מוכיר שווארץ כלל (עיין מאמרי עמ' שע"ד—שע"ה) עוד הפעם רק יהודי בויניציאה במאה הט"ו ידע, ולא יהודי יליד פרובינצא וכן זמנו של דונין?

לג' נפלאות בעיני היא הטענה שיהודי יליד פרובינצא, שהוכרח לעזוב את ארץ מולדתו מפני איזה סיבה ידועה ולהיות נע ונד בולנציאה, אף שהיא תחת ממשלת אותו המלך, לא יכול לכתוב על עצמו „האיש אשר גלה ממקומו"? לפי טענה כזו למשל יהודי מגליציה, שבשנת 1914—1915 היה נע ונד במערב אוסטריה, לא היה „גולה ממקומו"?!

אחת אמרתי שאם טענות כאלה הן מן העידית של הח' שווארץ, היה מקבל שכר יותר על הפרשה מעל הדרישה.

## תשובה.

מאת זכר' שווארץ, וינה.

ממה שיצקב בעל האגרת קורא למלך ארגון בשם „אדוננו המלך" מזה אין להכריע שגר בארצו בזמן שכתב את מכתבו. לדעתי היתה מולדתו ארגון וכשהוא כותב לאיש צר ואויב שמושבו בארץ ההיא מן הראוי שידבר כאלו עודנו תחת שבט מלכותו אע"פ שהיה גר בויניציא.

אם השערתי זהות ארבעה האנשים הראשונים ששם יעקב מובן מאליי שלמי סברתי זמן כולם המאה הי"ג למספרם. בשלשה מהם הזמן הזה קבוע ועומד ואי אפשר להזיז ממנו, ובעד הד'—ר"ל הג' בסדר שהבאתי—מסתבר שלא הסכמתי לדעת הח' קויפמאן.

לא התכוונתי למקום שהביא הח' מאגן מס' שצרי ציון עמוד מ"א אלא לעמוד מ"ה עצמו. שם מביא שר' מרדכי בן הרב ר' יהוספיה חבר ספר נגד המומר פול וקראו מחזיק האמונה. והנה מן הנמנע לשתוק על האגרת אם היתה מעשה ידי איש ממשפחתו.

מה שכתב מאגן על טענתי הב' והג' הם דברים התלויים בשקול הדעת. די לי במה שנוגע לענין עצמו. על גאות לשונו לא אשיב.

## סליחה בלתי נודעה

### על הקדושים מנומבין שנהרגו בשנת שני

בשנת שני נתפסו בורשה שני האחים ר' משה ור' יהודה בני ר' יקותיאל למק"ק גומבין בעלילת שקר וגתיסרו בעינויים קשים כדי שיתודו. כנראה מתו שני האחים הקדושים הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו מתוך העינויים והיסורים. ר' משה נפטר ביום י"ד באייר, ולא אמרו מעניו די בזה, אלא נהגו בגופו מנהג בזיון אחרי מותו — „ערום הפשיטתו, קשרוהו בעקבות סוסים, ככלב מובס גררוהו, ויחנו את רשעים קברו וכנגב הפוך צלבוהו, בפשוט ידים ורגלים ובמסמרים גדולים תקעוהו" (1). אחיו ר' יהודה מת ביום י"ח באייר, וביום כ"א בו ניתנו שני האחים הקדושים לקבורה.

על מאורע עדות-דמים הלוה נתחברו סליחות שונות:

א) סליחה המתחלת „אלהים למדתני מנעורי" לר' משה מרדכי מרגליות (2), נדפסה בפני עצמה בעיר קראקא שני ובסליחות כמנהג ליטא באמסטרדם ת"א וז"ו ובספר הדמעות לר"ש ברנפלד כרך שלישי עמ' צ"ט והלאה.

ב) סליחה המתחלת „אלהינו ואלהי אבותינו ממעמקים אקרא" (3) לר' יוסף הלוי ספרא דבי דינא דפוזנא עם מאמר בראשה מהרב ר' מרדכי בן ר' אברהם יפה (מח"ס הלבושים), נדפסה בפוזנא שנת שני ושנית בס' שבלים בודדות לר"א דינרד עמ' 175—171.

ג) סליחה המתחלת „אויא ממנו רחוק מנחם" לר' מנחם מאנש ב"ר יצחק חיות (4), היא יחידה בעולם ולא נודעה לרושמי רשימות.

הסליחה תכיל 4 דפים פולין, אותיות גדולות ומרובעות, עם פירוש בצדה. אני מעתיק פה את השער, סדר הסליחה וחרוזים הראשונים ממנה, והקולפון.

(1) מתוך הסליחה הרשומה להלן בס' א' לר' משה מרדכי מרגליות.

(2) ר' משה מרדכי מרגליות ה' רב בקראקא. עי' בס' עיר הצדק לרי"ם צונץ עמ' 42 והלאה, ושם הדפיס ספרו חסדי ה' בשנת שמי' ונפטר שם בשנת שע"ה. עי' לוחות וזכרון לרח"ה מרידברג עמ' 10 ועי' בס' עיר הצדק עמ' 42 והלאה ובהערות ותיקונים לס' עיר הצדק מררינ ראבינוביץ עמ' 6—7.

(3) לא מצאתי זכרה בס' אוצר השירה והפיטום.

(4) ר' מנחם מאנש חיות נולד בשנת ש"כ ונפטר בשנת שצ"ו. בשנת ש"ג נרמסה קינה ממנו על שריפת עיר פוזנא, ד' דפים (ראה שמינשניידר, רשימתו הגדולה מספרי בורליאנה עמ' 1725 ורשימת קיילי צד 425). בשנת שני' הדפיס בעיר קראקא ספר סני יצחק לאביו ר' יצחק ב"ר אברהם חיות צונץ חסירי פרובינצא עם הקינה על שריפת עיר פוזנא שחיבר הר' מנחם מאנש (שנית ?). בשנת שני' היה רב בעיר בא"ך, בשנת שס"ו היה רב בשטראסניץ (רשימת מנחת שלמה ח"א עמ' 253) ואח"כ בשידלוב. בשנת שס"ו הגיה את הס' עין יעקב

## בי עמך הסליחה למען תורא

סליחה שנתקנה על הנם המפורסם שנעשה  
 על ידי הקדושים המהורים הישרים והיקרים  
 המזוכרים ונוכרים מתוכה וזכות חמדת  
 עקירת אלו הקדושים היא  
 שעמדה ותעמוד לנו  
 ולבנינו עד עולם  
 אמן וכן יהי רצון

ושם המחבר נודע בשערים האלוף  
 המופלא מוהר"ר מנחם נקרא מאנש ר"מ  
 אב"ד דק"ק באך י"ץ בן הגאון הגדול  
 ר"ג נ"י מו"ה יצחק חיות  
 שיחיה נצח בנעימים

היום יום ו' י"ז בחדש אדר שנו  
 לפ"ק

פה ק"ק לובלין  
 דברי המדפיס קלונימו' בן מוהר"ר  
 מרדכי יפה ז"ל

מצבר לדף נדפסה הקדמה (בת עשר שורות בערך):  
 „יערב נא השיחה... שני אחים שנשפך דמם כאחד... בסיבת  
 עלילת שקר שמותם לבית אבותם רבי משה ורבי יהודה מנוחתם  
 כבוד בני ר' יקותיאל מק"ק גומבין“.

ב פ ר ו ס נ י ן ו נ ד פ ס ב ו ש י ר ס מ נ ו ב ש נ ת ש ע י ג נ ח ק ב ל ל ר ב ב מ ר ב י ן ו ב ה י ו ת ו ר ב  
 ש ם ח ת ם ע ל ה ס כ מ ו ת ר ב ו ת ב ע ר ך ש נ ת ש י ם ה ד פ י ם ס' ק ב ל ת ש ב ת ע ם פ י ר ו ש ס מ נ ו  
 ב ע י ר ל ו ב ל י ן א ח ר ע ש ר ש נ י ן נ ח ק ב ל ל ר ב ב ע י ר ו ו י ל נ א ו ש ם מ נ ו ח ת ו כ ב ו ר ב ש נ ת  
 ש צ י ו ו נ ד פ ס ע ל י ו ה ס פ ד ב ק ו' א ח ר ו ן ל ס' א י ת ן ה א ו ר ח י ב ם' נ ש א - ח ו ל ד ת ו ע י' ק ר י ה  
 נ א ס נ ה ה ו צ א ה ח ר ש ה ו ו י ל נ א ח ר ע י ה ע ם' 67, ע י ר ו ו י ל נ א ע ם' 1 ו ו י',  
 ר' מנחם מאנש חיבר פיוטים ושירים, השונה אוצר השירה והפיוט ח"ד ע"י  
 435, ובא בהסכמה על ספרים רבים, השונה מפתח ההסכמות עמ' 43 מספר 731.

בדף ב' של הסליחות נדפס סדר הזה:

„סליחה ליום שני דראש חדש אייר

בניגון חיים ארוכים

סלח לנו אבינו וכו'

אל מלך | ויעבור | יי יי | וסלחת | כי אתה | מה אנוש ...

כרחם אב | ליי הישועה | יי צבאות אשרי | כי לא |

אלהינו ואלהי אבותינו

ממנו רחם מנחם אבד כל חוון ויר

נא ברונו רחם תוכור שובה ותן לנו שם ויר

כנאמר יי ירחם וירא ישראל את היר

גוף הסליחה ג' דפים (כל בית פותח יהודה או משה) עם פירוש נדפס בצדה.

### זוה חתימת הספר:

נבחר המלאכה הנערכה, כהלכה כמיועצת דעילה העילה: זה קיק לובלין המהוללה בשבח ותהלת יום ב' כיא ימים לירח שמו

כו נרננה בגילה ליק בא יבא צמח סנחם הוא שילה ככן ואני תפלה ואספדה בחילה אבינו מלכנו בתבנו

כספר סליחה ומחילה



## הערות שונות ותיקונים

למאמרים שנדפסו ב„עלים“ חוברות הקודמות, מחכמים מפורסמים.

### לצד 2 הערה 3

... בדבר המנהג לקדש בטבעת יש לציין עוד (לבד מאמרי

במזרח ומערב כרך ה' צד 51 הנזכר שם) קונטרס לקט אמרים

דס' גולדשטוף (קראקא תרכ"ט, צד 2)

ש. ה. קיק

לצד 3 בהערה לס' אוצר השירה והפיט אות א' 1494 №

כתב לי מר פרומ. ישראל דאוידזאהן. . . לפני הטופס של

המחזור הזה (סביוניטה קרימונה) ובו איננה חסרה האות הזאת... אח"ז עיינתי בשני הטופסים שבידי ממחזור הזה וראיתי שבאחד נדפסה ובשני חסרה האות פ' מן פיוט אהללה, אף שהם מדפוס אחד.

ד. פרענקל

לצד 5 הערה 7:

... בכרך ד' של Encyklopedia Judaica טור קט"ז נדפס מאמר על ר' בנימן בן ר' אהרן האדמו"ר מזאלאזיץ תולדותיו ורשימה ביבליוגרפית מספריו.

ד"ר יעקב קלצקין

לצד 19 אות ד' מחזור דפוס מנטובה בלתי נודע:

... אולי זהו כעין המחזור על קלף מדפוס מנטובה שכ"ד הנרשם ברשימת הפרופ. דוד קויפמאן עמוד 184 № 1062 וברשימת הפרופ. ד"ר פריימן של ספרים הנדפסים על קלף ב Zeitschrift für hebr. Bibliographie שנה ט"ו עמוד 84 מספר 89.

משה מארכס

לצד 18 אות ב':

טופס הרשיון לחדשים ספרים בעיר טורינו שקבל מר Lazzaro Basevi נדפס בעתון Mosé שיצא לאור בעיר קורפו, (שנה שניה, 1879 צד 298)

ד. פרענקל

לצד 54 הערה 1 ע"ד ספר חמדת ימים ומחברו:

... נפלאתי מה שמצאתי נדפס בה"עלים" בשם ספר ליקוטי צבי ע"ד מחבר האמיתי של ספר חמדת ימים שהוא כאילו ר' ישראל שלמה לינגו (מאיטליה)... שהרי כל הלכות תשעה באב נוספו בדפוס האחרון ע"י המדפיס (כעדותו המפורשת) מתוך כתבי הרב שהוא כדי למלא מה שחסר בחמדת ימים האמיתי. וברור כשמש לכל מעיין בס' חמדת ימים שסגנון הפרק ההוא אינו דומה לכלל וכלל לסגנון ס' חמדת ימים בשאר חלקיו. ... ובוודאי שאין לדבר על הוספות איזה תלמיד תועה! והרי הספר עצמו לא נחבר באיטליה כי אם בעיר הקודש ירושלים.

ד"ר גרשם שלום

# רשימה

## מספרים עתיקים

### העומדים למכירה אצל

DAVID FRÄNKEL, WIEN, II. Taborstrasse 24a

המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ

Preise in Schweizer Franken

(המשך מחוברת ב' צד 47—63)

- 1 531 מצבות קודש מעיר לבוב, ח"ב 16 עמודים תרל"ט 16°
- 3 532 ספר המצות לחרמב"ם, והשגות הרמב"ן ומגלת אסתר. לבוב תרט"ו 40°
- 1 533 מצות השם תרי"ג מצות עם פירושים. ווארשא תרל"ה 16°
- 1 534 מצות נשים מלומדה דיני נדה חלה הדלקת הנר וכו' לר' בנימין אהרן סלאנק (בל' איטלקי). וויניציא תע"א 4°
- 2 535 מציאות הנפש מאת ח. ז. סלונימסקי, בענין השארת הנפש. ווארשא תרי"ב 8°
- 3 536 מקדש מלך לר' שלום בוזאג'ן פי' הזהר שעל ספר שמות. זאלקווא תקנ"ד 8°
- 4 537 מקראי קדש להג"מ חיים אבואעלפייא, על הרמב"ם שלחן ערוך הגדה של פסח ומגלת אסתר. אומיר תפ"ט 4°
- 12 538 מקראי קדש מר' אפרים חיות, מוסר. אורטה קיואי תקפ"ט 16°
- 3 539 מקרה טפל מאת אלישבז ספור בענין עלילת דם. תל אביב תרפ"ט 32°
- 1 540 מראה האופנים חידושי הרא"ה למס' ביצה. תוס' הרא"ש סוטה, יגל יעקב להג"מ יעקב פייתוסי. ליוורנו תקע"ה 2°
- 25 541 משא מדבר ים מר' מדב"ר מרגליות, על מדרש בראשית. ווארשא תרל"ח 8°
- 1 542 משאת בנימין מר' זאב שווארצמאן, חקירה. ווארשא תרע"א 8°
- 3 543 משברי ים להג"מ מיכאל שמואל ד"ר ווינקלער. גאלאנטי תרפ"ט 8°
- 5 544 משכית כסף מר"א דאנאן, שירים. אדרינופול תרמ"ח 8°
- 5 545 משכנות לאביר יעקב לר' הלל משה גלבשטיין על מס' תמיד (ב"ח). ירושלים תרמ"ה 2°
- 5 546 משלי יהושע מאת יהושע שטיינבערג מאמרי מוסר משלים פתגמים. ווילנא תרע"א 8°
- 3

- 547 משמיע ישועה מהשר דון יצחק אברבנאל על גאולה העתידה.  
אמשטרדם ת"ד 4°
- 5 548 משמרת שלום ביאורים על הפמ"ג יו"ד וחדושי דינים על יורה דעה  
(חסר בסופו).
- 4 549 משנה ברורה משנה מס' ברכות מנוקד עם פי' מר"ח זילברשיין.  
זלוטשוב תרפ"ב 8°
- 1 550 משנה לתלמידים סדר זרעים מנוקד עם פי' מר"י גוטקאווסקי  
משנה תורה להרמב"ם. ראה רשימתי 73, 469-474 №
- 1 551 משנה תורה להרמב"ם מדע אהבה זמנים עם מפרשים רבים והגהות  
רבות מגדולי הראשונים ואחרונים (ארבעה כרכים). ווארשא תרמ"א 2°
- 10 553 משנה תורה להרמב"ם מדע אהבה זמנים הוצאה יקרה במציאות.  
מנטובה שכ"ו 4°
- 15 554 משנה תורה להרמב"ם מדע אהבה זמנים. וויניציא שצ"ה 4°
- 5 555 משנה תורה להרמב"ם מדע אהבה זמנים. וויניציא תק"ה 4°
- 4 556 משנה תורה להרמב"ם מדע אהבה זמנים. מנטובה תקל"ט 4°
- 5 557 משנת ר' בנימין על סדר זרעים. ירושלים
- 5 558 משנת ר' בנימין על סדר מועד. פאלטאווא תרע"ב
- 559 משנת רבי נתן מר' נתן אדלער הגהות על משניות. פראנקפורט דמ.  
תרכ"ב 4°
- 2 560 משפט התלמוד מאת י. ש. צורי ספר א—ה ז—ח. ווארשא תרפ"א 8°
- 6 561 משפטי שבועות לרב האי גאון וקיצור ספר מקח וממכר (משונה  
מספר זה הנדפס לבדו) שיטה חדשה ברכת יעקב, וברייחא דמלאכת  
המשכן. וויניציא שס"ב 4°
- 10 562 המשתדל מהחכם שד"ל (לוצאטו). על התורה. חמוש"ד 4°
- 3 563 מתוק לנפש לר"י פרחי מוסר. אורטה קיואי תקפ"ח 16°
- 2 564 מתת אלהים לר' יעקב שמשון סיניגאלי חידושי מסכת מגילה תענית  
תמיד. פיסא תקע"ג 4°
- 8 565 נבחר מחרוץ קצור ספר העקרים. חקירה. (חסר השער). זאלקווא תקל"ב 4°
- 3 566 נגיד ומצוה מר"י צמח כוונת המצוה עפ"י שלחן ערוך האר"י עם גבוות  
הילד. ליורנו תקנ"ה 16°
- 3 567 נוראות אנשי שם מעשיות. ווארשא חש"ד 16°
- 1 568 הנותן אמרי שפר להג"מ אליהו בן חיים דרשות עה"ת. פראנקפורט דמ.  
תע"ג 2°
- 5 569 נחלי רבש תורות ופתגמים מאדמור"ם וגדולים. לבוב תרפ"ט 8°
- 1 570 נחלת בנימן דרושים ופלפולים וטעמים על תרי"ג מצות. ח"א הוסיאטין  
תרס"ז 4°
- 1 571 נחלת יעקב מר' יעקב בר' נפתלי מוסר במליצה עם סליחות וקנינות  
על הנהרגים בשנת ת"ח ת"ט. אמשטרדם תי"ב 4°
- 12 572 נחלת יעקב מר"י בר' אליהו על י"ג עקרים על דרך הקבלה. שאלוניקו  
תר"א 8°
- 4 573 נחלת שבעה מר' שמואל הלוי דיני שטרות דפוס הראשון (לפרט „משיח  
בן דוד בא"). אמשטרדם תכ"ז 4°
- 15

Fr.		
3	נחלת שבט מר' שמואל הלוי דיני שטרות. פיורדא תצ"ט 4°	574
	נטיעה של שמחה מר' שמחה מ"מ בואלזין חותנו של ר"ש מדובנא	575
	מוסר במליצות ובסופו דינים ודרושים. זאלקווא תקי"ג 4° עם שער המלך	
10	מר' מרדכי ווילקאטשער דרושים במוסר. זאלקווא תקכ"ב 4°	
1	ניב שפתים מר' י. ל. דאליצקי מכתבים (אגרון). ווילנא תר"ס 8°	576
	נעים ומירות ישראל מר' ישראל סרוק פי' על זמירות של שבת ועל	577
2	פרקי אבות. חמוש"ד 8°	
1	נפלאות גדולות מעשיות. ווארשא חש"ד 16°	578
	נפלאות יצחק חי' תורה ומעשיות מאדמורי"ם מווארקא ואמשינאוו.	579
2	ווארשא 8°	
1	נפלאות מהר"ל מפראג ספורים. לבוב 8°	580
	נפלאות קדושת לוי מעשיות בל' עברי-טייטש. (בדפוס נ. קרונברג)	581
1	בילגורי תרע"א 8°	
	ספר הנפש לר' שם טוב פלקיירא חקירה עם פי' מר"י קליין. ווארשא	582
3	תרכ"ד 8°	
1	נפש יחונתן מהג"מ יהונתן אייבשיץ, על התורה. ווארשא תרס"ה 8°	583
	נצח ישראל להג"מ ישראל מזאמושטש בתכונה ומדידה וחי' הש"ס פ"פ	584
7	דאד תק"א 8°	
1	נקודת הכסף מבעל הש"ך על יורה דעה. פראג תקל"ז 4°	585
	נקודת הכסף כנ"ל מכורך עם שו"ת שאגת אריה וקול אריה להג"מ	586
	אריה לייב אבד"ק קראקא. נייא וויד תצ"ו 4° ועם ספר דרבנוי זהב על	
7	שקלים ובסופו שו"ת (בלי שער). פיורדא תקמ"ה 4°	
	נתיבות המשפט להג"מ חיים אלגאזי ביאור ל"ס תולדות אדם וחוה	587
—	בלי שער נקוב מעש. קושטא תכ"ט 2° יקר המציאות	
	סגולת בעלי חיים מאת ד"ר ש. רובין (עם תמונת המחבר). קראקא	588
2	תר"ס 16°	
	סדר דיומ מר"מ נ' מכיר פי' על התפלות ודינים לכל השנה. וויניציא	589
8	שס"ה 4°	
3	סדר היום כנ"ל. פולנאה תקצ"ו 4°	590
3	סדר היום כנ"ל. זאלקווא תקפ"פ 4°	591
2	סדר זמנים לוח משנת תל"ח-תס"ד. וויניציא חש"ד 16°	592
	סדר עבודת יום הכיפורים מר' משה קורדובירו עפ"י קבלה. וויניציא	593
7	שס"ח 16°	
	סדר-עולם רבא וזומא מגילת תענית וספר הקבלה להראב"ד (השער	594
2	נשלם בכתב). פראג תקנ"ה 8°	
	סדרי מהרה להג"מ אלחנן אשכנזי על יו"ד הל' גדה ומס' גדה. ב"ח.	595
5	סדילקוב תקצ"ו 2°	
	סוגיות הש"ס פי' הרא"ש לסדר זרעים, תוס' ישנים למס' יומא ועוד.	596
2	פרנקפורט דא. תצ"ו 2°	

Fr.		
1	597	סוד חכמים דרושים עפ"י קבלת האר"י. לבוב תרנ"ו 16°
2	598	סוד ה' ושרביט הזהב מר' דוד לידא על עניני מילה. מנטובה תק"ג 8°
7	599	סוד ישרים סגולות ורפואות לר' יהודה ארי' די מודינא. ווירונה ת"ז 16°
2	600	סידורו של שבת להאדמו"ר הר"ח מטשערנאוויץ. ווארשא תרס"ט 8°
1	601	סיפורים נוראים מעשיות מבעש"ט ותלמידיו. מונקאטש תרע"ב 16°
	602	סם חיים תוס' שאנץ למס' מכות, רבינו יונה למס' סנהדרין פסקי רי"ד
12		למס' סוכה והל' סת"מ וציצית. (נקוב מעש) ליוורנו תקס"א 2°
1	603	סנסן ליאיר מהג"מ חיד"א (אזולאי). ליוורנו חש"ד 32°
1	604	סערת אליהו חי' תורה ומעשיות מהגר"א (הגאון מוילנא) 8°
3	605	ספרי. זולצבאך תקס"ב 4°
18	606	ספרי עם פי' מאיר עין מר' מאיר איש-שלום. וויען תרכ"ד
2	607	עבודת בורא מר' עקיבא בעער פי' על סדר תפלות עפ"י פרד"ס 8°
6	608	עבודת ישראל מר' ישראל קמחי על סדר עבודת יוהכ"פ. אומיר תצ"ז 4°
	609	עבודת ישראל על התורה (עפ"י דרכי החסידות) מהמגיד מקאזניץ, לבוב
		(חסר השער) 8° מכורך עם ליקוטי שושנים מהאדמו"ר ר' פנחס מקאריץ
		ועם דברים נחמדים מהנ"ל ועם צוואה והנהגות ישרות מהאדמו"ר
5		מקארלין. טשערנאוויץ תרט"ו 8°
	610	עבודת הקדש להג"מ חיד"א הנהגות ומוסר ותפלות. ירושלים תר"ז 16°
6		מכורך עם לדוד אמת הל' קריאת התורה עם הוספות. ירושלים תר"ז 16°
2	611	עבודת הקדש כנ"ל להג"מ חיד"א. פרעסבורג תר"כ 16°
	612	עבודת הקרבנות סדר עבודת הקרבנות למח"ס חפץ חיים. פיעטרקוב
		תרע"ג 4°
3	613	עוללת אפרים מר' שלמה אפרים לונטשיץ דרושים. ווארשא 8°
2	614	עולת חרש מר' אליעזר פלעקלש דרושים. ח"ב. מונקאטש תרע"ז 8°
	615	עולת חרש מר' יעקב צמח כוונות אשר מצא מכת"ר ר' חיים ויטאל.
10		שאלוניקו תרי"ד 4°
1	616	עומר מן לר' מנחם די לונזאנו ביאור על האדרא זוטא. ווילנא תרמ"ג 4°
1	617	עומר מן מר' מאיר נאמבערג עניני גאולה וחידושים. ווארשא תרע"ב 8°
	618	עומר השכחה מר' אברהם נבישון על משלי ומובאים בו הרבה
—		פירושים מקדמונים כתבי"ד ובסופו שירים (נקוב מעט). ליוורנו תקי"ב 4°
	619	עמרת זקנים להשר דון יצחק אברבנאל חקירה. לעמבערג תרי"ט 8°
		מכורך עם דברי הימים למלכי צרפת ומלכות בית אוטמן התוגר. מאת
6		יוסף כ"ץ. לבוב תרי"ט 8°
	620	עמרת צבי מר' צבי הירש מירער ביאור על פירש"י שעל נ"ך. ווילנא-
5		הוראנא תקצ"ד 4°
	621	עמרת ראש מר' לוי קאדני חידושים למס' ברכות וסדר זרעים.
5		אמשטרדם תקכ"ו 2°
	622	עיון יעקב להג"מ יעקב רישר (בעל שו"ת שבות יעקב). ווילהרמסדורף
		תפ"ט 2°

Fr.		
5	עין יוסף להג"מ יוסף חזן דרשות על התורה. אומיר תל"ה 2°	623
—	עין יעקב אגדות הש"ס עם המפרשים. ווילנא תרל"ז 8°	624
20	עין יעקב עם כל המפורשים הוצאה מאוד יפה ה' חלקים ווילנא 4°	625
5	עין ישראל אגדות הש"ס ח"א. וויניציא תצ"ח 8°	626
2	בית ישראל אגדות הש"ס ח"ב. וירונה חש"ד 8°	627
	עין המים להג"מ רפאל יעקב מנשה, חי' על ש"חן ערוך יו"ד. שלוניקו תרי"ח 2°	628
5	עיני העדה להג"מ אליהו הכהן (מח"ס שבט מוסר) על התורה וכתובים ופי' המסורה. ב' חלקים. אומיר תרכ"ג 2°	629
20	הערות ותיקונים על עיר הצדק מר' רפאל ג. רבינאוויץ ליק. 1875 16°	630
5	מפלת עיר הצדק נגד מחבר עיר הצדק, מר' י. דעמביצער. חמוש"ד 8°	631
2	עירין קדישין תניינא מהאדמו"ר ר' ישראל מריון. בארטפעלד תרע"ז 8°	632
	עירין קדישא תליתאי חידושי תורה מהאדמו"רים מריון וסאדיגורא. הוסיאטין תרע"ד 8°	633
2	עליית קיר קמנה להג"מ לוי קוזין על התורה (חסר השער). וויניציא שצ"ו 2°	634
7	עמוד הימיני מר' אברהם מ"מ בבריסק, דרושים. מינסק תקע"א 4°	635
4	עמודי גברא מר' גדליהו מבאסקאוויץ מוסר. ברין תקט"ז 16°	636
3	עמק יהושע חידושי גאוני הזמן יקרים מאוד, על סדר התורה, נאספו מר' יהושע פאלק. הומבורג תצ"ח 16°	637
4	עמר נקא מרבינו עובדי' מברטנורא פי' על רש"י שעל התורה, סדילקוב תקצ"ז 16°	638
	עץ אבות פי' על אבות, ועם פי' ברטנורא תוס' יו"ט, והפירושים: לחם שמם ולחם נקודים להג"מ יעב"ץ. מ' סיגוט תרע"ב 4°	639
3	עץ החיים להג"מ חיים אבואלעפזא על התורה. אומיר תפ"ו 2°	640
15	עץ חיים להר' חיים ויטאל קבלת האר"י (הוצאה ראשונה, יקרה במציאות). קארעץ תקמ"ב 2°	641
20	עץ פרי לר' ישראל סלאנטר דרשות. ווילנא תרמ"א 8°	642
3	עקרת יצחק על התורה עם מקור חיים לר"י פאלאק (ה' חלקים) וחזות קשה.	643
12	העקרים עם פי' עץ שתול. דפוס הראשון וויניציא שצ"ח 2°	644
10	העקרים עם פי' עץ שתול. ווילנא (חש"ד)	645
3	הערוך עם מוסף הערוך (נקוב מעט). אמשטרדם תט"ו 2°	646
12	הערוך עם מוסף הערוך מעריך והפלאה שבערכין. לבוב תרכ"ה 8°	647
7	ערך מלין מאת שי"ר (כרך ראשון אות א.). פראג תרל"ב 4°	648
5	ערך מלין הוצאה שניה בה החוספות והמילואים הוצגו במקומם. ווארשא	649
	עשר אורות; עשר עטרות; עשר צחצחות; עשר קדושות. ספורים מגדולי החסידות. פיעטקוב חש"ד 8°	650
3	עשרה למאה מר' צ"ה מויריסלאב עשרה דרושים. רעדעלהיים תקפ"ח 16°	

- Fr.  
2 651 עשרה למאה כנ"ל. (זאלקווא) תקס"א 16°  
1 652 עת הומיר, ומירות לשבת עם ביאורים  
2 653 עת לחננה לר"ש פריינד חידושים על סדר מועד. פראג תר"י 4°  
2 654 עת קץ מר' יצחק חיים הכהן על חשבון הקץ והגאולה (עם ציורי פתוחי נחישת עקדת יצחק). אמשטרדם ת"ע 4°  
15 655 עתיקות יהודה מר' אפרים דיינארד, רשימת ספרים יקרי המציאות שנדפסו אחר שנת ר"ס, עם רשימת המקומות שנדפסו שם ספרים עבריים (נדפס רק ב 2002 עקו'). ירושלים תרע"ה 4°  
— 656 פאר לישירים חי' תורה מאדמו"רים מרוזין ומעזיבון, ירושלים תרפ"א 8°  
2 657 פארי הלכות מר' יחיאל מיכל מקאלווארי דרשות וחידושי הש"ס וחידושים על הרמב"ם. שקלאב תקנ"ח 4°  
5 658 פועל צדק, תרי"ג מצות ממח"ס הש"ך ווארשא תקפ"א: סליחות לעשרים בסיון. [קראקא] תקס"ט 8°  
3 659 פורת יוסף מבעל פרי מגדים חידושי מסכתות. ווארשא תרנ"ט 8°  
1 660 פי' שנים מר' עקיבא בער ור' זעליגמאן לוי ליקוטי מדרשים. זולצבאך תס"ב 4°  
2 661 פי' שנים פירוש הרא"ש על סדר זרעים (יותר מהנדפס בש"ס). אלטונא תצ"ה 4°  
2 662 פירוש רבינו חננאל על מס' פסחים. פאריש תרכ"ה 8°  
3 663 פירוש רבינו חננאל, כנ"ל, מכורך עם קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים, פי' רב האי גאון על סדר טהרות עם פיוטים מקדמונים, אזהרות, וס' עבודת יום הכיפורים, ברלין תרס"ו 8°  
7 664 פירוש רש"י על התורה (חסר השער ונקוב מעט מעט). סביוניטה שי"ז 8°  
20 665 פירוש רש"י על התורה (חסר השער). קושטא, 4°  
10 666 פירוש רש"י על התורה, עם ביאורי מהר"י איסרלן. (חסר בראשו עד ג'). ווינציא שכ"ז 4°  
10 667 פירוש עה"ת לבעל המורים הרמזים עם פי' ארוך עיטור ביכורים מר' ברוך נומברג. פיורדא תקי"ב 4°  
— 668 פירוש מבעל המורים, עפ"י פשט באריכות (לא הרמזים לבד). זאלקווא תקס"ז 4°  
— 669 פירוש רמב"ן על התורה. (עקו' יפה מאד). (ספר ראשון שזצא לאור בדפוס יושטיניאן השוה הקולופון. ווינציא ש"ה 2°  
— 670 פירוש הרמב"ן על שיר השירים. אלטונא תקכ"ד 2° מכורך עם ספר יצירה עם פירוש עפ"י חכמת הקבלה (ע"ד המפרש ראה „קרית ספר" שנת א' 303) יקר המציאות קארעץ תקל"ט 4°  
15 671 פירוש רמב"ן על שיר השירים ותרי"ג מצות. בארטפעלד  
1 672 פירוש הר"א (ר' אלעזר) מגרמיוא (מח"ס הרקת) על ספר יצירה. —  
10 (עם הגהות והערות בכת"י). פרעמשל 2°  
— 672 (a) פירוש רבינו עובדיה ספורנו על התורה. ווינציא שכ"ז 4°

Fr.		
—	פירוש רבינו עובדיה ספורנו על שיר השירים וקהלת. וויניציא שכ"ז 4°	673
	פירוש רבינו עובדיה ספורנו עה"ת ושיר השירים וקהלת. ווארשא תרט"ז 4°	674
3		
	פירוש על שיר השירים לר' אלישע גאליקו (1). וויניציא שמ"ז 8°	675
5	פלא יועץ מר' אלעזר פאפו מוסר ב' חלקים. קושטא תקפ"ה 4°	676
4	פלא יועץ הנ"ל, יודיש-דייטש מר' יהודה קרויס. פאקש תרנ"ד 8°	677
3	פלפולא חריפתא לבצל תוס' יו"ט, על מסכתות. הענאווא תע"ו 2°	678
1	פלפולא חריפתא חידושים ופלפולים. פיעטרקוב חש"ד 8°	679
25	פני יהושע על הש"ס כל החלקים בב' כרכים יפים. ווילנא 2°	680
	פני יצחק להג"מ יצחק פראנסיס דרשות על התורה והספדים. שלוניקו תק"ג 2°	681
5		
3	פני משה מר' משה כ"ץ חידושי אגדות על הש"ס. וילהרמסדורף תע"ז 4°	682
	פני רבה לר' מנשה בן ישראל, מפתח ומ"מ מכל פסוקי חנ"ך הנמצאים במדרש. אמשטרדם שפ"ח 4°	683
4		
3	פנים מאירות חידושים על מסכת זבחים. אמשטרדם תע"ה 2°	684
16	פסיקתא רבתי דרב כהנא (נקוב מעש) דפוס הראשון. פראג תי"ג 4°	685
5	פסיקתא דרב כהנא (על גייר כחול). שקלאוו תקס"ו 4°	686
	פסיקתא דרב כהנא, עפ"י כת"י עם הערות ומבוא ר' שלמה באבר. ליק תרכ"ח 8°	687
10		
	פרחי כהונה להג"מ מו"ה אהרן הכהן פרחי' חידושי הש"ס. אמשטרדם תס"ט 4°	688
3		
	פרחי שושנים מר' משה בר' אליהו (מח"ס שו"ת יד אליהו) חידושי מסכתות. קושטא תצ"ד 4°	689
—		
	פרי הארץ להאדמו"ר מוויטעבסק, על התורה עפ"י חסידות. קאפוסט תקע"ד 4°	690
8		
1	פרי הלולים על הל' בשר בחלב. לעמבערג תרל"ח 8°	691
1	פרם ויהודה מאת ד"ר שלמה רובין בצניני אמונה. קראקא תרס"ט 4°	692
—	פרקים ראשונים, ספר לימוד, ח"ג. ווארשא 8°	693
5	פרקי דרבי אליעזר (חסר השער). וויניציא שט"ח 8°	694
5	פרקי דרבי אליעזר. פראג תקמ"ד 4°	695
—	פרשת דרכים מבעל משנה למלך דרושים יפה. וויניציא תק"ג 2°	696
2	פרשת דרכים כנ"ל. זאלקווא תקנ"ט 4°	697
—	פת לתם מר' אלישע חבוליו מוסר ודיני ברכת המזון. ליוורנו תקנ"ד 4°	698
	פתוחי חותם להג"מ אברהם אנגיל לפשוט כל התיקו שבש"ס ופי' על מלת גם שבתוך הש"ס. נקוב מעט מעש. שלוניקו תקע"ט 2°	699
4		
	פתרון חלומות מיוחס ליוסף הצדיק וכו' (הוצאה יקרה במציאות). וויניציא שפ"ג 16°	700

(1) פירוש ר' אלישע גאליקו על אסתר וקהלת נרשמו ברשי' 74 מספר 27, 28.

- 701 פתרון חלומות לר"ש אלמולי, ח"ב. בגדד תרנ"ב 16°
- 702 צאן קדשים להג"מ חיים שור חי' על קדשים. וואנזבעק תפ"ט 2°
- 703 ספר הצבא לר' זרחיה הלוי כללי התלמוד עם השגות הרמב"ן וברייתא דר' יוסי הגלילי, ל"ב מדות בנוסח הגר"א, שקלאוו תקס"ג 4°
- 704 צדה לדרך, ר' מנחם בן זרח פוסק קדמון. לבוב תרי"ט 4°
- 705 צהר לבנין, מר' משה זאנענשיין על המהרש"ל. פרעסבורג ת"ר 2°
- 706 צוואה יקרה מר' זיסקינד מח"ס יסוד ושורש עבודה. ירושלים חש"ד 3°
- 707 צוואת החתם סופר בלשון הקדש ומתורגם עברי טייטש. וויען חש"ד 2°
- 708 צוף דבש מר' יצחק פרח מוסר (מכ"ע אמרי נעם להנ"ל, חסר). ליורנו תר"ט 8° מכורן עם ספר ארצות השלם להמלבי"ם דרושים, ווארשא תר"ב 8° 3°
- 709 הצופה בארץ נור מן ס. אייזען נעתק מצרפתית מר"ש פאזור, ווארשא תרכ"ז — ל"ג 12° 4°
- 710 ס' צחות, לראב"ע עם ביאור לרג"ה ליפמן. פיורדא תקפ"ז 8° 2°
- 711 ציון רש"י מר' משה אביגדור חייקין על רש"י שבתלמוד. לונדון 8° 5°
- 712 צל"ח על מסכת פסחים להג"מ יחזקאל לאנדא (דפוס הראשון) פראג תקמ"ג 2° 5°
- 713 צל"ח כנ"ל על מסכת ביצה. פראג תקנ"ט 2° 3°
- 714 צמח צדיק לימודים עפ"י חמדת ימים. ליורנו תקמ"ד 4° 2°
- 715 צנתרות הזהב מר' הירץ מר"צ מקרימיניץ על ה' פסח. זיטאמיר תרס"ה 4° —
- 716 צפנת פענח מר' שמואל הכהן לוויטאנו, פי' על קהלת ואיוב (על ספר זה מתלונן בס' שו"ת דבר שמואל סי' ל"א). וויניציא תי"ז 4° 10°
- 717 צפנת פענח חדש מר' יוסף אשכנזי דרושים. פראנקפורט-דא. תנ"ח 4° 2°
- 718 צפנת פענח דיני שו"ב מר"י פינקלשטיין. חמ"ד תר"ה 4° 3°
- 719 צפנת פענח, לר' אשר ניסן לעבענזאהן מספד מר' על בנו ר' מנחם נחום. ווילנא תרל"ה 4° 3°
- 720 קב הישר מר' צבי קאיינדנבר מוסר. אמשטרדם תפ"ב 16° 3°
- 721 קב הישר כנ"ל. וויניציא תק"ג 16° 2°
- 722 קב הישר כנ"ל. אורטה קיואי תקפ"ב 16° 2°
- 723 קב ונקי לאדמו"ר מיכל מגלינא חסידות צה"ת. מונקאטש תרס"ד 16° 1°
- 724 קדושת הארץ א"י לר"מ ניסנבוים מלוקט מספרים. ירושלים תר"ל 16° 4°
- 725 קדושת לוי מאדמו"ר ר' לוי יצחק מברדיטשוב על התורה (דפוס הראשון) ברדיטשוב תקצ"ו 16° 7°
- 726 קדושת לוי כנ"ל. ווארשא תרל"ו 8° 2°
- 727 קדמוניות מפנקסאות ישנים מאת פ. א. וועטשטיין. קראקא תרנ"ב 8° 2°
- 728 קהלת עם פירוש רבינו סעדיה גאון מכתב-יד. סיגוט תרס"ג 8° 2°
- 729 קהלת מנחם שיטת הש"ס בערכין. ב' חלקים, פיעטרקוב תרע"ד 4° 3°
- 730 קהלת משה מר"מ מטשודנוב חידושים מגאונים עה"ת, זאלקווא תר"ח 16° 2°

Fr.

- 731 קובץ דברים נחמדים (יצא לאור מכתב-יד). הוסיאטין תרס"ב 8°  
732 קובץ מכתבים מקוריים מהבעש"ט ותלמידיו: מכתב ממהר"ל מפראג.  
1 וויען 8°  
— קהלת דוד מר' דוד חזן פי' על קהלת. שאלוניקי תק"ח 4°  
734 קהלת יעקב מר' שמערי' מהרימלוב, פירוש על קהלת. חמ"ד תרי"ב 8°  
735 קובץ ויכוחים אגרת אל תהי כאבותיך, אגרת ר' שלמה בונפיד ומליצות ושירים. (חמוש"ד) ברעסלא תר"ד 16°  
10  
1 קודש הלולים חידושי תורה מאדמור"ם. ווארשא תרס"ה 8°  
737 קול אומר קרא מר' יוסף חיים קרא דרושים על בראשית ומועדים.  
3 ווארשא תרכ"ז 4°  
3 קול בוכים מר"א גלנטי פירוש על איכת. זאלקווא תק"ב 16°  
739 קול יהודה להר' יהודה לייב דרשן דרשות על התורה. פראג ת"א 2°  
10 קול יהודה מר"י לייב מיאנוב, על התורה ובסופו שו"ת. פיעטרקוב  
1 תרס"ז 8°  
1 קול יהודה פירוש על אור החיים ואבן עזרא. ברדיטשוב תרס"ז 8°  
742 קול יעקב לר' יעקב קאפעל מרגליות דרושים ובי קינה לשנת ת"ח.  
6 וויניציא ת"ח 8°  
743 קול יעקב מהמגיד מדובנא על חמש מגילות, דרושים. ווארשא תקע"ט 4°  
744 קול יעקב מהמגיד מדובנא כנ"פ. ווארשא 8°  
— קול ענב שירים מלוקט ע"י אברהם ברוך פסורני. ליורנו תר"ז 8°  
5 קול הרמ"ז להר' משה זכות על משניות. אמשטרדם תע"ט 4°  
747 קיקיון דיונה להג"מ יונה תאומים חידושים על מסכתות. האנווא תע"ב 2°  
748 קל"ח פתחי חכמה חכמת הקבלה מר' משה חיים לוצאטו. קארעץ  
— תקמ"ה 8°  
749 קנה חכמה קנה בינה קבלה מיוחס לר' נחוני' בן הקנה. ווילנהרמשדארף  
5 תפ"ט 4°  
750 ס' הקנה והוא ספר הפליאה על ס' בראשית (מוגה היטב) להג"ל  
— קצור יסוד הדת הקירה מאת מ. ד. פריעדבערג. ברעסלוי תקצ"א 4°  
752 קצור של"ה. זולצבאך תפ"ג 4°  
753 קצור של"ה. לעמבערג תרי"ט 8°  
— קצות החשן חידושים על חושן משפט. קעניגסבערג תרי"ט 8°  
755 קרבן אהרן מר"א מצימפלבערג קיצור מספר תורת חטאת (בלי שער).  
2 אמשטרדם ת"ז 16°  
756 קרבן אהרן להר"א סטאשעווסקי על אבות ואגדות חז"ל. פיעטרקוב 8°  
757 קרבן חגיגה לר' משה גאלאנטי על מס' חגיגה והרמב"ם. וויניציא תס"ז 2°  
758 קרבן מנחה מר' יעקב האגוז פירוש ופושטים (קור במציאות) אומיר.  
10 תל"ה 4°  
759 קריאה הקדושה, לר"י ראזענבערג ה' ס"ח ומנהגי הקריאה. ניו-יארק  
2 תרע"ז 8°

Fr.

- 8 760 קרית ספר להג"מ ר' משה מטראני על הרמב"ם 1. ווארשא  
1 761 קרית ספר על חמש מגלות והפטרות מהרוקח. לבוב תרס"ה  
5 762 קרן אור פני משה, מר' משה הויזין על התורה. המבורג תקמ"ז 4  
6 763 קשות מיושב עם אומר השכחה להגאון ר' ישעיה ברלין. (קעניגסבערג)  
6 תרכ"ה 4  
2 764 קשר שבנא (דראמא) מאת נחמן יצחק הכהן פישמאן. לבוב תר"ל 8  
3 765 קשר פיעסקו, מאת שיללער מתורגם מן אפעל. דראהאביטש  
10 תרמ"ח 8  
5 766 רא"ש, מעדני מלך ולחם חמורות. פראג שע"ט 2  
5 767 ראש יוסף להג"מ בעל פרי מגדים על מס' שבת ומגילה. לבוב תרכ"ג 2  
5 768 ראש מר דרור מר' מרדכי כהן דרושים על התורה. וויניציא שע"ח 4  
— 769 ראשית חכמה. וויניציא של"ט 4  
4 770 ראשית חכמה. אמשטרדם תצ"ז 8  
3 771 ראשית חכמה הקצר מר' יעקב בר' מרדכי פוטי. זאלקווא תקס"ט 8  
4 772 ראשית חכמה הקצר כנ"ל. הריבשוב תקע"ט 8  
— 773 ראשית הלימוד שפות וחכמות לר"מ באך. ברלין תקע"ב 12  
5 774 רוח אליהו להג"מ אליהו חאקו על מסכתות. שלוניקו תקל"ב 2  
7 775 רוח חן מר' יהודה אבן תיבון עם פירוש נצח ישראל. גולאו (דפוס  
2 של הקראים) תקצ"ב 4  
2 776 רוח ישראל מהר' מרדכי מורטארה. קראקא חרנ"ד 8  
1 777 רזא דחכמתא על שיר השירים ואשת חיל, קבלה. לעמבערג תר"נ 16  
10 778 רזאל המלאך (דפוס הראשון). אמשטרדם תע"א 4  
3 779 רזאל המלאך. לעמבערג 4  
2 780 רפדוני בתפוחים מ' אליקים געץ על אגדות רבב"ח וחי' מהחת"ס  
15 781 שארית יעקב מר' יעקב מאטאלין דרושים. שאלוניקי שנ"ז 2  
12 782 שבות יעקב ר' חיים אבועלפאי חידושי הש"ס ודרושים. איזמיר תצ"ד 4  
3 783 שבחי הבעש"ט. זאלקווא תר"י 4  
3 784 שבחי ירושלים. ליוורנו תקמ"ה 16  
2 785 שבחי ירושלים. לעמבערג תרכ"ה 16  
2 786 שבחי הר"ן עם שיחות הר"ן (מוהר"ן מברצלב). לבוב תרס"ט 16  
4 787 שבט אלה, סיפור עלילת דם לר"מ פלונגיאן. ווילנא תרכ"ג 8  
3 788 שבט מוסר, כסדר הפרשיות (משונה מדפוס) האחרים, ובסופו אגרת  
3 התשובה. אזמיר תקכ"ז  
6 789 שבי"י דוד להג"מ דוד ליב זילבערשטיין על ש"ע יורה-דעה ובסופו  
6 שו"ת מבן המחבר, מהן ב' דפים האחרונים פגומים. פרעמישלא תר"מ 2  
3 790 שבי"י נהורא מוסר. דיהרנפורט תצ"ד 32  
12 791 שבת של מי מרי"ש סיניגליא, חי' מס' שבת, יעקב לחק, לימודים, (ש'  
דפים). ליוורנו תקס"ו 2

(1) הוצאה הראשונה של ס' קרית ספר נרשמה ברשי' 74 מספר 43.

Fr.

- 792 שְׁדָה יְהוֹשֻׁעַ מֶר' יְהוֹשֻׁעַ בְּנִבְנִשְׁתִּי עַל יְרוּשָׁלַּיִם סֹדֵר זִרְעִים. קוּשְׁטָא  
תַּקְכ"ו 2°
- 40 שְׁדָה יְהוֹשֻׁעַ כִּנ"ל סֹדֵר מוֹעֵד נָשִׁים נִזְקִין. קוּשְׁטָא תַּקִּי"ד 2°
- 3 שְׁדֵי צוּפִים מֵאֲמָרִים בַּחֲכֻמַּת יִשְׂרָאֵל. לַעֲמַבְעֵרֶג תַּר"כ 16°
- 3 שׁוֹבַע שְׁמֻחּוֹת, לְרִבִּינוּ בַּחֵי, עַל אִיּוֹב (עִם הַפְּנִים). אֲמִשְׁטֶרְדָם תַּקְכ"ח 8°
- 3 שׁוֹמֵר מוֹסֵר מֵהֶר' רַפָּאֵל יְהוּדָה יִשְׂרָאֵל. לִיּוֹרְנוּ תַּקְנ"ו 16°
- 1 שׁוֹמֵר שַׁבָּת לַהֲגֵמ' דוֹד לִידָא עַל הַלְכוֹת שַׁבָּת. פֶּאדְגוֹרֻזַּע תַּרס"ב 8°
- 1 שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל לֶר' חַיִּים יוֹסֵף דוֹד אוֹלֵאִי 16°
- שׁוֹשְׁנִים לְדוֹד לַהֲגֵמ' דוֹד פֶּאדְרֹו עַל מִשְׁנֵיּוֹת ב"ח. ווִינִיצִיא תַּקִּי"ב 4°
- 1 שׁוֹשְׁנַת הַעֲמֻקִּים לְבַעַל מַחְבֵּר פְּרִי מִגְדִּים, כִּלְפֵי הַש"ס. וואַרְשָׁא 8°
- 1 שִׁיחַת חוֹלִין שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. וואַרְשָׁא 8°
- 12 שִׁימָה מְקוֹבֻצָּת לְמַסַּכַּת בַּבָּא קָמָא. ווִינִיצִיא תַּצ"ד 2°
- 7 שִׁימָה מְקוֹבֻצָּת " בַּבָּא מִצִּיעָא. אֲמִשְׁטֶרְדָם תַּפ"א 2°
- 4 שִׁימָה מְקוֹבֻצָּת " ב"מ (בְּלִי שַׁעֲרֵי). בִּרְלִין תַּקְכ"ה 2°
- 12 שִׁימָה מְקוֹבֻצָּת " בַּבָּא בַּתְרָא, נִזִּיר. לִיּוֹרְנוּ תַּקְל"ד 2°
- 805 שִׁימָה מְקוֹבֻצָּת " כְּתוּבֹת (דְּפוֹס הָרֵאשׁוֹן, ב' כִּרְכִּים). קוּשְׁטָא  
תַּצ"ח 2°
- 15 שִׁימָה מְקוֹבֻצָּת לְמַסַּכַּת נִדְרִים. בִּרְלִין תַּר"כ 2°
- 6 שִׁימָה מְקוֹבֻצָּת " בִּיצָה.
- 3 שִׁיעוּרֵי מִצְוֹת לַהֲר' גַּבְרִיאֵל מִלֵּר עַל שִׁיעוּרִים הַנִּמְצָאִים בַּש"ס. פֶּרַעֲסְבוֹרֵג  
תַּר"ס 8°
- 3 שִׁיר הַנֶּפֶשׁ לַהֲגֵמ' מִלְבִּי"ם פִּי' עַל שִׁיר הַשִּׁירִים עִם הַפְּנִים. אִידִּטְקוֹהֵנִין  
תַּרל"ד 8°
- 2 שִׁיר צִיּוֹן, זִמְרֹת שֶׁל שַׁבָּת עִם פִּי' לַרש"א וועַרְטֵהִימַעַר. באַרְדִּיּוֹב תַּרפ"ו
- 1 שִׁירֵי הַיְכָלֹת מֶר' אֲרִיָּה מֵהוֹרְדָנָא פִּי' עַל שֵׁה"ש. וואַרְשָׁא תַּר"ס 16°
- 1 שִׁירֵי הַר' שְׁלֹום שְׁבַעֲזִי (כָּל מָה שֶׁנִּדְפַּס). דְּפוֹס יְרוּשָׁלַּיִם
- 6 שִׁירֵי שַׁפַּת עֶבֶר מִדֶּר' שְׁלֹמָה מֵאֲנִדְעֶלְקֶרֶן. לִיִּפְצִיג תַּרמ"ב 16°
- 2 שִׁירֵי יִשְׁרוּן מֵהֶנ"ל.
- 1 שִׁירֵי תַּפְאֲרַת לֶר' נִפְתָּלִי הִירֶץ ווִיזֵל. וואַרְשָׁא תַּרי"ח 16°
- שְׁלֹום יְרוּשָׁלַּיִם מֶר' אַבְרָהָם בֶּאֱרֵג עֲנִינִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. יְרוּשָׁלַּיִם תַּרנ"ג 16°
- מְכוּרֵן עִם מַסַּכַּת דֶּרֶךְ אֶרֶץ זוּמָא עִם פִּי' קֶצֶר וְהַעֲתָקַת עֵט מֶר'  
יִצְחָק יְהוּדָה קֶאֶצְנֶלְנְבוֹיֵגֵן. ווִילְנָא תַּרמ"ה 16°
- אֲמָרִי סְפָרִים שְׁמוֹת סְפָרִים מֶר' אַבְרָהָם בֶּר' יְהוּדָה לֵיב מִבְּרָדָא. קֶאֶלְאֲמַעַא  
תַּרמ"א 16°
- 5 מִשְׁלֵי שְׁלֹמָה מִתּוֹרֵגִם בִּלְשׁוֹן וְכַתָּב אֲשַׁכְנוּ מֵאֵת א, שְׁטַעֲרֵן. בּוֹדָאֲפֶשֶׁט  
תַּרנ"א 16°
- 817 הַשְׁלֹום וְהָאַחֲדוּת גּוֹדֵל מַעֲלָתוֹ מִפִּי סְפָרִים וְסוֹפְרִים לְאֲדֻמּוֹר' ר' חַיִּים  
מִדְּרָאָהֲאִבִּיטֶש. דְּרָאָהֲאִבִּיטֶש תַּרע"ד 8°
- 3 שְׁלָחַן אֲרִבְעָה לְהַרְמִב"ן. קוּשְׁטָא קוֹדֵם שְׁנַת ש' 4°
- שְׁלָחַן עֶרְוֶף נִדְפַס בַּחֵי מֶר' (בְּלִי תַּרמ"א). ווִינִיצִיא שְׁכ"ה 4°

Fr.

- שִׁלְחַן עֲרוּךְ אורח חיים חסר: עד דף ט', ע"ז—פ"ב, פגומים: עד י"ט  
צ"ה—צ"ז, ק"ח, י' דפים האחרונים טלואים.
- יורה דעה. מתחיל בדף ה' ושלם עד סופו, עם מפתחות  
ומאמר מר' מנחם פורטו אשכנזי ע"י... מאיר בר' יעקב פרינק.  
אבן העזר שלם. " "
- חושן המשפט. חסר בסוף מן המפתחות. " "
- 820 שִׁלְחַן עֲרוּךְ כל הארבעה חלקים (בלי הרמ"א).  
כל עמוד נחלק לשלשה עמודים באותיות מרובעות. וויניציא שכ"ז 2
- 821 שִׁלְחַן עֲרוּךְ בחיי מרן (בלי הרמ"א) ב' כרכים  
אורח חיים חסר עד דף י"א " "
- יורה דעה חסר בסופו מהמפתח. וויניציא של"ד 4 " "
- 822 שִׁלְחַן עֲרוּךְ (בלי הרמ"א) אבן העזר וחושן משפט  
חסר בסופו מן המפתחות חו"מ. וויניציא של"ד 4
- 823 שִׁלְחַן עֲרוּךְ חושן משפט (בלי הרמ"א) חסר השער. וויניציא של"ח 16
- 824 שִׁלְחַן עֲרוּךְ אבן העזר עם הרמ"א. וויניציא שצ"ב 8
- 825 שִׁלְחַן עֲרוּךְ חושן משפט עם הרמ"א ובאר הגולה (עם שער מצויר).  
אמשטרדם תל"א 16
- 826 שִׁלְחַן עֲרוּךְ אורח חיים וחושן משפט (האחרון עם שער מצויר). אמשטרדם  
תנ"ז 16
- 827 שִׁלְחַן עֲרוּךְ (כל הארבע חלקים) עם הרמ"א ועם פי' גור אריה  
השער של אר"ח עם ציורים, נגנו (ראה: Z. f. h. B. x-175). מגטובה תפ"ג 4
- 828 שִׁלְחַן עֲרוּךְ עם הרמ"א ועם גור אריה חלקי יורה דעה אבן העזר חו"מ  
כל חלק
- 829 שִׁלְחַן עֲרוּךְ אורח חיים עם באר היטב. אמשטרדם תק"ב 8
- 830 שִׁלְחַן עֲרוּךְ או"ח ח"א (בלי הרמ"א) יקר במציאות. שאלוניקי תקנ"ח 16
- 831 שִׁלְחַן עֲרוּךְ או"ח עם הרמ"א. וויניציא תקנ"ח 8
- 832 שִׁלְחַן עֲרוּךְ אבן העזר עם באר היטב. וויען תק"ע 8
- 833 שִׁלְחַן עֲרוּךְ אבן העזר עם באר היטב ופתחי תשובה (ב' כרכים)  
יאהאניסבורג תרכ"א 8
- 834 שִׁלְחַן עֲרוּךְ או"ח עם באר היטב ואשל אברהם. שטעטין תרכ"ג 8
- 835 שִׁלְחַן עֲרוּךְ יורה דעה עם באר היטב מר"י אשכנזי ועם אשל אברהם.  
שטעטין תרכ"ג 8
- 836 שִׁלְחַן עֲרוּךְ אה"ע עם באר היטב ופתחי תשובה. ווילנא תרנ"ו 8
- 837 שִׁלְחַן עֲרוּךְ יורה דעה ח"א הלכות יחידות עם נושא כליו. מונקאטש  
תרפ"ו 2
- 838 שִׁלְשֵׁה שְׂרִיגִים פי' על הפטרות. וויניציא תס"ז 4
- 839 שם הגדולים חלק א'. רפום הראשון ליוורנו תקל"ד 8
- 840 שם הגדולים ב"ח עם תשובת טוב עין. ליוורנו תקנ"ח 4
- 841 שם הגדולים (הוצאת בן יעקב). וויען תרכ"ד 8

Fr.

- 842 שם טוב קמן מר' בנימין בר' ביגש הכהן בעש"ט מקראטשין, קבלה.  
טשערנאוויץ תרט"ז 8°
- 3 843 שם עולם מר' ישראל מאיר הכהן מראדין (חפץ חיים) מוסר. ווארשא  
תרנ"ח 4°
- 1 844 שם משמאל לר' שמואל סאליר חידושים על התורה. לעמבערג תרל"ו 8°
- 2 845 שמו אברהם להג"מ אברהם פלאג, כל הכתוב על אברהם אבינו.  
מחזיק ר"ן דפוס. שלוניקו תרכ"ז 2°
- 8 846 שמחת חנה מאת פרץ סמולנסקי, ספור. וויען תרמ"ב 8°
- 3 847 שמחת הרגל להג"מ חיד"א (אזולאי) פי' על רות. ליורנו תקמ"ב 4°
- 6 848 שמירות וסגולות נפלאות. חמ"ד תרנ"ג
- 1 849 שמירת הנפש מר' שמואל יהודה ליפשיץ עניני סכנה ושמירה מהם.  
ארשיווא תרפ"ט 16°
- 2 850 שמירת שבת מר' דוב קלוג (ובסופו ע"ט). לעמבערג תר"צ 8°
- 1 851 שמן הטוב מר' שלמה אוהב על התורה ובסופו מעשה ישורון על גס  
ראגוזה, עם זקן אהרן לר"א הכהן. וויניציא תי"ז 2°
- 12 852 שמן ששון על עץ חיים ח"א. ירושלים תרכ"ט 2°
- 10 853 שמעתתא דרב מר' ברוך בר' צבי הירש, תשובות על קושית המהרש"א  
ח"ג. ווילנא תקע"ה 16°
- 5 854 מכורך עם שמרי ברורין להג"ל ח"ד. ווילנא תקע"ט 16°
- 855 שמרו משפט תניינא כנ"ל בענין ישוב א"י. ירושלים (חש"ד) 8°
- 856 שנות אליהו פי' המשגות להגר"א (הגאון מווילנא). לעמבערג תקנ"ט 2°
- 4 857 שני לוחות הברית (ש"ה).
- 858 שני הפכים ספור מאת ש. כהן. פראנקפורט-דמ. 16°
- 1 859 שני עפרים מר' צבי הירש ברודא דרושים וחידושים. פראג תקס"ה 4°
- 3 860 שעקספיר ויליאם. (בעברית).
- 1 861 איתיאל הכושי מויעצא העתקת (י. ע. סליקנסון, מומר) עם פתח  
דבר מפרץ סמולנסקין (יקר במציאות). וינה תרל"ד 8°
- 2 862 המלט נסיף דניה, העתקת רח"י בורנשטיין. ווארשא תרפ"ו 8°
- 4 863 מקבט, העתקת ר' יצחק בארב. דראהביטש תרמ"ג 8°
- 12 864 קורולניום, טרגדיה העתקת ר' דוד פרישמאן. ווארשא תרפ"ד 8°
- 10 865 ספורי שכספיר העתקת בן אליעזר. ירושלים חש"ד 16°
- 30 866 שער היחודים להר' חיים וויטאל. לעמבערג תרט"ו 4°
- 4 867 שער הפסוקים להר' חיים וויטאל על תנ"ך. ירושלים תרע"ב 2°
- 12 868 שער רוח הקודש להר' חיים וויטאל. ירושלים תרע"ב 2°
- 10 869 שער המלך לר' מרדכי מויעליקאטש דרושים במוסר. לעמבערג חש"ד 4°
- 3 865 שער השירים לשבת ויו"ט עם פי' מר' משה שלמה מטאליצין. ווארשא  
תר"נ 8°
- 1 866 שערי אורה לר' יוסף גיקטליא קבלה (חסר השער). ריווא די"ט שכ"א 4°

Fr.

- 867 שְׁעָרֵי אֹרֶה כִּנְיָ עִם פִּירוּשׁ מֶר' מִתְּתִיּוֹ דִלְקָרָט. אִיפִיבֶאךְ תַּעֲיָה 4°
- 868 שְׁעָרֵי אֹרֶה לִהְנִיָּל. זֶלְקוּוֹא תִקְסִיד 4°
- 869 שְׁעָרֵי אִמֶּת עִם פִּירוּשׁ תַּפְאֶרֶת אֲרִיָּה עַל הַלְכוֹת תַּפְלִין וּמִגִּילָה מֶר' מִשֶּׁה לִיב רֹאזְעֻנְבוֹיִם. פֶּרַעסְבוֹרֵג תִּרְכִּיא 4°
- 870 שְׁעָרֵי בְּנִימָן מֶר' בְּנִימָן זֶאב אֲשַׁכְנוֹי (עֶרֶךְ מַלְיָן) בִּיח. זֶלְקוּוֹא תִקְיָב 4°
- 871 שְׁעָרֵי דַמְעָה מֶר' מִשֶּׁה אֶלְבִּילְדֵי דְרוּשִׁים. וּוִינִיצִיא שִׁמְ"ו 4°
- מְכוּרֵךְ עִם תְּשׁוּבוֹת הָרִ"ן. רֹמָא שִׁח 4°
- 872 שְׁעָרֵי הַכְּנָה תַּפְלוֹת וּמִנְהָגִים, וּבִסּוּפֹה צוּאָה מֵהָרִ"ן כֶּהֵן מִפּוֹזְנָא. קוּשְׁטָא תִקְצִיד 16°
- 873 שְׁעָרֵי זִמְרָה מֶר' זִלְמָן הַעֲנָא כִּיָּ דְקִדּוֹק. פִּיורְדָא תִקְכִּב 16°
- 874 שְׁעָרֵי לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ מֶר' חֲנַנְיָה אֶלְחָנָן חֵי הַכֶּהֵן. וּוִינִיצִיא תִקְסִיד 2°
- 875 שְׁעָרֵי צִדֵּק הָר' דְּבִי־שֵׁ מַעֲלֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. יְרוּשָׁלַיִם תִּרְכִּב 2°
- 876 שְׁעָרֵי צִדֵּק לְהַרְלִיבֵיג פִּי עַל יִיג מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֵן וּבִסּוּפֹה תּוֹלְדוֹת הָרִלְבִּיג. יְרוּשָׁלַיִם תִּרְמִיד 16°
- 877 שְׁעָרֵי צִיּוֹן תַּפְלוֹת (בְּלִי נְקוּדוֹת). וּוִינִיצִיא תִסִּיא 32°
- 878 שְׁעָרֵי קְדוּשָׁה לְהָר' חַיִּים וּוִיטָאָל. דְּפּוֹס הָרֹאשׁוֹן קוּשְׁטָא תִצִּיד 16°
- 879 שְׁעָרֵי קְדוּשָׁה כִּנְיָ. וּוִילְנָא־הוֹרֶאדָנָא תִקְצִיה 8°
- 880 שְׁעָרֵי שְׁמַחָה מֵהָר' יַעֲקֹב שְׁמַחָה מִקַּעֲמָפָנָא עַל סוּגִיּוֹת הַשֵּׁס. וּוֹאֲרֶשָׁא תִרְלִיח 2°
- מִכֵּ"ע שׁוֹבַע שְׁמַחֻת עַל מִס' קִידוּשִׁין לֶר' מַעֲנַדֵּל מַסְטֵרִיזוּב. פֶּרַעֲמִישְׁלָא תִרְלִי
- 881 שְׁעִשׁוּעַ תַּלְמִידִים מֶר' שְׁמוּאֵל יִצְחָק. עַל שִׁע חֶרֶם. שְׁלוֹנִיקוֹ תִקְנִי 2°
- 882 שְׁפָה בְּרוּרָה עִם פִּי הַלְכָה בְּרוּרָה מֶר' שְׁמַחָה קֶאסֶאוּסְקִי. וּוֹאֲרֶשָׁא תִרְעִי 8°
- 883 שְׁפָה בְּרוּרָה עֲבָרֵי אִיטָאֲלִיאָנֹה.
- 884 שְׁפּוֹם הַשּׁוּפְמִיִּם. בִּקּוּרֵת ס' בִּינָה בִּס' אִיּוֹב לִגִּיזְבוּרֵג. וּוִילְנָא
- 885 שְׁפָר בְּלִלֵי הַדְּקִדּוֹק לֶר' יְהוּדָה בְּרִיאֵל (הוּצָאָה שְׁנִיָּה יִקְרָה בַּמִּצִּיאוֹת). מִנְטוּבָה תִקְכִּסִּט 16°
- 886 שְׁפַת אִמֶּת לְהַאֲדוּמֵר ר' יְהוּדָה לִיב מִגּוֹר, ה' חֲלָקִים מְכוּרְכִים עַל כֹּל הַתּוֹרָה
- 887 שְׁפַת אִמֶּת חִיא (בְּרֹאשִׁית). פִּיעֶטְרָקוֹב תִּרְסִיה 4°
- 888 שְׁפַת אִמֶּת חִיג (וִיקְרָא). פִּיעֶטְרָקוֹב תִּרְסִיז 4°
- 889 שְׁפַת אִמֶּת חִיד (בְּמִדְבָּר). קֶרָאָא תִרְסִיז 4°
- 890 שְׁפַת אִמֶּת וְלִשׁוֹן זְהוּרִית מְכוּרֵךְ עִם סֵפֶר הַתְּאֵבָקוֹת. מֵאֲחַד מֵתַלְמִידֵי הָרִיעֵבִיץ בְּעִנִּין הַמַּחְלֻקֹת עִם ר' יְהוֹנָתָן אִיִּיבֶשֶׁיץ. לְבוֹב תִּרְלִיז 8°
- 891 שְׁפַתִּי דַעַת מֶר' שְׁלֹמֹה אֶפְרַיִם לֹנְטֶשֶׁיץ עַל הַתּוֹרָה. וּוֹאֲרֶשָׁא 8°
- 892 שְׁפַתִּי כֶהֵן מֶר' מְרוֹכֵי כֶהֵן מַצַּפֵּת עַל הַתּוֹרָה. וּוִינִיצִיא שִׁסִּיח 2°
- 893 שְׁקֵל הַקּוֹדֶשׁ מֶר' מִשֶּׁה דִי לִיאָן חֲקִירָה וּמוֹסֵר (יֵצֵא לְאוּר כַּכְּתִי). לֹונְדוֹן תִּרְצִיא 16°
- 894 שְׁרִידֵי תִימָן, תּוֹלְדוֹת ר' שְׁלֹום אֶלְשֶׁבֶזִי וּפִיטִיּוֹ וְשֶׁל ר' שְׁלֹום שְׁרַעֲבִי.



# Judaica-Neuerscheinungen

zu beziehen durch

**Buchhandlung David Fränkel**

**Wien II, Taborstrasse 24A**

(Preise in Schweizer Franken)

---

<b>Friedmann D.</b> Geschichte der Juden in Humenné. (86 S.) Bergsas 1933 8 <sup>o</sup> . . . . .	2.—
<b>Judaica</b> , Zeitschrift für Geschichte, Literatur, Kunst und Bibliographie. 1—2 Heft. (36 S.) Preßburg 1934 8 <sup>o</sup>	2.—
<b>Judaeus.</b> Der Raw. Kulturhistorische Erzählung. (280 S.) Frankfurt a/M (1933) 8 <sup>o</sup> , geb. . . . .	6.—
<b>Kaufmann David.</b> 18 Predigten, herausgegeben von Prof. Blau und Dr. Weiß. (190 S.) Budapest 1931 8 <sup>o</sup> .	3.50
<b>Schön J.</b> Die Geschichte der Juden in Tachau. (162 S.) Brünn 1927 8 <sup>o</sup> . . . . .	3 50
<b>da Silva Rosa J. S.</b> Die spanischen port. gedruckten Judaica in der Bibliothek „Ets Haim“ in Amsterdam. (36 S.) Amsterdam 1933 8 <sup>o</sup> . . . . .	—.—
<b>Zimmels H. J.</b> Rabbi David ibn abi Simra (RDbS) Leben und Lebenswerk. (64 S.) Breslau 1933 8 <sup>o</sup> . . . .	—.—
<b>Jacob B.</b> Genesis, das erste Buch der Tora, übersetzt und erklärt von B. Jakob. (1056 S.) Berlin (Schocken- Verlag) 1934 4 <sup>o</sup> gebunden . . . . .	50.—

Der Schocken-Verlag hat in der letzten Zeit wichtige jüdische wissenschaftliche Werke herausgegeben, so z. B. תפלות מעין שמנה עשרה פיוטי יוני (siehe ALIM Heft I. S. 8 u. 10, u. Heft III S. 67). Diese Bibelübersetzung — von B. Jacob — ist besonders hervorzuheben, da sie in ihrer Art von Grund aus neu ist. Der Verfasser versucht, alle Fragen der modernen Kritik zu beantworten. Die Übersetzung basiert auf der hebräischen exegetischen Literatur und auf den neuesten Forschungen. Auch die Ergebnisse der Ausgrabungen im Orient dienen den Verfasser manchmal zum Beweis seiner gegen die Bibelkritik gerichteten Ansichten. Dieses Werk ist für jeden, der sich für die Bibelwissenschaft interessiert, unentbehrlich. Die Ausstattung ist vorzüglich.



# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter // With the Assistance of Renowned  
herausgegeben von // Scholars Edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

Heft III

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

Dezember 1934

## Inhalt:

Neuerscheinungen.

Prof. Dr. S. Krauss: Zwei Bücherverzeichnisse.

D. Fränkel: Die Verschiedenheiten des Druckes in  
den Exemplaren des SeMaG Soncino 1488.

Prof. S. Assaf: Zur Geschichte des hebräischen  
Druckes in Konstantinopel,

Prof. Dr. Jakob Mann: Über Jakob b. Elia, Verfasser des  
polemischen Briefes gegen den Apostaten Pablo.

Rabb. Dr. A. Z. Schwarz: Replik.

David Fränkel: Eine unbekannte Selicha auf die  
Gumbiener Märtyrer v. J. 1596.

Bemerkungen zu Heft I und II von S. C. Cook,  
J. Klatzkin, Moses Marx, G. Scholem u. a.

Antiquarische Bücher.

**Preis pro Heft 1 Schweizer Frank (Dollar 0.32)**

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 — Berlin 153425 — Warschau 191.792

# עלים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

י"ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

ניסן תרצ"ה

חוברת ד'

## התוכן:

ספרים חדשים

ד"ר אלחנן אדלר: הדפסת הש"ס בספרד ופורטוגאל  
לפני שנת ר"ס (1500).

פרופ. דוד כניד: שיר לא נודע מאת ר' יהודה אריה די מודינא.

ד"ר ש. ברנשטיין: שלשה פיוטים חדשים לרי"א ממודינא.

דוד פרענקיל: לקורות ישראל בקושטא.

דקדוקי ספרים " "

ספרים עתיקים

מחיר כל חוברת 1 פרנק שווייצארי (0.32 דולר)

הכחבת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)

Copyright 1934, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למו"ל

---

Eigentümer, Herausgeber, Verleger: David Fränkel, Wien II, Taborstraße 24a.  
Verantwortlicher Redakteur: Naftali Appel, Wien IX, Liechtensteinstraße 21.  
Druck: Appel & Co. (verantw. Josef Goldstein), Wien IX, Liechtensteinstraße 21.

# עלים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

העורך והמו"ל דוד פרענקל, וינה

## ספרים חדשים

כל הספרים הנרשמים כאן נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24a

המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ

Preise in Schweizer Franken

סחברים ומוציאים לאור מחבקים לשלוח אלי עקזמפלאר אחד  
מספריהם, ואודיע בעתון זה על הופעת ספריהם, וע"י זה יתפרסמו  
יופוצו ספריהם בעולם הספרות.  
המו"ל

- אבות עם פי' לב אבות, "פירוש נחמד ונעים במוסר השכל..." לר' גדלי' סילווערסטאן (96 ע'), ירושלים תרצ"ב 8°  
Fr. 4  
אנשי השם בארצות הברית של אמריקה הצפונית, תולדותיהם וכו' מר' בן ציון אייזענשטאט עם הקדמה ארוכה. (84 ע') סט' לואיס תרצ"ג 8°  
Fr. 3  
בלשוני מלה, ארבעה ועשרים נאמים הגיונים מר' בן ציון אייזענשטאט. (36 ע') סט' לואיס תרצ"ד 8°  
Fr. 3  
געקליבענע מקורים צו דער געשיכטע פון די יודען אין פולין און מורח אייראפע (אין מיטעלאטער) פון ד"ר מאהלער און ד"ר רינגעלבלום, 2 העפטע. (120 ע') ווארשא 1930 8°  
Fr. 2  
דברו על לב, מר' בן ציון אייזענשטאט הגיונות דרשות ונאמים לחגים (130 ע') נויארק תרפ"ז 8°  
Fr. 6  
דרושים להגיד, דרושים לימים נוראים ולכל השנה מר' גדלי' סילווערסטאן; אשכול ענבים על מס' תענית מהנ"ל. (66 ע') חמ"ד תרצ"א 8°  
Fr. 3  
וזאת ליהודה קובץ מאמרים בחכמת ישראל מחכמים מפורסמים, אלבוגין, אסף, אפטוביצר, ביכלר, גאסטר, דאוידזאן, לעף, מאגן, מרמורשטיין, פריימן ועוד רבים, לכבוד פרופ. יהודה אריה בלוי (1) ביום מלאת לו ששים וחמש שנה לימי חייו. (346 ע') וויען תרפ"ז 8°  
Fr. 8

- ספר זכרון לכבוד החכם הנ"ל בשפת-אונגרית עם 33 מאמרים לקורות  
 ישראל וספרותו מחכמים שונים (356 ע') Jubileum Emlekkönyv, Dr. Blau  
 Lajos, Budapest 1926 8° Fr. 8  
 מ' זכרון לכבוד הד"ר שמואל אברהם פוזנסקי עם מאמרים מפרופ.  
 מארכס, אלבוגין, אפטוביצר, בלוי, דודזון, מאנן, פריימן ועוד רבים (500 ע')  
 ווארשא תרפ"ה 4° Fr. 15  
 חדושי שמואל הרמשי" עה"ת, ח"א באורים, ח"ב מילי דהספידא מר'  
 שמואל דאנאט. ובראשו תולדות המחבר. (224 ע') אוגוואר תרצ"א 8° Fr. 4  
 חכם לב על ש"ע אבן העזר להג"מ שלמה העלמא מח"ס מרכבת המשנה  
 עם חי' על אה"ע מהג"מ חיים ליב אויערבאך. ירושלים תרפ"ז 2° Fr. 6  
 חקי דעת על ש"ע יורה דעה לר' שמואל חיים שערעשעווסקי. מילוואקי  
 וויס, תרצ"ג 2° Fr. 5  
 יהודי המזרח בארץ ישראל בעבר ובהווה, זכרונות, תולדות, תעודות,  
 עובדות רשמים, ציונים וכי' לר' משה דוד גאון (1) (302 ע') ירושלים תרפ"ח 8° Fr. 3,50  
 יידען אין פוילין שטודיעס און שילדערונגען פון פערגאנגענע תקופות  
 (מיט 45 בילדער) פון פראפעסאר מאיר באלאבאן, (370 ע') ווילנע 1930 4° Fr. 5  
 יונן שירים מר' יצחק אליה נבון. ובראשו הקדמה מאת ר' מ. ד. גאון,  
 (186 ע') ירושלים תרצ"ב 8° Fr. 1,70  
 ישלח משה על התורה, מר' משה טייטלבוים (מחבר ספר שו"ת השיב  
 משה וס' תפלה למשה על תהלים) (790 ע') 1) ברלין תרפ"ח Fr. 10  
 ישראל עתון שנתי לתורה ועבודה מצעירי מזרחי של מדינת יון, לשנת  
 תרצ"ה עם מאמרים (רובם בשפת לדינו) מרבני שלוניקו ואתינה ועוד חכמים,  
 עם העתקות מצבות מעיר שאלוניקו, ותמונות רבות (40 ע') 2° Fr. 3  
 כור המבחן כללי ודיני איסור והיתר בדרך שאלה ותשובה, מר' מאיר  
 יהושע ראזענבערג. 2) Fr. 3  
 הלכות מליחה (131 שו"ת) סאיני תרפ"ט 8° Fr. 2  
 הלכות בשר בחלב (755 שו"ת) בילגורי תרצ"ב 8° Fr. 5  
 ספר מלחמות ה', כולל טענות הקראי סלמון בן ירוחים נגד רב סעדיה  
 גאון, י"ל מכת"י ע"י ר' ישראל דאויזאהן. 145 עמודים בתבנית גדול על נייר  
 משובח ודפוס יפה. ניויארק תרצ"ד 4° Fr. 15  
 עפי' כתי' עם הערות (ומכא גדול בלשון אשכנזית) מהנ"ל (סכורך יפה) בודאפעטש  
 תרס"ו 8° Fr. 10  
 Masoretische Untersuchungen, Strassburg 1891 8° Fr. 2  
 כן נמצא בידי למכירה הצופה לחכמה ישראל, שי"ל ע"י החכם הנ"ל. כל  
 שנה Fr. 12  
 (1) ראה ספרי החכם הזה, בעלים' ח"א צד 7, משכיות לבב' ולהלן אצל ס' יונן.  
 (2) הספר נעשה בסדר נכון עם מקור ההלכה ומסודר כסדר השו"ע שחענינו  
 בו הבוחנים תלמידי הישיבות ובתי מדרש לרבנים בן הוא ספר מועיל לתלמידים  
 ומורי הוראה.

- מאמרי חסידות ושיחות של אדמו"ר מליובאוויטש, גאמרו בחגים ומועדים שונים משנת תרפ"ח—תרצ"ד. כ"ה קונטרסים (ערך 800 ע') 8° Fr. 6
- מאמרי חסידות כנ"ל, 15 קונטרסים מכורכים בכרך אחד. Fr. 4.50
- מחיר כל קונטרס בודד Fr. 0.25
- לקומי רבורים מהנ"ל, 5 קונטרסים בל' יודיש, 16° Fr. 1
- יומן, רשמי בקורי אדמו"ר מליובאוויטש בארץ-ישראל, (נרשמו ע"י ר' ש. גליצענשטיין). ירושלים אב תרפ"ט (24 ע') 16° Fr. 0.75
- מנחת אוכרה בו קונטרס דורש לציון על מצות ישיבת א"י מר' בצלאל זאב שאפראן, עם תמונתו, אבני מילואים מבן המחבר ר' חנוך שאפראן, ועוד ענינים. (56 ע') סעאיני תרצ"ג 8° Fr. 2
- מנחת סולת על ספר החינוך פלפולים ארוכים לר' דוד טעביל זעהמאן (812 ע') בדפוס נ. קרונברג בילגוריי תרצ"ד 2° Fr. 5
- הנשיא בסנהדרין הגדולה סקירה על הכתות בישראל מאת ד"ר צבי טויבש. (50 ע') וינה תרפ"ה 8° Fr. 1.50
- ספר המאורות לר' אברהם אבן עזרא, י"ל עפ"י כת"י שבואטיקאן עם מבוא והערות מר' יהודה ליב פליישר (16 ע') בוקארעשט ה' תרצ"ב 8° Fr. 0.50
- ספר לחקרי הלכות בירורי דינים וענינים בחלק חושן משפט מר' חיים העליר (280 ע') ברלין תרפ"ד 4° Fr. 12
- ספרי זוטא לסדר במדבר המיוחס להתנא רבי ישמעאל, עם ביאורים הערות ומ"מ בשם אמבואה דספרי מר' יעקב זאב יאסקאוויץ, ב' כרכים (550 ע') לודו תרפ"ט 8° Fr. 8
- סקירה לתולדות עדת היהודים הספרדים בירושלים, ודין-חשבון מפעולת הועד שלהם תרפ"ט-תרצ"ג (74 ע'). Fr. 1
- נשמה מעולם האצילות לדמותו הרוחנית של הצדיק ר' ישראל פרידמאן מטשורטקוב, מאת מרדכי גוטפריד. (16 ע') וינא תרצ"ד Fr. 1
- עת הזמיר ומירות של שבת ומוצאי שבת עם פיוט להראב"ע עם פירוש ארוך מרי"ד ברקאוויטש (100 ע') סעאיני תרפ"ה 8° Fr. 1
- פשיטא הוא התרגום הסורי לתנ"ך מועתק לכתב עברי עם הערות והגהות וביאורים מר' חיים העליר. Fr. 10
- ספר בראשית (100 ע'). ברלין תרפ"ז 2° Fr. 10
- ספר שמות (132 ע'). ברלין תרפ"ט 2° Fr. 10
- פתחי נדה, דיני נדה וטבילה בשפת אשכנזית. (24 ע'). קראקא תרפ"ה Fr. 0.50
- קובץ של אגרות ר' שמואל בן עלי ובני דורו, מר' שמחה אסף. (137 ע') ופאקסמיליה. ירושלים תרצ"ז 8° Fr. 4
- קול שופר דרושים לימים נוראים ולכל השנה מר' גדליה סילווערסטאן (44 ע'). ס"ט לואיס תרצ"ז 8° Fr. 3
- קונטרס הכנה דרבה, צוואת ר' משה בן ר' עמרם מחוסט, הוצאה שניה עם ליקוטי תורה ממנו (96 ע'). וויען 8° Fr. 1

רשימת כתבי־יד העבריים הנמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים מאת י. יואל, עם מפתחות. (648 כתבי־יד, 98 ע').

ירושלים תרצ"ד 8° Fr. 3

קונטרס דרך נשר ע"ד עופות וחדשים שמקורם ממדינת צרפת (הנקראים פאוורצלעס) שאסורים, מר' נטע שלמה שליססעל ועוד רבנים (34 ע') עם תמונות

העופות. קל.ווארדיין תרצ"ד 8° Fr. 1

שו"ת הרב"ן, מר' בצלאל זאב שאפראן ובראשו ילקוט החנוכי מילי

דאגדתאי (330 ע'), ווארשה תר"ץ 2° Fr. 6

שו"ת ובחרת בחיים, להגמ"ל שלמה קלוגער (המגיד מבראד) על ש"ע א"ח ח"א, מאה וארבעים תשובות, ובראשו סקירה קצרה על התפתחות השו"ת לרש"צ שטערן, (192 ע'). נייר טוב. פולין. נסדר בדפוס נ. קרונברג בילגוריי.

בודאפעשט תרצ"ה 2° Fr. 4

שו"ת כנגה צדקה, מרבני וחכמי ירושלים נגד אחדים מחכמי בגדאד, בדבר כוללות עניי ספרדים שבירושלים, ב' קונטרסים (112 ע'). ירושלים

תרצ"ג Fr. 2

ספר השנה של הסתדרות בני א"י באמריקה, עם מאמרים מדעיים מאת

ד"ר ש. ברנשטיין, דוד ילין ועוד. (152 ע'). ניו־יורק תרצ"ה 8°

תהלים עם פי' תפלה למשה (מר' משה טייטלבוים) מצודת דוד ומצודות

ציון. (700 ע', דפוס ונייר משובח וכריכה נהדרת). ברלין תרפ"ט 8° Fr. 4

שנים אוחזין במלכות, הגוף והנשמה, הגיונות, חמשה חלקים מר' בנימן

זאב ראזאף ניו־יארק תרצ" 8° Fr. 4

שרידים מהגניזה מכ"י הפרופ. דוד קויפמאן ע"י ד"ר ווייס (100 ע')

בודאפעשט תרפ"ד 8° Fr. 3

תרגומא לחקרי התרגומים אשר על התנ"ך, השואותיהם ושינוייהם

מהעברי, וע"ד התרגומים בהתלמוד והמדרשים, מר' דוד גאלאמב.

ספר בראשית (6, 68, 486 עמודים) בראשו הקדמה ופתיחה

בה חקירות רבות הערך ע"ד התרגומים הרבים. ברלין

תרצ"ב 8° Fr. 12

ספר ויקרא (חלק ראשון, 6, 58, 410 ע') עם מבוא גדול

בו ישיב בהשכל ודעת נגד מבקרי התנ"ך, להוכיח קדושת

ספר ויקרא וקדמותו וכן ספר ישעיה אשר שמו אותו המבקרים

מטרה לחצייהם בעלילות ותואנות. וורשה תרצ"ה 8° Fr. 12

תשובות הגאונים מתוך הגניזה עם מבוא הערות השואות ומ"מ מר'

שמחה אסף, (274 ע'). ירושלים תרפ"ט 8° Fr. 7.50

## הדפסת הש"ס בספרד ופורטוגאל לפני שנת ר"ם.

חקירת הדפוסים העבריים הקדמונים נתעשרה הרבה על ידי תגליות הגניזה הקהירית, שבא תיאורן במכה"ע J. Q. R. כרך ז' עמ' 528 וביחוד כרך ח' עמ' 669. „אמתחת בנימן“ שהבאתיה בחודש ינואר 1896 מהגניזה במצרים הכילה המון קטעים נדפסים וכתבי יד. פרופ. פריימאן בביקוריו התכופים באנגליה לפני המלחמה הקדיש חשומת לב מרובה לקטעים הנדפסים שבאוסף טילור-שכטר בקימברידג' ומסקנות חקירותיו נתפרסמו בכמה כרכים של מכה"ע Z. f. h. B. כיום רווחת הדעה, כי מספר האינקונאבלים העבריים שנדפסו בספרד ופורטוגאל איננו קטן בהרבה ממספר האינקונאבלים האיטלקיים. אמנם כפי שצייתי בספרי Auto de Fé and Jew (אוקספורד 1908) בפרק הדין בדפוס העברי בספרד, לא נודעו אז יותר מתשעה אינקונאבלים עבריים מספרד, „אולם — כך הוספתי שם — קטעי הגניזה הקאהירית כוללים דפים בודדים מדפוסים שמספרם עולה לכל הפחות ג"כ למנין זה“.

פרופ. פריימאן בחיבורו Thesaurus Typographiae Hebraicae Saec. xv. (ברלין 1924) נותן דוגמאות-פאקסימיליה מארבעים ושבעה אינקונאבלים, אשר מחציתם בערך נודעו רק מתוך קטעים בני דף אחד או שנים שהוצאו מתוך כריכות או נמצאו בגניזה. אחת הדוגמאות האלה, וסימנה B 35, כוללת עמוד אחד ממס' חולין באותיות מרובעות, הפנים לבדו בלי פירוש רש"י. זאת היא שם הדוגמא היחידה מש"ס דפוס ספרד ופורטוגאל. המחבר שם רומז אמנם לספרו Census עמ' 42, אך ספר זה לא ראה עדיין אור.

במאמרי בספר היובל לכבוד סימוןסן נמצאת רשימה משמונה מסכתות הש"ס דפוס ספרד ופורטוגאל. מהן היתה רק אחת ספר שלם, והשאר היו ידועות רק עפ"י קטעים בני שנים שלשה דפים. קניות חדשות וידיעות נוספות הרחיבו את מספר המסכתות האלה לשלש עשרה (1), מהן ארבע מסכתות שלמות פחות או יותר, והשער קטעים.

עכשיו נמצא בידינו כל הפנים ממס' חגיגה, הכוללת 42 דפים (וגם יש לי שלשה דפים כפולים); יותר משלשה רבעי מס' תענית (32 דפים, מתחילת המס' עד דף כ"ד ע"א); 79 דפים במס' יומא (הדפים י"ח, י"ט, ל"א, מ"ט עד ב"ג, נ"ה עד הסיום — בערך חמש שמיניות); 2 דפים ממסכת כתובות (דף צ"ח ודף ק'). כל הדפים האלה יש להם הסימנים האופייניים (דרך ההדפסה, נייר ואותות המים) אשר למס' קידושין שבבריטיש מוזיאום, אשר קטע ממנה נמצא גם באוסף שוקן וכעת הוא בספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים, כל אלה יעידון יגידון, כי לכה"פ חמש מסכתות שונות יצאו מתחת

(1) ברכות (שתי פעמים), ביצה, חגיגה, יומא, מועד קטן, תענית, כתובות, גטין, קידושין, שבועות, חולין, מדות.

מכבש הדפוס הלזה, ואולי עוד יותר, שלש מהן יש להן קולופונים בסופן, ככלי שזכרו בהם, אמנם, שנת הדפוס ומקומו.

אחרי עיון דק והשוואה מפורטת אני מרהיב בנפשי עוז להניח, כי כל המסכתות האלה הן אינקונאבליים מדפוסים ספרד ופורטוגאל. המ"מ הישן לש"ס דפוס פורטוגאל נתאמת עוד קודם לכן. ממס' גיטין דפוס פארו רנ"ו קנתי לפני זמן לא כביר את שמונת הדפים האחרונים והקולופון בכללם. הדפים נמצאו בעיר קאשאן בארץ פרס. פירוש רש"י נדפס כאן באותיות מרובעות. לקטעים דומים ממס' ברכות ושבוועות רמז זליגמן, שגילה לראשונה את הקולופון בכריכת ספר באוצר הספרים שבליידן ותיאר אותו במכה"ע Z. f. h. B. כך ט' עמ' 14.

המסכתות האלו דומות אמנם בתבניתן למס' עירובין שנדפסה בשנת רפ"א בשאלונקו או בפאס, אבל זולת זה הן נבדלות ממנה בכמה קוים עיקריים. (א) אופיני לכל חמש המסכתות הוא אות-המים שבנייר, שבא בשתי צורות: (1) יד אדם, אשר מאצבעה האמצעית נמשך ויוצא למעלה מקל קטן ועליו כתר; (2) ריבוע נצב על אחת מקרנותיו ומכוסה כתר גדול בעל חמש צלעות. אותות-המים האלה, אשר כמהם לא נמצאו זולת זה בשום דפוס עברי. הראשון כנראה נייר פאלירמו משנת 1478, את השני לא יכולתי לזהות עפ"י ספרו של Briquet על אותות-המים (פיליגראנים).

(ב) שם בן ארבע בא בכל המסכתות האלה בצורת הסמל  $\text{L}$  שכפי הנראה לא יכירנו מקומו בשום דפוס עברי אחר מלבד אחד. הסמל הוא אות  $\text{L}$  אשר נמתח עליה קו מאוזן ועל הקו תלויים שלשה קוים קטנים כעין שלש יודיין. הספר היחידי שבא בו הסמל הנ"ל הוא טור אבן העזר דפוס גאד אלחג'ארה רמ"ב עמ' א' שורה 8, שממנו נמצא אכסמפלר אחד בספרית הבודליאנה והיה מתואר כיחיד בעולם, אבל כרביעית מאכסמפלר נוסף נמצאת גם ברשותי. — הפ"א הסופית (ק) שבכתב רש"י יש לה קו מלמעלה כעין הפ"א הסופית שבטור אה"ע חו"מ ויו"ד מדפוס גאד אלחג'ארה הנ"ל. מלבד זה יש עוד כמה סגולות טיפוגרפיות המשותפות לטור דפוס זה ולמסכתות הנ"ל.

(ג) במקום חזרה על המלה האחרונה של הדף אחרי השורה האחרונה של אותו דף, נשגתה כאן המלה האחרונה משורה האחרונה של דף חזרת בראש השורה הראשונה של הדף הבא. מספרי הגליונות, שברגיל הם באים בדפוסים אחרים בשולי העמוד הראשון של כל גליון, לא באו כאן כל עיקר.

(ד) המשנה והגמרא נערכו במסכתות האלה באופן כזה, שלפני כל פרק מפרקי הגמרא נדפס כל פרק המשנה השייך לאותו פרק הגמרא. סדר זה הנמצא בכמה כ"י הש"ס לא נמצא בשום דפוס אחר.

(ה) שינויי הנוסחאות בפנים הגמרא יש להן חשיבות מרובה. יש בידי מס' יומא מדפוס בומבירגי [הוצאה א'] הכוללת הרבה הנהגות כ"י בגליונות, והנהגות רוב ההנהגות האלה מתאימות עם נוסחאות מס' יומא מדפוס זה (למשל בדפים נ' עד נ"ג ובדף ס'). בסוף פירוש רש"י למס' חגיגה יש כאן הערה אודות תקופות ניסן ותשרי, שלא נמצאה בשום דפוס אחר ואף לא בדפוס פיאורו. הרושם הראשון, כי המסכתות האלה דומות למס' עירובין דפוס פאס

שאלוניקי) והן גם בנות זמנה, אינו מתאמת. הדפסת המסכת הזאת היא יותר ברורה ומשוכללת מאשר במסכתות הנ"ל. זה יש גם מספרי הגליונות, מה שאין כן באלה וכן נחלק שם כל פרק מפרקי המשנה למשניותיו כמו שהוא בדפוסים הרגילים.

אשר על כן דעתי נוטה, כי גאד אלחגארה או אולי טולידו הם המקומות אשר שם נדפסו המסכתות האלה. העובדה שבקולופונים ממסכתות אלה (כאמור, נמצאים לפנינו כיום שלשה קולופונים) לא בא זכר לא לשנת הדפוס ולא למקום הדפוס, מקורה אולי בזה, שלא היה נהוג כן בספרד להזכיר תמיד שנת ומקום הדפוס בקולופון, או שהמסכתות הנמצאות לפנינו הן חלק מש"ס שלם (או לכל הפחות שני סדרים שלמים) שנדפסו ביחד בספר אחד. ואולי נזכרו השנה והמקום בקולופון של כל הספר. הזמן המגלה לנו חדשים לבקרים ספרים שנאבדו יורנו גם בזה, איזו משתי אפשרויות היא הנכונה.

גאד אלחגארה היתה מרכז יהודי חשוב, צפונית-מזרחית למדריד, והיתה לה גם היכולת להביא גייר מפאלירמו, שעמדה אז תחת שלטון הספרדים.

חולדות הדפוס העברי בחצי-האי האיברי לא מצאו עדיין את תשומת לב הראויה. למשל הדפיס ר' אליעזר בר' אברהם אלאנתאסי ספרים באישאר בשנות רמ"ה ורמ"ז. אח"כ בשנת ר"נ ולבסוף לא יאחר משנת רנ"ב. בינתיים הדפיס ספרים בלישאבון בשנת ר"ג. ואם אנו רשאים לזהותו עם המדפיס ר' אליעזר טולידאנו, כי אז הדפיס בלישאבון גם בשנות רמ"ט ורנ"ב. עד כה לא מצאנו עדיין ספרים עבריים שנדפסו בטולידו. אבל אולי מרמז לנו הכינוי "טולידאנו" (— איש טולידו), כי ר' אליעזר הדפיס ספרים גם בטולידו בשנות רמ"ז ורמ"ט.

השאלה אינה פשוטה כל כך. אבל אם הדעה המוצעת פה, כי המסכתות הנ"ל נדפסו בגאד אלחגארה, יש לה יסוד מוסד, כי אז מתאימה היא עם דעת המו"ס הירושלמי מר וואהרמאן. שהיה הראשון שהציע את המסכתות הנ"ל למכירה וגם הוא רשם את העיר גאד אלחגארה כמקום הדפוס.



## שיר לא נודע מאת ר' יהודה אריה די מורניה

מאת דוד מניד, לנינגרד

השיר, אשר עליו אדבר פה, אמנם כבר נדפס, אבל אפשר היה לו בנקל להעלים מעיני החוקרים מפני שתי סבות: האחת — אין חתימת שם המחבר תחתיו, והשנית — מחמת כי נדפסו הברות הברות תחת תוי זמרה שחבר המזמר — בחצר ההרצוג — במנטובה — שמה די רוסי לזמר לפני חופת חתנים, בשנת שפ"ג (1623) יצא לאור בנוניציא: חבור קטן בתבנית 4<sup>ה</sup> קטנה בשם, השירים אשר לשלמה, מזמורים ושירות ותשבחות אשר הביא בחכמת הנגון והמוסיקא לשלשה

ד' ה' ו' ז' ח' קולות כמ"ר שלמה מהאדומים יצ"ו מדרי ק"ק מנטובה" י"ש לו  
שער גם באיטלקית: „Salmi e cantici ebraici [5 composizioni a 3 voci e] 28  
composizioni a 4, 5, 6, [7] 8 voci di Salomone Rossi, ebreo  
Mantovano", ונדפס אצל האחים בראנאדיני (1). והשיר הזה כתוב, כאשר  
אמרתי, הברות הברות בין השיטין של הקומפוזיציה המוסיקלית האחרונה שבחבור  
הנ"ל.

ר' יהודה אריה די מודינה, כנראה מהקדמתו לחבור זה, לקח  
על עצמו להיות מגיה הספר. אמנם, בהיותו ידידו של המחבר המזמר, לא רק  
הגיהו כי אם גם כתב כל מה שנדפס שם בעברית, בל"ס גם הקדמת המחבר  
והקדשתו להשר משה סולם תורגמו עברית או נכתבו לכתחלה בעברית ע"י ריא"מ,  
ואין ספק כי גם השיר העברי שנדפס לתהלת הספר הוא מעשה ידי די מודינה,  
כאשר גם הפסק בדבר היתר השירה הדתית בגולה שמצא להכרח להקדימו  
לפני הקומפוזיציות המוסיקאליות (2).

כי השיר שיבא להלן הוא פרי רעיונו של ריא"מ אין אצלי כל ספק, יען  
הסגנון והתוכן שלו מעידים על זה. מלבד זה שיר כזה לא נודע לי ממקום אחר.  
בלוח המקורים שבראש ס', „אוצר השירה והפיט" להפופ" ר"י דודון נמצא גם  
חבורו של די רומי הנ"ל, בודאי הביא רי"ד באוצרו את השיר שבראש הספר,  
אבל אם גלוי היה לעיני רי"ד השיר לחופת חתנים קשה לי לברר, מפני,  
שלדאבונני, אין לי עוד מן האוצר ההוא מאות ל' ואילך, והתחלת השיר הוא  
באות ל' („למי אחפון לעשות") (3). איך שיהיה, השיר הזה שוה הוא, כי הקהל  
העברי בימינו ידע אותו, וגם מחברו שוה, כי יפרסמו אחד משיריו הנסתרים עד  
היום הזה.

## שיר לחפת חתנים

למי אחפון לעשות  
יקר הן לנפשות  
בזונג נכנסות  
בנבר בעצמה.

(1) בשנת תרפ"ג (1923) למלאת שלש מאות שנה לתחלת הדפסת תוי זמרה בתוך  
עברי חברתי מאמר מפורט על הספר הזה ועל מחברו ויתר חבוריו במוסיקא הכללית,  
שקראתי שתי פעמים בלנינגרד (באינסטיטוט של הממשלה לתולדות האמנות, ובאספת  
חברת מפיצי השכלה בישראל) ופעם אחת במאסקוי (באספה כללית של חברת דורשי  
המוסיקה העברית), שהיה אח"כ נדפס במאסף הרוסי השלישי בעריכת א' רימסקי-  
קורסקוב: Musykalnaja Ljetopiss, III. Ljeningrad 1926. ספרו של די רומי כנראה  
יצא לאור בשמונה חוברות (חוברת — לכל קול וקול). אני השתמשתי או בעקסמפלר  
„קטן" שנמצא בספריית האקדמיה לסרעים פה במוזיאון האזיאטי.

(2) את הפסק הזה הזכירו החכם ר' נחמי' שמואל לייבאוויטש בספרו תולדות  
ריא"מ והרה"ח ר' בועז כהן בספרו החשוב „קונטרס התשובות".  
(3) עינתי בספר „אוצר השירה והפיט" ולא נזכר השיר הזה (הערק העורר).

בְּטָרֶם אֶל יָצֵר  
נִשְׁמָה מֵאוֹצָר  
מִקְוֵה נִתְבָּצֵר  
לְכָרוֹג נִרְשָׁמָה (1)  
לְהַנְחִיל לוֹ כְּבוֹד  
בְּנֵי תוֹרָה לְמֵאֵר  
וּבֹהֶה לֹא יִחַמֵּד  
אֲשֶׁר מִי יִתְרִימָה (4)

לְמֵאן בְּעֵי חַיִּי  
לְעוֹר לוֹ תִּהְיֶה  
בְּנִגְדוֹ לֹא תִּהְיֶה  
וּבַעֲבוֹר הִרְעִימָה (2)

הֲלֹא כַּבִּיר חִילֹו  
לְמוֹכֵר בְּרִישׁ-לוֹ  
בְּדִי לְיִקַּח אֲצִלֹו  
לְבַת קְנֵה חֲכָמָה (3)  
אֲשֶׁר בֹּהֶה סוֹפֹו  
לְכַבְּדָהּ מְגוּפֹו  
וְתַחֲסֶה בְּכִנְפֹו  
יַעֲרֶ-בֵּיתוֹ רָמָה (6)

- (1) הבית הזה מיוסד על אנדת חו"ל (מו"ק יח. סומה ב., סנהדרין כב.) ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ומכרות בת פלוני לפלוני.
- (2) רמז לדרשת רז"ל (יבמות סג.) על ל' הפסוק, "עור כנגדו" -- ובה עזרתו לא זכה כנגדו, הזכות הזאת לפי רעיונו של המחבר פה תלויה באדם עצמו, ר"ל אם רוצה הוא להיות (=למאן בעי חיי) בשלום, או הוא זוכה כי האשה תהיה לו "עור" ולא תהיה לו טערה, כנגדו, והוא מצדו, להרעימה.
- (3) ע"פ אנדת חו"ל (פסחים מ"ט.), "לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם" (לבת קנה חכמה, ר"ל את בת איש שקנה חכמה, -- יחס שאליו תחת יחס הפעול כידוע מצוי טאר במקרא).
- (4) רמז להאגדה הנ"ל, שאחד מסעמיה הוא: "טובטח לו שבניו יהיו תלמידי חכמים", וכנראה משמעות השורות, ובוזה לא תחמוד אשר מי יחרימה" קאי על בת עם הארץ, ר"ל שלא יחמוד על כן ("ובוזה") האדם לישא בת עם הארץ אשר יש אחד מן החכמים שיחרים אותה, ועל בנותיהן [של ע"ה] הוא אומר ארור שוכב עם בהמה" (פסחים מ"ט:).

(5) הבית הזה מחובר לרעיונו, כנראה, עם הבית שלפניו, האשה אם היא בת" שכל, או היא, כאובלת לחם בעלה (הבעל חייב... במונותיה... כתובות מ"ו: במשנה) שוקמה ודוממה, כרחל לגוויה", ולפיכך סופו של בעלה כי יכבדה יותר מגופו. ואם גם למראית עין היא חוסה רוחת כנפו, אבל באמת היא רמה על ביתו, המשורר טשטשט בל' חו"ל: "האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו..." עליו הכ' אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמות ס"ב: סנהדרין ע"ו:), וכנראה גם הבית בר"ה, וראו הרעמים" מחובר ברעיונו אל הקודם, בלומר שלום באהלם חמיד (תמיס').

וְהוּא יִמְשָׁל אוֹתָהּ	וְרָאוּ הָעַמִּים
וְהִרְבָּה חֲפָתָהּ	בְּכֹדֶם בְּלִיָּמִים
בְּגִיל תִּבְנֶה בֵּיתָהּ	וְעוֹד יִחַדּוּ תַּמִּים
בְּלִי רִיב וּמְהוּמָה (1)	בְּרַחֲקֵם מִמּוֹמָה
וְאַתָּה, אֵל שְׂדֵי,	תִּשְׁוֹקֵת הָאִשָּׁה
תִּבְרָךְ לִיְדִידִי	הֲלֹא הִיא אֶל-אִשָּׁה
לְעַלֵּם לְבִלִּי בִי,	אֲשֶׁר הוּא הַעוֹשָׂה
לֵאיוֹן קֵץ וְלַעֲלָמָא.	וְיִצְרָה בְּבִלְיָמָה



## שלשה פיוטים חדשים לרי"א ממדינה

מאת ש. ברנשטיין, ניו-יורק

במבוא לדיואן לר' יהודה אריה ממדינה (פילדלפיה 1932) הבעתי את ההשערה שלמרות שקידתו המרובה של הריא"ם להכניס אל אוסף פיוטיו זה שקראתו בשם "כל שירי יהודה" את כל מה שכתב בלשון פיוט ושיר, נשמטו על ידי סיבות שונות כמה מפיוטיו שנשארו טמונים מעיני הרבים עד היום הזה. ב"כל כתבי המדינה" שהו"ל החכם אריה בלוי, המדינה בעצמו רומז כמה פעמים על פיוטים שונים שחיבר לרגלי מאורעות שונים ובאוסף שלו אין אנו מוצאים שום זכר להם (2). נאמנו עלינו דבריו של נכדו ר' יצחק מן הלויים שהעיר שאביו זקנו המהולל כתב המון פיוטים למלכים ושרים ולכהני הכנסיה ולעוד מספר הגון של גדולים שאינם מבני ברית, בשעה שמספר הפיוטים מסוג זה שנשמרו לנו בהדיואן שלו קטן הוא ודל מאד (3) שכמה משיריו שחבר לכבוד נוצרים חשובים אברו לנו ונשארו נעלמים אפשר לראות גם מן העובדה שאפילו פיוטים שהדפיס בספרים עבריים נעלמו ונשכחו מאתנו, ואם כך היה גורלם של פיוטים שנשארו בחוגים יהודיים יכולים אנו כבר לשער מה שהיה גורלם של פיוטים כאלה שנשלחו למתחברים וגדולים נוצריים, כלומר, למקומות שהיתה להם לפיוטים תקוה רפה מאד לצאת משם לאור עולם.

כאן אני בא לפרסם שלשה פיוטים נוספים לריא"ם שאספתי ממקומות שונים

- (1) לשון הכתוב (בראשית ג' ט"ו). בשני הבתים הללו המסורר מבאר זאת באופן משונה, ואולי גם פה סמך את באורו על איזה מקור קדום שנעלם ממני.
- (2) עיין "דיואן" לריא"ם מבוא עמוד כ"א, ובנוסף הספר עמוד 35 הערה 24-25.
- (3) עיין בהקדמתו לספר, סגן וחרב" הוצאת גיגר

ושצריך לצרפם ל"כל שיריו" בה"דיואן". שלשה הפיוטים האלה נזכרים ב"אוצר השירה והפיוט" ל"ישראל דוידזון וגם המקומות רשומים שם. הספרים יקרי-המציאות מהדפוסים הישנים שבהם נכללים הפיוטים נמצאים בהספריה של בית המדרש לרבנים בגיריורק ומתוכם אני מביא כאן את החמרה.

שלשת הפיוטים האלה שהם כמו רוב פיוטי-המודינה שקולים וקצובים, נכתבו בזמנים שונים רחוקים זה מזה, בחיי המחבר. הפיוט הראשון, "ישר לבית בינה" הוא משנת ש"ט (1599) כשהיה המחבר כבן עשרים ושבע שנים והיה אז פייטן חביב לכמה מוציא-לאור של ספרים ומחזורים שהיו רודפים אחרי הסכמותיו ה"פיוטיות". מאותו זמן לערך (1601) הוא פיוטו השני, "ידות נייר ודיו" שנדפס בחור "קול קורא" במדה ידועה בספר כה חשוב ועממי כמו "ארוי חלבנו". הפיוט השלישי, "מי יערוך" שהוא שיר תהלה לכהן נוצרי מפורסם נושא עליו כבר את מספר השנה 1643 כשהיה המחבר כבן שבעים ושתיים שנים לערך. הנה בגיל כזה ידע איפוא המודינה לחבר סוגיט יפה המעיד בבירור שגם בזקנותו לא פג ריחו הפייטני של האדם המפליא הזה. מתוך העובדה שרוב כה חשוב כר' עמנואל פורטו חשב לו זאת לכבוד לו ולכהן הנוצרי שלכבודו הקדיש את ספרו ועיין בהערה למטה) להכניס שיר תהלה מהמודינה. יחד עם שאר הסכמות ושירי-תהלה של כהני-דת נוצריים מפורסמים אפשר לראות באיזה יחס של כבוד והערצה התייחסו לריא"ם בחוגים יהודיים ונוצרים גם לעת זקנתו כשהסתלק ממשרתו ומהשפעתו בקהילת וויניציאה (1).

ואלה הם שלשת הפיוטים החדשים שלא נכנסו ל"דיואן"

## (א 2)

וכראות יושב אהלים ממדקי הרבים חמשכילים. שר בשירים. וממשל משלים. הח"ר יהודה אריה ממודינה זי"א. המלאכה ערוכה כהלכה. לכל הבא לשפוך שיחה. תפלה וברכה. פתח פיו בזמרה זכר למקדש כהלל. משבח ומפאר וכה מלל.

(שתי תנועות. יתד ושתי תנועות בכל חרוז)

ישר לבית בינה הולך, ובתחינה ובקול דבר רנה הומה להרפא  
אישים תמור אשים הצים ומגישים יום יום זמר ראשים המעריך מפי  
לאור לאד שלם ובכל דבר אלם יאיר לתיב עלם אף שב ואיש רפה  
היום קחו תמים אתם מתוכמים כי הוא אל ימים תרשים ואור ישפה

(1) ועיין אדות זה בספרו של ההספריין המובהק ססיל רות, "ויניציאה" (פילדלפיה 1931) בפרק על המודינה. וראה גם ליבוביץ חולדות ריא"ם בסוף הספר.

(2) הפיוט הזה נדפס במחזור כמנהג אשכנזים, חלק ראשון. ויניציאה ש"ט (1599) בעצות השר זאן בראנאדין ונדפס גם כן במחזור דפוס ווילהרמסשארף שנת תג"ל (1673) שני המחזורים האלה נמצאים באוסף זולצברגר של הספריה של בית המדרש לרבנים בגיריורק, והעירני עליהם ירד הביבליוגרף המופלג מר יצחק ריבקינד. הבית האחרון, כ"א מחזור יפ"ה - ש"ט.

תבא רננה בו כל עת כפי מיבו רב טוב בתוך קרבו גלוי לכל צופה  
 פירוש בחן פרוש מנהג זמן דרוש אל סוג כבר גירוש נתן ולא חופה  
 מחזור כמו מחזור חמה ורב מזור על כן כמו אזור ידבק ליד ופה  
 גרפס בויניציה שרית יפה פיה בשנת ימי בכיה ב"א מחזור יפ"ה

## ב.

## שיר חדש 5.

קול ה' סובר ארזים ויסבר ה' את ארזי הלבנון סברה ודעת סוד ובינה.  
 שמע החכם הנעלה הח"ר יהודה אריה ממדינה נר"ו. אשר את משוררים נמנה.  
 והיתה לו עדנה. ותשכון עליו רננה. ואל כל הקורא כה אמר וכה ענה.  
 (המשקל. ב' פעמים: שתי תנועות יתד ושתי תנועות. יתד ושתי תנועות).

ידות	נייר ודיו	אשר אתה	רואה	לספר קל	ודק דומים
יער	יפה נוף הוא	משוש כל איש	אוהב	דבר תורה	לניחומים
ארזי	לבנון בו	אשר נמע	בעת	חכמים ה'	מחוכמים
לחת	לכל אחו	בענפיהם	חיים	שתולים פה	ונרשמים
מדרש	שמו כונן	אשר כונן	ניבו	במתק רב	וממעמים
פרקי	והיכלות	כתב כהן	גדול	משרת אל	בבית רמים
ספר	אמונה בו	ובמחון	עושה	בדעותיו	אנוש תמים
ספר	אשר נקרא	בשם ניקוד	עם מ'	עין חכמה	כמתאימים
עקר	וסוד חשמל	וגם דרך	עיון	כלל רבות	כנסתמים
כלם	ברורים עור	מדים יחרו	הנם	מהוגנים	מבושמים
חדש	ראה זה הוא	ואל תאמר	הנה	כבר היה	לעולמים
כי אל	דפוס עתה	הביאוהו	מרבנים	זכות רבים	ומשרימים
לכן	בחן להם	תנו תורה	גם ל'	מחברים	בכל עמים
ללקוט	פרי מיבו	ולקנותו	אל ת'	היו היום	בנרדמים
את כ'	ספכם שלחו	עלי מים	כי תמ'	צאו אותו	ברוב ימים

5) הפיוט הזה מיוסד על שער הספר הכולל צ"מ עמודים בסורטאט ממוצע  
 וזה הנוסח שלו: ספר ארזי לבנון והוא כלול משבעה חבורים מתוקים מדבש ונופת  
 צופים: ראשונה. מדרש כונן מיוסד על פסוק כונן שמים בתבונה. ואחריו ספר  
 האמונה והבמחון מהרמב"ן ז"ל אשר נמצא כמס באוצרות ספרי הנעלה במהר"ר  
 שמעון רומאני כ"צ יו"א, וספר הניקוד וגם סוד החשמל להרב האלחנאי רבי יוסף  
 גיקאטיליא זל"ה וספר מעין החכמה. ואחריו ספר פרקי היכלות לרבי ישמעאל  
 כהן גדול זצ"ל. ועוד קצת כללי מדרש רבה למעיינים להו כ"ז השלם כמהר"ר אברהם  
 עקרא נר"ו ואם הם מעמי הכמות הלא הם רבי האיכות וכלם לא ראו פני הדפוס  
 עד עצם היום הזה. ואפריין נטמי למחויקי ידי המדפים הלא הם הנבון בה"ר  
 נסים שושן והבחור ונחמד אלישמע בן האומן הישיש נודע בשערים שמו ישראל  
 היופרוני יו"א, גרפס בויניציה בבית זואן די גארה שנת שס"א לפ"ק (1601).

ג 16.

אמרי שפר, ידבר הספר, אל האדון השר והטפסר.  
(שתי תנועות, יתד ושתי תנועות, יתד ושלש תנועות)

מי יערוך אלי ולא שוחח  
מכל מחוברים אשר חוברו  
נקרא עליהם שם ובו נהדרו  
גדול, כמו עלי 7, להשתבח?

בהיר במשפחתו כאור זורח  
מאז קציני עם ועוז אורו  
כל התבונות בו באר הפרו  
חכמות וכל דעה במעם ריח

אליו שלחני אנוש. בן עבר  
בו הוא להתכבד. והנה שכח  
גם לי וכבוד רב בכל צד ועבר

ובכן לרובירטו ופפאפאבה  
לפני מרום כסאו בכל בית חבר  
קמה אלומתי 8 וגם נצבה 9

# R. 10 LEO MUTINENSIS

6) הפיוט הזה הוא שיר-הללה לכבוד הכהן רובירטו פפאפאבה (Papafava) נרפס בספרו הלטיני של הרב עמנואל פורטו המוקדש לאותו כהן, והנושא שער כזה: DIPLURANOLOGIA, qua duo Sacrae Scripturae miracula de regressu Solis tempore Ezechiae et immobilitate Luminarium sub Josue declarantur ab Emmanuele Porto Rabbino. Patavii, Typis Sebastiani Sardi 1643.

הספר נרפס בפורטאט סמוצע וכולל שבעים ושנים עמודים עם ציור אחד. מלבד פיוטו של הטורונה הספר כולל בסבואו פיוט, הסכמה ותהלה באיטלקית ובלטינית לספר ולהרב פורטו מאת הבהנים הנוצרים: סציפיו גרנרימוני, יואנים רהודיוס, מהומס ברטהולמיניס ובנידיקטוס ארקוסינוס. על מציאותו של ספר זה העירני ידידי הביבליוגרף הגדול הר"ר ישעיהו זנה שהואיל בחיבתו גם להעמיד את הספר יקרה-המציאות הזה לרשותי.

7) עלי-הכהן.

8) אלומתי, כנוי לפיוט הטובא בתור מתנה.

9) נצבה, כאן בחרו נשמרת הברתו הספרדית של הטורונה.

10) Rabbino-R, כך הטורונה היה חותם שמו בלטינית.

## לקורות ישראל בעיר קושטא<sup>(1)</sup>.

התקנות אשר תקנו חכמי דור ודור (2) יתנו לנו ציור מחיי אבותינו ומנהיגיהם כמה שקדו על תקן עולם היישוב לפקח על סהרת המדות ובייחוד על התרחקות מאהבת המותרות והעדונים המכלים ממוגן של ישראל ומעוררים קנאת לאומים עליהם.

יחידה היא במינה התקנה שנעשית ע"י קהל קושטא לפני מאתיים שנה בערך להגביל נדוניית בנות העשירים בראותם בזה טובת העניים שלא יצטרכו „למכור כל מה שיש להם“ לצורך נדוניא. ואני מעתיק אותה כאן, אות באות מתוך הכתב-יד אשר בידי (3).

## „הסכמה הנעשית על המדודים<sup>(1)</sup>“

„קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם אלה הדברים. ראשון לכל דבר איש איש מבני ישראל מתושבי העיר הזאת המארג את בתו העשיר עד חמשה לבנים (2) של עריכה (3) ולא עד בכלל לא ירבה לתת לחתנו בתורת מדודים הנקרא קונטאנט<sup>2</sup> כי אם סך אלף גרוש<sup>2</sup> ואין עוד. וזאת שנית מנהגם של ישראל שנהגו לתת מתנות ומשלוח מנות איש אשר כברכתו מן יומא דגן ולעולם לא יוסיף לתת יותר ממאתים גרוש<sup>2</sup> שהוא העשיר. והנדינא לא יכול לתת יותר מעשרה מלבושים וג' בוטונאדוראש של זהב ואזור של זהב מאדריש והכתובה אינם יכולים לכתוב יותר מששת אלפים וחמש מאות גרוש<sup>2</sup>. — והנערכים הפורעים חמשה לבנים של עריכה וכן מחמשה למטה אינם יכולים לתת לחתנו בתורת מדודים כי אם סך ז' מאות גרוש<sup>2</sup> ומתנות עשרים למאה מהמדודים. כלל של דבר בין הנותן אלף גרוש<sup>2</sup> של מדודים בין הנותן ז' מאות גרוש<sup>2</sup> אינם יכולים לתת מתנות ומשלוח מנות כי אם עשרים למאה. וכן הנותן מאה גרוש<sup>2</sup> של מדודים

(1) היא עיר Konstantinopel, ובספרות העתיקה נכתבה באופנים שונים קושטא קושטאנדינא קושטאנטינא קונסטנטינא ועוד.

(2) ראה אוצר ישראל ערך תקנה (ברך י' עמוד 297-304).

(3) כן ישנן בידי תקנות בענינים שונים של בית דין הגדול דק"ק קושטא ארבעה דפים, מסודר לחדשי השנה. בדף א': „עץ חיים היא למחזיקים בה“... בדף ג': „ועיר ציו חכמים באזהרה גדולה וכל דבריהם כנחלי אש“... בשפת לאדינו — שפניולית. נדפס בערך שנת ת"ק, יחיד בעולם.

(1) המדודים — נדוניא שמכניסה אשה לבעלה בכסף מלא.

(2) שם מסבך תורקות.

(3) מ"י שהקהל העריך והמיל עליו מס יותר מחמשה לבנים לשנה.

ג"כ אינו יכול לתת מתנות כי אם עשרים למאה והנותן ז' מאות גרוש אינו יכול לתת יותר משמונה מלבושים ובוטונאדוראש שנים ואזור של זהב א' והכתובה אינו יכול לכתוב יותר מחמשה אלפים גרוש. והוברר שאין לחתן לשלוח לכלה ברייליש ומיני מתיקה בלא דורות כי אם שני פעמים א' ביום השידוכין וא' פורים ראשון. והכלה לא תשלח לחתן שירייו ופוט"י כלל אמנם העשרים למאה של המתנות תוכל לשלוח לחתן שני פעמים הא' ביום הסבלנות והא' תוך זמן האירוסין והחתן אם ירצה לשלוח לכלה תכשיטין של זהב לא יוכל לשלוח כי אם אוק' א' של מיני מתיקה לבד ולא ירשה שום קרוב מצד הכלה לשלוח שום מתנה [תוך 4] זמן האירוסין עד יום החופה ובפירוש איתמר כי האיש אשר ארש אשה קודם ההסכמה ונתן לחתן מדורים יותר מהסך הנז' לדבר הזה אין בו עון אשר [חטא] ואינו בכלל הסכמה רק בענין הכתובה והמלבושים כנז'. את כל זה קבלנו עלינו מיום הזה ואילך ככל ההסכמות הנעשית מימות בן נון ע"ה ושום בר ישראל לא יוכל לעבור על ההסכמה הזאת והאיש אשר יעבור על א' מכל הנז' מלבד דעבריינא יתקרי גם ענוש יענש חמש מאות גרוש בתורת קנס לג' הקדשות שהם לת"ת ולג"ח וליתומות ושומע לנו ישכון בטח והי' זה ביום ה' שלשה לחדש כסלו בשנת ה'תפ"ו ליצירה בקושטנדינא ושריר וברור ואמן ואמן ונכון וקים.

אנחנו הבאים על החתום ראה ראינו את כל אשר עשו זקני וטובי ומנהיגי וגבירי צירינו רוב מגין ורוב בנין החתומים מאחורי הדף והנה טוב מאד אף ידינו תכון עמהם ובכן גוזרים אנחנו בכח התורה שמהיום הזה ואילך לא יוכל שום בר ישראל מיחידי צירינו לפול דבר מכל הכתוב בהסכמה הנז'ל והאיש אשר יעשה בזון לעבור על א' מכל האמור מלבד דעבריינא יתקרי וענוש יענש כאשר הושת עליו ובפרט על דברים אלו האמורים שהן קצבת המדורים והנדונינות ומתנות ערך למאה וסכי הכתובה כל המסיף על זה בכדי שאין הדעת טועה מלבד מה שהושת עליו הרי הוא בכלל ארור ולטרקיה חויא דרבנן דלית לי' אסותא והבדילו ה' לרעה ושום בר ישראל לא ישתתף עמו לא באכלו ולא בגילו והרי הוא מובדל ומופרש מעדת ישראל ותנאי ה' דברינו שאם באולי המצא ימצא איזה יחיד שהוא מוכרח במעשיו לתת לבתו יותר מהאמור בהסכמה הנז' לסיבות ידועות מחויב לבא לפני ב"ד הגדול שבעיר להודיע [להם] הסיבות ואז יהי' רשאי לעשות כפי מה שיאמרו הב"ד וחייבין דיני ומורשי הזמן שבכל שנה ושנה לעמוד ולפקח על עניני הסכמה הזאת ששים בר ישראל לא יעבור על א' מכל האמור וקולר זה תלוי בצוארם שכל בר ישראל שיעבור

על א' מכל האמור אחר שיתרו בו ולא יאבה לשמוע מלבד שהוא בכלל ארור כאמור גם הם מחויבים לרדפו ולענשו עד חרמה ושומע לנו ישכון בטח.  
עוד הסכמנו וגזרנו בכח התורה שכל איש אשר יש לו בת לסבל (5) לא יוכל לסבל אותה כי אם לפני חכם א' מן החכמים המיוחדים שבעדה וכל איש אשר יעבור על זה ענשו יענשו אותו ואת עדיו דייגי הזמן לפי ראות עיניהם וכל העם ישמעו ויראו ואיש על מקומו יבא בשלום ועלנו תבא ברכת טוב.  
והי' זה ביום א' לטבת ה'תפ"ו בקוש' ושריר וקיים

יוסף בכמ"ר ישעי' מטראני (6) ו"פ.  
חיים בכמ"ר חנניא רוואנים.  
שמואל הלוי (8).  
חיים קמחי.  
יאודה רוואנים (11).



דוד פרענקיל, וינה.

## דקדוקי ספרים.

ע"ר הברלים שונים שיש בין ספר לספר מדפוס אחד.

סימן י"ג משו"ת מהר"ם לובלין (דף י"ד מדפוס ויניציא שצ"ח) עלוטה בערפ"ל והוא לפנינו כספר החתום. בבריטיש מוזעאום נמצא ספר כת"י מר' יהודה ארי' ממודינא מכונה בשם שו"ת זקני יהודה (1) אשר לא נדפס מעולם ובו פרק אשר יחל אור על תשובה הנז' ועל פיה יתבארו לנו כמה ענינים.  
התשובה מתיחסת אל המחלוקת שהיה בין שני חכמי איטליא, ר' רפאל

- (5) מלשון סבלונות ור"ל לטורח.
- (6) ר' ישעיה ה' בנו של ר' יוסף מטראני הראשון (שם הגדולים לר' חיים יוסף דוד אוליא"י קצ"ח).
- (7) המחבר ס' מחת אפרים וע' שם הגדולים הנ"ל א', רכ"ז.
- (8) עיין שם הגדולים הנ"ל ש' ק"מ.
- (9) שם י' ק"ב (ועיין הערת מנחם ציון לר"מ קרענגיל בשם הגדולים השלם).
- (10) שם ח' י"א.
- (11) שם י' ס"ג והוא המפורסם בספריו משנה למלך, פרשת רכבים.

(1) (תחת מספר Add 27148). ויש לפנינו ב' שערים. אחד שסדרו הרב המחבר ר' יהודה אריה די מודינא וזה לשונו, זקני יהודה. פסקים ותשובות לשאלות נשאלתי לחוות דעו אף אני נעצב וצער יהודה אריה מודינא. השער השני סידר נכדו ר' יצחק מן הלויים וכנראה הבינו להביאו לבית הדפוס להוציאו לאור עולם. וז"ל: זקני יהודה והמה בכתובים ולא יצאו החוצה. היינו חלק פסקים

צוידאל 2) ור' אשר המכונה ענשכין 3) גראסיטי 4), שהוא האחרון הוציא „מגלת ספר כתובה על... כמוה רפאל צוידאל וזה דברים כלפי מעלתו והוצאת דבה ולעז עזיו" 5) „ועל הכתב היו חתומים (לפי דבריו) תלאת סבי מורי הוראה אבירי ישראל שכבר הלכו לעולמם" 6). וכאשר הר' רפאל ביקש להראות לו את הכתי' הזו והר' אשר ענשכין סירב בכל מיני עצות ותחבולות 7), קפצה עליו רוגזו של המהר"ם (כמו שרגזו עליו חכמי עיר ויניציא 8). וכתב בתשובתו דברים קשים כגידים נגד הר' אשר המכונה ענשכין גראסיטי.

ותשובות לשאלות מהר"ך הגדול נעים ופירות ישראל דורש טוב לעמו גאון הדור הכולל מרגא ורבנא הצדיק כמוהר"ר יהודה אריה ממורינא זצוק"ל.

שלחם על פני חוצות בין משאבים, לזכות בם את הרבים, נכדו ותלמידו הנצב על הדפוס להרפיט, ורעת כל אדם להפסיד, הנכאב והצעיר יאחזק מן הלוויים בכמהר"ר האלקי יעקב זצוק"ל, בויניציא הת"י.

2) ר' רפאל צוידאל נבחר בכתר, הרב הגדול בשנת של"ד (מזכרת חכמי איטליא צד 15) ועל פי בקשתו ובקשת אחיו הר' אביגדור צוידאל חיבר ר' יהודה מושקאמו פירושו קול יהודה על ספר הבזרי, — כן נדפס טהני"ל פסק על חלוקת שותפים בויניציא שנת שס"ד (הערה 3 צד 190 בכתבי הרב ר' יהודה אריה ממורינא, הוצאת ד"ר בלוי).

3) ר' אשר המכונה ענשכין איש נורלינגו נבחר בכתר הרבנות בשנת שנ"ט (מזכרת חכמי איטליא לר"ם מורמארה צד 28 והשוה בכתבי הרב ריא"ם הנ"ל צד 191 הערה 2).

4) כ"כ בכתבי הרב ריא"ם הנ"ל מכתב ר"י.

5) מכתב ר"י הנ"ל.

6) כ"כ במפתחות של ספר שו"ת מהר"ם לובלין לסימן י"ג (דפוס ויניציא דף קי"ב עמוד ב').

7) ר' רפאל צוידאל בשמעו קלא דלא פסיק שנמצאים בירי אנשים כתבים כתבי פלסתר הדוברים עליו עחק ודברי בוז פנה אל חכמי עירו עיר מנובחה „להטיל חרם סתם על כל הנמצא בירו הכתב הזה" ואז קם הר' אשר (ענשכין) גראסימו „וטסר מודעה כי לא עליהם המלאכה לגמור להיותם בלתי כשרים בדבר הזה לסבות אשר אמר שמה" (במכתב ד"ג: אמר כי מעלת בני הישיבה ממנובחה פסולים לדין לו מחמת שנאה וכן מבני הועד קטן וכו') ולכן פנה הר' רפאל להבד"צ דק"ק ויניציא שהם יגזרו חרם סתם כנ"ל ואז הודה ר' אשר הנ"ל כי נמצאים בירו הכתבים וגזרו הב"ד דק"ק ויניציא עליו „שיראה הכתב... אל האלוף מה"ר צוידאל הנ"ל... ושלא יוכל שום אדם בעולם לקרוע או לאבר או להשחית או אפילו למחוק או לשנות אות א"ת מהכתבים".

ר' אשר לא שמע לקול הבד"צ דק"ק ויניציא והתיר לעצמו החרם בפני קהל ועדה ואח"כ ביום ב' כ"ח אגושטו ה' ש"ס קרע כל המכתבים בקהל לעיני העדה. המהר"ם מלובלין בתשובתו סי' י"ג החליט ג"כ כמו הבד"צ דק"ק ויניציא, שכתבו „ברור בשמש אצלינו... כי המכתבים הדוברים על הנאון הנ"ל עחק... הנם מזויפים..." (מכתב ד"ר מכתבי הרב ריא"ם), וז"ל המהר"ם: „לא יסופק כל בעל שכל שלא נכתבו דברים כאלה לא מהם בעצמן ולא בציוויים..."

8) בחמשה מכתבים הנרפסים בכתבי ריא"ם, הנ"ל. (ר"י—ר"ד).

אחר גמר הדפסת ספר שו"ת מהר"ם לובלין בויניציא שע"ט (שהיה אחר טטירת המהר"ם והבעלי דינין) באו -- לפי עדותו של ריא"ם בספרו כת"י הנ"ל -- בני הר' אשר ענשכין לפני הבי"ד של עיר ויניציא ותבעו עלבון אביהם בבקשה להסיר הדברים שהם לגנאי המשפחה. והבי"ד הטו להם און קשבת והוציאו פסק דין שסימן זה יוציאו מכל הטופסים וישרפו אותו.

אח"כ הדפיסו אותו דף (י"ד) פעם שנית בהשמטת כל דברי דופי מדובר על החכם הנ"ל, כמו שהוא בהספרים שלפנינו. אבל בלי ספק נשארו בידי יחידים טופסים אחדים משו"ת מהר"ם לובלין הוצאה זאת עם דף המקורי (אוריגינאל) שנדפס ע"י הר' גדליה בן המהר"ם מלובלין.

\*      \*

וזהו העתקת דברי רבי יהודה ארי' ממדינא על ענין הנזכר :

**ע"ד ס' שו"ת הדפים מהר"ר גדליה מלובלין יצ"ו והיה בו זכר  
לא טוב ממחר"ר אשר גרסיט וצ"ל.**

צעקת בני ישראל החכם כמהר"ר אשר המכונה ענשכין גראסיט וצ"ל באה אלינו, ע"ד תשובה אחת שהדפיס עתה מחדש פה ויניציא כמוהר"ר גדליה יצ"ו איש לובלין בתוך ס' שו"ת הגאון כמוהר"ר מאיר מלובלין וצ"ל דף י"ד סימן י"ג מתחלת קול קורא וכו' אשר בסופה היה מטיח דברים ונותן דופי ותפלה רבה באביהם כמהר"ר אשר הנ"ל בסבת תגרא דרות רוח בשכבר הימים על אשר כמה קולמוסים נשתברו ואם היה מי שכתב לזכות מנגדו לא נעדר ג"כ כותב לזכותו והמות הפריד ביניהם וישתקו גליהם. ועתה שועת הבנים הנ"ל עלתה עד לשמים, כי מה לאיש הלז לשוב כיום להיות חוזר ומעיר מחלוקת זה ולספר בגנאי צורבא מדרבנן אחרי מות קדושים בעט ברזל לאומד דעתו והיה כל הרואה יחשוב דבריו הלכה פסוקה ולא ידע שאם לדין יש תשובה בידיהם על זה אשר ע"כ יחד עם עמיתנו אלופי בתורה השתדלנו לחזור ולהדפיס הדף הנ"ל ולהשמיט מן התשובה הנ"ל כל דברי דופי מדובר על החכם הנ"ל וגזרנו על כל מי שהיה בידו מהספרים הנ"ל שיביא אותו דף י"ד ויחליפנו וימיר אותו רצ בטוב. ואם באולי ימצא באיזה זמן ביד מי שיהיה מאשר ישנו פה ומאשר איננו פה עמנו היום איזה אחד מהדפים הנ"ל מהראשונים שהודפסו מספרים בגנאי כמוהר"ר אשר הנ"ל אנחנו כוריעים לו את אשר נגזר עליו מאתנו להיות למאכלת אש לסכות האמורות וכל המחזיק יחטא ואשם. וכל המקיים הדברים ההמה בלשוננו כמספר אחר מטתן של ת"ח אשר אנחנו לא ידענו בו כי אם טוב ונפטר לעולמו בכתר תורה על ראשו. ולעת כזאת לפני האלקים הוא. וכל אשר ירחש לבו דבר טוב ועל שפתיו יוסיף לקח טוב. מאת ה' הטוב. יקבל טובה וברכה בקרב הארץ י. צ. יא"מ. (ר"ת : יהודה ארי' ממדינא).

# רשימה

## מספרים עתיקים

### העומדים למכירה אצל

DAVID FRÄNKEL, WIEN, II. Taborstrasse 24a

המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ  
Preise in Schweizer Franken

(המשך מחוברת ג' צד 82—95)

Fr.	895	שרש יוסף מר' יוסף (חתן ר' אברהם ברודא) על דיני מיגו. אמשטרדם ת"ץ 4°
2	896	שרשים (שפת אמת) לר' יצחק סאטנוב על שרשי לה"ק ושמות נרדמים. ברלין תקמ"ז 2°
8	897	השרשים מר' יונה אבן גנאח (הוצאת מקיצי נרדמים). ברלין תרנ"ג 8°
15	898	שתי הקצוות, רומן מחיי היהודים בעת ההוה. מר"א ברודס, ב' חלקים. ווילנא 4°
4	899	חאמי צביה לר' צבי הירש בלאך דרושים. קעניגסברג תרכ"א 4°
3	900	תבואת שור על שו"ע יו"ד עם דעת קדושים לבושי שרד מקדש מעט ושבי"ל הקדש. ווארשא תרס"ט 2°
—	901	תבנית היכל, שבנה שלמה המלך מר"י אריה (יקר המציאות). אמשטרדם תרכ"ב 4°
6	902	תהלוכות הטים, דינים להולכי ימים בספינות, לרצ"א הכהן, ווארשא תרכ"ב 8°
2	903	תולדות אדם וחווה, פאת מילטאן (עברית). ירושלים תרנ"ב 8°
3	904	תולדות בני אברהם מר' אברהם דאנון, קורות ישראל. פרעסבורג תרמ"ז 8°
6	905	תולדות אהרן, על חמש מגילות, לר"א סטאשעווסקי. פיעטרקוב
1	906	תולדות חכמי ירושלים מרא"ל פרומקין. ח"א (אבן שמואל). ווילנא תרל"ד 8°
3	907	תולדות יעקב מר' יעקב די אלבה דרושים. וויניציא שס"ט 4°
—	908	תולדות יצחק לר' יצחק קארו על התורה. מנטובה שי"ט 2°
—	909	תולדות יצחק כנ"ל. ריא די טרינטו שי"ח 4°
10	910	תולדות נח מר' נח בר' שמשון מליסא דרושים. ווארשא תק"ץ 4°
10	911	תולדות הטבע מר' אברהם יעקב אבראמאויטש ח"א עם ציורים וטבלאות (חסר מהמבוא) לייפציג תרכ"ב 8°
2		

Fr.	912	תולדות השלמת האדם ד' חלקים.
10	913	תולדות מנחם נחום מהוראדנא הספד. פיעטרקוב תרע"ג 4°
5	914	תומר דבורה להר' משה קורדובירו. מוסר (הוצאה אחת יקרה המציאות). מגטובה שפ"ג 16°
10	915	תומר דבורה כנ"ל. הוראדנא תקנ"ד 16°
4	916	תומר דבורה כנ"ל. חמוש"ד 16° מכורך עם: צל העולם מר' מתת' דלקארט, חקירת, לבוב תקס"ד; ליקומי יוסף מר' יוסף מזבארוב מוסר, חמוש"ד; תיקון גדול לבוב תקפ"ז 16°
5	917	תומת ישרים מר' יעקב דוד מלעסקין, מוסר. ווילנא תרכ"ג 4°
3	918	תוספות רבינו אלחנן על מס' עבודה-זרה (מכת"י). מונקאטש תרס"א 8°
2	919	תוספות שבת מר' רפאל מייזלש על הל' שבת. פפד"מ תקכ"ז 2°
6	920	תוספי הרא"ש (ברכה לרא"ש) מר"י הכהן על מס' הוריות. וויען תרכ"ו 4°
2	921	תוספתא נזיקין עם פי' הגיון אריה מר' אריה שווארץ. פפד"מ תרע"ב 8°
—	922	תועליות הרלב"ג מוסר ומדות היוצאות מן התורה (השער קרוע). ריווא די"ט ש"כ 4°
—	923	תורה אור מר' דון יוסף אבן יחייא, מוסר וחקירה. זאלקווא תקס"ב 16° מכורך עם תומר דבורה מר"מ קורדובירו. זאלקווא תקס"ה 16°
5	924	תורה וחיים לר' חיים פלאגי, הקדמות וחיידושים במעלות תורה. שאלוניקו תר"ה 4°
5	925	התורה והפירושופיא מר' יצחק שמואל ריגייני (יש"ר). וויען תקפ"ז
6	926	תורי זהב על שה"ש; שקל הקודש על מגילת אסתר, מר' הירץ שיער. מגנצא תרכ"ה 4°
5	927	תורת האדם, לרמב"ן דיני שמחות (הוצאה יפה ומוגהת). ווארשא ת"ר 4° מכ"ע חי' הרשב"א ביצה. לבוב תר"ז 4°
6	928	תורת אדם הנהגות ומוסר מר' שמואל בר' שלום. (נייר כחול) חמוש"ד
5	929	תורת הבית הארוך להרשב"א. ברלין תקנ"ד 2°
6	930	תורת יחיאל מר' יחיאל מ"מ פריש' (אבי מח"ס לב העברי). על ספר בראשית עפ"י פרד"ס. ירושלים תרס"ב 4°
5	931	תורת נזיר מר' אברהם מוטאל על מס' נזיר. אומיר תקפ"א 2° מכורך עם פרי העץ חיידושים על מס' נזיר לר"י אלבלי. שאלוניקי תקפ"ח 2°
10	932	תורת נתן להמקובל ר' נתן שפירא פי' על הזוהר וכתבי האר"י. לעמבערג תרמ"ג 4°
2	933	תורתן של ראשונים פסקי הלכות ושו"ת מגאונים, (מכת"י) ע"י ר' חיים מאיר הורוויץ (ב"ח). פפד"מ תרמ"ב 8°
—	934	תכונת הרבנים מרי"ל מיזיש נגד הרבנים שבזמנו. לעמבערג תרל"ט 16°
1	935	תכונת השמים מר' רפאל הלוי מהנובר תכונת. אמשטרדם תקט"ז 4°
5		

fr.	936	תלמוד ירושלמי זרעים עם פי' ר"א פולדא ובסופו חידושי ר' דוד אופנהיים (החסרים ברוב עקו'). אמשטרדם ת"ע 2°
—	937	תלמוד לשון עברי מאת י. פ. בן זאב, דקדוק, עם יתרון לאר"ם מאת א. ד. מ. לעכענזאהן. ווילנא תרמ"ד 8°
4	938	ספר התמונה מיוחס לר' נחוניא בן הקנה ולר' ישמעאל כהן-גדול. קארעץ תקמ"ד 4°
		מכורך עם: סוד ה' בלי שער. ועם מגיד דבריו ליעקב להאדמו"ר ר' בער המגיד ממעזריטש. קארעץ תקמ"ד 4°
10	939	תמים יחדיו מר' מנחם מענדל מלובלין, מפתח הזהר, עם הקדמה מר' אברהם בהגר"א. ווילנא תקס"א 16°
6	940	תם ומועד סיפור מעשה ישו (מאד יקר המציאות) חמו"ד 8°
—	941	תנא רבי אליהו. אוסטרעא תקכ"ח 8°
8	942	תנא רבי אליהו. מינקאוויץ תקנ"ח 8°
—	943	תנא רבי אליהו. (לעמבערג) תקפ"ו 8°
8	944	תנא רבי אליהו עם מענה אליהו מר"א לאנדא (דף אחד מוטלא). ווילנא ת"ר 4°
10	945	תנא רבי אליהו. לעמבערג תרי"ט 8°
3	946	תנא רבי אליהו. ווארשא תרל"ו 8°
1	947	תנובת יהודה מר' ראובן בר' יצחק איצק, על הש"ס. קראקא תרנ"ו 8°
1	948	תניא להאדמו"ר הג"מ שניאור זלמן מלאדי. (קעניגסבערג תר"כ) 8°
3	949	תניא כנ"ל יפה. ווילנא תרנ"ו 16°
2	950	תעודה בישראל מריב"ל, גידור התורה והחכמה. ווארשא תרל"ט 4°
3	951	תעלומת חכמה, בחינת הדת לר' אליהו דילמדיגו; מכורך עם ספר: מצרף לחכמה לה"ר יש"ר מקנדיא, כתבי שבח יקר וגדולת האר"י, מעשה מרוח רעה מאמר עולם קמן להרמ"ע מפאנו (קיצור) עולם התיקון קיצור, שבר יוסף, קבלת מהר"י סרוג. אגרת הרמב"ן ע"ד ס' מורה נבוכים מאמר ע"ד תחיית המתים להרמב"ם, נוקבלות חכמה באסיליאה שפ"ט 4°
—	952	תפארת ישראל למהר"ל מפראג דרושים. וויניציא שנ"ט 2°
—	953	תפארת ישראל מר' יהונתן אייבשיץ, חי' הלי' נדה. קרלסרוא תקל"ג 4°
		מכורך עם תשובות הר"ן 1. מיץ תקל"ו 4°
1	954	תפארת צדיקים סיפורים. חמוש"ד 8°
2	955	תפוחי זהב קיצור ר"ח. וויניציא תנ"ה 16°
2	956	תפוחי זהב קיצור ראשית חכמה ובסופו שיר לרז"ה. מנטובה ת"ק 8°

(1) ראה רשימתי 73 מספרי שו"ת מספר 35 שו"ת הר"ן דפוס קרימונה.

Fr.	957	תפלה לדוד מר' דוד עמאר (תלמיד ר' חיים נ' עטר) בענין ברכות.
8		שאלוניקי תקל"ז 4°
—	958	תפלת הדרה, ומוסר לר' חיים צבי ברודא, ווילנא תרט"ג
	959	תפתה ערוך לר' משה זכות, שירים עם פירוש בענין עונש וגיהנם.
3		וויניציא תע"ה 4°
1	960	תקון יצחק מוסר, ליוורנו תרי"א
1	961	תקון השלחן מר' יעקב די ליאון מוסר, קושטא תרי"ט 16°
	962	תקוני הוהר, (המדפיסים: יהודה קלעי ומרדכי נחמן), שאלוניקי תל"ד 4°
		ראה רשימת ספרי קבלה לר' ג. שלום ע' 182 מספר 68 (מאד יקרה המציאות)
20	963	תקוני הוהר, ליוורנו (תקנ"ה) 4°
10	964	תקוני הוהר (על נייר כחול), מעזריטש גדול תקס"ט 4°
15	965	תקוני הוהר, מעזיבוו תקע"ט 4°
10	966	תקוני הוהר באותיות מרובעות (ב' כרכים), אומיר תרי"ח 8°
15	967	תקוני הוהר חלק א' לבד באותיות מרובעות גדולות ויפות, אומיר תרי"ח 4°
6	968	תקוני הוהר, מנקד, ח"ב, ירושלים תרנ"ז 4°
—	969	תרגום רב יוסף על דברי הימים, ווילנא תקע"ו
3	970	ספר התרומה, זאלקווא תקע"א 4°
—	971	תשבי לר' אליהו הבחור, הוראדנא תקס"ה 4°
4	972	תשבי כנ"ל (נדף אחד מההקדמה ונדף אחד באמצע נשלמו בכת"י).
—		באסיליאה שס"א 4°
—	973	תשב"ץ לר' שמשון בר' צדוק, פסקי דינים, ווארשא תרל"ד 16°
—	974	תשואות חן להאדמו"ר ר' גדליה מליניץ, עה"ת עפ"י חסידות, ברדיטשוב תקע"ו 4°
		מכורין עם תורה אור להאדמו"ר מלאדי, עם מאמר התבוננות מבנו.
		לעמבערג תרי"א 4°
		ועם אבל גדול על האדמו"ר ר' ישראל מריזין ז"ל מר' אברהם תאומים.
12		לעמבערג תרי"א 4°

## מחלקה ב.

1	975	אבקת רובל על עניני ג"ע וגיהנם, לבוב תקנ"ד 16°
1	976	אברהם לינקאלן תולדותיו בל' יידיש, ווארשא תר"ע 8°
3	977	אגרת התמונות מאת יוסף סינפאק מבני מקרא, אודיסא תר"ל 8°
	978	אוצר חכמה יסודות חכמות הפילוסופיה, הנדסה ועוד מאת ד"ר בראש עם מבוא מר"ש האפאפורט, וויען תרט"ז 8°
10	979	אוצר הכבוד מהג"מ טודרוס אבולפיא על אנדות הש"ס, סאטמאר תרפ"ז 4°
2	980	אוצר נחמד אגרות ומאמרים מחכמי הדור בעניני אמונה וחכמה ב' כרכים, נאספו ע"י ר' יצחק בלומענפעלד, וויען תרט"ז 8°
5		

- Fr. 981 אור החכמה עה"ת ב"ח לאדמו"ר אורי פייבל. לאשצוב תקע"ה ; מכ"ע
- 15 תפארת ישראל מ"י אייבשיץ על הל' נדה. חמ"ד תקפ"ב 4°
- 982 אור לוסמרו מ' יהודה ארי' די מודינא מלון לחנוך הנערים. פיסא
- 3 תק"ו 16°
- 983 אור קדמון. כולל : כתר מלכות — להרדב"ו, תוכחה — לר"י החסיד, מרגניתא
- 10 דבי רב, למעלות הזכרות התשובה בר"מ חאגיז. וויניציא תנ"ח 16°
- 984 ספר האורה לרש"י ז"ל, פסקי דינים הוצאת ר"ש באבער. לבוב תרס"ה 8°
- 4 אותיות דרבי עקיבא, חמ"ד ; מכ"ע מסילת החכמה. לבוב 8°
- 2 איסור והיתר לרבינו יונה. פראג תקמ"ד 4°
- 987 אלפסי עם נושאי כליו (הוצאה יפה מאד, ומכורכים טוב ויפה). לעמבערג
- 30 (מענקיס) 8°
- 988 אלפסי על מס' ברכות עם פי' מעשה אלפס. ווילנא 8°
- 1 אמת ושלום, על עץ חיים להרח"ו ; נהר שלום — על ס' כוונות התפלות ;
- 15 רחובות — על הקדמות הרב מ' שלום שרעבי. שאלוניקו תקס"ו 4°
- 990 אמת ליעקב, כולל חכמת הקבלה מס' רח"ו עץ חיים מבוא שערים
- וכ' — לר' יעקב שאלתיאל ניניו ; עם שפת אמת — כוונות התפלה
- עפ"י סידור ר' שלום שרעבי ; חסדי דוד — מ' דוד מאגאר, קבלה. עם
- 7 הגשה (ווידמונג) כת"י המחבר. ליורנו תר"ג 2°
- 991 האסם מאסף לספרות ומדע, י"ל ע"י ל. ראבינאוויץ, פטרבורג תרנ"ח 8°
- 7 אפיקי יהודה, ח"ב היקר במציאות. לבוב תרכ"ג 4°
- 10 ארבע מאות שקל בסף, קבלה מרח"ו. קארעץ תקע"ד 4°
- 994 ארץ החיים, מ' חיים סתהון, דינים מנהגים ותקנות הנוגעים לא"י.
- 5 ירושלים תרס"ו 4°
- 995 בחינת עולם, דיהרנפורט (תקכ"ח) 16°
- 3 בחינת עולם, ע"פ המזכיר מגדנות אליעזר. סדילקוב תקצ"ד 8°
- 2 בינה לעתים דרושים ווארשא תרנ"ד
- 2 בית אהרן, דרושים מ' אהרן רעכניץ. וולצבאך תקמ"ו 4°
- 5 בית אהרן, עה"ת מ' אהרן אדמו"ר מקארלין. ווארשא תרע"ג 4°
- 1000 בית דוד פי' על הברטנורא ותוס' יו"ט מ' חיים קורנאלדי, ב"ח
- 6 (דפים הראשונים קרועים מעט בגליונות). אמשטרדם תצ"ח 4°
- 1001 במות בעל, לר' חנניה כהן על האילילים בתנ"ך ועוד, פי' שמותם
- 5 ומהותם. ריגיו תקס"ט 4°
- 1002 (שו"ת) בן ימין, להג"מ רחמים חיים יהודה ישראל, חידושים על מס'
- 6 מנחות ושו"ת ודרושים. סאלוניקי תרנ"ה 2°
- 1003 בן פרת יוסף, מ' יעקב יוסף הכהן תלמיד הבצש"ט, חסידות, דפוס
- 20 הראשון קארעץ תקמ"א 2°
- 1004 בתי כנסיות על שו"ע או"ח חידושים ושו"ת מר"א בן עזרא ; בית
- 10 האסופים — על רש"י והרא"ם מבנו של המחבר. איזמיר תקס"ו 2°
- 1005 גבול בנימן, מ' בנימן הכהן, עה"ת, ודרושים וגם הספדים. אמ"ד
- 12 תפ"ז 2°

Fr.	גולל אור על גלגלי הגשמות מר' מאיר ביקאיים. איזמיר תרע"ו 4°	1006
10	גן עדן להקראי אהרן ניקומידאו, טעמי המצות. איזמיר תרכ"ד 4°	1007
12	גנוי שירה ופיוט, שירי ר' אלעזר הקליר מכת"י, מר' יוסף מרקוס. ניו-יורק תרצ"ג 8°	1008
4	הגרן מאסף לחכמת ישראל, שנתון י"ל ע"י רא"א הורודצקי, תשעה חלקים (א'—ו' ט' י')	1009
40	הנ"ל ארבעה חלקים, (א'—ד')	1010
15	הגרן מאסף לספרות ומדע י"ל ע"י ר. ראבינאוויץ. פטרבורג תרנ"ח 8°	1011
1	הגת מאסף כנ"ל. פטרבורג תרנ"ח 8°	1012
1	דבק מאת דרושים הספדים רפואות וסגולות מר' אברהם חאמי. ליוורנו תרל"ד 4°	1013
4	דבק טוב פירוש על רש"י עה"ת. ווארשא; מכ"ע נחל קדומים עה"ת להג"מ חיד"א. ווארשא תרנ"ה; נחל אשכול על חמש מגילות להג"מ חיד"א. ווארשא תרמ"ט 8°	1014
4	דברי אגור מר' יעקב פינצני, דקדוק, (חסר השער). וויניציא שס"ה 16°	1015
3	דברי חפץ, מר' משה אהרן חרל"פ, דרושים ב"ח. ווארשא תרנ"ו 8°	1016
4	דברי ימי ישראל, גרץ — שפ"ר, 8 כרכים (כריכות עור יפה). ווארשא 8°	1017
30	דברי הימים לבני ישראל, מרש"י פין, ח"א ווילנא תרל"א; מכ"ע ימי הדור, תולדות נפוליאון מרמ"א גינצבורג. ווילנא תרכ"ז	1018
4	דבש לפי, מהג"מ חיד"א עם הגהות רי"ש נאטנאהן. לבוב תרכ"ג	1019
3	הדפוס העברי בקראקא, מרח"ד פרידבערג. קראקא תרט"ד 8°	1020
3	דקדוק לשון ארמית, עם לוח השמות והפעלים, מר' חיים צבי לערנער. ווארשא תרל"ה 8°	1021
6	דרושי רמ"ן, מהג"מ מאיר צבי וויטמאיער, דרושים, פרעמיסלא תרמ"ז	1022
2	דרך ה' מר' משה חיים לוצאטו, עם הוספות ותולדות המחבר. ירושלים תרע"ד 8°	1023
2	דרך תבונות, מהנ"ל. מינסק תקצ"ו 16°	1024
3	הגהות ירושלמי להגר"א מוילנא, על סדר זרעים. חמ"ד 4°	1025
4	הגיוני שפינאזא, מד"ר שלמה ראבין. קראקא תרנ"ז 8°	1026
1	הדרת זקנים, האדרות, אדרא רבא ואדרא זוטא באותיות מרובעות, וויען תרמ"ז 8°	1027
10	מכ"ע פירוש על האדרא זוטא קדישא מהרב המקובל מוה"ר יעקב מאראגי ז"ל, נדפס מכת"י. (יקר המציאות). וויען תרמ"ז 8°	1028
2	ההלכה העברית הקדומה, מרא"ש הירשבערג. ווארשא תרע"א 8°	1029
2	הודאת אמונת ישראל, מהר" יצחק די פאס, (יקר המציאות). ליוורנו תקכ"ד 16°	1030
2	הודאת בעל דין, מאת דון דוד נשיא, נגד טענות הנוצרים. פפד"מ תרכ"ו 16°	1030
6		

Fr.	1031	הנהגת האדם, מר' יהודה ליב אבד"ק אידליץ, הוצאה ראשונה יקרה במציאות. פירא תנ"א 32°
6	1032	הפלאה שבערכין, מר' ישעיה פיק, עם הוספות שד"ל ור"ש הורוויץ. ווינץ תרי"ט 8°
3	1033	ווילהעלם מעל"ל, מאת שילדער מתורגם מאת ראדנער. ווילנא תרמ"ג 8°
3	1034	ויצבור יוסף, עה"ת, דרושים והספד. לר' יוסף ענתיבי. ירושלים תר"פ 4°
10	1035	זהר ג' כרכים יפה מאד. טשערנאוויץ תרי"א 8°
3	1036	ספר זכירה עניני סגולות, מר' זכריה מפלונגיאן, ב"ח. לבוב תרכ"א
3	1037	זכירה לחיים מר' חיים פאלאגני, על הזהר, אומיר תרמ"ה (עם כת"י הגשה „ווידמונג" מבנו ר' אברהם פאלאגני) מכורך עם אבי הנחל אגדה בראשית. איזמיר תר"מ 2°
12	1038	ספר הזכרון, על הלי מליחה בשר וחלב וכו'. ווארשא תרמ"ו 8°
1	1039	זכרון יעקב ויהודה, דרושים והספדים, מר"י צבי יאלעס. מונקאטש תרפ"ח
1	1040	זכרון לראשונים, זכרון הגאון רבינו סעדי' וספריו מרא"א הרכבי. פטרבורג תרנ"ב 8°
10	1041	הזכרון והשכחה (מנעמאניק) מר"א יהודה היימאן. קראקא תרמ"ח
3	1042	חדושי מגילה, להר"ן. ירושלים תרמ"ד 8°
2	1043	חדושי מהרש"א, על רש"י עה"ת והשגות על המורחי. פיורדא תקכ"ד 8°
3	1044	חובת הלבבות עפ"י טוב הלבבון ומרפא לנפש. לבוב תרכ"ב
1	1045	חובת השמירה, מבעל חפץ חיים, מוסר. פולטאווא תרע"ח
1	1046	חוסן יהושע, מוסר להג"מ יהושע העלצר. ווילנא תרע"ג
1	1047	חופת חתנים, דיני נדה וצניעות דפוס הראשון יפה. ליוורנו תקנ"ז 16°
5	1048	הנ"ל, לבוב תר"כ.
1	1049	חורב, מר' שמשון רפאל הירש, הגיונות. ווילנא תרמ"ה 8°
3	1050	חוק יד פסקי הרמב"ם (משנה תורה) בשיר להג"מ שלמה מבחר. אדעס תרכ"ו 4°
8	1051	חיבת ירושלים, ב"ח טוב הארץ ומארו"ל המדברים מזה. ירושלים תר"ד 8°
2	1052	חיי אדם, מכורך עור. ווארשא תרנ"ה 8°
2	1053	חכמה און חריפות, בדיחות-עם, בל' יידיש, מאת מ. א. וויעזען. וויען תרפ"ז
2	1054	חכמת אדם, מכורך עור. ווארשא תרמ"ג 8°
2	1055	חכמת שלמה המלך, עם פירוש. זאלקווא תקס"ה 8°
3	1056	ספר החינוך, ווארשא תר"מ
2	1057	חינוך בצלא"ל, דרוש מר"י בצלא"ל. ירושלים תרמ"א 16°
3	1058	חסד לאברהם, מר"א צבי ברודנא, חי' על ירושלמי. ירושלים תרפ"ח 8°
1	1059	חורים, כל החלקים עם ב"י ד"מ, ד' כרכים (בכריכות עור). זיטאמיר תרי"ט 2°
25		

- Fr.  
10 מור אבן העזר, עם הב"ח, דפוס ארגעלבראנד. ווארשא תרכ"ד 2° 1060  
10 יד אהרן, י"ד פיוטים, י"ד חידושים, י"ד משלים ועוד. שאלוניקי 1061  
3 תקצ"ד 16°  
10 ידועות גלילות הארץ, ח"א רוסיא וגבולותיה מאת יהושע לעבענזאהן. 1062  
ווילנא תרכ"ט 8°  
3 ילקוט ראובני, עם שכחת לקט, יפה מאד (מכ' עור). ווארשא 1063  
10 ילקוט שמעוני עם זית רענן, הוצאה היותר יפה שני כרכים חצי עור. 1064  
20 ווילנא תרנ"ח 2°  
10 יפה קול, על מד"ר שה"ש עם הפנים, מר' שמואל יפה, דפוס הראשון. 1065  
10 איזמיר תקי"ט 2°  
10 יצב גבולות, ע"ד קופות רמבעה"נ, מכ"ע ס' משפט וצדק בענין הנ"ל. 1066  
2 ירושלים תרס"ד  
3 יקהל שלמה, על ד"ח ש"ע. מר"ש קמחי. איזמיר תרכ"ה 8° 1067  
3 ספר היראה לרבינו יונה עם פי' ר' משה ניגרין: אגרת התשובה 1068  
3 ואגרת הרמב"ן לבנו, (השער מוטלא מעט). וולצבאך תנ"ג 32°  
10 הירושה או הקבר בסביוניטה, ספור נעתק מלשון אשכנז ע"י רש"י 1069  
פין. ווילנא תרמ"ד 8°;  
מכ"ע וכוחא רבא בין שני אנשים בענין התנהגות בעבודת אלקים.  
3 ווארשא תרמ"ו  
2 ירושלים דרהבא, ליקוטים מר' יצחק ברהאב. ירושלים תרנ"ז 16° 1070  
2 כנסת ישראל, שנתון מדעי מכל המקצועות עם מאמרים מחכמים 1071  
מפורסמים: יעב"ץ, באבר, רייפמאן ועוד, שלש שנים תרמ"ז — תרמ"ט  
18 (כל מה שהופיע) 2°  
6 הנ"ל, שנה שני' תרמ"ח 1072  
1073 כנסת ישראל, מרש"י פין, תולדות גדולי ישראל (לעקסיקון). ווארשא  
12 תרמ"ז 8°  
2 הנ"ל, חוברת ראשונה (עד: אהרן בר' יוסף הרומא) 1074  
4 כף החיים, מר' חיים טאלאני, מוסר מדות ודינים. שאלוניקי תרי"ט 16° 1075  
6 כפתור ופרח על אגדות מר' יעקב. אמשטרדם תס"ט 4° 1076  
1077 כרם לשלמה, פי' על שה"ש (עם הפנים) מר' מרדכי פלוגניא. ווילנא  
3 תרל"ח 8°  
2 כתבי ה. ד. נומברג, ח"א ספורים וציורים. ווארשא תרע"א 8° 1078  
2 כתבים נבחרים מאת הלל צייטלין, כרך שני: מחשבה ושירה 1079  
1 כתבים נבחרים מאת יהל"ל, ח"ב מחברת א' (שיר כשרון המעשה) 1080  
1 לבוש האורה, על רש"י עה"ת, הוצאת ראשונה יקרה במציאות. פראג 1081  
15 שס"ד 2°  
3 הנ"ל, חמ"ד 2° 1082  
3 לקח טוב מר' אברהם טמונציליצי, על עיקרי התורה. ווארשא 1083  
3 תקס"ב 16°  
10 מאיר נתיב, קונקורדאנץ (חסר בראשו וסופו). וויניציאה שכ"ד 2° 1084

Fr.	המאסף ח' תורה מגדולי תורה, ע"י ר' בן ציון קואינקא ;	1085
3	שנה ט' ירושלים תרס"ד ב' כרכים.	
3	הנ"ל, שנה י"ו תרע"ב, ב' כרכים	1086
1	הנ"ל, תרע"ג ששה חוברות, תשרי — אדר	1087
1	מבוא התלמוד, עם הערה בחכמת המדידה מד"ר ראבינאוויטש. ווילנא	1088
1	תרנ"ד 8°	
1	מבחר שירי ר' יהודה הלוי, ברלין תרפ"ב 16°	1089
	המבשר, שבעון, (25 חוברות משנה א', 10 חוב' משנה ב') תר"ע —	1090
3	תרע"ב. קושטא 4°	
6	מגן דוד, פי' על צורות האותיות, קבלה להרדב"ו. אמ"ד תע"ד 4°	1091
1.50	מדרש עשרת הדברות, עם צוואות ר"א הגדול. בילגוראד 16°	1092
12	מדרש רבה, עפ"י מתנות כהונה ואמרי יושר. ווארשא תרכ"ו — ל' 4°	1093
20	מדרש רבה, עם ט"ו פירושים. ווילנא 2°	1094
4	מדרש שמואל, על פרקי אבות (בלי השער). וויניציאה של"ט 4°	1095
2	הנ"ל, ווארשא 8°	1096
6	מורה נבוכי הזמן, מר"ג קראכמאל; לבוב תרכ"ג	1097
1	המזכיר לתלמוד בבלי וארבע ש"ע. ווילנא תר"ס 8°	1098
3	מחברת קרושין על תנאי, מבד"צ דק"ק קושטא; קושטא תרפ"ד	1099
	מחקרי היהדות לשד"ל ; ח"א : יסודי התורה. התורה נדרשת, ויכוח	1100
	על חכמת הקבלה. ח"ב : התורה שבכתב. התורה שבע"פ. התורה	
5	והפילוסופי. ווארשא תרע"ג 8°	
	מיטב הגיון, של היהדות שהורה ר' שמשון רפאל הירש. ווילנא	1101
1	תרע"ג 8°	
	מכל"ל יופי, על תנ"ך מר' שלמה י' מלך ; עם לקט שכחה ופאה מר'	1102
20	יעקב אבן דנה. אמשטרדם תמ"ד 2°	
1	מכתבי עברית, מר"ש ניימאן, עם לעטעריס, וויען-פרעשבורג תרכ"ח 8°	1103
	המלחמה והמצור, מר"י איזק ראזלער, ספור מלחמת אשכנז וצרפת.	1104
4	אמ"ד תרל"ח 8°	
	מלחמות משה, מר' משה חיים לוצאטו, השגות על סי' ארי נוחם	1105
	לריא"ם, ווארשא תרמ"ט ;	
	מכ"ע קל"ח פתחי חכמה, פתחי חכמה, דעת תבונות, ומאמר הגאולה ;	
5	מהנ"ל. ווארשא תרנ"א 8°	
	מליץ יושר, שירים ומאמרים מר' פייביל גאלדשטאף, ובסופו מצבות.	1106
2	לעמבערג תרל"ו 8°	
4	ממזרח וממערב, עתון מחכמי הדור י"ל ע"י ראובן בריינין, כל שנה	1107
	מנחת כהן, ע"ד שמות המקומות והאנשים בכ"ק, וע"ד יישוב היהודים	1108
3	במצרים, לריא זעליג לויטערבאך. דראהגיטש תרנ"ב 8°	
2	מסלול, דקדוק. ווילנא תרל"ד 8°	1109
	ספר המסלות, על המסורה תהלים ואגדות לשר בן חי עדולמי.	1110
5	ווילנא תרל"ה 8°	

Fr.		
2	ספר המפואר. לר' שלמה מולכו, ווארשא תרמ"ד 4°	1111
15	מראית עין מהג"מ חיד"א על עין יעקב, (יקר המציאות). ליוורנו תקנ"ה 2°	1112
3	מרים שטוארט מאת שיללער העתקת קאוונער, ווילנא תרל"ג 12°	1113
2	מרפא לנפש, למודים, מר' יעקב חי בורלא. ירושלים 4°	1114
2	משיב דבר, ע"ד ישיבת סוכה בשמע"צ, עם דרוש בר מצוה שדרש ר' צדוק הכהן מלובלין. פיעטרקוב תרפ"א 8°	1115
3	משמיע ישועה, להאברבנאל. קעניגסברג תר"כ 8°	1116
30	משנה תורה להרמב"ם עם כסף משנה, מ"מ הראב"ד וכו' (ד' כרכים בכריכות עור יפה). אמשטרדם תס"ב 2°	1117
5	משניות, עם הברטנורא ותפארת ישראל הוצאה היותר יפה, בכריכות יפות חצי עור. ווילנא תרנ"ב	1118
5	משנת חסידים, כוונות התפלה, מר' עמנואל חי ריקי. אמשטרדם ת"ק 8°	1119
2	משפחת סופרים, שינויים הנמצאים בדברי חז"ל בלשונות הפוסקים מכתבי הקדש מר"ש ראזענפעלד. ווילנא תרמ"ג 8°	1120
5	משפטי הכוכבים ומשפטי הגולדים, מר"י הכהן מטוליטילא. ווארשא תרמ"ו 8°	1121
5	נוה שלום מנהגי נא אמן וארץ מצרים מר"א חזן, נא אמן תרנ"ד 8°	1122
3	נועם המצות על תרי"ג מצות מר' נפתלי הירץ (ה"ח). ווארשא תרס"ט ע"ב 8°	1123
8	נחמד ונעים, על תכונה עם ציורים מר' דוד גאנו. יעסניץ תק"ג 4°	1124
30	נשמת חיים לר' מנשה בן ישראל. (הוצאה ראשונה) אמשטרדם תי"ב 4°	1125
3	סגולת זהב, סגולות מכת"י לר' יצחק בדהב. ירושלים תרנ"ד 16°	1126
2	סדר הדורות, ווארשא תרנ"א 8° (הכריכה מקולקלת).	1127
6	סדר עולם רבא וזוטא. אמ"ד תע"א 16°	1128
1	הספירות בחכמת הקבלה.	1129
25	ספרי, דפוס הראשון. (בלי השער. עם הגהות כת"י רבות וחשובות). וויניציאה ש"ו 2°	1130
3	ספרי דאגרתא, על מגלת אסתר; מדרש אבא גרין; מדרש פנים אחרים; מדרש לקח טוב; עם פתח דבר, מר"ש באבר; ווילנא תרמ"ז 8°	1131
10	ספרי חיים, על הספרי; לוח ארץ על תנא דבי אליהו. מר' חיים פאלאני (עם „הגשה" כת"י בן המחבר). איזמיר תרמ"א 4°	1132
2.50	עבודת הלוים, על חמש מגילות, מר' מיכאל הורוויץ ור' ברוך עפשטיין (בעהמח"ס תורה תמימה). קראקא תר"ץ 8°	1133
10	עבודת הקדש, להג"מ חיד"א, ירושלים תפ"ג; ראש דוד מהג"ל (בלי שער והקדמה). מנטובה תקל"ו 8°	1134
2	עזרא הסופר מר"ש מאנדלקערן	1135
15	עין יעקב, עם המפרשים ה' חלקים. ווילנא (ראזענקראנץ) 4°	1136

- Fr. 1137 עין יעקב, עם פי' רש"י לקוטי מהרש"א, פתח עינים וחדושי מהר"צ  
חיות (ד' כרכים). ווילנא (ראם) תרנ"ג 16°
- 6 1138 עיר גבורים, להג"מ אפרים לינשטין, עה"ת; מכ"ע פתיחות ושערים  
להנ"ל. זאלקווא תקנ"ח
- 6 1139 על היופי, מחקר מאת רמ"נ פרידמאן. קישיניו תרפ"ט 8°
- 1.50 1140 עמודי חיים, מוסר ובסופו הספדים, מר' חיים פאלאני, איזמיר תרל"ה 2°
- 6 1141 עקרים, דף פ"ט עד צ"ג נשלמו בכת"י, וויניציאה ש"ד 8°
- 20 1142 ערוגת הבשם, דקדוק לר"ש ארקולטי, אמ"ד ת"צ 8°
- 3 1143 הערוך, עם מוסיף הערוך, המעריך, הפלאה שבערכין, לובלין תרל"ד 8°
- 3 1144 פירוש שו"ל, על ירמ'י, יחזקאל, משלי, איוב, לבוב תרל"ו 8°
- 2 1145 פי' המשניות להרמב"ם, על ששה סדרי משנה, ווארשא תרל"ט 4°
- 3 1146 פירות גניסור, פרי חדש ופר"ת על ש"ע יו"ד, אמ"ד תק"ב 2°
- 10 1147 פלא יועץ, ח"ב, פרעסבורג תר"כ 8°
- 1 1148 פרי עץ הדר, אורטה קיואי תקפ"ד 16°
- 1 1149 פרי עץ חיים, לרח"ו, עם הקדמת ר' נתן שפירא ירושלמי, לבוב תרכ"ה 2°
- 25 1150 מכ"ע עץ החיים לרח"ו, עם הקדמת ר' מאיר פאפריש, לבוב תרכ"ה 2°
- 1150 פרקי אבות עם פי' בלשון ערבי, לר' דוד הנגיד, בן ר' אברהם בן  
הרמב"ם, מכורך טוב בד ועור, נא אמון, תרס"א 4°
- 15 1151 פרקי ררבי אליעזר, ובראשו „הגשה" בשפת ספרדית ככתבם מהמו"ל  
אל ר' משה אברבנאל, אמ"ד תס"ח 16°
- 5 1152 צהר התיבה החדש, לר' זלמן הענא, עם הוספות מאת נש"ף, ווילנא  
תרל"ג 8°
- 3 1153 צוואות, מח"ס וסוד ושורש העבודה, עם דרושים מר' נסים ובנו ר'  
עזרא לופיס, ארם צובה תרס"ה 16°
- 4 1154 צורת הארץ, לר' אברהם בר' חייא הנשיא מכורך עם עוד ספר תכונה,  
אופיבאך ת"פ 2°
- 8 1155 צמח דוד מוסר, שירים, ופי' על תנ"ך לר"ד חזן כוכניזוב הקראי,  
חסר מחצית השער ודף האחרון, פעטרבורג תרנ"ז
- 10 1156 צמח דוד ח"ג, עם הוספות לר"ד גאנו, סדילקוב תקצ"ד 4°
- 5 1157 קב הישר בלה"ק ובלשון ע"ט מכורך טוב, ווילנא תרע"א 4°
- 2 1158 קהלת יעקב, תוספות דרבנן, מענה לשון, מדות חכמים, כללי סוגיות  
ולשונות רו"ל, שאלוניקי תקמ"ו 2°
- 8 1159 קורא הדורות דפוס הראשון, וויניציאה תק"ו 4°
- 4 1160 קיצור ציצת נוביל צבי נגד שבתי צבי ומעשיו לר"י שושפורטש,  
אדעסא תרכ"ז 8°
- 5 1161 קרבן אהרן על התורת כהנים, לר"א נ' חיים, עקו' יפה מאד,  
וויניציאה שס"ט 2°
- 40 על השער חתום „פי למקנה אברהם בכמ"ד יעקב לומברווי, לקחתי  
אני הצעיר חיים אלגאזי שנת ה'תמ"ו.

Fr.	ראה חיים, ח"ב על התורה. לר' חיים פאלאגני.	1162
	מכ"ע חמרא וחיי בענין סתם יינס. מהנ"ל בסופו דף בלשון לאדינו	
3	מהמחבר, איזמיר תרכ"ה 2°	
2	ראשית חכמה, ווארשא תרכ"ח 8°	1163
2	רננות ובקשות, פיוטים בעברית, ובלאדינו. קושטא תרפ"ח 16°	1164
	שו"ת אם הדרך, וחי' על הרמב"ם, ודרושים לר' מיכאל אשכנזי.	1165
3	קושטא תרס"א 2°	
	שו"ת ישמח לב, בש"ע חו"מ ואהע"ז. ודרושים שני חלקים לר' חיים	1166
6	מנחם פראנגי, איזמיר תרכ"ח 2°	
	שו"ת מטה לחם, על ש"ע אהע"ז. לר' חיים מנחם פראנגי, קושטא	1167
3	תרס"ב 2°	
	שו"ת פרת יוסף לר' יוסף אלפאנדרי, מכ"ע שו"ת רב דגן, ח"ב, עם	1168
6	חידושי הש"ס לר"י הלוי, איזמיר תרכ"ז 2°	
5	שיעור קומה, קבלה להר"מ קורדובירו, ווארשא תרמ"ה 4°	1169
5	שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול הוצאת זאכס, פאריש תרכ"ח 8°	1170
	שלושים מן הים כולל בית חלוץ על קורות הקדמונים, לר' יעקב מרדכי	1171
1	געטטער, עם דרשות ושירים מאביו, וויען תר"כ 8°	
3	שלחן ערוך ר' יהודא ארי' די מודינא העתקת ראבין, וויען תרכ"ז 16°	1172
	שלחן ערוך אורח (עד סי' פ"ח) עם פי' כף החיים, מלוקט מס'	1173
3	ראשונים ואחרונים לר' יעקב חיים יצחק ברוך, ירושלים תר"ע 4°	
4	ש"ע אורח על ה' פסח, עם כף החיים כנ"ל, ירושלים תרפ"ח 2°	1174
2	ש"ע אהע"ז, עם באר היטב (מכורך חצי עור), שטעטין תרכ"ה	1175
	שלמי צבור שלמי חגיגה מר"ט אלגאזי, (מכו' חצי עור יפה), שאלוניקו	1176
10	תקע"ט 4°	
3	שם עולם, על התורת כהנים (ספרא) לרא"ל ליכטענשטיין, ווארשא	1177
	שמחת הרגל, ב"ח על הגדה ועל רות, ובסופו פתח עינים פי' מס'	1178
12	גרים מהג"מ חיד"א, ליוורנו תקמ"ד	
	שעת רצון, פי' על הזהר ועל התיקונים באריכות, מר' שלמה הכהן,	1179
15	שאלוניקו תקפ"פ 2°	
	שערי משפט, דיני חו"מ בשפת ערבית לר' מסעיד חי בן שמעון, גא	1180
30	אמון תרע"ב 8°	
	שערי תפלה, דקדוק תפלה מר' זלמן הענא יעסניץ תפ"ה ; מכ"ע מענה	1181
5	אליהו מקרא קודש מר' אליהו בר' עזריאל מוויילנא (חסר השער).	
1	תולדות אדם, תולדות הגאון ר"ז מוויילנא, ווארשא תרי"ח	1182
1	תולדות ר' יעקב קאפל טהעבן, מר"י לעבענזאהן, ווארשא תרג"ז 8°	1183
	תנ"ך מלבי"ם, יפה מאד י"ב כרכים (בכריכות חצי עור) מכורך עם	1184
50	סי' ארץ חמדה, דרשות עז"ת מהמלבי"ם, ווילנא תרג"ב 8°	
6	נ"ך, עם תרגום רש"י ומצודות, 6 כרכים עור, ברלין תרכ"ז 4°	1185
3	תהלים עפ"י זמרת יה, זיטאמיר תרל"ג 4°	1186
5	תהלים עפ"י החיים יודוך מר' חיים פאלאגני, אזמיר תרל"ט 16°	1187

Fr.	1188	תורה וחיים בשבח תלמוד תורה, מר' חיים פאלאגני, איזמיר תר"ו 16°
3	1189	התורה והחיים בימי הבינים, מאת ד"ר גידעמאן, תרגום רא"ש פריעדבצרג (ג' חלקים). ווארשא תרנ"ז 8°
6		
3	1190	תקון הלשון, לימודים מר' יעקב די ליאון. קושטא תר"ט 16°
3	1191	תקוני זהר, עם פי' רמ"ז וחי' מאת ימ"ן, ובסופו מפתחות שונים מר"י אגוז שלא נדפסו בהוצאות אחרות. ליוורנו תר"ב 4°
6	1192	תקוני הזהר עם פי' כסא מלך, ווארשא תרמ"ה 8°
3	1193	תלמוד לשון עברי מבן זאב, עם יתרון לאד"ם. ווילנא תרל"ד 8°
4	1194	תלמוד בבלי, דף על דף, י"ב חלקים; במצב טוב, יפה מאד בד ועור, ווארשא תרכ"ד 8°
35		
10	1195	תלמוד ירושלמי, סדר נשים, עם פני משה, אמ"ד תקט"ו 2°
10	1196	תלמוד ירושלמי, נזיקין מ"פ פני משה ומראה פנים, ליוורנו תק"ל 2°
10	1197	תלמוד ירושלמי עם נושאי כליו, עם פי' רידב"ז, הוצאה ראשונה (ד' כרכים חצי עור יפים מאד). פיעטרוקוב 2°
90		
10	1198	השלמה לתלמוד ירושלמי, ווילנא "רא"ם" 2°
10	1199	תורה עם פי' חומת אנך לר' חיים יוסף דוד אזולאי (כלי השער).
12		פיסא 4°
—	1200	תורה עם הפטרות (באותיות רש"י). וויניציא שצ"ו 32°
2	1201	תורה מציון, תרי"ג מצות להרמב"ם. ירושלים תרס"ב 16°
2	1202	תלמוד בבלי עם רש"י ומסכתות קטנות (2 כרכים). בארדיטשוב תרנ"ו 4°
20		
6	1203	תולדות חכמי ישראל, ד"ח, לר' קלמן שולמאן, ווילנא תרל"ט 8°
3	1204	תקנות הקהלות לר' ישראל רייך. בארדיוב תר"ץ 4°
3	1205	תכונת השמים, לר' רפאל הלוי הנובר, תכונה ועל הל' קדוש החדש להרמב"ם. אמ"ד תקט"ו 4°
10	1206	תפארת מנחם, פלפולים על הרמב"ם ה' אישות וגירושין, וחי' מס' ברכות וחולין, מר' מנחם ווינער. לבוב תרל"ה 2°
6		
100	1207	תולדות אדם וחווה (רבנו ירוחם). קושט' רע"ו 2°
50	1208	תולדות אדם וחווה כנ"ל. וויניציא שי"ג 2°
50	1209	הולעת יעקב, לר' מאיר ו' גבאי. קושטא ר"פ
20	1210	תולעת יעקב, כנ"ל. קראקא שמ"א 4°
30	1211	תורת רבית הארוך, להרשב"א דפוס הראשון. וויניציא שס"א 2°
10	1212	תורת הבית הארוך כנ"ל. בערלין תקכ"ב 2°
10	1213	תפארת ישראל, חידושי הלכות נדה, להג"מ יהונתן אייבשיץ. קארלסרוה תקל"ד 4°
10		מכורך עם שו"ת הר"ן. מיץ תקמ"ו 4°
	1214	ס' התרומה (מובאים בו שו"ת הגאונים והראשונים) דפוס הראשון. וויניציא רפ"ג 4°
70		

# Judaica-Neuerscheinungen

zu beziehen durch

**Buchhandlung David Fränkel**

**Wien II, Taborstrasse 24a**

(Preise in Schweizer Franken)

- 
- Bloch J.** Hebrew Printing in Riva di Trento. (15 S.) New York 1933 8° . . . . . —.—
- Chajes H. P. I.** Reden und Vorträge. (360 S.) Wien 1933 8° geb. II. Sein Leben und Werk von M. Rosenfeld. (296 S.) Wien 1933 8° geb. . . . . 10.—
- Cohen B.** Note sur la signature des témoins au bas du guet. (S.-A., 9 S.) Paris 1934 8° . . . . . —.—
- Eisenstein, Dr. A.** Die Stellung der Juden in Polen im XIII. und XIV. Jahrhundert. (165 S.) Cieszyn 1934 8° . . . . . 4.—
- Gottfried M.** Betrachtungen über das Wesen des Judentums. (16 S.) Wien 1934 8° . . . . . 1.—
- Jakobovits, Dr. T.** Entstehungsgeschichte der Bibliothek der isr. Kultusgemeinde in Prag. (25 S.) 1927 8° . . . . . —.—
- Murmelstein B.** Rabbi Moses ben Maimon. (32 S.) Wien 1935 16° . . . . . 1.—
- Rosanes,** Recueil Jubilaire ספר מוביל en l'honneur de S. A. Rosanes a l'occasion de son 70-me anniversaire, enthält Artikeln von Prof. S. Kraus, Dr. J. Klatzkin u. a. (100 S.) Sofia 1833 8° . . . . . 8.—
- Schapiro, Dr. I.** Bibliography of Hebrew translations of German works. (79 S.) New York 1934 8° . . . . . —.—
- Tepfer John J.** Martin Buber und Neo-Mysticism. (17 S.) 1934 8° . . . . . —.—
- Wachstein, Dr. B.** Geographisches Register zu „Katalog der Salo Cohn'schen Schenkungen“, Wien 1911, 1914, (25 S.) Wien 1934 8° . . . . . 1.—
- Wolfson Hary A.** Hebrew Books in Harvard. (12 S.) Boston 1932 8° . . . . . —.—
- Zuwachsverzeichnis** für die Jahre 1932 und 1933 der Bibliothek der isr. Kultusgemeinde. (67 S.) Wien 1934 8° . . . . . 1.—
-



# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter // With the Assistance of Renowned  
herausgegeben von // Scholars Edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

---

Heft IV

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

April 1935

---

## Inhalt:

Neuerscheinungen.

Dr. E. N. Adler: Spanische und portugiesische  
Talmud-Inkunabeln.

Prof. David Maggid: Ein Gedicht des Jehuda Arje Modena.

Dr. S. Bernstein: Drei Gedichte des Jehuda Arje Modena.

David Fränkel: Zur Geschichte der Juden in Konstantinopel.

David Fränkel: Eine Verschiedenheit des Druckes in den  
Responsen des Meir (MaHaRaM) Lublin, Venedig 1618

Antiquarische Bücher.

---

Abonnementspreis: jährl. 4 Schw. Fr. (Dollar 1.25)

Preis pro Heft 1 Schweizer Frank (Dollar 0.32)

---

---

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 — Berlin 153425 — Warschau 191.792

# עלים

לביליוגרפיה וקורות ישראל

י"ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

אלול תרצ"ה

שנה שניה, חוברת א'

## התוכן:

ד"ר יהושע בלוק: על הדפוס העברי בריווא די טרינטו.

יצחק ריבקין: לוח קושטאי בלתי נודע משנת ר"ע (1610)

הרב ד"ר זכרי' שווארץ: מכתב ר' יעקב ששפורטש.

הרב ארי' י. ז. ליפשיץ: על דבר הסליחות על הקדושים  
מגומבין.

א. מ. הברמן: הדפוס העברי בטארנאפאל ורשימת הספרים  
שנדפסו שם.

ספרים חדשים.

ספרים שיצאו לאור לחגיגת שמונה מאות שנה להולדת

הרמב"ם. (Judaica)

מחיר החתימה 4 פראנק שווייצאריים (1.25 דולר) לשנה

מחיר כל חוברת 1 פרנק שווייצארי (0.32 דולר)

הכתבת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)

לחשומת לב! רשימת ספרים חדשים נמצאת בצד 81 והלאה,  
 נא לעיין בה ולכבדני בהזמנות.  
 מאת המחברים והמו"ל אבקש, שיואילו לכבדני בספריהם שיו"ל,  
 למען הזכירם בעתוננו ולהעיר עליהם את קהל הקוראים.  
 אבקש מאת האנשים שקבלו את ה"עלים" ולא שלמו עדיין את  
 דמי החתימה, שיסלקו את חובותיהם במוקדם.  
 המו"ל.



Die P. T. Verfasser und Verleger werden höfl. ersucht,  
 uns Freiexemplare ihrer neuerscheinenden Werke zukommen  
 zu lassen, damit wir dieselben in unserer Zeitschrift an-  
 führen können.

Die Redaktion.

Copyright 1935, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למו"ל

# עלִים

לביב ליונרפיה וקורות ישראל

העורך והמוציא לאור פרענקל, וינה

יהושע בלדף, ניו יורק.

## על הדפוס העברי בריווא די מרינטו.

בימי המאה השש עשרה היתה ארץ איטליה מרובה בבת־דפוס עבריים. בקהלות של בולוניה, אורטונה, קרימונא, פאנו, פירארא, מנטובה, פיורו, פאדובה, רימיני, ריווא די טרינטו, רומא, סאביניטא ויניציאה היתה נמשכת והולכת, חוץ להפסקות מעטות, פעולת ההדפסה והוצאת הספרים במרץ רב.

מבין הערים האלה מצטיינת ביחוד ויניציאה שזכתה להרבות בהדפסת ספרים עבריים והוצאתם יותר מכל בתי־הדפוס האחרים שבאותה תקופה<sup>(1)</sup>. אולם לבתי־הדפוס העברי בריווא די טרינטו יש פרק מיוחד ומענין בפרשה המסובכת של הטיפוגרפיה העברית. המסכות שבהן נוסד והחנאים שבהם פעל את פעולתו הם דברים היוצאים מגדר הרגיל. הדפסת ספרים עבריים בריווא די טרינטו נמשכה רק פרק – זמן קצר – ארבע שנים (1558–1562), אבל תוצרת הספרים שלה, אם כי אינה מרובה במנין, רק שלשים וחמשה „שערים“ (imprints) מצטיינת בנטיה מיוחדת לכתבי פילוסופיה וחבורים העוסקים במתן הסבר שכלי לאמונות ולמצות מעשיות של היהדות. צביונם המיוחד של הספרים ואופן הדפסתם הם שגרמו לכך שיהא רשומו של בית הדפוס בריווא די טרינטו ניכר הרבה בתולדות הדפוס העברי.

העיר הטירולית ריווא די טרינטו קטנה היא, ישוב – חוף קטן מן הטפוס המצוי באיטליה, שוכנת היא בקצהו הצפוני של היאור הכחול־כהה גארדא („לאקוס בינאקוס“ של הרומים), במרחק עשרים מיל בערך מטרינט. מצד מערב נשקף עליה הר רוצייטא התלול, שעל צלעו המשופעת נמצאו חרבות מגדל, המזכירות את תקופת גדולתה של ויניציאה. על הגמל יפה־הנוף משגיח ושומר טוררי אפונאל, מגדל־מעוז גדול שהוקם בידי הדוכס פאנזירא איש ארקו למחסה מפני המושל בו, הנסיך־החשמן מטרינט, שאליה היתה העיר שייכת מבחינה כנסיתית<sup>(2)</sup>. במאה השש עשרה משל בה מלך הרומיים והחשמן מטרינטו נהג בה

(1) עיין מחברתי Venetian Printers of Hebrew Books, ניו יורק, 1932. ע' 3.

Alfred Steinitzer: Das Land Tirol. Innsbruck, 1922, p.555 (2)

על פיו, אוכלוסיה היו אז כמו עתה איטלקים ברובם. טרינט היתה אז בגבולות הקיסרות ותחת חסותו של הקיסר פרדיננד הראשון, אולם רק בשמה היתה מחוז גרמני, על פי אופיה והלך רוחה היתה משום קרבתה לאיטליה איטלקית כמעט במלואה. אם כי לא היתה נמנית על אחוזות האפיפיור, קרובה היתה להן במאד ויכול היה האפיפיור לשלוח ידו אליה באין מעצור. המרחק בינה ובין רומי לא היה גדול. כקהלה כנסייתית עמדה טרינט ברשותו של הבישוף שלה, כריסטופורו מאדרוצי, חשמן של טרינט. בית הדפוס העברי בריווא די טרינטו פעל פעולתו בשנים האחרונות של כנסת כהנים הגדולה לקאנתולים והאספה הכללית בטרינט שנתאספה בזמן שחצר האפיפיור היה מטופל בדאגות כיצד להשתק את פעולות המתנגדים לקתוליות בכל מקום שהם. לעת כזאת ודאי שיש במציאותו של בית דפוס עברי בריווא די טרינטו, בידיעתו ובהסכמתו הגמורה של החשמן מטרינט, משום חזיון מענין ומיוחד במינו בתולדות הדפוס העברי.

מלכתחלה נוסד בית הדפוס בריווא די טרינטו בהשתדלותם המשותפת של שלשה אנשים ידועי שם בימיהם. כהן עליון של הכנסייה הקתולית, רב מפורסם ורופא מצוין נזדמנו יחד ליסד ולאפשר את פעולתו של בית הדפוס העברי בקהלה זו. השם הנודע ביותר בין השלשה שעזרו ליסודו של בית הדפוס בריווא די טרינטו הוא זה של החשמן המפורסם קריסטופורו מאדרוצי, בן למשפחה טירולית רמת-יחש, ששלשלת יוחסיה נמשכה ועלתה עד למאה השתים עשרה. היתה זו אחת המשפחות היפות והאציליות ביותר בארץ (3). החשמן נולד לאביו הברון ז'אן גאורגס במאדרוך בחמישי ביולי, 1512, ומת כנגיד המדרשה הגדולה בחמישי ביולי, 1578, ביום הולדתו הששים וששה, בטיוליו שבאיטליה, הוא נתחנך בפדואה ובבולוניה ושרת בכמה כהונות חשובות בכנסייה. קארל החמישי (56-1519) ואחיו המלך פרדיננד הראשון, שנעשה אחר כך קיסר (64-1556), כבדוהו מאד והשתמשו בו לתפקידים חשובים (4).

בהיותו בעל השכלה ותרבות הרבה לתמוך ביד נדיבה במדעים ובאמנויות היפות. בחצרו נתאכסנו אנשי שם ורבי מלכות, וגם באי האספה בטרינט היו סמוכים על שולחנו. חיי המותרות שלו, ארחותו הנדיבה וכל הליכות חצרו וביתו היו לשיחת הלולים בפי רבים. הבריות ראו אותו כמקור לא-אכזב לשפע והרחבה, שהיה זורע על סביבותיו מלא חפנים (5). כשהיה נוסע ממקום למקום היתה פמליית בני לויתו מגיעה לכדי מאה איש. הוא נתפרסם באיטליה כמצינט לחכמה ותומך

(3) בסוף המאה השש-עשרה מספר ט. ס. וולקנשטיין (Chron. Manuscr. 875) בספריה האוניברסיטה באינסברוק) ש"בית מאדרוך הוא בזמן הזה לא מן הפחותים בארץ, כי בזמנו זה זכה לכבוד גדול ונעלה מאד, שלא זכתה לו בודאי שום משפחה אחרת בארץ". עיין י. הירן במאמרו: Der Temporalienstreit des Erzherzogs Ferdinand von Tirol mit dem Stifte Trient (1567-1578) Archiv für österreichische Geschichte, v. 64, Wien, 1882, p. 362

(4) F. J. Schaefer ב Cat. Encyclopedia כרך 9, ניו יורק, 1910, ע' 519.

(5) Pompeo Litta: Famiglie celebri italiane. v. 4. milans. 1837

נדיב בידי העוסקים בה 6. הוא היה על כן אהוב ומכובד על פני עמו. הוא גם שדרש במושב השמונה עשרה של האספה בטרינט, שהיה בשנת 1562, להקל ולהמתיק את רוע הגזירה על „הספרים הפסולים” ובחר יותר לייחס להם את התואר „ספרים חשודים” 7. לא יפלא, אפוא, שנעשה פטרונו ותומכו של בית הדפוס העברי בריווא די טרינטו — קהלה השייכת לחוג שלטונו הבישוף.

כמנהג שהיו נוהגים באותו זמן שם החשמן „מס” על בית הדפוס בעד הרשיון שחלק לו, כי מהיותו מארחם ומפרנסם של צידי האספה הגדולה בטרינט ואורחיה הנכבדים היה מטופל בהוצאות וזקוק לסכומי כסף גדולים 8. בית הדפוס העברי בריווא די טרינטו, שהוקם בביתו של אנטוניו ברוואן (Broëen) היה מקור הכנסה יפה. בהשתדלותו הנמרצה לעזור להצלתו של בית הדפוס השפיע, לפי המסופר, החשמן מאדרוצי על הרב המכובד ר’ יוסף אוטולינגהי מקרימונא שיתרום מכיסו סכום הגון לצרכי הוצאת הספרים של בית הדפוס 9. שמו של הרב הנודע ושמו של החשמן המהולל, בצירוף סמל-האצילים של האחרון, מפארים את ה„שער” של כמה ספרים עברים שיצאו מתחת מכבש בית הדפוס הזה. זכות היסטורית גדולה נתגלגלה על ידי ר’ יוסף אוטולינגהי שצור בקיומם ושמורם של ספרי החכמה היהודיים, בהתגברו בעוז גפשו על כל מיני מכשולים ששמו שליטי הכנסיה הנוצרית על דרך הדפסתם והפצתם ברבים. דבר יסודו של בית הדפוס העברי בריווא די טרינטו בסיועו המלא של אחד מנכבדי הכנסיה שמש ישע ופדות לחכמת ישראל שבאותו זמן ונתן את האפשרות להמשיך לפרסם את חיבוריהם התלמודיים של חכמי ישראל. בעקב ההגבלות החמורות של הכנסיה באיטליה אסור היה להדפיס מחדש את התלמוד כמות שהוא. אולם בית הדפוס בריווא די טרינטו העז לנסות להוציא ספרי לקוטים וקובצים שהכילו את עיקרי תכנו של התלמוד. ר’ יוסף אוטולינגהי ידע שנסיון כזה יוכה לרשיונו ולהסכמתו של החשמן בעל ההשפעה ואין לחשוש עוד לדבר. לא יפלא, אפוא, שהספר העברי הראשון שנדפס בריווא די טרינטו היה ספר האלפסי על התלמוד. בשער כל אחד משלושת הכרכים של הספר הזה נאמר שההדפסה נעשתה בהוצאות הרב אוטולינגהי וסמל-האצילים של החשמן מתנוסס עליו לאות כי ההוצאה נעשתה בהסכמתו הגמורה. סמל-אצילים של חשמן על פני שער ספר עברי, כער ל„זכיון” שניתן

(6) י. הירן, שם, ע’ 362\*63.

J. Mendham: Memoirs of the Council of Trent. London. 1874 p. 187 (7)

(8) „ושכר ישטוף מאדרוצי נמה אחרי ההרוחה החמרית ובאהבת-החקר שלו גם נצרך לה ביותר מעידות כמה עדויות על אורח חייו ושלטונו, שהגיעו עדנו.” י. הירן, שם, ע’ 365. ציורים יפים מאד של סמל האצילים של החשמן קריסמופורו מאדרוצי מתנוססים על שני העמודים הראשונים והאחרונים של כתב-יד מורגאן מס’ 732. בספרית פירסונט מורגאן, בניוירק.

(9) יוסף הכהן: „עמק הבכא”. הוצאת למרים, קראקא, 1895. ע’ 129, והשוה הוצאת מ. ווינר, לייפציג, 1859. עמ’ 90, 209. עי’ גם גרימק, נעשיכטע, מהדורה ג’, כרך 9, לייפציג, 1891, ע’ 359.

להוצאת הספר מאת אחד מרבי הכנסיה, לא היה דבר חדש מכלל וכלל. התנ"ך הפוליגלוטי. (בצירוף תרגומי לעז שונים) הקומפלוטני, שהיה הוצאה נוצרית ראשונה של הנוסח העברי של כתבי הקודש יצא לאור באלקאלא די הירנארס, ספרד, בשנת 1517–1514. הוצאה מוסמכת זו של התנ"ך נתמכה על ידי נגיד הכנסיה בספרד. החשמן כסימנו די ציסנירוס. בשער כל אחד מן הכרכים המהודרים של הוצאה זו מתנוסס העתק מגלוף-עץ מקושט של סמל-האצילים לחשמן המפורסם, שלקח על עצמו אחריות ההוצאה.

יסודו של בית הדפוס העברי בריווא די טרינטו חל בזמן שהגזרות הקשות של האפיפיור פאול הרביעי פגעו ביחוד בספרי ישראל. התלמוד הוכרז כספר פסול לחלוטין והלמוד בו נדון כתפלות על ידי מושלי הכנסיה הנוצרית. האפיפיור גזר על החרמת ספרי התלמוד והשמדתם וצושי דברו קיימו את הגזרה בחריצות יתרה עד שלא נשאר אף ספר אחד מן התלמוד בכל מדינות האפיפיור, היינו, ברובה של ארץ איטליה. על בעליהם הוטלו עונשים קשים והישיבות שבהן עסקו בתלמוד התלמוד נסגרו ברובן (10).

ראשו של הדור לא פשטה הגזרה בכל הארץ. בצפונה של איטליה, בקרימונא השייכת למילאן, נוסדה ישיבה גדולה לשמש מפלט ומעוז לתלמוד המותר וללומדיו הנרדפים. כאן ישבו ועסקו בתורה באין מפריע וכאן גם חזרו ונדפסו ספרים עברים רבים. כל התכונה הרבה הזאת נעשתה בהסכמתו של מושל מילאן ובהנהגתו של ר' יוסף אוטולינגהי, אחד מן המהגרים מאשכנז שנשתקעו באיטליה במאת החמש-עשרה והשש-עשרה. הוא היה בן למשפחה מיוחסת באטלינגן של אשכנז. שם עיר מוצאה נתקבל לשם תואר לבני המשפחה הזאת ובמשך הזמן נשתנה צורתו ומבטאו לאיטלקית: הפך „אוטולינגהי" (11).

ר' יוסף אוטולינגהי קבע את דירתו בקרימונא במקום שהועמד בראש הישיבה המפורסמת שבה והעמיד תלמידים רבים. ברצותם להציל את ספרי התלמוד מכליה הקדימו בעלי הספרים והריצו אותם בצנעה לקרימונא, במקום שנחלקט אז המון ספרים ומכאן נשלחו לגרמניה, פולין ולארצות הקדם. לא עברו ימים מרובים והשנאה ליהודים התחילה מרימה ראש גם בקרימונא. בהשפעת הנזירים הדומיניקאנים, ששמשו כעין שוטרים ובלשים לאפיפיור, צוה הנציב הספרדי של מילאן את גייסותיו לערוך חפש מחופש בכל בית יהודי ובכל בית-דפוס של יהודי. כל ספרי התלמוד שנמצאו בציד זה הועלו על המוקד. עשרה או שנים-עשר אף ספרי תלמוד עלו אז בלהב (12).

ר' יוסף אוטולינגהי מהולל בפי בני דורו שהרביץ הרבה תורה

37 W. Popper: The Censorship of Hebrew Books (10 ניו יורק, 1899, ע' 37 והלאה, ועי' גרימץ, שם).

(11) בין האחרונים מבני המשפחה הזאת ששמש הגיע אלינו הוא יוסף (Giuseppe) אוטולינגהי (1838 – 1904), שהגיע למעלה רמה בצבא האיטלקי.

ראה S. Wininger: Grosse Jüdische National-Biographie, v. 3, Cernanti 1929 p. 594. (12) גרימץ, שם, ועי' שטיינשניידר, המזכיר, כרך 5, 1862 ע' 125.

באיטליה על אף המעצורים הקשים והמסוכנים (13), מצד שני מבקרים אותו בחריפות על מחלוקתו עם יהושע (בן חת) די קאנטורי (14). בעקב המחלוקת הזאת במדה ידועה נתרצה האחרון לשמש יחד עם המומר וויטוריו אליאנג, בן בתו של המדקדק והלכסיקוגרף אליהו בחור, בועדות-המבחן שמנה נציב ספרד במילאן. שהוציאה את דינו של התלמוד לחובה באשר מצויים בו דברי פגיעה בלמודי הנצרות. גזר דין זה הביא לידי שרפת התלמוד בקרימונא בשנת 1559. (15).

במשך הזמן שעמד אוטולינגהי בקשר עם בית הדפוס בריווא די טרינטו כלכל בכספו כמה מהוצאותיו של בית הדפוס ואף ערך והגיה הרבה חבורים חשובים שיצאו אחר כך בו. כגדול בתורה הכנים כמה מחדושי שלו לתוך המהדורות של הרבה ספרי-הלכה. הוא עצמו חבר את ה"סימני וקצורי המרדכי" כן "לוח מכל הדינים" (ריווא די טרינטו 1558) שהוא מפתח לפסקי הדינים של הפירוש על הרי"ף לרבנו גסים בן ראובן גירונדי (1380 — 1340). והיה גדול בדורו והיו מריצים אליו שאלות מכל תפוצות ישראל, מצרפת, איטליה, אפריקה וארץ ישראל (16). אוטולינגהי הפסיק קשריו עם בית הדפוס בריווא די טרינטו קודם לשנת 1561 בערך, כי אין שמו מתנוסס עוד על הספרים שנדפסו שם אחרי שנה זו (17). הוא נפטר בשנת 1576. (18).

זכות גדולה עמדה לו לבית הדפוס בריווא די טרינטו ולפעולתו בהוצאת ספרים עכרים שד"ר יעקב בן דוד מרקריאה, הפעול ביותר בבעלי בית

(13) יוסף הכהן, שם.

(14) שם הוצאת ווינר, ע' 97. הוצאת למרים עמ' 138.

(15) לצי יוסף הכהן (עמק הככא, הוצאת למרים, ע' 138; ע' גרימץ, שם, עמ' 360) המספר על המקרה הזה, נמצא קאנטורי דקור ברחוב בקרימונא ונקבר, אצל החומות בבית הקברות היהודי שבעיר, לאות חרפה וזדאון. י. וולף (131, 1 Bibl. Hebr.) וגרימץ (שם) מניחים שקאנטורי היה מומר לנצרות.

(16) ניפי גירונדי: תולדות גדולי ישראל וזכר צדיקים לברכה וכו' טרינטו, 1853, עמ' 164, וי' פירסט: Biblitheca Judaica כרך ג', לייפציג, 1863, עמ' 58 מייחס אליו בטעות את החבור "דקרוקי רש"י".

(17) יש שתי מהדורות של ה"מרים" מריווא די טרינטו. על השער של המהדורה הראשונה, שיצאה בשנת 1560, נמצא שמו של ר' יוסף אוטולינגהי, בעוד שבמהדורה השנית, שיצאה בשנת 1561, הוא חסר. כמו כן לא נראה שמו על כל הספרים העכרים שיצאו שם אחרי שנה זו. בתשובה כת"י של ר' משה בן אברהם פרובינצאלי (1576 — 1504) מסופר שר' יוסף אוטולינגהי הוציא בשנת 1559 או 1560 ששה עשר מופסים של מגילת אסתר מורפסים על גויל בצורת מגילות. פרובינצאלי אוסר את השמוש בהם, גזירה שמא ימעו להשתמש בהם גם לקריאה בבתי כנסיות. החכם התורני פרום אלכסנדר מרכס (ברגיסמער של הסמינר היהודי התיאולוגי באמריקה 1927 — 1926, ניויארק, 1926, עמ' 132) משער, שמפאת איסורו של הרב הירוע הזה לא הגיע אלינו שום מופס מן המגילות הנרפסות האלה. הואיל ואוטולינגהי עמד בקשר עם בית הדפוס בריווא די טרינטו, קרוב לזראי שגם אותן מגילות נדפסו שם.

(18) גרימץ, שם, ע' 359.

הדפוס הזה, התעניין בדבר לא רק מבחינה מקצועית או מסחרית בלבד. קודם שבה לריווא די טרינטו היה גר בקרימונא והיה משמש שם בתור רופא ובתור דיין בבית דינו של הרב ר' יוסף אוטולינגהי. (19).

כרבים מחבריו הרופאים היהודים קבע גם הוא עתים מזמנו לענייני ספרות, כפי שנראה מההקדמות שכתב כמעט לכל ספר שהופיע בבית הדפוס בריווא די טרינטו, שהוא עמד בראשו (20). גם הוא ערך והגיה והכין לדפוס כמה חבורים.

(19) ניפוגירונדי, שם, ע' 164. הרב החכם פרופ. אלכסנדר מרכס הואיל להסב לבי לקיומה (בכתב-יד בספריה הסמינר התיאולוגי היהודי באמריקה) של תשובה כתובה בידי מרקריאה (ב, פרשת ותלך לדרוש את ה', שכ"ו לט"ק). שבה הוא מחוה דעתו במשפט הגירושין הידוע של וונטורצו, משפט זה שמש בשעתו סלע מחלוקת לרבני איטליאה, ראה נ. ברייך *Jahrbücher für jüdische Geschichte und Literatur* פרנקפורט עניי, 1874, כרך 1, עמ' 111, הערה 122.

(20) טענין הוא שבכל מקום מקדים מרקריאה לחתימתו את המליצה, הרופא ולא לו, שמכאן אנו למדים לדעת את מקצועו: רופא ולא לו. (ע' ש. קרויס בספרו *Geschichte der jüdischen Aerzte etc.* ווינה, 1930, ע' 124, ע' גם שטיינשניידר, *Jahrbücher für jüdische Geschichte und Literatur* כרך 19, 1879, ע' 72). הרשות לנו אולי להסיק ממליצה זו פרט נוסף, שימש דרך אנב גם פעם וסבה לזיכיתו של מרקריאה בריווא די טרינטו. יש לשער מן המליצה הזאת, שמרקריאה עצמו היה נגוע חולי, אולי חלי השחפת, ואם כי רופא היה על פי מקצועו, לא יכול רפא את עצמו, לפיכך הלך להרי מירול, במקום שהאקלים יפה והירקות בשפע, דברים היפים למחלות הריאה.

כשבא מרקריאה לריווא די טרינטו, מצא שם מסתמא כמה מאחי בני ישראל. היהודים ישבו כאן החל מן המאה הארבע עשרה, אם כי בשנת 1520, כתוצאה ממאורע שמעון מטרינט, (השות אודותיו גרץ דברי ימי ישראל חלק ששי פרק י"ג) נגזרה על יהודי מירול גזירת גירוש. אולם סמוך לכך חזרו והתישבו שם, אלא שנאסר עליהם לרכוש אל הנזירים והוכרחו לשאת את ה"כתם" ולהעלות מסיגלנולת מיוחדת. בכל זאת זכו יהודים בודדים בזכויות ידועים (ע' א. פנצר ב"אנציקלופדיה היהודית" באנגלית, כרך י"ב, עמ' 337). בין היהודים שישבו בריווא די טרינטו בזמנים שונים היו ליפמן בן גרשון, שבשנות 1548 — 1549 עסק שם בחבור מראי מקומות לש"ס (ע' א. מרכס, שם, ע"ע 132 — 131), ור' יעקב בן אלחנן היילברון, שהתגורר שם בשנת 1606 (ע' ספרו נחלת יעקב, פדואה, 1622, אגרת 53, דף ט"ב ע"ב). כל העובדים בבית הדפוס של מרקריאה היו בלי ספק יהודים, וידי הרב ד"ר בועז כהן העירני על כתובת עברית עתיקה שהיתה בריווא די טרינטו ושממנה ניכר שיהודים ישבו שם בזמן עתיק, על כתובת זו נכתבו מאמרים מהחכמים ד"ר דוד קופמן בהרבעון *Revue des Etudes Juives* כרך מ"ו עמ. 269 — 271: כרך ל"א, עמ' 293 — 292 כרך ל"ג עמ. 314 — 311: כרך ל"ה עמ' 304 — 302 ופרופ. ד. ה. מילדער ב"ווינער צייטשריפט פיר די קונדע דעם מארגענלאנדעס" כרך א' עמוד 212 — 209 ופרופ. א. פריימאן בה *Revue des Etudes Juives* כרך ל"ה עמ.

לו עצמו מייחסים את כתיבת ה"עברונות", חבור מענין בפרשת העבור, וכמה הערות – וביאורים יפות להגדה של פסח.

כרבים מחבריו ובני דורו הרבה גם מרקריאה לעסוק בדברי מחשבה ופילוסופיה, התענינותו במקצוע זה היא שגרמה בעיקר לכך שבית הדפוס בריווא די טרינטו הוציא ספרי פילוסופיה במספר מרובה בערך ביתם לשאר בתי הדפוס העבריים שבאיטליה. מרקריאה היה הראשון להדפיס את הספר "מלחמות השם" לרמב"ם, את "תקון מדות הנפש" לר' שלמה אבן גבירול ואת "שבילי אמונה" לר' מאיר אבן אלדבי. הנחתו של אליקים כרמולי (21) שעל שום נטיות העמוקה של ד"ר מרקריאה לדברים שבעין ולתפיסה שכלתנית של אמונות הדת ומצוותיה נחרק ממנו ר' יוסף אוטולינגהי ומנע ממנו את עזרתו, אין לה על מה שתסמוך. אמנם, אוטולינגהי היה מתעסק הרבה להרביץ תורה והלכה ברבים, כנראה מהשתדלותו בהוצאת ספרי הלכה כספר ה"אלפסי" וספרי ה"טורים", ה"מרדכי" ושתי מהדורות של המשנה, אולם במדה ידועה היה גם הוא נטוה לתמוך בהפצת ספרי חכמה ופילוסופיה בין בני דורו. מהקדמתו של מרקריאה ל"שבילי אמונה" של מאיר אלדבי נראה מפורש שר' יוסף אוטולינגהי עזר הרבה בהוצאת הספר הזה, המשמש כעין ילקוט של דעות פילוסופיות ומדעיות שהיו ריווחות באותו זמן. אולם כנראה היה קשרו של מרקריאה בבית הדפוס חזק ונחוץ יותר, כי המשיך לעמוד בו גם לאחר שסלק ממנו ר' יוסף אוטולינגהי את ידי.

ביום 26 בפברואר, 1561, העלה האפיפיור פיוס הרביעי, בעצת החשמן קריסטופורו מאדרוצי, את בן אחיו לודוביק למעלת חשמן (22). למאורע זה היתה מיד השפעה על בית הדפוס העברי של מרקריאה. החשמן החדש, בהבדל מדודו שהנחיל לו את כסא הבישוף שלו בשנת 1567, (23) עמד על צד אלה שהתנגדו או לכל מיני תקונים בכנסיה הקתולית. הוא לא היה, כדודו, בעל דעות מתונות וצדד בוכות אלה שעמדו או לקנא את קנאת הכנסיה ושלמותה. הוא תמך בכל תוקף ברעיון של מלכות קתולית כללית, שהשלטון בה יחולק שווה בשווה בין האפיפיור ובין מלך ספרד (24). קשה היה לשער שאדם כמותו יתיחס בסבלנות לבית דפוס של ספרים עבריים, בזמן שהכנסיה בכללה מביטה על ספרים אלה בעין זועמת וחושדת. לאחר שנתעלה לודוביק מאדרוצי למעלת חשמן חדל בית

E. Carmoly: *Annalen der Hebräischen Typographie von Rive di Trento* טהדורה ב', פרנקפורט ע"מ, 1868, ע' 6. עי' Archivio Giovanni Bampi  
Trentino טרינטו, 1883, כרך 2, ע"ע 215 – 213. "La tipografia ebraica di Riva e il Cardinal Madruzzo" Vittorio Grandis: 1929, כרך 4 ע"ע 43 – 46 וגם מחברתי *Hebrew Printing in Riva di Trento* ניירוק 1933.

J. P. Migne: *Dictionnaire des cardinaux*. Paris. 1857 ע"ע 1175: ועי' י. הירן, שם, ע' 380 והלאה.

Paul Herre: *Papsttum und Papstwahl im Zeitalter Philipps II.* Leipzig. (23)

1907 p. 67.

(24) י. הירן, שם, ע' 380 והלאה.

הדפוס של ד"ר מרקריאה מלחוציא ספרים עבריים, אם כי לא הפסיק את פעולתו לגמרי.

הפסקת-פתאם זו במהלך עבודתו של בית הדפוס בריווא די טרינטו מנעה את הוצאתם של כמה ספרים חשובים שכבר הוכנו על ידי ד"ר מרקריאה לדפוס. כמה מהם נמצאו כבר במכשב הדפוס והוצאו באמצע מלאכתם וכמה מהם הועברו למקום אחר להביאם שם לידי גמר. נראה הדבר שמרקריאה הכין לדפוס מהדורה חדשה של כתבי ר' יצחק אברבנאל, שנדפסו ראשונה בקונסטנטינופול בשנת 1505. כתבים אלה הכילו: „זבח פסח“, ביאור להגדה של פסח, „נחלת אבות“, פירוש למקראי אבות, ו„ראש אמנה“, סניגוריה פילוסופית לעיקרי הדת של הרמב"ם, (ועוד 25).

כל עמלו הרב בענין זה עלה בתוהו. רק ההגדה של פסח עם ביאורו של אברבנאל עם הגהות נוספות של יעקב בן דוד מרקריאה הספיקה עוד לצאת בריווא די טרינטו בשנת 1561. העובדה שאין בסוף ספר זה קולופון מראה (26) שאין הוא אלא חלק ממהדורה שלמה של כתבי אברבנאל שתיכנן מרקריאה לחוציא. הגלינות המודפסים של ספרים עבריים אחרים, שנפסקה הדפסתם באמצע, הועברו כפי הנראה לוויניציאה.

נראה הדבר שיוסף בן יעקב שליט אשכנזי (מפרואה 27), שהיה משמש בתור מגיה לספרים עבריים בבית הדפוס בריווא די טרינטו, הוא שהעביר אחר כך משם את הספרים שלא נגמרה מלאכתם לוויניציאה. שם, בבית הדפוס העברי של גיורגיו (זורזי) די קאבאלי במקום ששמש גם כן בתור מגיה, הושלמה בשנות

(25) ש. שכטר: Studies in Judaism ניו יורק, 1896, עמ' 173 והלאה.

(26) ד"ר ישעיה זנה ב, קרית ספר, 1931, כרך ח', ע"ע 128 - 126.

(27) יוסף בן יעקב שליט מפרואה, שכנויו אשכנזי מעיד על מוצאו מיהודי אשכנז, היה לא רק מגיה מומחה אלא גם תלמיד חכם ובקי בלשונות, הוא שתרגם לאיטלקית את חבורו העברי של ר' משה בן אברהם מפרובינסה בענין הנדסי של שני קווים המתקרבים והולכים זה לזה אבל אינם נפגשים עולמים. (עי' צונץ Zur Geschichte und Literatur ברלין, 1845, ע' 251). הוא חבר גם כן הקדמות לספרים אלה: פירושו של אברבנאל לספר דברים, 1551: „חות קשה" לר' יצחק עראמה, שיצא בסאבוניטא, 1552, מוקדש לאהרן חביב מפסארו. הקדמתו לספר „גורן נכון", שיצא בריווא די טרינטו בשנת 1562. מעידה על השתתפותו בבית הדפוס של מרקריאה. הוצאת שליט של ההגדה לפסח, שיצאה במנטואה בשנת 1550 (היא לא נדפסה בוויניציאה כהנחת צונץ, שם, עי' ש. ווינר, רשימת הגדות-פסח, פטרסבורג, תרס"א, מט' 9) נראה שהוא הספר העברי הראשון ששמו קשור בו. אחרי הוצאתה עבר לגור בסאבוניטא והשתתף בבית הדפוס העברי של טוביה פואה, כנראה היתה עבודתו שם חשובה וידועה בטובה, כי כשעבר שליט למנטואה נמל עמו הוכות להשתמש בסמלי-הדפוס של „השותפים" בסאבוניטא, המום והסלע, הנראה בשער ספרים אחרים שיצאו במנטואה. המשה ספרים לפחות, כולם בעניני חול, יש לזקוף על חשבון עבודתו במנטואה בשנות 1558 - 1556. עי' ד. וי. עמרם: Makers of Hebrew Books in Italy פילדלפיה, 1909, ע' 324.

1567—1568 הדפסתם של כמה מן הספרים האלה (28). „נחלת אבות” לר' יצחק אברבנאל, שהוצא בוויניציאה על ידי קאבאלי בשנת 1567, הוכן מתחלה בריווא די טרינטו כהמשך להגדה של פסח שיצאה שם בשנת 1561. עשרת הגליונות הראשונים של הספר, המכילים ששים עמודים, נדפסו מציקום בריווא די טרינטו, על כל פנים נעשה שם סדור אותיותיהם (29). הספר האחרון הנושא עליו את חותם בית הדפוס בריווא די טרינטו הוא הספר „מאיר איוב” לר' מאיר בן יצחק עראמה, ביאור פילוסופי לספר איוב, מלא דברי משל ומוסר. הספר נתחבר בשנת 1506, נדפס ראשונה בשלוגיקי בשנת 1517, וכשהתעסק ד"ר מרקריאה בשנת 1562 בהוצאת מהדורה שנית שלו, הוכרח להפסיק עבודתו. כנראה רק ששים וארבעה הדפים הראשונים נדפסו בריווא די טרינטו, החצי השני של הספר, המכיל עוד ששים וחמשה דפים, נדפס במקום אחר (30), וכפי המשוער בוויניציאה. דבר יסודו של בית הדפוס בריווא די טרינטו לא נעשה כנראה מתוך כוונת רווחים כספיים שתכנים מכירת הספרים. אלמלי כן היה בית הדפוס מוציא מתוכו ספרים כאלה שרבו אז עליהם הקופצים, כגון ספרי למוד וסדורי תפלה וכיוצא בהם, אמנם מלבד ההגדה של פסח הנ"ל ידוע לנו עתה גם ספר לייטורגי אחר שיצא מתחת מכבש בית הדפוס הזה (31). אבל ספר ההגדה לא הוצא לשם עצמו אלא לשם ביאורו של אברבנאל שנספח עליו, לפיכך לא הותאם הספר לא במדתו ולא בצורתו לצרכי השמוש בו לתכליתו הליטורגית. בית הדפוס בריווא די טרינטו עסק כנראה רק בהוצאת ספרים שספקו צרכי השכלה לתלמידי חכמים שבדור.

כתוצאה של הנגישות ביהודים ורדיפת ספרותם, שהשתוללו בזעם במשך המאה הי"ד, הט"ו והט"ז בארצות אירופה, נתמעט הרבה למוד התלמוד בישראל. מחוסר ספרי תלמוד, מחמת הגזרות והחרמות, היו ספרי ה„אלפס” וה„מרדכי” (32)

(28) ישעיה זנה, שם, 1930, כרך ז', ע' 169.

(29) שם, 1931, כרך ח', ע"ע 128 — 126.

(30) דבר זה הובחן ע"י פרופ. אלכסנדר מרכס לפני עשר שנה בערך, בבדיקו את הטופס שהגיע אז לספריית הסטינגר התיאולוגי היהודי באמריקה, ע"י גס. א. טויבר, בקריית ספר, כרך ז', ע"ע 456 — 455: כרך ז', ע' 171, וע"י י. זנה, שם, כרך ז', ע"ע 169 — 168.

(31) פרשיות שקורין למנחה בשבת ובשני וחמישי, ופרשת ויחל עם הפטרת דרשו ופרשה שקורין בראש הדש ונרשם סדר הקריאה כהן לוי ישראל בכל פרשה כמו שמצאנו בספר ישן נושן פה ריווה. טופס מספר זה נמצא בספריית הסטינגר בניו יורק וחברי הספרן והסופר יצחק ריבקינד העירני בטובו על ערכו הביבליוגרפי. והוא הסר שנת הדפוס, יכול מ' קונטרסים בני ח' דפים בתכנית 48°. הערכה ביבליוגרפית על ספר זה כתבתי אנגלית ויופיע בקרוב ברבעון האנגלי הוצא לאור בפילדלפיה בעריכתו של ד"ר כורש אדלר.

(32) טופס אחר של חבור זה, גדול הרבה בכמות מזה המצוי עמנו בדפוס, לא נמצא בכתב יד, הוא נזכר חבופות בשם „מרדכי הגדול” או „מרדכי הארוך”. ע"י דוד שלמה ששון: „אהל דוד”, אוקספורד, 1932, כרך א' ע"ע 193 — 172.

ממלאים את מקומם 33). במשך כמה מאות שנים היה האלפסי המציע את קצור התלמוד, מקור יחיד לפסוק על פיו הלכה למעשה, ה"מרדכי", שהוא קובץ של הלכות ופסקים, מציע בסדר יפה ובמשנה ברורה המסקנות הלכותיות של סוגיות התלמוד. מחברו הוא ר' מרדכי בן הלל אשכנזי, מגרמניה, שיחד עם אשתו זלדה וחמשת ילדיו מת מות קדושים בנירנברג באחד באוגוסט שנת 1298. ספרו, המציד על בקיאותו המופלגה של המחבר, נתקבל כמקור הלכה בעל-סמך בכל תפוצות ישראל, בגרמניה, איטליה, פולין ויתר הארצות. מיד גם צמחה וגדלה ספרות שלמה של הגהות, פירושים ומפתחות ל"מרדכי" 34).

שני חבורים גדולים אלה — ה"אלפסי" וה"מרדכי" — היו מן הספרים הראשונים שנדפסו בבית הדפוס בריווא די טרינטו. ספרים אחרים מסוג זה שיצאו שם הם ספר "בר ששת", קובץ של חמש מאות ושבע עשרה תשובות מאת ר' יצחק בן ששת. (1326—1408). תשובות אלה, חוץ מערכן ההלכותי הן יקרות ערך מבחינה היסטורית, כי נשקפים בהן תנאי החיים של היהודים במאה הארבע-עשרה. התשובות ניתנו לשאלות בעניני יום יום ומתוכן אנו עומדים על עסקיהם ומנהגיהם של היהודים ואפשר ללמוד מהן גם על המצב הכללי באירופה באותה תקופה. הן מעידות כמו כן על בקיאותו של המחבר בכתבי הפילוסופים שבדורו ומעמידות אותנו גם על חיי הפרטים. העובדה שד"ר מרקריאה, שנטה אחרי הפילוסופיה והוציא את חבוריהם של אלדבי, הרלב"ג, ור' שלמה בן גבירול ותרגומים עבריים לאחדים מן הספרים המיוחסים לאריסטו, הוציא גם את ספר התשובות הזה, עדות היא עליו שהתייחס בסבלנות ובכבוד גם לדעת אלה שהתנגדו במפניע ללמוד הפילוסופיה בישראל. כי בתשובות אלה מביע הריב"ש במפורש את התנגדותו העמוקה לתורות הפילוסופיות של אריסטו, על שום כפירתו בהשגחה ואמונתו בנצחיות החומר.

ר' יוסף בן אברהם גיקאטיליאה (1305—1248) גם הוא בתחלה התנגד לפילוסופיה 35), ובכל זאת הוציא בית הדפוס בריווא די טרינטו בשנת 1561 שני ספרים חשובים שלו: "שערי אורה", ו"שערי צדק", שניהם ספרי קבלה הדנים בשמות אלהים 36). גיקאטיליאה היה מקובל ספרדי שנתפרסם לבעל מופת. הוא עסק הרבה בגימטריאות ונוטריקין. תחלה התנגד, כאמור, ללמודי הפילוסופיה, אולם אחר כך נתקרב אליה והשתדל לפשר בינה ובין הקבלה.

33) דור קויפמן ב The Jewish Quarterly Review כרך 11, יוניון, 1899.  
ע' 274 והלאה.

34) פרופסור לוי גינצבורג באנציקלופדיה היהודית באנגלית, כרך ט', ניויורק, 1905, ע"ע 13—10, אבל דעה אחרת הובאה ע"י א. וולצבאך ב Jahrbuch der Jüdisch-Literarischen Gesellschaft כרך ג', פרנקפורט ע"מ, 1905, מחלקה עברית, ע' 4—1, וכרך ה', פרנקפורט ע"מ, 1907, ע"ע 370—367.

35) ע' ספרו "שערי אורה", הוצאות מנומכה וריווא די טרינטו, 1651.

36) א. יעלינק: Beiträge zur Geschichte der Kabbala, לייפציג, 1852, ח"ב

60. ע' כריסטיאן ד. גינזבורג: The Kabbalah, יוניון, 1865, ע' 117.

בהינחו שהקבלה מיוסדת על הפילוסופיה. בספריו אנו רואים תפיסה פילוסופית של הקבלה במדה מפותחת 37.

ספר „מלחמות השם“ לרלב"ג (1288—1344), הפילוסוף, מפרש התנ"ך, המתמטיקן והפיסיקאי מצרפת, שמהדורו הראשונה יצאה בריווא די טרינטו, הוא סניגוריה נצוחית לפילוסופיה של אריסטו בכללה, מבלי לשים לב לגנודים שבין אחדים מעיקרי תורתו ובין עיקרי היהדות. בהקדמתו לספר „מלחמות השם“ יאמר הרלב"ג: „ביאר הרב המורה ז"ל שראוי שנאמין מה שיתבאר אמיתו מצד הציון ואם היה שתחלוק עליו התורה לפי מה שיראה מפשוטי דבריה הנה ראוי שיפורשו הדברים ההם בדרך שיאותו אל העיון... ויפורשו דברי התורה הנראים חולקים על זה הדעת באופן שיאות אל העיון ולזה הוא מבואר אם היה דרך העיון מביא אותנו באלו הענינים אל זולת מה שיראה מפשוטי התורה לא היינו נמנעים מלפני התורה מלהגיד בהם האמת. כי אין זה חולק על התורה לפי האמת כי אין התורה נמוס יכריח אותנו להאמין הדברים הכוזבים אבל היא מישרת אותנו בתכלית מה שאפשר להשגת האמת“. אחדות מהשקפותיו השפיעו השפעה ישרה על שפינוזה (38) ועוררו התנגדות במרצה מצד חכמי הדור, שראו בהן דברי מינות ואסרו אפילו את שמיעתן 39. הרלב"ג חביב היה, כנראה, על בית הדפוס בריווא די טרינטו, כי באותה שנה יצא שם גם פירושו לחמש מגלות 40 וה„תועליות להרלב"ג“, ספר-שמוש נוח שנלקטו בו דעותיו הפילוסופיות והמסוריות מפירושו לפרשיות ידועות בתורה.

ספר פילוסופי אחר שנדפס בפעם הראשונה בריווא די טרינטו הוא הספר „ש ב י ר י א מ ו נ ה“, שנתחבר בשנת 1360 מר' יצחק אבן אלדב"י. הספר מכיל חקירות מפורטות בעניני מיטפיסיקה, תיאולוגיה ומדע. אם כי חכה הספר מאתים שנה עד שנתפרסם בדפוס בשנת 1558, אך מכשיצא לאור נתחבב מיד על המשכילים ומהדורות אחדות הוצאו ממנו בזו אחר זו 41. ספר „תקון מדות

(37) ה. לאנדויער בLiteraturblatt des Orients, כרך 6, 1845, ע"ע 228 - 227.  
(38) ע"י מסכת רחית מדינית, פרק ב', בדבריו על הנסים הוא משתמש בלשונו של הרלב"ג.

(39) שו"ת הריב"ש, ט"ז, בהקדמתו לספר מעיר מרקריאה, (שהבין את הספר לרפוס), על העובדה שמתנגרי תורתו של הרלב"ג קוראים לספרו מתוך לעו והתקלסות, מלחמות עם ארני, ע"י גם שמינשניידר, געזאממעלמע שריפטען, כרך א, ברלין, 1925, ע"ע 265 - 256.

(40) על השער נאמר שהוא פירוש אל חמשה מגלות ובאמת הפירוש על מגלת איכה חסר בו.

(41) ה. שמינשניידר: Hebräische Übersetzungen des Mittelalters, ברלין, 1893, ע"ע 27 - 9, הוכיח שהספר הוא לקט ממקורות שונים ועתיקים יותר, בעיקר מספר „שער השמים“, ר' גרשון בן שלמה מארלים, חבור אנציקלופדי מן המאה הי"ב. ע"י גם בריל, Jahrbücher für jüdische Geschichte und Literatur פרנקפורט ע"מ, 1876, כרך ב', ע' 168 - 166, וע"י גם שמינשניידר ב„המזכיר“, 1876, כרך ט"ו, ע' 90.

הנפ"ש" נתחבר מעיקרו על ידי ר' שלמה בן גבירול בערבית ונתרגם לעברית על ידי ר' יהודה אבן תבון והוצא בפעם הראשונה כחוספה לספר "חובות הלבבות" של רבינו בחי בקונסטנטינופול בשנת 1550. עתה, בשנת 1562, חזר והוצא בריווא די טריגטו בשם "גורן נכון" יחד עם "מוסרי הפילוסופים" לר' יצחק אבן חוגין ו"ספר התפוח" שנתיחס לאריסטו. "גורן נכון" נועד להיות ספר שמוש למוסר ולדרך ארץ בחיי יום של האדם. הרי זה ספר המוסר היחידי של פילוסוף יהודי, שבו נעשה נסיון להציע תורת חיים מוסרית על יסודות פסיכולוגיים ופיסילוגיים ועל יסוד עצמאותה של האמונה הדתית. יש לשער שמתעם זה הכניסה הכנסיה הנוצרית את הספר ברשימת הספרים הפסולים (42).

בנגוד לדעות ידועות לא חדלה מעולם חקירת המקרא מקרב היהודים. כמה גורמים גרמו לכך שיהא לימוד התלמוד פוחת והולך במשך המאות הט"ו והט"ז, אולם למוד התנ"ך וחקירתו לא פחתו אף אז. הכנסיה לא התערבה בענין הלימוד הזה. התנ"ך היה מקור ראשון ללמודי הדת וחיי הדת ויסוד מוסד בעבודת בית הכנסת ובחנוך הילדים. הדרישה לחמשה חומשי תורה ולחמש מגלות לא נתמעטה לעולם.

בית הדפוס בריווא די טריגטו השתתף גם הוא בספוק הדרישה הזאת. בשנת 1561 הוציא את החומש עם תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ובצירוף לקוטים מפירושו של ר' אליהו מזרחי על פירוש רש"י. לחמש המגלות נלוו פירושו של ר' יצחק עראמה (1294–1420), דרשן ידוע מספרד שדרשותיו וכתביו היו מתובלים ברעיונות פילוסופיים. ההפטרות ניתנו במהדורה זו בסדר משולש, לפי מנהג יהודי ספרד, אשכנז ואיטליה. מהדורה שנית של החומש הזה יצאה בה בשנה, רק פירושו של מזרחי על רש"י לא נכנס לתוכה. במקומו נוסף פירוש חדש על התורה, "חזקוני", פירוש רבני הלכותי מאת ר' חזקיה בן מנחם, פרשן צרפתי שחי במאה השלש-עשרה.

ביאור חשוב לתורה נתחבר על ידי ר' בחיי בן אשר אבן חליאואה, פרשן מקראי מספרד מן המאה השלש-עשרה. ערכו של ביאור זה רב ביותר לספרות העברית משום שנכללו בו העתקות ופסקות מרובות וארוכות מספרים עברים שנאבדו ולא הגיעו עדינו. השמוש המרובה במלים לועזיות (מערבית, ספרדית וצרפתית) בביאור מלות המקרא עשוי להביא תועלת חשובה לעוסק בחקר השפות. הפירושים שנתחברו לביאור הזה מעידים על פרסומו. מעת שנדפס בפעם הראשונה בספרד בשנת 1491, 43 נפוץ הספר בהמון טפסים וזכה לשתי-עשרה מהדורות קודם שנדפס בריווא די טריגטו בשנת 1559. בה בשנה יצא שם עוד ביאור חשוב אל התורה, "תולדות יצחק".

(42) Revue des Etudes Juives, כרך (3), 1895, ע' 173. ועי' הקדמה ד"ר סטיפן ס. וויזו לחדגומו האנגלי של הספר "חקון מדות הנפש" ניוירק, 1901, ע' 8. (43) הפירוש הוצא בשני כרכים. מופס יקר מציאות מזה נמצא באוסף אלחנן נ. אדלר בספריית הסמינר היהודי באמריקה, עי' פרופ. א. מרכס ב Register של הסמינר לשנות 1924 – 1923 ניוירק, 1923, ע' 31.

ביאור זה הוא מעשה ידי ר' יצחק בן יוסף קארו, שחי ופעל במחצית השנייה של המאה החמש-עשרה ובראשית המאה השש-עשרה. הוא היה חוטר מגזע של גדולי תורה והיה בעצמו אחד מגדולי התורה בספרד. כשגורשו היהודים מספרד בשנת 1492, עזב את טולידו עיר מולדתו ועבר לפורטוגל, במקום שישב שש שנים. כשנאלצו היהודים לעזוב גם את הארץ הזאת, נתגלגל ר' יצחק לקונסטנטינופול, במקום שהופיע ביאורו על התורה בשנת 1517, היא כנראה גם שנת מותו.

פירוש רש"י על התורה היה תמיד הרווחן והאהוב ביותר על לומדי התורה. שתי המהדורות של החומש והמגלות, שיצאו בריווא די טרינטו, הכילו את פירוש רש"י, וכדי להקל את הבנתו של פירוש זה הוציא בית הדפוס הזה בשנת 1560 את „דקדוקי רש"י", המבאר את המקומות הקשים והסתומים ברש"י. בהקדמתו לביאור זה כותב המו"ל, ר' יעקב מרקריאה, שהואיל ר' יוסף אוטולינגהי מכין לדפוס את לקוטי המזרחי על פירוש רש"י הוא מוציא בינתים את הביאור האנונימי הזה. לשם אותה תכלית. שנתים אחר כך הוציא בית הדפוס של מרקריאה את „ביאורים", פירוש על פירוש רש"י על החומש. הוא נתחבר בידי ר' ישראל בן פתחיה אשכנזי איסרלין, שנחשב בשעתו לגדול בין חכמי התורה באשכנז. הוא נולד ברגנסבורג בעשור האחרון של המאה הארבע-עשרה ומת בנויטטאדט, הסמוכה לווינה, בשנת 1460.

גם המהדורה השנייה במעלה ובחשיבות לתורה שבכתב, מצאה את גואלה בבית הדפוס שבריווא די טרינטו. בשנת 1559 הוציא בית הדפוס הזה על פי מצות ר' יוסף אוטולינגהי שתי מהדורות של המשנה. מהדורה אחת, גדולה, בת שלש מאות ותשעים וחמשה עמודים גדולים, מכילה את נוסח המשנה מעוטר בפירוש המשניות להרמב"ם ופירושו של ר' עובדיה די ברטנורא. המהדורה השנית, הקטנה, בת ג' מאות ועשרים עמודים, מכילה את הנוסח בצירוף פסקי הלכות קצרים על פי הרמב"ם. מסכת דרך ארץ, שמוצאה הוא אולי מתקופת המשנה (תלמוד ירושלמי מצטט פעם אחד ממאמריה של מסכת זו, שבת ו', ח' ע"א), יצאה בריווא די טרינטו במהדורה קטנה ונוחה לשמוש בשנת 1561. מהדורות-כיס כאלה יצאו מבית הדפוס הזה גם מספרים אחרים, והם: „מנהגים", ספר הלכות ודינים לר' אברהם קליוזנר, רב ידוע מאוסטריה שחי בווינה במחצית השנייה של המאה הארבע עשרה, „ברכות מהר"ם" בדיני ברכות למהר"ם מרטנבורג (1293 — 1215), ו„משא גיא חזיון", שירי מוסר ומליצה לבנימין בן אברהם רופא, ועוד.

ממערכת הספרים האלה, שיצאו מבית הדפוס העברי בריווא די טרינטו במשך ארבע שנות קיומו, אנו רואים שכל סוגי הספרות העברית, המקורית והמתורגמת, במדרגת התפתחותה עד לאמצע המאה השש-עשרה, מצאו להם דואגים בבעלי בית הדפוס הזה. התורה ומפרשיה, התלמוד וספרי ההלכה המפורסמים, כתבים בפילוסופיה ובמוסר מימי הביניים, וכן ספרי קבלה וספרי תפלה ושירה ומקצועות שונים כענייני עבור וסדרי מנהגים ונמוסים — מכל הסוגים האלה הוצאו ספרים בריווא די טרינטו. כמעט אין לך מקצוע בחיי הרוח של היהדות שלא התעניין בו ד"ר יעקב בן דוד מרקריאה לשם בית הדפוס שלו. אחדים מן הספרים שיצאו על ידיו לא הגיעו אלינו בשום מהדורת-דפוס אחרת,

כי לא חזרו ונדפסו עוד לעולם. גם לאחר שנאלץ ד"ר מרקריאה לחזור מהדפסת ספרים עבריים, הוסיף לגור בריווא די טרינטו ובית דפוסו המשיך להדפיס ולהוציא ספרים ללא הפסק, כנראה. אבל מעתה היו אלה רק ספרים לועזיים. יש לציין גם כן שד"ר מרקריאה היה הראשון להכניס את מלאכת הדפוס לריווא די טרינטו. במשך שנת 1562 ו 1563 הדפיס דברים אחדים בקשר עם המועצה בטרינט. חוץ מבאחד מהם אין בדברי הדפוס אלה שם המדפיס, אם כי ניתן שם צורכים (44). הספר הלועזי האחד הנושא את שם מרקריאה יצא בשנת 1563 והוא ספר קטן בחרוזים מאת ווינצנזו זאנילי, הדן בעניני המועצה בטרינט ומתברו מקדיש אותו לחשמן לדוביק מאדוויצי (45). סמוך להדפסת הספר הזה חדל בית הדפוס מפעולתו ולא חזר אליה עד שנת 1864, כשהעביר פראסיני ברטאקיו Frassinè Bartacco את בית הדפוס שלו מקיאוגיא Chloggia לריווא די טרינטו (46). אין שום יסוד להשערת חוקרים אחרים (47) שחדלון הדפסת ספרים עבריים בריווא די טרינטו בא עם מותו של מרקריאה בשנת 1562. הוא מת שנים

44) G. Fumagalli: *Lexicon Typographicum Italiae; Dictionnaire Geographique d'Italie pour servir a l'histoire de l'imprimerie dans ce pays.* Florence. 1905. p. 330.

45) De Concilio Tridentino, et omnibus patribus in eo congregatis ad Illustrissimum, & Reuerendiss. principem, & Cardinalem LVDOVICVM MADRVTIVM. Vincentii Zannelli Thausignani Archipresbyteri Sylva. Ripae Tridentini: Apud Jacobum Marcariae 1563. 12 l. 4°. ע' פרום. אלכסנדר מרכס, *Zeitschrift für Hebräische Bibliographie* כרך י' פרנקפורט ע"מ, 1906, ע' 94. וע' ד. וו. עמרם, שם ע' 297. אף כי בתור יהודי לא היה מרקריאה רשאי להדפיס שום דין וחשבון או נאום מהמועצה בטרינט, בכל זאת עלה בידו ביבליוגרפים טומחים להכיר שמבית דפוסו יצא גם ספר זה: Nomi, Cognomi, Et Patrie, delli Reverendissimi et illustrissimi Cardinali Legati. Fatti et costituiti per la Santità di N. S. Papa Pio III. Nel Sacro Concilio Tridentino. L'anno M. D. LXI. Aperto sotto al di XVIII di Genaro M. D. LXII.

Con il Numero, Nomi, Cognomi, Patrie, Promotions et precedenti delli Reverendissimi tanto Patriarchi, come Arcivescovi, Vescovi, Abbati, Generali, Ambasciatori et altri Presidenti nelle Generali Congregazioni e Sessioni Et dove sono gli Patriarchati, Arcevescovati, Vescovati, Abbatie, con tutti gli Dottori, et Altri maestri in Sacra Teologia costituiti con gli ufficiali, et cantori di capella costituiti qui per il Sacro Santo Concilio Tridentino fino a questo giorno presente. E' פ. וואלדנר: *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* הראשית המאה ה"ו, בחור ג', חוברת ל"ב, אינסברוק 1888, ע' 117-118 גם Giovanni Bampi, *Archivio Trentino* כרך 2, 1883, עמ' 215-213.

(46) ג. פומאנאלי, שם.

(47) א. ברמולי, שם, ע' 6.

רבות לאחר כך. שמו נזכר בקולופון לכתב יד, הנמצא במוזיאון הבריטי, שבה הוא מציד כי העתיק את החיבור בוויניציאה בשנת 1573 (48).

כל הספרים העברים שיצאו מתחת מכבש הדפוס בריווא די טרינטו מעידים על מלאכת הדפוס שם שהיתה נקיה ויפה. כשנאסרה הדפסת ספרים עברים בריווא די טרינטו הועברו האותיות לבתי דפוס אחרים. צביון המיוחד מופיע לעינינו שוב בספרים עברים שיצאו בבית הדפוס של וויצינצו קונטי בקרימונא ושל בנכנשתי באמשטרדם. הן היו לתועלת מרובה גם לבתי דפוס אחרים. הצובדה שהספרים שנדפסו בריווא די טרינטו יצאו באפטרופסותו של אחד מנשיאי הכנסיה ראויה לציון מיוחד. מענין הוא שאף כי נמצא כמעט על כל ספר עברי שיצא בריווא די טרינטו, סימן רשיונו של החשמן מאדרוצי, לא נפטר בכך מחובת צנזורה. ולא יפלא הדבר. החשמן שפרש את חסותו על בית הדפוס העברי היה גופו חשוד על המינות, ואיך יכלה האינקבויציה להכיר בכח רשיונו וחסותו? האינקבויציה השתמשה אז בכחה בכל חומר ותוקף הדין ואף ראשי הכנסיה לא נקו (49). אחדים מהם גם הוטלו לבתי כלא. היתה השתדלות לדכא את חופש הדעות בקתוליות יחד עם שנויי הדעות של הפרוטסטנטיות. האינקבויציה ו"רשימת הספרים האסורים", שנתפרסמה ראשונה בשנת 1559 בימי האפיפיור פאול הרביעי, שמשו אמצעים חמורים בידי הכנסיה לדכא כל נטיה וכל סטיה מדרך המחשבה הקתולית המסורתית. שמו וסמל-שלטונו של החשמן בשער ספר עברי לא הספיקו לכנסיה להעניק לו את הרשיון לבוא בקהל.

אולם בעיני היהודים נחשב הדבר לפלא וכמו נס מן השמים. כשהגיע לידם ספר עברי מספרות ישראל ובשצרו סמל-האצילים של אחד מרבי הכנסיה, היה בודאי מעורר בלבם הרגשות ותקוות יפות. אולם בהרבה מן הספרים שנדפסו בריווא די טרינטו, הנמצאים בספרות כללית ופרטית, נמצאו סימני הצנזורה. פה ושם נראים מקומות מושחרים בדין, שעבר עליהם קולמוס הצנזור, ובעמודים האחורנים אנו רואים את חתימתם ואת התאריך שבו נעשה "אוטו דה פי" זה. אחדים מן הספרים האלה נמסרו לצנזורה חמורה כמה פעמים בזו אחר זו. דבר זה מראה שהצנזורים, לא רק שלא שמו לב לרשיונו של החשמן, אלא שלא רחשו אמון גם זה לזה והתחרו זה עם זה בקנאתם לדתם. משום כך הוטל על הספרים לעבור דרך כמה ידים משמשניות וכל אחד מחק בהם מה שלבו חפץ.

48) Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum, by G. Margoliouth, Part II. London, 1905. p. 41 — 42, No. 378. אני יעקב כהנא ד"ר מרקריאה ז"ל כתבתי זה הספר נסים לעצמי להנות בו אני וזרעי וזרע זרעי ואו תורה מחזרת על אכסניא שלי והשלמתי היום יום א' כ"ח אב שלי"ג לפ"ק פה וויניציאה שנת נזרת חגרוש בעו"ה ה' יהפוך לששון ולשמחה אמ"ן.

49) שם החשמן קריסמופורו מאדרוצי מופיע יחד עם שנים עשר פרעיו ברשימת המינים. אולם לא הגיעה לידינו שום עדות על נסיון להעמידו בפלילים. ע' Rodolfo Lanciani: The Golden Days of the Renaissance in Rome בוסטון וניוירק, 1906. ע' 208.

בין המון הספרים העברים שרכשנו לנו אלה שיצאו בריווא די טרינטו מובן שיש להם ענין מיוחד לחוקר ספרות ישראל, אבל גם ערכם העצמי בתור מזכרת לדפוס העברי הקדום רב מאד. משמשים הם גם כן עדות-עולם לגסיון קדום, אם גם חלש, של שתוף-פעולה בין יהודים לנוצרים לתכלית נעלה של הרבצת תורה וחכמה בעולם.



יצחק ריבקינד, ניו יורק.

## לוח קישמאי בלתי נודע, משנת ר"ע על עשרים שנה.

התפקיד שממלא ה"לוח" בחיים הדתיים — כל דבור למותר, ספרות והסטוריה שלמה נוצרה על הלוח, מולדות ועברונות, חשוב תקופות ומזלות לא היו רק "פרפראות לחכמה", כי אם גם גופי הלכות וחכמה, חכמת התכונה וסוד העבור. קורות סדר העבור בישראל הן גם דברי ימי מחלוקות הסטוריות גדולות, הנעוצות עוד בתקופות התנאים ונתחדשו ונתגברו בדורות רבים בתולדתנו. בוא וראה כמה גדולה חשיבות ה"לוח" וידיעתו בעם, שאפילו גאון כרבנו חיים מוולוז'ין מוכרח היה מספרים, לעזוב את רבנותו בוילקומיר, על שלא ידע אימתי המולד. ולתלמידיו שהתעתדו להיות רבנים יעץ, כראשי-שיבה בעל נסיון, שיהיו בקיאים גם ב"לוח" ויעיינו בשבת שמברכים את החדש בענין המולד (1). הנסיון הביבליוגרפי הראשון לרשום את הספרות העברונית, עשה זאב (ויליאם) צייטלין לפני חמשים שנה (2), שהיה כדאי להמשיכו ולהביאו לידי שלמות אפשרית עד היום הזה, יובל הגלויים וחדושים רבים בחכמה זו. עם ראשית הדפוס נדפסו לוחות, אלא לא נשתמרו ונאבדו וגורלם כשבריי לוחות שאינם מונחים בארונות-ספרים. בספרית הסמינר בני-יורק נשתמר לוח-קיר גדול לשנת רנ"ז (נדפס בברקו רנ"ו) ומספר של לוחות-קיר-זכיס ממאות ט"ז וי"ז ואילך (3). וקונטרס-הלוח המתואר כאן להלן, אולי הוא הראשון להדפסה בתכנית ספר, אחרי כן נתרבו ונתפשטו לוחות קונטרסיים כאלה, שנדפסו לחוד או כנספחים לחומשים, סדרי תפלה ומחזורים, מנהגים ועוד. קונטרסי-הלוחות הרחיבו את תכנם במקצועות שונים, כללם וכנסו המון אינפורמציות וידיעות שמושיות מאלפות בחיי יום-יום ונעשו ללוחות תרבותיים,

(1) משה שמואל שפירא: תולדות רבינו חיים מוולוז'ין, ווילנא תרס"ט, ע' 15.

(2) דשימת ספרים בלשון עבר המרברים מעניני קביעות השנים, סדר העבור, מעשי הלוח וחכמת התכונה המתחמסת למו, אשר נתחברו מימי הרמב"ם עד ימינו אלה. לוח ישראלי בשפת רוססית ועברית לשנת תרמ"ג מאת ח"י גורלאנד, שנה ששית.

סיט פטרבורג תרמ"ב, עמוד 112-118.

(3) ראה גם ZfHB XIV, 44, 23.



מזלר שול יוסבי טעית סכח חלקים רח בר שפטי'ר צו כי תנא יא צו כי תבא  
מחרס ליל רי טעות יב דקים יח נו ננכים וילך כה כו שפטי'ר יוסר ח נו  
חגור יוסר ריא טעות מה דקים

סדר ארבע תקופות חנה לחסכון חכמות האמות מתהילין ומכין דע ברע תקופת  
כיס הוא הכנה השמש כדאש טלח ורע תקופת תחיו הוא הכנה השמש ב  
בראש שרטי ורע תקופת תארי הוא הכנה השמש גראש מאזנים ורע תקופת  
טבת הוא הכנה השמש בראש גדי וענין ההכנה הוא לפי הגלגל הדומה המכין תחית  
אטירת גלגל החולות וזה יבטרך לפי ארוך ורע כי תקופת תר זו תכלית ארך היום ו  
וקטן הלילה ותקופת טבת תכלית קטן היום וארך הלילה כפי היקף וניטן ותשרי  
סוים ייוס הלילה ומפני שכל בחזור טעוית מפני הזולת ראוי לעשות טבלה  
הם מתקני ועליהם תשמוד תקופת ניסן יוס כב טעות כ דקי אחר חגי היום ל למרס  
תקופת תמוז יוס ד טעות מכ דקים אחר יצי היום יא לחיאוניו תקופת תשרי יוס  
ו בכקר כו דקים מהזריחה יג לטכטברי תקופת טבת יוס לב טעות כ דקים  
מחזריח יב לדיקברי וצדד חדשי הוניהס מרס לא אכרבי למוס לא ג' וניו  
לא ח' ואליו לא אג' וטו לא שטטברי לא איכטוכרי לא נואכרי לא לדיקברי לא י

5

10

15

יגרי לא פלגארי החובכל שנה רביעית כט ובכל יא או יב יוס למרסי הנוצרי' יכנס  
השמש לראש חול מהיב חולות ומתחיל ראש טלח יא למרס ובחול ראשון תוסף הייס  
על פיה טעות טעה א לחני וכס ד אובת אחיב חגי ובכרען חגי ובאריה א ובתולה א  
ח וק' אזנים א לחני ועקרב א וקטת חגי וגרי חגי דלי א דגיס א וחגי ורע טבלה  
הייס תחיל התקיפה לעולם לא סנריך לגרוע בכל שנה לתקיפת ניסן יג ודיק' לא  
סניס ותיו יב דקים בכ טנייס ותשרי יג דקים לו טנייס וטבת ד דקים  
ב טנייס ורע זה כבר כתבתי בהקדמות טאריך קובטרינא טעליה יזנו ילה  
התק כיס הוא כט מעלות י

20

מהקדמות סנריך לגרוע המערביים מקוונות תוספת המרחיים לקובד יג  
אירדנפלי זה גרעון נו דקים ספא סה תוספת כד דקים  
פלונקי מט גרעון פ דיק' תרבורא סו תוספת כד דקים  
אלינא נכ גרעון כה דקים פיר הקרס כה תוספת לו דקים  
ארטא לו גרעון נכ דיק' דחשק כט תוספת לו דקים  
נגרפיין נכ גרעון כה דקים מניס סה תוספת כד  
קליפולי אה גרעון נו דיק' אככודיא כה תוספת יו

25

30

ברוטא כה גרעון י דיק' בכל פ' תוספת טעה א כד דקי  
מגניסא לב גרעון טעה א אר דקים ורע סתקיפות מר שמוא מיוכדות  
פירא חג גרעון טעה א ד דיק' על טעות מעתיק' וי טעות מחנה פל  
סיא נו גרעון יב דיק' טבת כיס אינס כי' ומחנה טל לילה וכן  
וכזא לכ ג' עון טעה א אחר דקים ד וצ' חנה וההפך טל החיופי' מעותות  
רומח לב חגי גרעון טעה א אה דקים הוא לחלק היום עליב חלקיב וכן  
באטלי לא גרעון טעה א כה דיק' הלילה ובגרול יגרלו מסעה ונקטן  
מכיס ל גרעון ב טעות פחות דוק' יקטנו כנוטאר בסדר המחזור

35

חברתיים ובכלכליים עם הוראות לימי שוקים ו"ירידים", מדות ומשקלות, חבור דרכים והפגנת אניות וכדומה 4).

ובימינו הלא עדים אנו לחרבן היהדות הרוסית, שמכל תורת ישראל וספרותנו, אין לה שיוור כמעט רק ה"לוח" 5) בשנים האחרונות גזרו גם על הלוח, שנעשה לבל יראה ובל ימצא ואם מתגלגל לשם לוח, אזי מעתיקים אותו בכתב ומעבירים אותו מיד ליד, מעדה לעדה. ספרו לי תירים היורדים מהכא להתם, כי הבאת לוח היא מתנה חשובה והגונה ומקבלים אותו נדחי ישראל בשמחה, ממש כמוצא שלל רב.

ואם אין לזלזל בלוחות אחרונים, מה גם בראשונים.

הלוח הזה, דפוס קושטא ר"ע, היא קונטרס המחזיק 12 דף בגודל 14:20 (12" או 4" קטן), שלא נרשם ולא נפרט עד כה בביבליוגרפיה וע"י הרושמים דפוסיקושטא השונים. בקצור נמרץ נזכר רק בספר-השנה של הסמינר בניוירוק ע"י ריא מארכס 6). הקונטרס השלם הוא מאוסף — אדלר, מקודם מצוי היה רק שריד משני דפים, הראשון ואחרון. אמנם חמוש"ד הוא הלוח. בכל זאת ודאי שמקום-הדפוס הוא קושטא, לא רק האותיות מחכימות ומעידות ויש להכיר ע"פ טביעת-עין בסקירה ראשונה את מוצאו — כי אם ערוך ומחוקן הוא גם "לפי אפק קסטדינג" ו"מדוקדק הוא לפי קוסדינא" ו"שארך קוסטינא שעליה יסדנו אלה התקונים" וכו'. כמו כן ברורה שנת הדפסתו שהיא ר"צ, בהיות התחלתו "ראש שנת חמשת אלפים ומאתים ושבעים ואחת ליצירה", אם כן ברי, שנדפס קודם לשנת רע"א, בבית דפוסם של האחים ין נחמיאש, מדפיסי קושטא הראשונים. קרוב לודאי שהם היו לא רק המדפיסים בלבד, אלא גם קובעי הלוח הזה, מחבריו, כמו שיש לשער מראשית ההקדמה "אמ' המחוקק זה לי עשרים שנה מתוקנות על סדר העבור" — ו"מחוקק" משמעו "מדפיס", המסתתר כאן גם כמחבר הלוח.

מלשון ההקדמה הכתיבה בכל מקום ברבים, "סדרנו", "כתבנו" אפשר לדיק שנתחבר הלוח על ידי שני האחים, ואין בזה משום שיגרא דלישנא ופליטת קולמוס גרידא.

4) השוה Josef Meisl: Berliner jüdische Kalender ברוך Soucino-Blätter, Berlin 1927, II, 41 — 54 ומאמרו המענין של משה שליט, אלמץ און נייע לוחות-י, ליטערארישע און געוועלשאפטליכע לוחות אין אונזער ליטעראטור — פון יאָר צו יאָר, ווארשע 1929, IV עמוד 21 — 50 עם י"ג צילומים מלוחות שונים.

5) ברשימת 53 ספרים עבריים שנרפסו ברוסיה המועצות משנת תרפ"ב ואיך (קריית ספר V, 250 — 254) נכללו 13 לוחות שמושיים, רביע מכל מה שנרפס בעברית שם.

בעמוד הראשון נודס במקום שער, החרוז הזה :

צופה נתתיך ירדתי לחוות      אותות שמי שחק ואל נא תחת  
חבור ונגוד המאורות באמת      שלחן ערכתים טוב מלא כף ונחת  
ולמעלה רשום נדיו שמות הבעלים הראשונים, "משלם בר שמעיה ז"ל";  
"נפל לגורלי מירושת א"א הגאון ז"ל נאם שמואל מנחם".

בעמוד ב' ראה הקדמה קצרה ותמציתית מן "המחוקק" כאמור, הראויה להדפיסה שנית בשלמות. (ראה צלום א' 7).

הרשימה הכרונולוגית בהקדמה, נהיחה לחלק בלתי נפרד בכל הלוחות, בלוחות המאוחרים מן המאה הט"ז ואילך האריכו עוד יותר בזכרונות ימות עולם והזכירו הרבה מאורעות הסטוריים וספרותיים כחתימת הי"ד להרמב"ם, גרושי צרפת, ספרד פורטוגל ונאפולי ועוד מקרים חשובים כאלה בדברי ימינו. להבליט יש גם את הרשימה הגיאוגרפית המחענינת מישובי-היהודים וגליות ישראל, המערביים והמזרחיים לקוסדינא, שהביא "בסוף השנים", (ראה צלום ב') שעליהם רמז בגמר הקדמתו.

הלוח ערוך על כ' שנה, לשנת רע"א — ר"ן.



זכרי' שווארץ וינה.

## מכתב ר' יעקב ששפורטש לישיבת המבורג,

זה לא כביר העתקתי לי ס' ציצת נובל צבי כ"י וינה 1) וברלין 2) כדי להוציאו כלו או לכל הפחות החלקים שלא נמצאו בקצור הנדפס. והנה בכ"י ברלין נתוספו כמה הוספות וביניהן ד' מכתבים שכתב ר' יעקב ששפורטש מאמסטרדם להמבורג בקיץ תל"ד על אודות חומש עם תרגום שרצה להדפיסו כדי להקל

7) הארות: (שורה 3 מן צלום א', לפי דעת שמואל זכאי) עירובין נ"ו ועיין רש"י סם, השנה יר החזקה קה"ח פרק ו' ה"ד וריש פרק ט'.  
8) (שורה 9 מן צלום א', כמו שדרשו חז"ל) שבת ע"ב.

9) (שורה 11 מן צלום א', בספר הטאורות) י"ל בפעם ראשונה ע"י י"ל פליישר, בוקרסט הרצ"ב. עיין בן יעקב אוצר הספרים עמוד 276 נומר 43 וע' 199 נומר 794 (חקות השמים) והשוה רמ"ש Gesammelte Schriften, Berlin 1925 עמוד 495 - 497.

10) (שורה 16 מן צלום א', בספר העולם) ערוין בבתי, השנה בן יעקב ושמינשנירר שם.

1) בספרות הקהלה, ראה רשימתי על כ"י אוסטרית צר צ"ב ודברי הח' טארקס בהתקפה האמריקנית כ"ד ע"ו.

2) הנני מכיר טובה להח' ש. זליגמן באמסטרדם שהעירני על הכ"י הזה שנקנה מעובדן ינה"ל ע"י ביה"מ לחכמת היהדות בברלין, ראה רשימת ינה"ל סי' 3619.

מעליו ד"ותו. המכתב הראשון נשלח לשיבת המבורג, הב' לר' שמואל אבן 3), הג' לר' יעקב בינבינשתי 4), והד' לר' אברהם הכהן פיימינטי 5). התכן הממשי אחד הוא לארבעתם, מה שנוגע ללשונם לא ראי זה כראי זה הצד השווה שבהם שכלם מלאים גבוב דברים המתאים לזמן הפרוק. אעפ"י שר"י ששפורטש לא הוציא את הדבר לפעל המכתבים מענינים הם ואתן כאן את הראשון 6).

\* \*

[II, 86 v] כתבתי לשיבת האמבורגו לסייעני בחתימות הקהל להדפיס חומש ותרגום.

עתירי 1) משח עתירי סלעי עתירי נכסין. מארי מתיבתא קולעים אל השערה משיבי מלחמה 2) בגבורה מלחמתה של תורה מארי תריסין סומכין ונסמכין לא מסרמיטין 3) ולא ממסרמיסין. החכמים השלמים שלמי אמוני ישראל בשיבת [ק"ק] האמבורגו יע"א ה' עליהם יחיו. מיום אשר פקד עלי פוקד עון כי יפקד מושבי משיבתכם העומדת ברומי אל עולם להפרידני מפרידתכם פרידה 4) טובה להושיבני בארץ נוד מקדמת אדנכם עדן מקדם בגן אלים לא ישרתי בעד השחקים ואעלזו. אף גילת ורגן לא באו בקירות לבי וכאבי היה נצח כי זעם הנדוד מלאני על כל גדותי יגון ואנחה המשברת כל גופי ומפי שבת זמיר וערבה כל שמחה.

מיום בואי עד היום כל יום קללתו 1) משל חברו גם בלידה לא שכב לבי ומכאובי נגדי תמיד בדבר המעמיד דאינו בטל לעולם ומשום מזונות דחיקא לי מלתא סיפוק ההכרחי העולה על כולם אשר לא יתנני השב רוחי כי ישביעני ממוררים מהירים 2) תרומת כסף שמתנתו מעוטה וחרפתו מרובה ולפניו תרוץ דאבה בדאבון נפשי וכליון עיני לידו יד כהה אשר לא יספיק קומצו להשביע את הארי המשבר כל עצמותי וטורף בדי גורתי הנודדים ללחם איזו 4) הנקוד עליו נקודת הכסף היקר על הכתב הנדרש לגנאי במלאו המוטל לכיסי דאזמנוה 5)

3) Encycl. Jud. I, 177 — באגרת הזאת נזכרים כה"ר שלמה קוריאל ודוד אחיו, יעקב אבן אחי המקבל והנכיר כה"ר יהושע.

4) נראה שבניו הם הנזכרים אצל Grunwald Portugiesengr. 99 — באגרת הזאת נזכרים אברהם בינכנישתי ודוד אחיו, הוקן יצחק הכהן, ה' ינחמהו מאכלו ושטחתי בראותי ילדיו... הר' דוד הכהן ואחיו הר' יוסף הקטן יגרל שהלכו לדוגרין... וכתבתי לסטואל בני יציו לעמוד ולהשתדל בכל מה שצריך להם.

5) Alfonso Cassuto, Gedenkschrift 31

6) דרך אנכ אעיר שבצורק נכתב בשער הספר, וקשה עלי לקרות הכתב ובוראי קשה מאד, בכל זאת אקוה שלא כשלתי בדבר הקריאה וישמחו בי חברי. — לא העירותי על לשונות החנ"ך והש"ס השגורות כפי כל.

1) ראה ב"ב קט"ה ע"ב. 2) בכ"י מלחמת. 3) ראה סנהדרין י"ד ע"א. 4) עם נקדות ברי להטעם. 5) ראה סנהדרין פ"ח ע"א.

ולא צרו ביה כי אם נזקי צרורות דהלכה גמירי לה מאן דאכיל דלאו דיליה  
בהיל לאסתכולי ביה.

מיום עד לילה ישלמוני בעלי הישיבות פרס הפורס ופורץ גדר כבודי ללכת  
מחיל אל חיל בחיל תמורות לבקרים לרגעים ותורתי נעשית קרעים זעיר שם זעיר  
שם ואף גם זאת למאמר המצטרף הכותבים כתיבה 6) משום חי נא לשנים מעטים  
אשר קרוב לבא עתם וימי נדבכם לא ימשכו עד שנה הבאה לא יעלה חשבון  
המצטרף מבעלי אסופות לחצי הסיפוק ומוכרח אני ללוות משנה לחברתה ומחדש  
לחברו ובין כה וכה מצטימק (1) ורע לי כי אעבור בסך הקצות לזמן המוגבל ומה  
אעשה כי יקום בי כחשי ובפני יענה אפיסת כחי וזקנה הקופצת עלי קודם זמני  
ואין בי כח לשאת את כל משא הטף והבנים כי יכבדו ממני והבת היקרה  
העומדת על הפרק ועבר אין לי לשחררו להשיאו משאה לאן אנוס לעזרה ולמי  
מקדושים אפנה להגיד להם צערי ודוחקי להצטער בצערי צער רבים אשר אין  
לו אף חצי נחמה אשר על זה זמותי יד לפי ונצרתי על דל שפתי להגיד לאיש  
בעלמא מרי שיחי וידי כבודה על אנתתי ומדלתי בתי החוצה לא יצא דבר הנפסל  
כיוצא לפרנס (2) או מנהיג כי כבר ננעלו שערי רחמנותם כדי לפתוח פתחו של  
אולם של בית הכנסת הנעשית גזית גויל וכפיסים אשר לא נבנה ביום היות  
ישראל על אדמתו וידל 4) ישראל עד מאד לא היתה קופה אשר לא נתרוקנה  
לצורך בנין הבית.

מיום ליום אחריש אתאמק משתומם לעבר נבהל להוה ירא לעתיד דורש  
את אלים לפתוח לי פתח תקוה בעמק עכור לזכור אותי לטובה לשלחני מתוך  
הפכת חשכת מבוכתי והנה זה בא לקראתי שלוח ההשגחה אורי הלווי בעל  
הדפוס 7) אשר פתח לי פתח כפתחו של אולם באמור לי חזק ואמץ כי ה' אלים  
שלחני ורוחו להחזיק בידך להיות לך מעיר לעזרה. כי הלא ידעת כי בכל גלילות  
איטאליה ברבריא ופולין הרבה שנים אשר שלחו כתבים כפעם בפעם לבקש  
חמשה חומשי תורה בתרגום אנקלוס מדפוס יפה לקנותו במחיר יותר מדאי ויען  
שהכסף אזל מכלי לא מצאתי און לי להדפיסו ואם באולי תמצא מקום מיחירי  
הקהילות לחתום במקום שראוי לחתום כל אחד כפי יכלתו וכפי הצריך לו עד  
שיהיו לך חתימות בכדי הצריך להוצאת הנייר גם אני אעזור לך בהוצאת שכירות  
הדפוס המשתלמת לבסוף. אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלים ויכולת עמוד נגד  
רעבון ביתך וגם כל העם הזה לא יחסר להם כל וזה נהנה וזה אינו חסר מצוה  
וכופין עליה ואיש על מקומו יבא בשלום.

מיום שמעי את הדברים נכנסו באזני וגליתי מסתורי לבי לקצת אהובים  
ורעים והטעימו את דבריו ותכף התחילו במצוה החכמים יצאו ואחריהם כל ישרי  
לב המרבה והממעט והרבה מיעוטים מצטרפים למנין גדול כי לפי מה שנראה  
יהיה קרוב לת' מאות (1) ספרים בסך ב' זהובים לכל אחד כי אף אם ליופי המלאכה  
ושלמותה הוא דבר מועט ומלתא זוטרת לבי ידי מלתא רבתא היא ועיקר

(6) ראה יבמות ל"ח ע"ב.

(7) ראה Stelnschneider, Jüd. Typographie 65 f. על הצרות באמסטרדם  
בשנת תל"ב ותל"ג ראה זליגמן בספר הזכרון לכבוד ש"א פוזננסקי חלק האשכנזי קמ"ח.

הדברים כדי שימצאו קונים הרבה לבוא המלאכה לידי גמר מיום אשר יצא בדפוס הר' יוסף עטיאש חומש כתיקון ספר תורה (8) מוגה באותיות מזוינות לא נראה דמות (9) זה כי מלבד היותו כמוהו ביופי האותיות והגהותיו עוד נוסף עליו ההגהה ביתר שאת עם תרגום אנקלוס כאשר מכ"ת יטעמו ויראו בעל"ה המובא עדיכם. ועתה אחי ורעי צורוני לבקש מיחידי סגולה וכל הקהלה בכלל לחתום גם הם איש כפי נדבת לבו ולפחות כפי הצריך לבניו ולאחיו ומיודעיו. ולאחר חתימתם תודיעוני לכמה... (10) הסך כדי שכפי זה נתנהג בקניית הנייר שצריך קרוב לב' אלפים זהובים ויש אנשי מעשה שרוצים ללוות... החתימות וממתנים על הפרעון עד מסירת הספרים לבעלים. ובין כה וכה המדפיס הוא מתחיל במצוה ב... בכאן והאלים יעזר לי ולמעכ"ת יפקוד לטובה יחזיק בימין מעוזכם עזה של תורה יושביכם שקט מהמון... הזמן ירכיבכם על במתי ההצלחות כיש את נפשכם החכמה ונפש הדורש שלומכם ונאמן בברית אהבתכם... ב' סדר די מחסורו אשר יחסר לו שנת גא' ל"ת עולם תהיה לו לפ"ק ישפ"ה.



## על דבר הסליחות על הקדושים מגומבין

שנהרגו בשנת שנ"ו

(הערות ל"עלים" שנה א' חוב' ג' עמוד 78)

מאת ארי' יהודה ליב ליפשיץ, ורשה.

א) אודות הסליחה בלתי נודעה, "ממני רחוק מנחם" של סבי הג"מ ר' מנחם מאניש חיות על הקדושים האחים ר' משה ור' יהודה בני ר' יקותיאל, הנני להעיר כי בימי קדם, קרוב לזמן המאורע, היתה הסליחה הזאת ידועה ומפורסמת בקהלות ישראל, עד אשר גדולי הדור ההוא עשו תקנה קבועה ומוחלטת לומר אותה בכל שנה ושנה ביום ב' דר"ח אייר, כפי שנכתב למוכרת נצח בראש הפנקס של החברא קדישא בעיר קראקא (ראה לתולדות גדולי ישראל מאת רפ"ה וועטשטיין בספר היובל לנ"ס עמוד 282). התקנה הזאת נקבעה בימי המלך זיגמונד השלישי (מת בשנת שצ"ב) כמבואר בפנקס הנ"ל (מובא שם עמוד 281). במשך הזמן ברבות הימים, נשתכחה ונאבדה מתוך הקהל עד שנעלמה גם מעיני כל רושמי ספרים.

ב) מה שחשב שלשה סליחות שונות, שנתחברו על העלייה המחרידה הזאת, יש להוסיף ולהזכיר גם סליחה רביעית שחברה סבי המהרש"א, המתחלת "אל אלה דלפה עיני", וכתוב בראשה (בדפוס פראנקפורט דאדר תק"ו

הנמצאת בידי): „סליחה זו נתחברה בשנת שנו" לפ"ק על שני קדושים אחים משה ויהודה שנהרגו בוורשא על קידוש שמו ית"י. הסליחה הזאת נדפסה בתוך הסליחות של מנהג פוזנא (סליחות למנוחה של יוהכ"פ, סליחה קמ"ח) פראג ש"ח. פראנקפורט דאדר תק"ו וזולת זה. ויש מקום לשער שהסליחה הזאת, כיתר השלשה סליחות שנתחברו על המאורע הלו, נדפסה ג"כ בלבד בערך שנת שנו"ו. אך הדפוס הזה, הדפוס הראשון, לא הגיע לידינו ולא נודע לע"צ לרושמי ספרים. ומחמת העדר השער של דפוס הראשון נבוכו החוקרים לברר ולהחליט את שם המחבר של הסליחה הזאת. הד"ר ציון בספרו ליטעראטור געשיכטע דער סינגא. פאעזיע (עמ' 427) כתב שחברה המהרש"א. ובעקבותיו הלכו הפרופיסר דאוידזאן בספרו אוצר השירה והפיט (אות א' מספר 3399) והד"ר הורדצקי בהאנציקלופדיה „אשכול" ערך אידלש (כרך שני עמ' 151). ר"א לאנדסהוט בספרו עמודי העבודה (עמ' 233) מיחסה לר' שמואל בר' יעקב. ולדעת הפרופ. דאוידזאן הנ"ל שהזכירה שנית בספרו הנזכר (אות א' מספר 3401) חברה ר' שמעיה. ונראה ששלשתם מהחרו האחרון דרשו. לדעת הד"ר ציון רמזו בו שם המחבר (שמואל אליעזר בן יהודה חזק) כזה: שמך וכסאך אז לנצח, יגדל עזרת בני יעקב הקטן ור' היה... חזק. לדעת הר"א לאנדסהוט רמזו בו שם המחבר (שמואל בן יעקב חזק) כזה: שמך וכסאך אז לנצח... בני יעקב... חזק. ולדעת הפרופ. דאוידזאן נרמז בר"ת שם המחבר (שמעיה חזק) כזה: שמך... עזרת... היה... חזק. רש"ב ניסענבוים בספרו לקורות היהודים בלובלין (עמ' 47) כתב שהג"מ ר' שאול שמעון דיין בלובלין אחי המהרש"א חיבר הסליחה הזאת, ובהחרו האחרון נמצא שמו במלואו. אולם דבריו לא נכונים וגם אי אפשר לצרף ולמצוא שם רמז לשמו. וכבר העיר הפרופ. קויפמאן (שם בסוף הספר עמ' 155) ש"לא הגאון מו"ה שאול שמעון כי אם אחיו הגאון מהרש"א הוא מחבר הסליחה" וראה עוד על דבר זה במחברתי „שירי אוצר השירה והפיט" (עמ' 37) ש"ל בקרוב א"ה.

א. מ. הברמן ירושלים.

## הדפוס העברי בטארנאפאל ורשימת הספרים שנדפסו שם

בית הדפוס העברי בטארנאפאל לא נבנה אלא מחורבנו של בית הדפוס העברי בזבאריו שלא התקיים אלא כשנה (תקע"ב) ואפשר „בגלל מלחמת נאפוליון" כפי שאומר פרידברג בתולדות עמ' 99. יודעים אנו כי בעלי הדפוס העברי בטארנאפאל מיסודו 1) עד סוף שנת

1) הרשיון הרשמי נתקבל בשנת תקע"ג ע"י נחמן פינעלעס בהיות טארנאפאל תחת ממשלת רוסיה ונתחדש ע"י אוסטריו בראשון ליולי תקע"ו, כי בשנת תקע"ה חזרה לאוסטריו, ע"י בלבן עמ' 21.

תקע"ג או תחלת שנת תקע"ד, היו השותפים יעקב אוירבאך (אויערבאך, ראה סי' 7) ונחמן פינעלעס, אבל אין שום ספק כי היה עוד למדפים בנימין בן אביגדור מזבאריו איזה יחס לבית דפוס זה והרי הוא הביא את הספר "תיקון מועד", טארנאפאל תקע"ג (ראה סי' 3) לבית הדפוס. אמנם חוץ מזה אין שמו של האחרון נזכר בשום ספר שנדפס בטארנאפאל. הספר העברי הראשון שנדפס בטארנאפאל היה כנראה, "פענח רזא" תקע"ג (ראה סי' 1), ובסוף הספר חתומים הפועלים מזבאריו העוסקים, "בדפוס חדש דק"ק טארנאפאל" והם: מרדכי בן צבי הירש והבחור אריה ליב בן דוד.

יש לשער כי המדפים נחמן פינעלעס נטה להשכלה וע"י כך נתהוו קשרים בינו לבין יוסף פערל שהדפיס בבית דפוסו את "לוח השנה" (2) ועוד כמה מחברות

(2) מענין. הוא סכתבו של פערל הנכתב לידידו שאינו יודעים את שמו והוא נמצא בספריה הלאומית באוסף שבדרון בענין הלוח, והנני להעתיקו כאן ברשות הר"ר שבדרון וחודתי נתונה לו בזה:

"סכתב יירידי מיום ה' וישב בא אלי לנכון, ועל דבר השניאה בלוח, ירא נא יירידי ההשפמות ותיקונים בסוף הלוח הזה, ושם ימצא על מכונן, כי שגגה היא אשר יצאה מירי המסדר, ואין להשים עליו חטאת, כי שגיאות מי יבין.

ומה מאד נפלאתי על דבר יירידי על אשר הראני בסכתבו, כי ירא לגלות את

אזני על אורת המעות, מראנה בדבר פן ירע בעיני לדעתו, חלילה לי לחשוב

כזאת! ונהפוך הוא, כי שמחתי מאד מאד, בראותי כי יירידי נ"י איש אוהב אמת

וצדק, והאמת יקר בעיני מכל דבר, כי האמת חותמו של הקב"ה, והוא יקום לעד.

לכן טוב לי מכתב יירידי זה מכל התהלות אשר נחנו אנשים רבים ללות אשר

יצא לאור בדפוס דפה, כי אולי (=אלו) האנשים אשר הרבו לספר בשבחיו לא

דרשו ולא חקרו אותו היטב, ורק למראה עיניהם ישפטוהו, אבל יירידי נ"י שנה

ושלש חמשים לבוא עד תכליתו, וזה הדבר אשר יקר בעיני מאד מאד, ולמען

הראות כי כנים דברי אלה, לכן אנכי שולח ליירידי לוח אחד, ובקשתי מיירידי

לפקוח עליו עינים ולבקריו עוד הפעם, ולהודיעני את משפטו, משפט אמת וצדק

אשר ישפוט עליו, וזולת אלה אולי יעלו על רוח יירידי עוד מנהגים ודינים לטובת

עמנו, ואז אל יאחר ירד נפשי, להודיעני את אשר ימצא, ואנכי אקבל האמת

ואוציאו לאור לשנה הבאה כאשר נדרתי. עד הנח דברתי על אורות הלוח, והנה

עוד יש לי דבר ליירידי, זכור וזכרתי את אשר דברנו שנינו יחד בהיותנו בסארלעס,

ומאז (בצרי הגליון נוסף: "אם לא שנית") ראיתי ומצאתי את לבב יירידי נאמן

לפני כל אוהב אמת וצדק, ועתה אנכי נתתי אל לבבי לדפוס ספר אחד לטובת

בני עמינו, והספר הזה יכלול כל הדינים ומנהגים הנצרכים דבר יום ביומו כמו

מהלכות נפ"י, ציצת, תפלין, תפלה וכדומהים (=וכדומיהם), ולמען יהיה הספר הזה

טוב ומועיל לכל איש ישראלי ואף לילדים הרכים, על כן אמרתי לחברו בלשון

צחה וקלה בלי מלפול ופקפוק כלל, כי אם בדרך הלבנה מוסכמת, וכפי המנהגים

הכוללים אשר חברתי אל הלוח (בצדי הגליון: "עם המראה מקומות מוצא

הדין") ואולם קשה הדבר ממני לעשות לבדי, על כן אמרתי מגלגלין זכות ע"י

זכאי, ואבקש מאת פני יירידי לתמכני ולסעדני בדבר הזה, ואולי ימצאו עוד חכמים

ותופשי התורה ממבירי יירידי אשר יבחרו להם לחבר איזה חלק מהדינים עפ"י

(ראה סי' 8—10, 13, 17 ו-11—2 בלועזית), ואפשר שנטיה זאת להשכלה הפרידה בינו ובין שותפו יעקב אוירבאך הנ"ל, ושמו של האחרון אינו נזכר בספרים שנדפסו החל משנת תקע"ד (שנת תקע"ד כסי' 7 היא כנראה טעות, ועי' שם). אחרי זמן עבר אפילו בית הדפוס לבית החינוך מיסודו של יוסף פערל (ראה סי' 13 ו-17), אלא שלא הספיקה הדפסת ספרי השכלה גרידא לפרנס את בעליה ונדפסו שם, בהזכרת המדפיס ובלי הזכרתו, חידושי תורה, שערי ציון, תהלים וכדומה. יש לשער כי מחמת חוסר לקוחות חדל בית הדפוס הזה להתקיים בשנת תקע"ו בערך.

הספרים שנדפסו אחרי כן הם בודדים, והספר „מקור חיים“, תר"ם (ראה סי' 22), נדפס בדפוס הפודולי שם.

לרשימתי לא הכנסתי את הספר „אור חדש“ לדוב בעריש גאלדענבערג, תרנ"ב—תרנ"ג הנזכר בתולדות עמ' 100, מפני שספר זה נדפס בפרעסבורג. אפשר אמנם ששנים מן הספרים האחרונים שלא ראיתי אותם (סי' 21 ו-23), לא נדפסו ג"כ בטארנאפאל, והכנסתים רק משום שבשנים אלה בערך היה שם בית דפוס עברי ועי' סי' 22.

### רשימת הספרים העבריים שנדפסו בטארנאפאל

1) ספר פענח רוא פירוש יפה על חמשה חומשי תורה חברו רבינו יצחק ברבי יהודה הלוי וגם כלל בו דברי הר"ן ודברי ר"י ראורלייניש ובכור שו"ר והג"ן וקצת דברי ר"י החסיד כנראה בהקדמ' המחבר והוא פי' נפלא ופלא ופלא חדושים על חמשה חומשי תורה מגלה דרכי נסתרה כלו מחמדים טעשה חידודים משמים מתוקים כמסיני נחקקים קישוים ותרוצים שכליות ותרוצים מפרש נעלמות וצפונות דברי חכמים בדרבונות ע"ם גמפריאו' וראשי חבות בנתנו מסיני בקולות ובלהצות על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלב' בדברי צחות וספר הלוי נדפס באמשטרדם בשנת תנ"ח ולא נמצא בזמנינו אף אחד בעיר ולסיבה הזאת הדפסנוהו מחדש ברשיון הצענזור מרה טארנאפאל בשנת תקע"ג לפ"ק בדפוס השותפים הרבני מ' יעקב אוירבאך והרבני מ' נחמן פינעלעס (3 8' 142,1 דף).

הדרך אשר הזכרתי למעלה, והיה כל איש אשר יקרב אל עבודת הקודש הזאת, ישמח לבו ויגל כבודו, ומשכורתו תהי' שלימה מאת ד'. ומבלעדי זאת עור ירי נטויה לתת קתנת כסף לאיש אשר מחברתו תהי' רצויה ונכונה בעיני חכמים ויראי אלקים ואנכי אצפה לתשובת ידידי על כל הדברים האלה. ואהי' אוהבו כל ימי היותו אוהב האמת.

אין שום ספק כי מכתב זה נכתב בשנת תקע"ד ובאמת ישנן צלוח זה השמטות ותיקונים בטעמפה עמ' ג'.

3) כאן ובעוד כמה ספרים הוא נקרא „הרבני מ' נחמן פינעלעס“ אבל כשערי ציון (סי' 14) וכו' הוא נקרא, נחמן פינעלעס קייוערליכער פרווייליגירטער בוכדוקער ובגרמנית — N. Pineles priv. Buchdrucker u. Buchhändler.

בסוף הספר: על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש במכבש הדפוס באמונה הר"ר מרדכי בן מוהר"ר צבי הירש מק"ק זבאריו ולע"ע עוסק בדפוס חדש דק"ק טארנאפאל ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש במכבש הדפוס באמונה הבחור אריה ליב בן מוהר"ר דוד מק"ק זבאריו ולע"ע עוסק בדפוס חדש דק"ק טארנאפאל.  
(פר' עמ' 509 סי' 3-888; תולדות עמ' 99).

(2) ספר ראש אמונה בו שרשי וראשי האמונות שחברו הרב הגדול החכם השלם שלשלת היחס משרש ישי בית הלחמי השר דון יצחק אברבנאל זצ"ל נדפס ברשיון הצענוור פה טארנאפאל בשנת תשנ"י מראש אמונה למ"ק (תקע"ג) בדפוס השותפים הרבני מו' יעקב אוירבאך והרבני מו' נחמן פינעלעס 4°, (1), 30, (1) דף. (פר' עמ' 560 סי' 7-11; תולדות, שם).

(3) סדר תיקון מועד שחיבר הרב החכם המופלא מוהר"ר שמואל זצ"ל דיינא רבה דק"ק גלוגא ובהם נמצא סדר לימוד משנה עם מאמרי זוהר בעניינים של חג בחג אך זה רבות בשנים שנדפסו עם תיקון שבת שחיבר איש אלקים האר"י זצ"ל וכבר נתפשטו בכל תפוצות ישראל להדפיס סדר תיקון שבת בכל הסידורים וסדר תיקון מועד לא נמצא כי אם אחד במדינה ולזאת נשא לבו של הרבני מוהר"ר בנימין בהרבני מוהר"ר אביגדור להדפיס מחדש וגם הוצגנו תפילות של לקוטי צבי נדפס בשנת תקע"ג למ"ק פה טארנאפאל בדפוס השותפים הרבני מוהר"ר יעקב אוירבאך והרבני מוהר"ר נחמן פינעלעס 8°, 40 דף. (תולדות, שם).

(4) ישועות משיחו, דרשות וביאורים לשר דון יצחק אברבנאל חמו"ד (טארנאפאל תקע"ג ?) 4° (המדפיסים: יעקב אוירבאך ונחמן פינעלעס). (תולדות, שם: תקע"ג).

(5) תורת האדם, עניני מוסר עם כתב יושר לר' שמואל ב"ר שלום חמו"ד (טארנאפאל תקע"ג ?) (המדפיסים: יעקב אוירבאך ונחמן פינעלעס). (פר' עמ' 664 סי' 1-611; תקע"ב; תולדות, שם).

(6) לקוטי שושנים, דברי קבלה לר' שמשון מאוסטרפאליא, חמו"ד, (טארנאפאל תקע"ג) 8°, 8 דפים. (המדפיסים: יעקב אוירבאך ונחמן פינעלעס). (פר' עמ' 317 סי' 1-366; תולדות, שם: תקע"ד).

(7) חמשה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס ופ' רש"י זצ"ל וחמש מגילות והפסרת מכל השנה והפסרת מחר חודש ושבת ראש חודש בכל כרך וכרך ועם פירוש שפתי חכמים המבאר כל המקומות הסחומות בפירש"י זצ"ל ופירוש הרב בעל הטורים ועם תולדות אהרן נדפס ברשיון הצענוור פה טארנאפאל בשנת תקע"ג למ"ק בדפוס השותפים הרבני מו"ה יעקב אוירבאך והרבני מוהר"ר נחמן פינעלעס 8°. כרך א': בראשית תקע"ג (1), 344 דף.

כרך ב': שמות תקע"ג 2, 294 דף.

כרך ג': ויקרא תקע"ג 252 דף.

כרך ד': במדבר, תקע"ד (נראה ששנה זאת היא שעות הדפוס) 272 דף.

כרך ה': דברים, תקע"ג 294 דף.

(א. יערי ב, קרית ספר שנה מ' (1933) חוברת ד' עמ' 435).

(8) לוח השנה משנת חמשת אלפים תקע"ד לבריאת עולם לחשבון עם ישראלי עם לוח נוצרי רומא ולוח יונים ורייסען ותגאות שלהם ועור בו כמה דברים טובים

ומעילים כמו הלוח מזריחת ושקיעת החמה רשימת הימים אשר במדינת רוסיא מקומות הטשטט סגורים וכדומה ונוסף לזה לוח הלב אשר כל קורא בו ימצא מרגוע לנפשו ברשיון הצענזור פה טארנאפאל חש"ד (תקע"ג) 4) 8. 20. 24 דף, בלי מספרים. לוח מעטפה כתולה ועליה נדפסו דברים אלה: „לוח על שנת התקע"ד"; בסופה: „דיוער לוח איז צו בעקאטמען אין טארנאפאל אצל המדפיס הרבני מוהר"ר נחמן פינעלעס".

חוץ מהדברים שנרשמו בשער הלוח נדפסו בו גם דברים אלה; זכרון ימות עולם קראניק; הוד בית הקיסר מרוסיא; מנהגים כוללים לשנת תקע"ד; מנהגים פרטים לשנת תקע"ד 5; בחינות הטבע; משלי מוסר; תורות; ירורים. (פר' עמ' 306 סי' 230; תולדות, שם).

9) חג השלום, שיר קהלת ערת טארנאפאל על שלום הארץ עת"א טארנאפאל תקע"ד 4. (המדפיס: נחמן פינעלעס). (פר' עמ' 213 סי' 51; תולדות, שם).

10) שבע תפלות שהתפללו בני הנעורים בבית הכנסת בטארנאפאל יום ביומו עת"א. חש"ד, (טארנאפאל תקע"ד) 8. (המדפיס: נחמן פינעלעס). (פר' עמ' 584 סי' 251).

11) הגדה של פסח עם תרגום י"א טארנאפאל תקע"ד 4. (המדפיס: נחמן פינעלעס).

(פר' עמ' 167 סי' 250-48; תולדות, שם).

12) ספר אמרי בנימין על התורה מהרב המגיד המפורסם המופלא ומופלג ובקי בכל חרי תורה מוהר"ר בנימין ובו דרושים לכל תפציהם אשר דרש דרש מדי שבת בשבתו על כל סדרה וסדרה מבראשית עד וזאת הברכה כשהיה מגיד משרים כק"ק בארדיטשוב והיה דורש מו"ב שנים שם וגם מקבלה ואילך אחר שנתקבל למגיד משרים פה ק"ק ברעד המעוטרה גאוני ארץ אספקלריא המאירה רבים שחו מקור מים חיים כי הוא הורה לעם ה' הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו

4) ע"פ דברי פערל (אין שום ספק שהוא המחבר אע"פ שאינו נזכר בשמו) בלוח הלב לשנת תקע"ה דף ב', א', לא נדפס הלוח הראשון הזה בזמנו, כי סבות מחשבות אחרות (את-המחברת) ועכבות והוא מוסיף ואומר: „ואנחנו הקדמנו בשנה הזאת להדפיס ולהוציא את הספר הזה בעתו ובמועדו אשר יבוא ויגיע אל כל אחינו בני ישראל הקרובים והרחוקים, יראו, יקראו וישמחו בו וגם הסיבנו את שם הספר לקרוא לו בשם ציר נאמן כי בשמו כן הוא: שלוח הוא מאתנו להיות ציר נאמן לכל עדת בני ישראל".

5) בנוגע למנהגים ע"י הערה 2 ונראה כי גם אותם סירר פערל, בין המנהגים נמצאת גם פיסקא זאת: „רקיקה בעלינו, הרב הגאון החסיד אמתי איש אלקי בעה"מ שלי"ה זצוק"ל בהנהגותיו אשר עשה לספר עמק הברכה מאביו הרב הגאון זצ"ל, גוער באותן שרוקקין בעלינו לשבת קורם ואנחנו כורעים, ובחורך דבריו אמר וגם עלינו נחוקן (1) ע"י יהושע (1) בן נון שה' כימיו עכ"מ. שאינם בזמננו, וגם הוא סבבה גדולה וכו' על כן טן הראוי שיש לפחות בידהם אלא ילמדו שישתחוו בהלכתן עכ"ל, ובאמת בבמה קהלות נכתב על לוח גדול של עץ באותיות גדולות אוהרה למחפצלים לכל ירוקן בעלינו, והוא מנהג ישר ונכון".

נרפס פה מארנאפאל בשנת ולבנימין ידיר ה' ישכן לבטוח לפ"ק (תקע"ד) 4.  
3, 92 דף. (המדרים: נחמן פינעלעס).

המור"ל אומר בסוף הספר כי ראה, לחלק את הספר לב' חלקים ואף כי טובים  
שנים מן אחד למען היות לו לעם תיבה ומיר החלק ראשון לראות בו ולשמות  
בחלקם ואקוה לאל אי"ה באיזה ימים לא כבירים שארפס גם החלק שני אי"ה.  
(פר' עמ' 50 ס' 1174; תולדות, שם).

(13) לוח השנה משנת חמשת אלפים תקע"ה לבריאת עולם לחשבון עם ישראל  
עם לוח נוצרי רומא ולוח יונים ורייסען עם ימי חגיהם ועוד בו כמה דברים טובים  
ומועילים כמו הלוח מזריחת ושקיעת החמה ליקוי החמה והלבנה אשר יראה בשנה  
הזאת ואף מנהגים בוללים ופרטים מכל השנה ונוסף לזה לוח הלב אשר כל קורא  
בו ימצא מרגוע לנפשו ברשיון הצענוור פה מארנאפאל, חש"ד, (תקע"ד) 8, (9), 11,  
29 דף. (המדרים: נחמן פינעלעס).

גם ללוח זה מעמפה כחולה ועליה נרפסו דברים אלה: "ציר נאמן לשנת  
התקע"ה. במעמפה עמ' ג': "מורעה להיות גלוי לכל עם ישראל כי לא לכוונתו  
או לבצע כסף מוציאים אנחנו את הספר הזה לאור כי אם לתועלת בני עמנו ולהפיץ  
חכמה ורעת בקרבם על כן אמרנו לגלות את אזני הטובים והישרים בערת ה' ולדבר  
אלהים בדברים האלה לאמר: כל איש אשר ידבנו לבו לקחת או למכור מאה  
עקסעמפלאר מן הספר הזה לו ינחנו עשרים עקסעמפלאר חנם אין כסף וכן יהיה  
משפט וחוק לכל הספרים האחרים אשר עוד עם לבבינו להדפיס להועיל לבני ישראל  
ומי האיש הדורש טוב לעמו ודובר שלום ואמת לעדתו הוא יחזיק בידו להפיק  
דעת ויראת ה' וה' אלהים יכרכו בשלמו לנצח".

בסוף המעמפה: "הספר ציר נאמן ימצא לקנות במקום הרפוס (כבית החינוך)  
וכל איש אשר ישאנו לבו לקחת את הספר הזה בקאמיסיאן על פי התנאי הנרשם  
במורעה יגלה לנו את רצונו ונשלח לו את מספר הספרים אשר יבקש עוד מקום  
מוטב".

"הוד בית הקיסר מרוסא" בלוח הראשון (ס' 8) נקרא כאן: "תולדות בית  
הקיסר מרוסא". בסוף "זכרון ימות עולם, קראניק" מובא: "שנה שניה לחיבור  
הלוח ציר נאמן".

(פר' עמ' 526 ס' 153; תולדות, שם).

(14) ספר לערי ציון... החכם הכולל המקובל האלקי במהר"ר נחן נמ...  
עם תוספת קורש על הקורש חקון סעודה... וספר יצירה עם נקודות ותקון שלשה  
משמורת מונה מאיס אלקים האר"י וצ"ל מארנאפאל געדרוקט ביא נחמן פינעלעס  
קייזערליכער פרוויליגירטער בוכדרוקער בשנת תקע"ה לפ"ק 16, 132 דף. (נמצא  
בידי הסופר מר ש"י עגנון בירושלים).

(15) סליחות מכל השנה, כמנהג פולין גדול ופולין קמן ליטא ורייסין. מארנאפאל  
תקע"ה 4 ברפוס הרבני מוה"ר נחמן פינעלעס. (עלים) — פרענקל, חוברת א' וינה  
תרצ"ר עמ' 10 הערה 16).

(16) ספר תהלים נרפס מחדש בכל יופי כהנהגה מדויקת בנקודות בדגשין ורפין  
נחלק לשבעה ושלשים חלקים נגר ימי השבוע וימי החודש והוספנו סדר תפלת  
חולים ופדיון נפש ויה"ר שאומרים בהושענא רבה ותפלה למקשה לציד ותפלה על  
בנים כאשר תחזינה עיניכם וישמח לבכם מארנאפאל געדרוקט ביא נחמן פינעלעס

קייזרליכער פרינציפאלער בוכדוקער בשנת תקע"ה לפ"ק 16, 101, (1) דף. (נמצא ביד).

(17) לוח השנה משנת חמשת אלפים תקע"ו... (דברי השער הם ממש כמן בלוח השני, (ס' 13) חש"ד (תקע"ה) 8, (10), 12, 24 דף. (המדפיס: נחמן פינעלעס). בטעמפה הכחולה נמצאים ג"כ אותם הדברים ממש של הלוח השני בסוף, זכרון ימות עולם, קראניק" טובא כאן: „שנה שלישית לחיבור הלוח ציר נאמן. שנה שניה ליסוד בית החינוך בטארנאפאל“.

(ע' ס' 13).

(18) ספר מקור חיים, דרשות וויכוחים בעניני אמונה לר' חיים ממשפחת גור אריה טארנאפאל, חש"ד, (תקע"ז) 12, (המדפיס: נחמן פינעלעס), (ע' ס' 22). (פר' עמ' 409 ס' 1-1961; תולדות, שם).

(19) ספר מעשרי עם פירוש והעתקה בלשון י"א לר' מנחם מענדל לעמין-סטנוב, חמ"ד, (טארנאפאל תקע"ז) 12, (המדפיס: נחמן פינעלעס). (צדנר עמ' 135; פר' עמ' 662 ס' 580; תולדות, שם).

20. משא נינוח ספר נחום ועבריה עת"א וביאור מה"ר שאול הורוויץ טארנאפאל תר"ח 8.

(פר' עמ' 417 ס' 2138; תולדות, שם).

(21) קורות ישראל ואמונתו לר' של' (מה) (הירש) עד תחלת בית שני, חלק ב', טארנאפאל תרל"ט 8. (החלק הראשון יצא לאור בשנת חר"ג בוינה).

(פר' עמ' 547 ס' 434; תולדות עמ' 100).

(22) ספר מקור חיים בו דברים רמים נובעים מנחלי עדן גן נעור מאמרים ישרים וויכחים אמיתיים בין השכליי והטבעי ושאלות ותשובות על כמה ענינים מאמונה והרה וגם דרושים על כמה פסוקי תנ"ך על ארני החקירה ועל דרך רמו והמוסר המה מוסדים כל איש יתן לבו להבין באר היטב כוונת המאמרים עם מריש קוציר (נקודות הכסף) הנני הצעיר והרל באלפי עם מי מנה חיים במקור חיים ממשפחת גור אריה זצ"ל Im Verlage des Mekor Chalm von Chalm-Gur Arle Verfassers Tarnopol Podollische Druckerei Unter verantwortlichen Leitung des Josef Harasimowicz 1880. 8, 1, 28 עמוד.

פר' עמ' 409 ס' 2-1961; וע' ס' 18).

(23) ננוה וזירח מאסף ספרותי י"ל ע"י בער גאלדענבערג טארנאפאל תר"ט 8. ד' חוברות. (ציטלין עמ' 115; פר' עמ' 433 ס' 72; תולדות, שם). חוץ מספרים אלה הדפיס נחמן פינעלעס גם ספרים אלה בגרמנית בשביל חלמירי בית החינוך בטארנאפאל:

1) Kurze Übersicht des in der Tarnopoler Freyschule eingeführten Lehrplans nach dem der Unterricht in allen Klassen dieser Schule erteilt wird Tarnopol bei N. Pineles priv. Buchdrucker und Buchhändler 1815. 16, 23 עמ' 3 הבניות לימודים.

(בלבן עמ' 21).

2) Verhaltensmassregeln für die Schüler des tarnopoler Freylinstituts wie solche sich in ihren ganzen Betragen ...aufzuführen haben gezogen aus den Schulgesetzen zur bequemen Übersicht der Schüler aller Klassen Tarnopol.

16" חש"ר. 1815) gedruckt bei N. Pineles priv. Buchdrucker und Buchhändler  
(בלבן שם).

### מפתח הספרים ע"פ א"ב :

12	אפרי בנימין
11	הנדה
9	חג השלום
7	חמשה חומשי תורה
4	ישועות משיחו
17, 13, 8	רוח
6	לקומי שושנים
22, 18	מקור חיים
20	משא ניוה
19	משלי
23	נונה הירח
15	פליחות
1	פענח רזא
21	קורות ישראל ואמונתו
2	ראש אמנה
10	שבע חפלות
14	שערי ציון
16	ההלים
3	חיקון מועד
5	תורת האדם
1	Kurze Übersicht
2	Verhaltensmassregeln

### ביבליוגרפיה :

Beiträge zur Kunde des jüd. Buches. Soncino-Blätter Bd. III, 1. 1. Heft - בלבן

פר' - בית עקד ספרים, אנטווערפן תרס"ח - תרצ"ב.

תולדות - תולדות הדפוס העברי בסטאנופול, אנטווערפן תרצ"ב.

Catalogue of the Hebrew Books in the Library of the British - צדנר

Museum 1867.

Bibliotheca hebraica (קריית ספר) post Menbelssohniana, Leipzig - ציטלין

1891 - 1895,

# ספרים חדשים שהגיעו למערכת

כל הספרים הנרשמים כאן נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24<sup>a</sup>

(המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ. Preise in Schweizer Franken.)

אבות עטרה לבנים קורות חיי „המלך הפולני הרב שאול וואהל“ פרשת גדולתו ושלשלת היוחסין, צאצאיו נכדיו ויו"ח עד ימינו אלה, ונצרך אליו תשובה ארוכה ע"ד היתר הצטלמות (תמונות פוטוגראפיות) מר' אריה יהודה לייב ליפשיץ. (252 ע'). ווארשא תרפ"ז 8°

אהבת יהונתן, מר' בנימין שמערלער, באורים הגהות הארות והערות על התרגום המיוחס אל יונתן בן עוזיאל ונוסחאותו הירושלמית. ח"ג על ס' ויקרא (1 304 ע') (בדפוס ג. קרונברג). בילגוריי תרצ"ה 8°

אוצר תרגומים עבריים מספרות הגרמנית, (ביבליוגרפיה) מד"ר ישראל שפירא (79 ע'). ניו יורק 1934 8°

באר שלמה הגיונות וחידושים ע"ס א"ב מר' ש. צוקער. מהדורא קמא (250 ע'). בערגסאס תרפ"ז 16° מהדורא חנינא (100 ע'). קליינווארדיין תרצ"ג 8°

בקשתך ספור ביאוגרפי מאת נהודה רות לצרוס, תרגום ד"ר י. שפירא (160 ע'). תל אביב 1932 12°

גדולי עם ישראל משחק לילדים ולבוגרים, מאת ל. גרינוואלד, מכיל ארבעים תמונות אומנותיות (בגודל 12"8 צ"מ כל אחת) בצבעים שונים, עם כללי המשחק בעברית וגרמנית.

דברי הספד ותנחומי אבלים בכתבי הקדש, בתלמוד ומדרש. הספר הזה כולל כל ההספדים וכו' הנמצאים בספרים הנ"ל עם הפירושים של רש"י מהרש"א הרי"ף ושאר מפרשים, עם ביאור חדש מאת המחבר הר' ד"ר צמח ראבינער. סופיא תרצ"ה (290 ע') 8°

דברי תורה מהדורא חמישאה מר' חיים אלעזר שפירא (128 ע'). מונקאטש תרצ"ג 8°

הגדה של פסח עם פי' צוף אמרים מר' מ. ח. קליינמאן (177 ע'). ווארשא תרצ"ה 8°

הגדה של פסח עם פי' שפ"ז אמת מר' יהודה ארי' לייב מגור, ופי' תפארת שלמה מר"ש הכהן מרדאמסק (166 ע'). ווארשא תר"ץ 8°

ועצער ש. צ., צוויי עסייען.

משלים מאמרים און אפאָריומען פון בעל שם טוב, (2 העפטע).

רבינו משה בן מיימון (2 העפטע, יודיש).

מ. ז. פייערבערג: וואהין (ערצעהלונג, יודיש ש. צ. ועצער

2 העפטע), מחיר כל חוברת

Fr. 1 הלכות דעות להרמב"ם עם באור מדות ודעות מר' שמריהו ליב

הורוויץ (176 ע'). תל אביב תרצ"ב 12

Fr. 2.50 חורב מאסף מוקדש לתולדות ישראל וספרותו, מופיע פעמיים בשנה. כרך

ראשון חוב' א' (122 ע') חוב' ב' (110 ע'). מכיל כעשרים מאמרים גדולים ומענינים

מחכמי הדור, והרבה בקורת ספרים חדשים. יו"ל ע"י ישיבת ר"י אלחנן באמריקה.

העורך פ. חורגין. ניו יורק תרצ"ד 8

Fr. 7.50 חוקה רבה להג"מ ר' יהודה ליב קראך (3 פלפולים עצומים וחידושי דינים

וכללים בדיני חזקה, סדרו והו"ל הח"ר פ. י. הכהן. כרך שמיני (אבן העזר ח"ד)

10, 301 ע'). ליפסיה תרצ"ד 2 נדפס בהדור רב.

Fr. 10 ישיבת פומבדיתא החיים בישיבת פומבדיתא ותכנית למודיה מר' מרדכי

דוב יודילוביץ (54 ע'). תל אביב תרצ"ה 8

Fr. 2 כבוד מלכים ח' הלכות מר' משה צבי לאנדא (192 ע'). קליינווארדיין

תרצ"ד 8

Fr. 1.50 לאלף יודים, חמשים ושנים פיליטונים ומסות נבחרים בענינים אנושיים

חברותיים וספרותיים. מר' דניאל פרסקי (96 ע') על נייר משובח. ניו יורק

תרצ"ה 8

Fr. 2 ר' לוי גינצבורג יחשו חייו וספריו בצרף תמונות מר' דוד דרוק (120 ע').

ניו יורק תרצ"ד 8

לחקר סדור התלמוד מר' שמואל משה רובינשטיין (64 ע'). קובנה

תרצ"ב 8

Fr. 2 מדרש אלה אזכרה ענינו מעשה עשרה הרוגי מלכות. לבוב תרצ"ה 16

מדרשי הלכה ופסקי הרמב"ם לפי סדר התורה לפרשת ויקרא, צו,

שמיני ותזריע. י"ל עפ"י כת"י עם הערות ד"ר ב. מ. לוין. (45 ע'). ירושלים

תרצ"ה 8

מופת הדור תולדות ר' יחזקאל הלוי לנדא בעמ"ח נודע ביהודה, ותולדות

בניו. (הוצאה שניה) מר' יקותיאל ארי' קאמעלהאר (116 ע'). פיעטרקוב

תרצ"ד 8

Fr. 2 מסכתות דרך ארץ והן מסכת דרך ארץ. פרקי בן עזאי, תוספתא דרך

ארץ, י"ל עפ"י כת"י שונים בליות מבוא והערות ושינויי נוסחאות ומראה

מקומות ותרגום אנגלי ע"י ד"ר מיכאל היגר. (440 ע'). ניו יורק תרצ"ה 8

הוספות למסכתות ועירות מר' מיכאל היגר (14 ע'). ירושלים תרצ"ה 8

(2 בכל חודש מו"ל המחבר שהוא סופר מפורסם, חוברת אחת מענינה; חוב'

הקורטות ראה „עלים" שנה א' ע' 67.

(3 הכרכים הראשונים נרשמו ב„עלים" שנה א' עפ"י 5 ועמוד 67.

מסכתות קמנות הערות והארות למס' קטנות מר' מיכאל היגר (14 ע').  
בערגסאס תרצ"ה 8°

מעגל טוב השלם והוא ספור מסעות הרב ר' חיים יוסף דוד אזולאי.  
י"ל בפעם ראשונה עם"י עצם כתב ידו. עם הקדמה והערות ומ"מ מר' אהרן  
פריימן ח"ב 4 (11. 140 ע'). ירושלים הוצאת "מקיצי גרדמים" תרצ"ד 8°  
Fr. 4 המשורר החדש ותעודתו המוסרית והאסתטית. מר' מרדכי גוטפריד (16 ע').  
ווינא תרצ"ד 8°  
Fr. 1 משניות אין איריש, (עם הפנים מנוקד ומפורש) ערשטער טייל מסכת  
ברכות פרק א' איבערזעצט און ערקלערט פון ר' שמריהו ליב הורוויץ (96 ע').  
ניו יורק 1934 8°  
Fr. 2 נגינות ופואימות מהר' ד"ר י. ל. לנדא (5 224 ע'). ורשה  
תרצ"ג 8°  
Fr. 3.50 נמוקי אורח חיים על ש"ע אור"ח מר' חיים אלעזר שפירא (274 ע').  
טארנא תרצ"ז 8°  
Fr. 3 נעמען פון גאליציאנער ערמער אין יודישע מקורים און אינעם פאלקס-  
לשון. פון ר' שאול חיות (16 ע'). (ווילנא) 1934 8°

על הראשונים ואחרונים ע"ד מקור הא"ב שלנו ושאר עמים. ותולדות  
נקודות. נגינות וכו' מר' יואל זוסמן האדעס (44 ע'). לונדון תרפ"ח 8°  
Fr. 2 פון אייביגען קוואל דרשות עה"ת בלשון יודית מר' שמואל מנחם פיינ.  
ח"א (96 ע') טט. לואיס תרצ"ג 8°  
Fr. 1.50 אלכסנדר הארקאווי פרקים מחיי תולדותיו ומאורעותיו המפיקים בוגה על  
חיי היהודים ברוסיה ובאמעריקא במאה שעברה. (62 ע'). ניו יורק תרצ"ה 8°

צחוק מארץ ישראל, מהתלות ומעשיות, מר' דניאל פרסקי (33 ע'). תל  
אביב תרצ"ג 16°  
Fr. 0.25 קדמוניות ההלכה ראשית מקורות ההלכה לפי כתבי הקדש וספרי תורה  
שבע"פ, ועפ"י מקורות מדעיים, מר' שמואל משה רובינשטיין (139 ע'). קובנה  
תר"צ 8°  
Fr. 4 קוצו של יוד שירים מר' יהודה ליב גורדון (ל"ג) עם מבוא ומלון מד"ר  
אריה גוטמן (52 ע') (נסדר בדפוס ג. קרונברג בילגוריי). לבוב תרצ"ה 16°  
Fr. 0.50 רבינו אלעזר מגרמיוא ה"רקח" קורות חייו וספריו רבותיו תלמידיו עם  
תמונתו (1) מר' ישראל קאמעלדאר (86 ע'). רישא תרצ"ז 8°  
Fr. 1 רנה ותפלה רציטטיבים בשביל חזן. לשבת. לשלש רגלים. ולימים נוראים.  
עם תוי נגינה מר' גרשון שאפאשניק (119 ע'). קושט' תרצ"ד 4°  
Fr. 9

(4 ח"א מהוצאה זו נרמט בשנת תרפ"א (80 ע').  
(5) מספרי הרב המחבר נמצאים אצלי למכירה: דון יצחק אברבנאל חזון  
(112 ע') ניו יורק תרע"ט  
Fr. 1 וירדים, מכתבים על היהדות והיהודים מוזן הזה (315 ע'). ווינה (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50 ישראל בעש"ט, חזון. (240 ע'). ווינה תרפ"ג 8°  
Fr. 3.50 לפנים או לאחור. דרמה. (159 ע'). ירושלים (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50

(4 ח"א מהוצאה זו נרמט בשנת תרפ"א (80 ע').  
(5) מספרי הרב המחבר נמצאים אצלי למכירה: דון יצחק אברבנאל חזון  
(112 ע') ניו יורק תרע"ט  
Fr. 1 וירדים, מכתבים על היהדות והיהודים מוזן הזה (315 ע'). ווינה (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50 ישראל בעש"ט, חזון. (240 ע'). ווינה תרפ"ג 8°  
Fr. 3.50 לפנים או לאחור. דרמה. (159 ע'). ירושלים (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50

(4 ח"א מהוצאה זו נרמט בשנת תרפ"א (80 ע').  
(5) מספרי הרב המחבר נמצאים אצלי למכירה: דון יצחק אברבנאל חזון  
(112 ע') ניו יורק תרע"ט  
Fr. 1 וירדים, מכתבים על היהדות והיהודים מוזן הזה (315 ע'). ווינה (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50 ישראל בעש"ט, חזון. (240 ע'). ווינה תרפ"ג 8°  
Fr. 3.50 לפנים או לאחור. דרמה. (159 ע'). ירושלים (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50

(4 ח"א מהוצאה זו נרמט בשנת תרפ"א (80 ע').  
(5) מספרי הרב המחבר נמצאים אצלי למכירה: דון יצחק אברבנאל חזון  
(112 ע') ניו יורק תרע"ט  
Fr. 1 וירדים, מכתבים על היהדות והיהודים מוזן הזה (315 ע'). ווינה (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50 ישראל בעש"ט, חזון. (240 ע'). ווינה תרפ"ג 8°  
Fr. 3.50 לפנים או לאחור. דרמה. (159 ע'). ירושלים (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50

(4 ח"א מהוצאה זו נרמט בשנת תרפ"א (80 ע').  
(5) מספרי הרב המחבר נמצאים אצלי למכירה: דון יצחק אברבנאל חזון  
(112 ע') ניו יורק תרע"ט  
Fr. 1 וירדים, מכתבים על היהדות והיהודים מוזן הזה (315 ע'). ווינה (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50 ישראל בעש"ט, חזון. (240 ע'). ווינה תרפ"ג 8°  
Fr. 3.50 לפנים או לאחור. דרמה. (159 ע'). ירושלים (חש"ד) 8°  
Fr. 3.50

- שו"ת מנחת אלעזר מר' חיים אלעזר שפירא 6. ח"ד. (104 ע'). מוגקאטש  
 תרצ"ז 2° Fr. 3
- שו"ת שושנים לדוד על או"ח ויו"ד מר' דוד רייז (160, 128 ע'). קאלאמא  
 תרצ"ג 2° Fr. 3.50
- שלשה פיוטים בלתי נודעים של שלמה בן גבירול. יו"ל ע"י ד"ר ש.  
 ברגשטיין (24 ע'). ניו יורק 1935 8°
- תולדות הרפום העברי שבאירופה התיכונה עם פקסימיליות מר' חיים  
 דובעריש פריעדבערג (128 ע'). אנטוורפן תרצ"ה 4° Fr. 12
- תולדות הרפום העברי במדינות איטליה, אספמיה-פורטוגליה, תוגרמה  
 וארצות הקדם, מר' חיים דובעריש פריעדבערג. (150 ע' 521 פקסימיליות).  
 אנטוורפן תרצ"ד 4° Fr. 30
- תולדות ההלכה לר' חיים טשרנוביץ (רב צעיר) כרך ראשון. חלק ראשון.  
 מבוא כללי, תקופת התנ"ך, (352 ע'). ניו יורק תרצ"ה 8°
- התורה והתלמוד ספר ענקי רב הכמות והאיכות חקירות  
 מקוריות בכל גופי תורה ולשון חכמים. מר' דוד גאלאמב.  
 כרך ראשון: פתיחה רבתי למשניות להבין לשונות המקרא המשנה והתלמוד  
 ע"פ שטה חדשה וכללים נשגבים, ובראשו מפתח גדול על  
 סדר הא"ב והענינים (880 עמודים). ברלין תרפ"ד 8° Fr. 6
- כרך שני: חקירות עמוקות בנאומי המשנה והתלמוד מאורי אור ההלכה  
 והאגדה, ערוך עמ"ס ברכות ובראשו קונטרס המדות שהתורה  
 נדרשת בהן (490 עמודים). ברלין תרפ"ו 8° Fr. 6
- כרך שלישי: להבין אמרי בינה, דרשות ההלכה והאגדה, ערוך עמ"ס שבת.  
 מבוא גדול שער ההיקש (540 עמודים). ברלין תרפ"ט 8° Fr. 6
- כרך רביעי: שרשי המדות, כל גזירה שוה שבספרותינו העתיקה, חבור נפלא  
 ועמוק. (560 עמודים). סעאיני תרצ"ד 8° Fr. 9
- הספרים מכורכים יפה, כולו בד. הקונה כל הד' חלקים משלם במקום 27  
 רק 24 Fr.
- התלמוד ומדעי התב"ל והוא מבוא התלמוד ע"פ נתיבות החכמה, ובסופו  
 ביבליוגרפיה מהספרות על המדעים שבתלמוד. מר' יקותיאל ארי' קאמעלחאר (161  
 ע'). לבוב תרפ"ה 2° Fr. 4
- תשובות הרמב"ם מכת"י וספרי דפוס. עם מבוא והערות ומ"מ מר' חיים  
 פריימן (61. 408 ע'). ירושלים, הוצאת מיקיצי נרדמים תרצ"ד 8° Fr. 9
- 
- 6) מספרי הרב המחבר נמצאים אצלי למכירה: שו"ת מנחת אלעזר ח"ג  
 בראמסלאווא תרפ"ב 2° Fr. 2.50
- אות חיים ושלום, על הלכות תפילין ומילה, בערגסאם תרפ"א 8° Fr. 4
- חמשה מאמרות, מאמרים שונים, ובתוכם ע"ד ס' חמרת הימים אם הוא  
 מכת שיק. בערגסאם תרפ"ב 8° Fr. 1.50
- תקוני זהר, עם פי' באר לחי ראי ח"ג, בערגסאם תרפ"א 8° Fr. 3

# RABBI MOSES BEN MAIMON

⟨MAIMONIDES⟩

## NEUERSCHEINUNGEN

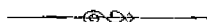
(aus Anlaß der 800. Wiederkehr seines Geburtstages).

zu beziehen durch

**Buchhandlung David Fränkel**

**Wien II, Taborstrasse 24a**

(Preise in Schweizer Franken)



- Bamberger F.**, Das System des Maimonides. ⟨138 p.⟩  
Berlin 1935 8<sup>0</sup> . . . . . 7.50
- Cohen Dr. B.**, The Responsum of Maimonides Concerning Music. ⟨27 p.⟩ New York 1935 16<sup>0</sup> . . . . . —.—
- Davidson Prof. I.**, Mnemonic Concerning the Works of Maimonides. ⟨S. A., 11 p.⟩ Philadelphia 1935 8<sup>0</sup> . . . . . —.—
- Elbogen I.**, Das Leben des Rabbi Mosche ben Maimon. ⟨40 p.⟩ Berlin 1935 12<sup>0</sup> . . . . . 0.75
- Feuchtwang Dr. D.**, und **Krauß Dr. S.**, Moses ben Maimon. ⟨Sein Leben und seine Werke.⟩ ⟨46 p.⟩ Wien 1935 8<sup>0</sup> . . . . . 2.—
- Heschel A.**, Maimonides-Biographie. ⟨288 p.⟩ Berlin 1935 12<sup>0</sup> . . . . . 4.75
- Rabbi Mosche ben Maimon.** More Newuchim im Grundriß. Auswahl, Übertragung und Nachwort von A. Altmann. ⟨88 p.⟩ Berlin 1935 12<sup>0</sup> . . . . . 1.50
- Rabbi Mosche ben Maimon.** Ein systematischer Querschnitt durch sein Werk. Ausgewählt, übertragen und eingeleitet von N. N. Glatzer. ⟨160 p.⟩ Berlin 1935 12<sup>0</sup> . . . . . 3.—
- Marx Prof. A.**, Texts by and about Maimonides. ⟨S. A., 58 p.⟩ Philadelphia 1935 8<sup>0</sup> . . . . . —.—
- Murmelstein B.**, Rabbi Moses ben Maimon. ⟨Sein Leben und Wirken.⟩ ⟨32 p.⟩ Wien 1935 16<sup>0</sup> . . . . . 1.—
- da Silva Rosa J. S.**, Een 13e eeuwse Handschrift van Maimonides' Godsdienstcodex. ⟨12 p. mit Faksimile⟩ Amsterdam 1935 8<sup>0</sup> . . . . . —.—
- Strauß L.**, Philosophie und Gesetz. Beiträge zum Verständnis Maimunis und der jüd. Philosophie des Mittelalters. ⟨122 p.⟩ Berlin 1935 8<sup>0</sup> . . . . . 7.50





# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter  
herausgegeben von

|| With the Assistance of Renowned  
Scholars Edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

---

---

Jahrgang II, Heft I

September 1935

---

---

## Inhalt:

Dr. J. Bloch: Die hebr. Drucke von Riva di Trento.

I. Rivkind: Ein Konstantinopler Kalender a. d. Jahre 1510.

Dr. A. Z. Schwarz: Ein Brief des Jakob Sasportas.

I. L. Lipszyc: Über die Selichot auf die Gumbinner Märtyrer.

A. M. Habermann: Die hebr. Drucke von Tarnopol.

Neuerscheinungen (Hebraica).

Neuerscheinungen über R. Moses ben Maimon.

---

Abonnementspreis: jährl. 4 Schw. Fr. (Dollar 1.25)  
Preis pro Heft 1 Schweizer Frank (Dollar 0.32)

---

---

---

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 -- Berlin 153425 -- Warschau 191.792

# עלים

## לביבליוגרפיה וקורות ישראל

ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

טבת תרצ"ו

שנה שנייה חוברת ב'

### התוכן:

פרופ. אברהם מרמורשטיין: דברים אחדים על המוכיחים  
במאה הי"ן למספרם.

דוד פרענקיל: השקפת ר' יהודה ארי' די מדינא על  
הקראים והקראות.

ד"ר שמעון ברנשטיין: פיוטי מוסר לר' מהרש"ל הלצ'ה  
מציוויטהנובה.

הרב ד"ר זכרי' שווארץ: מכתבים ע"ד גזרת הספרים  
בשנת שי"ד.

פרופ. ל. נעמאי: מעשה-דבך הוצאת הומבורג, תפ"ז (1727).  
הערות.

ספרים חדשים.

מחיר החתימה 4 פרנקן שווייצארים (1.26 דולר) לשנה  
מחיר כל חוברת 1 פרנקן שווייצארי (0.32 דולר)

הכתבת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria).

לחשומת לב! רשימת ספרים חדשים נמצאת בצד 64 והלאה.  
נא לעיין בה ולכבדני בהזמנות.  
אבקש מאת האנשים שקבלו את ה"עלים" ולא שלמו עדיין את  
דמי החתימה, שיסלקו את חובותיהם במוקדם.  
מאת המחברים והמו"ל אבקש, שיואיצו לכבדני בספריהם שיו"ל  
למען הזכירם בעתוננו ולהעיר עליהם את קהל הקוראים.  
המ"ס.



Wir bitten, die noch unbeglichenen Abonnement-  
Beträge umgehend einzusenden.

Die P. T. Verfasser und Verleger werden höfl. ersucht,  
uns Freixemplare ihrer neuerscheinenden Werke zukommen  
zu lassen, damit wir dieselben in unserer Zeitschrift an-  
führen können.

Die Radaktion.

Copyright 1936, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למו"ל

# עלִים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

העורך והמוציא לאור פרענקל, וינה

אברהם מרמורשטיין

לונדון.

דברים אחרים על המוכיחים במאה הי"ז למספרם.

חלק מספרי בעלי מוסר בישראל, שאקוה להדפיסו בקרוב.

תועלת הביבליאוגרפיה לשמש בתור אח זעיר את חכמת ההיסטוריה, וקורות דברי הימים את התפתחות הדת והתרבות המדות והמוסר בישראל. כותבי הדורות יהודים וגם נוצרים, משתבשים אם מדגישים את הפליאה הנוראה בעיניהם את קיום הגוף של עמינו, ושוכחים או מספרים כלאחר יד את התמיה היותר גדולה, קיום הנפש והתחזקות התורה בישראל. המוכיחים, כאשר הראתי כבר במרקי על ספר החסידים, יוסף אומץ, שבט מוסר ועוד ועוד, היו מהלכים ומתחזקים בכל דור ודור עד שהגיעו למעלה במאה הט"ז. אולם אח"כ התחילה זמן הירידה עד שעבר זמנם ובטל כחם בדורו ולפני דורו של מנדלסון. באתי היום להראות מה שיש ללמוד מאחד המוכיחים שבזמן הירידה ומה שיש ללקוט בשדה זאת לקורות התרבות בזמן המהבר.

מהשורות המעוטות ומהדברים הקצרים שהקדישו בעלי המאספים באנציקלופדיאות שלהם לחייו ולזכרונו של ר' אברהם בן אלעזר הכהן. בעל המהבר של ספר אורי וישעי (ברלין 1704) אין לשער כמה עשירים הפרקים שבזה הספר בחומר ובידיעות בקורות הזמן ובחיי היהודים במאה הי"ז באשכנז. המהבר היה מיוצאי חלציו של בעל מתנות כהונה שהשאר ברכה אחרי את הפירוש הגדול על המדרשים שידועים בשם רבות. הוא סלל לו מסילה שלא דרכו בה רבים, ובפרט רק מועטים מבני ארצו ומולדתו. המהבר נלוח לכת המוכיחים, והלך ממקום למקום, מקהלה לקהלה לחוכית את בני עמו ולדרוש להם מוסר. מדברי מוסר ותוכחות שלו יש ללמוד דברים מועילים על רוח הרוחני והדתי ששלט באותו הזמן יותר ממה שיש ללמוד מספורי מלחמות וספרי חשבונות. אם דעתך להכיר את קורות ישראל בכל דור ודור, צריך אתה לדרוש את מצב הפנימי ואת החיים הצבוריים שבתקופות שעברו, כדי להכיר את הסבות והעילות שגרמו את הירידה בתורה וביראה בארצות שונות, ואת המדרגה שהשיגו בני עמינו בארצות אחרות. ומה יש לחוקר אמיתי להכיר וללמוד את שרשי ההווה וההפסד שהולידו עליה או ירידה בדורות הבאים עד זמנינו.

מדברי ר' אברהם נראה שמשרת המוכיח לא היתה קלה בימים ההם. לא רק מתוך העניות שבאה לרגלה, אלא מפני שהיה מלאכה בזויה לפני כמה וכמה מהשומעים. יש למצוא כמה עדים על זה בספר אורי וישעי, ואני לא באתי למנותם כרוכל, אלא מסתפק אני באיזה גרגרים, "פעם אחת שפכתי סוללה בקרב העם בדברי מוסר ואבינה בעם שיש בהם המלעיגים במלאכי אלקים הממאנים לשמוע מוסר ה' ורובם ככולם רצו להאזין ולהטות אזניהם אל אמרי פני לערוך לפנייהם רסן התוכחה ותליתי מחסום על פי המדבר סרה וכו'" (י"ח ע"ב). במקום אחר מצייר את המלעיגים את המוכיחים בדרך ארוכה, וראוי להעתיק את דבריו כאן בלשונו: "כי אם יחוש המוכיח אל דברי המלעיגים, לא יוכיח לעולם כי כן דרכם של איזה אנשים, המחזיקים עצמם שלמים על פני תורה שלמד כטיפה של הים, ומחזיק עצמו כיונתן בן עוזיאל. וכשהמוכיח אומר איזה מוסר לקרב את עם ה' אל התורה והמצות וערב לשומעיהם, אינו יכול לסבול ומפיל סרה בדברי המוכיח כנגד ההמון עם כדי להפריע ממעשיהם כמו שעשה ר"ב שק"ה ומרפי ידי עם קודש" (פ' ע"א). מזה נראה כי המחזיקים את עצמם ומראים את עצמם שהם בני תורה היו מתנגדים למוכיחים ודרשנים כאלו. לפי דעת המוכיחים מצוה לקרב את הלבבות לאביהם שבשמים על ידי דברי מוסר, וביותר, הלא כל זקנים וחכמים הוזכרו אותנו שבכל דרשה ודרשה תהיה בה תוכחות חיים להראות עם ה' חקי אלהים ותורתיו. ואנחנו מושבעים ועומדים מהר סיני על זה, כי אם ההמוני איננו שומע דבר מוסר במה יתעורר ויקץ ממדותיו? (פ' ע"ד, פ"א ע"א). ר' אברהם לא היה המוכיח היחידי בדורו ובארצו. הוא מזכיר איזה מהם, כמו ר' אפרים, ר' יעקב רטנר (כ"א ע"א). המחבר מביא את שני שמות של המוכיחים האלו בויכוח אחד הכי-מענין עם מתנגדי התוכחה. התלמידי חכמים מתנגדים בראשונה מפני שאומרים הרי כמה וכמה ספרי מוסר יש לנו, וכל אחד ואחד יכול ללקט לעצמו כל מה שירצה, ומה לו לצרה הזאת להרים קולו כשופר וקרוא בגרון? לא טובה העצה הזאת, משיב ר' אברהם על זה, הלא החולה אינו מתרפא בקריאת כמה וכמה מספרי הרפואות בלי ידיעת מעלה הרפואה, כן הוא גם בתוכחה ובדרכי התשובה. קריאת ספרי מוסר אינה יכולה כל כך להתעורר את האדם לעשות תשובה כמו הבכיה וצעקת קול שמשיעים השומעים את הדברים המתעוררים והיוצאים מן הלב, כמו דברי המוכיח, ואין לדמות הקריאה לשמיעת דברי מוסר. כאשר ראינו בעינינו, מה שפעלו חסידי עליון המוכיח מהר"ר יעקב ראטנר והמוכיח אשר תורת אלהים בפיהו מהר"ר אפרים זל"ה. ויש לנו כמה הוכחות כאשר אראה בספרי זה כי כת המוכיחים היתה רבה וגדולה בגרמניה מדורות ראשונים עד דורו של מגדלסון. והצדק עם המחבר באומרו שהמוכיחים הללו עשו רושם אדיר וחזק על העם הן מצד מדת החסידות שבהם, הן מצד כשרונם במלאכת הדרוש. בודאי המוכיחים שהיו ארוכים בדורם הצליחו, אולם הננסים שבהם התעוררו התנגדות מצד חכמי הדור ולומדיה, מטעם זה יש לשער כי שלטה התנגדות בין המוכיחים והדרשנים מצד אחד, ובין המלומדים והחכמים מצד אחר.

מהקנאה שנולדה על ידי כך נמצאים כמה רמזים ורשומים בספרות שלנו. כבר ראינו שהמוכיחים משתדלים להקטין את כחם של הלומדים באמרים שהפלטו

והלימוד היבש אינו מועיל כלום ליראת השם ולענינים שהם עומדים ברומו של עולם לקרב את האדם אל בוראו. כזה התפתחה מלחמה עצומה בין המוכיחים ובין הלומדים אלו כנגד אלו במאה הי"ז למספרם. המוכיחים הרימו קולם בערת אל, והלומדים לא שתקו לזה.

בכלל מתאונן המוכיח שלנו שבני דורו רודפים אחר תהון ולעשות חיל בקניני העולם הזה ועוזבים את התורה מקור מים חיים, מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה, ואינם זוכים זכאי צדק לבטוח בה' שיעשה חפצם והם יעסקו בתורת ה' ולעשות התורה אומנתם (ל' ע"א). כנראה שהיו מוכיחים את הלומדים וגם את המון עם יחד; האחרונים שאינם לומדים את התורה, והראשונים שאינם לומדים בדרך הראויה — אוחזים את החבל בשתי ראשים. המצב הכללי בזמנו של המחבר, והמוכיח היה כל כך שפל, שגם יהודי אשכנז היו מוכרחים לראות להשיג טרף לביתם, לחיות נפשם ונפשות בני ביתם, ומזאת הסיבה מוכיח המחבר את בני דורו שאינם נותנים צדקה כהוגן, בודאי מפני דוחקם קפצו ידיהם מלהנות את העניים. מדבר בכתי בני אדם. לא די שלא נותנים לעני צדקה אלא אף מבזים אותו ואכותיו בארץ החיים. והרוב שלעניים שאינם מהוגנים מראים להם פנים ולעני חשוב מראים להם פנים זועפות (ס"ה ע"ב). ודברי תוכחה אלו מטובלים ממאמרי חז"ל ודברי הוזהר. במדה זו התקינו המוכיחים האלו את הדרך — שלא מדעתם — למלאכת המתקנים שבדור חדש. כי מטיפי הדור הזה גם כן הטילו מומים בקדשים ובצדיקים ואמרו עליהם שהם מתנפים לשם ועושים רע לבריות.

המחבר מביא לנו גם כן שבני דורו רצו להמלט ממצות סנדקאות, שהיא מצוה גדולה וחשובה בעיני כל מחבבי המצות, ואלו הם דבריו: אין זכר לראשונים אשר כל מצוה שקבלו בשמחה עדיין עושים בשמחה כגון ברית מילה אחת עדיין אוכלים ושותים בשמחה ובטוב לבב. אכן הבעל ברית צועק ויכאב לכשהרבה פעמים אין לו סנדק, טובם כהדק וכו', הכל מבקשים להיות מוהלים, ואין אחד דורש ומבקש להיות סנדק. שהוא עיקר בעל הברית. וכי להכרית לעניים שם ושארית שכיה זה בהרבה קהלות. הוא מיטץ לחקן בקהלות ישראל, חברה של סנדק' לחת לחוכה פרוטה אחת בכל שבוע ושבוע (פ"ה ע"ד). בדרך אגב יש להעיר כי המנהג של סנדקאות מוזכר במדרש תהלים ל"ה, ב': בברכי (כלומר מצוה שאני עושה בברכי) אני נעשה סנדיקוס לילדים הנימולים על ברכי (הוצ' באבער, ע' 248). ובמקום השימוש היוני (סנדק) נמצא במדרש שכל טוב, בראשית ע' 331 הלשון העברי של מלה זאת באומרו: שהיה להם „אב לברית" שנימולו על ברכי (עיין גם שערי דורא ס"א ע"ד).

גם מנהגים אחרים מאוסים בעיני המוכיח שלנו שמאירים על חיי במאה הי"ז. בראשונה מה שנוהגים בחתונות שמבקשים מהחתן שידרוש ברכים בסעודה. אם הוא בור וריק בלי תורה וחכמה מחבייש על כן שוכר את המנגנים והכלי זמרים ושאר לצים. ובדחנים שירימו את קולם בעד „הדרשה". והנה ראינו שבחורים בישראל אשר נתחדשו גזירות רבות מקרוב בעוה"ש שכל עם הארץ הלוקח אשה ואינו יכול לדרוש, או הוא עושה קנוניא עם הכלי זמר ועם אנשי זרן שיכו על השלחן מכת חרב וההורג לא נשמע קולו. ושנית קם כנגד החוגים

המאריכים את קולם שלא לשם שמים, אלא כדי להראות ולתשמיץ את כחם וכח קולם (פ"ו ע"ב).

המחבר מביא כמה רבני דורו שראוי לשום עינינו עליהם, על כן אסדרם כאן ברשימה בסדר א"ב:

(1) א. רב בהלברשטט מוהר"א נר"ו, (ל"ד ע"א). אולי הוא ר' אברהם בן ר' יהודה ברלין שמש בהלברשטט בשנות (1715 — 1642) ושמש אחרי כן באמ"ד. המחבר בא עמו בקשר דברים ע"י ידידו חיים שווערין. עיין להלן.  
(2) ר' העשל, (ל' ע"ד): שמעתי בשם הגאון מו"ר מוהר"ר העשל זלה"ה שאמר במיתק שפמו; (מ"ג ע"א): כאשר שמעתי בשם הגאון הגדול מוהר"ר העשל זלה"ה; (עיין גם נ' ע"א וגם ס"ו ע"ג). אין לברר אם הוא בעל מגני שלמה, שחי בין 1648 — 1578, או אם הוא ר' יהושע העשל מקרקוי שזכר אצל בעל קב הישר בתואר המתים.

(3) ר' זיסקינד משרבין, (ס"ד ע"ג): ואדוני אבי זצ"ל אמר לי בשם אבי זקני מוהר"ר זיסקינד כ"ץ מק"ק שעברשין בן אבי אבי זקני בעל מתנות כהונה.

(4) ר' זעליג שטרימור, (ע"ט ע"ג): ושמעתי דבר נעלה ומקובל בשם הגאון נ"ע מוהר"ר זעליג שטירמר זלה"ה מחותני.

(5) ר' חיים שווערין, (ל"ד ע"ב): אף שידירי ותלמידי מוהר"ר חיים שווערין שי' אמר בשמי זה הטעם להרב המופל' דק"ק הלברשטט מהר"א נר"ו וכו'.

(6) ר' חנוך, (נ"ח ע"ד): בזה תרצתי מה ששאלני החכם מוהר"ר חנוך (הענוך).

(7) ר' יחזקאל מחעלים, (נ' ע"א): כך שמעתי מפי וכו'.

(8) ר' יצחק אב"ד מדינה, (ס"א ע"ד): והחסיד מוריני ורבינו הגאון מוהר"ר איצק אב"ד מדינה נב"א.

(9) ר' ליב אביו של ר' מיכל, (נ"ד ע"ד): ששמעתי מפי מו"ר החסיד הרב הגדול מוהר"ר ליב נר"ו בהיותו פה אצל בנו הרב המופלא מוהר"ר מיכל האב"ד נר"ו.

(10) ר' מ. אב"ד דק' הילדסהיים, (ט"ו ע"ד): הוא ר' מרדכי בן ר' מתתיהו הכהן, שמת בשנת 1684, אביו היה רב בקהל ליסא, ואלו דבריו: ובימי ילדותי שמעתי מפי מורי מהר"ם זלה"ה אשר היה אב"ד דק"ק הילסהים שאמר לי בשם אביו הרב החסיד מ"ר מוהר"ר מתתיה הכהן זלה"ה שהיה ר"מ מא"ז בק"ק ליסא. עיין לוויין.

(11) ר' נפתלי כ"ץ, (ס' ע"ד): כמו ששמעתי בשם מו"ר הגאון מוהר"ר נפתלי כ"ץ נר"ו יאיר לנו.

(12) ר' שלמה אב"ד הלברשטט, (ס"ב ע"ב): שמעתי מפי הרב הישיש דק"ק הלברשטט יע"א, מוהר"ר שלמה זלה"ה והוא ר' שלמה בן ר' יוחנן היינבך שמת בשנת 1890.

(13) ר' שמעיה אב"ד ברלין, (נ' ע"ג): וכוונתי בזה לדעת מ"ו נ"ע מוהר"ר שמעיה שהיה אב"ד בק"ק ברלין שהרציתי דברי לפניו.

מהרשימה הזאת יש להכיר כי המחבר שהיה יליד פולין מסתובב כמה שנים בארץ אשכנז שממש הרביץ את דברי תוכחות במקהלות. מלבד המוכיחים שנזכרו בשם, ר' אפרים ור' יעקב ראטנר בס' אורי וישעי, שהיו בני דורו של המחבר, נשארו לנו זכרם של אנשים שונים שהניחו ברכה אחריהם בתור מוכיחים. אתן כאן לפני הקוראים רשימה קצרה, והנחתי מקום להבאים אחרי למלאות אותה. מן המוכיחים היותר עתיקים ששם ידוע לנו היה הרב ר' משה מקוצי, מחבר ספר מצות גדול, שעזב ארץ מולדתו והלך להוכיח את בני ספרד לשמור את מצות תפילין כהלכתה. במאה הי"ז וגם הי"ח עשו חיל בתור מוכיחים אב ובנו, ר' משה בן ר' ישעיה ממדינת אלזוש ובנו ר' ליבש (עיין אודותם עטרת שלמה לר' שלמה גלייוויטץ, ברין ד' ע"א, ברילל חלק ה' וגם ו' ע' 225, ואלכסנדר ביכלער בספר הזכרון לרד"ק ע' 451 והלאה); ר' משה מוכיח (עיין ס' מאיר השחר, ד' ע"א). בזמן הירידה של המוכיחים כמה מהם נתנו יתר שאת להתואר היותר חביב לפנינו העם, "הדרשן", אולם רובם היו מוכיחים כאותם שנזכרו במאמר זה.

דוד פרענקל, וינה.

## השקפת ר' יהודה אריה ממודינא על הקראים והקראות.

כנודע חיבר ר' יהודה אריה ממודינא (קונטרס I) או קונטרסים 2) נגד כת הקראים ולא נודע איפוא הם נמצאים, ואולי היה גורלם כגורל הרבה כתבי יד עברים אשר נאבדו מתוך הקהל במים או באש וכו'. ולכן מענינים דבריו על זה הענין הכתובים בס' שירת זקני יהודה (כתבי בריטיש מוזעאום) 3) שלא נתפרסמו מעולם ואני מעתיק אותם כאן בשלמות.

1) קונטרס על הקראים ראה אותו המלופד הנוצרי וואלף והזכירו בספרו Bibl. Hebr. III, 300 השוה בלוי, כתבי הרב יהודה אריה ממודינא, בחלק האשכנזי צד 11 הערה 1.

2) הרב ר' יעקב אבוהב מוויניציא באחד פפכתביו אשר ערך אל המלופד הנוצרי Christian Theophil Ungar. הנרפס'ים בפכתב עתי MONATSSCHRIFT FUER GESCHICHTE UND WISSENSCHAFT DES JUDENTUMS שנה מ"ח צד 699 כותב: וכן יש בכאן כתיבות משובחות נגד הקראים פעשה הר' שפחה לוצאמו ור' יהודה ממודינא, והם כמו עשרה דפים נייר גדול, בלשון איטליאנו.

3) ראה ב, ע"לים לביבליוגרפיה וקורות ישראל שנה א' צד 112 הערה 1, מה שכתבתי על כתבי הזה, וע"ע, ריא"מ בקומחו וצביונו, ניויורק תרס"א צד 111 ועי' המזכיר (Hebr. Bibliographie) לר' משה שמינשניידער שנת 1872, העתקה מהקדמת ספר זקני יהודה זה.

סי' ע"ז מהו גדר הקראות ומי ראוי להקרא בכך. לאמשמרדם.

„להיותי מוטל על ערש דוי לא אוכל כעת לבאר בארוכה משפט הקראות ומעשהו בלי אמונה כאשר עם לבבי. כי בריא (1) לי לא קרא שום אדם באיטליא" בספרי הקראים והבין וחקר לדעת מה לדבר בם ומה להשיב על תוכחתם יותר ממני, אולם לפום ריהטא אזכיר שהקראים הנמצאים היום לא נוכל לעמוד על גדרם לא מדברי הרמב"ם ז"ל בפירוש משנת אנטיגנוס (1) ולא מדברי החבר לכוזר (2) מאמר ג' סי' ס"ה, כי שנו את תפקידם בכל דור בצאתם מן הצדוקים ותחלה כפרו בכל תורה שבעל פה לגמרי, ואח"כ חזרו והודו בכמה דברים שאמרו שנתקבלו בישראל מן הלכה למשה מסיני כי ראו שלא היה אפשר לעמוד על שטחיות הכתוב בכל מכל כל, וסוף דבר היו תמיד הולכים ומתקנים טלאי על גבי טלאי בסדריהם (3) כמשפט המתרחק מן הנקודה אשר יורה פעם כה ופעם כה בלי משפט צדק, אם כן גדר הקראים שבדורותינו מכחישים הגמרא ותקנות שנעשו מהחרבן והנה והנלמד מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ומה שכתוב (4) ועשית על פי התורה אשר יורוך, ובקיום המצות המעשיות אין להם רק שטחיות הכתוב ומה שבדו (5) להם לפירוש וקבלה הן בעשה והן בלא תעשה. אך כי לקחה אזני שמץ מכונת השואל שהוא לקרוא בשם קראי כל מי שיפרש מדרשי ואגדות חז"ל וזלת פשוטן או יניחם בקרן זווית כדי לפרש הכתובים בדרך פשט. לכן אומר, שהעושה זה לא להלעיג על דברי חכמים ח"ו אלא לפרשם, מסכימים אל השכל והדעת, ומהבנתו לפשט התורה נותן כבוד לתורה ולחכמתם הרחבה כדבר הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל בפירוש משנת כל ישראל יש להם חלק וכו' (6). ולא לבד אין ענין קראות לכאן אלא הוא מהחכמים החסידים ופקחים שבישראל, וזולתו פתי וסכל ומבזה התורה וחכמיה, והכל יודעים אמרם (7). אין מקרא יוצא מדי פשוטו וכך קיימו הקדמונים והאחרונים ואפילו רש"י ז"ל כמה פעמים, וסוף דבר בכל דבר שלא יהיה מתייחס לדין אלא לדרש הכתוב זה דרך ישכון אור, ואם ישיב ה' ורפא לי אוסיף ידי באורך על זה עד אשר ארוה צמא החפץ לדעת האמת. תמוז השע"ה.

אנו"ש יא"מ (8).

(1) אבות פרק א' משנה ג'.

(2) בספר הכוזרי.

(3) אולי צ"ל בספריהם.

(4) דברים י"ז ו"א.

(5) בכת"י כתוב שבכו.

(6) סנהדרין פרק י' משנה א'.

(7) שבת דף ס"ג.

(8) ר"ת 'ארי' 'נחם' 'ירוב' 'שוקק' 'יהודה' 'אריה' 'ממוריא', וכן חותם עצמו פעמים רבות וגם בחשובתו ע"ד המוסיקא שנרשמה בספר, ריא"מ בקומתו וצבינונ' ניוירק

## פיוטימוסר דר' מהללאל הללויה מציוויטהנובה.

(מתפרסמים בפעם הראשונה ע"י כ"י ניו-יורק)

ר' מהללאל הללויה מציוויטהנובה (DA CIVITANOVA) היה אחד מגדולי הרבנים באיטליה במאה ה'יז'. הוא נולד בשנת 1610 לערך ומת לא קודם משנת 1685 ואולי עוד יותר מאוחר. בשנות צעירותו היה מלמד ואולי גם דיין בכמה קהלות. ובאמצע המאה, לערך בשנת 1650, נבחר לרב לעדת ישראל באנקונה ועל משמרתו זו עמד עד יומו האחרון. מאמר ארוך ומפורט על הרב הזה, חייו וספריו, פעולותיו ומלחמותיו בחייו הפרטיים והציבוריים פרסמתי בספר השנה של בית המדרש לרבנים בסינסינטי כרך ז' ושם ימצא הקורא כמה ידיעות בנוגע להרב החשוב והתקיף הזה ותקופתו (1).

ר' מהללאל מלבד שהיה למדן ופוסק חריף היה במדת מרובה ואולי גם בעיקר עוסק בצרכי ציבור באמונה. לא היה שום ענין ציבורי חשוב בקהלתו וגם בקהלות אחרות באיטליה שהוא לא היה קשור אליו ומעונין בו באופן זה או אחר לטובת הכלל. הוא היה מפקח על העבודה בבתי הכנסיות, על הלימודים בתלמודי-התורה ובישיבות, תומך עניים הגונים ודורש טובתם, עסקן מסור בעניני פדיון שבויים ומרביץ תורה ויראת שמים בקרב בני דורו. אופיני ומענין הדבר שהרב הזה היה מאמין ותיק ומחויק נאמן למשיח השקר שבתיצבי וחבר לכבורו פומון נלהב (2).

במאמרי הנזכר פרסמתי מספר הגון של מכתבים (או "כתבים" כפי שהיו יהודי איטליה קוראים למכתבים ואגרות כאלה) מעטו של הרב הזה המעידים עד כמה היה ער וזריז למצב בני הקהלה וכמה עבד וטרח בעניני-ההוה ובצרכי ציבור שהיו קרובים ללבו. למכתבים ולתעודות האלה יש ערך רב מבחינה הסתורית-חברתית משום שהם מפיצים אור על כמה מחזיונות החיים בקהלות ישראל באיטליה לפני מאות בשנים. הם נותנים לנו הרבה חמר ולבנים שמהם נוכל לדון על המצב החמרי והמוסרי והתרבותי של בני הקהלות. שם העירונית (3) שכינ כתביו נמצאים כמה פיוטימוסר שהם גם הם מראים לנו על כמה נגיעה ומחנות שפלים בחיי הקהילות שהרב והמטיף בא להזהיר עליהם לצאן מרעיתו

(1) Hebrew Union College Annual, Vol. VII (1930) p. 497. ואילך: השוה לזה גם מאמרי, לתולדות פדיון שבויים באיטליה במאה ה'יז', ב. הצופה לחכמת ישראל, כרך י"ג (1929) חוברת ד' ו, וכוח בין רבני איטליה בשנת תכ"ז באותו הרבעון כרך י"ד. הרב ה' חותם שמו הללויה ואולם אני משתמש בכתיבת הללויה להקלת הקריאה.

(2) ע'י מאמרי בספר השנה שם, חלק ההוספות אחרי נפילת התנועה הש"צית שנה כנראה הרב את יחסו אל הכת הזאת ושנה גם את הפומון ועיין שם.

ולתראות לעם על קלקוליהם המסוכנים ועל תוצאותיהם הגרועות. דברי מוסר בכלל אפשר למצוא בספרות הרבנית באיטליה במדה מרובה אבל פיוטיהמוסר של ר' מהללאל הללויה יש להם ערך מיוחד. אלה לא היו סתם פיוטים, הזהרות ודברים שנכתבו לשם פיוט וחרוז גרידה, אלא פיוטים הנוגעים בשאלות הזמן ובנימוסי-החיים. פיוטי הללויה מראים לנו באצבע מה ומאיזה מינים היו המדות הנשחתות שכמה חוגים מבני ישראל היו נגררים אחריהן אז ומתאר לפנינו בצבעים בהירים את אלה הנגעים המוסריים שהשחיתו כל חלקה טובה בישראל. מקוצר מקום לא יכולתי להכניס את החמר הזה במאמר הנזכר ואני בא לפרסם אותם כאן בפעם הראשונה מתוך שני כתבי היד (4) בעצם כתיבת המחבר שהועמדו לרשותי על ידי ידי החכם הגדול הפרופ. אלכסנדר מרכס, מנהל הספריה המהוללה של בית המדרש לרבנים בניריווק. מלבד ערכם ההיסטורי-החברתי ראויים פיוטים אלה ששם מחברם נמצא בראשי כל חרוזיהם, להכרה מיוחדת גם מפני שפתם הקלה והביבליית וסגנונם העממי והשוטף, כמעט כל בית ובית הוא מיוסד על מקומות ידועים בתנ"ך ונמנעתי מהראות עליהם בכל פעם כי יקצר המצע מהשתרע.

## א.

ואלו הן ה' חרוזים נגד אותם אשר אורחותיהם עקשים ונלוזים, בשבעה עבירות נמאסים ונבזים, כהוראת חכמים וחרוזים, הנזהר מהם ירחמנו אל חכם הרוים, וזה יצא ראשונה על אותם אשר במטתם שוכבים וחרוזים:

נגד הבטלנים.

1. מבמל זמנו הוא מורד בקונו ובקונו זקנינו ירבו עליו קונים  
הבמלה לא טובה תעורר מריבה ורודפת עד תיבה עם צחוק וזנונים  
למי שדרכו כך מהרה נרו ידעך ודל ורך ומך ישב במחנים  
לא ירחמנוהו אחים יחזור על פתחים וינהם בין שיחים בלי כח ואונים  
5 אחריתו קלה וחרפה וקלקלה ובצרה ובהלה יעמוד באונים

(4) הפיוטים האלה נזכרים ב,אוצר השירה והפיוט' לישראל רוידון והחכם הגדול הזה רשם פתוך אותם הכתיב יד שהם מאוסה וזלצברגר ובסאפרי שם תמצא המרמים אורותיהם.

### הערות לפיוטים:

פיוט א': בשבעה עבירות, לפי במדבר רבה פ"ב ה' (ומדרש איכה פ"י על פסוק ובלע': שבעה עבירות עבר גדעון וכו'.

שורה 1 בקונו יוצרו; ובקונו מסא ומחן; קונים, לשון מקונים, לשון גומלת על לשון.

2 תיבה, ארון הפת; עם זנונים, לפי בחובות נ"ט; הבמלה מביאה לידי זיבה.

3 במחנים, כנראה מקומות הקצובים בשביל עניים, מעין, הקרש.

4-5 ואונים, באונים. הראשון לשון כח והשני לשון אוננות, צער ואבילות.

- 6 לירי שעמוס וסכלות תביאהו בהוללות וביגון ובגלות יהיה כל זמנים  
הלך ילך בער לפני שער ושער וכל עולל ונער יבווהו בזיונים  
לא יאריך ימים יקבוהו עמים יועמאוו לאומים ביסורין ודינים  
למכתו אין תקוה כי יסור ממצוה והוה על הוה בצרו כצנינים  
10 יסובבוהו צרות זו בזו צרורות ויסע מחצרות בלי הון וקנינים  
הקם תקים מלאכה שמורה וערכה תהיה לברכה ותכלל מבמלנים

## ב.

### נגד הצחקנים.

- 1 למצחק עם ריקים יבקקוהו בוקקים וחוקים לא יקים יעורר מדנים  
הונו ישחית מהרה אחריתו מרה בזעם ועברה וחלאים נאמנים  
לא ינום ולא יישן כי בוער ככבשן ולא יאכל ישן מדגן ושמנים  
לבבו לא ישקום אשר כסלו יקום וכבוד לא ילקוט כל ימיו ושנים  
5 אפילו יום הצלחה לא ישיש בשמחה כי במשחה ומנחה יפור כל קנינים  
לימים אחרים אשר יחסר דינרים נהי בבי תמרורים ישמעו השכנים  
השבוה לא ישמור ולא ישיר מזמור ויפתז פיו כחמור נגד וקנים  
לעולם הוא במצוקה כי נפשו שוקקה ולא יתן צדקה לדלים ואביונים  
לא נורא עליה לא יתן תהלה וגם שמע ותפלה לא יאמר בתיקונים  
10 יסוללה לא ישבות לעשות תועבות ויחן באיבות עם בנות ובנים  
הסכת פי מוסרי ותשמע מאמרי הרחק מאיש נכרי ומחברת צחקנים

6 לירי שעמוס, לפי כתובות, שם.

7 בער, כמשוגע וחסר דעה.

8 ודינים, עונשי מלכות.

10 ויסע מחצרות, חידוד, לפי במדבר ל"ג י"ח.

11 הוי פתעסק במלאכה ואל תלך בטל.

פיוט ב': הצחקנים המצחקים בקלפים או משחקים בקוביא, ובנוגע לפיוטים על נושא זה מן התקופה ההיא עי' אוצר השירה והפיוט כרך ג' עמוד

168 סימן 2152.

שורה 1 וחוקים לא יקים, לא ישמור את המצות.

3 ולא יאכל ישן, לפי ויקרא כ"ה כ"ב.

4 כסלו יקום, לפי איוב ח' ד'.

9 הוא משחק בקלפים עד אחרי שעות השחר ועובר על זמן התפלה.

10 ויחן באיבות, חידוד לפי במדבר כ"א י': ויסעו מאובות איבות, ר"ל הוא נמצא כריב ושנאה עם בני משפחתו.

11 מאיש נכרי, אזהרה נגד ההתערבות בחברת אימלקים מקולקלים שאינם בני ברית שהיו מבלים זמנם בכל מיני צחק של רמאות.

ג.

## נגד הגנבים והלסטים.

- 1 מלסמם הבריות בחרב פיפיות במעונות אריות יאכלוהו זאבים  
הרים וגבעות נגלו כל הרעות ובכסף ומעות לא יצילוהו נדיבים  
לא יחרך צידו ולא יתקיים בידו כי קרוב יום אירו כאחר השוכבים  
לילה ויום יפחד ובקהל לא יחד וה' אחר ימיתה ועל ערבים  
5 או לו ולמולו כי ביום קלקולו כל חונו ועמלו יאכלו ערבים  
לפנים היתה זאת מאת ד' צבאות לעשות איפה ואות מאלו החייבים  
הגונב גניבה מאבד אבירה בתחרות ואיבה ישנאוהו אוהבים  
לעבד עבדים ימכרוהו נגידים או יקים עליו זדים יושב הכרובים  
לא ישקוט מרעהו ויחרר חרדה ויעבור עבודה ברכים מכאובים  
10 יהיה שמו מקולל גם כי יראוהו חלל וכמוצא שלל ישמחו האויבים  
הנה נא עורתיך בימיני תמכתיך וגם הרחקתיך מחברי גנבים

ד.

## נגד הזוללים.

- 1 מרבה בשר מרבה רמה בשונו אל אדמה וכאיש דמים ומרמה יגלה בראש גולים  
הואימות באין מוסר בשבתו על סיר בשר ובמנו תחסר ויעבור אליהם  
להולך בזה הדרך לא ירבה הון וערך לפני כל יכרע בך ולא ישב באהלים  
לאכול נבלות ימעול מעילות לנורא תהלות יכעס בגלולים

פיוט ג': שורה 1 מלסמם הבריות, בטוי נמצא בסנהדרין ע"ב ע"א. ואולי צריך לאמר  
מלסמם, בסמ"ך בסוף ולא במי"ם, ע"י פרום' יוסף קלוזנר במאמרו  
שימוש מוטעה בטלות מקראיות ותלמודיות' בספר, מנחה לדוד  
ליובל השבעים של ר' דוד ילין, ירושלים תרצ"ה עמוד צ"א.  
2 הרים וגבעות, בכל ההרים והגבעות; לא יצילוהו נדיבים;  
מבית דין וענשה של מלכות.  
4 ימיתהו על ערבים, רמז חידודי על תהלים קל"ו ב': על ערבים  
בתוכה תלינו כנורחינו, כלומר סוף סוף יתלה על העץ.  
5 ערבים, מלשון ערבות, כלומר אלה הערבים בעדו, משתדלים  
להצילו מהבית דין.

6 מאלו החייבים, רמז חידודי על המשנה בשם זח.

7 אבירה (ז), נגד החרון: אוהבים, מחבריו הגנבים.

פיוט ד': שורה 2 ויעבור אליהם, ר"ל, יעשה כל דבר אסור בבדי לפלאות תאות  
ווללותו.

3 ולא ישב באהלים, לא ידור בדירתו ולא ילמוד תורה.

4 בשביל ווללותו ימעול אפילו בכסף ורים ויבעים את האלהים.

5 אביו ואמו יתפשו והולכי בית דין יביאוהו ובסקילה ימיתוהו בבית הנסקלים  
 לפי שעתיד להיות מלשם מאת הבריות בגזל ועריות ושאר קלקולים  
 הוא יהיה לחרפה לפני ה' במצפה ולא יוכה לחופה וילך במלמולים  
 לפניו ילך דבר השאת והשבר או מלמלה גבר בצירים וחבלים  
 ליום צרה הוא מוכן יחורם כעכן כי יגנוב כלי דוכן לקנות מאכלים  
 10 יקולל ויחובל מקללות הר עיבל ובאחריתו גבל יבוזהו עוללים  
 הלא היא כתובה בתורה רחבה ככה היא תועבה תאות הוולדים

## ה.

## נגד המנאפים.

1 מנאף עם נשים מבוה הקדשים בפחים ומוקשים יפול בגדופים  
 הרבה מכאובים לגדו נצבים רר בשרו כזבים אבריו כפופים  
 לעיני כל ישראל יחרפוהו האל ובידיו אין לאל וחלוש כעיפים  
 לקוי בשניו תחשכנה עיניו בכל ימיו ושניו ירדפוהו רודפים  
 5 אש בגופו בוערת כצרעת ממארת כי עברה גוררת ליסרו בנשרפים  
 לא ימצא מנוחה מיגון ואנחה וירחיב קרחה כהסכמת פלסופים  
 הברכים והגידים חרפתו מגידים וגרונו מעידים כי נרפים הם נרפים  
 ליהו ינום או ייבש על ערש דוי נחבש ולא יועיל צריוד בש ונופת צופים  
 לקח טוב לא ילמוד כי עבר בלא תחמוד ובקומו יעמוד במשען וענפים  
 10 ימות בלא עתו גבל באחריתו ואויביו במותו ישישו בחופים  
 הנצל בני מזה וכל זמה תבוה מחזה שרי תחזה אסתר חקמנאפים

## ו.

## נגד הקנאים.

1 מקנא בחברו הוא עוכר שארו ופתאום יבוא שברו וירד פלאים

שורה 5 לולל כזה בדאי שעור בימי ילדותו יפמרו ממנו הוריו משום

שעתיד הוא להיות לסמים ופרון מוסר.

7 לפני ה' במצפה, שופטים י"א י"א.

9 יחורם כעכן שלקח מן החרם (כלי דוכן, כלי קרש) ונענש, לפי

יהושע ו'.

פיוט ה': שורה 2 כזבים – כמו זבים והשווה את הבתים בחרו זה למה שנאמר ב, שולחן

ערוך על נושא זה.

5 בנשרפים – זאלו הנשרפים.

6 פילוסופים – חכמי הטבע.

9 וענפים – במקלות כדי לסטוף עליהם מחמת חולשתו.

10 עתו, באחריתו; הר הברתו הספרדית של הפייטן.

הגיון לבו יעיד בו כי מרמה בקרבו ובחוכו ישים ארבו כמו דוב ולבאים  
 לענות אדם בריב ישכים ויעריב וירוך להחריב כאחר הצבאים  
 לחמוף עני יארוב מרחוק ומקרוב וכמכת הערוב ישחית כל נמצאים  
 5 אומלל יהיה מעין ויוקם כקין וכאפס ואין סופו עם ממאים  
 לנתוש לנתוש יקרב כמוצא שלל רב וכנחש ועקרב ישוך לנרכאים  
 האיש זה הרע סופתה יזרע ושמו יגרע כרשעים וחמאים  
 לחברו יראה עולה והוא ילך גולה ובמשכב יפול חולה בהרבה חולאים  
 לאחר פטירתו בקרח ועדתו בגיהנם נשמתו תעמוד עם גאים  
 10 יבא רקב בעצמיו לא ימלאו ימיו ויכרת מעמיו בדינים נוראים  
 הם אונך לתבונה באמת ובאמונה כי תפרח כשושנה אם תתעב קנאים

## ז.

## נגד המשתררים.

1 משתרר בגדולה ומבקש מעלה ביגון ואפלה ילחצוהו צוררים  
 הבריות ישנאוהו ורעה ידרשוהו וצרות יסובבוהו ויאחזוהו צירים  
 לא יכיר את מקומו כי לבו בל עמו בחשבו ברומו לעלות על שרים  
 לשפלות בני אדם ישיש ויחאדם ויבוה כבודם במעש ודברים  
 5 און יחשוב בל לבו בקומו ובשכבו ובכספו ובוהבו ירע לאחרים  
 להנקם מכל דבר יקום ויתגבר ואפילו על נבר ידהו ירים  
 הרודף שררה תבאהו מארה ומכה בלתי סרה במצות ומרורים  
 לא ישע תאותו כי תרד גדולתו ויפסיד אמונתו בדברי שקרים  
 לממה בשאול תחתית ילך דך וכתית ומזמור על הגתית לא ישיר עם שרים  
 10 ירד כנחש אשר שררה רחש משמן בשרו כחש ולחמו עפרים  
 הסתכל לאחוריתך שתשכב עם אבותיך או תשפיל גאותך ותלך במישרים

פיוט ו': שורה 5 מעין - מכל מה שענינו ראות בסוכת חביריו; ויוקם כקין, לפי  
 בראשית ד', כ"ד.

7 וחמאים - וחמאים.

8 את חברו יראה חסיד עולה למעלה.

9 פטירתו, שימוש מלה זו בנוגע לרשע הוא אופיני.

פיוט ז': שורה 2 ידרשוהו ידרשו בשבילו יקלדוהו.

7 הרודף שררה, לפי המאמר הידוע הרודף אחרי הכבוד (או השררה).

9 דך וכתית, חירוד לבטוי, אך כתיח' שמות כ"ז, ב'. כאן הכוון

דך ומדוכה.

## מכתבים על דבר גזרת הספרים בשנת ש"ד.

א.

ספריה של הקהלה היוגאית כ"י מספר ד' ל"ד סעיף נ"מ 1). רשימתי על כ"י אוסמרה צר ס"מ.

[72 r] ממלכת כהנים וגוי קדוש ק"ק רומאני 2) יצ"ו ש'. מאז כתבנו למעלתכם ליל מש"ק כ"ט אוטו' ש"ד להודיעכם את כל התלואה אשר מצאתנו אחרי הגיעה אלינו ההודעה מענין וויניציאה אשר עזרה לרעה בעונותינו והיו בעוכרינו באופן כי אז נזורו אחר עסקים אשר חשבנו כמעט להוציא קצתם לאורה בשבוע ההיא לולי כעס אויב אשר כנגע נראה לנו בהברותם בקונפידנציא וסיומאריאי וריפייטמינטי 3) כאשר כתבנו אז באורך וגם זאת עשו האריטו ופרסמו אותו בקול גדול בר' 4) מרקו וריאלטו ביר' ש"ק כ"א אוטו' ושמיהו בדפוס ושלחו [72 v] אותו פה לחשמני החקירה אשר בדרך נסתר קבלנו הטופס ממנו אשר עיני מע' תחזינה אותו וכל שומצו תצלגה אנזיו כעת יאמר ליעקב מה פעל ויניציאה.

בכל זאת לא נסוג אחר לבנו לחזור גם אחר פעמי' גם שלש לכל חשמני החקירה ואיש לא נעדר ולאחי סקרו פלאציאו והקומיסאריאו ולדבר על לבם בכל אופן נאות כפי קוצר השגתנו להוציא לרויה קצת אשר חשקה נפשנו האמללה להשאיר לנו שריד כמעט להחיות את נפשנו ולא תשתכח ח"ו תורה מישראל. ולהיות הימ' האלו נזכרים ונעשים לחוג את חגם ויום שלפניהם ושלאחריהם נמני' עמחם האריכו לעשות הקונגריגה עד יר' ו' 5) הל"ל אשר בעה"י ביר' ההוא נעשה האפירי לכנס שמה ובסורם נעמוד על נפשנו כאשר ישים ה' בפני' אולי יישר בעיני ה' לרחם על עמו כי פלגי מים לב' מלך ביד ה' ואז נודיע למע' את הנעשה ואת תשובתם ואם טוב בעיני ה' לברך את ישראל. הקהלות הקדושות מלמרקא שלחו הנאמן שלהם פה רומא ביר' אודו' עם

1) כ"י וינה וגם שפרסבורג מכילים העתקות מכתבים הכתובות לרונסה. — על הגזרה עצמה עי' פונלשטין וריגר, ר"י היהודים ברומא ב' קמ"ו והלואה, וספרו של Pastor ר"י האפיפיורים ו' קניט והלואה.

2) נראה שהיא בעיר ראוינה. עי' סעיף כ"ח של הכ"י וגם ג' ו' ח' וב"ו.

3) ripetitmente, sommarie, compendie

4) ברחוב.

5) תאריכי הימים נכונים הם, לכן אפשר שהאגרת נכתבה באותו שבוע כמו הראשונה הנזכרת, ביום ד', והחג הוא יום כל הקדושים ועודני מסופק בדבר.

ההרשאה ליכנס בברית עמנו להיות לעם א' גם כי עדיין אליהם לא נראה הנגע, ופח רומא גזרו תעניות שני וחמשי ושני עד ימי החנוכה הליל ומתחילין ביום מחר כי יבא לחלות פני שוכן מעונה ינחם על הרעה וישימנו לתהלה בקרב הארץ ושל.

\*  
\*

ראיתי להוסיף כאן ד' מכתבים מב"י שטרסבורג על הענין הזה, שמשלשה מהם (ב' ד' ה') לא נדפס אלא מקצתם ומהרביעי (ג') רק תכנו אצל לנדויצר, רשימת כ"י של ספרית המכללה והמדינה בשטרסבורג, כ"י עברים מספר ל"ו. ועי' רשימה כוללת של כ"י בספריות הצבוריות של צרפת, סדר ג', מדינות, כרך מ"ז מספר ג' אלפים תתקס"ב.

## ב.

[27 v] ידיע, ליהוא לכבו' איך שבת שעבר ד' נובימ' כ"י ירח"ם ה' בעוונותינו כי רבו בא המושל בבית הכנסת ולקח מלפנינו כל הספרי' מקטון ועד גדול ואמר לנו כי כל מאן דהוא עכיד לאו מדעתה עביד כי בהכרח הוא עביד ואמ' לנו כי לא יהי דבר כי בימי' אחדים יכתוב לשמועה וידע פירוש הדבר ובעת הזאת הספרים עודם עומדי' בידו. ה' למען רחמינו...

## ג.

[38 r] לישועתך קויתי א"א הנעלה ש'. הגם כי ידעתי לא יהיה לאדו' להרשים עכ"ז אחור לא נסוגתי להודיע למכ"ת הדבר אשר שמעתי על עסק הספרים כי המורשי' מק"ק מקו' פלו' חזרו למושבם ועברו בעיר פלו' ואמרו כי התלמוד אין בו תקוה בעוונותינו הרבים אבל שאר הספרים יוכל אדם להחזיקם כל זמן שימצאו וישוחו [38 v] הדברים נגד אלקיהם ובפרט נגד אמונתם ועל זה עמדתי ימי' רבים בלב נשבר ונדכה בשמעי הדברים ההמה, אבל יאמרו כי האוצאה היא מעט ממה שאנשי' חושבים ואינו מגיע לששה אלפים זהב, וממקום אחר שמעתי הפך מכל זה ויותר טוב כי גם התלמוד יוכל אדם להחזיקו כל עוד שיוציאו כל הדברים אשר נגד אמונתם אמנם האוצאה היא גדולה ועל כן אני עומד בכף מוזנים (1) כי לא ידעתי אנה אפנה אם על ימין או על שמאל לדעת אמת הדבר עד שיבא השלשי ויכריע ביניהם. ובהיות כי ידעתי אין נסתר מנגד עיניך לכן בחסדך תסתלק עצמי מן הספק ובך בטחתי וידעתי כי לא אבוש ושלום.

## ד.

[25 v] אדו' וגבירי חיקר ש'. בזאת באתי לפני הדרת כבו' לבשרך בשורה טובה דע גבירי כי שמעתי

מבית דודי יצאו כי יש תקוה טובה מעסק התלמוד כי האלוף ר' יוסף מארלי קבל מהפיפי יר"ה לעשות כל מה שירצה מעסק הנז' ופלו' וחבירו הלשינו אותו והרבה דברו נגדו ולא יכלו לענות אותו כי נבהלו מפניו באמרו אל תדברו אתם כי אינכם יודעים לקרות בתורת משה וכן עשה מחלוקת גדול (!) עמהם ונשארו בחרפה גדולה ובכלימה ולכן בה' אנו בוטחים כי למען רחמיו הרבי' וחסדיו הגדולים יחוס וירחם עלינו ולא יתן עוד למוט רגלינו וכן יהי רצון א'. דע אדו' כי שמרתי את מצותיך והלכתי למצוא כמ' חננאל מאנטינו יצאו ומיס' פלו' וכן השיב לי חננאל יצאו חן חן למעלות (!) ולמעלתך ובזאת אין לי במה להאריך ואומ' נא שלו'.

ד.

[48 r] רננו צדיקים בח'.

אם ארכו לנו הימים אשר לא כתבנו למכת' אלופינו על דברת העסק הנורא כי אם על הוועד כללי אל תשיתו עלינו חטאת כי עד עתה מנענו ה' מכבוד ומדבר עקרי ראוי ההודעה ולא חפצנו להכבד על מכת' בדברי הבל להג הדבה אין בם מועיל ודברי המצפצפים והמהגים לקול עלה נקה (צ"ל נדף) שנאה נפשינו כי לא כן ביתנו עם אל, ועתה כי ברוך ה' העסק הוציא פרח ויצץ ציץ נעלה ונגידה למכת' רוממותכם והרנינו כל ישרי לב.

דעו נא רוזנינו כי העיר ה' את רוח אדוננו המלך הפיפי יר"ה לעשות קונגריגה מחשמני החקירה לפניו ושם ידברו עמהם על אודותינו ויחליט הסכמתו על עסקינו. וביום ו' ג' סיון ד' לזה (צ"ל מאיו ?) באשמורת הבקר [48 v] הודיע לחשמני החקירה ימצאו בצות (צ"ל בחצות) היום לפני מעלתם וכן עשו וכלם נקבצו באו לו אחד מהם לא נערר כל השבעה חשמנים וכל האסיסטינטי ודייני החקירה הנהוגים להמצאם בסודם. ונוסף עליהם המלאך הגואל ההגמון סקריסט' כי כן צוה המלך כי למחייה שלחו אלקי' לפנינו וידבר אדונינו יר"ה על משפט ספרינו וידגודדו (!) כמשפטם רוב חשמני החקירה והאריכו למעניתם להביא דבתם רעה והיותם ראויים לשרפה כלם בלתי המקרא לבדה בלי פירוש. ה' צדיק קצץ עות 1) רשעים כי פלגי מים לב מלך ביד ה' והטה חסדו אלינו והתחיל אדונינו יר"ה להשיב אליהם בחכמה ובדעת בלשון דבה (צ"ל רכה) להוציאם ממחשבתם הרעה אשר חשבו, ושאל את פי ההגמון סקריסט' אשר ראה וידע מות (צ"ל מהות) הספרים איך ומה הם. וידבר טוב עלינו במאד מאד כי מאת ה' היתה זאת ומאתו מענה לשון [49 r] החשמנים כן (צ"ל כי) חטאו לנו לשוב לדבר תועה עלינו ויתאמרו כל פועלי און וידבר אדונינו יר"ה אתם קשות ויגר (צ"ל ויגער) בהם ויהם מחנה מצרים. ויאמרו זאת חשבונה כן היא וכן תהיה כי ישארו ליהודים יתר ספריה' עם כל פירושהם אך יוקק אותם מהדברים אשר הם נגד האלוקי' ונגד האומה (צ"ל האמונה ?) בכללה והאני

אשר יעשה בזדון וימצא בידו ספר בלתי מזוקק עונו ישא. ולא לנו משפט התמורה ביתר הדברים הכתובים בהם ואם היהודים בענדים (צ"ל בענשם) לא ידעו דת האמתי הם ישאו את עונם. ויהי בדבר אדונינו יר"ה כדברים האלה חתו ולא ענו עוד החשמנים מוצאי דבה. והארים (צ"ל והאחרים) אשר ראו מחשבת המלך חזקו דבריו וידברו עלינו לטוב כי ה' דבר טוב על ישראל. ושימו לבכם אלופינו כי ביום ההוא עמדו כל ישראל בכף מוזנים (!) ברוך ה' כי הכריע הוא את כולם ולא [v 49] היו ימים טובים על ישראל ביום ההוא ולולי כי האריכה הקונגריגה עד ב' שעות ליל ש"ק היינו שלוחים פוסטה לכתחילה תכף בידענו הדברים האלה כי יום בשורה היום הזה להשביע נפשכם השקוקה. אכן רוח היא באנוש לחשוב איך יתליט העסק אדונינו יר"ה ובאיוזה אופן יוציא הדבר מן הכח אל הפועל ולכנו הומה עד יצא כנוגה צדיקנו להחיותינו כהיום הזה. ועתה עליכם המלאכה לגמור וקומו השרים משכו מגן וחנו לכסף מוצא כי לא עת עתה לחשוב כי [r 50] אם לרוץ אורח להשלים העסק ואם אין קמח אין תורה. ואל תאחרו פן ח"ו נזק יקרב באהלנו כי צריכים אנחנו לתת לכל איש חיקו (צ"ל חוקו) נדבה אשר דברנו בפינו אם תחפצו שיצאו ישראל מהמבוכה הזאת. ועד (צ"ל ועוד ?) כן היה לנו לעשות ויהיה טוב תשלחו אגרותינו זאת לשרי צבאות ישראל העומדים על הפקודים בועד כללי אם נאספו יחד וגם המה ישמחו בטוב. חזקו ויאמץ לבבכם כל הירא את דבר ה' כי עתה עת לעשות ויתהללו כל ישרי לב ושלום.



### הערות לעלים חוברת א' משנה זו.

העירני ידידי העורך ר"ד פרנקל. אולי יש לזוהת את הנזכר בצד 21 שורה ג' עם ר' משלם ב"ר שמעיה המגיה. בויניציאה בשנות ש"ו — ש"ב. השוה רמ"ש ברשימתו הגדולה עמודה 2992. — שבעל הלוח היה גדול בתורה. כמו רוב מגיחי ויניציאה מעיד בנו לפי תומו „מירושת א"א הגאון", תואר שלא היה זול בימים ההם, אפילו ביחס של בן לאביו.

יצחק ריבקינד.

העורך ר"ד פרענקל העירני שבצד 21 שורה ט"ו צ"ל לא ישבתי בסוד משחקים ואעלצו (ירמיה ט"ו יז), לפי הצלום שבידי האותיות במקום הזה כמעט אי אפשר לקרותן.

זכרי שווארץ.

העירני ידידי מר א. יערי כי הספרים סי' 21 (קורות ישראל ואמונתו) וסי' 23 (נוגה הירח) הנזכרים במאמרי צד 30 לא נדפסו בטארנאפאל כי רק ההוצאה היתה שם. ואמנם גם אני הייתי מכופק אם הם דפוכי טארנאפאל ועי' בעלים שם צד 26.

חזק מזה יש להוסיף עוד ספר שנדפס בטארנאפאל :

b 16) לקומי צבי לר' צבי הירש, טארנאפאל תקע"ה 12 (המדפיס : נחמן

פינעלעס).

א. מ. הברמן.



5. נעמאי, ניו הייווען.

## מעשה-בוך הוצאת הומבורג, תפ"ז.

מכל ההוצאות הרבות של המעשה-בוך היותר יקרה במציאות היא בלי ספק ההוצאה שנדפסה בהומבורג (Homburg vor der Höhe) בשנת תפ"ז. עד כמה שאני יודע, יש לנו רק רשימה ביבליוגרפית אחת של הוצאה זו, דהיינו ברשימת ספרי הבודליאנה להרמש"ש, נומר 3903, שנרשם שם בתכלית הקצור רק קטע קטן מהספר. עוד הפעם נזכרה הוצאה זו במה"ע המזכיר, שנה רביעית, צמ' 155-156 גם כן בתכלית הקצור. בשנים האחרונות נזכרו טופסים אחדים מההוצאה הזאת, למשל ע"י החכם ד"ר גאסטער בהעתקתו האנגלית של המעשה-בוך (כרך א', עמוד XXXIX), ע"י שלמה מערקין (מאקס עריק) בספרו וועגן אלטיידישן ראמאן, וכו'. אמנם מסופק אני אם הטופסים שהיו בידי גאסטער ומערקין הם טופסים שלמים, ואפשר שגם הם קטעים יותר או פחות קטנים. בכל אופן, נראה לי שיש צורך גדול להוציא לאור רשימה מדויקת של הוצאה יקרה זו, והנני נותן אותה כאן לפי הטופס הנמצא בספריית האוניברסיטה היילית (Yale University). טופס זה הוא כמעט שלם, וחסר רק דף אחד או שני דפים בסוף הספר; והוא אחד מהספרים מצובון החכם המנות גאורג אלכסנדר קאהוט, בנו בכורו של הרב בעל הערוך השלם ז"ל.

השער: מעשה בוך | ואוו ארינן פיל וואונדרליכי שיני מעשים אויו דעם זוהר אוי אנדרי קבלה ספר | גיצאגן זיינן... | [עשרים וארבע שורות מספרות את תכן הספר] | נרפס | פה בק"ק הומבורג | ע"י שמשון בן הר"ר זלמן הענא ז"ל | לפרט תפ"ז לפ"ק. |

פ"ח דפים בטופס זה, כוללים רנ"ז מעשיות, ובודאי דף אחד או שני דפים חסרים בסוף. כ"ב גליונות (Signatures), כל גליון בעל ארבעה דפים. הגוף נדפס בשני עמודים על כל צד הדף. לדאבוני, לא רשם המנחה קאהוט מאין בא הספר לידי

# ספרים חדשים שהגיעו למערכת

כל הספרים הנרשמים כאן נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24a

(המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ. Preise in Schweizer Franken.)

אגרות. ביאליק בנוגע להוצאת שירי רשב"ג ורמב"ע. נכתבים לד"ר. יוסף מרקוס ובהוספות קטנים מפיזי רשב"ג (63 ע'). ניו יורק תרצ"ה 8 Fr. 2.50  
אגרות סופרים מכתבים ע"ד חיבת ציון ותנועת הציונית מסמולנסקין, שפ"ר, ועוד, נערכו בצרוף מבואות והערות מר' א. ר. מלאכי (144 ע'). ניו-יורק תרצ"ב 8

ס' הבריחות וההצלצות ושיחות חולין של ת"ח ועמי ארצות מר' א. כהנא (אבר"ך) (56 ע'). פשימישל תרצ"ה 8 Fr. 0.75  
גן המשלים והחידות דיואן דון טודרוס בן יהודה אבו אל אעפיה. יו"ל עפ"י כתי" עם הערות ומבוא מר' דוד ילין (ח"א 192. 142 ע'). ירושלים תרצ"ב 4 Fr. 6

ס' גנזי דרשות ורעיונות אוצרות אידעען און געדאנקען דרשות פאר ימים טובים הספרים און אנדערע געלעגנהייטען. פון הרב צבי הירש הכהן, ב"ח. (175. 240 ע'). ניו יורק תרצ"ג 8 Fr. 6

דברי סופרים חקירות ע"ד מקורות ההלכות שנוכחו בספרי תורה שבע"פ בשמות דברי סופרים, מדרבנן, מדבריהם. וע"ד התקנות שנתיחסו להאנשים הקדמונים מר' שמואל משה רובינשטיין (70 ע'). קובנה תר"צ 8 Fr. 2

דוד דעה מערכת גאוגי הדור (בשנות ת"ק-ת"ר) שטתם וקורת ימי חייהם מר' יקותיאל ארי' קאמפלעהאר (239 ע'). פלעטרקוב תרצ"ה 8 Fr. 2  
דיואן לר' יהודה ארי' ממודינה י"ל מכת"י עם מבוא והערות מאת ד"ר שמעון ברנשטיין. ועם הקדמה והערות מאת פרופ. ישראל דודון (258. 28 ע'). פילדלפיה תרצ"ב 4 Fr. 6

דיואן לר' עמנואל בן דוד פראנסיש י"ל מכת"י עם הערות ומבוא מאת ד"ר שמעון ברנשטיין (36. 304 ע'). תל-אביב תרצ"ב 4 Fr. 5  
דיוקנאות ואיקונים רשימות ושרטוטים מר' אברהם כהנא (אבר"ך) (48 ע'). פשימישל תרצ"ה 12 Fr. 0.50

דין וחשבון של „חברת מקיצי נרדמים" לשנת תרצ"ד ורשימת הספרים שיצאה לאור ע"י החברה עד היום (24 ע'). ירושלים תרצ"ה 8  
הרפום העברי בטא-נאפאל ורשימת הספרים שנדפסו שם מר' א. מ. הברמן (10 ע'). וינה תרצ"ה 8 Fr. 0.75

הצעה למען תקנת עגונות מר' יהודה לייב עפשטיין (39 ע') ניו יורק

תרצ"ז 8°

זמנו של ים באורים ודברי מחקר בתלמוד ומדריך בדברי חכמים והגיונם מר' משה לייטר (433 ע') על נייר משובח ובכריכה נהדרה) (נסדר בדפוס ג. קרונברג בילגוריי). ויגא תרצ"ב 8° Fr. 7.50

ס' חסדי ה' דרושים ובאורי מזמורים ופסוקים ומאמרים שונים לר' יוסף יעבץ עם הוספות תיקונים ציונים ומראה מקומות מאת הרב צבי הירש הכהן (121 ע'). ניו יורק 8° Fr. 3

לפלגות ישראל באונגריא ע"ד המחלוקת הרבנים והמתחדשים. מהרב יקותיאל יהודה גרינוואלד הוצאה שניה (116 ע'). דעווא תרצ"ז 8° Fr. 2

מאגרות הפולנים מר' ש. צ. אשנמיל הוצאה שלישית (15 ע'). לונדון 1926 8°

מבוא לתלמוד באור ביסודות המדות והכללים ותולדות תורה שבעל פה מר' משה אוסטרובסקי (170 ע'). תל-אביב תרצ"ה 8°

מדרש הרפואה כולל כל תורת הרפואה ושמירת הבריאות בתלמוד בבלי וירושלמי מכילתא ספרא ספרי. תוספתא מדרשים וזהר וכו' מסודר ומבואר מר' משה פרלמן (ח"א 9, 156 ע') (ח"ב 7, 117 ע') (ח"ג 96 ע'). תל-אביב תרפ"ו — תרצ"ב 8° Fr. 10

מקורות לקורות ישראל לקורות הקהלות ישראל במדינת סלובקיה אונגריה טרנסילבניה ויוגוסלביה מר' יקותיאל יהודה גרינוואלד (92 ע'). ברהובה תרצ"ד 8° Fr. 2

נקוד השמות בתלמוד מר' ש. צ. אשנמיל הוצאה שלישית (11 ע'). לנדן 1926 8°

הסוקר עתון לחכמת ישראל י"ל בעריכת ד"ר העוזעשי ד"ר גוטמן וד"ר לאווינגר שנה א' (142 ע'). בודאפעשט תרצ"ג 8°

שנה ב' (158 ע'). בודאפעשט תרצ"ד 8° מחיר כל שנה Fr. 4

ספרן של ראשונים תשובות פסקים ומנהגים י"ל מכת"י עם מבוא והערות מר' שמחה אסף (224 ע'). ירושלים "מקיצי נרדמים" תרצ"ה 8° Fr. 4.60

העגונה בישראל, רשימה מספרי שו"ת מימות נ' זמרא עד ר' יוסף קארו המדברים בשאלות העגונות מאת ד"ר מיכאל היגער. (12 ע'). בערעהאווה תרצ"ה 8°

על הדפוס העברי בריווא די מרינמו מאת ד"ר יהושע בלך (16 ע'). וינה תרצ"ה 8° Fr. 1

ענינים שונים לחקר תקופת הנאונים מאת פרופ. יעקב מאנן. (92 ע'). ירושלים תרצ"ה 8°

הפועל במקרא ותלמוד, הפועל בזמן המקרא, המשנה והתלמוד והלכות פועלים ביסודותיהן המשפטיים והמוסריים וההתפתחותן ההסתורית מאת הרב ד"ר חיים זאב ריינעס. (77 ע'). ניו יורק תרצ"ה 8°

פירוש על תהלים מר' שלמה זאב פינס (נסדר בדפוס ג. קרונברג בילגוריי). וינה תרצ"ג 8° Fr. 2

קול בכי, הספד על הרב משה חיים ראבינאוויץ ובסופו קונטרס

דמע עיני יכיל הספרים שונים מר' בן ציון אייוענשטאדט. (48 ע'). ברוקלין  
תרצ"ה 8°  
Fr. 1.50  
בית הבחירה לרבינו מנחם המאירי על מס' ראש השנה הוריות עדיות (1).  
י"ל פעם ראשונה מכתב-יד עם הערות ומראה מקומות, ע"י ר' אברהם סופר.  
(240 ע'). וינה תרצ"ו

קורות בית העלמין הישן בוילנה בצרוף תרשים תמונות ומקורות  
מאת מגר. ישראל קליוזנר (144 ע'). וילנה תרצ"ה 8°  
Fr. 1.50  
הרמב"ם מהותו כוונתו והשקפת עולמו מר' אברהם כהנא (אברך) (16 ע').  
פשישל תרצ"ה 12°  
Fr. 0.50  
הרמב"ם שיטתו וציקרי דעותיו מר"י בכרך (62 ע'). ביליסטוק תרצ"ה 8°  
Fr. 1  
שו"ת דמשק אליעזר מר"א צוקר ראב"ד בערגסאס (128 ע'). בערגסאס  
תרצ"ב 2°  
Fr. 2.50  
שו"ת כפי אהרן מר"א עפשטיין. ובראשו דרושים (168 ע'). מונקאטש  
תרצ"ג 4°  
Fr. 3  
שו"ת צפנת פענח חלק ראשון מר' יוסף ראזין (64 ע'). וורשה  
תרצ"ה 8°  
Fr. 1.25

שומר שבת כולל כל דיני שבת בקצרה מר' דוד לידא. עם ביאור מנחת שבת  
מר"מ יהודה הלברשטם. (64 ע') (בדפוס נ. קרוננברג) בילגוריי תרצ"ג 8°  
Fr. 1  
שלחן מלכים והוא קיצור שלחן ערוך השלם. (עד סוף ה' תפילין) עם פי'  
והוספות רבות מר' משה צבי לאנדא (758 ע'). בערגסאס תרצ"א 8°  
Fr. 3.50  
תולדות הכהנים הגדולים בזמן המקדש מר' יקותיאל יהודה גרינוואלד  
(149 ע'). ניו יורק תרצ"ג 8°  
Fr. 3  
תהלים עם פי' קרבן תודה מר' גדלי' סילווערסטאן (2) (165 ע'). ניו  
יורק תרצ"ה 8°  
Fr. 3

תלמוד בבלי וירושלמי מר' יקותיאל יהודה גרינוואלד.  
ספר ראשון: ארץ ישראל, בבל, וארצות הגולה, ע"ד השפעת חז"ל על כל  
האומה אחר החרבן והשתתפות בני א"י והגולה בסדור התלמודים.  
ספר שני: המצב הכלכלי של חז"ל מחורבן בית שני עד אחר חתימת  
התלמוד. (167 ע'). ניו יורק תרצ"ו 8°  
Fr. 4  
התמים קובץ לתורה וחסידות י"ל מזמן לזמן ע"י איגוד תלמידי התמימים  
(ליובאוויטש). חוברת א' (3) (92 ע'). ווארשא תרצ"ה 8°  
Fr. 1  
התפתחות הסוציאליזם בישראל וקדמות התורה מד"ר ח. ז. ריינצס  
(7 ע'). ניו יורק 1935 8°

(1) ע'י עליהם שנה א' עמוד 4, ועמוד 66.

(2) ראה ספרי הרב המחבר הזה הנרשמים ב"עליהם שנה א' ע' 97, 99.

(3) בקובץ הזה נמצאים מכתבים מר' אדם בעש"ט ור"י בעש"ט שלא נודעו  
בעולם עד היום. כו' יש בו פקסימיליה מעצם כתב ידו של ר"י בעש"ט.

# JUDAICA-NEUERSCHEINUNGEN



- Auerbach Dr. M.**, Die Erzählung von den vier Gefangenen (und die Stellungnahme der jüd. Wissenschaft zu dieser Erzählung RA6D's). (39 p.) Berlin 1928 8° . . . . . 2.—
- Awlgdor Dr. J.**, Rabi Mojżesz ben Majmon ~ Majmonides ~ jego życie i działalność. (70 p.) Droho- bycz 1935 16° . . . . . 1.—
- Dubnow S.**, Weltgeschichte des jüdischen Volkes. Von seinen Uranfängen bis zur Gegenwart. In 10 Bde. Berlin 1925—29 8° . . . . . 75 —
- Geschichte des Chassidismus. 2 Bde. Berlin (1931) 8° . . . . . 12.50
- Eisenstein Dr. A.**, Moses Maimonides' Begründung der biblischen Gesetzgebung. (47 p.) Cieszyn 1935 8° 2.—
- Higger Dr. M.**, The Jewish Utopia. (167 p.) New-York 1932 8° . . . . . 6.—
- Rabbiner Dr. Z.**, Die Sukka (Laubhütte) als Wegweiser Israels im Exil. Eine Legende. (29 p.) Sofia 1934 8° 1.—
- Report of the Librarian of Congress.** (283 p. mit vielen Faksimilien) Washington 1934 8° . . . . . —.—
- S. 165—173 Bericht der semit. (jüd.) Abteilung.
- da Silva Rosa J. S.**, Een 17de eeuwse Amsterdamsche Joodsche Courant (1686—1687). 11 p. Amsterdam 1935 8° . . . . . —.—
- Zimmels Dr. H. J.**, Beiträge zur Geschichte der Juden in Deutschland im 13. Jahrhundert, insbesondere auf Grund der Gutachten des R. Meir Rothen- burg. (137 p.) Wien 1926 8° . . . . . 2.50



Zu beziehen durch

**BUCHHANDLUNG DAVID FRÄNKEL**

**Wien II. Taborstrasse 24a**



(Preise in Schweizer Franken)

# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter  
herausgegeben von

With the Assistance of Renowned  
Scholars Edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

---

---

Jahrgang II, Heft II

Januar 1936

---

---

## Inhalt:

Prof. A. Marmorstein: Über die Sittenprediger des  
17. Jahrhunderts.

D. Fränkel: Die Ansicht des Jehuda Arje Modena  
über die Karäer.

Dr. S. Bernstein: Gedichte des Mahalalel Haleljah  
aus Civitanova.

Dr. A. Z. Schwarz: Briefe über die Bücherkonfiska-  
tion des Jahres 1553.

Prof. L. Nemoy: Maasse-Buch, Ed. Homburg 1727.  
Bemerkungen.

Neuerscheinungen.

---

Abonnementspreis: jährl. 4 Schw. Fr. (Dollar 1.25)

Preis pro Heft 1 Schweizer Frank (Dollar 0.32)

---

---

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 — Berlin 153425 — Warschau 191.792

# עלים

## לביבליוגרפיה וקורות ישראל

—ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

מנחם אב תרצ"ו

שנה שניה, חוברת ג' — ד'

### התוכן:

ד"ר שמעון ברנשטיין: פיוטים ספרדיים חדשים מתקופת הזהב.

ד"ר מיכאל הינער: מדרשים קטנים.

א. מ. הברמן: המדפים אברהם כונת ואותיותיו.

נ. ש. ליבאוויטש: ספריות ורשימות ספרים בכפרותנו הקדומה  
והחדשה.

ד"ר ישראל ש. אלפנביין: הקפות על הר גריזים או על הר  
הזיתים?

דוד פרענקיל: דקדוקי ספרים.

ספרים חדשים.

מחיר החתימה 4 פראנק שווייצארים (1.25 דולר) לשנה

מחיר כל חוברת 1 פרנק שווייצארי (0.32 דולר)

מחיר חוברת הכפולה 2 פראנק שווייצארים (0.64 דולר)

הכתבת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)

לתשומת לב! רשימת ספרים חדשים נמצאת בצד 94 והלאה,  
 נא לעיין בה ולכבדני בהזמנות.  
 אבקש מאת האנשים שקבלו את ה"עלים" ולא שלמו עדיין את  
 דמי החתימה, שיסלקו את חובותיהם במוקדם.  
 מאת המחברים והמ"ל אבקש, שיואילו לכבדני בספריהם שי"ל  
 למען הזכירם בעתוננו ולהעיר עליהם את קהל הקוראים.  
 המ"ל.



Wir bitten, die noch unbeglichenen Abonnements-  
 Beträge umgehend einzusenden.

Die P. T. Verfasser und Verleger werden höfl. ersucht,  
 uns Freiexemplare ihrer neuerscheinenden Werke zukommen  
 zu lassen, damit wir dieselben in unserer Zeitschrift an-  
 führen können.

Die Redaktion.

Copyright 1936, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למ"ל

# עלים

לביב ליוגרפיה וקורות ישראל

העורך והמו"ל דוד פרענקל, וינה

## פיוטים ספרדיים חדשים מתקופת הזהב

מתפרסמים בפעם הראשונה עפ"י קטעי מחזור בכתב-יד

ע"י שמעון ברנשטין (ניוירוק).

עשרת הפיוטים שאני בא לפרסם כאן שאובים הם משני קטעים של שני מחזורים בכתב יד. המחזורים הם כפי מנהג קאטאלוניה ועד כמה שאפשר לדון לפי סימניהם החיצוניים נכתבו במאה הי"ד או בתחלת המאה הט"ז לערך. כל הפיוטים המובאים בשני הקטעים האלה הם מגדולי המשוררים בתקופת הזהב שבספרד. לפנינו אמנם רק קטעי מחזורים ואי אפשר לדון בוודאות על שאר החלקים שאבדו אבל מתכן הרשימות המובאות למטה אנו באים לידי הכרה והשערה מחליטה שגם בשאר החלקים בוודאי ניתן מקום רק להגדולים והמובחרים לבני עליה שבין אבירי השירה והפיוט.

הקטע האחד (קטע מספר 1) הוא ממחזור ליום כפור כתוב על קלף דק וחזק בכתובה אשורית יפה ומהודרה. מעשה ידי סופר סת"ם בדוק ומנוסה. והוא כולל כ"ד דפים שהם מ"ח עמודים. אורך כתב-היד 10 סנטימטר וחצי ורחבו 7 סנטימ' ובהיקף העמוד מכל הצדדים רוח גדול. כל עמוד כולל כ"ו שורות בערך. חלק גדול מהפיוטים הוא מנוקד אבל בשביל הניקוד שלנו ובזמננו אנו כמעט שאין לו כל ערך. סימני מספר אינם נמצאים בדפים כמו שאין סימני-מספר לפיוטים. מספרי העמודים נרשמו על ידי אני. העמוד העשירי הוא ריק לגמרי והעמודים התשיעי והאחד-עשרה כתובים רק למחצה. בכמה מקומות הכתיבה כהה וחזרת מרוב יושן. בין כמה פיוטים נמצאים „פסוקים“ (תפלות) ואף על פי שנראה ברור שזה מחזור לתפלה בצבור אין שם אף פעם אחת רשימה או הוראה ל„חזן“ ו„קהל“. כל הקטע הוא „חטיבה“ אחת ומאוחדת ואין בה חסר ודילוגים. בסך הכל נמצאים בקטע זה כ"ח פיוטים, מהם עשרה שלא היו ידועים עד עתה ונתפרסמו על ידי. השאר נמצאים בדפוסים שונים והם רשומים לכל מקורותיהם ב„אוצר השירה והפיוט“ לישראל דוידזון 1).

הקטע השני (קטע מספר 2) הוא גם כן ממחזור ליום הכפורים. ארכו 9 סגטים עם י"ח שורות בערך לכל דף. בדף למטה רווח הגון. הקטע כתוב על נייר עב וחזק אבל כתיבתו גרושה וחזרת מרוב ימים אף על פי שבדרך כלל קריאתו אינה קשה. הוא כולל י"ח דפים שהם ל"ו עמודים. לדפים אין סימני מספר אבל הפיוטים הם מסומנים במספרים לפי סדרם. הקטע מתחיל בסימן ט"ז מאמצע ונמשך עד סימן כ"ט ועד בכלל. מכאן חסר עד סימן נ"ח ונמשך מנ"ח עד סימן ס"ז במקום שהוא נפסק באמצע. בסך הכל נמצאים בקטע זה כ"ד פיוטים ידועים בדפוס ורשומים ב"אוצר השירה והפיוט" מלבד חמשה (א, ב, ד, ט, י). המתפרסמים כאן בפעם הראשונה. אופיינית היא העובדה שמעשרים וארבעת הפיוטים הנכללים בקטע זה חמש עשרה הם לרשב"ג. ניכר שבמחזור זה הרשב"ג היה בין הפייטנים החביבים וה"פופולאריים" ביותר. מפני יקרת מציאותם של שני ה"קטעים" האלה רואה אני לצורך לתת כאן גם רשימה שלמה ומדויקה של הפיוטים ומחבריהם הנכללים בהם וזה תתן לנו גם היכולת לדון ביתר ביאור וודאות גם בנוגע לפיוטים החדשים המתפרסמים למטה.

קטע מספר 1: א' אצירה שחר אישוני לב ר' יצחק ן' גיאת), ב' ידידי יה שבטי יה (יעקב, רבנו תם?), ג' מי כמוך יחיד הנסתר ר' יהודה הלוי, ד' מי כמוך עד לא ראשית (רשב"ג), ה' אמרים עמכם קחו (ראב"ע), ו' ה' רצה נא מחמד הלולי (ראב"ע), ז' אורחותיך למדני (ראב"ע), ח' אנושים וענושים (רשב"ג), ט' אריד בשיחי ואהימה (יוסף בן סולי), י' שוכן עד וקדוש שמך (רשב"ג), יא' אמרה גולה וסורה (רשב"ג), יב' שלח מלאך מליץ (רשב"ג), יג' און הטח לעם לבל ינחם (רמב"ע), יד' יצו אל ממרומו (רמב"ע), ט"ו אל אלהי נפשי אנהל (רמב"ע), ט"ז שרפים וקדשים (רמב"ע), י"ז אל מי מגואלי דם אזעק, (אברהם בן שמואל אבולעפאי), י"ח יערבו לפניך דלים ר' יצחק ן' גיאת, נדפס למטה) י"ט קדשו זמנו לכפרה (סתמי, נדפס למטה), כ' מסר מכיל עולם (גיאת), כ"א אנה אדון עולם אברח ממך (רמב"ע), כ"ב יעזוב רשע נתיבו (סתמי, השוה צונץ 222), כ"ג ממלכתך מלך במרומי עליות ר' יוסף בן אביתור, נדפס למטה), כ"ד אתה אדון כל הנמצאות (רמב"ע), כ"ה ידענו אלהים עוונותינו (רמב"ע), כ"ו שאול ישאלון לו ללו ימללון (רשב"ג), כ"ז כל האנוש לפי שכלו (סתמי, נדפס למטה), כ"ח אל נגלה במדות שלש עשרה (שלמה בן יצחק גירונדי, נפסק באמצע).

קטע מספר 2: א' ... חשות ובאות (רשב"ג, נדפס למטה), ב' איש תם יושב (רשב"ג, ג') יום צערו שבים (גיאת, ד') שעה זכרון דתי (רשב"ג), ה' שמם

של ר' שלמה בן גבירול. בספר השנה ליהודי אמריקה לשנת תרצ"ד, וחם הסימנים ד, י, כ"ו ברשימה של קטע מספר 1 למטה. כמו כן פרסמתי מתוך אותו קטע, שני פיוטים חדשים של ר' משה אבן עזרא בגליון היוכל של "הדואר" ניויורק, מיום 17 לפברואר שנת 1936 והם הסימנים י"ג מ"ו, הרשומים כאותו קטע למטה. ובשני טאמרי אלה הבאתי גם צילומים טרפי הקטע.

(2) צונץ, שם, קובע את זמן חיבורו של פיוט סתמי זה לפני המאה הי"ג.

הר ציון (רשב"ג), ו' שוממתי ברוב יגוני (רשב"ג), ז' אנושים וענושים, ח' ה' מה אדם (רשב"ג), ט' ה' אלפת שמך (רשב"ג), י' ה' אל ראשון היחיד במרץ (רשב"ג), י"א) ובכן אפדת שפריר (סתמי, נדפס למטה), י"ב) אמיץ אשר לו הגדולה (ר' דוד בן אלעזר בקודה), י"ג) אאמיר אאדיר (רשב"ג), י"ד) לך תאות תהלה (גיאת), ט"ו) ויהי אזי דבר מחלץ (סתמי, נדפס למטה), ט"ו) שאלו ישאלון לו ללו ימללון (רשב"ג), י"ו) מלאכי צבאות חיילות חיילות (בן אביתור, נדפס למטה), י"ח) אלי וילון יאמירון (רשב"ג, נדפס למטה), י"ט) אאמיר אאדיר אפודת (רשב"ג), כ') תקרתך אדיר במרום (רשב"ג), כ"א) נאמיר לך (רשב"ג, כ"ב) היה עם פיפיות, כ"ג) אבואה ברשיון מחוללי (ר' יוסף בן אביתור), כ"ד) אל אלהים בך יצדקו (ר' יוסף בן אביתור).

מחולקים לפי הסדר נמצא את הפיוטים שייכים למחבריהם השונים במספר כזה:

קטע מספר 1: ר' יהודה הלוי 1 ר' יוסף בן אביתור 1  
ר' שלמה בן גבירול 6 ר' אברהם בן שמואל אבולעפיא 1  
ר' משה אבן עזרא 7 ר' יוסף בן אלי 1  
ר' אברהם אבן עזרא 3 ר' שלמה בן יצחק גירדני 1  
ר' יצחק בן גיאת 3 (יעקב, רבנו תם ? נדפס למטה), 1  
סתמיים 3  
בסך-הכל כ"ח פיוטים.

קטע מספר 2: ר' שלמה בן גבירול 15 ר' יצחק בן גיאת 2  
ר' יוסף בן אביתור 3 ר' דוד בר אלעזר בקודה 1  
סתמיים 3  
בסך-הכל כ"ד פיוטים.

מן הפיוטים המתפרסמים למטה הנה שנים הראשונים (א, ב) צריך לייחס בלי פקפוקים רציניים לרשב"ג, "חתימתו" הידועה עם שמו בראשי החרוזים המסיימת את הפיוט היא בודאי ערות חשובה שהפיוט הוא לרשב"ג. אין כל יסוד והגיון לחשב ולהשערה שאיזה סופר הוסיף וצירף את החתימה הזאת על דעת עצמו לאיזה פיוט אחר. כמובן, אין זה שולל את האפשרות שמסדר המחזור נטל רשות לעצמו "להשלים" את הפיוט בחתימתו של גבירול להידור התפלה ועשה מה שעשה. אולם סוף סוף השערות כאלו הן רחוקות. וביחוד צריך לדחות השערות כאלו בנוגע לקטע קטן המכיל עוד ארבע עשרה פיוטים מאותו המחבר. הפיוט השני ("אלי וילון") הוא בודאי מרשב"ג. לא רק התיכון, השפה והרוח מעידים על זה כמאה עדים אלא גם מקומו בתוך שאר פיוטי הרשב"ג הידועים לנו. כמו כן צריך לייחס בוודאות פיוט ג' לר' יוסף בן אביתור (בן שבטאס) שהיה רגיל לתת בפיוטיו את האקרוסטיכון שלו: אני יוסף הקטן. גם הפיוט ד' הוא ודאי לבן אביתור כהשערתי המיוסדת של צונץ. לזה מעידה גם העובדה שבאותו קטע נמצאים עוד שני פיוטים ידועים של אותו הפייטן. בזה שהפיוט ה' שייך לגיאת, כמו שמשער צונץ בוודאות, אין להסתפק. גם כאן העובדה שבאותו קטע נמצאים עוד שני פיוטים ידועים לאותו הפייטן היא עדות נאמנה לזה.

מענינת היא השאלה מי הוא יעקב מחברו של פיוט ו' אי אפשר לשער אפילו שזה היה סתם פייטן בלתי נודע מבלי כל חשיבות מיוחדת בתור מחבר ובתור אישיות. הקורא הנבון ראה כבר שמסדרי המחזורים האלה היו נזהרים בבחירתם עד למאד והכניסו לסדרי תפלותיהם פיוטים רק של הגדולים והמצוללים, של החשובים והמפורסמים שבחיי הרוח של קהלות הקדש. אין איפוא כל ספק שגם יעקב זה היה פייטן ואדם גדול. והנה, כמובן, שבוודאות אי אפשר להביע כאן השערות בנוגע לזהותו של מחבר זה. אבל בדרך השערה כללית אני מביע את השערתו שזה היה אולי ר' יעקב בן מאיר, רבנו חם הידוע שלנו. הוא אמנם לא היה פייטן ספרדי במובן גיאוגרפי אבל בתור פייטן היה קרוב מאד לרוחו ולשפתו של הפיוט הספרדי והיה „אורח“ קבוע במחזורים וסידורי התפילה של ישראל בקהלות ספרד. רבנו חם הוא כמעט היחידי מבני הדור והתקופה המחאים בתורה ובגדלות בתור אח וחבר לאותם הפייטנים הנערצים שנזכרו לעיל 3).

וברוך יהיה ידידי החכם הגדול הד"ר ישעיהו זנזה מפירינצי שבאיטליה שהואיל בחיבתו ונדיבותו להמציא לי את שני קטעי המחזורים הנפלאים האלה, זכות נתגלגלה על ידו להוציא לאור העולם פיוטים יקרים מבורות קדומים, פיוטים ורננים המשמיעים והמחיים לנו הד נפשי מתפלותיהם וצקון לחשם של עם העמוסים ב„תקופת הזהב“ של שירת ישראל בארץ השפאנים.

ואלה כמה הפיוטים הבלתי ידועים שמצאתי ב„קטעים“ ושאני בא להכניסם כאן לזכרם ספרותנו.

3) הלא כה דברי צונץ בספרו Synagogale Poesie des Mittelalters (S. 248) „Bei dem berühmten Jakob b. Meir ...Rabbenu Tam bemerkt man zuerst den Einfluss der spanischen Poesie, da er korrekt, mit Geschmack, bisweilen auch metrisch dichtet“. ורשימה שלמה של פיוטיו של רבנו חם נמצאת ב„אוצר השירה והפיוט“ כרך ר' עמוד 415.

## בחימה: שלמה ברבי יהודה (בן גבירול)

כ"י קטע 2

סימן ס"ו

.....  
חשוד ובאור

וכמעט נפשות דאות דולי יי צבאות

מושיעי וגואלי משנפי ומצילי

אלהי

יום יעץ להדיח צר חילו חלנו

יום בו נחשף מסתור צל סתרי וגלנו 5

יום בא אימות מנת עלי שבו ולנו

דולי יי שנהיה לנו

אלהי

מנת כוסי וחבלי נעים חלקי וגולי

יום אחז פצמי מוט ומעור קרסולי

יום גי ענה נפשי ויעמוד ממולי 10

יום בקשתני צור ואפס צורי וחילי

דולי יי צורתה לי

אלהי

יום תאבתי ישועה בו רחמי פדיוני

## ה ע ר ו ת

## א.

1 יום יעץ צר, מלשון הוא זמות יעץ (ישעיהו ל"ב, ח'). אז חילו (מוראו וגבורתו)

חולנו - חולל אותנו מלשון סחר וחלחלה.

5 מסתור, נמצא סעם בכתוב (ישעיהו ד', ו') והמליצה בניה על ידמיהו פ"ט, י"א.

6 שבו ולנו, בטוי תלמודי, שביחה וליגה (משנה מעשרות ב', ג') כלומר שבאו עלי חצרות

וגשאריו אצלי.

8 המשורר קורא לאלהים: אתה, אלי, מנת כוסי - עז וגורלי.

9 יום שבו הנשט מוט (נחום א', י"ג) לרגלי, קרסולי בלשון יחוד לא נמצא במקרא.

10 ויעמוד ממולי, כלומר יום הענויים עמד נגדי, פנים אל פנים.

12 תהלים צ"ד, י"ז.

13 תהלים קי"ט, קע"ד תאבתו לישועתך, פדיוני, גאולתי ודומה לזה הכתוב: בישעיהו ס"ג, ד' ו

וְחִשְׁבֹּתִי בּוֹ רְפוּאָה וַיִּטְעֵנִי חֶשְׁבוֹנִי  
 15 וּכְמַעֲט כְלָתָהּ רוּחִי וְנִשְׁמָנִי רְצִינִי  
 לְיָלֵי הָאֲמָנִי לְרֹאוֹת בְּטוֹב יי  
 חַיִּים מִנְחִילִי וְהוּא חִילִי כִּיּוֹם חִילִי

אלהי

אוֹלָם חֲסָדִי יי וְחֲסָדִי אָבוֹת שְׁמָנוּ  
 מִנְחוּמִי שֶׁשָּׁשְׁעִי נֶפֶשׁ כִּי לֹא תִמְנֶנִּי  
 20 בָּם עוֹלָם נוֹשָׁעֵנִי וְנִתְעוֹדְדֵנִי וְקִמְנֵנִי  
 הִמָּה יִתְדוֹת אֶהְיֶה  
 וְהֵם מִתְרִי וְחִבְלֵי

אלהי

וְגֹא' שְׁמוֹר חֵם וְרֹאחַ יִשְׂרָאֵל כִּי אֲחֻרִית לֹאִישׁ שְׁלוֹם

שְׁלוֹם לְרֹב מִזְבוֹל הַנֶּחֱרָב  
 25 בְּשֹׁר רְחוּמִים בִּישָׁע יֶקָרֵב  
 יֶקָרֵד הֶרָאֵם וְקוֹמֵם דְּבִיר הַנֶּחֱרָב  
 לְמַעַן עֲשֵׂה כִּיּוֹם הַזֶּה לְהַחְיֹת עַם רַב.

שנת גאולי באה.

14 חשבונים, רגיל בפיט.

16 תהלים כ"ז, י"ג.

17 מנחילי - חילי - חילי, לשון נופלת על לשון.

18-20 שמנו ועשינו את חסדי ה' וזכות אחת לנחמת נפשנו והנה (כי) ניצלנו ולא תמנו (איכה ג', ב"ב). תהלים צ"ד, י"ט : נתחומיך ישעשעו נשתי. שם כ, ט, קמנו ונתעודד.

21 שופטים ד, כ"א.

23 שמור חם, טסוק שלם בתהלים ל"ז, ל"ז. וצריך לשער שפסוקים כאלה המיועדים לאמירת חקלה היו רשומים גם אצל החרוזים האבודים.

24-27 חרוז זה הוא "חתימה" שהרש"ג היה חותם בה כמה מסיטיו, וראת על זה "אוצר השירה והמסוט" לדוידזון כרך ג' עמוד 464 סימן 1246 המעיר שהחרוז הוא חתימה למחיה : אז בהר המור, לרש"ג (ביאליק-רבניצקי חלק שני סימן קכ"ב וקייב). והשוה לזה הערותיהם של ביאליק-רבניצקי, חלק שביעי, מלואים ג' עמוד 90 סימן ק"ב.

שלום לרב, כך בנוסח ביאליק-רבניצקי, ובכתה"י שלנו שלום לרום. מזבול הנערב - שמי ערבות, בישע יקר - בישועה קרובה, דביר הנחרב, כך בנוסח ב"ר ובכתה"י שלנו הנוסח : הנערב. אולם גם הנוסח הנערב מתקבל, מלשון נעים וערב ויש בזה אולי מעין הקבלה להנערב הראשון. למען עשה - בראשית ג' כ'.

## ב.

## פזמון אחר לקדושת מוסף

מיוחס לר' שלמה בן גבירול.

כ"י קמט 2

סימן ס"א

ובכן נקדישך ונעריצך ה' אלהינו.  
וזה אל זה שואלים איה אלהים מעריצים ומהללים.

- אלי וילון באמירון גדלו      ברגש ורעש יבשרו מהללו  
שקמים עומדים ממעל לו      שרקים עומדים ממעל לו
- גדודי רקיע יקדשו נחד      דוברים הללו באימה ופחד      5  
שש בנפים שש בנפים לאחד      שש בנפים שש בנפים לאחד
- המני שחקיו מביצים רגניו      ונגבים ההללו בשמי מעוניו  
בשמים יכסה פניו      בשמים יכסה פניו
- ימי זבול יצפצפו מהללו      חשים לקרא זמר מכלוליו  
ובשמים יכסה רגניו      ובשמים יכסה רגניו      10
- טפסרי מעון בצלו יסתופפו      ובשמים ובשמים יעופפו  
יתחננו נגדו בעד ישראל עבדו      ירצה מעבדו יקבל מעמדו  
כתות מכון מחדשות משמר      להללו נצבים בנצח מאמר  
וקרא זה אל זה ואמר      וקרא זה אל זה ואמר

## ב.

- 3-4 וילון, כינוי לרקיע התחתון שבין שבעת הרקיעים, ראה חגיגה י"ב ע"ב וברכות נ"ח ע"ב.  
יאמירון, הרפים מאמירים (דברים כ"ז, י"ז) גדלו.
- 9 יצפצפו בקול נמוך ובלחש, כחמת יראה ופחד. חשים, מחרישים במובן לך דומיה תהלה.
- 11 טפסרי מעון, מלאכי השמים ועל טפסר בתור כינוי למלאכים השווה: צונן, ליטעראטור-  
גשיכטע 633. מעין ומכון כנויים לשנים משבעת הרקיעים, חגיגה שס. יסתופפו, יעופפו,  
ובכה"י כנראה בסעות סופרים כלשון יחיד יסתופף יעופף.
- 12 מעבדו, מעמדו - חטלתו של ישראל.
- 13 כתות מכון כמו בהערה 11. מחדשות משמר — המלאכים מתחלפים במשמרם. ובחגיגה  
ס: מעין שבו כתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן  
של ישראל.

ג.

## מוסף

ובכן ויתפלל יונה אל ה' ממעי הרגה.

לחן: אבל אשמים אנחנו.

בראשי החרוזים בכפל: אני יוסף הקטן נבן אביתור.

כ"י קמט 1

דף כא ע"א

ממלכתך מלך במרומי עליות ממלכתך מושל במצמקי נשיות

קראתי שמך יי מבור פתחיות

ממלכתך

אתה מושל זבולי וחדלי אף בשאול מצולל ממלכתך מחוללי

מבטן שאול שועתי שמעת קולי

ממלכתך

נבכי משברי ים עלי עברו נלזי חוג ארץ בי נדברו

כל משבריה ונציה עלי עברו

ממלכתך

יען בסוף קצוות לכדוני מוקשיך יומתי אבדתי כמו טיט רפשיך

אך אוסיף להביט אל היכל קדשך

ממלכתך

10 [זרם נבכי ים הביאני קדושי לאיך חיתו ימה באה נפשי

מהום סוכבני סוף תבוש לראשי

ממלכתך

ג.

לחן, הכוון לפיוט, אבל אשמו אנחנו אין זרענו ועמל קצירנו ומה לעשות כי אם לשוב אל יוצרגו" סליחה לר' יהודה הלוי וראה על זה אוצר השירה וחמיטס כרך א' עמוד 89 סימן 1920.

קראתי, איכה ג', ג"ה.

2 זכול — שמים, חול — ארץ לפי ישעיהו ל"ה, י"א עם יושב חול. אף בשאול, והשיעור הוא: מחוללי — יוצרי, אף בשאול מצולה אתה מושל ושליט.

3 מבטן, חצי פסוק ביונה ב', ג', וציגתי להלן כל הפסוקים או חצאי הפסוקים הלוקחים מיונה במרבאות.

5 נלווי, משלי ב' ס"ו.

סְלִסּוּל מִלְכֻתָּךְ אוֹדָה עָדִי כְמֵהִי  
וּתְעַל מִשְׁחַת חַיִּי יי אֱלֹהִי  
ממלכתך

פִּי תִנִּין בְּאֵתִי אֲמַרְתִּי נִגְדַרְתִּי  
בְּהִתְעַסֵּף עָלַי רוּחִי אֵת יי זְכַרְתִּי  
ממלכתך

15 הֵן קָעָנוּ בְּקֶרְחִי כְתֻשְׁבֵּי קְדוּשָׁיִךְ  
וְתָבֵא אֵלֶיךָ תַּפְלָתִי אֵל הַיֵּכֶל קִדְשֶׁךָ  
ממלכתך

קָצִי זְרִי אֶרֶץ מִשְׁמַעִי יִקְשְׁבוּ  
מִשְׁמָרִים הַבְּלִי שׁוֹא חֶסֶדָם יַעֲזֹבוּ  
ממלכתך

סְהוֹר נֹפֶסְנִי מִמַּצּוֹלוֹת שְׁאוּנִי  
אֲשֶׁר נִדְרַתִּי אֲשַׁלְמָה יִשְׁעֶתָּה לִּי  
ממלכתך.

20

ד.

## פּוֹמֶז מִן אַחֵר לְקִדּוּשַׁת מוֹסֶף

(ל'ר' יוסף בן אביתור)

כ"י קמט 2

סימן ס'

מֵלֶאכִי צְבָאוֹת. תְּחִלָּתוֹ חֵיִלָּתוֹ. בְּהֵם תִּתְקַדֵּשׁ. עוֹשֶׂה נִדּוּלוֹת.

7 יומתי חשבותי.

10 סוף, ובכח"י צוף".

11 סלסול - גולות, בסוי רגיל. במוט (מלאכים יסלסולין) לפי ירושלמי בכורים ט"א ה"ה :  
וכהנים נהגו סלסול בעצמם. משלי ד', ח' : סלסלה וחרוממך.

12 אלהי, ולפי החרוו צריך היה לנקד אלהי

15 כענו - משה (במדבר י"ב, ג'). בקרחי - שמואל שהיה ממסחת קרח (דברי הימים א' ו').

אעיר, לשון אעילה שחר לעבודה ולתפלה.

ד.

ועמך ישראל. נוצדים בקהלות. בהם תתברך. בחמש תהלות.

ואתה קדוש יושב תהלות

אופנים ושרפים. סוכבי כס שהורה. בהם תתקדש. איום ונורא.

5 ועמך ישראל. בוטאים שיר ותפארה. בהם תתברך. ברוחו שמים שפרה.

ואתה

גלגלי מרפבה. קרוני דמיון. בהם תתקדש. גאה ועליון.

ועמך ישראל. דוכרים רנן והגיון. בהם תתברך. דן עני ואביון.

ואתה

יניק זהר. חשמלי עליות.

בהם תתקדש. יקוף בארבע חיות.

ועמך ישראל. חשים בהודיות. בהם תתברך. חוקר לב בוחן עליות.

ואתה

10

טפסרי טפוחים. טסים באיברה. בהם תתקדש. טכוס עז וגבורה.

ועמך ישראל. יתלך היום באמירה. בהם תתברך. יך דומיה גדול ונורא.

ואתה

כידוני גחלת. בשפריר גבוהים. בהם תתקדש. כונן גבוהים.

ועמך ישראל. לוחקים יך במהים. בהם תתברך. יך דומיה אלהים.

ואתה

ומרשימת המיוטים של כ"י מספר 2 יראה הקורא שאחרי מיוט זה נמצאים עוד שני מיוטים לבן אביתור (כ"ג, כ"ד) וזה מחזק את דעתו של צונץ. בראשי החרוזים ובאמצע אלפ"א בית"א כפולה חסרות אותיות ה', ו', ס', ע'.

4-5 כס טהורה, כן בכתי"א אבל אולי צ"ל כס ונהורה (לפי דניאל ב', כ"ב).

6-7 קרוני, מעול מהפעל קרן (קרן עור פניו). גלגלי המרכבה סבובים בקרני אור ממשיכות — דמיוניות מלשון דמות וצורה בניגוד לשכליות (אבסטראקט). ואולי הכיוון לקרון, עגלה, מרכבת. דן דין — ירמיהו כ"ב, ט"ו.

8-9 ארבע חיות, רמז לכסא הכבוד. חשים אומרים כלחש וברגש וידוים. ראה לעיל מיוט ב' שורה 9. חוקר — ירמיהו י"ז, י'.

10-11 טפוחים, כנוי מיוטני לשמים (לפי ישעיהו מ"ח, י"ג: וימיני טפחה שמים), וביוצר אדיר איומה ליום א' ור"ה נאמר: טפסרי טפוחים יטכסו בקול. טסים, עפים. באיברה — בכנפיהם. לשון אכר כיונה. טכוס, מלא, אתה האלהים מלא עוז וגבורה (מדרש תהלים צ"ב, ב': מקום מטוכס — מקום מולא). אמירה, לשון תחינה ותסלה; ראה ספרי, בהערה מיסקא צ"ט: ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים. יהלך ר"ל לבתי כנסיות ואולי צ"ל יהללך. יך דומיה — תהלים ס"ה ב'.

12-13 כידוני גחלת — המאורות הגדולים, בשפריר גבוהים, ונראה שגבוהים מוסב לשפריר (כינוי מיוטני לשמים) ולא לכידונים. לוחקים — מחקלים בבתי תפלה.

- 15 מלאכי מחנות. וצבאות תרשישים.  
ועמך ישראל. נצרים יונקים וישישיב.  
ואתה  
פתורי קרח. בשמי ובולים  
ועמך ישראל. צועקים היום לכולם.  
ואתה  
קדושים צהובים. מצפצפים אדרה.  
ועמך בית ישראל. רוממים.  
ואתה  
20 לשאני שחקים. שוכני שמימה.  
ועמך ישראל. תוקפים יחודה באימה.
- בהם תתקדש. מברליג חלשים.  
בהם תתברך. נצרץ בסוד קדושים.  
בהם תתקדש. פוחח על נעלים.  
בהם תתברך. צדקתך צדק לעולם.  
בהם תתקדש. קושב בחירה.  
בהם תתברך. רוכב שמים.  
בהם תתקדש. שולט בקצוי אדמה.  
בהם תתברך. תולדה ארץ על בלימה.

ה.

לחן: אל מעמדי שבתי  
(ל' יצחק נ' גיאת)

כ"י קמט 1

דף י"ו ע"א

נעברו לפניה דלים אשר ינהרו  
מיחלים את מאמרה אשר מאז הונהרו  
ומפאת עבריהם ביום זה לך ינהרו  
מכל נטאיתכם לפני יי תטהרו

14-15 תרשישים, כגוי למלאכי חשרת. נצרץ - תחלים מ"ט, ח'.

16-17 קרח - רקיע, למי יחזקאל א', כ"ב (רקיע בעין הקרח הנורא) והשוה לזה חגיגה י"ג ע"א.  
סחוכים - מעורבים שלג ואש וראה שם י"ב, ע"ב. כלם - עמך ישראל כלם צועקים ומתפללים.  
דוקחך - תחלים קיים, קמ"ב.

18-19 צהובים - שמיים. מצפצפים - שרים בנעימה. אדרה - הדרתך ותפארתך. קושב - מקשיב.

20-21 תוקפים - מתנים תקף יחודה. תולדה - איוב כ"ו, ז'.

ה.

פיוט זה נזכר אצל צונץ ליטעראטורג. 719 החושב שהוא ל' יצחק נ' גיאת. -  
לחן, הכוון אל הפיוט: אל מעמדי שבתי לעמוד על אל בי שמו עליו נקרא, למוסף של  
יח"כ, מ' אברהם אבן עזרא. ועל המקורות ראה: אוצר השירה והפיוט כרך א'.  
עמוד 178 סימן 3843.

1 ינהרו - ישחוו, ראה מלכים א'. יח מ"ב ועוד

- אֶת אֲדָר כַּחַךְ      וְאֵת גִּדְּלָה עֲצֻמָּה  
בְּאֵר נָא לְעֻמָּה      בְּחַמְלָתָהּ וּבְחֻמָּה  
5      גִּלְיָה אֶת מוֹצְדִּיהָ      וְחִוּיוֹן נְחוּמִיהָ  
וְיִשְׁיִשׁוּ בְשִׁמְחָה עַד אֲשֶׁר בָּהּ נִעְזְרוּ  
מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּתְהַרְוּ  
וְלִים אֲשֶׁר יִנְאָקוּ      וּמִצָּרָה יִזְעָקוּ  
הַעֲתֵר לְשׁוֹעָתָם      וּבְמִשְׁפַּט יִצְדָּקוּ  
10      וְיִזְכְּרוּ לְיִשׁוּעָה      וּלְחַיִּים יִיחָדוּ  
וְאֵם בְּמִרְיָם נִמְקִי וּמִיָּדָה נִגְזְרוּ  
מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּתְהַרְוּ  
וְכֵן אִם הַצְנִיחַ      הַסּוֹעֶרָה כְּאִנִּיהָ  
חֹזֶקֶת אֶת רַחֲמֶיהָ      וְלִחְסֹדָהּ צוֹמֶיהָ  
15      טַהֲרֵנִי מִפֶּשַׁע      וּמֵאוֹן וּרְמִיָּה  
כִּי בְגִלוֹת וּבְשִׁבְיָה מַעַס מוֹצֵר נִשְׁאָרוֹ  
מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּתְהַרְוּ.

ו.

## אופן.

לחן: ידי רשים.

בראשי החרוזים: יעקב (רבו תמוז)

כ"י קטע 1

דף ב' ע"א

אֶת שֵׁם יְיָ	יְהִלְלוּ	שְׁבִטֵי יְהוָה	יִדְּדֵי יְהוָה
בְּשֵׁם יְיָ	לְקָרָא כָּלֵם	וְיִקְוּ	וְיִקְוּ
אֶת פָּנֵי יְיָ	לְחַיִּית	הֵיוּ נְכוֹנִים	בְּנֵי אֲמוֹנִים
אֲנִי יְיָ	כִּי חַנוּן	לְחַנּוּכֶם	צְקוֹנֶכֶם

13. הסוערה - צחות, ישעיהו ג"ד, י"א : עניה סוערה.

14. חוכה, לפי ישעיהו ד', י"ח.

16. מעט מוצר, כמו שארית ישראל.

5	והגידו	והעידו	אין קדוש	כיי
	שמי בקשו ותקדשו קדוש קדוש קדוש יי והייתם קדושים ליי כי קדוש אני ליי			
	עזת יצרי	התבשרי	היום יום	בשורה הוא
	ובו שחרי	וחטא נכרי	כי יום	כפירים הוא
10	יום ענות	יום לבנות	גדרין	יום שהוא
	ולב פני	והתעני	כי חק	לישראל הוא
	וחטא יסלח	טוב וסלח	כי חפץ	חסד הוא
	יום זה אל	לישראל	עזרם	ומגנם הוא
	יום מנוחה יום סליחה			
15	קדוש הוא ליי			
	קהל כהנים	לא עזנים	כי אלהים	קדושים הוא
	והלויים	לא רצונים	ועבד	חלוי הוא
	וכהן ראש	לא ידרש	כי דבר	ידבר הוא
	לכפר על	חטא ומצר	מלאך יי	צבאות הוא
20	ויום נסלח	עון נאלח	לא נראה	כיום שהוא
	הלוך ובאת וקראת			
	מכבד לקדוש יי			
	בורא כל	וכל יכל	כי יצר	הכל הוא
	מי יצרף לו	וימשילו	מי הוא זה	ואי זה הוא
25	ומי יכסה	את מעשה	יי	כי נורא הוא
	קורא מרום	מי יקום	יעקב כי	קטן הוא
	וחמלת	וסלחת	לעוני כי	רב הוא
	אלהי הן	אין בהן	כי אולי	משנה הוא
	שלח מקדיש שמך ומגיש			
	שי ביהר קדש ליי			

- וביניהם זונץ 413 מנחסים, ידי דלים, ודוידון כרך ב' עמוד 274 סימן 351 המביא את כל המקורות שבהם נמצא המיוט ידי רשים מעיר: רשות או אוסן ובקצת מנהגים מובא גם כן בתוך הקרובה אליהם למשפטך עמדנו לר' משה אבן עזרא.
- 9 נכרי, כלומר התנכר מהחטא.
- 11 טני - סחרי, ולשון פנו דרך, כלומר הסירו המכשולים והחטאים מתוך הלב.
- 17 ועבד - במדבר י"ח, כ"ג.

ז.

## מסתאניב.

העשירי יהיה קרש לה.

כ"י קמט 1  
דף י"ח ע"א

י' קדשו זמנו טהרו לכפרה  
לעם עני המהפך בחררה  
לחתום פשע ולכלות אשם לשב בנפש טהורה וברה  
לפני האדון יי.

העשירי

5 י' צוה בו חמשה ענזים  
אכילה רחיצה סיכה  
נעילת הסנדל תשמיש המטה מנזים  
להיות מיי ומישראל נקיים  
תקרא צום ויום רצון ליי.  
העשירי

ע"ב 10 י' לא אכל עד אם דברתי דברי  
י' מה רבו צרי מעני צוררי  
רבים קמים עלי רודפי עבדי צרי  
אוררים הם ליי.

העשירי

י' שחתו ברמי נתנו חמדותי למדבר שקמה  
15 בוססו את חלקתי ואין איש שמה

ז.

- 1 קדשו וזמנו - הקדשו וחזמינו, כמו בחר בו.
- 2 לעם - את העם העני, קידושין ג"ט ע"א: עני המהפך בחררה.
- 10 לא אכל - בראשית כ"ד, ל"ג.
- 12 שונאי רודפי וצרי (תהלים קי"ט, קנ"ו) וקמים עלי על עבדי אלהי, ואולי צ"ל עבדי, עבדי השפלים קמים עלי.
- 14-15 לפי ירמיהו י"ב, י', י"א.

גִּרְשׁוֹנִי מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנִחְלֹת יי זֶה כָּמָה  
הָעַל אֱלֹה תִתְאַפֵּק יי.

### העשירי

יי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת רִיבִי  
עַד הַיּוֹם שְׁבָרִי שְׁבָרִי כָאֲבִי  
מִן הָאוֹמְרִים לְעֵץ אָבִי 20  
מָה אֶמַר בִּי יי.

### העשירי

יי יְבוֹשׁוּ רוֹדְפֵי וְאֵל אֲבוֹשָׁה אָנִי  
יִחְתּוּ הַמָּה וְאֵל אֶחְתָּה אָנִי  
וְאֵל יֹאמַר בֶּן הַגִּבּוֹר הַבְּדִל יִבְדִּילָנִי 25  
וְנִפְשִׁי תִגַּל בִּי.

### העשירי

יי הִישׁ בְּהַבְלִי הַגּוֹיִם מְנַשִּׁימִים  
תִּבְנֶינָה אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם אֱלֹמִים  
כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִּים חֶשֶׁךְ לְאוֹר שָׁמַיִם  
לְהַכְעִים אֶת יי.

### העשירי

יי הַצֵּר הַצּוֹרֵר לְעִבְדֶּיךָ גִּרְשָׁם מִצֵּל קוֹרָתָם 30  
חֲסִידֶיךָ קְדוֹשִׁים בֵּין קְדוֹשִׁים תּוֹרָתָם אוֹמְנוֹתָם  
הַבְּאִישָׁם בְּיוֹשֵׁב הָאָרֶץ  
אֶמַר נִבְלָה בָלְבוּ לְעִכְכֶּם צַר עֲלֹתָם  
מָה עֲכָרְתָּנוּ יַעֲפֹרְךָ יי.

### העשירי

19-20 שְׁבָרִי (תְּקוּחִי, אֲמוֹנִית) הוּא עַד הַיּוֹם שְׁבָרִי וְכֹאֲבִי. חֲבָאִים עָלֵי מִשְׁוֹנָאֵי הָאוֹמְרִים לְעֵץ אָבִי (יִרְמִיָּהוּ ב' כ"ז).

22 יְבוֹשׁוּ - יִרְמִיָּהוּ י"ז י"ח.

24 וְאֵל יֹאמַר - יִשְׁעִיָּהוּ נ"ו ג'.

27 אֱלֹמִים - לְפִי חִנְקִיק ב' י"ח.

31 קְדוֹשִׁים - סְמָאִים. בְּרִכּוֹת ט"ז: יְהִי רָצוֹן ה' אֱלֹהֵינוּ שֶׁחֲהָא תּוֹרַתְךָ אוֹמְנָתָנוּ.

33 מִחַ עֲכָרְתָּנוּ - יְחֻשֶׁעַ ז' כ"ה.

35 יי צוררים אומרים מדוע אתה עובר על מצות המלך  
גזרו להמיתנו ואין לנו לזעוק אל המלך  
אנא תטה לבו כי אתה מלך על כל מלך  
פלגי מים לב מלך ביד יי.  
העשירי

40 יי הצי לנו מיד הארי הטורף  
כי מערכות אלהים חיים גודף וחרף  
ותשוטת יי כהרף עין אל תרף  
כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי.  
העשירי

דף י"ט ע"א 45 יי לא נותר נביא לבניה  
ובלצדיק אין אלהים במחשבותם  
והיום שבו אליה בארץ שבבים וגלותם  
והתפללו דרך ארצם אשר נתת לאבותם  
באו צבדיק לשם יי.  
העשירי

50 יי נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם  
כי לא אדם הוא וינחם  
בסוף ובלבד מלא היום הזה  
לכפר לעמך ישראל ולרחם  
כי ביום הזה יכפר עליכם  
לטהר אתכם מפל חטאתיכם לפני יי.  
העשירי יהיה קדש.

36 מלגי - משלי כ"א א'.

42 כי לא בחרב - שמואל א' י"ז מ"ז.

48 נצח ישראל - שמואל א' ט"ז, כ"ט.

## ח.

## תוכחה.

רחן : שטר עלי בעדים וקנין

כ"י קמט 1

דף כ"ג, ע"ב

כָּל הָאָנוּשׁ לְפִי שְׁכָלוֹ      יִמָּצֵט דֵּל מְגוֹלוֹ  
שָׂבָא עָלָיו בְּמִקְלוֹ וּבְתַרְמִילוֹ  
יוֹם אֶמֶר מִבִּיעוֹ      מִמְרוֹרִים מִשְׁבִּיעוֹ  
רוֹקוּ כִּיחוּ וְנִיעוּ  
5      גֹּזֵב הוּא אֶת דַּעְתוֹ      וּבֹנֶה מִצּוּדִים לְרַחְתוֹ  
בְּעִקְפִין בָּא אֹתוֹ  
יוֹם יוֹם יִשָּׁר וְיָלָם      יִסּוּבְּנָהוּ בְּכָל מָקוֹם  
בְּעִיר שְׁכַבְשָׁה בְּרָקוֹם  
נָשִׂיא בֵּית אָב לְמִשָּׁה      שְׁפָתָיו הִתְחִיל לְבִטָּא  
10      בְּשֹׁטֶר פָּרוֹם בּוֹנִי וּבּוֹטִי

## ח.

- רחן : שטר עלי בעדים וקנין לשלם מחרת המנין" חוכחה לליל יום הכיפורים לר' שלמה בן גבירול נמצא בהרכה מקורות וראה "אוצר השירה והפיוט" כרך ג' עמוד 447 סימן 881. ובצד רשום בכה"י : "או תוכחה שעה קולי בהתעטפי והיא כתובה לעיל במוסף" הסיוט שעה קולי הוא לר' משה אבן עזרא ועל מקורותיו ראה שם עמוד 502 סימן 2022. 1-2 כל אדם מישראל מחויב להזהיר את חברו מפני גזלו - היצר הרע חבא אליו בכוונות רעות, אלא שהוא מסתיר אותו ועושה פנים של איש ישר הנודד במקלו ותרמילו. 3-4 היצר הרע מדבר על לבו של הדל יום יום (תחלים י"ט ג') ובטומאת סיו (רוקו כיחו וניעו, גדה ג"ה ע"ב) הוא משביעו ממרורים. 5-6 חולין צ"ר ע"א אסור לגנוב דעת. לדרתו - לירידתו. בבא קמא ק"ג ע"א : ר' עקיבא אומר אין באין אלא בעקפין -- בערמוניות. 7-8 כרקום. גם כרכום - צבא מצור. עבודה זרה ע"א ע"א : ע"ר שכבשוה כרקום, כלומר שהצבא נכנס אליה והתישב בכל מקומות העיר, בניגוד לעיר שהקיפה כרקום שעדיין השונא אינו נמצא שם בכל המקומות. 9-12 מכיון שהיצר הרע בא לפני האדם (הדל) כגנב במחתרת ובעקפין הוא מתחפש לעצמים בדמותו של הגון וחרד. כנשיא בית אב למטה ישראל. הוא מתחיל לבטא בשפתיו (תחלים ק"ו ל"ג) דברי רכות ומבטית לו שכוונתו הוא רק לטובתו ולהנאתו של הדל. החוראה על הפרוסבול (בכה"י אולי בטעות סופרים פרוזבלי) לפי גיטין ל"ו ע"ב אינה מחוורה לי. אולי

הוֹכִיחֵהוּ וְאָמַרְי      הוֹלֵךְ תִּהְיֶה מֵאֵד נֶשְׁמַר  
שֶׁלֹא יַעֲשֶׂה בָךְ מֵאֵמַר  
בֶּן נַעֲנֵת הַמִּרְדּוֹת      יוֹרִידֶךָ לְבוֹץ בּוֹר וְדוֹת  
שֶׁם מִכִּין אוֹתָךְ מִפֶּת מִרְדּוֹת  
15 הָסֵר מִמֶּךָ מִרְאָה      וְאֵל חֹטֵט לֵב לְמִרְאָה  
לְמִרְיִן סְרַסְרִי דַחֲטָא  
בְּנֵי אֵל תָּבוֹא בְּסוֹדֶךָ      וְתִלְכֵד בְּמִצּוֹדֶךָ  
מֵאֵי טַעֲמָא אֲזַלְתָּ לְבִי אֲבִידֶךָ  
וְזָכוֹר יוֹם מָנְהוּ תִלְיִן      יוֹם בִּיקָר אֵל תִּלְיִן  
20 שְׁתִּי פְרִידִי נַעֲשׂוּ לָךְ גִּנְגְלִין  
לְמָה תִישֵׁן עוֹרָה      וְעַתָּה חֲשַׁבּוֹן שׁוֹרֵךְ  
מִלִּי אֲבָב חוֹטְרָא  
אוֹיֵב אוֹרֵב בְּקֶרְבְּךָ      וַיַּעֲיֵדֶךָ יוֹם יִרְיָךְ  
מִצִּי אָמַר לָךְ מִשְׁטָה הִיִּיתִי בָךְ

- חכונת לדברי סתויו של היצר הרע, כמו ששטר הפרוסבול שנחתם אך ורק לטובת העניים והנזכרים כך הוא פתכוון אך ורק לטובתו, לכן הזהירו לכל יצליח היצר הרע לעשות מאמר, כלומר קנוניא עם קרבנו, (משנה יבמות פ"ב א').
- 13-14 בן נעות הפרדות - היצר הרע (שמואל א', ב' ל'), מכות מרדות - מלקות, (נזיר כ"ג ע"א). דות בור ודות, מין מרתף במעבה הארמה, לפי בבא בתרא ס"ד ע"א: בור בחפירה, דות בבנין.
- 15-16 המליצה בנויה על הכתוב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחר עיניכם (במדבר ט"ו ל"ט) ולפי ירושלמי ברכות א' ג' ליבא ועינא הני תרין סרסורין דחטא, מראה, כלומר מראה עינים.
- 17-18 לפי שבת קנ"ב, ע"א: אמר לו קיסר דר' יהושע בר חנניה מאי טעמא לא אחית לבי אבידן; ופירש"י: בי אבידן מקום העשוי להחזיק שם צדוקים ובייתוסים עם ישראל במקראות, והסיים שינה ובמקום "אחית" כתב אזלת, כלומר הזהר מפני המקומות האלה הגורמים לכפירה ונטיה מן הדרך, ואולי יש כזה רמז למנהגם של בני הדור, שהוא בסדר שהיו הולכים ל"וויכוחים" כאלה.
- 19-20 מנחו כן בכתב-היד והמובן כאן מוקשה עד למאד, תלין - תלין, לפי דרך המסייגים המובן של אותה מלה הבאה טעמים בבית צריך להיות שונה, כאן הראשון התלונגות והשני לינה וצריך היה אפוא לכתוב "עליו תלין" ואולי זה שימוש ארכאי, ביקר - תהלים מ"ט י"ג, ביום המיתה תמצא ששתי חפירות (בבא קמא ל"ח ע"ב) הלב והעין נעשו בשבילך לגנגלין מעין חוטי רשת ובגדי קבורה שהיו כורכים בום את המתים (עדות ג' ד'), כלומר על ידיהם הכניות לך קבר.
- 21-22 שבת ל"ב ע"א אבב חוטרמ מילי ואבי דרי חושבנא, כלומר, כשהצאן חוטאין לפני הרועה כשבאין לפני הגור או מלקה אותן, וכשבאין לדיר עושה חשבון עמהם.
- 23-24 היצר הרע לא ידע עול בשח, ביום נפלך יגיד לך משטה אני בך (בבא קמא קט"ז, ע"א).

- 25 לָכֵן אֵל תְּהִי הוֹדָה וּמִיָּם עָלֶיו הוֹדָה  
אִם פָּנַע בְּךָ מְנוּלָה זֶה  
בְּמַתְגָּ נָא תַפְשֶׁהוּ בֵּל קָרֵב לָךְ הוֹרָהוּ  
לְבֵית הַמִּדְרָשׁ מִשְׁכָּהוּ  
שֵׁם לֹא יַעֲזֹר כֵּחַ יִדְכֶּה וְגַם יִשָּׁם  
אִם בְּרָנֹל הוּא נִמָּח 30  
אִם אַתְּ תַפְשֶׁה כֶּכֶה וְהִיָּה לְאוֹת עַל יִדְכֶּה  
רוֹחֶךָ בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ סוֹכָה  
דוֹר תִּקְרָא לְמִשָּׁה וּבְקָרֵב שְׁנֵת הַשְּׁמִטָּה  
תִּמְצָא דִּירִין בְּדִיוּטָא  
בְּנִיָּה אֲבָרְהָם תְּגוֹר קְטִיגוֹר יַעֲשֶׂה לָךְ סִיגוֹר 35  
בְּפֶשֶׁךְ בְּדִין תִּנְקָה בְּיוֹם הָאָרֶץ תִּקָּא  
חֲתִימָה בְּשֵׁתִין גּוֹשְׁפִנְקִי.

## ט.

ובכן ויהי דבר ה' אל יונה שנית לאמר

כ"י קמ"ע 2

סימן נ"ח

וַיְהִי אָזִי דָּבָר מִחֲלָץ מִמֶּהמֹר „אֵל יוֹנָה שְׁנִית לְאֹמֶר“

- 29-30 התגבר על היצר הרע והכניעהו. סוכה ג"ב ע"ב: אם סגע בך מנוול זה (היצר הרע) משכחו אל בית המדרש אם אכן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ.  
31-32 סוכה, מלשון סכה - ראה, חזה. ויקרא רבה סרשה א': זה ה' אבי של כל חבובאים שחיו סוכין (רואים) ברוח הקדש.  
33-34 וכשיבוא שנת השמטה - יום המיתה ותקרא למטה לדור שם, תמצא על ידי מעשיך הטובים דירין (דירה נאה) בדיוטא התחונה - בקבר.  
35-36 תגור, תגור, לשון גופלת על לשון, הראשון לשון דירה והשני לשון סחר. חגיגה י"ג, ע"ב: ועוד, קטיגור נעשה סגיגור.  
37-38 שבת ס"ו ע"ב: וליחתמי בשתי גושפנקי.

## ד.

- הפסוקים או חזאי הפסוקים ומובאים בפיוט זה מספר יונח רמזים כאן (לא ככה"י) על ידי ציוני מרכאות.  
1 מהכור, לשון יחיד ממחמורות (תהלים ק"ם, י"א) ואינו נמצא בכתוב בלשון יחיד.

- אָנִי יִדְעָתִי סְתוּרוֹת      פָּתַח בְּקִשְׁתִּי לְחֹרוֹת
- כִּי חֲנוּן אֲנִי קָדוֹשׁ      קוּם לָךְ אֵל גִּינוּהָ נָאִם מְלִיךָ
- כִּי יִסְגְּעוּ בּוֹ שׁוֹבְבִים      אֲשֶׁר אֲנִי דוֹבֵר אֵלֶיךָ
- כִּי רַחוּם אֲנִי קָדוֹשׁ      סִלַּח פְּשָׁעִים וְחֹבִים
- נִיָּקִים בְּקִימוֹ לְעִיר רַבַּת יְקוּמִים      מִהֲלֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
- וַיִּחַל גָּעַת „בְּעוֹד יוֹם” לָכֵת      עוֹד אֲרַבְּעִים (יוֹם) וְנִינְוָה נִהְפָּכֶת
- כִּי רַחוּם      וַיִּצְאֵם יָדָיו גִּינוּהָ בְּקוֹנֵם
- וַיִּצְעַב הַדְּבָר „עַד עוֹטָה סָפָר”      מִגְדֹּלָם וְעַד קִטְנֵם
- כִּי רַחוּם      וַיִּלְבֹּשׁ „שֶׁק וַיֵּשֶׁב עַל הָאֶפֶר”
- וַיִּנְעַץ וַיֹּאמֶר אָדָם וּבִהְמָה יִשְׁפָּתוּ      אֵל יִרְעוּ מִיָּם וְאֵל יִשְׁתּוּ
- וַיִּתְכַּסּוּ וַחֵל וַיִּקְרָאוּ בְּפִיהֶם      וַיֵּשְׁבוּ מִן „הַחֲמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם”
- כִּי חֲנוּן      מִי חָרַד יִבְנֶה בְּשִׁפְךָ כֶּבֶד
- וַיִּרָא טְרַפַּת בְּפֶשֶׁם אֵל רָם וְנִשָּׂא      וַיֵּשֶׁב מִחֲרוֹן אָפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד
- כִּי חֲנוּן      אֲשֶׁר דִּבֶּר לְעֲשׂוֹת וְלֹא עָשָׂה
- וַיִּתְעַצֵּב כִּנְעַצֵּב עַל כִּי עָשָׂה שְׁנֵעָה      אֲנִי אֲפִים וְרַב חֶסֶד וְנָחֵם עַל הָרָעָה
- וַעֲמָה לָקַח בְּפִשִּׁי וּמֵלֵא מֵאוּרִי      כִּי טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי
- אֲנִי יִדְעָתִי      וַיֹּאמֶר מֶה לָּךְ תִּזְעַק תַּעֲתִיק מִמּוֹלֶךְ
- ”הַהֵיטֵב חָרַת לָךְ”
- 
- 2 סְתוּרוֹת. כֵּן בִּכְהִי וְאוּלִי צִלִּי סְתוּרוֹת לְפִי תִהְיֶים עֵא, טִי. רּוֹצֵנִי לְחֹרוֹת לָךְ פָּתַח לְמוֹצֵא - לְהַמְלִיט וּלְהַנְצִל. וְדוּמָה לְזוֹת תִּהְיֶים קִיט, קִיל פָּתַח דְּבָרֶיךָ יֹאִיר.
- 8 גַּעַת, לְשׁוֹן צַעֲקָה.
- 10 עוֹטָה סָפָר, הַכּוּוֹן לְמֶלֶךְ גִּינוּהָ (יִנּוּהָ ג', ו'): וַיִּצְעַב הַדְּבָר אֵל מֶלֶךְ גִּינוּהָ. וְאוּלִי הוּא קוֹרֵא כֵן לְמֶלֶךְ לְפִי סִנְהֶרִין פֶּרֶק ב' מִשְׁנֵה ד' שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּכָל מְקוֹם שֶׁהוּא הוֹלֵךְ סָפָר חוּרָה עִמּוֹ. אֲכֵן זֶה לֹא מֵתָאִים לְמֶלֶךְ שֶׁלֹּא סְבָנִי יִשְׂרָאֵל אֲבֵל מְכִיּוֹן שֶׁמֶלֶךְ גִּינוּהָ גֵרָם נִתְשׁוּבָה וּלְיִרְאַת שָׁמַיִם אוּלִי רֹאֵה לוֹ הַפְּיוּטֵן שֶׁמּוֹתֵר לְצִינּוֹ בְּשֵׁם זֶה לְצוּרֶךְ הַחֲרוֹת.
- 12 וַחֵל, בִּינּוּהָ ג' ח'. כְּתוּב וַיִּתְכַּסּוּ שָׁקִים, וְאוּלִי הַכּוּוֹן לְזַחַל מִלְשׁוֹן פָּתַח וּמוֹרָא (אִיּוֹב ל"ב, ו') וְזֶה בְּטוֹי רְגִיל בְּפִיוֹט.
- 13 בְּשִׁפְךָ כֶּבֶד (כֵּן נִקְרָא לְצוּרֶךְ הַחֲרוֹת) - בְּבִכִּי גָדוֹל.
- 14 טְרַפַּת, כֵּן בִּכְהִי וְהַכּוּוֹן כְּנֹרָא לְעַר וְסִיגוּפִים גִּפְסִיִּים. אַחֲרֵי שׁוּרָה 13 רְשׁוּמָה בִּכְהִי שׁוּרָה שְׁאִין דַּח קָשֶׁר וּשְׁיִיכוּת לְחֲרוּזִים הַקּוּדְמִים:
- ”וַיִּרְעַ” יוֹם סְלִיחַת עוֹן וּמַעֲלֹ, אֵל יוֹנָה וַיִּחַר לוֹ”
- וְכִנְרָא שְׁהִיָּה שֵׁם עוֹד חָרוּז אַחֵר כֵּן שְׁתֵּי שׁוּרוֹת אֵלֶּא שְׁנִשְׁמַטּוּ בְּטַעוֹת סוֹפְרִים.
- 17 תַּעֲתִיק, מִלְשׁוֹן יִבְעִיּוֹ יִדְבְּרוּ עִתָּק (תִּהְיֶים צִי, ד'). מִמּוֹלֶךְ, כְּלוּמֶר נִגְדִי.

- 20 ויצע סוכה להסתוכך מחום המבצר  
 וימן עליו עץ מצליח למעלה  
 "עד אשר יראה מה יהיה בעיר"  
 "וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה"  
 "וימן פגיעה אחרי מחבש"  
 "ותפך את הקיקיון וייבש"

### כי חנוך

- 25 ויהי צועק אהה לחי  
 ויאמר קדוש מה לך לצלמות  
 כי "טוב מותי מחי"  
 ויאמר היטב חנה לי עד מות  
 "שבן לילה היה וכן לילה אחד"  
 "על ניונה העיר הגדולה"  
 אני ידעתי

- 25 תמור אשר בה בשר ודם  
 סגיא כח מדתך מאז ידועה  
 "הרבה משמים עשרה רבו אדם"  
 מתנחם על הרעה  
 פתחיה בדפסי תיום חיש ישע  
 נושא עון ועובר על פשע.

י.

### ובכן

כ"י קמע 2  
 סימן כ"ו

- אתה אלהים לבדך  
 אתה בראתם תבור וחרמון לשמך ירגנו  
 אתה אפדת שפריר על קו ממדיך  
 אתה בפסת צפון צוף ישגנו

- 18 המבעיר, ובכה"י המעביר.  
 19 מצליח, הפעיל משרש צל, שמוש פעל מחודש, וביונה ד', ו': וימן ה' אלהים קיקיון  
 ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו.  
 20 פגיעה, וביונה: תולעת. מחובש, רמז ליונה שקרא: סוף חבוש לראשי (ב' ו'), וחשוה לוח  
 לעיל פוט ג' שורה 10.  
 23 מעובר - דבר עשוי, אולי כינוי יפה לדבר "Thing, זאכע.  
 24 עדי, כנראה מלה ארמית, כמו בגטין מ"ה ע"א: עדי גוברא (אלה הם האנשים). כלומר,  
 ואני אהיה ההוא שלא אחוס בחמלה.  
 25 תמור, פירושה של מלה זו לא מתוור לי, אולי פירושו כמו "למרות" - ואולי צ"ל תמיד.

ה.

- 1 שפריר, כינוי פיוטי לשמים ולרוב קשור בפעל אפד, כל סוגר שבפיוט הוא פסוק או חצי  
 פסוק מהכחוב.  
 2 תהלים ט"ט, י"ג: צפון וימן אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירגנו, שיר השירים רבה  
 א' ט': ומי בסט העולם.

אתה גלפת ומכונן גלמי	אתה גלחי מבטן מבטיחי על שרי אמי
אתה דפקת צנור על מדורת להב	אתה דפאת כחלל רחב
אתה הסגרתי סופה בחדרי כלא	אתה האל עושה פלא
אתה לעד עולם לא יתמו שנייה	אתה ומי יצמד לפניך
אתה ורית לצון באוצר נכמס	אתה ונחת וממאס
אתה חקת יום זה לטהר גאלחת	אתה חשקת נפשי משחת
אתה טהרת חלאה לנקות יראיך	אתה טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך
אתה ישבת על כסא לראות תצלומי	אתה ידעת שבתי וקומי
אתה קראת חבלי עון נקשרים	אתה כוננת מישרים
אתה למדתני לשוב בדת הנחלתי	אתה לדברך יחלתי
אתה מלאת חפצי ומשלים חקי	אתה מחסי אגה חלקי
אתה נחיתתו בצאן גוע אמוניך	אתה נורא אתה ומי יצמד לפניך
אתה סדינתה קמי בקימה לעזרני	אתה סתר לי מצר תצרני
אתה ערית יסוד קול קוראי קרץ	אתה עשיתת את השמים ואת הארץ
אתה פלאת צולות ומשביח דגים	אתה פורת בעוף ים
אתה צרים שקעך ומעביר עבדיך	אתה צוית פקודיך
אתה קבצת בנים למקדש אריאל	אתה קדוש יושב תהלות ישראל
אתה רצפת בנה לגיגי איתן	אתה רצפת ראשי לוימן
אתה שליט ואין מי יצמד לנגדך	אתה שמך ה' לבדך
אתה תשוב תקומם חרבות אפריזן	אתה תקום תרחם ציון.

3 גלפת, לשון יצירת צורה, בראשית רבה פרשה מ"ו: גלף לה חקב"ה (רחם לאשה).

4 צנור, דרך לזרמת מים, תהלים מ"ב ח'.

5 איוב ל"ו, ט'.

6 ועד עולם - עולם ועד, בחיטוך סדר המלים. ועל היפוכים כאלה ראה: צונץ 642.

7 לצון, הכיוון לעליצות ושמחה, גם במסחרים נחת שמחה, וחכונה אינה וודאית לך. ואולי הכיוון לכיוב: יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו (תהלים ב' ד').

11 קראת, לצורך הסדר בא"ב לא השגיח הפייטן שדרושה כאן אות כ"ף. הוצאת לחסטי אסירי חטא.

14 נחיתתה, כך הפייטן כותב כמו כן עשיתת, סליחתה ועוד.

16 ערת יסוד, משלשון ערו עד היסוד (תהלים קל"ז, ז').

17 תהלים ק"ו, כ"ד: ונסלאתיו במצולה. ותשביח, בכה"ל ותשביע ותקנתי לפי תהלים ט"ה ח,

20 כנה, לפי תהלים מ' ט"ו, כלומר נחת את הארץ לזרע אברהם - איתן.

## מדרשים קטנים.

בין כתבי היד שבביהמ"ד לרבנים דגויארק מצאתי כ"י אחד, כ"י אדלער 2571, המכיל שלשה קטעים ממדרשים קטנים. הקטע הראשון מכיל רק שורה אחת: "אלהים וולת' יעש' למחכה לו". והשערתו בזה שהוא סוף המאמר מ, מעשה גן עדן שפרסמתי בספר הלכות והגדות שלי, צד 137.

הקטע השני מכיל חלק ראשון מפרק דין הקבר, וכבר פרסמתי ספר חיבוט הקבר במסכת שמחות שלי, ופרקי חבוט הקבר בחורב, חוברת א' כרך א'. ושם דברתי על טיבם של הפרקים האלה, וגם רשמתי את ההוצאות השונות של הפרקים ע"ד חבוט הקבר. הנוסח שהנני מפרסם כאן שונה הוא קצת מהנוסחאות הנדפסות. ומהשם "פרק דין הקבר" משמע שכל המאמרים ע"ד דין הקבר באו בפרק אחד.

הקטע השלישי מכיל גזירות שנגזרו על אדם הראשון, עשר גזירות על חוה, ועשר גזירות על הנחש. רח"מ הורוויץ פירסם בכבוד חופה שלו שתי נוסחאות של הגזירות האלו בשם "פרק אדם ראשון" (כבוד חופה, צד 21—24). וכדאי להעיר שגירסאות שונות יש בדבר גזירות האלו, וגם מספר הגזירות שונה הוא במקורות חז"ל. הנה מדרש במדבר רבה, פרשה ה', סימן ה', ווארשא תרכ"ז; אבות דר"נ, נו"א, פ"א, צד ב' ב'; נו"ב, פמ"ב, צד ג' ב' — נו"א, הוצ' שעכטער; נוה שלום לרש"י טויסיק, צד 40—41, מינכען תרל"ב; ופרקי דר"א, סוף פי"ד, ווארשא תרל"ט. מקורן של כל הנוסחאות הוא בתלמוד עירובין ק' ב'.

וע"ד הגזירות האלו בספרי הקבלה, ראה זהר חדש מדרש רות, ל"ג עמוד ב', בד"ה רבי נחמיה פתח, ויניציאה תכ"ג; ילקוט ראובני לר' ראובן האשקי כ"ק, פרשת בראשית, צד מ"א ב' — מ"ב א', ווארשא תרס"ב; וספר ציוני לר' כנחם ציוני בהג"ה, פ' בראשית, י' עמוד ב'—ג', קארעץ תקמ"ה.

ורצוני ג"כ להעיר ע"ד הגירסאות שונות במספר הגזירות. המקורים הנ"ל מזכירים עשר או תשע גזירות לאדם, עשר או תשע גזירות לחוה וכו', וארבעים או ל"ט גזירות, לכולם: אדם, חוה, נחש והארץ. ע"ד המספר עשר בספרות חז"ל, ראה מה שאמרתי במבוא למדרש עשר גליות (הדאר, כ"ה טבת תרצ"ד). ובנוגע להמספר מ' או ל"ט, השנויים באו במקורים הנ"ל משום שמסדרי המאמרים רצו להתאים את מספר הגזירות להמספר של ל"ט מלקות או של "ארבעים יכנו".

אלהים וולת' יעש' למחכה לו.

סליק פירקא

פרק דין הקבר

ר' יצחק בר פרנך אומ' כל עונותיו שלאדם חקוקין לו על עצמותיו

שנ' ותהי עונותם על עצמותם וכל זכויותיו שלאדם כתובים על יד ימינו שנ' יי שמר' יי צלך על יד ימינו'.

אמ' ר' יהושע בן לוי אין מעדין לא בזכויותיו ולא בעונותיו שלאדם אלא בשעת מיתתו ופטירתו מן העולם, כי אפילו שיחה קלה שאין בה משום חמא מגידין לו בשעת מיתתו, שנ' כי הנה יוצר הרים ובור' רוח ומגיד לאדם מה שיחו וגמ'. כיצר אדם מת באין עליו שלשה מלאכין, מלאך המות והמכה והסופר, אומרין לו קום שהגיע קצך, והוא אומ' להם עדיין לא הגיע קיצי, מיד יושב הסופר ומחשב לו ימיו ושנותיו, באותה שעה פותח בשר ודם את עיניו ורואה מלאך המות ארכו מסוף העולם ועד סופו, מכף רגליו ועד קרקדו מלא עינים לבושו אש וכולו אש באש, והסכין שבירו בה טיפה שלמרה תלויה בה, מיד פותח פיו וזורקה לתוכו ונשמתו יוצאה, ממנה אדם מסריח וממנה פניו מוריקות.

נגזרה עליו מיתה, שנייה שיהא אוכל פתו (בצגר) (בצער), שלישית שיהא (אוכל) טוב ומוציא רע, רביעית שיהא גולה ממקום למקום, חמישית שישלום בו יצר הרע, ששית שתשלום בו רימה ותוליעה, שביעית שימסר לחיות, שמינית שימרדו בהמה חיה ועוף שהיו מסורין בידו, תשיעית קצר ימים ושבע רגז, עשירית שיהא דינו מוכן לעתיד לבוא.

ועוד עשר גזירות נגזרו על חוה, ראשונה דם נדה, שנייה דם בחולים, שלישית שתהא יולדת בצער, רביעית שתהא יולדת אחר תשעה חרשים ומינקת עשרים וארבעה חרשים, חמישית שיהא בעלה שולט בה, ששית שתהא יושבת בביתו (ואשה) [ואינה] מדברת עם כל אדם, שביעית שתהא יושבת ויוצא לשוק ומדברת וראשה מכוסה כאבל, שמינה שתהא מזקנת מהרה, תשיעית שיהא בעלה מקנא לה, עשירית אם היתה כשירה בעלה קיברה.

ועשר גזירות עוד גזר על הנחש, ראשונה נסתם פיו, שנייה נקצצו ידיו ורגליו, שלישית אוכל עפר, רביעית מפשיט עורו ומצמער כיוולדה וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו, חמישית ניתה איבה בינו לבין האשה, ששית אפילו רואה אדם בהמה חיה ועוף אינו מקפיד עליהן להורגן אלא עליו לבדו, שביעית שיהא

## המדפס אברהם כונת ואותיותיו.

אברהם בן שלמה בן ברוך (בינדיט) כונת „תלמיד הרופאים הנסמך“  
 „הכותב בכמה קלמוסים בלי מעשה נסים“ כתב לכתחילה בקלמוס אחד, כלומר  
 העתיק ספרים בכתב ידו, ובסוף „תורה והפטרות“ כ”י ששון (ראה „אהל דוד“  
 עמ’ 21–22 סי’ 516) אנו קוראים: „על ידי אברהם כונת קטן המשפיעים ותלמיד  
 הרופאים הנסמך בכמ”ר שלמה כונת ברבי ברוך כונת זלה”ה נכתב ונשלם תהלה  
 לאל העולם אשר ברא עולם בששה כאלום לאות ולזכר לדור אחרון אל הנכבד  
 כמ”ר מתתיה יזי”א בכמ”ר נתן זלה”ה ואל עליון יוכה להגות בו הוא וזרעו  
 אחריו וזרע זרעו עד עולם ואכל וחי לעולם“, דברים שאנו מוצאים גם בספרים  
 שנדפסו על ידיו. יש לשער כי אברהם כונת למד את אומנות הדפוס במנטואה  
 שבה התקיים בית דפוס לועזי זה משנת ה”א. וכנראה שהאותיות העבריות  
 נחתכו ע”פ כתב ידו הטפוס והקורא בני דורו וגם הבאים אחריו בודאי לא  
 הכירו תיכף את ההפרש שבין כתב ידו לספר שנדפס על ידיו. הוא היה תלמיד  
 חכם ובקי בפילוסופיה. גם בשירה ניסה את כחו ועל זה מעידים במקצת  
 הקולופונים לספרים שהדפיס והתפילה המתפרסמת בנספח למאמר זה. בקולופון  
 שלו „טור אורח חיים“ (ראה סי’ 5) מודיע לנו כונת את דרך עבודתו בדפוס  
 והרי הוא אומר: „והשיג זאת המלאכה לכתוב כהלכה מערכה ערוכה לקראת  
 מערכה אלף עמודים בכל יום פעמים באהבה ובלב נדיבה ארבע עמודים בפעם  
 אחד אשר בצד אחד מן הדף בנייר הגדול וכן הארבעה אשר בצד השני עד  
 שימצא היות כתוב הדף אשר לו ב’ דלתות וד’ פנים בב’ פעמים וזה מלאכתו  
 כל הימים“. מכאן אנו למדים כי מספר האכסמפלרים שהדפיס כונת היה חמש  
 מאות. מתוך הקולופון „בחנית עולם“ (ראה סי’ 7) אנו רואים כי גם אשחז  
 אשטלינה עסקה באומנות זאת והרי היא העבריה הראשונה הנודעת לנו בשם  
 כעוסקת במלאכת הדפוס.

חוק מאשתו עבד אצלו כמסדר גם יעקב לוי מארץ פרוונצה מטרשקון (ראה  
 סי’ 7) אנו יודעים כי גם שותף היה לו לכונת והרי הוא אברהם ידידיה האזרחי  
 מקולוניא (ראה סי’ 6).

מחמת סבות בלתי ידועות הפסיק אברהם כונת את עבודתו במלאכת הדפוס  
 בשנת רל”ז בערך ונראה כי אברהם בן חיים קיבל את נכסיו בית דפוסו והשתמש  
 בהם לצרכו (ראה סי’ 8–9).

לרשימת הספרים שנדפסו ע”י כונת ושנרשמו כאן באופן אחר מהמקובל  
 ראיתי להוסיף גם את שני הספרים שנדפסו באותיות הטפוסיות של כונת ע”י  
 אביהם בן חיים.

חוק מן הספרים האלה (ראה גם בהצעה לסי’ 8) נדפס גם פירוש הרד”ק  
 ב”ספר תהלים“ שנדפס ע”י מיישטר יוסף ונריה חיים מרדכי וחזקיה מונטרו  
 בבולוניה (?) בשנת רל”ז באותיות קטנות בסגנון אותיות כונת. וכן נדפס „ספר  
 תהלים“ עם סדר ברכת המזון (בולוניה? רל”ז בערך) באותיות קטנות כאלה.

סגנון זה לא מצא לו אחרי כן קופצים ורק בסוף המאה ה"ט נחתכו אותיות חדשות מטפוס אותיותיו של כונת בשקיל בית הדפוס דרוגולין בליפסיה ונדפסו בהן כמה ספרים קטנים.

התפילה המתפרסמת בנספח למאמר זה יוצאת לאור בפעם הראשונה ע"פ צילום הנמצא במכון לחקר השירה העברית והנני מבע בזה את תודתי למנהל המכון הרב ד"ר חיים ברודי על שנתן לי רשותי פרסמה. כדאי להעיר כי אותיות כ"י זה הן מטפוס אותיות כונת אלא שלדעתי לא נכתב על ידי אברהם כונת עצמו, ונמצאים בו כמה וכמה טעויות. התפילה עצמה היא מחורזת ותכנה הוא הימנוני כעין תכנה של הבקשה "ברכי נפשי" לרבינו בחיי. לא פירשתי אותה מפני שהיא קלה ומובנת.

- (1) לוחות לר' מרדכי מינצי, חמו"ד ושהמ"ד. (מנמאה קודם סיון רל"ו). 40, שמונה דמים ובכל עמוד 21 שורות בערך. ההתחלה באותיות מרובעות בסגנון גומי. (האוצר למלאכת הדפוס העברי הראשונה עד שנת ר"ס 9 A)
- (2) ספר אֶלֶרֶד. חמו"ד ושהמ"ד. (מנמאה קודם סיון רל"ו). 40, ארבעה עשר דף ובכל עמוד 22 שורות בערך. הכתובות באותיות מרובעות קטנות. (האוצר 6 A)

(3) נפת צופים. לר' יהודה ב"ר יחיאל מיסר ליאון. חמו"ד (מנמאה קודם סיון רל"ו). 40, מאה שבעים וששה דף ובכל עמוד 23 שורות בערך. הכתובות וההתחלות באותיות מרובעות בסגנון גומי. אמר אברהם קטן המשפיעים ותלמיד הרומאים הנסמך זעירא דמן חבריא בכמ"ר שלמה כונת זל"ה הכותב בכמה קלמוסים בלא מעשה נסים אל גנת אגוז השלמות ירדתי וראיתי ספר מניד אמרי שפר מספר ספורים בספורים מפנינים יקרים נחלק לר' שערי' בוללים בללים גדולים בשפה ברורה לא יערבם זהב וזכוכית ואבן יקרה וכמה לא נמצא בי' ענו בחכמת ההלצה אשר מישר למדבר דבורו ויפק רצון האנשים במאמרו ומי לא יחפץ ביקרו וגדלת התפארת הנותן בפשטי התורה והנבואה בכללה ועמרת גדולה בדברי הקבלה כאשר תראה בשער הראשון פרק י"ג פרק הזכירה אתר אשר למד אותנו איכות הזכירה הממלאכותית ומהותה ועשיית המקומות והצורות גם בשער הר' בפרק י"ג פרק ההמשכה ובשאר המקומות פשטים נמלאים אין להם ערך במוכם על כן אחזתיו אף חבקתיו והבאתיו אל חדרי משכיתי ושלחתי ידי בקלמוסי וכתבתיו לזכות בו את הרבים והיה ביאת זה הספר בבית הקונה אותו לתוספת ברכה והצלחה וחיי' לו ולבניו אחריו לתכלית הנמשך ממנו שיגדיל תורה ויאדיר וישא משלו עליו ויאמר:

אחרי רואי ספר מכריו / נפת צופים אשביעך  
אחזתי בו חבקתיו כי / בו אמרי יושר אורך  
כשמו רימוריקא כן הוא / ולך אל עולם אורך  
כי המצאת זאת ליהודה / מיסר ליאון ואברכך  
הספר הזה הוא הספר העברי הראשון שנדפס בחיי המחבר.

(האוצר 7 A)

- (4) ספר יוסף בן גוריון. חמו"ד (מנמאה) מ"ט לספירה (ר' סיון רל"ו). 20.

מאה שלשים ושה דף ובכל עמוד שתי קולומנות ו30 שורות בערך. ההתחלות באותיות מרובעות בסגנון גומי.

אמר אברהם כונת קמן המשפיעים ותלמיד הרופאים הנסמך זעירא דמן חבריאי בכמ"ר שלמה כונת זל"ה הכותב בכמה קלמוסים בלא מעשה נסים ראיתי לכתוב זה הספר הנכבד אשר חברו איש אלהים גבור חיל משוח מלחמה כהן לאל עליון הנקרא יוסף בן גוריון מלבד הספרים ספרי החכמות אשר חבר בו הוא היה ראש למחברים אחר שלמה המלך ע"ה אשר יספר בזה הספר באמרי שפר איך נפרדו כל משפחות הארמה איש על שמו לתולדותם לבית אבותם... וספור רבים אחריי נאים כספרים אשר נילאיתי לזכרם כזה המקום וגבורת יוסף בן גוריון על עם ה' ועל מקדשו ואיך הציל עצמו ונפשו בח בחכמתו והקינה אשר עשה על ירושלים ועל היכל ה' ועל עמו ותוכחותיו עם אנשי ירושלים בימי אספסי' ומיטוס בנו ותפלתו שעשה לה' לארון כל הארץ וכל הנטשך עד חרבן בית מקדשינו שיבנה ויבנו במהרה בימינו אמן.

ברוך אל חי עליון נורא  
נתן לי אברהם עזרה  
לכתוב השלמת הספר  
יום השעה וארבעים לספירה.

מספר זה נרפסו כמה אכסמפלרים על ק"ף.  
(האוצר 8 A)

5) מור אורח חיים לר' יעקב ב"ר אשר מנמאה ר"ל. 20, מאה ושלשים דף ובכל עמוד שתי קולומנות ו50 שורות בערך. ההתחלות והכתובות להסיכנים באותיות מרובעות בסגנון גומי.

אמר אברהם קמן המשפיעים ותלמיד הרופאים הנסמך זעירא מן חבריאי בכמ"ר שלמה כונת זל"ה הכותב בכמה קו קלמוסים בלא מעשה נסי' אשר יגע ומצא לחיבי' ת חורה בישראל והשיג זאת המלאכה לכתוב כהלכה מערכה ערוכה לקראת מערכה א אלף עמודי' בכל יום פעמי' באהבה ובלב נדיבה ארבע עמו' כפעם אחד אשר ב בצד אחד מן הרף בנייר הגדול וכן הארבעת אשר בצד השני עד שי שימצא היות כתוב ה הרף אשר לו ב' דלתות וד' פנים כב' פעמים וזה מלאכתו כל הימים אשר שם ל לכתוב זה הספר הנק' אורח חיים א אשר כתוב בו ל אמרי' להמיב לרבי' כי הוא הספר אשר יצטרך לכל בית ישראל כאשר יתפרסם לך בהקרמה בחלקיו ובסדריו וסימני כל ענין וענין עד לכו ונלכה אל ב' אלקי יעקב ויורנו מדרביו ונלכ באורחותיו כי מציון תצא ת חורה וכו' וברוך אל חי על עליון נורא כי נתן לעבדו עזרה לכתוב השלמת הספר הזה בחמישי ב"ר לחדש סיון שני חמשת אלפים ורל"ו למען רחמי יזכנו להגות בו ויצליחנו בענינו ויקיים בנו מקרא ש שכתו' לא ימוש כפר החורה הזה מ ספיך והגית בו יומם ולילה למעם חסדך ככל הכתו' בו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל ה הלא צויתך ח חוק ואמץ אל תע תערץ ואל תחת כי עמך ה' אלקיך בכל אשר תלך וכן יהי רצון אמן.

תם ושלם שבה לבורא עולם.

(האוצר 4 A)

6) פירוש הרלב"ג על התורה. חמ"ר. (מנמאה רל"ו?). 20, ארבע מאות

ושמונה דף ובכל עמוד שתי קולומנות 421 שורות. ההתחלות והבהובות באותיות מרובעות בסגנון גומי.

אמר אברהם כונת בכמ"ר ש שלמה כונת זל"ה הנסמך ועירא דמן חברייא הכותב בכמה קלמוסים בלא מעשה נסים ישתבח בעל הרצו' אשר זכני להתחיל ולהשלים זה הספר אשר השתדלתי במעשיהו למעלתו ותועלתו ויקר תפארת גדולתו בביאור דברי התורה האלהי עם הנכבד ומיוחס למשפחתו חרד בפנים מאירים להגדיל ספר יקרי' מספירי' הלא הו' כמ"ר אברהם ידיריה האזרחי יצ"ו מקולוניא אשר אלי פיו קרא להשתתף עמו לעשו' זאת המלאכה מלאכת הקודש ביד הש' הטובה עלי השם למען רחמי הגדולים יוכנו להשלים כוונתנו ויקים עלינו קרא דכתי' יתן לך בלבך וכל עצתך ימלא וכן יהי רצוני.

(האוצר 10 A)

(7) בחינת עולם לאנבויים אברהם (ירעיה הפניני). חמו"ד (מנמואה קודם סיון רל"ז). 40, עשרים דף ובכל עמוד 23 שורות בערך.

אנכי אשמלינה אשת אדוני אישי הנכבד כמ"ר אברהם כונת יו"א כתבתי זאת האגרת בחינת עולם עם עור הצעיר יעקב לוי מארץ פרונוצא מפרשקון יחי אמן מדוע לא נזכר שמו של אברהם כונת עצמו בדפוס זה לא ידוע לנו, אבל אין שום ספק שחי עור בזמן ההוא, אפשר שספר זה הוא הספר האחרון שיצא מבית דפוסו של כונת.

(האוצר 11 A)

(8) פירוש הרלב"ג על איוב, חמ"ד (פירארה 8) ד' בסיון רל"ז. 40, טאה עשרים וארבעה דף ובכל עמוד 23 שורות.

והכל מלאכת הקדש על יד אברהם יו"א בב"ר חיי' זל"ה מפיאורו סופר מהיר דפוס והשלמתו היה יום ו' ד' לחדש סיון רל"ז לאלף הששי וברוך הנותן ליעקב בן ודאין אונים עצמה ירבה לכל תחלה ראיתי קץ בבורך ה'.

נורה לחסין יה צור ישועות

תקף אדיר ונורא למושעות

נועמו נחן לאברהם עבדו עורה

מסיר מבשול להשלים ועיני כל מאירה

ספק בגללו יצא מדרך מאפליה

אלל אור בדלינו מים מלני אביר החושיה והפילוסופיא

והצור אשר להשלים זכני

חזור וחזור להגות בו יכריחני וימני

ויקוק חקירת הספר וביאורה

קרה השלמתו בחשעה וארבעים לספירה.

הספר הזה נרסם באותיות חדשות בסגנון אותיות כונת ממש בשנים קלים ובעיקר באות ל' ובצורה אל, קשה לרעת איזה קשר היה בין כונת למדפים זה, אבל אין שום ספק כי הוא קיבל 32 דף מן אותיותיו. אברהם בן חיים זה הדפיס בשנת רמ"ב בבולגריה חומש עם תרגום אונקלוס ופירש"י, והתרגום ופירש"י נדפסו באותיות קטנות בסגנון אותיות כונת.

(האוצר 12 A)

(9) מור יורה דעה לר' יעקב ב"ר אשר, (מנמואה) פירארה מ"ו אב

רל"ו. 20 תשעים ושנים דף ובכל עמוד שתי קידומנות 501 שורות, ההתחלות והסימנים באותיות טרובעות גופיות.

אך ותכל מלאכת עבודת הקדש

יורה דעה ומשמיע ישועה

באב בחמשה עשר לחדש

וביום ו' נגמרה המלאכה המודיעה

יום ושבת לנערץ כשרפי קדש

נורא עלילה ותמים דעה

הוא יתנך ביד ימיני

שאר כתבי הקדש להחיות

מסצדיקי הרבים יחשבני

האדיר רוכב בערבות

ותשלם כל המלאכה מזה היורה דעה אשר נכתב על ידי הצעיר מאומני הדפוס אברהם הקושר יזייא בכפ"ר חיים זל"ה מת מחושבי עיר פיזארו ופת פיזארה נכתב ונחתם ערב נחמ' ה' ינחמנו בנחמת ציון וירושלם ובבנין אריאל ובא לציון גואל ויגל יעקב ישמח ישראל אכיר לכל תחלה ראיתי קץ כבודך ה'. 32 הדפים הראשונים נדפסו בגראה במנמואה באותיותיו של אברהם כונת המקוריות ויתרם באותיות החדשות של אברהם בן חיים, וראה בהערה לס' 8.

(האוצר A 5)



## נספח.

כ"י רוסינה שבספריית הוטיקן סי' 582

עמ 1b-2b.

תפילה נאה אשר חבר אותה אברהם כונת בארץ סינים 1)

להתחנן יום יום לפני שוכן מעונים

י"י שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך

י"י מלך ישראל ראשון לראשונים / ואחרון לאחרונים / ממציא כל הענינים /

מרב אונים / עליונים ותחתונים / ואין אחד מהם מזה נמלט / כי כלם בראם מתהו

מוחלט / באופן שיגיעו כולם אל תכלית אחד והיא גדולתך י"י.

י"י אלהים גלגל 2) ערבות ומניעתה מספרים כבודך / מעגל שמיני ומזריו

ושנים עשר ניצוציו על אזור חלציו מגידים גודל תפארתך / גלגל שבתי צדק

ומאדים וזר המאור הגדול ועגולת הבהיר כוכב ולכנה רצים כהלכה / מערכה

לקראת מערכה / מרב תשוקתם להשיג בשכלם אהבתם מהשלחן אשר לפני י"י.

י"י אלהים מה מצאתי נפלאים מעשיך בהתבונני בעוצם יקר תפארת

(1) בארץ סינים, הכונה לאיזה מקום באיסלמיה ואין בידי לכתתו.

(2) גלגל, בכ"י : גלגל.

גדולתם, ובערבות חנועתם במרוצותם, ובמהרות קצתם אל קצתם, ובסדור השלם אשר סדרת אותם, קשורים זה בזה במשמרותם, ואיך בסבתם, נמצאו ארבעה גופים מתים השוטים במקומתם, ואיך שבאוהו סבת הרכבתם, והשתנות מזגם וצורתם, והתחלפות קצתם מקצתם, והמצאת מחצבים וצמחים ומתנועעים מקורבתם, כאשר צוה יי.

יי אלהים מה רב טובך אשר יערוך כרביבים, עלי מלאכים שרפים ואראלים וכרובים, ועלי משמרות גבוהים, משרתים. בני האלהים, עדי שמשם כטל יול, על כל גלגל ומזל, ונהר יוצא מהם להשקות את הארץ והדרים עליה כדבר יי. יי אלהים לך אכרע ואקוד ביראה וברעדה, ואקרב לעבוד עבודה בתורה ובתעודה, כי לך יי הגדולה והגבורה, על כל חפצת ועטרה, כי אל ידעתך (1) מחויב המציאות ומצאתיך באחדות פשוטה ובאלהותך לא נמצא לא עיפות (2) ולא לאות כי על הכל יגדל נא כח יי.

יי אלהים ידעתך ומבשרי ועתה עני שכלי השיגון באין גשם ולא כח... ומחותך לא אדענו, עמוק עמוק מי ימצאו, ואתה בוראינו, ראשינו, ברואיך, וכולנו צריכים אליך, מאין כמון יי.

יי אלהים הנפש הזאת אשר נתתה עמדי נאצלת ממקדש מעלה מקור מושפע מזיו כבודך ענוגה ורכה, אשר עלי לחזק אותה ולהכין צידה לדרכה, הרחבה ומני ים ארוכה, פתח פת החסידות ויינה יין התמימות ושמנה שם טוב במעשיות ובאזהרות התוריות ופרייה אשר היה לה למתוק מדבש ונופת צופים וכל מיני עונג וצוירים... הוא ציור שכלי בדיעת מציאותך השלם ומציאות מלאכין העלולים לך, המציירים משלך, ואין זולתך יודעם שאתה סבתם ועלתם, ותהלתם ויראתם, הוי לא ירא את הש' הנכבד והנורא הזה את יי.

יי אלהים ידעתי משלמותך כי בחסד בנית עולמך, כי מה חן היה לך בעולמך, והכל כאיש אחד עבד נכסף ועומד לעשות רצון קונו, המעידו על כנו, ומשביעו מזיו כבודו, כפי הראוי לו מרב טובו וחסדו, לא שהוא צריך אליו והכל צריך אליך יי.

יי אלהים פרכת המסך אשר שמתה בינך וביני, כבר ביקש לגרשני, מהשתפח בנחלת קדושים, אופנים ותרשישים, עד כמעט יצאתי מהכוונה, וירדתי ונרדמתי בירכתי הספינה, לולי שסע (3) הודך המחותך עלי שהיה לי והעירני והקיצני, ובדרך אמת הנחני, והדרכני והשגני, מאורך המשקיף על אישי מיני, אשר בעבורו אחזת ביד ימיוני, בכל דרכי הסבבת כרצונך יי.

יי אלהים בהתבונני במעשיו וגודל ערכם, אשר אני כלוא בתוכם, אמרתי שצורי וערכי ביניהם כלא הוא מרוב קטנותו, בערכי אוהו אל הים המקיף לאורכו ולרחבו ומזולתו, עם רוב חנבראים ההולכים כה וכה, אשר בחוכו, ולא אומר אל הרוח רוח אלהים החופף עליו, ואל שלהבת יה אשר סביביו (4), וכל שכן

(1) אל ידעתך, מחוק בצלום ונראה לי לקרוא כך.

(2) עיפות. מחוק בצלום וראיתי לקרוא כך.

(3) שסע, בכי : שסע, וסימן מחיקה על הא'.

(4) סביבו, בכי : סיביבו, וסימן מחיקה על הי' הראשונה.

אצל גלגל הלבנה / כי כל קו אשר ביני לבינה / שעורו מהלך חמש מאות שנה /  
אם כן מה אני מה חיי נגד גלגל הנקרא ערבות / אשר גלאו הלבבות / לעמוד  
על תפארת גודל כדוריתו / ואמתת מציאותו / המקיף ומסבב הכל בכח נתת  
למטעו / אשר ביחודך תשיגו / ומה אני לפניך יוצר בראשית / בלי ראשית /  
וכל יצורי עולם אשר כאין נגדך כלם מאין צורך אליך יי.

יי אלהים מתואר בשלילות / לך דומיות תהלות / מאד נעלה על כל  
המעלות / ידעתי שאתה הוא הטוב הגמור ודומיהו על כל מה שיבוא מאורך וטובך  
לכל הדברים בך יי.

יי אלהים גודל תפארתך נראה בשחקים / מפנות כל קצוי ארץ וים  
רחוקים / נעלה ונעלם זכרתי רחמך וחסדך רבים מעולם והניחום האלהי התורה  
הקדושה / אשר נתת לנו למורשה / מלאני מצוות וחוקים / ומשפטי ו / צדיקים /  
ודרכים אמתיים / כסלות נקיים / אשר ילך בס כהלכה / ישאיר אחריו ברכה /  
בה נוכל להתנחם מעיצבון ההעדר כי בה יש לנו במרומים / בבית המלך תשועת  
עולמים / פועל הכל יוצר הכל ויודע הכל אורך יי.

אל חי גואלי 2 / לך הרמותי קולי / ופתחתי במעוט שכלי / להגיד  
מפלאותיך במר מזלי / למען אמצא חן בעיניך יי אלהים חילי / ותסלח לרוע  
מעלי / אשר חטאתי עויתי פשעתי לך לבדך פועלי / במחשבי ופעולי / אפי' מאפי  
ומפי / כשלוני / מלשוני / כעסי / מכרסי / צערי / מבשרי / אשמי / מעצמי / כאבי  
ומכאובי / מלכבי / כבדי / מכבדי / סוף דרכי / מערכי / ועליהם אמתך נפשי  
דאבה / ועדיך דגול מרבבה / בערב היא באה ובבקר היא שבה / בשובה ונחת  
הושיענה / ומכל חלייה תרפאנה / כי כן דרכך יי.

יהי לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי עושה שלום וכו'.

— א —

## הערה.

במאמרי „פיוטי מוסר לר' מהללאל הללויה מציוטהנובה" שהופיע ב„עלים"  
שנה שניה חוברת ב' (טבת תרצ"ו) נפלו אי אלה טעויות סופרים ושיבושי — דפוס  
שהגני מתקנם בזה.

פיוט א שורה 1.	ובקונו וקנינו צ"ל ובהונו וקנינו.
" " " 4.	וינהם צ"ל וינאק.
" ב " 4.	וכבוד צ"ל ודבר.
" " " 11.	הסכת פי צ"ל הסכת בני.
" ג " 4.	ימיתה ועל צ"ל ימיתהו על.
" " " 6.	איפה ואות צ"ל מופת ואות.
" " " 7.	אבדה צ"ל אהבה.
" ה " 2.	רד בשרו צ"ל רר בשרו.
" ז " 8.	ישע תאותו צ"ל ישיג תאותו.

שמעון ברנשטיין.

(1) ומשפטי, בכ"י: ומשפטים, וסימן מחיקה על המ'.

(2) גואלי, בכ"י: גואלי.

נ. ש. ליבאוויטש, (ברוקלין)

## ספריות ורשימות הספרים במספרותנו הקדומה והחדשה.

לזכרון נשמת יקר רוח וסופר נצלה ש. ב. מקסימון ז"ל.

האדם והספר ירדו כרוכים מן השמים, כדכתיב זה ספר תולדות אדם ודרשו רז"ל מלמד שתראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו (2). וכן אמרו: "כל הנשמות אמורות בספרו של אדם הראשון" (3). ושמואל ירחינאה המליץ על עצמו במאמרו: לדידי חזי ספרא דאדם הראשון וכתביב ביה שמואל ירחינאה חכים יתקרי ורבי לא יתקרי וכו' (4).

כשרבו הספרים אשר לא ימנו מרוב ויהיו לקבוצים רבים, באיזה שמות נקראו בימים הראשונים?

א. קרית ספר הנזכר בכתבי הקדש (5) הוא היותר קדום למושג הזה. כדאמר רב כמאן קראו פרסאי לספרא דביר מהכא, ושם דביר לפנים קרית ספר (6). וכן תרגם הארמי "קרית ספר — קרית ארכי" וזה על שם אוצר כתבי חכמה ודעת אשר נמצא בקרבה (7). אמנם הו"מ מיללער מצא שם העיר הזאת נזכר בפאפירוס אחד ממצרים שנכתב בעת ממלכת רעמסס השני, ושם העיר היה קרית סופר, שפתרונו מקום קבוץ סופרים (8). וגם השבעים זקנים העתיקו קרית ספר עיר של סופרים (9). בין קרית ספר או סופר יפה אמר רבי אבהו כי ההלכות ודקדוקי סופרים שנשתכחו בימי אבלו של משה החזירן עתניאל בן קנז, שנאמר וילכדה עתניאל (10). באשר לכד את קרית ספר, ע"כ המליצו ואכירו עליו שהיה אביר הסופרים (11). השם קרית ספר היה לשם ספרותי. הנה כי כן קרא הרב הנודע ר' משה מטראני לספרו החשוב "קרית ספר" (ויניציא שי"א) ואזכיר עוד אחדים מהספרים המצוינים שנקראו בשם זה. אדם הכהן ובן יעקב הדפיסו קובץ ספרי ר' עזריה מן האדומים בשם קרית ספר לחכמת ישראל (ווילנא תרכ"ג) וכן הביבליוגרף ו. צייטלין קרא ספרו בשם קרית ספר, לייפציג 1891 גם

(1) בראשית ה' א'.

(2) סנהדרין ל"ח.

(3) ב"ר פ' כ"ד.

(4) ב"מ פ"ה.

(5) יהושע ט"ו.

(6) ע"ז כ"ד.

(7) ארץ קדומים, דביר.

(8) אח"ר, אוצר השמות, דביר.

(9) ערוך השלם, ערך דביר.

(10) תמורה ט"ז.

(11) דומני, כי ספרות נאה זו באה לי ע"י אחד ממאמרי שי"ר או הרכבי.

רבעון הביולוגי של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים מכונה בשם קרית ספר.

ומכאן גם תוצאת השם דביר להמוסד של הוצאת הספרים אשר יסד המשורר הדגול מרבבה ר' חיים נחמן ביאליק.

ב. בית עקד כבר הזכיר ר' עזריה מן האדומים בספרו מאור עינים (12) „אקדמיה מורכב מלשון בית עקד רועים, שת"י בית כנישת רעיא ומאדם, שר"ל אספת בני אדם" (13) וכן כתב ר' יש"ר מקנדיאה: „שמעתי מפי מגידי אמת שבשנת ש"ף לפ"ג כשבזו הספרדים עיר הידלברגה לקחו מבית עקד הרועים ר"ל האקדמיה כמה אלפים ספרים" (מצרף לכסף) והחכם בן זאב אמר: „אחד האחרונים קרא בית קבוץ ספרים בית עקד ספרים" (14) וכן שד"ל כתב בוכח על חכמת הקבלה: „עקד הספרים”.

ג. אדר (או עדר) הספרים „החכם גארק אמר: אידרא רבה ואידרא זוטא כמו עדר וכו' ולפי"ו יתכן יותר לכנוי ביבליאטהעק השם אדר או עדר הספרים, תחת עקד הנהוג בינינו" (15)

ד. משנה, כתב הרמ"ד האפפמאנן: „ספרי דבי רב, שנחלקו החכמים על אודותם מי מחברם, ולדעתו לא רב הברם, ונקראו על שמו כי גמסרו לו כל הספרים והוא אב ופטרון ושומר עליהם. וכן הוא אומר על הא דאמרו: המהוללה בדביר ארמון (16) נקרא הארון דביר ארמון, כמו קעניגליכע ביבליאטהעק. ועוד לו שלישיה: השורש שנה נאמר על הסופר והספר. משנה הוא מקום קבוצת ספרים" (17).

ה. צנא מלא ספרי. „ההוא דהוי חגי הלכתא סיפרא וסיפרי וחוספתא ושכיב. אתו ואמרו ליה לרב נחמן ליספדיה מר, אמר היכי נספדיה, הי צנא דמלא סיפרי דחסר. ופירש"י: „אינו אלא כסל שמלאוהו ספרים ואין מבין מה בתוכה אף שונה הלכות וכו' ואין יודע מה שונה" (18) הרי שהשתמשו בסל לאוצר ספרים.

ו. אוצר ספרים. סופרים המאחרים קוראים מקום קבוץ ספרים בשם אוצר ספרים (19) ברבוי אוצרות ספרים (20) או בתי אוצרות ספרים (21).

(12) בשם ר' דוד פיינוינצילי ממנטובת שכתב זאת בספרו דור הפלגה, המדבר ממלות עבריות המפוררות בלשונות שונות.

(13) אמרי בינה פניו.

(14) אוצר השרשים, עקד.

(15) ד"ר ש. ראבין מעשה מרכבה.

(16) ע"ז כ"ד.

(17) שבלים, עמוד 28, 57, 64, 65, וקצת ראיה לדבריו בספר ארץ קדומים, דביר.

(18) מגלה כ"ח.

(19) זכרון לראשונים, ה' ו'.

(20) הקדמת המו"ל ספר העבור, ו'.

(21) הגרן ו' ס"ב, ע"י אוצר חכמת הלשון מאת ק. לוי.

ז. ספריה, והסופרים החדשים בזמננו קוראים מקום קבוץ ספרים בשם ספריה.

\* \* \*

וכמו ששונים שמות הספריה כך שונים שמות רשימת הספרים.

א. דפתרא בדברי חז"ל קורין לרשימה דפתרא, "פרעה הוציא דפתרא של אלהות וכו' קראתי כל כתבי ואין שם שמו של אלקיכם" (22), "משל למלך שהיה יושב וקורא בדפתרא כל גבוריו. היה קורא פלוני פלוני כיון שהגיע עם פלוני א"ל מת השליך הדפתרא" (23), ונזכר לפעמים עם נייר, "על הנייר ועל הדפתרא" (24), ועיקר פירוש דפתרא, עור מתוקן לכתוב עליו (25), ועמנואל הרומי בספרו על דבר ספרי ר' אהרן כתב: נכספתי לדעת שמות הספרים ההם ויראני קלף אחד ובו הוא שמות הספרים למיניהם (26).

ב. מזכרת ר' יהודה אבן תיבון בצוואתו לבנו רבי שמואל כותב שם, "עין במזכרת ספרים תמיד כדי שתזכור מה שיש אתך מן הספרים" (27), "ר"מ זכות כתב לר"א רוויגו: "למה לא שלחת אלי מזכרת הספרים שיש לך כדי שאוכל לצוות להעתיקם בא"י תובג"א כאשר דברתי לך" (28), גם החכם יש"ר מגוריציאה כתב רשימת ספריו ומאמריו במחברת מיוחדת וקראה מזכרת ישר (וויזן 1840). והר"ם מורטארה קרא את ספרו "מזכרת חכמי איטליה" עם הערותיו על ספריהם (פאדובה 1886).

ג. רשימה, לשם, העלת פרטי הדברים בכתב לזכרון. הרשום בכתב ודניאל י" (ומזה שם רשימה 29).

ד. אנרון, ד"ר י"ש פוכס כתב: "אנרון כתבי יד", להוראת רשימת כ"י (30).  
ה. וסופרים שונים השתמשו גם בהשם קרית ספר לרשימות הספרים שלהם. רשימת ספרי ראזענטהאל של הספריה באמשטרדם מאת ראעסט את ראזענטהאל, היא היותר טובה. החלק יודע ספר חשוב מאד ומצטיין בבקרת ספרים, דומה הוא להיוצר העושה כלי חרס, הבדוק בקנקניו ומקיש עליהם אם הז הצלצול אינו כדבעי או יפנה הקנקן הצדה, ומניחו בין שברי כלי חרס. וכשמקיש על השלמים המשמיעים צלצלי שמע מניחם בין הכלים הטובים בסבר פנים יפות.

□

(22) תנחומא וארא.

(23) ילקוט ש"ב רמז קס"ד.

(24) גיטין כ"א.

(25) ערוך הש"ם.

(26) מחברות עמנואל, מחברת השמינית.

(27) מוסר אב, הוצ' צווייפל, זיטאמיר תרכ"ח.

(28) אנרות הרמ"ז, ליורנו הק"ל, עמוד ד'.

(29) בן זאב אוצר השרשים.

(30) התקיר שנה א'.

## שבלים.

א.

### הקפות על הר גריזים<sup>1</sup> או על הר הזיתים<sup>2</sup> ?

בארבעה כתבי יד ישנים, מסוף המאה השלש-עשרה ותחלת המאה ארבע-עשרה, מסופר שהיהודים היו נוהגים להקיף בחג הסוכות והו"ר את הר גריזים ולולביהם בידיהם ואומרים מזמורים ומתפללים שם תפלות. אנסה בזה לבאר הענין ע"ד מנהג מתמיה הוה. בהכתבי יד אנו קוראים דברים תמוהים אלו ; נוסח א' (כת"י בריטיש מוזאום 3) וכת"י ספריה הלאומית (הממלכתית) בוינה 4 :

"ומה שמקיפין בכל יום זכר להקפת יריחו 5) שבכל יום הקיפו פעם אחת וכן כל ששת הימים ובשביעי הקיפו ז' פעמים. וכן היו מקיפין לאחר שחרב (את) הבית את הר גריזים שניתנו עליו הברכות ומתפללין תפילות רבי' אלעזר מגרמייזא. ובזמן הזה מקיפין את ספר התורה" 6).  
נוסח ב' (כת"י אוכספורד 7) וכת"י הסמינר בניירארק 8).  
"וכן אנו עושי' (ו)לאחר חורבן הבית את הר גריזי' שניתנו עליו הברכות ומתפללין תפלות" (וחסרים המלים: תפלות רבי' אלעזר מגרמייזא... עד ספר התורה) 9).

מנהג זה מתנגד למציאות, איך אפשר שהשומרונים יתנו רשות ליהודים לגשת אל ההר ולחוג שם חג הסוכות כל זמן שהר גריזים הוא קדוש אצלם עד היום הזה, גם לא מצאתי חבר למנהג זה בספרות העברית. בספר מסעות ר' בנימן מטודילא, ובסבוב של ר' פתחיה מריגנשפורג (שהיו קרוב לזמן הכתבי-יד

(1) בשם ערב: Jabal Charim ראה Al-Shahrastan (כרך א' צד 170).

(2) : Jabal al-Zaytun ראה Jacut כרך ר', צד 39.

(3) Addenda 26970 דף 5א.

(4) לקומי דינים דף 130א.

(5) ירושלמי סוכה פ"ד ה"ג.

(6) ראה מאמרי, סדר הקפות והתפתחותם צד 19. ומש"ב הח' אפמוביצר בס'

ראבייה ח"ב 397 הערה מ' ; 408 הערה מ'.

(7) Mich. 46 דף 103ב.

(8) S<sup>34</sup> / 88 דף 58.

(9) אולם בס' חסידים הוצ' מקינ, סי' תר"ל ה"ג, ואומרים מזמורים שסירר

להם רב היי'.

הנ"ל) ליכא רמיזא מזה. גם לא בספרי השומרונים (10) והקראים (11). אולם אם נחקר היטב נוכח שכוונת קובצי כתבי היד הנ"ל היא למגנה קדום מאד המתייחס לסוף המאה ה' וראשית המאה הי"א, בזמן גאוני א"י בלי יחס לזמן מחברי הכת"י. ושבע הקפות אלו היו עושין לאחר חורבן הבית על הר הזיתים (12) ולא על הר גריזים.

ויש איפוא לתקן המאמר ולגרוס בשתי כתה"י נוסח א' באופן כזה:  
 „וכן היו מקיפין לאחר שחרב (את) הבית [את הר הזיתים  
 במקום מזבח דוגמת השומרונים (13) שמקיפין] את הר  
 גריזים שניתנו עליו הברכות...”

ובנוסח ב':

„וכן (אנו) [היו] עושי' לאחר חורבן הבית (את הר גריזים)  
 [על הר הזיתים].”

ולפום שבשטא ניתן להמעתיק מקום לטעות ולהוסיף משלו שלא כהוגן המלים „שניתנו עליו הברכות” (14).

ויריעות דומות לזו מצאתי בהרבה מקומות המוכיחות את אמתת דעתי. וזה לשונם:  
 „ורב היי ה' עולה בכל שנה לירושלים מבבל והי' שם בחג הסוכות, כי  
 היו מקיפין את הר הזיתים בהושענא רבא ו' פעמים ואומ' מזמורים שסידר להם  
 רב היי”... (אגודה, מזמן הגאונים, בספר חסידים סי' תר"ל). השוה לזה גם מה  
 שכתב ר' מאיר במכתבו משנת 922 לספירה הכללית: „ותפילתנו עליכם תדירה...  
 בהר הזיתים... בקבוץ כל ישראל לחג ה' חג הסוכות...” ואפשר דקבוץ זו  
 על הר הזיתים שמו להם גאוני א"י למטרה כדי לקבוע המועדות.

ומצינו במכתב (15) מראשי עדת ירושלים משנת 1184 לספירה הכללית:  
 „וזה תמיד בקשחנו... כן בהר הזיתים בהקבץ אחינו בית ישראל אל ירושלים  
 בחדש תשרי הוא ירח האיתנים לרצות אבנים לחונן עפרותיה לסובב על השערים  
 להשתטח בתפלה ובחנונים... וקנו (הישמעאלים מיד אדום) את הר הזיתים...”

Abul Fath (10) הוצ' סמיטה Deutsche Vierteljahrsschrift 1865 כרך ב' ע' 458.

(11) גם הקראי מראשית המאה ה' היה סהל בן מצליח במבוא לס' המצות מוכיר את התפילות שמתפללים בהר הזיתים דוקא ולא בהר גריזים.

(12) הרכבי זכרון לראשונים ח"ה 215, שד"ל הליכות קדם 14 שניו שכטר ברבעון האנגלי כרך י"ב 57 ובס' סמורים ח"ב 205 הערה 8; לונץ ירושלים כרך א' 65; ס' המועדים לר' סעריה הוצ' בארנשטיין 63; בארנשטיין בס' היובר לסוקולב 175: פישמן ב„החור" תרפ"ז צד 8; ליון אוצה"ג ח"ו 80; ד"ר כורש ארלר Memorandum on the Western Wall. Philadelphia 1930, 21 ff. מאנן במכתבו להמחבר מיום מ' יאנואר 1936 ובספרו Egypt... ח"א עמ' 44, 63, 164; אלפנביין במבוא לס' מנהגים דבי מהר"ם ב"ר ברוך צד XI הערה א - ג.

(13) דלמי דעת השומרונים גם המזבח מבוון דהר גריזים ראה קודקס גסטר עמ' 168-179, ואליזו הם פונים בשעה חללחם ובזמן עליית הרגל.

(14) הח' י' מאנן במכתבו הנ"ל.

(15) לונץ המעטר כרך ג' צד 20.

ולוא כן לא היינו יכולים לסובב על השערים ולעמוד על הר הזיתים להתפלל בקול רם ואין ממחה..."

ובשנת 1210 ר' שמואל בר' שמשון מצרפת מודיע לנו במכתבו (16): "באנו אל ירושלים... ועלינו משם להר הזיתים מקום שריפת הפרה האדומה ושם התפללנו פעמים בעשרה עם הכהן הגדול מלוניל (ר' יהונתן מלוניל) ועלינו על ההר... וחזרנו לצפת..."

וגם בשנת 1216 ר' יהודה אלחריזי (17). מספר לנו: "ובקצת הימים משכנתו יד החשוקה בעבותים לעלות אל הר הזיתים. והיינו בעין דומעת ובנפש נכנעת משקיפים על מקום העזרה אשר נחלף לעבו"ן, מקום שכנה בו שכינה, ועתה שכנה עליו עננה".

(עוד יבוא)



דוד פרענקל, וינה.

## דקדוקי ספרים

ע"ד הברדלים שונים שיש בין ספר לספר מרפוס אחד.

שערי דורא רפוס קושמ' שנת שוב"ה.

טופס א' קונטרס י"ד סוף דף השלישי (ודף שלפני דף האחרון) מסיים:  
ב' אנשים גדולים עתידין לצאת מהבית הזה וכך היה שנים שילדה האשה  
ההיא שנים רב אידי בר (ובדף הרביעי מקונטרס י"ד הוא דף האחרון, מתחיל  
בתיבת) אבין.....

ובטופס השני נדפס בדף השלישי כנ"ל ונתוספו שתי שורות:  
"אבין ורב חייא בר אבין שהאירו העולם בתורתם על דבר אשר האירה  
נר מצוה בעתו. וצריך להדליק מבעוד יום עד שלא תחשך דחנן....."



# ספרים חדשים שהגיעו למערכת

כל הספרים הנרשמים כאן נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24a

(המחירים הם בפראנק של מדינת שווייץ. Preise in Schweizer Franken.)

אבן עזרא מ' אברהם אבן עזרא הספרדי, לספר שמות, והוא הנדפס רק פעם אחת בשנת ת"ר בשם פירוש הקצר, יו"ל עמ"י נוסחאות כח"י וספרים עתיקים. ועם פי' משנה לצזרא מ' יהודה ליב פליישר. (39, 360 ע') וינה תרפ"ו 8°

רבי אברהם סבע וספריו צרור המור ואשכול הכופר כולל זכרונות לקורות גרוש היהודים מפורטוגאל, אגדות, דרשות וכו' נאספו ונסדרו עם מבוא והערות מ' נחמיה שמואל ליבאוויטש עם הערות בלי אנגלית מאת פרופ' ד"ר א. מארכס. (40 ע') ברוקלין תרצ"ו 4°

אותיות דרבי עקיבא, ב' נוסחאות (108 ע') אלפא-ביתא דבן סירא, ב' נוסחאות (57 ע'). ורשה תרפ"ו 12°

איגרות סופרים מכתבים מ' עקיבא איגר, ור"מ סופר (בעל חתם סופר) ובניו גם מכתבים שהריצו אליהם גדולי הדור. עם תמונות ופקסמיליות. נסדרו עם הערות ע"י ר' שלמה סופר (394 ע') ווינען תרצ"ג 8°

ארץ מישור מפתח כללי לכל אגדות ומאמרי חז"ל הנמצאים בש"ס בבלי ירושלמי ספרא ספרי ועוד ספרי ראשונים ואחרונים. ח"א מן אות א' עד אות מ' מ' אלכסנדר דן יודקעוויטש (1 388 ע') לאדו תרצ"ג 4°

בית שלמה תולדות אדמו"ר שלמה שפירא ממונקאטש ותולדות בנו בעמח"ס דרכי תשובה (90 ע') אורשיווא תרפ"ח 8°

בכי תמרורים הספר על ר' הלל הכהן ד"ר קליין. מ' מנחם מ. עקשטיין (19 ע') טארנא תרפ"ט 12°

במשעול דף היסטוריה לקורות העתונות העברית בא"י לפני מלחמת העולם מ' משה דוד גאון. (62 ע') עם פקסמיליות. ירושלים תרצ"ו 8°

ברכות התפלין מחקר הלכה מ' חיים צבי ד"ר טויבש. מכיל חמשה פרקים אלו: מנין המצות בתפלין, מנין הברכות. הראיות והקושיות בשתי השיטות. נוסח הברכות ופירושו. זמן הברכות. (32 ע'). (נסדר בדפוס נ. קראנצנבערג בבילגורי.)

וינה תרצ"ו 8°

(1) הספר הזה מסודר באופן טוב ונעלה והוא כעין אנציקלופדיא מטאמרי חז"ל. המחבר עבד בשקירה רבה ועצומה ואסף מאמרים מספרי ראשונים ואחרונים, ונוסף לזה מביא גם מאמרים השגורים בפי העם בלשון תלמודי. בלי שנמצא את מקורם. — חבל שעדיין לא יצא לאור רק ח"א עד אות מ' הבה נקוה שהמחבר יקיים הבטחתו ובקרוב יעשיר את ספרותנו בית. חלקי הספר.

דיואן קובץ שירי ר' אלעזר בן יעקב הבללי. י"ל עם מבוא והערות מאת ד"ר חיים בראדי. (12, 159 ע') ירושלים, "מקצי נרדמים" תרצ"ה 8° Fr. 5  
זהרי זהר אסף אמרות, משלים ופתגמים מספר הזהר והנללים אליו: הבהיר. מדרש הנעלם רעיא מהימנא ותקוני זהר. מוארים ע"י השואות בתלמוד ומדרש ועם הערות מר' חיים שמעון ניהויוען (2, 143 ע') ס"ט לואיס, מא. תרפ"ט 8°

Fr. 4  
זכרון מאיר ספר היובל לראש הרבנים בא"י ר' יעקב מאיר במלאת לו שמונים שנה. בעריכת ר' משה דוד גאון ור"מ לאניאדו. עם תמונות ופאקסמיליות. (164 ע') ירושלים תרצ"ו 8°

ועצער ש. צ. : וואוהין ערצעהלונג פון מ. ז. פייערבערג, אידיש ש. צ. ועצער (4 העפטע). עולם הבא און שכר ועונש, פון רמב"ם פתיחה צום פרק חלק. די טעארעטישע און פראקטישע קבלה פון גלות שפאניען ביז צו דער צייט פון בעל שם. די 13 עקרים פון אידישן דת לויט'ן רמב"ם. (2 העפטע) דער פירוש המשניות פון רמב"ם. מחיר כל חוברת Fr. 1

כתב בית ישראל ח"א על דבר שמות הפרטיים בתנ"ך מהותם והתפתחותם פשוטם ומדרשם מר' ישעיה רייכער (3, 108 ע') סעאני תרפ"ז 8° Fr. 1  
לקומים ביבליאוגרפיים מר' אברהם יערי, חוברת א' (34 ע') ירושלים תרצ"ה 8° חוברת ב' (29 ע') 4 שם תרצ"ו 8°

(2) מספרי המחבר נמצאים אחי: נרדפי זהר קבוצה לשמות ופעלים נרדפים שבוהר והתיקונים, בהשוואה להגדרותיהם של אותם הנרדפים בספרותינו העתיקה של ימי הבינים זו באלימפאר מר. תרפ"ג 8° (68 עמודים) 2 פרנק.  
(3) בן נמצא בידי ספרו של המחבר: מקרא וספרת מקראי קדש מסודרים עפ"י היסודות של תורת הפה וברור המסורה (196 ע') קלוש תרפ"ד 8° Fr. 1.50



(4) הערה לחוברת ב' עמוד 12, הדפוס העברי בלאשצוב :  
גם הספר עץ חיים סי"ל בלאשצוב תקע"ה נדפס עם שערים שונים. בידי נמצא טופס אחד וכתוב על השער: נדפס, בק"ק קארעץ שנת ולקח 11 פעם [חיים ואכל וחי לעולם] (היינו תקב"ה) אבל מספר הדפים ושמות המסדרים וכו' הכל כמו שספרם מר יערי, וגם לא נזכר אצל מייכר ברשי' רפובי קארעץ. לכן אפשר לומר בודאית שנדפס בלאשצוב, אלא ששינו את השער בהוצאת הספר.  
הוספה להוב' ב' עמוד 21 והלאה, נשים במלאכת הדפוס העברית (מדפיסות מסדרות, מ"ל ותוצאות במחברים) :

(א) האלמנה ראבינאוויץ, פאלטאווא, (ספר חובת הטהרה, מהנ"מ ישראל מאיר הכהן ז"ל מראדין, בדפוס האלמנה והאחים ראבינאוויץ. פאלטאווא תרע"ח)

(ב) פייגע שריפטגיסער, ווארשא. מסדרת-אותיות (סידרה: ש. אניסקי'ס נעזאמלע שריפטן, ווארשא 1920 — 15, 1925 חלקים בחמשה כרכים)

(ג) היה ביענעלאייזען, וויען. (הו"ל חומשים עם אור החיים, וויען. — גיוארק תרפ"ג 16 בסותפות עם ס. מריעדמאן).

(ד) רייזיל קלוגער, מבראדי, (הו"ל שו"ת שערי בנימן של חותנה הג"מ אברהם בנימן קלוגר, פעסט תרצ"ג ונוברה בהקדמה שם. בן ספר שו"ת ובחרת בחיים. פעסט תרצ"ה

- מגיד מישרים על התורה ועל מגלת רות ישעיה תהלים ומשלי מר' יוסף קארו (148 ע') פיוטרקוב תרפ"ט 4°  
Fr. 2  
מיט הנדרערט יאר צוריק שטודיען אין דעם אמאליגען אינערליכען אידישען לעבען פון יהודה עלזעט (38 ע') מאנטרעאל 1927 8°  
Fr. 1.50  
מנורת המאור מוסר וד"א מלוקט מש"ס ומדרשים מר' ישראל אלנקואה י"ל פעם ראשונה בשלמות מכת"י יחיד בעולם. עם מבוא והערות ע"י ד"ר ה. ג. ענעלאו, ארבעה חלקים נויארק תרפ"ט — חרצ"ב 8° (2100 עמודים) עם פקסמיליות מכת"י.  
Fr. 70  
מנחה לדוד קובץ מאמרים בחכמת ישראל מאת הח' אסף, בארון, בראדי, 5 דודון ועוד. מוגש ליובל השבעים של ר' דוד ילין (15, 255 ע') ירושלים תרצ"ה 8°  
מסכתות כלה והן מסכת כלה ומסכת כלה רבתי הוצאו עפ"י כת"י שונים, בלויט מבוא והערות ושנויי נוסחאות ומ"מ ע"י ד"ר מיכאל היגער 6 (344 ע') נויארק תרצ"ז 8°  
Fr. 9

- ה) לינדה ר. מילער, Mrs. Nathan I. Miller. הוטבה במחקרים, קצן הספרות העברית באמריקה. בסיועה יצאו לאור כמה וכמה ספרים, גדולים בכמות ואיכות, אוכר כאן ספרים אחרים יקרי הערך שיל' הודות תמיכתה ברות נדיבה:  
אוצר השירה והפיוט, לקסיקון השירה העברית, סאת פרופ' ישראל דיידון (עיין, עלים" שנה א' עמוד 2-4)  
מנורת המאור, ספר הענקי מהקדוש ר' ישראל אלנקוא הוצאת ד"ר ה. ג. ענעלאו (עיין להלן).  
אגרות ביאליק, בנוגע להוצאת שירי ר' שלמה בן גבירול ור' משה בן עזרא הו"ל ד"ר יוסף מרקוס (עיין, עלים" שנה ב' עמוד 54).  
גנזי שירה ופיוט, שירי קודש של ר' אלעזר הקליר מכת"י הגניזה הקהירית. י"ל ע"י הנ"ל (עיין, עלים" שנה א' עמוד 6).  
אוצר הגאונים, תשובות גאוני בבל ופירושיהם עפ"י סדר התלמוד י"ל ע"י ד"ר ב. ט. לויין, ועוד ספרים רבי הערך.  
(5) הערות אחרות לשירי אמונות שפרסם מ' ד"ר חיים בראדי, שם צד ר"ה — ר"כ: צד ר"י (5): והמת לא יברח וביתו לקבורה" לדעתי צ"ל מביתו לקבורה" צד ר"יב (9): כלי מלח תפל ויבול הר נופל" צ"ל, כלי מלח תפל" עפ"י איוב ו' ו' שם שורה 25: ,ובו עושה חברה" בראדי התקשה בבאורו ולדעתי צ"ל, וכי עושה חבורה" וידוע שבמה מפרשים פירשו, כ"י (ישע"י ג' כ"ד) מלשון, בויה" (חשוה רד"ק שם).  
ש. ה. כוק  
(6) מר ד"ר היגער מפורסם למדי בחקירותיו במקצוע התלמודי. המסכתות קטנות שהוא מוציא לאור כפעם בפעם מעומרות בהערותיו המחוכמות נתקבלו באהבה רבה וקנו להם שם בכפרותנו. המקטב הוא מניף ב"ג נפות עד שמוציא דבר מתוקן, ומוסיף עליהן מראה מקומות בהניך ש"ס מדרשים וכו'. לאיוו מכחות נספחה העתקה נכנו בלשון אנגלית צרה.

מפתח המפתחות ביבליוגרפיה של ביבליוגרפיות ישראליות, מר' שלמה  
 שונמי, (7) 9, 399, 10 ע' ירושלים תרצ"ו 8°  
 Fr. 23  
 "דער סאנוער צדיק ר' חיים האלבערשטאם" קורות ימי חייו וחיי אחדים  
 מגדולי הדור ההוא. בל' יודית. מר' יהושע ראקער. (230 ע') ווין  
 תרפ"ז 8°  
 Fr. 250  
 פולין ספורי אגדות מר' ש. י. עגנון (74 ע'). תל אביב תרפ"ה 8°  
 Fr. 1  
 פירוש המיוחס לרש"י לשאלת מטר מר' אלעזר בירבי קליר, י"ל ע"י  
 ר' א. מ. הכרמן (31 ע') ירושלים תרצ"ו 8°

אלו הספרים שפר היגער הו"ל (העומדים אצלי למכירה).  
 מסכתות דרך ארץ והן מס' דרך ארץ, פרקי בן עזאי, תוספתא דרך ארץ,  
 י"ל עפ"י כת"י שונים בלוי"ת מבוא והערות ושנויי נוסחאות ומ"מ ותרנום אנגלי  
 (440 ע') ניויורק תרצ"ה 8°  
 Fr. 9  
 מסכתות זעירות, והן מס' יראת חטא, מס' דרך ארץ וערא, מס' עריות,  
 פרק מעשים, פרק שלום פרק גדול השלום, י"ל עפ"י כת"י שונים וכו' (178 ע')  
 ניויארק תרפ"ט 8°  
 Fr. 4  
 שבע מסכתות קטנות והן מס' ספר תורה, מסכת מזוזה, מס' תפילין, מס'  
 ציצית, מס' עבדים, מס' כותיים, מס' גרים, ונלוו עליהן מס' סופרים ב' י"ל עפ"י  
 כת"י שונים וכו' ועם תרנום אנגלי (56, 87 ע') ניויארק תרצ"ה 8°  
 Fr. 5  
 מסכת שמחות ונלוו עליה מס' שמחות דר' חיה וספר חיבוב הקבר,  
 והוספות אל שבע מסכתות קטנות ואל מס' סופרים ב'. י"ל עפ"י כת"י וכו' (272 ע')  
 ניויארק תרצ"א 8°  
 Fr. 6  
 אגדות התנאים (כעין ספר עין יעקב לאגדות הש"ס) ספר ב' תוספתא עם  
 הקדמה ומפתח הענינים, ניויארק תרפ"ט 8°  
 Fr. 350  
 הלכות ואגדות, א' מסק ר' ישעיה די מראני, ארבע נוסחאות הנמ, שירת  
 של שויב, שירת על ענין השחיטה, ב' מדרשים: עקדת יצחק, מעשה דוד ואם גלית,  
 גלות שלמה, מעשה יהודית, מגילת יהודית, עשר אותות המשיח, מעשה גן עדן, פרק  
 גן עדן, מדרש לעתיד לבא, י"ל עפ"י כת"י שונים ובסופו מאמר על שריפת הסתים,  
 (184 ע') ניויארק תרצ"ה 8°  
 Fr. 5

The Jewish Utopia. (166 p.) Baltimore 1932 8°

(7) הרשימה אל הספרות היא כמפתח לפתח האוצר ובלעדי רשימה מדויקה לא  
 יבוא איש אל הספרות פנימה ומר שלמה שונמי מוסר לנו מפתח למפתחות זהב אלו,  
 למותר אך להעיר איך שנדרש זה מכבר הצורך בספר כזה לא לבד, לספק דרישת  
 קוראני בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, כי אם לכל ביבליוגרף וספרן וביחוד  
 לחכמים העוסקים באיות מקצוע של חכמת ישראל, ורוצים לעבור על כל הספרות  
 של המקצוע הזה, מעתה דבר קל הוא בשבילן לסצוא המפתחות הנחוצות, כי היא  
 ספר שמן שכל הבחינה.  
 המחבר כתלמיד בית הספר לספרנים בפרס ושפעל כמה שנים בספריות  
 גדולות באירופא ובאפריקה מצטיין בריקנות יחידה, הספר נתקבל בחוגים המעונינים.

- צבי חמד קונטרסים לחזק הדת מר' צבי ה. פריעדמאן. 8 קונטרס ג' דרושים (32 ע') ניויארק תרפ"ו 8 קונטרס ד' מכתבים מאביו של המחבר. (61 ע') שם תרפ"ו 8 קונטרס י"ג מוסר (64 ע') שם תרצ"ו. מחיר כל קונטרס Fr. 1  
צו דער געשיכטע פון יידישען בוך און דרוק אין פוילן, אין דער צווייטער העלפט פון 18-טן יארהונדערט. מאת ד"ר עמנואל רינגעלבלום (64 ע') ווילנא 1936 8  
קהלת ודער מענש און דאס בוך נעתק מחדש לשפת יודית ע"י ר' יהודה ל. זלאטניק 9 (144 ע') מאנטרעאל חש"ד (1930) 8  
קמץ גדול או קמץ? אסף מלים מיוחד לפתרון שאלה זו מר' מ. א. ויין (30 ע') וינה תרצ"ג 8  
ספר ראב"ה פסקי דינים ושו"ת מר' אליעזר ברבי יואל הלוי, י"ל ע"פ כת"י עם הנהגות ובאורים מר' אביגדור אפטוביצר, ח"ב חוברת ד' (10) (202 ע') ירושלים הוצ' מקיצי נרדמים תרצ"ה 8  
Fr. 4.50  
שו"ת אב בחכמה בענין חליצה ע"י שליח, כלאים, מסית ומדיח וכו' מר' אברהם יודעלאוויץ (128 ע') ניויארק תרפ"ו 4  
Fr. 5

בשטחה רבה, דרך אנב אציג כאן איזוה הוספות ומלואים:  
באלאבאן פראג, מאיר: צו דער געשיכטע פון יידישע דרוקערייען אין פוילן, בספרו יידן אין פוילן (ע' 237—183) ווילנע 1930.  
גאטפריעד צבי: הערות על שם הגדולים בס' לקומי צבי, פרועמישל תרס"ח 16  
דרוק דוד: די מפרשים פון דער תורה (ביבליוגרפיה ע' 351—343) ווארשא תרצ"ו.

לערנער חיים צבי: תולדות חדרקוק (נמצאים בו רשימות המדקדקים וספריהם, עמוד 1—36) וויען תרל"ו.  
צינץ דוד ל"ב: ביבליוגרפיה של ספרי ר"י אייבשיץ, בספרו גדולת יהונתן ח"ב (ע' 177—169) ווארשא (תרצ"ג ?).  
קאמעלהאר: הספרות על המדעים שבחלמוד, בספר התלמוד ומדעי החבל (עמוד קמ"ז—קכ"ה).

רינגעלבלום ד"ר עמנואל: צו דער געשיכטע פון יידישן בוך און דרוק אין פוילן אין דער צווייטער העלפט פון 18-טן י"ה, ווילנע 1936  
Flesch, Heinrich: Aus jüdischen Handschriften, in Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Cechoslov. Republik, II Jahrgang, Prag 1930 p. 185-295 (עם פאקסמיליות)

- 8) כן יש בירי: שו"ת צבי חמד (קונטרס א') ניויארק תרפ"ד 2 (72 ע'). Fr. 1  
9) עם הקדמה והערכה על הספר קהלת ומענות המבקרים, וגם אבן מנה לביבליוגרפיה של העתקות בל' יודית (המחבר מביא 25 דוגמאות מההעתקות, ומונה איה ומתי גרסו, החל ממאה המיו למח"ג עד ימינו אלה), עם חמנות המחבר ופאקסמיליות גרסו על נייר מוב ובטוב מעט.  
10) חלק הראשון, ברלין תרע"ג (468 ע').  
חלק שני ג' חוברת הראשונות ברלין תרע"ד—פ"ט (490 ע'). מחירם Fr. 16

שלחן ערוך או"ח ח"א (עד הלכות ק"ש) עם באר הגולה ובאר היטב  
וארבעה הוספות חדשות. טעם מגדים, דברי הפמ"ג בסדור נכון וקצור  
נמרץ על מקומו. מר' אליעזר דון יחיא. לקוטי מגדים, קובץ חדושי דינים  
מכמה מאות שו"ת וחדושים מראשונים ואחרונים. — סדר והנהגות הנשאל עם  
השואל, מבעל פרמ"ג עם הגהות וביאורים. — בדי השלחן, מפתח מפורט מכל  
הדינים והענינים שבכל סעיף בש"ע ובאר היטב וכו' מר' בן ציון דון יחיא 11. (318 ע')  
לוצין תרצ"ד 2

Fr. 4  
שלחן ערוך אורח חיים ה' פסח עם פי' כף החיים מלוקט מספרים  
ראשונים ואחרונים לר' יעקב חיים יצחק ברוך. (330 ע') ירושלים תרפ"ח 4  
Fr. 4  
שלחן ערוך יורה דעה ה' מקוואות עם פי' דרכי תשובה לר' חיים אלעזר  
שפירא 88 (ע') מונקאטש תרצ"ד 2  
Fr. 3  
שמונה פרקים להרמב"ם עם באור בצירוף הקדמת ר"ש אבן תבון 35 (ע')  
ברלין תרפ"ז 16

Fr. 1.50  
שנים אוחזין במלית זה הגוף והנשמה, דרושי קבלה ורמזים. מר' בנימן  
זאב ראזנאף 340 (ע') ניוארק תר"צ 8

Fr. 3  
שניאור זקש (תקע"ו — תרנ"ב) רשימת ספריו הוצאותיו מאמריו וכו'  
מר' ש. ב. שווארצבערג 76 (ע') וויען תר"צ 8  
Fr. 3  
תורת השחיטה והבדיקה ספר שמושי במקצוע ההוראה עם ציורים  
מאיברים הפנימיים של הבהמה, מר' שמחה מאלין 135 (ע'), ביאליסטוק  
תרצ"ה 8

Fr. 3.50  
תורת שמעון עה"ת ומועדים ותהלים, מר' שמעון אדמו"ר מעריסלוב.  
ובסופו סי' תולדות בנימן תולדות ר' בנימן אדמו"ר מואלאוויץ מ"מ.  
(48, 8 ע') מונקאטש תר"צ-צ"ד 8

Fr. 1  
התמים קובץ לתורה וחסידות י"ל מזמן לזמן ע"י איגוד תלמידי התמימים  
(ליבאוויטש). חוברת ב' 136 (ע') עם פקסמיליות מכת"י. 12) ווארשא תרצ"ו 8  
Fr. 1  
תרגומנא לחקרי התרגומים אשר על התנ"ך, השואותיהם ושינוייהם  
מהעברי. וע"ר התרגומים בהתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשים, מר' דוד גאלאמב.  
ח"ב 13) על שמות (700 ע') ווארשא תרצ"ו 8

Fr. 10

(11) ספר יקר ונחוק לזמרי תורה ושוחריה, נרשם בהדור מצוין.

(12) ח"א נרשם בעמוד 56.

(13) ח"א וח"ג נרשמו ב"עלים" שנה א' עמוד 100.

# JUDAICA-NEUERSCHEINUNGEN



- Cohen, Prof. Dr. B., Mishna and Tosefta, part. I. Shabbat.  
 (IV, 160 p.) New York 1935 8° . . . . . 7.50
- Fischel, W., The Origin of Banking in Mediaeval Islam:  
 A contribution to the economic history of the Jews  
 of Baghdad in the tenth century. (49 p.) Harrford  
 1933 8° . . . . . 2.50
- Gandz, S., Hebrew Numerals. (S.-A., 68 p.) New York  
 1933 8° . . . . . 3.-
- Studies in History of Mathematics from Hebrew  
 an Arabic sources. (30 p.) Cincinnati 1928 8° . . . 1.50
- The Origin of the Gnomon or the Gnomon in  
 Hebrew Literature. 38 p.) New York 1931 8° . . 1.50
- Goldberg, O., Maimonides Kritik der jüdischen Glaubens-  
 lehre. (119 p.) Wien 1935 8° . . . . . 6.-
- Huflème Centnaire de Maimonide, 4895–5695 (1135–1935)  
 mit Artikeln in ital., französischer, jiddischer, hebr.  
 und arabischer Sprache. (148 p. darunter viele  
 Facsimilien) Alexandrie 1935–5696 8° . . . . . 4.-
- Knöbl, S., Rambam (Maimonides). Eine Biographie.  
 (32 p.) Wien 1935 16° . . . . . 1.-
- Maarsen, I., Maimonides speekt. (20 p.) Den Haag 5695–1935 8° . . .
- Maimonides, Syntese van geloof en wetenschap.  
 (38 p.) Amsterdam 1935 8° . . . . . —.-
- Ornsteln, Dr. J., Moses Maimonides, sein Leben u. Schaffen.  
 (59 p.) Wien (1935) 8° . . . . . 1.50
- Waxman, M., Maimonides as a Dogmatist. (22 p.) 1935 8° . . . —.-



Zu beziehen durch

**BUCHHANDLUNG DAVID FRÄNKEL**

**Wien II, Taborstrasse 24a**



(Preise in Schweizer Franken)



# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter  
herausgegeben von

|| With the Assistance of Renowned  
Scholars Edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

---

---

Jahrgang II, Heft III — IV

August 1936

---

---

## Inhalt:

Dr. S. Bernstein: Ungedruckte Pijjutim aus Spanien.

Dr. M. Higger: Fragmente kleiner Midraschim.

A. M. Habermann: Der Drucker Abraham Conat und seine Typen.

N. S. Libowitz: Bezeichnungen für Bibliotheken und Kataloge.

Dr. I. Elfenbein: Hakafoth um den Gerisim oder um den Ölberg?

D. Fränkel: Eine Verschiedenheit des Druckes in den Exemplaren des Schaare Dura, Konstantinopel 1553.

Neuerscheinungen.

---

Abonnementspreis: jährl. 4 Schw. Fr. (Dollar 1.25)

Preis pro Heft 1 Schweizer Frank (Dollar 0.32)

---

Preis der Doppelnummer 2 Schweizer Frank (Dollar 0.64)

---

---

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 — Berlin 153425 — Warschau 191.792

# ערים

## לביבליוגרפיה וקורות ישראל

י"ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

תמוז תרצ"ז

שנה שלישית, חוברת א'

### התוכן:

פרופ. ד"ר גיורא קיש: הספרות האשכנזית בתרגום עברי.

ד"ר מיכאל הינער: חופת אליהו ב"דקוט ת"ת לר' יעקב  
בר' חננאל סקלי.

הרב ד"ר זכרי' שווארץ: נסיון הקולמוס.

דוד פרענקיל: הרופא והמדפיס ר' יעקב בן דוד מרקריאה,  
מלואים לתולדותיו.

פרופ. ד"ר אברהם מרמורשטיין: מאמרים שונים.

ספרים חדשים.

ד"ר שמעון ברנשטיין: דיואן של שלמה בן משולם דאפיירה,  
עם מבוא.

חוברת זו מכילה 84 עמודים.

מחיר החוברת 50 סנמ, החתימה לשנה 2 דולר

הכתבת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)

## מודעה מאת המערכת.

מפני סבות טכניות היה עכוב בהוצאת חוברת זו. חוברת הבאה של ה"עלים" תופיע במועדה, אי"ה בחודש תשרי תרצ"ח.  
המשך הדיואן של שלמה בן משולם דאפיירה יודפס בחוברות הבאות עד שיהיה לספר שלם.

נבקש מאת האנשים שקבלו את ה"עלים" ולא שלמו עדיין את דמי החתימה, שיסלקו את חובותיהם במוקדם.  
מאת המחברים והמ"ד נבקש, שיואילו לכבדנו בספריהם שיול  
למען הזכירם בעתוננו ולהעיר עליהם את קהל הקוראים.



Wegen technischer Schwierigkeiten ist eine Verzögerung dieser Nummer eingetreten. Die nächste Nummer der »Alim« erscheint im September 1937.

Der Diwan des Salomo Dafiera wird in den nächsten Nummern fortgesetzt werden.

Wir bitten, die noch unbeglichenen Abonnements-Beträge umgehend einzusenden.

Die P. T. Verfasser und Verleger werden höfl. ersucht, uns Freiexemplare ihrer neuerscheinenden Werke zukommen zu lassen, damit wir dieselben in unserer Zeitschrift anführen können.

Die Redaktion.

Copyright 1937, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למ"ד

## עלִים

לביבליאוגרפיה וקורות ישראל

העורך והמזל דוד פרענקל, וינה

גויא קיש

## הספרות האשכנזית בתרגום עברי.

ההשקפה היסודית שנשתרשה באומה הישראלית תמיד, במשך ימי התפתחותה ההסטורית, להביא לקראת מדע-הוקרה לבורות-בו, יעדה את היהודים מזמן הקדום של ימי הבינים למתוקי התרבות בין המזרח והמערב, על מקצועות רוחניים ומדעיים חשובים. לכן בצדק קראו את עם ישראל עם התורה והספר.

היהודים חיו, ביחוד בזמן הקדום של ימי הבינים, היחידים שהצטיינו בדיעת לשונות מפני שתי סבות. האחת שברשותם היו הכתבי קדש, התנ"ך, ספר הראשון שנעשה ל"פוליגלוט" כלומר שתורגם להרבה לשונות. והשנית מצב הגלות שלהם הכריחם להכיר לשונות העמים אשר בקרבם ישבו, מפני זה הרבו לתרגם ספרי העמים לעברית, ומעברית לשפות אחרות. ע"ז עזרו פעמים רבות להפצת הספרות (שכיום נעשה חומר לחקירה הסטורית בכל ענפי המדע).

כנראה היו היהודים הראשונים, שהתאמצו לסגל להם בכל מקום ובלי מניעה את רכושם הרוחני של העמים (1). זה הנמוק המקורי שהיהודים העשירו את התרבות בנכסית-תרגום והיותם מסוגלים לתרגום.

היהודים הכניסו עוד בימים קדמונים מיטב הספרות, מכל המקצועות והלשונות, לספרות העברית. כן תרגמו את הספרות הקלסית של היוונים והרומים, ספרי הרופאים הערבים, וכתבי הפילוסופים בני דורם, לעברית. וזה הועיל הרבה לחלופים רוחניים בין העמים. כמו שגדולה היתה ההשפעה התרבותית הערבית על היהודים, כנודע, והפעלת-גומלין של ההשכלה היהודית והערבית בכתב בשפה וביצירה, כן השפיעו היהודים על העולם הנוצרי בארצות המערב. על גודל השתתפות היהודית בספרות הנוצרים ע"י תרגומים של ספרי פילוסופיה, רפואה וחשבון, הראה בפרטות שטינשניידר בספרו Die hebräischen Übersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher (חתרגומים העברים של ימי הבינים והיהודים בתור מתרגמים) (2).

1) השוה מ. גסטר, פתח דבר ל Ma'assebuch שהזל יעקב טייטלס, ברלין 1933 ע' XII.

2) ברלין 1893. עיין גם שטינשניידר Die europäische Uebersetzungen aus dem Arabischen bis Mitte des 17. Jahrhunderts Sitzungsberichte der

בספר הענקי הזה (שנכתר בפרס מהאקדמיה הצרפתית) יצר אבי חכמת הביבליוגרפיה הישראלית, תאור מקיף ומגוון ממפעל הישראלי על שדה התרבות הזאת. ועל יסודותיו נשענות כל החקירות האחרונות על הנושא הזה.

הספרות העברית קלטה ע"י תרגומים ספריהם של אריסטו, אפלטון, אבוקרט, גלן, טומאס מאקיניו וריימונדוס לולוס. בדרך הזה תוכו היהודים בימי הביניים, קודם כל ידיעות הפילוסופיה והטבע של חכמי יון וערב, לארצות המערב. ביחוד התענינו בפילוסופיא של ימי הביניים שנתחברה בלי רומי.

לעמית זה לא תורגמו לעברית ספריהם של האשכנזים (הגרמנים) רק מעט מוציר. וגם זה המעט נעשה ברובו ע"י יהודים תושבי ארצות אחרות. כן תורגמו כמה מספרי הפילוסוף האשכנזי אלברטוס מגנוס (3) רק ע"י יהודים תושבי איטליא וספרד. הפעולה התרגומית של יהודי אשכנז מועטת וחסכנית היא (4). בספרו הנזכר של שטיינשניידר, אודות התרגומים העברים של ימי הביניים, המחזיק 1100 עמודים, נמנו כל התרגומים האשכנזים בשורות מעטות שאינן ממלאות אפילו חצי עמוד.

סבות הרבה הביאו לידי כך. קודם כל צריך לדעת כי בימי הביניים וזמן רב אחריהם לא עסקו באירוסא התיכונה ובאשכנז בחכמת הרפואה (אשר אליה שאפו היהודים ביחוד) רק מעט באופן עיוני (5).

הספרות של אבירי-החצר ואזרחי העיר (שהכניסה אליה סגורה היתה ליהודים) לא יכלה ג"כ להשפיע עליהם. הספרות העממית של שירי זמרה ושירי אהבה (Meister- und Minnesang) היתה רחוקה מרוח היהדות (6).

Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch historische Klasse, CXLIX, Wien 1904 und CLI, wien 1905.

(3) עיין בפרטור אצל שטיינשניידר Die hebr. Uebersetzungen des Mittelalters I, pp. 465 f. § 277 (שחורגם לעברית במאה המ"ו בשם, אוצר העניינים) כאלו הוא פרי עטו של אלברטוס מגנוס, אכן בעת פפורסם שהוא איננו מחברו האמתי רק Orlamünde חברו. השוה מאמרו של מ. גרבטן Albert der Grosse בתוך Die Religion in Geschichte und Gegenwart I, 2. Auflage Tübingen 1927, p. 188.

(4) השוה שטיינשניידר Zur Quellenkunde für Geschichte der Juden in Die hebr. Uebersetzungen Geigers Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland II. 1888 p. 151; des Mittelalters I, pp. XX — XXI; בספרו גי'טמן Geschichte des Erziehungswesens und der Kultur der Juden in Deutschland während des XIV und XV Jahrhunderts, Wien 1888, p. 198; גוירא קיש Die Prager Universität und die Juden, 1348 — 1838. Mährisch-Ostau p. 19 1935 על התרגומים האיריים מספרות הגרמניה השוה; יעקב מייטליס Das Ma'assebuch, seine Entstehung und Quellengeschichte, Berlin 1933, p. 4

Anmerkung 2.

(5) ג. קיש בספרו הנ"ל, ע' 19.

(6) השוה שטיינשניידר בספרו הנ"ל ע' XXI; וביתור שט. Ueber die

היוצא מן הכלל היחיד, יהודי אחד משורר אהבה זיסקינד מטרימברג (7) רק מאשר ומאמת את השערתנו, כי לכל כלל יש יוצא מן הכלל.

בתור סבה נוספת בא המצב החברתי והכלכלי הרע של היהודים באשכנז בימי מסעי הצלב (ביחוד מאמצע המאה הי"ד). הרדיפות והגרושים המרובים לא אפשרו – בלתי ספק – לעבוד במקום אחד במנוחה.

כאשר הוכיח כבר בצדק הרופא דון מאיר אלגודץ (שחי סביב למאה הי"ד) המתרגם הנודע של אריסטו, הוואה את המנוחה בתור תנאי ראשון והכרחי להוציא אל הפועל תרגום טוב (8).

וגם זה היה אחד הגורמים שמנעו מתרגומים מפני שספרים אשר לא נתחברו או לא נדפסו בלשון הקודש, ואפילו אלה שהיו בעברית רק תכנם לא היה תורגמתי למודי, נפסלו מלבוא בקהל, ע"י ראשי ישראל. המצב הזה היה שורר עד אמצע המאה הי"ח (9). אם גם מקצת מספרות האשכנזית חדרה לתוך המעשה בוך" (10) היהודי במאה הט"ו, "המעין המתנבר של המספר היהודי", הרי מטרת הספר היה ג"כ להרחיק היהודים מספרות האשכנזית המקורית (11).

אחר מעוט התרגומים של מאה הט"ו והי"ז, חל בכוון זה שינוי מוחלט באשכנז בזמן ההשכלה. משאת נפש של המשכילים ליצור אחד במחשבה היהודית ותרבות האשכנזית, הביאה קודם-כל להחדרת השפה והספרות האשכנזית אל חוגי היהודים. אנב טפוסים הוא, שמנדלזון הדפיס את תרגומו התנכ"י שהוא בלשון גרמנית צחה, באותיות עבריות. הוא ידע שזהו המפתח היחיד, לפתוח דלתות ה"גיתור" (12). מאז מתחלת תקופה תרגומית חדשה. המשכילים רוצים לרומם את רוח בני עמם להבין ביקר היופי והנועם של הספרות האשכנזית. "תלמיד מנדלזון שתלו על אדמה עברית שירי זמרה (של הגרורן והלר), שירי שבח ותהלה (קלייסט), שירי שאנן (גסנר), שירי הסתכלות (לסינג), שירי משל (גלרט), שירי הגיון ודגש (במלר), ואגרות מוסר (של דוש). בכונה לעורר הפיטנות האשכנזית בפי היהודים" (13).

ברם עם השתוות היהודים לאשכנזים בשפה ובדרכי חייהם (ביחוד אחרי שורר הוכיות שלהם) שלה שאפו המשכילים, שמוש וידיעת השפה העברית חזרה יותר ויותר אחורנית (14). ההשתמשות בה במסחר אפילו בין יהודים ליהודים

Archiv für Literaturgeschichte, II, Berlin 1872 בתוך Volksliteratur der Juden, pp. 11 f.

(7) השוה Jüdisches Lexikon כרך חמישי, ברלין 1930, ע' 785 והלאה, עם הביבליוגרפיה (המקורים).

(8) שם, Die hebr. Uebersetzungen I, p. 210 § 110.

(9) ג. קיש, בספרו הניל ע' 7 - 6.

(10) עיין מיימלים Ma'assebuch ברלין 1933.

(11) עיין שם Die Volksliteratur ע' 20; מיימלים שם ע' 6.

(12) גסנר, פתח דבר ל Ma'assebuch הניל ע' 10.

(13) שם Ueber die Volksliteratur der Juden ע' 21.

(14) השוה: אליה הורוויץ Wie das Hebräische in Berlin verfiel בתוך

Jüdische Rundschau שנה מ' 1935 גליון 83 ע' 9 והלאה.

נגדרה ע"י חוקים ומשפטים שונים. כן גזרה הממשלה שהשטרות והניירות של הסוחרים יכתבו רק בשפה חיה מדברת ולתעודות העבריות לא יהיה כל ערך בבתי דינים 15). מעוט השמוש של שפה העברית באירופה התיכונה גרם כמובן שלא יהיה צורך ודרישה בתרגומים עבריים. רק ברוסיה וחבלי פולניא הקדומה עדיין נמשך השמוש. מיטב הספרים האשכנזים (של יהודים ושל אינם יהודים) תורגמו לעברית ויהודית. מפני שבאשכנז עמדה העריסה של תנועת ההשכלה ומנהיגיה היו נושאי התרבות, יהודית ואשכנזית, ניתן לספרות האשכנזית משפט הקדימה.

דחיפה עזה ניתנה לספרות תרגומית עברית מזמן התגשמות הרעיון הציוני. השפה העברית, שנחשבה באירופא התיכונה והמערבה למתה, נתעוררה ונתרחבה באופן כבירי. עם התחלת הישוב החדש בארץ, היא נעשתה שפה חיה ומדוברת, השלטת בכל ענפי החיים. במשך הימים נעשתה לשפת-הלמודים בכל בתי הספר, החל מבית ספר עממי עד בית ספר הגבוה (המכללה). כיום היא גם ארת השפות הממשלתיות. ובארץ יש אנשים וחבורות הדואגים להשלטת השפה העברית בכל האפשר. ואין פלא שכעת אין יכולים להסתפק בספרות היפה והמדעית העברית 16) המקורית בלבד. כמו כל ספרותות שבעולם היא מחפשת לקלוט פעולות חשובות מעמים ומלשונות אחרים. במשך חצי האחרון של המאה הי"ט ושליש הראשון של המאה הנוכחית, הספרות האשכנזית תופסת מקום בראש כל הספרים שתורגמו לעברית. משום ספרות אחרת לא תורגם כ"כ כמו מן האשכנזית. אחריה תבא במרחק מקפרי גדול, הספרות האנגלית והצרפתית. ואחר כך הספרות הרוסית, הפולנית, האיטלקית והספרדית.

תעודה חשובה תהיה לתאר באופן מוגרפי התחלת והתפתחות ספרות

- 15) בחוקי האמנציפציה באוסטריה ואשכנז, הרחקת שפת עבר מן החיים תופס מקום חשוב. כתנאי קודם למעשה הונהג עוד לפני נתינת שוויוניות ליהודים. שבעריכת נקסאות שלהם, וחתומותיהם על תעודות רשמיות ישתמשו בשפה אשכנזית (או בשפה חיה אחרת) ובכתב אשכנזי או רוסי. בן הונהג גם בחוקי-הסבלנות (Toleranzgesetzgebung) של קיסר יוסף השני 1781 ובסקודה הפרוסית 118 למרץ 1812 בנדון האורחיות של היהודים בפרוסיה. השוה: ל. וינר Zur Geschichte der Jahrbuch der Gesellschaft für die Toleranz in den Sudetenländer Geschichte der Juden in der Cechoslovakischen Republik, V, 1933, pp. 231 ff. וגם Jsmar Freund, Die Emanzipation der Juden in Preussen, Berlin 1912, pp. 49, 52, 132, 181. Das österreichische Hofkanzlei-Dekret vom 22. Oktober 1814, Justizgesetzsammlung № 1106 וישם נאמר כי כל דבר כתוב בלשון או בכתב עברי לא יהיה לו תוקף חוקי. וגם Oesterreichisches Hofdekret vom 19. Februar 1846 Justizgesetzsammlung № 938. על שטרות שנכתבו בשפת המדינה, יחשבו כסימנא בעלמא. וגם Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für das Kaisertum Oesterreich vom 1. Juni 1811, bearbeitet von Josef Freiherrn von Schey, 18. Auflage, Wien 1917, zu § 580. 16) על הפרובלימה: יהודי אשכנז וספרות עברית השוה: פ. מ. פרנקל
- בחיך Jüdische Rundschau שנה מ' 1935, גליון 81-82 ע' 18.

התרגומית, המודרנית העברית. להתחקת על שרשם, לבדק החמר והנושא שבחרו בהסתכלות פסיכולוגית בלשונית וחברתית. כבר הוכיח שטיינשניידר בספרו (17) שהעברית של המתרגמים פתחה תקופה נכבדה בתולדות השפה העברית החדשה. המתרגמים יצרו בטוים חדשים ויפים יותר משל הפייטנים, שגם הם שפרו ותקנו הלשון רק באופן מיוחד. אחר שטיינשניידר, כמדומני, לא התעסקו יותר עם שאלות המדעיות של התרגומים, בעמקות כזו. ועד היום לא נעשתה עבודה שלמה ומקפת על הנושא הזה.

באנציקלופדיות ישראליות אחדות, הוקדשו מאמרים על נושא האמור. יצחק ברודס כתב מאמר חשוב על זה הענין ב *Jewish Encyclopedia* בשם *Translations* (תרגומים). במאמרו נרשמו כל הספרים שתורגמו לעברית עד שנת 1907 (18). דובער וואכשטיין, ההיסטוריון והביבליוגרף המפורסם שמת לפני שנתים, פרסם להזדמנות מלאת שבעים וחמש שנה למות היינה, ביבליוגרפיה שלמה של תרגומים העבריים מספריו ושיריו (19).

אמנם ראוי לתודה ולהכרת טובה ד"ר ישראל שפירא מנהל מחלקת האוריינטלית של ספריית הקונגרס בוינגטון, שהוציא לאור ספר מיוחד, "אוצר תרגומים העבריים מספרות הגרמנית" (20). ביבליוגרפיה זו נוחתת לנו חומר נפלא לתולדות הספרות התרגומית ממאה הי"ט והכ". אעפ"י שהמחבר מסתפק רק במניי שמות הסופרים והספרים בלבד, מבלי לעבד את החומר המדעי שנקבץ על ידו. המחבר חשך את דבריו לגמרי, אף לא כתב מבוא מפורט (21). הביבליוגרפיה רושמת בסך הכל 234 מחברים אשכנזים שמהם תורגמו הספרים

(17) שם' Die hebr. Uebersetzungen I, p. XVIII.

(18) *Jewish Encyclopedia* XII, New York 1907, pp. 220-229.

(19) Bernhard Wachstein, *Bibliographisches zu Heinrich Heines* 75. Todestag (16. Februar 1931) Wien 1931. Sonderabdruck aus „Menorah“ IX, Wien 1931; מלואים לביבליוגרפיה זו ע"י יצחק ריבקינד ב„הדואר“ כרך י"ב, ניויארק 1932, גליון כ"ב ע' 356. הינה בעברית.

(20) ניויארק 1934. ובשנת 1929 חיבר ביבליוגרפיה כזו על תרגומים עבריים מספרות

האנגלית: Israel Shapiro, *Bibliography of Hebrew Translations of English Works* in „Studies in Jewish Bibliography and Related Subjects in Memory of Abraham Solomon Freidus“, New York 1929, pp. 182-218.

(21) יש לי עוד להעיר על לקויים אחדים שבספרו, שיהי' לתקן בהוצאה שניה אם תצא לאור. לא ארע טרוע חסרים לפעמים שמות הספרים במקורם האשכנזי, ומרוע. לא כתב אצל כל המחברים שנת לידתם (ומותם), כמו שהשכיל לעשות אצל הרבה מהם. צריך היה להעיר על הוצאות הראשונות מכל הספרים, גם יש להרגיש חוסר מספרים אצל שמות המחברים לחור, ואצל שמות ספרים המתורגמים לחור (באותיות קטנות טאלו הראשונות) כדי לרעת מנינם. כן היה מן הצורך ליתן בסוף הספר מפתח המתרגמים במקום מפתח המחברים שהוא מיותר לגמרי, היות שהספר עצמו מסודר עפ"י א"ב המחברים, אף זאת ברשימת תרגומים עבריים מספרות האנגלית *Bibliography of Hebrew Translations of English Works* מעיר המחבר

לעברית במשך שנות 1807—1934, מהם מאה ושלושים ושלושה מחברים יהודים ומאה ואחד אינם יהודים. הרבה ספרי תרגומים שייכים לספרות היפה, החלק הארי נוטלים ספרי מדע.

המחבר הביא ברשימתו רק אלו שהופיעו בתבנית ספר. ממאספים וכתבי עת רשם אך ורק עבודות מקיפות ורבי-הכמות. תרגומים מספרי מחברים בלתי ידועים, מאמרים קטנים וכן שירים בודדים לא רשם. התרגום היותר עתיק מן התרגומים שמזכיר בספרו הוא: פֶּדְאן („הוא ספר השארת הנפש“) מאת מנדלזון, שהוצאה האשכנזית המקורית נדפסה בשנת 1767, והתרגום העברי ראה אור כעבור עשרים שנה בברלין 1787 ועוד מהדורות עבריות הופיעו בשנת 1789 בברין, 1860 ביוהניסבורג ובשנת 1882 בוורשה). בין התרגומים העבריים הראשונים, שהוצאו לאור במאה הי"ט, יחשבו ספר „מות אדם“ לפרידריך קלופשטוק, שהופיע בפראג 1817; „ראבינואהן“ של י. היינריך פֶּמֶפה, שתרגומו י"ל בשנת 1824 בברסלוי. מספרות היפה תורגמו ומתרגמים קודם כל ספרים עם תוכן הנוגע לישראל ודרכי חייהם. כמו ספרי: לודביג פֶּרְנַה, לודביג אויגוסט פֶּרְנַקל, פֶּרְנַקל אוירבך, שלמה כהן, ליאופולד קומפרט ומרכוס לֶצַהמֶן. מהחדשים תורגמו ביחוד: קָרֶל א. פרנציוז, יעקב וֶסֶרמן, מֶכס ברוד, ליאון פויכטוֹנֶגר, פֶּרְנַץ נֶרֶץ.

תרגומי היינה נתרבו בסוף המאה הי"ט (22). ההשכלה הקודמת אשר שאפה ליופי והמוסרי כאחד, לא מצאה ענין מיוחד בספרי היינה ולא השתדלה להכניסם לזכרם הספרות העברית. המשכילים בכרו איפוא השירה הדידאקטית או ספרים כאלה שיש להם שיח ושיג עם מצב היהודים והלך רוחם. אפילו השיר „שבת המלכה“ אשר בו תיאר היינה את השבת בגאונות יתירה ובאמנות גדולה וראה בה סוד קיום האומה בזמנים קשים, לא מצא אז שום גואל עברי. לאנשים הרציניים אשר היו מושרשים ב„גיתו“ שירת היינה לא נעם לחכם. אולי גם הקושי לתרגמו ולמצוא לשיריו הלבוש העברי היה אחת הסיבות שמנעה את תרגומו. מן המשוררים אינם יהודים בכרו מטעמים הנזכרים את לסינג אשר הוקיר את היהודים ורחש להם כבוד. ואחריו שילר וגתה. הדרמות של לסינג „היהודים ונתן החכם“ תורגמו כמה פעמים לעברית. משילר רוב הדרמות, מִגֶּתָה תורגמו: „פויסט“, „איפגניה“, „טורקבטו טסו“, „יסורי ורטור הצעיר“, „הרמן ודורותיאה“. עד כמה גדול הד שירת שילר וגתה מעידה העובדה שספרות פרודית יהודית שלמה

בעצמו (ע' 183) שרשם רק הספרים שנמצאו בספריית הקונגרס בווינא, אבל כאן חסרה הורעה זו, מכאן יש להסיק כי רשימה זו כוללת כל התרגומים. מסופקני אם הרשימה שלמה, אך כבון זה אין בירי לדון מפני שלא עברתי בעין-בקורת על רשימה זו מאס פאי.

(22) על תרגומי היינה Bernhard Wachstein, Bibliographisches zu Heinrich Helnes 75. Todestag, (לעיל הערה 19), מר שפירא אינו מזכיר ביבליוגרפיה זו, ראה גם ש. מייזלש: Heine im Hebräischen, Jüdische Rundschau XLI, 1926,

נוצרה עליהם (23). אבל לא רק ספריהם של סופרי המופת (הקלסיקים) שנזכרו, אלא גם היצירות החשובות, כמעט מכל גדולי המשוררים האשכנזים אפשר לקרוא כיום בעברית. מובן מאליו, שספרות המנהיגים ונושאי דגל הציונות, הראשונים פינסקר, הרצל, נורדוי נכלעו תיכף בהופעתם לתוך הספרות העברית.

וכן היה גורל הספרים הכבירים בשם המדע־היהדות, שעריטתם עמדה באשכנז, גם הם תורגמו במהירות לעברית. אזכיר כאן היותר חשובים: גרץ „תולדות היהודים“, שמשון רפאל הירש „מכתבים על היהדות“, גידמן „התורה והחיים בארצות המערב בימי הביניים“, קרפלס „תולדות ספרות ישראל“, קרנ „חיי היהודים הכלכליים והחברתיים“, אלבוגן „תולדות התפלה והעבודה בישראל“. לבד אלו הופיעו עוד ספרים אחרים ממדע־היהדות, בעברית. רק מספרי צונץ, שטיינשניידר, שטיינטל וקויפמן, תורגמו לפי הערך חלק קטן מספריהם החשובים.

מספריהם של מחברים יהודים, עם תוכן מדע־כללי, שתורגמו לעברית כדאי להזכיר: כהן־לסר „החימיה בחיי יום יום“; גומפרץ „חכמי יון“; ירוולס „מבוא לתורת הפילוסופיה“. — גם רוב הפילוסופים האשכנזים הגדולים, ספריהם תורגמו לעברית, לייבניץ, קרדר, קנט (בקור התבונה הזכה, הנחת יסוד למטפיסיקה של המדות, השלום הנצחי), פיכטה, ניצשה (כה אמר זרטוסטרא), נוסף לזה המבוא לתולדות הפילוסופיה החדשה של קינו פִישר, Charakterbegriff und Charaktererziehung (מושג וחינוך באופי) של קרשנשטיינר ועוד הרבה ספרים ממדע־התבל, שאם באנו לפרש כולם, יֵצֶשׂה המאמר לביבליוגרפיה בפני עצמה. יזכרו רק עוד ספרים אחדים שלא יעלה על הדעת שגם הם כבר נתפרסמו בעברית, והם: קניגה „מהלכים עם אנשים“, פסטלוצי „כיצד גרטרוד מלמדת את בניה“, ברעהם „תולדות בעלי חיים“, פרידלנדר „ימים מקדם“ (החיים ברומה העתיקה). אם נסקור על מקומות ההופעה של התרגומים העבריים נראה, שפעולת התרגום מוצאה מאשכנז ואוסטריה, ובחצי השני של המאה הייט בעיקר ברוסיה ופולניא. כעת מרכז התרגומים הוא ארץ ישראל.

הדורות הבאים אינם עונדים עטרה לראשי המתרגמים, ולפעמים גם שמותיהם לא יזכרו, אעפ״י שהם מפיצי אור ודעת וגם מחדשי הלשון ומדע העברית החדשה. ביניהם היו אנשים ששמותיהם צריכים להיות חרותים באותיות זהב בקורות וספרות ישראל. כמו: דוד זאמושטש, מאיר הלוי לעטעריס, שפ״ר ונחום סוקולוב.

ברשימות האמורות נגעתי רק בקצה המטה של הנושא החשוב ורב הענין הזה. והנן רחוקות מאד מחקירה שלמה ומקפת. אך אם ימצא מי שהוא שילך בעקבותי וישלים מה שחסרתי, אזי שורותי אלו יגיעו אל מטרתן, והיה זה שכרי.



## חופת אליהו ב"לקוט תלמוד תורה" לר' יעקב בר' חננאל סקילי.

ר' יעקב סקילי, בעל "לקוט תלמוד תורה" חי בסוף מאה הראשונה לא"ף השני (במאה י"ד לסת"נ) בארצות המזרח (לפי עדות עצמו בהקדמתו להילקוט הנ"ל). הוא היה משתמש בהרבה מקורות, וביניהם חופת אליהו. ראה מאמרו של ד"ר ש"א פאונאנסקי: "על דבר הילקוט ת"ת לר' יעקב בר' חננאל סקילי" (הצופה מארץ הגר, ח"ג, צד 1—22; 97—98); ומאמרו של מורי הפרופ' ר' לוי גינצבורג: "חדשים יבקר (הצופה ח"ד, צד 26—36; 98).

החכמים פאונאנסקי וגינצבורג מדברים שם באריכות על טיבו של החופת אליהו; על הראשונים שמביאים מאמרים ממנו; ועל היחס שבין החופת אליהו והמדרש אגדת בראשית (הצופה, ח"ג, צד 10—12; 98; ח"ד, צד 26—31; 98). ולפי דעתו של דר. גינצבורג, ר' יעקב סקילי קרא בשם חופת אליהו למדרש אגדת בראשית (הצופה, ח"ד, צד 31). פרופ' גינצבורג בא למסקנה זו משום שהמאמרים המובאים ע"י פאונאנסקי מכ"י ילקוט ת"ת שלו, נמצאים ג"כ בפרק ראשון של אגדת בראשית, כ"י אכספרד, המובא במבוא לאגדת בראשית הוצ' ר"ש באבער. אבל פאונאנסקי מזכיר שם רק דוגמאות אחדות ממאמרי חופת אליהו שבילקוט ת"ת. ובין המאמרים שהנני מביא כאן, יש מאמרים אחדים שאינם באגדת בראשית הנדפס, ולא בפרק כ"י אכספרד.

רצוני במאמר זה להביא כל המאמרים של חופת אליהו המובאים בכתב-יד ילקוט תלמוד תורה שבספריה דביהמ"ד לרבנים בנויארק, ולרמוז על מקוריהם במדרשים ובשאר ספרי חז"ל — וביחוד על מקורי המאמרים שאינם מובאים בהצופה הנ"ל ע"י פאונאנסקי.

א. שלשה עשר בני אדם יצאו מהולין ואלו הן שת וכו', בויברא אליהם את האדם, שת מנין, שני וילד ברמותו בצלמו, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד י"ז ב'). ראה הצופה הנ"ל, ח"ג, צד 11.

ב. ויהיו כל ימי אדם אשר חי וגו', שמעתי מפי הראשונים ששנותיו של אדם אלף שנים, שבעים מהם להיכן הלכו, א"ר ינאי בא וראה ושמע דברי הגדה שמושכין לבו של אדם כמים, א"ל ומה, כך שמעתי ששנותיו של אדם הראשון אלף שנים, ובשעה שברא הב"ה אדם העביר לפניו כל הדורות שהם עתידין לחיות, לקראת שם לכל אחד ואחד מהם, כיון שהגיע למולו של דוד, וראה שהוא משורר מזמר ומשבח כל מיני תשבחות, וראה יופיו ומלכותו חמוד ונאה, והיו לו חקוקים שלש שעות לחייו, אמר אדם הראשון לפני הב"ה רשל"ע היש תקנה לזה, א"ל הן, אמ' לפני רשל"ע כמה ימי חיי, א"ל אלף שנים, א"ל שבעים מהם יהיו לזה במולו, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד י"ז ב').

השוה הצופה הנ"ל, צד 11; 98; זוהר, לך, צ"א ב'; וישלח קס"ח א'.  
ג. ויחי שת וגו', למה נקרא שמו שת לפי שנשתל תחת הבל, ואחריו אנוש, ולמה נקרא שמו אנוש, שנולד בדור אנוש, ואחריו קינן, לפי שקינן לדורו רע, והטעה אותם, ואחריו מהללאל, לפי שהוא חזר בתשובה, והתחיל להלל אל, ואחריו

ייר, לפי שבימיו ירדו דורו למדרגה התחתונה, ואחריו חנוך, לפי שהוא הלך בדרכי שמים, ועליו אמ' הכתי' אשרי תבחר ותקרב וגו', וכשהוא או' ויתהלך חנוך את האלהים וגו' מלמד שלקחו וגו', חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד י"ו ב'). מאמר זה מובא בשנויים בכ"י אכספרד של אגדת בראשית (ר"ש באבער, מבוא לאגדת בראשית, צד XXXVII—XXXVIII).

ד. ויהיו כל ימי מתושלח וגו', מתושלח צדיק גמור היה, ולמה נקרא שמו מתושלח, שכל דבור ודבור שהיה יוצא מפיו היה מושל עליו מאתים ושלשים משל בשבחו של הב"ה, והיה שונה תשע מאות סדרי משנה, סימן תש"ר, שלש מאות באלפים של תהו, ושלש מאות באלפים של תורה, ושלש מאות באלפים של ימות המשיח, ובשעה שמת נשמע קול רעם גדול ברקיע, שהיו עושין לו הספד תש"ר שורות של מלאכי השרת, כנגד תש"ר סדרי משנה שהיה שונה, ואף חיות הקדש היו נושרות ומטיפות דמעות מעיניהם על מקום פטירתו, כיון שראו כך עשו לו הספד גדול מלמטה, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד י"ח א'). ראה הצופה, ח"ג, צד 11—12; ח"ד, צד 28.

ה. ויולד בן, מפני מה לא נאמ' בשמו, כמו שנ' קין הבן מהללאל וכולן, מפני שמתושלח חכם גדול היה, והיה מזהיר את ביתו שלא יקראו אותו בשם דור המבול, שמא יעשו לו כשפים, והיה ירא שמא יהרגוהו בכשפיהם, וגדל עד שנשא אשה והוליד בן, ובא אל אביו וא"ל, נולד לי בן, א"ל קרא שמו נח, שהוא ינחם הדורות, ושמן יהא למך, כיון ששמעו אנשי דור המבול שקרא שמו נח, שמחו ואמרו זה ינחמנו ממעשינו, אמ' להם מתושלח, אם כן עשו תשובה, וינחם אתכם, ואם לאו אין מנחם אתכם, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד י"ח א'). השהו מאמרו של ר"ל גינצבורג, הצופה, ד', צד 28—29.

ו. ויראו בני האלהים וגו', אלו בני קין שהיו נאין ביופין וגבוהין בקומותן, ויקחו להם נשים, שהיו הבעלות נשואות לבעליהן מניחות בעליהן ובורחות אליהן בעבור יפין, ומנין שבני קין נקראו בני האלהים, שכך אמ' חוה קנתי איש את י"י, ד"א ויראו בני האלהים זה עזא ועזאל שהיו יושבין ברקיע, והורידו עצמן לארץ, כשהיו ברקיע והיו שומעין הב"ה שהיה או' אמחה את האדם אשר בראתי וגו', אמ' לפני רש"ע מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו, א"ל הב"ה אם הייתם בארץ כבני אדם אלו ותראו נשים יפפיות שיש ביניהם, מיד היה נכנס יצר הרע בקרבכם, והיה מחטיא אתכם, היינו דכתי' ויראו בני האלהים וגו', כיון שראו כן בקשו לחזור לרקיע, אמ' לפני רש"ע דינו בנסיון זה, א"ל כבר גטמאתם, ואין אחם נטהרים עוד. חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד י"ח ב'—י"ט א'). השהו מבוא לאגדת בראשית הנ"ל, צד XXXVIII; הצופה הנ"ל, צד 29—30; ומבוא למסכתות כלל, הוצ' מ. היגער, צד 75.

ז. הנפילים היו בארץ, אלו בני כניו של קין שהיו גדולים ושלטים בכל הדור ההוא, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד י"ט ב'). ראה אגדת בראשית הנ"ל, צד XXXIX; והצופה הנ"ל, צד 30.

ח. וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם, אלו בני כניו של קין שנוולדו מבנות האדם, ויצאו נאים והדורים בקומה, וגבורים בכח, יותר מאבותיהם, וילדו להן ביפין וכדמותן, המה הגבורים, שהיו ראשונים

לכל תולדות בני אדם, מפני שהם היו מיום שנברא העולם, והינו אשר מעולם, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד י"ט ב' - כ' א'). השוה אגדת בראשית הנ"ל, שם.

ט. אנשי השם, רצחנין בני רצחנין, קין הרג הבל, למך הרג קין ובנו, הה"ד אנשי השם. ד"א הנפילים היו בארץ זה עזא ועזאל, המה הגבורים וכו', בתחלה היו אנשי השם, ועכשיו היכן הם, א"ר אלעזר בר' יוסי קשורים הם בשלשלאות של ברזל, ותלואי' בהרי חשך, ותורין כל השנה כולה עד שיכלו עד כאצבע, ותורין ועומדין כבראשונה, ומלמדים כשפים לאותם שנטמאו בהן, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, צד כ' א'). השוה אגדת בראשית הנ"ל, שם; ומסכתות כלה להיגער, צד 75; הצופה, ח"ג, צד 12; 98; ח"ד, צד 30; 98. י. תמים היה, שלשה עשר בני אדם יצאו מהולין, ואלו הן, אדם שת נח ויכו', נח מנין שני תמים היה, חופת אליהו, ובילמדנו (כ"י ילקוט ת"ת, נח, צד כ"א ב'). השוה לעיל סימן א'.

יא. כי לימים עוד שבעה וגו', א"ר יוסי בן דורמסקית לא קבע להם הב"ה לדור המבול אלא זמן אחד בלבד, וזמן שני, בשכר שספדו את מתושלח שבעה ימים, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, נח, צד כ"ד א'). מאמר זה מובא בשנויים באגדת בראשית, כ"י אכספרד (מבוא לאגדת בראשית, הנ"ל, צד XXXVIII). וראה הצופה, ח"ד, צד 28.

יב. שבעה שמות נקראו ליצר הרע מפי הב"ה, נקרא רע, שני כי יצר לב האדם רע מנעוריו, והוא מנין הימים שהולך דר במעי אמו, מספר תשעה חדשים (כ"י ילקוט ת"ת, נח, צד כ"ז ב'). השוה חופת אליהו רבה, מנורת המאור לר' ישראל אלנקווה, כרך ד', צד 483, הוצ' ענעלאו; זהר, בראשית, י"ח א'; פקודי, רס"ג א'.

יג. ר' שמעון בן אלעזר משום ר' ישמעאל או' חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו זרע, חצי כסלו וטבת וחצי שבט חורף, חצי שבט אדר וחצי ניסן קור, חצי ניסן אייר וחצי סיון קציר, חצי סיון תמוז וחצי אב קיץ, חצי אב אלול וחצי תשרי חום, ר' יהודה היה מונה ממרחשון, ור' שמעון היה מונה מתשרי, מציעא פ' המקביל, רבה פ' ל"ד, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, נח, צד כ"ח א'). השוה ב"מ ק"ו ב'; ומדרש ב"ר פל"ד, ריש סימן ה', הוצ' חורב.

יד. אחר הדברים האלה וגו', ג' רעים אהובים היו לו לאברהם אבינו ואלו הן, ענר אשכול וממרא וכו' בוירא. אחר הדברים האלה, אחר הדברים שאמ' לו ממרא, השיבו הב"ה וא"ל, אני עוזרך וסומכך ואחן לך שכר טוב בעולם הזה ולעולם הבא, שני אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד, הרבה בעולם הזה, מאד לעולם הבא, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, לך לך, צד ל"ט ב'). ע"ד ג' רעים, ראה לקמן, סימן ט"ו. בנוגע לשכר אברהם, השוה מדרש תנחומא, לך לך, סימן י"ד; י"ז, הוצ' באבער.

טו. באלוגי ממרא, ג' רעים אהובים היו לו לאברהם אבינו, ואלו הן, ענר אשכול וממרא, וכשאמ' הב"ה לאברהם מול בשרך, הלך וגמלך בענר, א"ל הב"ה צוני על המילה, א"ל אם תעשה כן מיד כל האומות יתפרשו ממך, ויאמרו, על עצמו לא חס איך יחוס עלינו, מיד הניח ענר והלך אצל אשכול, השיבו

כדברי ענר, הניח אשכול והלך אצל ממרא, וא"ל הב"ה צוני על המילה, א"ל ממרא, אם אמר הב"ה על נשמתך שהיא חביבה עליך אין אתה נותנה לו, א"ל אברהם מתירא אני שמא אמות, א"ל ממרא אל תירא, מכבשן האש ירד הוא בעצמו והצילך, אף עכשיו יצילך ויושיעך, הה"ד אחר הדברים האלה, אחר הדברים שא"ל ממרא, כיון ששמע אברהם כן, עמד ומל את בשרו, ובשביל אותה העצה שיעצו ממרא, זכה ושרתה שכינה בחלקו, שני וירא אליו י"י באלוני ממרא חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, וירא, צד מ"ז ב'). ראה הצופה, ח"ג, צד 11; ח"ד, צד 98; ואגדת בראשית, פ"ט, צד 39—40, הוצ' באבער.

טז, רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא או', כשנמול אברהם אבינו ביום השלישי היה כואב לו מאוד לנסותו, מה עשה הב"ה, נקב חור א' מתוך גיהנם, והרתיח היום כיומן של רשעים, ויצא וישב לו בפתח האהל לרוח היום, שני והוא יושב פתח האהל כחום היום, אמ' הב"ה למלאכי השרת, באו ונבקר את החולה, שמצות בקור חולים גדולה לפני, ונגלה הב"ה הוא ומלאכי השרת לבקר את אברהם, שני וירא אליו י"י וגו', אמ' הב"ה למלאכי השרת באו וראו כחה של מילה, שעד שלא נמול אברהם, היה נופל על פניו, אח"כ הייתי מדבר עמו, שני ויפול אברם על פניו וידבר אתו, ועכשיו כשנמול הוא יושב ואני עומד, ומנין שני והוא יושב פתח האהל, וא' והנה שלשה אנשים נצבים עליו, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, וירא, צד מ"ח א'). מאמר זה מובא בנוסח אחר באגדת בראשית הנ"ל, צד 38—39, והשוה מדרש תנחומא, וירא, סימן ד', הוצ' באבער.

יז, ואברהם זקן, ג' מדות טובות ברא הב"ה בעולמו, על ידי שלשה צדיקים, ואלו הן, זקנה וחולי ורפואה, זקנה ע"י אברהם, שני ואברהם זקן, שמיום שברא הב"ה את עולמו עד שבא אברהם, כל אותן עשרים דור שלפניו לא היתה בהם זקנה כלל, כשהיה הבן הגדול תחת האב, לא היה בן אדם מכיר אי זה מהם נולד תחלה, וכן בין רב לתלמיד, אמר הב"ה מוטב שאתן מדה טובה זו לבריות על ידי צדיק זה, הה"ד ושער רשיה כעמר נקיא, ובאברהם כתי' ואברהם זקן, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, חיי שרה, צד ס"ה ב'), ראה הצופה, ח"ג, צד 11; ומנורת המאור הנ"ל, כרך ד', צד 453.

יח, חמשה דברים עשאן הב"ה בגמילות חסדים, זווג זה לזה, הלביש ערומים, וקביר מתים, וניחום אבלים, ובקור חולים, ניחום אבלים, דכתי' ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, חיי שרה, צד ס"ט ב'). ראה מנורת המאור הנ"ל, כרך ד', צד 478.

יט, ויעקב איש תם, שלשה עשר בני אדם יצאו מהולין, ואלו הן, אדם שת נח שם יעקב וכו', לעיל, יעקב מנין, שני ויעקב איש תם, חופת אליהו רבה (כ"י ילקוט ת"ת, תולדות, צד ע"ב א'). רק במקום זה מזכיר סקילי "רבה". השוה לעיל, סימן א', וסימן י'.

כ, א"ר מאיר מעולה הוא ריחן של צדיקים, שהוא הולך מסוף העולם ועד סופו, שכן מצינו ביעקב, שני ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו י"י, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, תולדות, צד ע"ו ב'). השוה אגדת בראשית הנ"ל, פמ"ג, צד 86. וראה מאמרו של מורי ר"ל גינצבורג, הצופה, ח"ד, צד 31.

כא, ויהי כאשר ראה וגו', מה בין יעקב למשה, ביעקב כתי' ויגל את האבן, כיון שראוהו המים עלו מצממן, מה שאין כן במשה, דכתי' וגם דלה דלה לנו, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, ויצא, צד פ"ד א'), ראה הצופה, ח"ג, צד 12; ח"ד, צד 26-27.

כב. ויבא יוסף את דבתם רעה, ארבע אבקות הן, אבק רבית, אבק ע"ז, אבק לשון הרע, אבק הרשות. אבק לשון הרע דכתי' ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, מכאן אמרו שני צדיקים לקו מזה, יעקב ויוסף, יוסף שספר לקה אחת, ומה היא, גרם לעצמו בית האסורים שתיים עשרה שנה, ויעקב שקבלו לקה שתיים, שנשלקה ממנו שכינה עשרים ושתיים שנה, הא למדת שכל המספר לשון הרע לוקה אחת, והמקבלו לוקה שתיים, וגורם רעות רבות לעצמו, חופת אליהו (כ"י ילקוט ת"ת, וישב, צד צ"ט ב'). באגדת בראשית הנ"ל, פס"א, צד 123, מובא מאמר אחר ע"ד הכתונת פסים. מאמר זה איננו שם, והשוה מנורת המאור הנ"ל, כרך ד', צד 472-473.

זכרי' שווארץ, וינה.

## נסיון הקולמוס.

דרך המצתיקים הקדמונים היה לנסות קולמוסיהם שחכנו עצמם ולכתב דברים אחדים בתחלת החבור. כמו כן לפעמים אנשים קודם שכתבו דבר מה כתבתבו בצדים החלקים של ספרי דפוס. דברים כאלה היו שגורים ומוסכמים במקצתם. שטיינשניידר בספרו „הרצאות ליריעת כחבי יד עברים“ (1) אינו מביא אלא דגמה אחת והינו: אנסה הקולמוס אם ילך בנימוס, אנסה את הדיו ואראה מה טובו ויפיו. כעין זה מצאתי (2) הרחבה בכ"י קראי: אנסה הנייר... אנסה הנוצה... השתמשו גם בפסוקים: ואלה שמות... ואלה המשפטים... ופעמים רבות בא"ב הפוך שהשלימו בסופו למאמר: תשרק... והדג בא על השלחן. ואין דעתי להכנס בפרטי הענין.

אבל אביא כאן גבוב אותיות שנמצא בכתבי יד ובספרים וכל המבינים יודו שאין לו שחר. סימני הכתיבה מעידים שיצאה מתחת ידי אנשים אשכנזים ונראה שסברו שזה דבר של קבלה.

בכ"י של קהלת וינה סימן ב' ט"ז ד"א ע"א (3):

קמודאישתפוטרונינימוסיריתיהון

בכ"י של הספריה הלאומית בווינה סימן ט"א תרל"ח דייב ע"ב (4):

קמודאישטפוטריקלונמוזירוסייהון

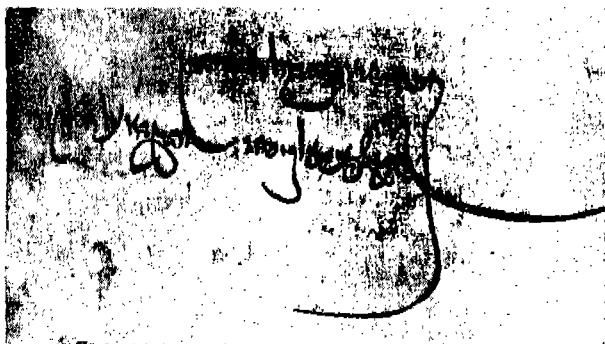
בספר יוחסין דפוס קראקא שנת ש"ם בצד האחרון, ספרית ביהמ"ד

לרבנים בווינה:

קמודאי דפוטיר קולמוס זיהותין

(1) צד כ"ד. - (2) רשימתי של כ"י אוסטרית - צד קע"ז. - (3) שם צד נ"ח; והשערתי שאולי לקוח הוא מן הזהר אינה נכונה. - (4) מאמרים לזכרון ר' צבי פריץ

לכל אלה לא מצאתי פתרון. אך במס' מועד קטן דפוס בסיליאה שנת אשל"ת שלעת עתה עומדת להמכר אצל ר"ר פרענקל נמצא באופן כזה:



אם נשתמש בשורה השנית בנקל נקרא הראשונה:  
 ומנדעישדעפטרבקולמוסודיותהן  
 ואחרי הפרדת התיבות ותקון הטעיות הנראות לעינים:  
 קמנועיש 5) דעפטר בקולמוס ודיותא  
 ר"ל מתחיל 5) חבור בקולמוס ודיו

—\*—

דוד פרענקל, וינה.

הרופא והמדפיס ר' יעקב בן דוד מרקריאה.

מלואים לתולדותיו.

(עיין: מאמרו של החכם ה"ר יהושע בלך, על הרפוס העברי בריווא די מרינמו, נדפס ב"עלים" שנה א' חוברת א').

החכם הנודע ד"ר שמעון ברנשטיין, המגלה צפונות שירי הקדמונים הוציא לאור בזמן האחרון "שירים חדשים לר' שמואל ארקיוולטי" ונמצאים שם שני שירים חשובים הנוגעים לחיי ר' יעקב בן דוד מרקריאה. החכם הנ"ל הרשני בטובו להדפיס שנית את שני השירים, בשביל קוראי ה"עלים" עם הערותי.

חיות (הלך לעו) צד רב"ו, וקצת האותיות מנוקדים. (5) הרפ"ת והוי"ן דומים זה לזה, ואך למותר לחקר איזה משקל הוא ומהיכן בא לאשכנז ר"ל מאיו מלשונות או בנות-לשונות שהיו נדברות בצפון ספרד או בצרפת. והר"י תיבות נלקחו מר' לשונות ר"ל רומנית, ערבית יונת או רוטית וארמית.

ו.

התנצלות הצעתי לפני האלוף כמהר"ר יעקב מרקריאה זלה"ה על כי אחרתי להביא לו ששה דוק' על שדכנות רעיתי מב"ת וכתבתי שירי זה על הנייר שצורתי בו המעות

(שמונה תנועות בדלת ובסוגר)

לְסָנֵי מַעֲתִיק מִדַּת קוֹנוֹ	עָבַד נִרְצָע הוּא מִתְבוֹשֵׁשׁ
וַיִּתֵּן יָד לְצָרוֹר קֶסֶף	לָקַח נִייר לְצוּר בּוֹ שֵׁשׁ
טַפְסָר וְשָׁר לְחַת מִנְחָה	כִּזְהָב רָקְמָה וּבִקְרָבוֹ שֵׁשׁ
יֵשָׁא פֶשַׁע הַעֲבָד לֹא	אִם הוּא מִצָּעַר אִלּוּ אִם בּוֹשֵׁשׁ
יָדַע נָא כִּי לְרוּץ גָּז חֵישׁ	אֶל מִשְׁמַעְתּוֹ לֹא לְבוֹשֵׁשׁ
חֲרוּז צֶהָה הוּא מִתְרוֹשֵׁשׁ	מֵאִין טַעַם עוֹד אֶל בּוֹשֵׁשׁ

שורה 1 מעתיק מדת קונו = שדכן, עפ"י דברי רז"ל במדרש רבה בראשית פס"ח; הקב"ה יושב ומזווג זיווגים. ומאמר ר' שמעון בן מנסיא, ברכות כ"א, שבת צ"ה, עירובין י"ח, נדה מה. מתבושש = מתבייש להביא הכסף בעצמו.  
2 ויתן יד = עצה, כמו היר יואב אתך.  
6 חרוז = ר"ל המשורר.  
מתרושש = עני, וזאת אמתלא על איחור שילום שכר השדכנות.  
מאין טעם עוד אל בושש = ואין צורך עוד לטעמים אחרים.  
יד.

שיר על מצבת כמהר"ר יעקב מרקאריאה הרופא זצ"ל חברתיו לבקשת אחיו ר' שמואל

הבט אנוש נכאה	לסוף כל חי	וראה בצוד נצוד	עלי מצחי
אתמול במקהלות	עלי כס	כטר ומטר יי	ערוף לקחי
מרפה לכל נכפה	ואיש נספה	אכין במו שיחי	וטוב מרחי
עתה בגוש עפר	מעון רבצי	כי כהתה עיני	ונס לחי
עד ייעלה רצון	לחשמייע	עורו ישנים אל	מאור זרחי
או ייעלו לבי	ויציץ ציץ	רוחי ועם ריחי	מרקחי.

שמואל בכמ"ר דוד מרקריאה, נזכר גם כן בספר שו"ת מערבי נחל עץ אבות להג"מ יחיאל טרבוש מאסקולי, יושב אהלים, אהלי חושיה בעיר פירארה. (כת"י בביהמ"ד לרבנים, ע"ש שעכטער, גיו"יורק).  
עוד אחי' להם ושמו הי' שמעון המכונה וואלף מרקריאה, בעיר פירארה ועליו הוציאה לעז ברוגיטה בת נתן מגוריציאה (שנתעברה ממנו) והושיבוהו בבית האסורים, אח"כ נחברר ששקר ענו בו ויצא לחפשי בשנת של"ב (השוה שו"ת הנ"ל, דף שנ"ב והלאה).

## מאמרים שונים.

(א) ספר זבחי אלהים לר' מאיר בר' אברהם אנגיל.

זה שנתים, או אולי יותר, באו למכירה פומבית אצל הודגון פה בלונדון ארבעה דפים מטושטשים ומקורעים ביותר, אחרי עמל רב הכרתי שהם פירוש על התפלה עם התפלות והם חלקים מספר „זבחי אלהים“ הנזכר לעיל. מפני ששם הספר לא נרשם אצל המזכירים, ולא אצל בעלי המאספים לכל המחנות, אמרתי לעורר לב המתעניינים בספרותינו על ידי שורות הללו. בודאי לא נתפרסם הספר בעצמו או אפילו לא נגמר הדפוס כל עיקר. כפי מה שיכלתי לקרות: „סדור... פירוש הנקרא זבחי אלהים יסדו הכיננו... פלפלא חריפא.... שמו כהר"ר מאיר בן.... נעלה אברהם אנגיל זלה"ה ספיזמה יע"א". הרב הזה חיבר גם כן ספר קשת נחושה, ספר מוסר במליצה ובשירים שנדפסו בקושטא שנת ש"ג. ד"ר דוידזון רושם את דברי המתחיל של השירים באוצר השירה והפיוט שלו ח"ד, עיין בפרט בע' 431. אולם מקטע שלפני יש ללמוד עוד כי המחבר כתב פיוט גם על גודל נס חנוכה למתתיהו בן יוחנן ע"ה. המזמור הזה נכתב בעיון רב על דרך אלפא ביתא ובסוף החרוזים הנשארים נרמו שמו ושם אביו. מזמור זה לא נרשם אצל דוידזון, בוודאי לא הגיע הקטע או הסדור לידו. ע"כ ארשום כאן את התחלת המזמור: מה נמלצו לחכי אמרי דבש לפי, אודך ביושר לבבי ללומדים וכו'.

מע"ב נראה שהמביא לבית הדפוס היה איש צפת עיר בגליל העליון, אולם את שמו לא היה לאף ידי להולמו. הדבר שהביא את המחבר לעשות פירושו על הסדור הוא מפני שראה שבדור מתפללים ואינם מבינים את התפלה, על כן היא כלא חשובה וכגוף בלא גשמה. גם שם נגד פניו בהתנצלותו שאפשר שכמה בני אדם לא ירצו לקרות בספרו מפני שהוא קטן מהם בחכמה ובמנין על כן הוא מדגיש שגם להגדול יש ללמוד מן הקטן. הוא קרא את ספרו בשם זבחי אלהים משום שהתפלות ממש כעין זבחים. וכל מאמינים בהתפלות מחוייבים ללמוד את כוונת התפלות, שאם לא כן יקריבו את קרבנותיהם במומם. התפלות הן באותיות מרובעות, אולם הפירוש באותיות רש"י דפוס קושטא. הנוסח של התפלות והברכות מתאים עם נוסח ספרד בכלל אם לא בפרט. ביה רצון מלפניך השני של ברכת השחר מונה גם „אשה רעה“ אצל יצר הרע פגע רע עין הרע ולשון הרע קשה ומדינה של גיהנם. בפירושו מאריך אם נר יכול לברך „שלא עשאני גוי“ או אם צריך לברך שעשאני גר, וכן בענין שבוי אם יכיל לומר שלא עשאני עבד.

שמו של המחבר נזכר בספר קורא הדורות של ר"ד קונפורטי, הוצ' דוד קאסעל נ"א ע"ב ועיין גם ר"ד פיפאנו בס' חגור האפוד, סופיא, תרפ"ה, בסוף

הספר „שלשלת רבני סופיא“ וע“א סי' ב') מלבד הספרים שזכרתי חיבר עוד ספר מסורת הברית, מסורת הברית הגדול מנטובה, לבקרי"ם (שפ"ב). ראוי לחקור אם ימצאו עוד שרידים מדפוס זה או אם ספר זה נזכר עוד במקום אחר.

## (ב) תנחום בן יוסף ירושלמי או סעריה בן דוד.

בהשקפה האמריקנית חלק כ"ה, בחוברת המיוחדת לזכרוננו של הרמב"ם, עמוד 438 מדפיס ד"ר דוידזון פיוט המתחיל „שמות ספרי תעודה עת אחבר“ המו"ל אינו מגיד לנו שהפיוט כבר נדפס ע"י רמש"ש בהמזכיר, חלק י"ב ע' צ"א, מכת"י אורי 468, עיין גם גנזי אונספורד, ע' XXIII. לפי דברי רמש"ש מוסיף סעריה בן דוד, או בלשון ערבי סעיד בן דאוד הטורים הללו. סעריה העתיק את ספרו של ר' תנחום ירושלמי וסיים הצחקתו ביום י' אלול שנת 1454 למספרם. ועתה ידענו כי כבר בשנת 1446 כתב חיבור על הלכות שחיטה שמיסד על דברי הרמב"ם (עיין כת"י ששון, סי' 827, אהל דוד ע' 542). דרך אגב אעיר לשורה 17 של שיר למעלות ע' 433, כי גם אצל מחברים אחרים נמצא שם"מ מכות ומס' סנהדרין נחשבו למסכת אחת, בספר Pugio fidei הגודע, דפוס פריס ע' 23 מובא בזה"ל: פרק אלו הן הגולין ממס' סנהדרין. ובפירוש על ספר משלי לר"י ממיאש ע' 19 מצאתי: וכן במס' הוריות פרק הגולין, וזה בודאי טעות, כי הוריות ומכות, כל אחת ואחת מסכת בפני עצמה.

## (ג) אגרת הרמב"ן — תפלת הדרך.

בין הספרים שלא נמצא זכר אצל המזכירים צריך למנות גם את החיבור שיש תחת ידי בשם „אגרת הרמב"ן“. באמת אגרת הרמב"ן לבנו מכיל רק ב' עמודים, כמעט כולו של החיבור (ח' דפים של ב' עמודים) מדברים מתפלת הדרך. החיבור נדפס באמשטרדם בדפוס של השותפים שמואל בר משה הלוי שליט"א, וראובן ב"ר אליקים ז"ל, בשנת „אז תצליח את דרכך אז תשכיל“ לפ"ק (ח"ג).

החיבור מכיל אלו הענינים:

(א) אגרת הרמב"ן ;

(ב) סגולות על הדרך ;

(ג) צורת המנורה ;

(ד) תפלת הדרך ;

(ה) תפלת היער ;

(ו) סגולות הדרך ;

(ז) דיני תפלת הדרך.

החיבור הקטן עשיר הוא בידיעות הנוגעות במקצעת הפולקלור ואטנוגרפיה שאין כאן המקום הראוי לפרטם. אולם כדי לצאת את חובתי הביבליוגרפית אשתדל לרשום כאן חיבורים בתפלת הדרך, הן הנדפסים בפני עצמם, הן הנדפסים

בתוך ספרי מוסר או דינים. הרשימה היא על פי סדר א"ב, והיא אינה שלימה אלא כפי מה שידי מגעת. זאת לדעת שכללתי רק ספרים שהם תחת ידי ואיזה כתבי יד. ואלו הן:

(א) אגרת הרמב"ן (עיין לעיל).  
 (ב) דרך חיים. השער חסר, מכיל ס"ח סימנים על דיני הדרך ותפלת הדרך, ובסוף חידושים על מסכת מגילה, ומדרשי מגלת אסתר, חידושים על פרק אבות מהרב המנוח מהר"י ז"ל ודרוש של הרב המנוח ר' יצחק ז"ל. צ"ח דפיסי (עיין פריעדבערג בית עקד ספרים, דרך חיים סי' 616. דבריו אינם מתאימים עם הספר שביד).

(ג) דרך הישר לר' יעקב נפתלי בר' יהודה ליב, קרקוי ת"ק ?

(ד) חוקי חיים.

(ה) יסוד יוסף.

(ו) כת"י בריטיש מוזיאום נכתב בפירינצי 1444. (Add. 19144 fol, 18a).

(ז) כת"י ששון, עיין אהל דוד ע' 275.

(ח) מציל נפשות דפוס וויניציא 1664.

(ט) עובר אורח, דפוס וויניציא.

(י) צידה לדרך דפוס פירארה י"ט ע"א.

(יא) צוואת ר"י החסיד.

(יב) שבט מוסר ד' ל"א.

(יג) שיח השדה, דפוס פירטה 1736.

(יד) תפלת הדרך. דפוס אובין, 1850 ; עיין H. Brody, Festschrift p. 159

(טו) תפלת הדרך, ברלין 1927. עיין קרית ספר ח"ד ע' 240, סימן 939.

# ספרים חדשים שהגיעו למערכת

כל הספרים הנרשמים כאן נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24a

(המחירים הם בדולרים אמריקאים (Preise in Dollar U.S.A.)

אגרת המוסר לרבי שם טוב פלקירה, י"ל מכת"י עם מבוא והערות  
מ' א. מ. הברמן (45 ע'). ירושלים תרצ"ו 8°.

אונזערע גייסטיגע ריעזען מ' גרשם באדער 1.

ערשטער טייל: די חכמים פון דער משנה (416 ע'). ניוארק תרצ"ד 8°.

צווייטער טייל: די אמוראים פון ארץ ישראל און דער תלמוד ירושלמי

(255 ע'). ניוארק תרצ"ז 8°.

דריטער טייל: די אמוראים פון בבלי און דער תלמוד בבלי (200 ע').

ניוארק תרצ"ז 8° 6.50 דולר

אוצר רברי חכמים ופתגמיהם כולל קרוב לשלשים אלף מאמרים

וציונים בש"ס בבלי וירושלמי. זהר, מכילתא, ספרא וכו' מ' אהרן הימאן (569 ע').

ת" אביב תרצ"ד 4° 3.50 דולר

אוצר התורה אנציקלופדיא לדרוש והטפה, ספר ראשון על שמות (2

בקשתתפוח רבני ישראל, גדוליו וחכמיו, נאסף ונערך ע"י ר' שמרי' ליב הורוויץ,

עם מבוא גדול לקורות הדרשנות בישראל (416 ע'). ניוארק תרפ"ו 8° 1 דולר

אסיפת זקנים והוא שיטה מקובצת החדש, על מס' ר"ה מלוקט מפירושהן

של ראשונים ואחרונים מ' נתן צבי מוענגראב (93 ע'). ווענגראב תרפ"ח 2° 40 סנט

גבעת שאול קובץ מאמרים בהלכה וחכמת ישראל (מוגש לר"ש זילבר)

מ' חיים סאלאוויצקי, ר' יצחק הערצאג, ד"ר שמואל י. פייגין ועוד (188 ע').

שיקאגו תרצ"ו 8°.

הדפוס העברי בארצות המזרח מ' אברהם יערי, חלק ראשון (3) 98

עם שתי פקסימיליות). ירושלים תרצ"ז 8° 1.25 דולר

(1) תולדות התנאים והאמוראים והשקפה על דרכי חייהם ופעולותיהם. יחד עם

קורות ישראל בזמן חבור המשנה והתלמוד. מ' גרשם באדער הוא סופר מפורסם.

חיבר ספרים היסטוריים וביוגרפיים שנתקבלו ונפוצו בעולם. (דרייסיג דורות אידען

אין פוילען קורות היהודים בפולין מראשית בואם אל הארץ. ניוארק 1927. מדינה

וחכמיה תולדות החכמים והסופרים שנולדו ושפעלו בגליציה, ניוארק תרצ"ד, נדפס

בוינה). ספריו מצטיינים הן בתוכנם והן בלשונם.

(2) יותר לא נדפס.

(3) מכיל תולדות דפוסי צפת דמשק ארם צובה קהיר אלכסנדריה, ורשימת

הספרים שנדפסו בערים האלה. מענין הרבה שהרפוס בצפת שנוסד בשנת של"ו

ע"י ר' אליעזר בן יצחק אשכנזי מפראג, היה הדפוס הראשון בכל אסיה

(להוציא את סין שבה הייתה אמנות הדפוס ירועה עוד בטרם שהופצאה באירופא).

מאת טברסקי, ד"ר ש. ברנשטיין, פרסקי ועוד סופרים (356 ע'). תל אביב תרצ"ו 8°  
 2 דולר  
 א) מסכת דרך ארץ החדשה, ב) מחזור קמן התולים על בני ארץ אמעריקא, ג) ילקוט חדש, מכיל מאמרים שונים מר' אברהם קאטליאר (101 ע'). תל אביב תרפ"ז 8°.

מפניני הרמב"ם ביאור עה"ת מלוקט מספרי הרמב"ם מר' מנחם מענדל מאנזאהן (100 ע'). ברוקלין חש"ד (תרצ"א) 2°  
 70 סנט  
 מקורות חצונים מאמרים מר' יצחק ריבקינד (8 ע'). ניויורק תרצ"ו 8°  
 20 סנט

נתיבות השלום מאמרים ע"ס השבוע לס' בראשית מר' אברהם יעקב שפירא (47 ע'). ירושלים תרפ"ח 8°  
 40 סנט  
 ספר הקדיש תולדות הקדיש והתפתחותו. הכוונות, נוסחאותיו, דיניו וכו' מר' שמרי' ליב הורוויץ (46 ע'). ניויארק תרפ"ז 8°  
 30 סנט  
 עזר מקודש על ה'גיטין ושמות אנשים ונשים מר' אברהם דוד מבוטשאט עם ביאור גידולי הקדש, ומקדש מעט לר' שרגא פייבל מבראדשין (115 ע'). בדפוס נ. קראנענבערג בילגורייא תרצ"ג 2°  
 80 סנט  
 עראינערונגען פון מ"ן לעבען מר' יוסף מארגאשעס 6. ובסופו שלשלת היחס ממשפחת מארגאשעס (345 ע'). ניויארק 1936 8°  
 2 דולר

פיוטים ספרדיים חדשים מתקופת הזהב י"ל בפעם ראשונה מכת"י מאת ד"ר שמעון ברנשטיין (22 ע'). וינה תרצ"ו 8°  
 30 סנט  
 פסקי חלה להרשב"א עם ביאור קדושת לחם מר' ישכר דוב לייפער ובסופו קונטרס שו"ת בדיני חלה (10, 13, 169 ע'). ירושלים תרצ"ו 4°  
 1 דולר

פרק שירה עם פי' זמרת הארץ מר"י עמדין ופי' המבי"ט ופי' ברכת השיר מר' ברוך בנדיט גליקסמן, בצירוף תולדות המבי"ט ויעב"ץ, ויחוסו לישוב א"י, מר' פנחס זליג גליקסמן (88 ע'). לודו-תרצ"ד 8°  
 40 סנט  
 פרשנ-דתא והוא פי' רש"י על-ג"ך, ח"ג 7 על תהלים, י"ל עפ"י ספרים נדפסים וכת"י שונים עם מבוא, הערות והגהות מר' יצחק מאהרשען אבד"ק האג (135, 28 ע'). ירושלים תרצ"ו 8°  
 2.80 דולר

קבק על יד, דברים שבכתב היו"ל בפעם הראשונה ע"י חברת מקיצי נרמלים. סדרה חדשה ספר א' (י"א) (9, 244 ע'). ירושלים תרצ"ו 8°  
 1.75 דולר  
 קהלת משה רשימת הספרים העברים (שנדפסו עד שנת 1892) הנמצאים בספריית האינסטיטוט לידיעות המזרח של האקדמיה למדעים של ברית הר. ס. ס. מחברת ח' 8) אות ל' ערוכת ע"י יוסף בנדר (38 ע'). מוסקבה 1936 4°.  
 קונטרס משיב נפש פלפול ארוך מרבני מצרים בשאלה אחת ע"ד ממזרות

6) הספר מוסיף נוסף חשוב בספרות הזכרונות. באופן מפורט פסופר בספרות על דרכי חייהם של היהודים בגליציה ברור העבר.  
 7) ה"ב הופיע בשנת תרצ"ג ונרשם ב"עלים" שנה א' ע' 68.  
 8) חוברות הקודמות הופיעו בשנות 1918—1893 בעריכתו של ר' שמואל ווינער.

היסטארישע ווערק פון אידישען לעבען און שאפען אין צארישען רוסלאנד. (ב' כ"כים) מר' שאול גינזבורג. (16, 314, 312 ע'). ניויארק תרצ"ו 8° מחיר כל כרך 2.50 דולר

חוקה רבה מר' יהודה ליב קראך 4 פלפולים, חידושי דינים וכללים בדיני חזקה. י"ל מכת"י בעריכת ד"ר פנחס יעקב כהן. חלק רביעי (א) על חו"מ (12, 344 ע'). ליפסיא תרצ"ו 2° 2.50 דולר

חיי הרמב"ם, ספריו ופעולותיו עם ספר מפתח הדרשות להרמב"ם י"ל בפעם הראשונה מכת"י עם מבוא והערות מר' יהודה ליב פישמן. וביבליוגרפיה מספרי הרמב"ם (196, 100 ע'). ירושלים תרצ"ה 8° 1.25 דולר

חפירות החומה השלישית של ירושלים הצתיקה עם ציורים רבים מאת א. ל. סוקניק — ל. א. מאיר (69 ע' ועם תרשימים). ירושלים תרצ"א 4° 2.70 דולר

שוב עין על ירושלמי מס' יבמות מר' אלעזר משה הורוויץ ונלווה אליו מבוא ע"ד סידור ועריכת התלמוד ירושלמי וגם תולדות משפחת הורוויץ מן ראשית מאה השלישית עד אמצע מאה החמישית מר' צבי הורוויץ (24, 192, 84 ע'). קראקא תרצ"ה 8° 1 דולר

מאמר מרדכי, ח"ר חי' עה"ת וש"ס מר' מרדכי קארנמעהל, ח"ב ביאור בח' ל"ט מלאכות בשבת מר' נחום צבי קארנמעהל (50, 94 ע'). דפוס נ. קראנענבערג בילגורייא תרצ"ו 2° 80 סנט

מגילת מתתיהו עם הערות ותרגום הונגרי מר' משה וועלץ (22 ע'). בודאפעסט תרצ"ו 8°

מורחי קובץ למלאת כ"ה שנה לקיומה של הסתדרות המורחי באמריקה (תרע"א — תרצ"ו) עם מאמרים בעברית, יודית ואנגלית בעריכת ד"ר פ. חורגין ור. א. ל. געלמאן (372 ע'). ניויארק תרצ"ו 8°

מחקרי יניי, מכיל פיוטים וקדושות י"ל מכת"י ע"י ר' מנחם זולאי (177 ע'). ברלין תרצ"ו 8°

מלות ההגיון, להרמב"ם י"ל עפ"י כת"י ודפוסים ראשונים ומפורש ע"י ח. י. רות וד. צ. בנעט (11, 146 ע'). ירושלים תרצ"ה 16° 60 סנט

מנחת בכורים מאמרים בחכמת ישראל מאת ד"ר הירשברג, צימלס, מורמלשטיין וכו' לכבוד פרופ. ד"ר אריה שווארץ ביום מלאת לו שמונים שנה (5, 53 ע'). וינא תרפ"ו 8° 75 סנט

מסד מאסף לדברי ספרות, ערוך ע"י הלל הבבלי. ספר שני (5) עם מאמרים

(א. יערי: שם עמוד 10). הספר נצטיין בדיוקנות ובסדר נכון, ויש בו תועלת גדול. הערה לעמוד 19 שורה 10 והלאה: ברייתא דר"א בנו של ריה"ג ופדרש אגור... נרפס... בצפת... יום א' י' אייר שמי', עיין בתולדות ר' מנחם די לונאנו של ר"ם וואנדר (נרפס בדרך חיים לבוב תרצ"א) עמוד XXVIII, שבדאי יש כאן טעות כי י' אייר לעולם לא יחול ביום א'. — עמוד 13 שורה 6-5 מלמטה יש לתקן: ... פדרש אגור נרפס בצפת שמי' (במקום שמי').

(4) חלקים הקדמים עיין עלים א' 5, 67 ב' 33.

(5) ספר ראשון הופיע בשנת תרצ"ג.

להתירה לבוא בקהל ישראל י"ל מר' יעקב משה טולידאנו (42 ע'). נא אמן  
תרצ"ו 8° סנט 40

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם ח"ה 9, משנת תצ"א עד  
שנת תקס"ז (1730—1807) מר' שלמה א. רוזאניס (452 ע' עם ציורים ופקסימיליות  
רבים). סופיה תרצ"ז 8° 7 דולר

רבינו אליקים געץ מח"ס שו"ת אבן השוהם וס' רפדוני בתפוחים רב  
אב"ד בהילדוסום, חייו, אבותיו, תולדותיו וספריו מר' פנחס זליג גליקסמן (64 ע').  
לודו תרצ"ו 8° סנט 50

רבי דוד גאלאמב ז"ל תולדותיו, אישיותו וערך ספריו מאת פרופ. שמואל  
קרויס (15 ע'). ורשה תרצ"ז 8°.

הרמב"ם והאגדה, איך התיחס הרמב"ם אל האגדה ואיך הבינה מר' שמואל  
משה רובינשטיין (114 ע'). קאונאס תרצ"ז 8° 1 דולר  
שו"ת אביר יעקב, ח"א לר' יעקב אביגדור (20, 162 ע'). פיעטרקוב  
תרצ"ד 2° 1 דולר

ספר השבת, פרשת השבת, ערכה, גילוייה והשפעתה בחיי עם ישראל  
ובספרותו מימי קדם ועד היום הזה. נאסף ע"י ד"ר יעקב נכט, זלמן אפשטיין  
וי. ל. ברוך. (22, 565 ע'). תל-אביב תרצ"ז 4° 3.50 דולר

תוספות הערוך השלם מאת פרופ. שמואל קרויס בעזרת פרופ. גינצבורג.  
גיגור, לעץ ומורמלשטיין (10, 438 ע'). וינא תרצ"ז 4° 7 דולר  
תורה הכתובה והמסורה מ"מ על כל פסוקי התורה הנמצאים בכל ספרי  
תורה שבע"פ, בש"ס בבלי, ירושלמי, תוספתא, אבות דר' נתן וכו' מר' אהרן  
הימאן (10, 352 ע'). תל אביב 4° 2.75 דולר

תרגומנא לחקרי התרגומים אשר על התנ"ך, השואותיהם ושינוייהם  
מהעברי, וע"ד התרגומים בתלמוד בבלי וירושלמי, ובהמדרשים ח"ד על  
במדבר (10) מר' דוד גאלאמב (423 ע') ובסופו תולדות המחבר (15 ע'). ורשה  
תרצ"ו 8° 4 דולר

תשובות רבנו סעדיה גאון ז"ל לחייו הבלתי י"ל מכתי עם מבוא  
והערות מר' שלמה אהרן ווערטהיימער (160 ע'). ירושלים תרצ"א 16° סנט 40

(9) ח"ר גרשם בעלים שנה א' ע' 69.

(10) חלקים הקורמים בראשית-ויקרא, עין "עלים" שנה א' ע' 100.

שנה ב' ע' 99.

# JUDAICA=NEUERSCHEINUNGEN



Annual, Hebrew Union College. Vol. XI. Enthält wissenschaftl. Artikel von Philipson, Morgenstern, Löw u. a. (149 p.) Cincinnati 1936 8<sup>0</sup>

Duker, Abraham G., The Situation of the Jews in Poland. (31 p.) New York 1936 8<sup>0</sup>

Freimann, Aron, Die hebräischen Drucke in Rom im 16. Jahrhundert (15 p.) Berlin 1937 8<sup>0</sup>

Friedenwald, H., The Bibliography of Ancient Hebrew Medicine. (33 p. S.-A.) Baltimore 1935 8<sup>0</sup>

Grünberg, Dr., S., Biblische Eigennamen als Quelle jüd. Kulturgeschichte und Bibelexegese. (12 p.) Berlin 1936 8<sup>0</sup>

\* Jüdisches Jahrbuch für Oesterreich mit Artikeln von Dr. Grunwald, Prof. Krauss u. a. (240 p.) Wien 5693 8<sup>0</sup> . . . . . \$ 1.—

Marx, M., Gershom (Hieronymus) Soncino's wander-years in Italy, 1498 ~ 1527. (74 p., S.-A.) Cincinnati 1936 8<sup>0</sup>

\* Millas, José Maria, Documents hebraics de jueus catalans. (34 p. und 33 Faksimiles). Barcelona 1927 4<sup>0</sup> \$ 2.25

\* — Documentos hebraicos del Archivo del Pilar, de Zaragoza. (16 p. und 3 Faksimiles) Madrid 1930 8<sup>0</sup> . . . . . \$ 0.75

\* — Contratos de Judios y Moriscos del Reino de Navarra. (16 p. und 5 Faksimiles). Madrid 1933 8<sup>0</sup> . . . . . \$ 1.—

Rosenberg, Dr. H., Alcuni documenti rignardanti i marrani portoghesi in Ancona. (20 p.) Citta di Castello 1935 8<sup>0</sup>

(Talmud), Der Mišna-Traktat Tamid, Text nach einer Vatikanhandschrift nebst Variae Lectiones aus 12 Talmud- und Mišnahandschriften übersetzt, kommentiert u. mit Einleitung versehen von A. Brody. (166 p.) Upsala 1936 8<sup>0</sup>



\* Zu beziehen durch:

**BUCHHANDLUNG DAVID FRÄNKEL**

**Wien II, Taborstrasse 24a**

# דיואן

של

שלמה בן משולם דאפיירה

יוצא לאור בפעם הראשונה בצרוף מבוא והערות

מאת

ד"ר שמעון ברנשטיין

---

חלק ראשון

בהוצאת דוד פרענקל

ווינא, תרצ"ז



מוקדש

להחכם הגדול, פרופיסור

אלכסנדר ב"ר שמשון גיאורג ז"ל מארכם

ליום הולדתו הששים,

ברגשי ידידות והערצה

ש. ב.

2

3

4

5

6

## דברים אחרים אל הקורא.

השירים המתפרסמים באוסף זה שאובים הם מתוך כתב יד מאוסף אדלר מספר 1381 הנמצא בהספריה המהוללה של בית המדרש לרבנים באמריקה שבניו-יורק. נוסח השירים הושווה על פי צילומים עם כתב היד של אותו הדיואן הנמצא בהספריה הבודלויאנית באוכספורד M. S. Hebr. f. 11, № 2769 חלק מן השירים הושווה גם כן על פי צילומים עם עוד כתב יד אחד מהספריה של ה' מוצרי בקהיר שבמצרים. את מספר הרפים והעמודים שבהם נמצאים השירים בכל כתב יד ימצא הקורא אצל דוידזון. רשימה מדויקה של כל כתבי היד המכילים שירים ופיוטים לר' שלמה בן משולם דאפיירה מובאת ב"אנציקלופדיה יודאיקה" כרך חמישי עמוד 799. שנויי הנוסחאות בין כתבי היד הנוכחים ובין עוד כתבי יד אחרים יובאו ברשימה מיוחדת אחרי ההערות.

בסידור החומר הפיוטי הדורש חילוק לשני חלקים, הגדרתי וקבצתי קודם כל את השירים, "ההיסטוריים" כלומר את השירים שערך המשורר לאנשים נקובים בשמותם ושיש להם ערך ושייכות למאורעות ולזמנים ידועים. אחרי כן סידרתי מדורות מיוחדים בשביל כל אישיות, שמונה עשרה במספרם ובחתי במספר ידוע של שירים אופייניים ביותר בשביל האיש הנקובים. אוסף זה מהווה את החלק הראשון של הדיואן. שאר השירים של אותם המדורות — וביניהם המדור המיוחד של שירי הקדש של דאפיירה — מקומם בחלק השני.

בהביאי בחלק ההערות בסוף הספר ציטטים ומראי-מקומות מחתנ"ך מצאתי להכרחי לא להסתפק בהערה "עין שם ושם" אלא להביא בהרבה מקומות את הפסוקים כצורתם. דאפיירה הוא אמן מפליא בהשתמשות בפסוקי חתנ"ך בחידוד חריף ו"בצחות" גאונית. הוא מנתח פסוקים מן ה"עשרים וארבע", הופכם ומסדרם במובנים וכיוונים שונים והכתוב בידו כחומר ביד היוצר. הציטט השלם נותן כאן לעיני הקורא את הדמות החיה והתמונה הבהירה של הכיוון והאידיאה שהיו מרחפים במוחו ולבו של המשורר. כאן מתגלית באופן יסודי גם יצירתו הספרותית-פילולוגית. זאת ועוד אחרת: הציטטים השלמים מהחנ"ך, מהגמרא והמדרשים פוטרם את עורך הדיואן מביאורים יתירים. הציטט הוא המבאר ומורה הדרך הכי-נאמן והמאיר עינים הבטוח והרצוי ביותר.

אבל יחד עם זה יראה הקורא הנבון שאי אפשר היה לאחוז בשיטה זו בקביעות ובתמידות. בהרבה מקומות כל שורה ושורה היא מורכבת מכמה פסוקים ורמזי פסוקים. ופעמים שממש כל מלה ומלה יש לה קשר ואחיזה עם פסוק מיוחד, באופן שכמעט שאין יכולת טכנית אפילו להזכיר ברמיזה את כל מראי המקומות. המסדר דן כאן לפי החשיבות האופיינית לפי דעתו שבמליצה זו או אחרת. במקום

שלא ראה הכרח הקיל והשמיט את מראי המקומות וסמך על ידיעתו והשתתפותו החביבה של הקורא הנבון הרגיל בדברי תורה. כמו כן ישים הקורא לב לזה שבהציטטים המובאים בחלק ההערות המלים באות להקלת הקריאה ב"מלא" אפילו כשהן נמצאות בתנ"ך ב"חסר". לאותו השתתפות מצד הקורא מקוה ומחכה המסדר בעוד ענין אחד: ה"צימודים" או ה"לשון הנופלת על לשון", צורה שהיא חביבה כל כך על המשורר שלנו ומשתמש בה כמעט בכל בית ובית. המסדר נמנע להלאות את הקורא בריבוי הערות כאלה בבטחון שהוא בעצמו ילמוד ויכיר את דרך המליצה והביטוי של המשורר.

וכאן אני רוצה להביע תודה וברכה לידידי החכם הפרופיסור אלכסנדר מארכס, ראש הספריה הנזכרת בניו-יורק, על העמידו לרשותי את כתב-היד הנפלא הזה ועל נכונותו התמידית להיות לי לעזר ולמועיל בעבודתי. ידידי הפרופיסור ישראל דוידזון, היוצר הבלתי-נשכח של "אוצר השירה והפיוט" ששמו נשא תמיד בברכה והכרה בפיו של כל עובד ועוסק בשירת ישראל, השאיל לי בחסדו את צילומי כתב-היד הנזכר של מוצרי ואיפשר לי על ידי כך לשכלל את הנוסחאות בעוד מקור חשוב נוסף. תודתי נתונה גם לראש המחלקה השמית של הספריה הבודליאנית שבאווספורד שטרם ועמל להמציא לי צילומים מצוינים מכתב-היד שהיו דרושים לי, ואותה חיבה וידידות הראתה לי המחלקה היהודית של הספריה הציבורית בניו-יורק. ניקוד השירים נעשה בידי הנקדן המופלג ר' אברהם אברונין מתל-אביב. כלם יעמדו על הברכה.

ש. ב.

ניו-יורק חנוכה תרצ"ז.

## קיצורים:

בער = די יודען אים קריסטליכען שפאניען, חלק א', ברלין.  
 ברודי סתם = ר' שלמה דא פיארה, ברלין תרנ"ג.  
 גרץ סתם = גרץ - שפ"ר, דברי ימי ישראל, חלק ו'.  
 דוידזון = אוצר השירה והפיוט, ניו-יארק.  
 צונץ סתם = ליטעראטורנעשיכטע דער סינאגאגאלען פאעזיע.  
 שטיינשניידר = "הטוביר".

## מבוא.

המשורר והמליץ המפואר ר' שלמה בן משולם דאפיירה (1) חי במדינת קסטיליה שבספרד במשך החצי השני של המאה הארבע-עשרה והרבע הראשון לערך של המאה החמש-עשרה. ידיעות מדויקות על דבר שנת הולדתו ומותו אין לנו אלא שלפי השערות מבוססות המתקבלות מתוך חיבוריו ומכמה של מאורעות חייו נולד בשנת 1340–50 ומת בשנת 1420–25. ודאית היא העובדה שהגיע לזקנה גדולה ומופלגה.

גרץ סובר שר' שלמה היה נכדו של המשורר הספרדי הנודע ר' משולם בן שלמה דאפיירה (2). לפי סברה אחרת המובאה אצל בער (199) היה נצר ממשפחה חשובה בברצלונה. מקום מגורו הקבוע היתה סרקוסטה. הידיעות המעטות שיש לנו על דבר חייו ופעולתו נאספו ונתפרסמו על ידי משה שטיינשניידר בשנת 1876 ועל ידי חיים ברודי בשנת 1893. מתוך כמה מ„אגרות“ המשורר שפרסם ברודי אנו למדים שהוא היה סופר הקהל בסרקוסטה ובמשרה זו כנראה עמד זמן רב. ממכתבים אחדים („אגרות ארחיות“) כאלה ששלח בשם הקהלה יוצאים פרטי השנים קמ"ט = 1389 ו„לקחי“ = 1388 (3). בדרך כלל אפשר להגיד שכל חי המשורר במובן פרטי וכללי נראים כתקופה ארוכה של צרות ותלאות ושל צער ויגון. מרובים המקומות בשיריו שבהם הוא מתאונן מרה על גורלו האכזרי ועל „ילדי הזמן“ שאינם נותנים לו מנוחה וכלי הפסק מביאים את נפשו עד דכא. בהרבה מקומות המשורר מדגיש את חולשת בריאותו ומחלותיו התכופות שמציקות את ימיו ולילותיו. הסיסמא התמידית שלו היא, שלעולם הוא „גבר לכל שבר“ ברוח

(1) את מקור השם רואה שטיינשניידר (כרך 14 עמוד 98) בכנוי *Piedro* והוא מתבטא בכמה פנים והרגילים שבהם הם: *Piera, Da Piera, Dafiera* בער (1124) סוסיף: *d'Aplera, De Aplara*.

(2) המקור שטמנו גרץ שואב את ידיעתו זו הוא אולי כתביהיד מיכאל (809) פרשיפת הבוריאנה שבו (וכמו כן בכתביהיד ארלר דף ר"כ עמוד ב') טובא מכתב טר' שלמה בן משולם דאפיירה לדון ויראל יוסף בן לביא ושם הוא אומר: „...כי כן הורני החכם המשורר אבי אבי אשר בשתוף (בדמיון) השם זולתי הנדר אתפאר אתהדר ואתגדר“; ראה מאמרו של הר"ר אהרן קאפינקא, ר' משולם דיפיאירה ב„החוקר“, שנה שניה (תרנ"ד) חוברת א' עמוד 24.

(3) ראה „החוקר“ שם עמוד 25. ושטיינשניידר כרך 15 עמוד 57 מעיר שבהקדמתו לספר „אמרי שפר“ ר' שלמה דאפיירה מוסר כמה פרטים מתולדות חייו גרץ ברשימותיו על דאפיירה אינו מזכיר ספר בשם זה.

ובחמר, בגוף ובנפש. „מעון ביתי וטירותי גשמות, ידיד, מיום היותם על אדמות“ משמיעה לנו אנתל לבו של המשורר (י"ז) ובמליצה מרה זו מתבטא באמת גורל חייו הפרטיים של דאפיירה. ואין כל פלא בזה שסבל כבד העיק על חייו הפרטיים בזכרנו רק אחדים מהמאורעות הקשים והמרים שעברו בחיי ישראל בספרד במשך תקופתו: הגזירות והרדיפות הנוראות משנת קנ"א (1391), המגפה בקשטיליה בשנת קע"ב (1412) והגזירות שבאו כשואה על קהלות ספרד לרגלי „הויכוח בטורטושה“ בשנת קע"ג (1413-14). מתוך שיריו אנו מתודעים עם רוחו ומהותו של המשורר, עם נפשו הסוערת ולבו הרגש והנקל לחבין באיזה מדה מאורעות ו„גזירות“ כאלה היו משפיעים על הלך-רוחו וגורל חייו. שירי דאפיירה חותם של צער עמוק טבוע עליהם, צער הרבים ויגון היחיד, אותו הצער והפחד שנצטדקו על ידי התפתחות והמאורעות המעוננים והעתיד המחריד הסופי של שנת 1492.

כשאנו שמים לב אל כמה משיריו והמאורעות הרמוזים בתוכם פה ושם תהיה לנו האפשרות לעבור בסקירה כללית על חיי המשורר ופועולתו. אפשר יהיה אז לנו לחלק את חייו לשלוש תקופות. התקופה הראשונה מזמן בגרותו הפיזית בשנת 70-1365 לערך כשהיה כבן עשרים עד גזרות קנ"א 1391-הרי זה זמן הנסיון והיצירה שלו. צריך לחשוב שבתקופה זו חבר את ספרו „אמרי נואש“ (4) לתועלת המתלמדים, „המתחילים להתדרג במלאכת השיר“, היה סופר חרוץ ופעיל לקהלת סרקוסטה וחבר מספר גדול של שירים ופיזטים. כמה פעמים דאפיירה מזכיר את „שנות הבחרות“ שלו בתור תקופה שבה יצר וחבר הרבה מפיוטיו היפים ביותר. שנת קנ"א מחריבה את קנו ומבריחה אותו מספרד לארצות אחרות, אולי פורטוגאל או צרפת, ואחרי סבלו צרות ונדודים כמה שנים הוא חוזר לסרקוסטה. אז מתחילה תקופתו השנייה. ימי הגזירות והזעף נחו קצת והוא לוקח או – אולי היה זה בשנת 1395 – למורה ומלמד בביתו של השר והנדיב ר' בנבנשת בן שלמה אבן לביא דילת קאבאליירה בכדי ללמד „חכמת“ השירה והפיוט לבנו דון וידאל יוסף אבן לביא (ראה עליה להלן) ואולי גם לעוד אחדים מבני המשפחה (5). דאפיירה נעשה במובן ידוע ל„משורר המשפחה“ ובמשרתו

(4) ראה מאמרו של אריה ליב טויבר ב„קריית ספר“ שנה א' חוברת ב', (5) שטיינשניידר, שם, מסופק אמנם אם היה דאפיירה המורה של בני ר' בנבנשת, אבל אין כל מקום לספק, בהקדמתו לספרו „אמרי נואש“ הוא מספר בפירושו שר' בנבנשת „השלים חוקו במלאותו שפקו ויתן על ידו את בניו שתילי החכמה התמורה. נטעי נעמי התהלה, צנתרות זהב החן והכבוד... לחנכם על פי דרכם דרך ישרה... למען דעת למשך בשבט סופר“; והשוה לזה ברורי עמוד 10.

שתלמירו הרון וידאל יוסף היה נער צעיר רואים אנו גם מרשימה שדאפיירה עושה על אחד משיריו (י"א) שבו הוא מביע את נעגועיו ואהבתו אליו. בלכת ההלמיד עם הכבודה הורחו לטורטושה, נסיעה זו של האם ובנה הצעיר לטורטושה ניכר שהיתה נסיעה משפחתית ואין לה שום קשר עם „הויכוח“ שמצא מקום שנות

זו, עמד עד מותו של ר' בנבנשת אבן לביא בשנת 1411 ועל מותו חבר דאפיירה קינה יפה ויוצאת מן הלב (ב). את שבע-עשר או עשרים השנים האלה אפשר לציין בתור „תקופת הפריחה“ של המשורר. בתקופה זו חל זמן יצירתם של הרבה מפיטוי הגדולים שהיה מריץ לידידיו ובמשך תקופה זו הוא נעשה לראשה ולדגירה של „כת המשוררים“ בסרקוסטה שכנראה היה הוא גם מיסדה ו„מחזיקה“. קשריו עם משפחת הלביאים, כנראה לא התרופפו לגמרי עם מותו של ראש המשפחה ואנו רואים שידידיו ותלמידיו וידאל יוסף בן לביא שעזב את העיר מיעץ לו ומוהיר אותו לברוח מן העיר מפני סכנת המגפה (6) וזה היה בשנת 1412. אבל ניכר שהחבילה מתחילה להתפרד והקרובים נעשים רחוקים. בינתיים באו ימי הזעם של אחרי ה„ויכוח“ בטורטושה שעשו שמות בחיי הקהלות בארגוניה ורבה היתה העזובה. דאפיירה מפסיק את עבודתו הספרותית להתרגנות ידידיו והוא חדל לחבר שירים. נפשו באה עד דכא וניכר שכוחותיו החלו אז לעזוב אותו ויש לנו הרושם כאילו המשורר עומד בדד ונעזב, גלמוד ומעוטף ביגונו מבלי קרוב וידיד. הוא אינו מסתיר את כעסו והתמרמרותו ומריץ לפעמים חרוזים ומכתמים על „התנכרות האוהבים“ ולבסוף כנראה באה גם התנגשות קשה בינו ובין הדון וידאל יוסף מטיבו ואיש חסדו מלפנים, התנגשות שסיבתה היתה כודאי בעניותו ודחקותו של המשורר. הד מרירי של מצבו הנפשי מן הימים ההם אנו שומעים בתלונתו המרה באחד משיריו :

זמן השבית מתי מוסר בחלדי לאות ולעד לבדי

וכליותי ולבי יסרוני להשיב לאמת כחשי ובדי

ומה אשיב ואין מזין ומקשיב ושם על לב אמונתי וחסדי

ומה אומר וקמו סוד מרעים והם שינים ולצנינים בצדי

ואולם בי לשון מעצור ואשמר לפי מחסום בעוד רשע לנגדי

מספר אחרי זה בעיר הזאת, לו היה או ויראל יוסף איש בא בשנים כי או דאפיירה היה מזכיר בשיר לפחות במליצה אחת את כשרונו השירי של ויראל ולא היה לו כל צורך להדגיש שהוא הלך בדרך בליות אמו. הוא מדבר על רצונו לקבל מתלמידיו רק מכתבים.

(6) בנוגע למאורע זה מביא בער (698) קטע מ„אגדתו“ של דאפיירה הנותן לנו מושג ירוע מהמצב ההוא. דאפיירה כותב : „ואשכילך חנותינו פה בצל הבריאות השלם בעת ובעונה הזאת, כן יהיה חמיר, ואולם במדינת סרקוסטה וגלילותיה לא המהרו עדיין ממוטאת חלאת הנגע המתרגש ואף גם זאת כבר שבו אל קנם רבים ונכבדים והנדיחים והאובדים כי נלאו שאת את המלמול וספחת הגלות, מוסף חוסם על ממונם והוצאחם היתרה. אכן האצילים גבירינו יין (משפחת קאבאליריאה?), עורם מפוררים בערי הפרוות ספה ומסרה, מקטע זה צריך לרדן שדאפיירה לא השגיח באזהרת ויראל ולא עזב את העיר סרקוסטה (הוא מדבר רק על המדינה וגלילותיה) ואולי דמו כאן גם הטעם, הפסון וההוצאות היתרות“ שהיו נחוצים בשביל עקירת הדירה מן העיר למקום אחר.

בוה שדאפיירה הניח את קולמוסו, נשא את בשרו בשניו וידום במשך כמה שנים—כלומר משנת 1413 ואחרי זה, כמעט שאין צורך להסתפק. זה יוצא ברור מהעובדה שבכל הדיואן שלו אין אפילו שיר אחד שיש לו איוו שייכות להמאורעות הנוראים של הויכות בטורטושה. אי אפשר לשער בשכל והגיון שלו היה דאפיירה עוסק בחיבור שירים ופיוטים במשך השנים האלו שהיה יכול לעבור בשתיקה ולפסוח על הענינים המרים האלה שזעזעו את כל היהדות באראגוניה וקשטיליה. בער (799) אמנם חושב שסיבת שתיקתו היתה המרת דתו בימי הויכות בטורטושה, אבל לסברה זו אין כל יסוד כמו שנראה עוד להלן. אנו יודעים לבטח שבשנת 1417 דאפיירה עמד ביהדותו. וזה הלא היה ארבע שנים אחרי „הויכות“. זמן הבדידות והעזובה הרוחנית ואולי גם ההתנוונות שלו ארך, לפי הנראה, מאז, מימי טורטושה עד שנת 17—1416. לערך. בודאי שכמה מידידיו השתדלו לעוררו ולהחזיקו אבל אז בכל אופן בא הקץ לתכלתו הרוחנית. ואז מתחילה בשבילו, אם אפשר לציינה בשם זה, תקופתו השלישית, תקופת התשובה וה„תחיה“. הוא שב וחזר לבת-שירתו ויוצא ב„שער בת רבים“ בכחות מחודשים. והאיש כבר זקן ובא בימים. בתקופה זו חלה יצירתו של הפואימה הגדולה שלו „כאפס יד ינופף יד גאונִי“ (א) שיר שבאמת אפשר לציין אותו בתור „שיר עלילה“ מהמין המשובח שמעטים כמוהו בספרת ישראל בגולה בבטוי הרגשות הסוערים, בצלצול המליצות הלוחכות ובהיקף כולל של כל עניני החיים. שיר זה הוא מעין „אבטוביוגרפיה“ שמחברה שואף להראות בה שעדיין כחו עתה ככתו אז ושעדיין הוא השר והשליט בעולם השיר והפיוט. מן התקופה היא הוא גם שירו היפה „על היינות הרעים“ שנתחבר לפי עדותו בשנת קע"ז—1417, 7. ואולי היתה זו גם „שירת הכרבור“ של דאפיירה.

ר' שלמה דאפיירה יש לו חוש היסטורי מפותח ועד כמה ש„מליצותיו ושאיפותיו הפיוטיות“ הרשו לו היה דואג גם לערך ההיסטורי של יצירה זו או אחרת. בכתביו ובשיריו הוא נותן לנו רשימה הגונה של אנשים נקובים בשמותם, של מאורעות וזמנים שעל ידיהם יש לנו האפשרות לבא ישר או בעקיפין לידי אי-אלו תוצאות היסטוריות בנוגע למשורר בעצמו וגם בנוגע לאחרים שהיה לו מגע ומשא עמהם. אמנם הקורא יראה שכמה פעמים המשורר כאילו בכוונה מסתיר מאתנו שמות אנשים וקביעת זמנים. הוא רושם „וכתבתי לפלוני“, „קינה על חכם נכבד פלוגי“, „ואמרתי על מה שעבר ביני ובינו“, וכדומה לזה, אבל מכאן אין ראיה שיש כאן טנדנציה להעלים עובדות היסטוריות ולהשכיח זמנים ושמות אנשים ומקומות. עלינו לזכור שבמקרים כאלה רוב הרשימות ממעל

(7) ראה, מבחר השירה העברית לברודי-וויגר, עמוד שכח-כט ושם מובאים טמונה שירים של דאפיירה.

לשירים נעשו הרבה שנים אחרי שנתחברו השירים, בודאי בשנים כשהיה דאפיירה „עורך“ ו„מסדר“ את ה„דיואן“ שלו, וזה היה לעת זקנתו. אין זה מן הנמנע שהמשורר בעצמו שכח את שמות האנשים ואת הזמנים והוכרח לחבר את הרשימות בעילום הזמן והשמות.

ובנידון שלנו הזכרת השמות והמאורעות יש לה ערך הרבה יותר גדול מאשר לסתם רשימה היסטורית. האנשים הרשומים בשירי דאפיירה אינם בני אדם שהכותב מזכיר אותם דרך אגב, מעין רשימת מקרים ארעיים ופגישות עוברות. כל אדם הנזכר אצלו בראש שיר הרי זה פרק שלם וחי בעולמו של הרושם והנרשם, של המזכיר והנזכר. כמעט על כל שיר ופיוט אפשר להגיד שאין הוא חטיבה ערטילאית או סתם פזמון המרחף באויר. כל שיר ופיוט מוקדש הוא ושלוח לאיזו אישיות ידועה, והריהו מהווה ביניהם קשר רוחני ובטויי מחשבות הדדי. זהו חילוף שירים ורעיונות בין ידידים וחברים שכמעט כל אחד מהם היה מגדולי הדור וראשי האומה. מתוך מספר גדול של שורות ומקומות הנוגעים לזמן ולאנשים אנו שומעים את הד הדור ומתגלית לפנינו האטמוספירה הפרטית והציבורית בתקופה הרת-עולם של היהדות הספרדית. יש לו דאפיירה כשרון חד והבנה דקה לשור ולארוג אל תוך השיר רמזים מענינים על האיש ומעשהו, על פעולתו ומקרי-חיו החשובים ביותר, והכל במליצות יפות „ואויריות“ ובחרוזים חולפים וקורצניים. שיריו ופיוטיו אינם נותנים לנו איפוא רק מושג ממהותו של המחבר ומעולמו הרוחני בלבד אלא שהם גם מאפשרים לנו לעבור בסקירה מקיפה כוללת על התקופה וקורותיה. אין ספק שבשירי דאפיירה מתגוללת לפנינו תעודה תרבותית-היסטורית רבת-ערך מחיי ישראל בספרד בתקופת המעבר של המאה הי"ד והט"ו.

ואם בנוגע לידיעות „היסטוריות“ כלליות יש לנו הסבה להיות שבעי-רצון מכיון שהמשורר ביודעים או בלא יודעים מוסר לנו כמה וכמה פרטים חשובים הנה בנוגע לידיעות על דבר חייו הפרטיים ותולדותיו הוא בעצמו „הדיואן“ של דאפיירה הוא בשבילנו אכזבה גדולה. כאן הוא נשאר נאמן לרוח הפיוטי הספרדי שהמשורר בעצמו בחייו ופרטיו הפרטיים צריך להיעלם מתוך יצירתו. לחנם נבקש שם אי-אלה רמזים על הוריו, על ביתו ובני משפחתו וכדומה לזה. למרות ה„אבטוביוגרפיה“ הפיוטית שלו דאפיירה עולה בידו להשאיר אותנו בלי שום ידיעה בנידון זה. אכן, לפעמים יש לנו הרגש שהצלחנו ל„תפוש“ אותו ברגע חלש שבו מתמלטים מפיו אי-אלה רמזים פרטיים, כמו למשל, בהקדמה לשירו הגדול (א) שבה הוא כאילו מדבר על „כנינו ופעל ידיו“ ועל „ילדיו אשר ספו תמו מן בלהות“, וב„סימן“ לשיר הוא רומז ביתר ברור :

... עדי בני יצאוני ואינם אבל הנם באשמנים טמונים  
...וזה שירי ילדתיהו כאלו לבני געלס בכנף רננים  
להתאמץ לקורותי כאלו לעת זקנה רננים לי לבנים  
וכי אפסו וכי פסו אמוני קראתיהו בשם ילד זקונים.

ברגע הראשון אולי נהיה נכונים לדון מדבריו אלה שבניו מתו בחייו  
ושהוא משקט את צערו על ידי שירו. אבל זה יהיה מצדנו משפט נמהר. כך  
דרכו ואופן דבורו של המשורר, מדבר הוא על שיריו כלשון בני אדם. אפשר  
להחליט בוודאות שאין כאן כיוון לבנים ממש אלא לשירים, ובמליצה "באשמנים  
טמונים" המשורר מתכוון לאמר שכח יצירתו הקודמת עזבתו; כן גם הרמז ל"ילד  
זקונים" = 259 מספר הבתים בשירו הגדול (א) הנזכר. והקורא הנבון יראה  
שבהרבה מקומות בשיריו טוב נעשה אם נתיחס ל"רמזים" כאלה, המצלצלים כמו  
ידיעות "פרטיות", בזהירות גדולה.

עתה נשימה נא פנינו אל האישים שר' שלמה דאפיירה מוכיר אותם  
ושלהם הוא מקדיש את פרי רוחו לאות ידידות והערצה:

א. שלמה בן לביא די"ה קאבאלרייה (8 dela Caballeria). נמצאים  
ממנו בדיואן של דאפיירה שני פיוטים (9); אף על פי שבאוסף לא נזכר שדאפיירה  
צמד עם ר' שלמה זה באיזה יחס אישי הנה ממקור אחר המובא אצל  
שטיינשניידר (15 עמוד 55) אנו גורעים שדאפיירה שלח שיר למאיסטרי יוסף ו'  
יחיא בשם ר' שלמה לביא (10). ר' שלמה בן לביא היה מן החשובים והנעלים  
שבראשי הקהל באראגוניה, נכבד בתור פילוסוף משורר ומליץ והיה מתחלף  
ב"שאלות ותשובות" עם הריב"ש (11). הוא היה אביו של:

ב. ר' בנבנשת בן לביא די"ה קאבאלרייה (12). Benyenist שהיה  
מגדולי היהודים בסרקוסטה ואחד משלשת באי-הכח שלהם החשובים ביותר אצל

8 באנציקלופדיה יודאיקה כרך ה' עמוד ק' ימצא הקורא רשימה של בני  
המספחה החשובה הזאת. את השם "קבלריה" קבלו היהודים בארגוניה מימי היותם  
קנינים ו"בני חסותם של ה"אבירים" של הטמפלרי-אורדנים.  
9 את שני הפיוטים האלה פרסמתי בטאמס "חורב" כרך שלישי ירושלים-  
ניוירק, בעריכתו של הר"ר פנחס חורגין.

10 שטיינשניידר שם, כותב שר' שלמה בן לביא שלח ליוסף ו' יחיא בתור  
תשובה על שיר אחד את השיר "ה' לשלמה נראה בחלומי" שהקדיש לו, ליוסף,  
ולתהלתו. אבל זוהי טעות מצד שטיינשניידר הגדול. השיר הזה מוקדש לא ליוסף כי  
אם למשה עבאס הנזכר בשיר (ראה עליו להלן) ובתור מחברו רשום עליו במירוש  
שמו של ר' שלמה בן משולם דאפיירה.

11 התשובה הערובה לר' שלמה ו' לביא מאת הריב"ש היא בסימן תל"ה  
והיא שלוחה לעיר אישאר (Izar); השווה לזה גם אנציקלופדיה יודאיקה כרך עשירי  
עמוד 540.

12 השם בנבנשת הוא שם עצמי ראשון (כמו ר' אברהם) בהקבלה  
לשם בנבנשתי שהוא שם משפחה. שטיינשניידר שם עמוד 56 סובר ששמו העברי

המלך פידרו הרביעי וגם אצל המלך מרטין. בעד (503 ועוד) מפרסם כמה תעודות הנראות שמשנת 1380 עד 1386 היה ר' בנבנשת חוכר-המסים של הסחורות המובאות מחוץ לארץ ונראה גם שמצבו החזק לא נחרס אפילו אחרי גזירות קנ"א. הוא היה המלוה של חצר המלך ובשנת 1401 או בזמן שלאחרי זה כשהופיע דלגציה של הגנרל d'Arago בחצר המלך מרטין לרגלי איזה סכסוכים מדיניים נפגשו הבאים על ידי ר' בנבנשת בשם המלך. הוא היה תומך גדול בתורה ובישיבות, היה חובב ותיק של הפיוט והמליצה וכאמור הומין את ר' שלמה דאפיירה בתור מורה ומלמד לבניו בחכמת השיר והדקדוק. היו לו שני בנים, האחד החכם והמשורר דון וידאל יוסף (ראה להלן) והשני שלמה, שמת כנראה בתור ילד רך 13). אולי היה לו עוד בן שלישי בשם שמואל (ראה סימן כ"ד, כ"ה) גם כן משורר גדול. גם אחיו (ואולי בן אחיו) של ר' בנבנשת היה מחשובי הקהלה, הלוא הוא, הדון בונפוש דילה קאבאליירה (גרץ 413) והיה בין אלה ה"אנוסים" שאחרי ה"ויכוח" בטורטושה נאנסו לשמד, ר' בנבנשת מת ביום י"ג כסלו שנת קע"ב 30 לנובימבר 1411 בעיר אלקניץ שעל יד סרקוסטה ושנת מותו רמזה גם בקינה הנזכרת לעיל "בענן" 14). בשורה 24 רמזה השתדלותו

של ר' בנבנשת היה יהודה, כפי שיוצא מתוך שתי תעודות שהוא חותם שם: פעם אחת יהודה בנבנשת, ופעם נ' בנבנשת נ' לביא וראה גם בער (992). אבל החתימה השניה אינה מאשרת את דעתו של שמינשניידר. יהודה נ' בנבנשת הלא פורשו בנו של ר' בנבנשת, גם הריב"ש בתשובתו סימן רמ"ט וש"ס קורא לו ר' בנבנשת נ' לביא מבלי להזכיר את השם יהודה.

13) שלמה הקטן מת ימים אחדים לפני חתונתו של אחיו הרון וידאל יוסף. זה יוצא מרשימתו של דאפיירה שעשה ממעל ל"שיר האפריון" שהקדיש לחתונה (השיר מתחיל "לולי יתר תקוה בלבי תקעתי"); "ורמותי ברבריו אל העדר השוע הנב" אחיו פלוגי אשר הלך לעולמו ימים מספר מרם החתונה". שמינשניידר כרך 15 עמוד 83 מזכיר מאוסף כ"י ווינא כמה כתבים וחרוזים לדון וידאל יוסף וכיניהם קינה על מות אחיו שלמה והמקונן גומר את קינתו: "אתמול מעפתי מעט הרבש ביום שמתת לבי בהגיע חור לעת זמירי, רמו ברור דיום כלולותיו. ובריואן דאפיירה נמצא קינה המתחילה בבית "מה זה אור שמש בלי זורח" ברשימה ממעל: "על פטירת הבחור שלמה בן לארנוני נ"ר אקטן בכיתי לקשי יומי ויומי". בקינה המשורר מרבר על "לירותיו של המת הקטן וצריך לשער בוודאות שלא היה יותר מבן חמש או שש שנים. אם נסער שדון יוסף וידאל שלמי השערתנו נולד בשנת 1380 (ראה להלן סימן ג') התחתן בגיל של עשרים ושלוש לערך מת איפוא אחיו הקטן בשנת 1403 ונולד איפוא בשנת 1397 לערך, שתי שנים אחרי התמנותו של דאפיירה למורה הבית. מתוך העובדה שהקטן נקרא שלמה על שם אביו וקנו צריך לדון בוודאות שבשנה זו ר' שלמה בן לביא לא היה כבר בין החיים, בכנוי "ארנוני" גם בלי הזכרת שמו דאפיירה מתכוון לר' בנבנשת.

14) שמינשניידר כרך 15 בחלק הנוספות, רושם מתוך כ"י של שוח"ה מתוך הספר על אשר והחכם ר' בנבנשת בן לביא: "וכבוד גדול עשו לו במותו וישובי אלקנים הקרובים אל החלל, ולקהל קדוש סרקסטה קרית חנה... ויאצל מן הרוח

בדבר תרגום החיבורים הפילוסופיים שנעשו בידי החכם והרופא ר' מאיר אלגוואדיש (15). (ראה עליו להלן) ובשורות 65—60 נמצאים רמזים ברורים על הגזירות והרדיפות שהתרבו אז על יהודי ספרד ושעל ידי פטירתו של השר הגדול הזה מצבם נעשה יותר מר וקשה.

ג. דון וידאל יוסף בן לביא ר"ל קאבאלרייה, בנו של ר' בנכנשת, תלמידו וידידו של המשורר. אם נחזיק בהשערתנו הנזכרת שר' שלמה נתמנה למורו בשנת 1395 ונחשוב שהתלמיד עמד אז בגיל שלא למעלה מחמש עשרה שנה נמצא שוידאל יוסף נולד בשנת 1380. הוא התפתח למשורר ומליץ נעלה וגדולי המשוררים בזמנו היו מעריכים אותו במדרגה אחת עם דאפיירה. המשורר הדון וידאל בנכנשתי מחבר „מליצות עופר ודינה" (זהו איש אחר ולא הדון וידאל יוסף שלנו כפי שמערבבים בטעות כמה אנציקלופדיות וראה על זה להלן) הביע את הערצתו לשיחתם של ר' שלמה דאפיירה ושל הדון וידאל יוסף בחרוז נלהב כזה:

שנים הם ובמין האנושי עדן לא מצאה נפשי שלישי

ברוב חכמה וכבוד ועונה יהוסף מחמד לבי ונפשי

ובזמירות שלמה בן משולם אשר שירו ואמרו כדבשי

ליוסף אתנה רוחי ונפשי ולשלמה שארי עם לבושי (16).

ושטיינשניידר מוסר לנו עוד חרוז יפה מאד מעטו של אותו המחבר של

אשר עליו... לבנו יוסף... בחורש כסלו ב'ג בו שנת ויעזוב ב'יד יוסף", ושטיינשניידר רושם יום המיתה גם לפי הספירה הכללית. וזה נוסח המצבה הרשום בדיואן שלנו אחרי הקינה (הנוסח נתחבר לפי שטיינשניידר על ידי בנו הדון וידאל יוסף בן לביא):

אלה הבחים נעשו על מצבת קבורתו שנת קד"ש קדשים על ר' בנכנשת

בן לביא:

אם בחלום חצב לשמש קבר הנה גביר זה לחלמו שבר

בושו רעבים שוכרים מאין מחיר מפר תעורת בנכנשת שבר

נעלה שנת קד"ש קדשים על ביום נקרא עלי שכרי תרועת שבר

יקץ ביום קווי ה' יעלו מן הקברים כנשרים אבר.

וראה על זה להלן בהערות 21: שנת מותו הייתה איפוא לפי המצבה ק"ע

ואולי צריך לצרף במספר גם את הבי"ת של „ביום" ויצא קע"ב.

וספק גדול הוא אם נוסח המצבה הנוכח נתחבר ע"י בנו דון וידאל. בנו זה

חיבר נוסח אחר הרשום רק בכ"י ברון דף 56 עמוד ב'. (עיין מלואים).

(15) בין הספרים האלה היה „ספר המדות" לאריסטו, הוצאת סטנוב

ברלין 1790. חכם ומשורר אחר ר' זרחיה (סלדין) הלוי תרגם לפי בקשת ר' בנכנשת

את הספר „מפלת הפילוסופים" וראה על זה מאמרו של מ. בער אנציק. יוד. כרך

שני עמוד ש"ה. והתרגום נעשה לפי שטיינשניידר כרך 15 עמוד 157 לא מהמקור היוני

כפי שחושב גרץ כי אם מתרגומו הלאטיני של Boethius.

(16) ראה מאמרו של א. ברטולי ב„הברמל" שנה ו' (1867) עמוד 275.

„מליצות עופר ודינה“ המעיד על עמדתו הרמה של חדון וידאל יוסף בסור משפחת הלבאי ועל הקשרים הידידותיים שהיו שוררים בינו ובין דאפיירה רבו:

חברת בני לביא עטרת כל צבי כי הוא בנועם מעשים מוכללת  
אולם בראש כלם יהוסף קראה מפיו סתום חכמות תהי שואלת  
ועצת משולם בן שלמה שמעה ולפושעים בה תקראה מועלת  
תוקיר ימי שיבה במצות אוהבי ותהי לפניך כמתנפלת (17).

חלק גדול משיריו דאפיירה מקדיש לידידו ותלמידו זה. אליבא דאמת צריך להעיר שכמעט כל הפיוטים המוקדשים על ידו לאנשים בלתי נקובים אין ספק שהם מכוונים לדון וידאל יוסף. בזה כבר הרגיש שטיינשניידר (כרך 15 עמוד 78) שברושם הראשון העיר: Und scheint manches ohne Namen sich auf ihn (Vidal) zu beziehen, המשורר מציין אותו גם בתור מלומד ודרשן מצוין ובקי בתורה ופילוסופיה (י"ב). לבקשת אביו ר' בנבנשת תרגם וידאל יוסף מערבית לעברית את ספר הרפואות „גם המעלות“ (18). ניכר שלולי באו עליו צרות טורטושה היה הבן הצעיר הזה לממלא מקומו הרוחני השלם של אביו הגדול (19).

גרץ (413) מתאמץ להוכיח שוידאל יוסף זה השתמד בין אנוסי טורטושה והוא סומך בזה על מליצה אחת של המשורר שלמה בן ראובן בונפיד (20). אבל גרץ לא שם לב לזה שבונפיד מדבר על דון וידאל בן לביא בנבנשתי ולא על דון וידאל יוסף בן לביא בן ר' בנבנשת ואין שני השמות האלה כנויים לאיש אחד. יש כאן לפנינו שני אנשים שונים (21). בער (797) וגם באנציקלופדיה

(17) ראה כרך 15 בחלק ההוספות. חיפוך שמו של שלמה בן משולם בא –אן לתפארת המליצה ולא לצורך המשקל. השווה לזה גם מליצת המשורר בעצמו החופך את שמו ושם אביו לצורך, לשון נופלת על לשון (ואולם – משולם) בשיר סימן י"ד בית 21.

(18) גרץ, שם, והשווה לזה צונץ עמוד 520.  
(19) השווה לעיל הערה 14 בכיוון המליצה: „ויאצל מן הרוח אשר עליו לבנו יוסף, ויעזוב ביד יוסף“.

(20) עיין על משורר זה במאמרו של הר"ר אהרן קמינקא, הדיואן של שלמה בונפיד בירחון „ממזרח ומערב“ ווען שנה ראשונה (1895) חוברת ב' עמוד 116 והלאה. השירים שנחפרסמו שם רובם נוגעים לסאורעות ה„ויכות במורטושה“ ואופיני הרב שגם הוא מזכיר את „יוסף (דון וידאל) שלנו“ לתהלה ולברכה.

(21) שטיינשניידר כרך 6 עמוד 14 וראה גם כרך 15 עמוד 54 מביא קטע מסכתא אחר של ר' בנבנשת בן לביא (מכתביר ווינא) ושם רשום, סכתא לבנו אנויראל ומכתב אל ויראל בנבנשתי; ובמקום אחר רשום „ולי מה יקרו ויראל בנבנשת (ונם) ויראל בן לביא יק“.

וידאל בנבנשתי זה צריך לחשוב בוודאות, הלוא הוא אותו האיש שהיה אחרי כן לראש המדברים מטעם היהודים ב„ויכות“ במורטושה שהתחיל ביום 7 לפברואר

יודאיקה כרך חמשי (עמוד ק') יודע אמנם למסור לנו שוידאל יוסף זה מת בתור גוצרי בשנת 1456. אבל אם יש יסוד לידיעה זו אז קרה האונס הדתי שלו הרבה שנים אחרי טורטושה ואחרי מותם של המשוררים בונפיד ודאפיירה מכיון שבעת זקנתו של דאפיירה כמה שנים אחרי טורטושה עדיין עמד וידאל יוסף ביהדותו כפי שיוצא מחילוף החרוזים ביניהם שנחפרסמו מכבר והובאו גם במאמרי הנזכר בהערה הבאה.

הידידות בין הרב והתלמיד שארכה יותר מחמש עשרה שנים לערך נתקרה ונחלשה סוף סוף באופן מעציב. יש חושבים שהסבה לדבר היתה „המרת דתו“ (7) של דאפיירה אחרי פורעניות טורטושה מה שהרגיו את לבו של וידאל יוסף והם סומכים על „חילוף חרוזים“ ביניהם ועל איזו רשימה מסורסת, אבל במקום אחר כבר הוכח שזוהי טעות גדולה (22). שירו הגדול של דאפיירה (א) מה שקראנו לעיל את „שיר העלילה“ שלו, שיר שנכתב בזמן זקנתו ושמעביר לפנינו כבני מרון את כל פרשת חייו וקורותיו בלבדו מעיד כמאה עדים שאין כל יסוד וגרגר של אמת לסברה זו. ההתנגשות בין שני האנשים באה כנראה לרגלי איזו התנהגות בלתי רצויה של דאפיירה בעת זקנתו ועניותו ודון וידאל יוסף בן לביא התמרמר על רבו שהוא „בין ההוללים“ ושהוא „מלאה ומיגע אותו“ (23). בתשובתו

שנת 1413 והוא הוא המחבר של הספר „קדש הקדשים“ להגנת התלמוד נגד המומר הצורר יהושע הלורקי. והנה בנוסח המצבה של קברו של ר' בנבנשת בן לביא (ראת למעלה הערה 14) רשומה שנת המיתח „קדש קדשים על“ (כסלו ק' ע') ב' = 1411). איזה טובן יש כאן לציון „קדש קדשים“? אין ספק שזהו רמז לסם הספר הזה שבוראי היה אחד ממעשיו הגדולים של המנוח ר' בנבנשת שורזו ותמך את הרון וידאל לחברו. גדלות מעשה זה זמן קצר לפני מותו רצה הבן וידאל יוסף להשאיר לדור הבא ורשם את שם הספר על המצבה. ומכאן מתברר שהספר הזה נכתב לפני ה„ויכוח“ בטורטושה ובטובן שגם ספרו של הלורקי נכתב איפוא לפני ה„ויכוח“, שאלה שגרע (414) ממפל בה. כמו כן צריך לחשוב שאותו וידאל בנבנשתי זה הוא אותו המחבר של „מליצות עופר ודינה“, אם אין אנו נכונים להחליט שבעת ובעונה אחת חיו בסרקוסמה שלשה חכמים ומשוררים בשם זה.

(22) ראה מאמרי על „המרת דתו הברויה של המשורר ר' שלמה דאפיירה“ ב„הדר“, ירושלים, שנה עשירית (תרצ"ה) חוברת א'. אלה המאמינים בשמרו של דאפיירה בונים את דעתם על יסוד הרשימה שנמצאת ממעל להרוז בשני מקורות כתבייד ששלח דאפיירה לרון וידאל יוסף בוו הלשון: „להר"ר שלמה דאפיירה כשנשתמר לאחר שבעים שנה“ והנה במאמרי שם הראיתי שהרשימה ממעל לאותו חרוז בכ"י אדלר ובודליאני אין שם כל זכר לשמר אלא כך לשונה: „להר"ר שלמה דאפיירה על התנכרות האוהבים“. אין כל ספק שהמלה „כשנשתמר“ היא שם מסורסת וצריך לקרוא „כשנשתכח“ וזה מתאים גם לנוסח אדלר ובודליאני.

(23) ראה מאמרי „שירי הרון וידאל יוסף בן לביא“

ג, תרביץ, כרך ח', תרצ"ו.

של ר' שלמה לשירה, ובתחיתו שרמזנו עליהן למעלה, שבה כנראה, לתחיה גם הידידות הישנה בין הרב והתלמיד. הדון וידאל יוסף דרש מרבו וידידו שישב לשירה ומליצה ועצתו זו אולי שגרמה לכך שר' שלמה שוב אחז בעטו החד ושב ליצירתו הפיוטית. ד. דון שמואל אלרבי (Abnarrabi), אולי זה היה אחיו של הדון וידאל יוסף בן לביא; ההשערה מיוסדת על העובדה שבכתב-היד, אחרי חילוף שירים בין המשורר ושמואל אלרבי נמצא השיר המתחיל, "גביר נודע למשגב שיר" ועליו רשום: "וכתב אלי בעת ההיא הנכבד דון וידאל אחיו", שטיינשניידר (כרך 16 עמוד 107) חושב אמנם שאין זה הוידאל יוסף שלנו כי אם איש אחר, אחיו של שמואל, בשם וידאל אלרבי, אבל מכיוון שבשם וידאל או וידאל יוסף המשורר מכנה כאן אך ורק אישיות אחת ידועה קרובה ההשערה שגם כאן הוא מתכוון לאותו הוידאל (24).

ה. ר' משה עבאס, היה אחד מבאריכת של הקהלה בסרקוסטה ב"הויכוח" בטורטושה. בער (554) מביא כמה תעודות המראות שעוד בשנת 1384 היה הוא המתווך בין המלך והקהלה היהודית בדבר הלואה של עשרים ושנים אלף זוזבים לחצר המלך. בשנת 1409 הוא מצליח אצל המלך לבטל כמה גזירות נגד היהודים ובשנת 1413 המלך פירגנדו הראשון ממנה אותו ואת בונפוש דילה קאבלריאיה אחיו (ז) של ר' בנבנשת בן לביא הנזכר, בועד השלשה לקביעת המסים וגבייתם בתוך הקהלה הישראלית. לפי שטיינשניידר (כרך י"ז עמוד 71) עמד דאפיירה בחילוף מכתבים עם עבאס בלשון ספרדית.

משלשת השירים של ר' משה עבאס (כ"ח, ל', ל"ב) שניצלו לנו על ידי זה שדאפיירה הכניסם להדיואן שלו, נראה שהוא היה משורר נעלה ודאפיירה לא ילאה מלהלל ולרומם אותו בתור פייטן עליון ומליץ נפלא. בכדי להביע את תהלתו ותפארתו הוא משתמש בכנויים, "אלהיים" ובמושגים "דתיים" ומשווה אותו ל"אלהי האלהים" כלומר לראש המשוררים. על השפעתו של עבאס אצל השלטונות בתור עוזר לאמללים בצרה "ופודה שבויים" אנו מוצאים באחד משירי דאפיירה רמזים ברורים (ל"ה). ה"חכם ר' משה עבאס בא אל מקום תחנונינו" (כנראה סרקוסטה) ודאפיירה מכריז ומבשר: "שובו לבצרון אסירי השבי וראו במחשך הזמן אור שחרית" שני המשוררים מתחלפים זה בזה ב"רמזות שמותיהם" לב האבן (פיירה) ולב האריה (עבאס בצרביית) (25).

(24) דיואן כרך ג' עמוד 510 סימן 2168 מנסח שם זה שמואל אלרבי (ז) ומציין אותו בתור "טורו של רבי שלמה דאפיירה", בחילוף השירים שבניהם (כ"ד, כ"ה) אין רמז לזה. האחים שמואל ווידאל אבן אלרבי נזכרים בדיואן של שלמה בונפיר, ראה על זה צונץ צור געשיכטע אונר ליטעראטור עמוד 519.

(25) גם שלמה בונפיר מזכיר לתהלה את ר' משה עבאס והשווה לזה צונץ 342 ושטיינשניידר כרך 14 עמוד 79.

ו. ר' מאיר אלגוואדיש: Alguadez החכם המפואר רופאו של אינריקו השלישי מלך קשטיליה וראש הרבנים לקהלת ישראל בממלכה הזאת הנזכר במעשיו הגדולים בפרוטרוט כמה פעמים אצל גרץ (26). ר' מאיר היה עוזר וידיד לר' שלמה דאפיירה (27). והמשורר מקדיש לו שירי־הלה מפליאים והכי־יפה ונהדר שבהם, "המוושח" (שיר האזור) לפי הצורה הערבית (ל"ח) שבו הוא מהללו בתור רב ורופא ומנהיג האומה, כשבאו ימי הרעה והמצוקה לר' מאיר על ידי עלילות שונאיו מהכנסיה הנוצרית או על ידי צרות אחרות ונהפך עליו הגלגל נצטער ר' מאיר שלא קבל שום דברי תנחומים ועידוד מידידו המשורר והביע את רגשותיו אלה בשיר ששלח לדאפיירה. ור' שלמה שבוודאי היה שבור לב־לרגלי גורלו המר והנמהר של ידידו הגדול מהר להצטדק ונותן בתור טעם לשתיקתו, את מצב רוחו הקשה, בשירים שניכר שנערכו לר' מאיר (מ"א, מ"ב). בקינה העמוקה והמרעידה שחיבר דאפיירה על מותו של ר' מאיר אלגוואדיש (מ"ג) אין למצוא שום רמז לזה שנהרג על ידי שונאיו בעלילת נסיון של הרעלת המלך, ידיעות ושמועות קלושות שגרץ נותן אמון בהן. שהקינה הזאת היא על מותו של ר' מאיר אלגוואדיש צריך לחשוב בוודאות. רמז ברור לזה אנו מוצאים בכתיים 24—25 :

החשיך מאור מאיר וקרנים אשר קרנו בזיו קרנו ויתנוססו

מאיר אשר האיר נתיב תומו בבור לחקור בסודות אל אשר נכמסו.

י. הדון וידאל בונפוש אבן לביא Vidal Bonafos, אחיו (או בן אחיו) של ר' בנכנשת בן לביא. השתמטותו של דאפיירה מלחבר שיר לכבוד חתונתו (מ"ד) בודאי שהיתה לה סיבה חשובה ואפשר לשער שזה היה אולי זמן הגזירות של שנת קנ"א כשהלכות לא היו נתונים לשירה ולפיוט עליונים. כסימן מ"ה דאפיירה מקדם אותו בברכה ב"שובו בגבולנו", כלומר לסרקוסטה, בשעה ש"ראות פניו לא פלל" וכנראה שזה היה כבר שנים אחדות אחרי גזירות קנ"א. דאפיירה מהלל את וידאל בונפוש בתור משורר מרומם ולמרות גוזמאותיו אין ספק בדבר שהיה סופר מהיר ומליץ מפואר (28). אכן, סופו של וידאל בונפוש היו נפילה ואונס דתי, הלא זהו מה שמוסר לנו גרץ (413): „אחיו של בנכנשתי (צ"ל בנכנשת)

(26) חלק ו', ראה לוח השמות. השם הוא לפי שם העיר Guadix ; יש מנסחים

את שמו אלגוואריש = Alvarez.

(27) ראה שטיינשניידר כך 15 עמוד 56 והשווה לזה ברורי 10.

(28) דוקס, ליטעראטורבלאט דעם אריענטס, כך עשירי (1849) עמוד 335 דושם מחוך כתב־יד שיר, שלח לאונידאל בונפוש בן לביא; ואיש בשם זה שלח שירים אחרים לר' משה בן נתנאל בן שלמה מחבר הספר „תוצאות חיים"; ראה שטיינשניידר כך 15 עמוד 108.

בונפס דילא קאבאליראה ואשתו לא אבו לראשונה (אחרי הויכוח בטורטושה) להמיר דתם אך אחרי כן קבלו גם הם את הטבילה והוא נקרא בנצרותו דון פידרו גונצלים דילה קבליריאה ולדברי אנכיאס היו לו שבעה אחים וכלם יצאו מן הכלל ושכרם היה נכון להם בעולם הזה כי נתנו על שכמם משרות גבוהות בממלכה". אולם כאן כנראה יצאה איוו ערבוביה בנוגע לשמותם של הנפשות הפועלות. השם גונצאלו בנצרותו היה לפי בער (אנציק. יוד. כרך ה' עמוד ק') שמו של וידאל יוסף בן לביא ולא של וידאל בונפוש.

ח. אנמשה גבאי (Mosse Gabay) בן ר' שם טוב, אחד מגדולי הפוסקים מילידי ספרד ובימי הגזירות של שנת קנ"א הלך ממירקה עיר מגורו לאפריקה הצפונית והתישב בקהלת הוניין (Honain). ר' משה עמד ב"שאלות ותשובות" עם הריב"ש המזכיריה כמה פעמים. בסמ"ן שמו הריב"ש משיב "אל החכם הותיק אנמשה גבאי" ששאל על דבר קצת מחלוקת בין החברים אם יוצאים בסוכה של שותפות אשר לדעת האוסרים גרועה מסוכה שאולה שהשאלה היא בולה שאולה אבל בשותפות יש לכל אחד רק מקצת סוכה. בהריב"ש נמצאות עוד תשובות אחרות אל החכם הר' משה גבאי סימן קפ"א עד קפ"ו והוא נזכר גם בתשובות כ"ח, כ"ט, וק'. התשובות שלוחות אליו בזמנים שונים ולמקומות שונים כמו הוניין, מירקה וטירואיל.

שירי התחלה והעידוד שדאפיירה מקדיש לר' משה (מ"ט—נ"א) אינם מכוונים לנסיעתו ל"ביתו לארץ ישמעאל" (מרקו) שלאחרי 1391 כי אם לנסיעה אחרת בזמן ארוך אחרי זה. זה מתברר לנו מתעודה שמפרסם בער (720) שבשנת 1394 המלך Juan I. נתן את הרשות למשה גבאי ולבנו יוסף לחזור לספרד ולנסוע ממנה הנה והלום כרצונם וזמן קצר אחרי זה ר' משה חזר למרוקו אפילו בתור שליח מצד המלך. ניכר שגם אחרי כן כשכלה ר' משה שוב שנים אחדות בספרד (את אשתו ובניו השאיר במרוקו) קצתה נפשו מלשאת את עול החיים של יהודי בארגוניה וקשטיליה והסכים לשוב לארץ ישמעאל ועד כמה שאפשר לדון מתוך השירים הלך שמה לישיבת קבע ועל מנת שלא לחזור. בנו יוסף נזכר בשיר נ"א: "תגיל בהתודע לך יוסף בן פרת והדרת תארו ירצך". ניכר שהאב לא ראה את הבן זמן ארוך. היחס לישראל או בספרד דאפיירה מתאר בתמונות מוצעות באותו השיר (משורה 10 עד 18). מענינים ואופייניים דברי הבטחון שדאפיירה מעודד בהם את ידידו וחברו (משורה 19 והלאה) בנוגע לתנאים הטובים שימצא בשבילו במרוקו ב"מחוז ערב לך יערב" בניגוד ל"ארץ אדום בגליל סדום" (ספרד). ראויות לתשומת לב הן דרישותיו של המשורר לר' משה לבלי להזניח את קשריו הרוחניים עם ה"ידידים והחברים" בסרקוסטה ובשאר

הקהלות בספרד ושבלי תמיכתו המוסרית והשפעתו הרוחנית יש סכנה של כליה רוחנית לתלמידיו ומחזיקיו (29).

ט. אנשמואל בונאשטרוק Samuel Bonastruc, או אשתרוק לבית הלוי מעיר Daroca שהיו מה"מתוכחים" החשובים בטורטושה (30), במשך ה"ויכוח" גלחם בסערה ובחירוף נפש והביע את דעתו שדת ישראל אינה מחייבת את היהודי להאמין באגדה והתנגד לו ר' יוסף אלבו בעל ה"עקרים", התנגשותו עם הקטגור גירונימו הסבה אז התרגזות מצד האפיפיור.

באיוז מדה גדולה היה דאפיירה מעריך את הדון אשתרוק הלוי אפשר לראות מהמספר הגדול של שירים שחבר לכבודו בכל צורות החרוז והמשקל ובכללם שירי תגנים (חרוזים משותפים). הידידות ביניהם ארכה כנראה זמן רב ושירו (נ"ח) לכבוד הולדת בן לדון שמואל שנקרא יוסף נכתב עוד בשנת 1403 (ביהוס"ף קס"ג), עשר שנים לפני ה"ויכוח" (31). השיר נ"ט ששלח לו דאפיירה "בנסוע ענן כבוד הר"ר אשתרוק מבינותינו והיתה פרידתו קשה עלי הרבה מאד" נכתב אולי בזמן שאחרי קנ"א, בימי הגזירות.

(29) ר' משה גבאי חיבר פירוש לרש"י בשם "עבר שלמה" והוא נמצא בכתב"י יד בודליאני 202, ראה שמיינשניידר כרך 16 עמוד 86. ראה גם צונץ, צור געשיכטע אונד ליטעראטור, עמוד 519, 523.

תשובות לר' משה גבאי נמצאות גם בתשובות בן צמח (תשב"ץ) בחלק א' סימן ל"ג, פ"ד, ובחלק ב' סימן צ"ט, שלוחו לעיר "הנין". לתשובות אלו יש ערך הסמורי וכדאי להזכירן כאן. תשובה סימן ל"ג דנה על נדויו של ר' אברהם הגר צדק הצרפתי הנזכר בתור, תלמיד חכם וצורבא פורבן וחריף ומפולפל ויש לו מכוא בתלמוד והוא בקי בתלכות וירא את ה' מרבים עכ"ל ועוד נוסף בהם כהנה וכהנה... ותשמחהו כי נדויו עשה רושם במיתת בן האשה.

גם התשובה צ"ט בסוף יש בה ענין מפליא. התשב"ץ כותב שם לר' משה גבאי בנוגע לשאלת שמיטה כספים ואומר: "וכבר ידענו מפי כתבים באו מארץ ישראל מירושלים ע"י המלך המשיח (ל) כי השנה חזו שנת קפ"ז (1427) שהיא שנת שמיטה והארץ היא הפקרה". ושם בסימן ק' התשב"ץ כותב לר' משה, לפי שראיתך גורר גדר ועומד בפרץ, כנראה שישב ר' משה גם בעיר הוראן (Oran) במרוקו כי לעיר זו שלוחה תשובה אחת שם חלק ב' סימן ג' בנוגע למחלוקת שנפלה בין ר' משה גבאי והר"ר עמרם טרואטין בדבר חליצה אחת.

(30) הוא נזכר כמה פעמים ב"שבט יהודה" הוצאת וויענער ואין להחליפו בחכם הגדול, אבונאשטרוק הנזכר שם בעמוד 67 בראש סימן מ' ש"שלח" טופס הכתב לקהל קדוש גירונא שנת ק"יג.

(31) מכאן ראייה שהידועה הנכללת אצל בער ובהאנצקלופ. יוראיק. כרך חמשי עמוד 299 שר' שלמה דאפיירה התורע עם שמואל בונאשטרוק רק בשנת 1417 אינה בטוחה, ואין כל יסוד לחשוב שהר' אשתרוק זה אין הוא אותו שמואל בונאשטרוק כמו שמשער שמיינשניידר, דאפיירה רגיל לקצר כשיש לאיש שני שמות או ששמו מתבטא בצורות שונות (אשתרוק, בונאשטרוק אבונאשטרוק וכדומה). וכך דרכו ביחוד כשהשירים הנוגעים לאותו האיש קרובים וסמוכים זה לזה.

י. אנשאלנמאש נשיא (En-Salmias), נזכר בשם זה אצל הריב"ש (רס"ו) והיה נשיא בעיר וואלינסקא בשנת 1385. מקינת דאפיירה יוצא שיהודה בנו בכורו של הנשיא עזב אחריו אשה אלמנה ושהנשיא היה מגדולי האומה שבמדינה. הנשיא היה עוזר דלים ופועל צדקות. רעים ומיודעים כמטר יחלו טובו ולא בושו קהל צופיו. לפי תשובת הריב"ש הנ"ל היתה לו מחלוקת קשה עם חבורה של יהודים ונוצרים בדבר אשה שנשא והוציאו קול שנתקדשה מקודם בפני עדים לאיש אחר. יא. דון שלמה בן בחיי אלקונסטנטיני, אחד מחשובי הקהלה בסרקוסטה, (לפי גרץ חלק ה' עמוד 274 אולי נצר למשפחת רמת היחש שעמדה בזמנה לימין הרמב"ם) מחבר ספר שעדיין הוא בכתב-יד בשם "מגלה עמוקות" המוכיח את השפעתם של הכוכבים והמזלות על מעשי האדם וגורלו מן התורה והתלמוד (32). כשיר העידוד שדאפיירה שולח לידידו החולה (ע"ב) הוא מרמז בכמה בתים על הנושא שהוא חביב על הדון שלמה, הכוכבים ושליטתם על בני האדם, מזכיר גם את שם ספרו ומדבר ארוכות על המזל וגלגליו:

בני אלים וגלגלים (הם) כבלים ביד האל ורולים מי באריו  
צבאיו פועלי חפצו מגלי עמוקותיו וחושפי סוד סתריו  
.....

בני עולם כעדריו צאן לפניו והם רועי אמונה את נדריו  
.....

לך מזרע יאור מדע כדררע ועץ בינות אשר גבהו קצוריו  
לך מעגל בגלגל הידיעות אשר לא תחשך יפעת מאוריו.

יב. דון נח, בעל הבית חשוב ונדיב גדול, כנראה בסרקוסטה והמשורר שולח דברי נחומים לשני בניו, "האחים הנכבדים" בקינה יפה ומלבבת. בקינה זו אין רמז שהמנוח היה חכם ומשורר. הפייטן מתעכב רק על מדותיו התרומיות בתור איש חסד ובעל צדקה.

יג. אנשאלתיאל גרסיאן Saltell Graciani, קינה על מות אביו דון שלמה גראסיאן נ"ע. המנוח שלמה גראסיאן (בשמו העברי חן) (33). היה אולי

(32) בנוגע למחבר זה רשום ב"אוצר הספרים" לבן-יעקב אות מ': מגלה עמוקות, ר' שלמה בן ר' חנוך אלקסמנין פירוש על התורה בדרך פחקר, כתב-יד משנת ק"ג; כ"י סארוואל 42 ובכתב-יד וואמיקאן 339. בשירנו שם אביו הוא בחיי. (33) בשו"ת הריב"ש החדשות שהוציא לאור החכם ר' דוד פרענקל סימן ה' ערוכה תשובה לר' שאלתיאל גראסיאן ושם הוא נזכר בשמו העברי: לחכם ה' שאלתיאל חן נ"י. הריב"ש בסימן ת"ד שגם כן מזכירו בשם שאלתיאל חן כותב אליו: "את וגביר ישמרך השומר אמת לעולם בשרתני ואחבשר בהשיב עמרת תפארתך לישנה וחתות במקום תחנות אבותיך והיית שמה לראש לאב ולאדון כי יבא אליך העם", ובסימן חמ"ו הוא כותב לו באותו ענין: דברייך ראיתי המאירים בספרים ורוב פנינים. אכן יש בהם לקוצים בעיני ולצנינים ולא מפני שהם כנכרי לבר כי אחוש לשמך המכובד". ואולי היה שם משפחתו לפי שם העיר Gracia.

בין ונכד לר' שלמה גראסיאן שחתם יחד עם הרשב"א על החרם נגד ספרי הפילוסופיה בכלל ונגד ספרי הרמב"ם הפילוסופיים בפרט. בער (705) מפרסם תעודות חשובות המפיצות אור בהיר על תלאותיהם וטלטוליהם וגלגול מזלם של האב והבן. בשנת 1391, אחרי גזירות קנ"א נחרב ביתו של שלמה שהיה מגדולי הקהלה ומנהיגיה ויצא בין הגולים. דאפיירה מעיר על זה בשורות 10, 12:

בגד זמן באדיריו ובגביריו אשר הוקם תמול טפסר בראש גולדיך  
השר שלמה הורך, רעה בתום לבו צבאיך ומקהליך  
נמה שכס לסבול תלאות והלךך על אש ולא נכוח באור גחליך.  
אבל זמן קצר אחרי זה ביום א' לאוקטובר שנת 1392 המלך יואן הראשון  
מרשה לשלמה גראסיאן ולבנו שאלתיאל לחזור לברצלונה ולבחור להם מקום  
ישיבה בכל המדינה כרצונם וגם במדינת סיציליה. החדס הזה לא ארך כנראה  
זמן רב. בשנת 1393 בייג לחודש אויגוסט המלך דורש מאת המלכה שתצוה  
על הממונה על הכנסות המלך (Baile) בברצלונה להמציא אליו בתור אסיר  
את שאלתיאל גראסיאן ה"חשוד בעוונות חמורים". המלכה נדרשת להשגיח על  
זה שפקידי השלטונות ימלאו אחרי הפקודה ולבל ישימו מכשולים לזה כדרכם.  
בשכר זה המלך מבטיח להמלכה לתת לה חלק מכסף העונשין שהוא "מקוה  
להוציא מאת היהודי הזה". גזרה זו כנראה לא נתקימה במדה חמורה מפני  
שבשנת 1395 שוב אנו רואים את המלך כטוב לבו אל היהודי הזה ומשחרר  
אותו מתשלומי מסים וארנוניות מיוחדים למשך שנה אחת. על גלגל חזור זה  
מעיר דאפיירה בדברי נוחומי לידידו והוא קורא לו ברוח של עידוד וחיוק:

אל נא יבהלך חליפות חליפות רצות בכל חוצות כאיליך  
אל יחרידון תמורות עוברות תמיד באם דרכך ומסלולך.

על העמדה הרמה שתפש ר' שאלתיאל חן בחיי הקהלה, הן בתורה והן  
בהנהגת צרכי ציבור מעיד מכתב אחד הנמצא בכתב-יד בספר שאלות-ותשובות  
של ר' משה חלאוה סימן ת"ד (כתב-היד נמצא בספריה של בית המדרש  
לרבנים בניירורק והעירני על מקור זה ידידי החכם ר' דוד פרענקיל). ר' משה  
חלאוה כותב: "פראגה (Fraga), לחכם ה' שאלתיאל חן ג"ר. החכם  
עיניו בראשו, זה דור דורשיו, אלי מים אין אלא תורה פתוח שרשו, לתורתו  
איים ייחלו לתכונתו ולחשו, בקצה תבל מלתו על קצותיו אורו ושמשו, דורש  
טוב לעמו מדי שבת בשבתו ומדי חודש בחדשו, ימלא פי תהלתו ואם קצר  
קצרה ידי מכתוב ואין בי כח להשיג סתמו כפירושו, בא אלי במגילת ספר  
דרושו, להשמיע במרום כבודו קולו ואם לא להוראתי הוא צריך רק מאהבת  
נפשו, יען הנה הוא מורה צדק משפט וצדק בוחן דברי פי חכם חן". ועל הכתב

"ידיד ה' ישכון אהליו לילו ויומו, לבקר בהיכלו מושך עצמו ואחרים עמו, לצבי ולכבוד גדול שמו, לתורה ולתעודה יש לאל ידו ונימוקו עמו, חברנו החכם ר' שאלתיאל חן גר"ר".

יד. ר' זרחיה במונתשון (מעיר Monzon), הוא ר' זרחיה בן יצחק הלוי, אחד מחשובי שליחי ישראל בסרקוסטה ל"ויכוח" בטורטושה. בעל "שבט יהודה" (דפוס הנובר, עמוד 68, 70) מספר עליו שכשערכו תפלה בציבור לפני נסיעת המשלחת לטורטושה דרש בבית הכנסת, ואמר בזה פירוש נפלא לא יובן כי אם פה אל פה וסיים דרושו בתפלה ובקשה. ר' זרחיה היה משורר נעלה וראפיירה מעריך אותו בשיריו עד להפליא (ואין להחליפו בר' זרחיה בן יצחק הלוי מגירונדא ששיר ממנו נדפס ב"מבחר השירה העברית" לברודיינוויר עמוד רל"א; זה האחרון מת לפי "שבט יהודה" עמוד 112 בשנת קמ"ו — 1386 הרבה שנים לפני ה"ויכוח"). בשיר "כאהלים נטע ה'" (פ' 34) שהוא מיוסד על "כף הדמיון" (כל חרוז מתחיל באות כ' — כאהלים, כדת וכן הלאה) דאפיירה מביע את צערו העמוק לרגלי "פרידתו" של ר' זרחיה. שירים "חגיגיים" וכה נפלאים מיוסדים על "כף הדמיון" ובסדר אלפ"א בית"א חבר דאפיירה רק לעתים רחוקות ורק במקרים חשובים ביותר והביע בזה את הערצתו ומסירתו המיוחדת לחכם וחמשורר חברו וידידו. שיר זה נתחבב מאד בקרב המשוררים העכרים בימי הביניים ור' ישראל נגארה מוכר שהוא ומשוררים אחרים הלכו בדרכו של דאפיירה לחבר שירים לפי "כף הדמיון" 35. מהרשימה ממעל לשיר שהמשורר כתבו "בהיותי בספרד" צריך לרונן שבשעת הרשימה היה דאפיירה גם כן בגולה ונע ונד בארץ נכריה, אולי גם כן בתור תוצאה מטורטושה.

טו. דון גואן די אישר, (Ixar) נוצרי חשוב, "השר המרומם" דאפיירה המקדיש לו שני שירי הערצה (פ"א, פ"ב), לרגלי בואו אל עיר ממשלתו הנזכרת כנראה סרקוסטה, רואה צורך לעצמו לבאר את הסיבה שגרמה לו לחיבור השירים, "כי הגידו לו היותי בקי במשלים ושירים ואשא משלי למצוא חן בעיניו". טעם מעין זה הוא נותן גם בנוגע לעוד נוצרי חשוב ששמו אינו נזכר, חכם מחכמי הגוים אשר הוצרכתי להקביל פני מעלתו, והסביר לי פנים ברוב ענותו, ומאשר ידעתי בקי בלשוננו כתבתי לו אלה השירים (פ"ג, פ"ו) 36.

34) ראה טאמרי, שירי הקודש של ר' שלמה דאפיירה תרביץ, שנה ז' כפר ג-ד, עמוד 336 הערה 5; ושם במקום, ר' מאיר אלגוואדיק: צריך לקרוא, ר' זרחיה טמנחשק. בכחביהו הבוריאני ואצל אחרים הוא רשום ר' זרחיה בטונטפליר. 35) ראה, מימי ישראל לר' ישראל נגארה, ויניציאה ש"ס עמוד קמ"ח; הסוה לזה רוזאניס, דברי ימי ישראל בתוגרטה, חלק שני עמוד 179. 36) באחת מ"אגרותיו" של דאפיירה, שפרסם ברודי (29) המשורר פונה אל

טו. מאישתרי אשתרוק רמוך Astruc Rimoch הלא הוא אותו המומר הידוע, הרופא מעיר פראגה הנזכרת, שהתנצר בימי טורטושה בשנת 1414 ונקרא שמו בהמרתו פרנציסקו יורדי (37) אחרי עמדו ביהדותו בתור חכם ולמדן ודורש טוב לעמו עשרות בשנים, וראה אודותיו גרץ עמוד 81, 82 ובציון ד'. הוא עמד בנסיון בימי גזרות קנ"א ואז הוא עורך כתב לקהלת ישראל בוז הלשון: ישראל ערבים זה לזה... איש את רעהו יעזורו. אחינו ורוזנינו... אתם ידעתם את אשר עברנו בין הגזרים ולא שערנו (?) פה להשיב ולא מצח להרים ולולי פוזר כספינו בהיותנו במגדל שם ישבנו גם בכינו כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו ובכל זאת המון העם לא שב אפו ממנו ועוד ידו נטויה... (38). תעודה אחרת מוכיחה שבשנת 1395 נמנה מטעם הממשלה לבחון יהודי אחד בפראגה הקרובה לסרקוסטה בתור רופא (39). בשימנו לב אל תכן השירים המוקדשים למומר האשמאי והמוזיק הזה ואנו רואים ושומעים באיזה התלהבות והערצה דאפיירה מדבר עליו בזמן שלפני נפילתו של רימוך, רק אז יכולים אנו להשיג ולהכיר את החורבן הגדול שהביאה הטרגדיה הטורטושית על כנסת ישראל שבספרד. ואשתרוק רימוך לא היה היחידי במחנה גימים זהם.

אינצידינט מענין המפיץ אור בהיר על מהותו והלך-רוחו של דאפיירה אנו למדים מתוך „ההקדמה“ לשיר סימן צ"א. אשתרוק רמוך בקש ממנו רשות לשלוח אליו את „כתבו“ בלשון לעז (ספרדית). דאפיירה שהענין ניכר היה למרות רוחו היה נכון אם גם בלי חפץ רב להנהיג את השפה הספרדית בתור שפת-לואי לשירים לחברי ה„כת“, אלא שלא מהר לתת את הסכמתו לזה. אולם מכיון שאשתרוק הציע לפגיו את הדרישה כמה פעמים החליט סוף סוף להסכים, בודאי מפני הכבוד ומפני דרכי שלום. אבל יחד עם זה התכוון לתת לו „מענה כולל“ דוחה ושלילי בתור תשובה לקבלת הכתב הלוועי. והנה למרות הסכמתו הזניח

יתר קהלות אראגון בכתב שולח מטעם נכברי קהל סרקסטא, בדרישה להרים תרומה ומתנות, להעניק מנה יפה ומתן ראוי שיהיה בו כדי נתינה לאדם חשוב ומעלה“ לנוצרי חשוב כזה שהוא „חוקר“ מטעם השלטונות ומתכוון להשתלם בחכמתו, נוצרי זה „בחכמתו ובינתו“ כבר „גמלם כרחמיו וכן ירבה וכן יפרוץ בעתיד לחבוש לנשבריו לב באמרותיו היסרות“. ענין שכזה נמצא כנראה לפנינו גם בשירים האלה שדאפיירה מקדיש בהתמדה כה מרובה לנוצרים החשובים. שטייגשניידר (כרך 16 עמוד 87) חושב ששמו של הנוצרי השני שדאפיירה מרמז עליו בשם „נבריא-להר היותים“ היה Gabriel Montolivet.

(37) גרץ רושם את שמו של אשתרוק בנצרותו פרנציסקו Dios-Carne וכנראה שזהו סירוס; השם הנכון הוא „יורדי“ Jordi.

(38) בער 694.

(39) שם, שם.

אשתרוק רמוך לשלוח אליו את הכתב, והענין היה כלא היה. ביחס זה דאפיירה כנראה ראה עלבון לעצמו ויחליט לא לחכות על קבלת המשלוח אלא להגיד לו ישר ותיכף את מה שהוא חושב על רעיון „הלועזית“ בשיר העברי. הוא מתנגד לו בכל תוקף ודורש שמירה מעולה על הלשון העברית. „לשון עבר לחבר לי, למה לי לשון כשדים והגיון אשכנז — לשון קדש לכהן לי אקדש, ומה לי עוד ללועזית בלעזם“. כדאי לשים לב לזה שרמוך לא הציע להשתמש בלשון הספרדית לעצם השיר אלא רק בעד „הכתב“ שכיוונו היה רק מעין „אדריסה“ (כתבת) או „מעטפה“. אבל גם בנסיון קטן זה ראה דאפיירה חתירה תחת כחה ושלטונה של השפה העברית ולא נתן לו להרים ראש בקרב „חבריו“ המשוררים.

יו. ר' חסדאי קרשקש, קינה על מותו ונדפסה אצל ברודי עמוד 27. חבל שהמשורר לא נתן לנו בקינתו שום רמז לשנת מותו של ר' חסדאי שעדיין ערפל חתולתה. ההשערה היא שמת לפני שנת 1413 כי ללא זאת בודאי שהיה הוא אחד מן המתווכחים בטורטושה. והקינה ניכר שנכתבה לפני טורטושה מפני שאין היא מכילה שום רמז למאורע זה. דאפיירה מזכיר את ספרו של ר' חסדאי „ספר מקורא אור ה' איך פני עושו בעברת הזמן נעתמו“. ספר זה נגמר בשנת 1412 (גרץ 407) וצריך איפוא לשער שזמן קצר אחרי זה מת מחברו הגדול. בהקדמה לספרו „מאמר בבטול העיקרים“ אומר ר' חסדאי: „שרים רבים ונכבדים בקשו ממני ויפצרו בי לחבר מאמר אודיע בו הספקות ובטולים... לעמוד על האמת במחלוקת הקדומה“. ובספר „אור החיים“ פרק י"ב ר' יוסף יעבץ שחי בעת הגירוש הספרדי מביא מסורה שעל ידי ביאורי ר' חסדאי „היו רבים מגדולי המלכות מתיידיים בלבם“. למסורות האלו אולי מרמז לנו דאפיירה בבתים אלו:

מניב שפתיו למרו הרוגנים ולקח וניב ערב וצח נאמו  
ולמועצותיו ירמו היועצים ולקול רברו כף לפיהם שמו.

הקינה רומזת בכמה מקומות על מתנגדיו הגדולים שהיה לו ר' חסדאי. ובמקום אחד המשורר אומר:

לבות מְתִים עוֹים ועֲלִיּוֹם לְקוֹל שֹׁאֵגַת מִהוּמָתוֹ כִּים יִנְהֵמו  
עַם עוֹ וגוֹי עֲרִיק לְכֹל שׁוֹר מִצְאוֹ נוֹחַם, לְשׁוֹר כֹּזֶה הִיתְנַחְמוּ ?

בבתים האלה דאפיירה אולי רומז לפורעי הפרעות והרוצחים שהרגו את בנו יחידו של ר' חסדאי בשנת קנ"א כפי שהוא מספר במכתבו אל קהלת אויניון (ראה שבט יהודה, הוצאת ווינצ'ר עמוד 129).

ית. אנשים שונים בלתי ידועים שהמשורר עורך עליהם חרוזים קטנים

בני שלשה או ארבעה בתים אלה הם:

- (א) יהודה ב"ר שמואל קרישקאש שדאפיירה קורא לו "ראש מדבר" ו"משרת למלך" המליצים הידוע לו כשנתים" ניכר שיהודה זה היה חבר ל"כת המשוררים" ואולי היה פקידו ומשרתו של ידידו דון וידאל יוסף אבן לביא. לו מוקדשים שני חרוזים (צ"ג, צ"ד).
- (ב) שלמה אבן דאוד, לו גם כן מוקדשים שני חרוזים (צ"ה, צ"ו).
- (ג) מצליח ממירקה, נזכר בחרו בן שני בתים ונדפס על ידי צ. ה. עדעלמאן בדברי חפץ, מערכה א', לונדון 1853 עמוד 27.

כשאנו באים להעריך את דמותו הפיוטית של דאפיירה הנה הרושם הראשון הוא בודאי שהוא היה משורר חול. פייטן המחבר יותר משלש מאות וחמשים שירים מסוג החול הרי בודאי שצורתו הרוחנית בולטת וברורה לעין הקורא והמבקר. אבל לאחר הערכה נוספת והתבוננות חודרת נראה וניכר שהוא היה יותר מזה. לפנינו תתגלה אז צורתו הליטורגית ומהותו הדתית ולפנינו יופיע משורר דתי בן מדרגה עליונה. בזה שאת ר' שלמה דאפיירה אפשר לציין בתור אחד המצולים שבין משוררי הקדש אין צורך להסתפק. בכתביד אדלר ובודליאני אמנם נכללים רק ארבעה או חמשה שירי קדש מפרי עטו (40) אבל כתביד ברלין כולל ארבעים שירי קדש המיוחסים לו (41). רובם השם "שלמה" או "שלמה חזק" בראשי חרוזיהם ושלשה פיוטים חרוזים את שמו ושם אביו במליאות. העובדה שצונץ להתרעמותו של שטיינשניידר (42) התעלם לגמרי מפיוטי הקדש של דאפיירה ולא הכניסם לספרו, בשעה שהוא דושם שבעה פיוטים לר' שלמה בונפיד (43), אינה יכולה לעורר בתוכנו ספק רציני שהרוב המכריע של ארבעים הפיוטים הנזכרים הם מפרי עטו ורוחו של דאפיירה, אמנם נכללים שם שני

- (40) ראה מאמרי על שירי הקדש של דאפיירה, הנוכח בהערה 34 לעיל.
- (41) הרשימה מובאה בשלימות על ידי שטיינשניידר בדרך 17 עמוד 129. שירי קדש של דאפיירה הנמצאים בדפוס הם: (א) "אם שאון ים הזמנים" (ב) "איכה עמרת צבי עדן ערניך" נתפרסמו ע"י ברורי עמוד 30 - 31; (ג) "נפש יקרה צהלי קולך" (והשווה לזה בית 114 בשיר א') נדפס ב"מכתר השירה העברית" לפרודי-ווינר עמוד שכ"ב; (ד) "אודה עלי פשע" (ה) אליה ארומסך בלב נלאה נאמה, נתפרסמו במאמרי הנוכח לעיל בהערה 34; (ו) "ער מתי יצרי יהי זר על יוצרי", נדפס בשירי רשב"ג, הוצאת דביר חלק ב' עמוד ס"ז והשיר מיוחס לרשב"ג במעות, ראה שם.
- עוד שירי קדש שהם אולי לדאפיירה נמצאים בכתב-יד ווינא הרשומים אצל Krafitt u. Deutsch. וב"קהלת שלמה" לשוח"ה וראה על זה ברורי עמוד 15 הערה 2.

(42) שם.

(43) ראה צונץ 518.

פיוטים המיוחסים בכתב־יד אדלר בפירוש לר' שלמה אבן לבאי (ראה למעלה הערה 9) 44. אבל העובדה שבין הפיוטים נמצאים כאלה הנושאים בתוכם את שמו ושם אביו של דאפיירה וכמו כן הלשון והסגנון מרחיקים כמעט בשלימות כל ספק בגידון זה. מפיוטי הקדש האלה אנו רואים למדי את כשרונו הנעלה במקצוע ליטורגי זה ואת הנטיה הדתית העמוקה שהיתה ממלאה את כל חללו של עולמו. אלא שהוצרך לעשות שירתו חול מפני שתי סיבות. בראשונה, היותו משורר „פרופסיונלי“ המתפרנס מפרי עטו הכריחה אותו להקדיש את זמנו וכחו ל„שירי התהלה“ לכבוד ה„שרים“ וה„גבירים“ נותני לחמו; והשנית, רוח־הזמן והאטמוספירה ה„משכילית“ שבתקופה ההיא של היהדות הקסטילית. החוגים הגבוהים וה„נאורים“ שאפו להשתחרר מן הפיוט הדתי והתפלה השירית ולהדגיש מחוץ לבית הכנסת ביותר את שירת החול וההשכלה, לא בלי השפעת הספרות הבלתי־ישראלית בספרד.

בהחליטנו לפי החומר המונח לפנינו שדאפיירה היה משורר חול, עלינו להבין ולהכיר שאמנם הוא הית כזה אבל אך בעטו וקסתו אבל לא בלבו ורוחו. את נשמתו והלך־רוחו עלינו לבקש בשירי הקדש שלו, בשעה שלשירי החול שלו הקדיש רק את עטו ומליצתו. הוא אינו מסתיר אפילו את עמדתו הספקנית כלפי שירת־החול ש„כובה“ הוא המיטב שלה, הלא כה דבריו:

סגלות הזמירים רב שקרים	והם ממחצב שוא נחצבים
ואולם כי אמן טמון בחכם	ומוסרים ישרים וחשובים
בשקריהם דרש בינות אמונות	לחכם לב והלבב נבוכים
פצה פיך אכול תוכם ראה מן	ונפת הזמיר נפים וזבים
דגן כחשם בכר תכבר ותצבר	לך הבר והשלך הרגבים
צרי מן הפתנים קח ושושן	לקוט מקוק ומשי מן רקבים
רדה צוף הרבש מן הדבורים	וקשמ אמרי אמת מן הכובים.

דאפיירה הוא שומר אמונים למשקל הספרדי־הערבי. רק במספר קטן מאד של שירים וגם זה רק בשירי קדש, הוא מזניח את המשקל. בכל שיריו הוא זהיר במשקל ובקצב בכל פניו וצורתיו ומשגיח עליהם באדיקות רבה. חיבה יתרה נודעת לו לשיר התנגנים (45) ול„צימודים“ או לצורה של „לשון נופלת על לשון“.

44) אלה המה הפיוטים „שר בשירים לב נכאה“ ו„חומות וחל אשית ישועה“ ששמיינשנייר מייחסם לר' שלמה דאפיירה ושפרסמתיים לפי הערה 9 לעיל.  
 45) תנגים = חרוזים משותפים, ובאחד משיריו דאפיירה אומר שחרויו „עשויים לרקמות בשיתופי שמות“, בכיוון לתנגים, ועיין דוקס ליטעראטורבלאט דעס אריענסטס כרך 12 (1851) עמוד 650.

צורה שמקורה הוא בשירה הערבית (46) אלא שבשירה העברית ניתנים למשורר אפשרויות וחפש להשתמש בה במדה הרבה יותר רחבה. במקצוע ה"צימודים" הוא מראה כשרון משוכלל עד כדי אמנות עליונה. הוא אוגר וחותר פסוקים מן התורה, מערב ומבלל אותם ועושה מהם מוסאיקה מפליאה. מלים ומושגים שבפסוקי התנ"ך יש להם כיוון ומובן ברור הוא מהפך ומגלגל לכיוונים ומובנים אחרים, מפשיטם צורה ומלבישם צורה בחידוד וצחות חריפה ויוצר מהם "קומדיה אלהית" ממש. הוא שליט ובן בית בקי לא רק בתנ"ך אלא גם בגמרא ובמדרשים. ידיעתו רבה בחכמת ה"טבעיות" (הפילוסופיה) בכל התפתחותה עד זמנו ותקופתו הוא ומביא לידי בטוי והבעה רעיונות ומושגים רבים מתורת היהדות בכל היקפה. מהתנ"ך עד תורתו של בן דורו ובן צירו ר' חסדאי קרשקש שעל מותו חבר "מרתיה" (קינה) נלכבה. אופיני הדבר שהדיואן שלו כמעט שאינו מכיל שום שירי אהבה מלבד אי אלה קטעים ורמזים קטנים שאינם באים בחשבון. בנידון זה הוא גמצא בניגוד גמור למשורר הספרדי שחי מאה שנה בערך לפניו, ר' טודרוס בן יהודה אבו אלעפיה שעמד גם הוא בשירתו תחת השפעתה החזקה של השירה הערבית (47). אכן מכיון שמהרשימות ממעל לכמה שירים יוצא ברור שדאפיירה בעצמו "ערך" ו"סדר" את אוסף שיריו לעת זקנתו אין זה מן הנמנע שהיו בספרו שירי-אהבה אלא שמחמת סיבות שונות ראה צורך לעצמו להשמיטם מתוך האוסף. "כת המשוררים" בסרקוסטה, כמו שראינו, היו שייכים כמה וכמה מחשובי הקהל ובני העליה שבתוכו בתור "חברים" או "אחים". אבל אפשר להגיד בבטחה שעד חורבנה של הקהלה בימי טורטושה, ר' שלמה דאפיירה היה השליט ו"רוח התייה" שבחברת "חובבי השירה" הזאת. "כת המשוררים" הנשכחה והמעורפלה הזאת הרי היא עומדת לפנינו כגל עד לשאיפה התרבותית העברית הגבוהה, שאיפה של אהבה נצחת ומסירות נאמנה ללשון העברית ולמקורה התנ"ך, אהבה שהיתה כח חי ופועל בקרב טובי הקהלה ודבריה הראשיים. "כת" זו היתה האנחה האחרונה של שירת ישראל בארץ השפנים. נפל לו לגורלו של שלמה בן משולם דאפיירה להיות המשורר "הלאומי" הגדול האחרון של היהדות הספרדית ולחתום יחד עם חברו ובן דורו שלמה בונפיד תקופה שממיימה עדיין אנו שואבים ושותים, שמניצוצותיה עדיין אנו מוציאים אור גדול וזוכרה לא יסוף מאתנו.

ש. ב.

(46) ראה את רשימתו של חיים שירמן, השירה הערבית והשירה העברית בספרד, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ירושלים, ספר שני, הוצאת שוקן, ברלין תרצ"ו, עמוד קכ"ח והלאה.  
(47) הוצא הוא מחבר, גן המשלים והחידות, שיצא בעריכת דוד ילין ירושלים, תרצ"ב.

# תוכן הענינים.

בחלק הראשון של הדיואן נמצאים קס"ג שירים  
מחולקים לשמונה עשר פרקים.

- |       |   |
|-------|---|
| I     | המשורר עובר לעת זקנתו על ימי חרפו ומעריך כחו בשיר.                            |
| II    | קינה על מות השר הדון ר' בנבנשת בן לביא דילה קאבאליריאה.                       |
| III   | שירי ידידות ותהלה לכבוד הדון וידאל יוסף בן ר' בנבנשת בן לביא דילה קאבאליריאה. |
| IV    | חילוף שירים בין ר' שלמה דאפיירה ודון שמואל אלרבי.                             |
| V     | חילוף שירים בין המשורר ובין ר' משה עבאס.                                      |
| VI    | שירי תהלה לכבוד הרופא והחכם הרב מאיר אלגוואדיש.                               |
| VII   | שירי ידידות ותהלה לכבוד הדון וידאל בונפוש בן לביא.                            |
| VIII  | שירים לכבוד המשורר והחכם ר' משה גבאי.   |
| IX    | שירי תהלה לכבוד המשורר שמואל בונאשתרוק הלוי.                                  |
| X     | שיר נחמה לגשיא אנשאלנמאש מלכנסיה.   |
| XI    | שיר עידוד לדון שלמה אלקונסטנטיני.   |
| XII   | קינה על מות הדון נח נ"ע.  |
| XIII  | שיר נחומים לר' שאלתיאל בן שלמה ז"ל גראסיאן (חן).                              |
| XIV   | שירי תהלה לכבוד המשורר והחכם ר' זרחיה ממונתשון (מונטפור).                     |
| XV    | שירי תהלה לכבוד שרים נוצרים.  |
| XVI   | שירי תהלה לכבוד אשתרוק בכ"ף.  |
| XVII  | קינה על מות ר' חסדאי קרשקש.   |
| XVIII | שירי ידידות ותלונה מוסר ותגנים.   |





# ריואן של שלמה בן משולם ראפירא

## חלק ראשון.

א.

המשורר עובר לעת זקנתו על ימי חרפו ומעריך כחו בשיר.

כעבור עברה וזעם על בני וצל פעל ידי והגיעוני ימי חרצה ימי השיבה  
אשר אמרתי אין לי בהם חפץ בהמשך תקופות הימים נגלו אלי תעלומות חזמנים  
והתודענו לי סודותם ואורחותם ובחנתי את דרכם ובניתי לי השיר הזה, יהיה לי  
למוכיר ולמוהיר, וחשבתי רעיוני להזהיר והתודותי על אשר פשעתי בימי חרפי  
והודיתי ועזבתי חטאת נעורי כי נחמתי כי עשיתים, וכאשר ילדי ספו תמו מן  
בלחות והימים ימי חזקתה, בעבור הזכיר שמי בתוך הבאים קראתי שם חשיר  
הנזכר ילד זקונים, ומספר החרוים כמספר אותיות התיבות הנזכרות. וזה  
החלי בה :

בְּאֶפֶס יָד יְנוּפֵף יָד גְּאוּנִי,	וַיִּשְׁבִּיחַ חֲמוֹן גִּלְי שְׁאוּנִי.
וַיִּשְׁקָה מִבְּלִי מְקוֹה שְׁלָחִי,	וַיִּצְיֵץ צִיֵּץ עֲצֵי עֵדֶן בְּגִנִּי.
וַיִּרְחִיב מִבְּלִי מֶרְחָב מְצוּקִי,	וַיִּסִּיר מִבְּלִי גֵיל רֶאבּוּנִי.
וַיִּרְחִיב עוֹ בְּלִי כַח בְּנִפְשִׁי,	וַשְׁפֹּךְ מִבְּלִי רָצוֹן חֲרוּנִי.
5 וַיִּנְהָה מִבְּלִי מְזוֹר מְזוֹרִי,	בְּאֵין חֲמוֹל יַחֲבֹשׁ עֲצָבוּנִי.
וַיִּשְׁפִּיעַ בְּאֵין בֶּר רַעֲבוּנִי,	בְּלִי מִים יִרְנָה צְמָאוּנִי.
וַאֲיֵן פֶּגַע, וַאֲיֵן פָּצַע וְנִגַּע,	אֲבָל רַמָּאוֹת לְמַכְאוּבִי וְאוּנִי.
חֲלִי זָקְנָה וְשִׁיבָה לִי לְעֵדְנָה,	וּכְדַבְּלַת תְּאוּנִי עַל שְׁחִינִי.
פֶּאֶר חֲבוּשׁ זִמֵּן וְזָקֵן לְרֹאשִׁי	וּכְבָּצָה רָצוּנִי יַעֲמָרְנִי.
10 זִמֵּן הַשְׁחָרוֹת שְׁחָרוֹת וְקָדְרוֹת	יַעֲמָרְנִי וַיְדוֹ עֲצָבוּנִי.
בְּהַכְלִיָּהֶם הַסִּיתוּנִי נְעוּרִי,	וְנִפְשִׁי בְּזִמֵּן הִלָּאת תְּאוּנִי.
זִמֵּן נָעַר בְּעֶשְׂרוֹ רֶשֶׁשׁוּנִי	וּבְמֵאוֹר זֶהְרוֹ אֵן עוֹרְנִי.

- תמול פתח בפתח את לבבי,  
ותרתי אחרי לבי ועיני  
והייתי כמתהולל ועלל, 15  
ולא בנתי לדעתי אחריתי,  
ובמעט מעדו רגלי בלכתי,  
עדי שקם זמן זמן ותקן  
עדי קמו שתי עיני בשיבי  
ובקרבת ראיתי אחזה לי 20  
ועברתי, ונמרתי בכרמי  
יצאני ימי בלדות, ותלפו  
ובא שיבי תבונה אלפני,  
בקתר התהלכות בתרני,  
ורשם חק אמונתי במצחי, 25  
בהחליף מתלפות ראשי, וזמן  
בהתלבן קוצותי בשלג,  
וזקנתי צרי חפאת נעורי,  
בהנלות גרודי מתהלכות  
תעירני, תקיצני בגומי, 30  
בשיבי עז יאמץ את לבבי,  
ומפניע כמפניע, ונורי  
ולא יברות סגור בלדות סגורי,  
ועת פשט גרוד סבלי למולי,  
ראות תכל יסוד תכל והכל, 35  
פנעיו יפנעו בי כל רנעיו,  
ועת נפת ומן אכל וצופים —  
זמן אלמן זמן משמן בשרי,  
זמן תלבנה בין תלבונה,  
ויום לבנות גרדי או דבירי — 40  
ועת יקרא דרורי — ימברני,  
ואיד לבי ופתח בהכליו
- ויין רקחו ברוחו שברני,  
בבן דני, בהתחתן בתמני,  
וגור יונק מונק מבשני  
ולא חתי למקרה יקרני,  
וצרו צערי כחי ואוני,  
שניאותי, ובא לראות בעיני,  
ראות אחד כמו אחד ושני,  
במחשבי סגור לבי טמוני,  
ימי חרפי — ועדו קמשוני,  
ימי עמר, בהבלם בעסוני,  
יסוד שכל ומוסר שחרני,  
ונדרכי הסגלות למרני,  
והתנה תו אמת בפאת זקני,  
זמן שחור ומצאתי לבני,  
אזי ילבין כמו צמר עוני,  
ושיבתי ככפר אל ודוני,  
בסתר לי ומצר תצרני,  
ורוח מתבוני יעני,  
והקשה רף קרבי לי פשוני,  
נערים נוערים לא ימטרפוני,  
נקשת נערות לא תחלפני,  
יהי שכלי עוזו עפלי ובחני,  
ושם חכל יגוני בין ששוני,  
ובמצודו בבגדו יתפשני,  
ישנה ראש בבין צופי ומני,  
ואד מסד במשמני רזוני,  
וצחנת לענה ימסוד ביני,  
יהרמני וסביב יתאני,  
ועת ברתו בריתו — יברתני,  
בתיק חמדת ידידותי בישני,

אֲבָל יוֹם גִּיד לְחַיִּל אוֹחִיל וְאֹחִיל,  
 וַיּוֹם רָעָה אֲצַפָּה עֵת יְשׁוּעָה,  
 45 וַאֲיִן וְכָרוֹן, וַאֲיִן כְּשָׁרוֹן וַיִּתְּרוֹן  
 וְאִמָּנָם כִּי בִסְכָלוֹ חֲכָמִי  
 וַיֵּשׁ בַּעַר יְבוֹנֵן לֵב נְבוֹנִים,  
 תְּכוֹנֹתַי הִבִּינֹתַי, בְּהִמִּיר  
 הָיוּת מְבַעֵי לְהַרְגִיעִי, כְּמַבַּע  
 50 בְּנַפְשִׁי נִקְבְּצוּ מְדוֹת כְּבוֹדוֹת  
 וּמֵאֲמָרִים יִקְרִים נִחְקָרִים,  
 לְנִהַל כְּלִי-מִתִּי חֲלָדִי לְאִטָּם  
 מִטֶּהַח חֶסֶד לְכָל יוֹדְעֵי כְּאֶחָד,  
 קִמְנִי עִם בְּמוֹעֲצוֹת לְרִצּוֹת  
 55 אֲבָל בִּי כוֹר וְאוֹר צוֹרֶךְ מִרְעִי,  
 וְמָה נִחַן אֲשֶׁר נִבְחַן בְּמִבְחָן,  
 וְמָה יָקָר אֲשֶׁר נִכָּר וְנִחְקָר  
 לְפִי שִׁכְלוֹ וּמַהֲלֹו יִהְיֶה  
 גִּבֹּר יֵשֶׁר בְּמִדּוֹתָיו מֵאֲשֶׁר,  
 60 כְּמוֹ נִגִּיד אֶקְרָבָהוּ, וְאִם הוּא  
 וְמָה יִסְכֵּן חֲכָם לֵב אִם וַיִּחַם  
 רָאָה עָלַי אֲכִי פִנְחָם וְחִפְנִי,  
 וַיֵּשׁ כִּזְזֹן מִכְּהֵן בֵּית תְּהִלּוֹת,  
 וַיֵּשׁ לְזֹבֵשׁ לְבוֹשׁ מַלְכוּת — וַאֲיִנו  
 65 וַיֵּשׁ חֹזֶה עֲתִידוֹת מִבְּלִי אִישׁ  
 וַיֵּשׁ נוֹגֵן וְשֶׁר שִׁירִים יִשְׂרָיִם,  
 וְכַמָּה מִשְׁפָּחוֹת מוֹפְרִים וַאֲיָנָם  
 לְכָל יֵבָא אֲכַבֵּר, אֲדָּה בְּמִשְׁפָּט,  
 לְכָלֶם יֵשׁ בְּלִבִּי בֵּן וּמִשְׁכָּן,  
 70 וְאִם אֲמַצָּא חֲכָם לֵב, בֵּר אֶבְחֵן  
 וְלֹא אֶעְבֹּד וְאַתָּן הוֹד וְכְבוֹד  
 וּמַעֲדוֹת אֶקְשֶׁר בְּאִמּוֹנוֹת

וְלִבִּי יַעֲשֶׂה מִסְפָּר יַעֲנִי,  
 וְאֹז אֶתְעַלֶּקָה בְּכִנְף רִנְנִי,  
 בְּעִינֵי אֵל נְעִים רוֹנֵי עָלִי נִי  
 זְמַן סָכָל, וַיִּסּוֹר יִסְרָנִי,  
 וַיֵּשׁ נַעַר יַחֲבֵם לֵב זְקֵנִי,  
 בְּרַב יָמִים זְמַן מֵרָאִי וְעִינִי,  
 נְבוֹן דָּבָר בְּמִדּוֹתָיו מְדִינִי,  
 וְהֵם אַחֵר בְּלֹתֵי לִי לְעַדְנִי  
 גְּדוֹלִים חֲקָרֵי לֵבָב מְבִינִי,  
 וּמִשְׁפָּטָם, כְּחֹק חֲכָמֵי זְמַנִּי,  
 כְּאִישׁ תְּמִים כְּאִישׁ תְּמִים זְכֵנִי,  
 בְּטוֹב שִׁיחִי, בְּתַת לִקְחֵי לְרוֹגְנִי,  
 וְמָה נִחַן אֲשֶׁר יוֹחֵן בַּחֲנִי,  
 סְגֻלּוֹתַי וַיִּקְרָא בְּחוֹנִי,  
 בְּאוֹתוֹתַי בְּשִׁבְתִּי תַחֲכַמּוֹנִי,  
 גִּבֹּר תְּמִים, וְאִישׁ שׁוֹמֵר אִמּוֹנִי,  
 אֲזִי יִכְשֶׁר הָיוּת שׁוֹפְטִי וְרוֹגְנִי,  
 יִלְדִּי קִינִי וְקַדְמוֹנִי וְסִינִי,  
 לְפִנְחָם אוֹ לְבֵית בְּקִבּוּק נְתִינִי ?  
 וְשׁוֹר תִּרְחַח יִלְדוֹ אֲב חֲמוֹנִי !  
 וְלֹא מִמִּשְׁפָּחוֹת בֵּית אֶהְרָנִי !  
 יִלְדִּי יֵאִיר וּבֵן קִישׁ אִישׁ יִמִּינִי,  
 לְבוֹשׁ בְּדִים וְחֻקְסָת בְּמִתְנִי,  
 וַאֲיִנו מְבִינִי שְׂמִיעִי וְלִבִּינִי,  
 בְּנִי יַעֲבֹק, בְּנִי רִכָּב וְקִינִי,  
 וְלֹא אֲשַׁלֵּיךְ בְּנִקְלָיִם בּוֹז קְרוֹנִי,  
 וְכוּ דוֹכֵן לֹאמַר בָּם לְשׁוֹנִי,  
 וְכֵר אוֹרְגִין קְרֹאמִתִּיהוּ קִצִּינִי,  
 בְּטוֹב נִיבִי וְעוֹנֵקְבִי וְסִינִי,  
 וְלֹא נִתַּק וְלֹא נִרְמַק אִמּוֹנִי,

וּשְׁמַתִּי הָאֵמֶת עֲנִיל בְּאֻזִּי,

וְאִיכָּה אֶעֱשֶׂה שְׁקָר בְּנַפְשִׁי

75 וְאִידֹ אֶכְגֹּדֶר כְּמוֹ נַחֵל בְּשִׁבְלִי

וְאֶסְבֹּל עַל בְּנֵי נִבְלָה וְעוֹלָה

בְּעוֹר רָשָׁע לְנִגְדִי, רִיב מְעוֹרָר,

וְכֵל יִשְׁעִי וְכֵל חֲפָצִי וְחֲשָׁקִי

בְּהִכָּרְחִי תַחֲתִי רוּחִי וְנַפְשִׁי

80 וְלֹא יִתָּאוּ, וְלֹא יִהְיֶה לִּבִּי

וְאַף גַּם זֹאת אֲהִי חֲרוּץ וְאֲרוּץ,

וְטוֹב עֲזוּבִי וְקָר טוֹבִי לְאֻזִּיכִי,

וּמִן הַבָּא, וְאִם מִצָּעֵר, בְּיָדִי

לְהַתְנַדֵּב לְרֹאוּי לֹא, כְּמִסַּת

85 לְשׁוֹן מִרְפָּא לְדָךְ נִרְפָּה וְנִסְפָּה,

בְּמִתְק פֶּה, וְעַם שִׁיחָה נְכוּחָה,

בְּקִנִּי אֲשַׁקְלֶה שְׁקָלִי אֲהוּבִים,

וְיֵשׁ רַעִים וּמִרְעִים, מִרְעִים

וְיֵשׁ חֶבֶר יְדִידוֹת בִּי יַחְבֵּר,

90 וְלִי עֲנֻה, וְכִי שְׁלֹחַ, עֲדִי חוֹר

וּבִתּוֹתַי בְּפִי חֲרָבוֹת מְרִיבוֹת

וְאוֹלָם, בִּי בַעֲנֻנְתִּי לִבִּי

בַּעֲנֻנְתִּי לִבִּי רָם וְנִשְׂא,

אֲנִי אֶפְעָה בְּקוֹל אֶפְעָה, וְתוֹעָה

95 וּבְמַעֲוִי לְצַפְעוֹנִי מְאוּרָה,

אֲנִי שְׁלוֹם, אֲבָל קִשְׁת דְּרוּכָה

אֲנִי שְׁלוֹם וְעַת אֲחַפֵּץ קִרְבוֹת

וְעַת זֶדֶן לְהַשְׁקִיט רִיב וּמְדוֹן,

וְעַת סוּג לֵב לְיִסָּר נַעֲזֶה לֵב,

100 וְעַת אֶעֱנֶה מִתִּי מִרְמָה בְּעֶרְמָה,

וְיִצֵּר מַעֲפִיל אֶפִּיל וְאֲשַׁפִּיל,

אֲיַסֵּר הַחֲנֻפִּים בְּחֲרִי אֶף,

וְשַׁתִּי הָאֵמֶת שֶׁהָרוּנִי,

וְחֲטַאתִי לֹאֲכִי אוֹ וְקִנִּי?

וְאִידֹ אֲשַׁקֹּר לְנִכְדִי אוֹ לְנִינִי?

בְּשׁוֹם מַחְסוֹם בְּפִי עַת גְּדַפּוֹנִי,

יְהִי שְׁתִּיקִי כְּלִי נִשְׁקִי וְנִינִי,

מִלֵּאֵת סִפְקִי אֲבָל לֹא רֶשׁ וְעֵנִי,

בְּחִנִּי אִישׁ כְּנִילִי אוֹ כְּמוֹנִי,

כְּנוֹם וְגִנוּז בְּמִכְמֵנִי פְּנִינִי,

מְהִיר צָדֵק, לְקִנְיִנִי וּמִקְנִי,

וְלֹא אֵל אוֹהֲבִי אֲשַׁאֲר תְּנִנִי,

לְכֵל שׂוֹאֵל אֲחוּזִן דִּרְכְּמוֹנִי,

יְדִי חִילִי וְקִנְיִנִי וּמִקְנִי,

וּמִתְק פֶּה לְפִיִּם דֵּל וְעֵנִי,

קְנוֹת רַע וְחֶבֶר נֶאֱמָנִי,

וּמִדּוֹתַי מְשׁוֹרוֹתֶם בְּהִינִי,

נִשְׁיַקְתֶּם כְּפָצַע נֶאֱמָנִי,

וְיֵשׁ אוֹהֵב בְּלִבִּי אוֹד וְשִׁנִּי,

שְׁפִיפוֹנִי יְהִי מִרְבֵּעַ לְצִאֲנִי,

לְמַחְרָשׁוֹת וְלִשְׁלֹשׁ קִלְשׁוֹנִי,

רְכוּבוֹ שֵׁם עֲלִי עָבִי עֲנִנִי,

וְאִם הוּא בּוֹז לַעֲשָׂתוֹת שְׂאֲנִי,

אֲשֶׁר יִינַק לְנַפּוֹת רֹאשׁ פִּתְנִי!

וּמֵאֲמָרִי צָרִי צִירִי וְאוּזִי,

עֲלִי יִתְרִי לְכוּנֵן חֵץ שְׁנוּנִי,

וּבָם אֲשַׁבִּית בְּמִדְרִינִי מְרָנִי,

וְעַת גָּאוֹן לְהַשְׁפִּיל גְּאוּנִי,

וְעַת רְכִיל לְגִלּוֹת סוֹד מְלִשְׁנִי,

כְּאֵלּוֹ יֵשׁ בְּרִית בֵּינִם וּבֵינִי,

וּבְלִחְתִּי אֲשׁוּ מִתְּנִי וְרִסְנִי,

וְאֶכְזֹר עַל נִבְלִים רַחֲמָנִי,

אהבני תמים דרך קִתְמוֹ  
 וְהָיָה לִי לְאוֹת וּלְעֵד לְיִשְׁרָת  
 105 יְקוֹר אֵשׁ דָּת מִלֶּחֶט בֵּין צִלְעֵי  
 בְּקִרְבִּי אֵשׁ לְכַבּוֹת לִהְבּוֹת אֵשׁ  
 וְאֵין חוֹחַ סָבִיב שׁוֹשֵׁן עֲמָקֵי  
 וְשׁוֹיְתִי לְנִגְדֵי מַפְלְאוֹת אֵל  
 וְכֵם אֶקוּף וְכֵם אֲשַׁקֶּיף וְאַהֲנֶה  
 110 וּמִשְׁעֵנִי וּבִמְחוּנִי אֶמֶת, לֹא  
 וְתוֹחֲלֹתַי וּמִבְטָחִי בְּטוֹבוֹ,  
 וְהוּא יִשְׁקִימֵנִי, וְהוּא יַפְרִיד וְיַחְרִיד,  
 וְהַמְשַׁלֵּיף עָלַי בְּלֹתוֹ יִהְיֶה,  
 בְּקוֹם יְגוֹן וְקֵם שְׁאוֹן, אֲצוּהָ  
 115 נְהִי שֶׁבֶרֶךְ בְּחִין עֶרֶךְ וּמִירָה,  
 וְנִגְלֹו לִי תַעֲדוֹת לֹא בַחֲדוֹת,  
 וּבְשִׁעָפִים בְּחֻזִּינֹת תַּמּוֹנֹת  
 יְסוֹד סוֹדוֹת לְרַבִּי בֵּית מַצּוֹדוֹת,  
 וְכֵם אֶבִּין הָיוֹת עוֹלָם כְּסֻלָּם,  
 120 נְתִיב מָוֶת לְחַיִּי עַד סִגְלָה,  
 בְּמֹתוֹ חַי וְלֹא תָם תָּם וְיִשָּׁר,  
 שְׁאוֹל בֵּיתִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל חַי  
 וְשֵׁם רַבְצִי בְּקֻצִּי לֹא בַחֲפָצִי,  
 וְשֵׁם גְּוִי יִדְבֵּק בֵּין רַגְלִים,  
 125 בְּמֹת גְּוִי תַחִי רוּחִי בְּשִׁלּוֹי,  
 אֲנִי מוֹעֵד בְּכָל צַעַר לְרַעַד  
 וּבְכַפִּי בּוֹמֵן הָיָה לְסִיגִים  
 וְהוּא נֶתַר וּבֹו נִפְשִׁי יִטְהַר,  
 בְּנִי יוֹם נָתַנו שֶׁרֶץ בְּיָדִי,  
 130 וְנִשְׁאַר גְּוִי בְּאֲשָׁמִנִי בְּדוֹמִנִי,  
 יְהִי פִלְאִי בְּסוֹד שֶׁרָפִי וּבּוֹלִי,  
 וְאִזּוּ יִתְוַדְּעוּ סוֹדוֹת, וְנִבְעֵו

וְעַקֵּשׁ לֵב וְנִלְוֹו תַעֲבֹנִי  
 לְכַבִּי, הַבְּסִיל לֹו יִשְׁמַמֵּנִי  
 וּמִי יָם סוּף בְּהִגִּינִי וּמַעֲנִי,  
 וּבִי רוּחַ לְקוֹרֹת אֶת עֲשָׂנִי,  
 וְאֵין קוֹץ בַּתְּבַצֵּלֶת שְׂרוּנִי  
 בְּהַר חֹרֵב וּמִדְּבַר סִין וְצִינִי  
 וְכֵם אֲשַׁנֶּה וְכֵם כָּל מַעֲנִי  
 בְּמִבְטָח אֶהְבֵּת אֶת, אֵד בְּקוֹנִי  
 לְכַד בּוֹ אֶבְטָחָה — לֹו יִקְטֹלֵנִי  
 וְהוּא יִישִׁיר וְהוּא יַעֲשִׂיר וְנַעֲנִי  
 כְּאִישׁ מִשְׁלִיף פְּנִינִי בֵּין צִינִי  
 לְנַפְשִׁי: "צִהְרִי קוֹלֶךְ וְרָנִי!"  
 לְצִיּוֹרֶךְ סִקְלִי דֶרֶךְ וּפְנִי!"  
 אֶכֶל נִפְרֵץ וְנִפְרֹו רֹו חֻזִּנִי  
 לְמוֹל עֵינִי וְקוֹל נִשְׁמַע בְּאֻזְנִי  
 וְכֵם אֶעֱבִיר וְאֶסִּיר אֶת יְגוֹנִי  
 עֲלוֹת בּוֹ בְּמַתִּי בְּכַבִּי מַעֲנִי  
 וְגַם דֶּרֶךְ לְהִגִּיף אֲשׁוּנִי  
 וְאִם גְּוִי עָלִי תוֹלַע אֶמּוּנִי  
 וְקוֹרֵא: "סוֹד שְׂבָה פֹה, אִישׁ פְּלוֹנִי!"  
 וְשֵׁם דֶּרֶכִּי מִהִירִי אוֹ מַתּוּנִי  
 וְיִתְלַוֵּן בְּצֵל קִרְשִׁי אֲרוּנִי  
 וְסִרוּ מִחֲשָׁבוֹת בְּחָשִׁי וְאוּנִי  
 עָרִי מָוֶת בְּסִכּוֹ יִצְפַּנֵּנִי  
 עָרִי מָוֶת בְּכוֹרֹו יִצְרַפֵּנִי  
 וְלֹו חֶמֶר חֶמְרִיו יִחְמַרְנִי  
 בְּעוֹדִי חַי וְשִׁחַת תַּמְבַּלְנִי  
 וְרוּחִי תַעֲלֶה מִסִּימֵ יוֹנִי  
 וּבֵין תַּעֲמִידִים עֲמוֹד יִמֵּנִי  
 מַמּוּנִי לֵב, וְשֵׁם נִחְשָׁף אֶפּוֹנִי

וַיַּהֲרוֹם בֵּית אֲפִיקֹרוֹם וּמִינִי  
וַיַּפְרִיד בּוֹעֲרִים מִסּוּד נְבוּנִי,  
וַחֲכַר כְּחִנִּי — לְבִנִי זְנוּנִי,  
לְנִבְעֹנִי וַחֲנֹרִי אוֹ יוֹנִי  
יָקוּ לְבִי בְּאֵין מְגוּר סְאוּנִי,  
וְלֹא יִנְעַר בְּקוֹם שְׁמֹן לְשֹׁמְנִי,  
תְּמוּנַת תְּאֹרִי וּדְמוּת דִּיּוֹקְנִי,  
לְהֵנִים מוֹתָה מִבֵּית מְלוּנִי,  
בְּעוֹלָם הַנְּשֻׁמוֹת הַעֲלִנִי,  
בְּלִי צְרוּת בְּמֶרְחָבִי מְבוּנִי  
וְאֵין סִבָּה לְהִתְעַרֵּב בְּשׁוּנִי,  
וְאֶתְעַנֵּג וְלֹא עֲנֵג הַמוּנִי,  
וְאֶמְעַם לֹא לְשֹׁר שְׁמִנִי וְדִשְׁנִי,  
וְאֶתְלַבֵּשׁ וְלֹא מָשִׁי וְשֹׁנִי,  
מֵאוּר שְׁכָלִי וְזִיו זֹהַר תְּבוּנִי,  
וְלֹא נַחַר בַּעַת קֶרְאִי גְרוּנִי,  
לְהַפִּיק מִן רְצוּנָה אֶת רְצוּנִי,  
לְיוֹם שְׁלוֹה וַחֲדוּה עֲתִדְנִי,  
סָבִיב בְּסָאֵם תִּשּׁוּ בְּסָאִי וְכִנִּי,  
יְהִי מַחְנִי וּמִשְׁכָּנִי וְקִנִּי,  
לְקַץ יָמִין, בְּהִקִּיעַ אֶת יִשְׁנִי —  
בְּשׁוּב חֶרֶב שְׁלוּפָה אֶל גְּדִנִי —  
בְּצִדְקִי אוֹ כְּתִמִּי תִגְמַלְנִי;  
בְּעֶבְרָם אֶצְלָה בְּכִנִּי מְרוּנִי —  
תִּיפֹר, אֵךְ בְּמִשְׁפָּטִי וְדִינִי,  
וַיֵּשֶׁב אַפְּה וַיַּחְנֹחֲמִנִי,  
וּמִדַּת רַחֲמֶיךָ תִּשְׁפָּטִנִי,  
בְּמִאֲסָר צָר וּבוֹר שׁוּמְנִי וּמוּנִי,  
וְלַעֲוִנִי יַעֲנִנִי מַעֲנִי,  
וּבַעֲוִתִּי אֱלֹהִים בַּעֲתוּנִי,

וְאִזְנִי יֵצֵב וְנִבּוֹל נָקִי וְצִדִּיק  
וְאִזְנִי יִבְדִּיל קְרוֹשִׁים מִקְדָּשִׁים,  
135 וּבֵין בָּרִים וְחַפִּים — לְחַנּוּפִים,  
וַיִּבְדִּיל בֵּין סְגֻלַּת אִישׁ יְהוּדִי,  
בְּצִדְקַת מוֹתָה כֹּל זֶה, וְעַל זֶה  
וְלֹא יַחֲדַר וַיִּתֵּר מִמִּקְוָמוֹ,  
וְלֹא יַחַת חֲתַת שַׁחַת, בְּשַׁחַת  
140 וְלֹא אִזְהָר בְּרָם פֶּסַח בְּפִתְחָה,  
לְדַעֲתָהּ, כִּי אֱלֹהִי, אַחֲרֵי מוֹת,  
וְשֵׁם חִירוֹת בְּלִי תַחֲרוֹת וְגִירוֹת,  
וְשֵׁם אֶהְבָּה בְּלִי קִצְבָּה וְחִבָּה,  
וְאֶתְעַדֵּן וְלֹא עֲדֵן מְדוּמָה  
145 וְאֶרִיחַ וְלֹא רִיחַ בְּשִׁמְיָם,  
וְשֵׁם אֶשְׁבַּע וְאֵךְ שִׁבְעַת שְׁמַחוֹת,  
וְאֶרְאֶה אוֹר וְלֹא אוֹר, צָר וְאוֹר, זָךְ  
וְשֵׁם אֶרֶן בְּלִי לְשׁוֹן וְגִרוֹן,  
וְאֶמְנֵם, אֵל, לָךְ שׁוֹאֵל לְבָבִי  
150 רְצוּנִי לְחַוּוֹת יֵשַׁע וַיִּמְנֶה,  
לְתַתֵּן מַהֲלָכִים בֵּין עוֹמְדִים, לִי  
סָבִיב בְּסָאֵם וּמוֹצָאֵם וְשִׁיאָם  
וְעַת הַחַיּוֹת עֲצָמוֹת הַיִּבְשׁוֹת  
וְתִשְׁבְּנָה נַפְשׁוֹת לְגִוּיוֹת,  
155 כְּבֹר יְדִי וְכֹר גֹּאֲלִי חֲסִדִּי,  
בְּמִכְצָה פְּוֹרִי הַיְצוּרִים,  
לֹאֵט לִי, יוֹם מְהוּמָה, לֹא בַחֲמָה  
וְכֹר רַחֵם וַחֲנֹחֵם, וְרַחֵם  
חֶמֶת דִּינָה גְּמוּלָה יוֹם דִּין וּמִשְׁפָּט,  
160 רְאֵה נִלְאָה, וְשׁוֹר דִּכְאָה וְנִכְאָה  
אֶמֶת נִגְעִי בְּעַד בְּצַעֲרִי וּפִשְׁעִי,  
לֹאֲשַׁמְתִּי בְּלִמְתִּי וּבִשְׁתִּי

בְּחֶמְאִי בְּשִׁלּוֹ בְּרַכִּי בְּבִלְאִי  
וְאִידָּ אַחְקוֹר מְקוֹר דַּעַת, וּמִקְרָה  
165 וְאִיכָּה אֲרַדְפָּה דַעַת אֱלֹהִים,  
בְּיוֹם בָּאִי וְיִגְעַתִּי בְּקִרְאִי  
וּמִצֹּלֶת יְאוֹר בְּחֹשִׁי וּמוֹקְשִׁי,  
וּמִיד צָר, אֲשֶׁר עוֹצֵם אֲשָׁמִי  
פָּדָה מִרְדִּי בְּחֹסְדִי עִם מְרוּדִי,  
170 בַּעַת תִּזְכּוֹר עוֹן מִרְדִּי בְּעֻנִי,  
רְאֵה, אָבִי, בְּעוֹן חוֹלֵלָתִי,  
אֲנִי נִקְלָה, מִלֵּא חֲלָאָה וּמִמָּאָה  
בְּהִתְאַסֵּף גְּדוֹר פֶּשַׁע מִשְׁפָּחָה,  
וְאֵל נָא, יוֹם עֲלִי פֶשַׁעִי וְרִשְׁעִי  
175 בְּהִרְאֹת תִּשְׁוֹאוֹת הִתְלַאוֹת  
לְבָבִי מִגּוֹ יִמּוֹ נִסְמָךְ וְנִתְמָךְ  
מִחֵל וּמִלֵּחַ לְחֶמְא נֶאֱלַח וְנִמְלָח,  
בְּתַתִּי מִדְּמִי לְבִי לְכַפֵּר  
הִיָּה נַעֲנֶה לְלֵב נַעֲנֶה, וְתַעֲנֶה,  
180 וְאִם תִּקְצֹר זְכוֹתִי מִפְּדוּתִי,  
וְזַכֵּנִי רְאוֹת קֶזֶן הַפְּלָאוֹת,  
לְשִׁמְחָה לֵב אֲמַלְלִים אֲמַלְלִים,  
וְאִם לֹא — הִי לְנַפְשִׁי שׁוּב לְשִׁרְשִׁי  
וְיוֹם דִּינָךְ יִמְיָנֶךְ תֵּאֲחֻזֵּנִי,  
185 וְעִסְוֹתִי בְּכַף רִגְלֵי רִשְׁעִים  
אֲנִי עַד כֹּה וְעַד כֹּה שֶׁשׁ וְעָלּוּ,  
וְדִי לִי, כִּי מִשְׁחַנִּי זִמְנִי  
בְּחֻזְכִּיר יוֹדְעֵי גִנּוֹן שָׁמִי עִם  
וְשֵׁם יִתְרִי שְׁאֵת מִשְׁאֵת זְמִירִי  
190 בְּנוֹת שִׁיר לִי לְרִקְחוֹת וְאוֹפוֹת,  
בְּנוֹת שִׁיר יִגְדּוּ בְּדוֹר נְפִילִים  
וּכְמָה נַעֲמָה חֲלֵקֶת מְחֻזָּק

עֲדִי עוֹרִי וּפִסְתִּי יוֹדְפִנִי,  
זִמְנִי פִתְאֵם לְפִתַּע יוֹדְפִנִי?  
בְּעוֹר אֹיִב בְּאִפּוֹ יוֹדְפִנִי?  
לֵךְ, בּוֹרְאִי, שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנִי,  
אֲשֶׁר בָּהּ הִמְבָּעָה נַפְשִׁי, מִשְׁנִי  
נִתְנוּנִי לְעֶבֶד לֹא, פִּדְנִי,  
וּבִימִין צִדְקָךְ יְהִי תִתְמַכְנִי,  
פִּדְעִנִי וּמִאֲדוֹן פָּצְנִי,  
וְיִזְלָדְתִּי בְּחֶמְאָה יִחְמַתִּנִי,  
בְּאוֹיֵב מְהֻרָּתוֹ מְהֻרָּנִי,  
בְּמִשְׁנֵב הַסְּלִיחָה שְׁנֵבִנִי,  
תִּלְדָּה תִתְלַשְׁנִי, תִּמְשִׁנִּי,  
בְּאַבְרַת חֲסִידָךְ יְהִי סוֹכְכִנִי,  
לְבַד בְּשִׁמּוֹךְ בְּרַחֲמֶיךָ רַחֲמִנִי,  
וְהִרְבַּ מַּעֲוִנִי בְּכִסְיִי,  
זְרוּנִי עַל תְּנוּךְ אֲזִנִּי וּבִהְנִי,  
בְּמִרְם יַעֲנֶה, הִנְנִי וְהִנְנִי,  
לְמַעֲנֶךָ עֲשֵׂה, אִם לֹא לְמַעֲנִי,  
וְעַת תַּחֲיֵשׁ פְּדוּתִי בְּשִׁרְנִי,  
וְהִכָּאוֹת לְהִקַּת רוֹדְפֵי וְשׁוֹמְנֵי,  
מִקּוֹם נַפְשִׁי — וְחֶמְא לֹא יַעֲצֵרֵנִי,  
וְעַל נַחֵל עֲדִינָךְ נִחְנִי,  
אֲשֶׁר, אֲזִי יְהִי אֶפְרִי וְדִשְׁנִי,  
בְּיוֹם הַתִּיצָבָה שִׁיבָה בְּמִחְנִי,  
לְשׁוֹרֵר עַל עֲדַת שָׂרֵי וְנֹנְנִי,  
נְקוּבֵי שִׁיר תְּלַשִּׁי עִם יִשְׁנִי,  
עֲלִי כָל שָׂר, כְּסוּג סוּגִים לְמִינִי,  
וּבְחֻזִּי זְמִיר נוֹשָׂאֵי מְחֻזֵּנִי,  
וּמִמְתָּנֶם מֵאֵד עֲבָה קִמְנִי,  
בְּפִי עֲמִי וּבְכִתְבִּי נִשְׁתַּחֲוִי,

לסוד שרים, אצו ללבון לבני,  
 מחוז שירי לקושש קש לחבני,  
 בשיר בלתי, בשואל ידעוני,  
 ונגנים נדרו מקול המוני,  
 ובחנו מעלת שירי ורגני,  
 ועור אעיר חנית השיר בעצני,  
 ומקנאה בשמנה ישמנוני,  
 נביאי שיר, אחוזי מערגי,  
 כפי ררפי וערכי יערכוני,  
 וכל אחד בשם אקרא רוזני,  
 וציע הודי ואפורי וחשני,  
 ומוטפת לזכרון בעיני,  
 יסוד-סוד-שיר בדורותיו ומני,  
 יאור שירי ומבועי רגני,  
 ונחני בכבוד בית אדוני,  
 אכל עברי ולא עבר בעני,  
 עלי מימי מנוחות נהלני,  
 ומגערת ולגערת חסוני —  
 במעוז ואמצו אמצני,  
 ובאשיות ידירות סמכני,  
 ימינו חוקה נסי ותרגני,  
 ולא אבה אדוני הצפיני,  
 שמי, לפאת צפוני גם ימיני,  
 ובקצות יקשקש פעמוני,  
 במוף ובנות, ערי נוף אשקלוני,  
 מריא ורעי יקר פרי ומשני,  
 ועץ קוצי באדוני וארגני,  
 ושם נמל לפרעושי וכני,  
 בפירים, ממלא קמצי וחפני,  
 במטעמו ולחמו קדמני.

ועת לבנות מעונות אל רגנות  
 וירוצו ויפוצו באפסי  
 195 ואיש יואל היות שואל בתכל  
 מליצים נפצו מרוממותי,  
 קרומים אם ידעוני לפנים  
 בהפילי חללים חוללי שיר,  
 בטרים נהייתי קנאו כי,  
 200 ואולם לי מתי מספר בחבלי  
 נביאי שיר והם רעי ושועי,  
 ובזמירות ענדתי לי עטרות,  
 ויש אחר, עדי מצחי ומחי  
 גדיל בגדי, ועל ידי צמידני,  
 205 ומנהו השלמת חכמת-מופת-  
 לים שכלו יובון מי מקורי,  
 ובי לי, כי אדוני לי בעוזרי  
 בחמלתו לקחני לעבר,  
 ועת אינע ולא אשקוט וארגע,  
 210 ועת הפך ומן הודי למשחית,  
 ברב צדקו וחזקו חזקני  
 בתפוחי אהבים רפדני,  
 ועת שכבי בראש חבל בלבים,  
 בארץ נור שמי אצפין ואטמין,  
 215 אני אחביא, והוא מוליד ומביא  
 יחלל מעני נגד זקני,  
 ומשמיע נעים קול תוף ומירי  
 ישו תודי וגוללי ויוני —  
 וקנה נעצוצי בחרסי  
 220 עדי קרא ואבי אל ובובי  
 וישביע לגור אריה, ונחית  
 בשנותו זמן טעמו בזעמו,

ושלח מאסמיו לי בשמיו,  
 והוא חיי ובו שפקי ודני  
 225 והוא מעין ובור לשבור צמאי,  
 אמתו לי בסותרה וצנה  
 ודי לי מזמן, אם כל צבאי  
 עמלי לי בעברותו לנפש,  
 שחקים אחשוב בסאי, ביום בו  
 230 ודי, כי עץ חמודותיו נטעתיו  
 ושח קציר כמו נטע, והנץ,  
 ומתערה, בערות על יאורי,  
 והוא מטע להתפאר ברב עם,  
 אהביו לי מקום גריש וקמה,  
 235 בפרדסי ישו ציץ בחדסי,  
 תרומה אל גביר שיר בהרימי,  
 יצרתיו אף עשיתיו ואהבתיו,  
 נשאתיו, באשר היה באמנה,  
 והעדייתו עדי נזמי ונעמי,  
 240 קראתיו לאכל לחם חמודות,  
 והרפכתיו ושמתיו, כי חמדותיו,  
 והפקדתיו באוצרות חזירות,  
 קראתיו בן, והוא גבר עמית,  
 ליראה או לכבוד — אב וארון,  
 245 והוא יושב זמיר על כס מלוכה,  
 נלוי הזמיר ישיר בגשרי,  
 ויתמרמר צמיר צעיר ושעיר  
 בניב נערץ ושיר נמרץ בשירי  
 חרוזים כחרוץ החרוץ,  
 250 בשיר חדש יהי נצחי וקדמון  
 לפניו יכרעו גוונים ללחה  
 למלאה וערוך שלחן וממסך

ומלא מחלבו את עמיני,  
 ומאוי ושקניי ושמיני,  
 והוא מכין ברעבוני מזוני,  
 ומגן, ממגנתי מגני,  
 לעבדו לצמיתות ומכרני,  
 ולי חפש בבית קדשו בכחני,  
 זמן להדום לרגליו ותנני,  
 עלי פלגי אפיני מעיני,  
 ומתערה באורח רעני,  
 ובו שגשג כנטע נעמי,  
 והכנה אשר נטעה ימיני,  
 וגם המה מרשתי בגרני,  
 בגנתי תאנתי וגפני,  
 הרימותיו מקום ראשית דגני,  
 באחבתי פרי נפשי ובמני,  
 בשכמי והביאותיו בחצני,  
 והענקתיו ענק מצוארני,  
 הריחותיו ברית קנמוני,  
 בשרפכת, והיה לי למשני,  
 היות בעל פקדוטי וסוכני,  
 ובכחינה אמתות הוא סגני,  
 לרב חפה אכנו בן זקני,  
 והוא יחזיר עטרת שיר לישני,  
 ויחזיר מאפל רנה בקרני,  
 לנח בן ראם השיר בקרני,  
 בני הימן, חנניה וחנני,  
 וכמליצת ידעה הפניני,  
 במעלתו, ואם הוא אחרוני,  
 עפר רגליו, בהולך על גחוני,  
 למול חורו, ולא לגד ולמני.

בְּנוֹמִי בְּחִלּוֹמוֹת רַעֲיוֹנִי.  
לְמַחֹל מִסְפָּרֵי אֶהְפֹּךְ וְקִינִי.  
וְלֵיל חֲשָׁכִי — יְהִי אוֹר בַּעֲדָנִי.  
וְהַעֲת אֲשַׁכְנֶה יִדְרוֹשׁ לְשַׁכְנִי.  
בְּאַפֶּס יָד יְנוּפֶף יָד גְּאוּנִי.

תְּמוֹנָתוֹ בְּהִקִּיץ אֶחָוָה, גַּם  
בְּגִיל נַעֲמֹ וְחוֹד נֶאֱמָו וְנַעֲמֹ —  
255 בְּמַר נִפְשִׁי שָׁמֹו יִמְתִּיק מְרוּרֵי,  
לְכָבוֹ בְּאֶשֶׁר אֶלְךָ יִתְלַךְ  
בְּעֶזְרוֹ, גַּם עֲדִי וְקִנָּה וְשִׁיכָה.

II. קִינָה עַל מוֹת הַשֵּׁר הַדּוֹן ר' בִּנְבִנְשֵׁת בֶּן לִבְיָא רִידָה קֶאבֶּאֱלִירִיָּאָה.

## ב.

מִסֵּפֶד מֶר וְנָהִי בְּכִי תִמְרוּרִים אֵל הַלֵּקַח כְּבוֹדֵנוּ וּמְרִים רֵאשֵׁנוּ, הַשֵּׁר חֲגֹדֹל  
הָעוֹמֵד עַל בְּנֵי עַמָּנוּ, לְמַשְׁמֶרֶת לְאוֹת וּלְמוֹפֶת הַצֶּפֶת אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ פְּלִיטָתָנוּ,  
וְתַפְאֶרֶת גּוֹלָת גִּלּוֹתָנוּ, הַחֲכָם הַמוֹפְלָא וְהַמְעוֹלָה הִיא דוֹן בִּנְבִנְשֵׁת וְ לִבְיָא וְלֵהִיָּה  
הַמְכוּנָה דִּילָא קֶאבֶּאֱלִירִיָּאָה:

מָה קוֹל זַעֲקָה בְּלִי יָקוֹם יוֹעֲקֹה?	אוֹ נֶאֱקוֹת חֲלָל מְתִים יִנָּאֲקוּ?
מָה זֶה אֲשֶׁר יִתְפַּלְשּׁוּ אֲנָשִׁים בְּתוֹךְ	עֶפֶר וּבֶאֱפֹר — וְיִתְאַבְּקוּ?
מָה נִהְיָה, כִּי נִגְנָנִים שָׁכְרוּ בְּלִי	הַשֵּׁר, וְרִמְחֵי הִנְהִי מְרָקוּ?
מָה לְזִמְנִים לְיִגְוָנִים פֶּתַחַו	שַׁעַר וְחִלּוֹנֵי זְמִיר פִּקְקוּ?
5 מָה לְשִׁחָקִים רַעֲמֵי הִי רַעֲמֹו,	וּבֶרֶק יִגְוָנִים בְּזִמְן מְרָקוּ?
מָה לְתַחֲמוֹמוֹת נָתַנוּ קוֹל לְאַנּוֹת,	וּבְמִי בְּכִי אֲבָנֵי יָקָר שָׁחַקוּ?
מִי יָם דְּמָעוֹת טִיט וְרַפֶּשׁ יִגְרֹשׁוּ,	וּבְכֶל רְחוֹב רִגְלֵי מְתִים מְרָקוּ?
מָה לְעֶדֶת חִירִים, מְלוּכָה קֶרְאוּ,	צֹחַת נְהִי צֹחוֹ וּבָהּ סָפְקוּ?
מָה לְאַצִּילִים לְבָשׁוּ בְּקִדְרוֹת וְשָׁק,	וְיִנָּצְלוּ עֲדִים וְהִתְפָּרְקוּ?
10 וְיַעֲנִנֵי כּוֹאֲבִים: לְלֶקַח אֲבִיר	רוּעִים אֲשֶׁר בּוֹ כּוֹשְׁלִים חֲזָקוּ.
לְלֶקַח כְּרוֹב מְמִשָּׁח, אֲשֶׁר עֲרִי זִמְן	בּוֹ גָבְרוּ חֵיל, וְכוּ עֲתָקוּ.
אִם עַל גְּדוּדוֹ חֲסָנָנִים יִרְגְּזוּ	אֲחֵרֵי מִידְעִיו, הִיתְאַפְּקוּ?
אִיכָה מְלָכִים עוֹד מְלוּכָה יַעֲשׂוּ,	וּבְמִוְעָצוֹתָיו גְּאוּהָ עֲנָקוּ?

- הה, ר'זונים אחריו ב'מי ותי'עצו.  
 15 חקי עצת שכלו למלכי הזמן  
 פיהם למדקוש מלכרי פיו פ'ערו.  
 דעיו דמות אורים ותמים, פי בכל  
 חזון במאמריו, ואל כל שוחריו  
 פיהו פתיחות לפסיל, אף לחכם  
 20 מדות שלמות טוב לבבו, לעשות  
 השקיתו ברוחו נרדפי צרה וצוק,  
 שלח ידי שכלו, לכוזן ארמנות  
 גנות בפנות האמונות נמטו  
 כמה ספרים מלשון זר אל לשון  
 25 גלגל צפון דעה, ובין לבוערים,  
 היניק חלב דדי תבונה לאויר,  
 גברו חניכיו אוהיו דרבו, אשר  
 משמן ומעדרמן אמריו נעמו,  
 השלים בנשרו כל מתי הוות, אשר  
 30 רישם וענים בחסדיו שכוה  
 מראש שניר אי'י פעליו רקדו,  
 ככלי פעליו אל קצה תכל דמות  
 מפו יקר שבץ ענקים הזמן  
 מן הגדרות גם והשיגם, הכי  
 35 יום נאסף סף הוד יסוד כל-הוד,  
 היום בני יום חלפו מוסר וחק,  
 היום בפשע הזמנים הפקעו  
 מה נואלו ילדי זמן, כי את פאר  
 מה נואלו, כי שלחו יד לעקור  
 40 לא ידעו עת פרשו פח אם לבן  
 לא בחנו עת בוננו חץ מותה  
 שן חקרו לא חשכו רק מפני  
 הה מלאכי מות ב'מי זה פגועי,  
 וגדול עצתם בוקקים בקקו?  
 היו מקום חקים בדת נחקקו.  
 לא פקפקו בהם ונסתפקו.  
 מקום ועת אל כל אנוש צדקו.  
 פסקי הלכות הם בדור נפסקו.  
 לב מחמאות מעניו חלקו.  
 תמיד רצון כל איש ואיש, ספקו.  
 עוד ישובו במח ולא חזקו.  
 בינות, וכדק בית יקר בידקו.  
 ידיו, וכרמי דת ודין עזקו.  
 עבר בישרת נאמו נעתקו!  
 דעות במבחן האמת זקקו.  
 אוי לזמן, כי אחריו צמקו.  
 מימי יאורי דעתו ביד לזקקו.  
 רזי-מומות בזמן פנקו.  
 התעצמו לריב והתעשקו.  
 דלים במעמקי עני נרחקו.  
 אז מבשן היקר כגור זנקו.  
 ברק ירוצצו וישתקשקו.  
 ובצוארוני הגביר הענקו.  
 חיל התהלות אחריו דלדקו.  
 וכל דרי תבונות בזמן העתקו.  
 היום פליצה הזמנים פקו.  
 קשרי תהלות, ביקום חשקו.  
 נזרם בחרבות החרי בתקו!  
 שרשם ואת ראשם באף מלדקו!  
 נשר ואם אל הזבוב שרקו.  
 אל מי יניעון ראש ושן חרקו!  
 כל איש ובשאמ על פניהם רקו!  
 לא ידעו הדם אשר זרקו.

פנים ועינים כמו חשמל-גבול  
 ידיו ממלאים בתרשיש זהרי 45  
 איך לא מתי אהליו אשר ראו בני  
 לבות מני אידו ואיך לא אכלו  
 איך ישקבון ערקי ידועיו, יום בעי  
 ביתו והיכלו ואבני אהליו.  
 איכה ספריו בחדריו אתריו 50  
 יום מוסדות תבל בעמדם עמרו,  
 אות לא יסופן עוד כבבי הובל,  
 אך בעבי גבי רקיעים נרשמו  
 כי בן עדת מתאוננים ומקוננים  
 מה נהלו צוקות לעם עני ודל, 55  
 מה עצמו אתריו מצוקינו, עדי  
 אוי ואבוי לנו, הכי משרה והוד  
 אם מפעלות צדקו בחייו החיו  
 עם זו אשר מתק שפתיו שבעו,  
 נמש מעט הצאן ביר הצוברים 60  
 מה יעשו נרבים ענני עם, ביום  
 מי אתריו יעמוד בפרץ על עדת  
 מי יחזיק מנו ואנה, לעזור  
 מי נשאר ברור גביר ירחיב גבול  
 בו נעזרו גולים אמללים, ובו 65  
 יבכו עלי נודו מתי סודו, אשר  
 יבכו עדת עובדיו באהל מועדיו,  
 שופרות נהי לקחו בידם כואבים,  
 חדל צליל חליל ותף, כי נשברו  
 שבת משל מושלים ורנת חוללים, 70  
 מרב כאב נשתוממו וידמו,  
 קול הנתי ישקוט מעט מן הקאב,  
 ינהו בקקיע דואנים, אף בחלום  
 איכה במסרק יד שאול נסרק?  
 כימה ועש איך עש וסם חבקי?  
 מות קצינים חנקו נחנקו?  
 ביקוד פרידתו אשר נשקו?  
 מדבר וגיה עורקיו ערקו?  
 איך אתריו עמדו ולא הודקו?  
 עמרו, ולא מן המקק נמקקו?  
 לא רעשו ביום ולא נשחקו.  
 כי לא ביום נעדר גביר נמקו.  
 אותות פקדתו ולא נמחקו.  
 אכלו בספרי הנתי חקקו.  
 בו מתמול חסו ובו דבקו.  
 כי הלמו עקב וראש מחקו.  
 היו קרובינו ונתדחקו.  
 רבים, וכן רבים במותו לקו.  
 הו, אתריו לענה ורוש יינקו.  
 להם בנבליהם, קרב שחקו.  
 קומם, ונפש עם רכוש עשקו?  
 קדש, אשר בין אויבים ינהקו?  
 נשבים בשבט אויבים נבלקו?  
 רעים בעקת השכי הועקו?  
 צדק ושלום ואמת נשקו.  
 עמו ברתוק אהבה רתקו.  
 חברו עלי דודיו והתרפקו.  
 בם יתקעו תמיד, עדי נסדקו.  
 מיתרי כלי זמרה וכי נתקו.  
 ובמעמקי הקבי עמקו.  
 אך בדמי יבכו ונאנקו.  
 אוי לאשר מעו כאב שתקו  
 ליל שפת יתר בבי פשקו.

פנים ועינים כמו חשמל-גבול  
 ידיו ממלאים בתרשיש זהרי 45  
 איך לא מתי אהליו אשר ראו בני  
 לבות מני אידו ואיך לא אכלו  
 איך ישקבון ערקי ידועיו, יום בעי  
 ביתו והיכלו ואבני אהליו.  
 איכה ספריו בחדריו אתריו 50  
 יום מוסדות תבל בעמדם עמרו,  
 אות לא יסופן עוד כבבי הובל,  
 אך בעבי גבי רקיעים נרשמו  
 כי בן עדת מתאוננים ומקוננים  
 מה נהלו צוקות לעם עני ודל, 55  
 מה עצמו אתריו מצוקינו, עדי  
 אוי ואבוי לנו, הכי משרה והוד  
 אם מפעלות צדקו בחייו החיו  
 עם זו אשר מתק שפתיו שבעו,  
 נמש מעט הצאן ביר הצוברים 60  
 מה יעשו נרבים ענני עם, ביום  
 מי אתריו יעמוד בפרץ על עדת  
 מי יחזיק מנו ואנה, לעזור  
 מי נשאר ברור גביר ירחיב גבול  
 בו נעזרו גולים אמללים, ובו 65  
 יבכו עלי נודו מתי סודו, אשר  
 יבכו עדת עובדיו באהל מועדיו,  
 שופרות נהי לקחו בידם כואבים,  
 חדל צליל חליל ותף, כי נשברו  
 שבת משל מושלים ורנת חוללים, 70  
 מרב כאב נשתוממו וידמו,  
 קול הנתי ישקוט מעט מן הקאב,  
 ינהו בקקיע דואנים, אף בחלום

- נִכְבָּה בְּאַבְלֵנוּ, חֲמַת תַּנִּין וְרוֹשׁ  
 75 נִכְבָּה עַלִי פֶשַׁעִי קִהְלֵנוּ, אֲשֶׁר  
 נִכְבָּה לְפִשְׁעֵנוּ, וְלֹא עַל מוֹת מֵתִי  
 גַּם לִבִּי יִכְלֶה, וְנִפְשָׁם תַּעֲלֶה,  
 בָּנוּ בְּשֹׁחַק מַעֲלֹת נִכַּח פָּנֵי  
 יָשָׁם יִדְקֻמוּ שׁוֹשֵׁן בְּלִי חַוְחִים, וְאִם  
 80 שָׁם יַעֲמֻ מַעֲמָה תִּהְיֶה בְּעַלִי  
 לֹא מֵת אֲדוֹנֵינוּ וְדָעוּ כִּי מַעֲשָׂיו  
 לֹא מֵת לִבִּי אֶל דּוֹר קָשִׁי יוֹמוֹ, אֲבָל  
 סִפְרֵי תַעֲדוּת, וְחֲמִידוֹת נֶאֱמָו,  
 לֹא יִדְרוּ גִבְהֵי תַהֲלֹתָיו, אֲבָל  
 85 לֹא בִלְתֵּה שְׁמִלַת תַּהֲלָתוֹ, וְלֹא  
 נֶחֱנוּ מְרוֹדִים עַל גְּדוּדוֹ, וְעַלִי  
 לִקְרֹא לְשָׁלוֹם לוֹ, לְמוֹלֹ מַלְאָכָיו  
 אוֹלָם מְזוֹרֵם חֲבֹשׁוֹ בְּמַעַט צָרִי,  
 כִּי צֹאצְאָיו אֶת כְּבוֹדוֹ יִנְחִלוּ  
 90 לֹא כֻזְּבוּ מִיָּמֵי נִהַר בַּעֲתוֹ, וְרַק  
 מֵיָּם מִפְּסִים מִמְּקוֹר הַדָּעָה וּבִין  
 יָשְׁבוּ בְרוֹם שִׂיאוֹ עַלִי כִסְאוֹ וְלֹא  
 הֵנוּ עַלִי בָנוּ בְּגֵן עֲדָנוּ וְשָׁם  
 אֵךְ בַּעֲרוֹב הָלֹו, וּבְנִמְזוֹת צִלְדֹו,
- פֶּתֶן בְּפִינוּ מִדְּבֶשׁ יִמְתְּקוּ.  
 אֲרוֹ גְּדוֹל עֲנָה בְּאֵשׁ דִּלְקוּ.  
 שִׁכְלִי נְבוֹנִי לֵב בְּמַר יוֹעֲקוּ.  
 לְאֹר בְּאֹר חַיִּים, תַּמוּל חֲשִׁקוּ.  
 יוֹצְרִם, וּמֵאֹר וְהָרוּ נִבְהָקוּ.  
 פֹּה – מִבְּלִי שׁוֹשֵׁן – בְּקוֹץ נִחְדָּקוּ.  
 מוֹסֵר, וְהוֹלִכֵי חֵם וּבֹד נִשְׁקוּ.  
 עַל כָּל מַעֲוִן חֲדָה וְאֹר דִּפְקוּ.  
 אֶל עַל תַּהֲלֹת פֶּעַל נִחְדָּקוּ.  
 תוֹף תִּיק וְנִרְתִּיק רוֹם וְכוֹל נִרְתְּקוּ.  
 בְּשִׁמִּי מְרוֹמֵי מַעֲלָה נִסְקוּ.  
 רִגְלֵי חֲסִידוֹתוֹ עֲדָן בָּצִקוּ.  
 בּוֹאוּ שְׂרָפִים עוֹמְדִים יִשְׁחֲקוּ.  
 שָׁלוֹם בְּקוֹל רִנָּה וְגִיל גִּלְהָקוּ.  
 נוֹגִים לְפָרֹד הוֹד שְׁמוֹ חִבְקוּ.  
 אֲחֵרָיו וְכֵם הַמַּעֲלֹת הוֹצִקוּ.  
 מִן הַבְּלִי אֶל הַבְּלִי הוֹרְקוּ.  
 לֹא חֲרָבוּ לָעַד, וְלֹא יוֹסִסְקוּ.  
 עָבְרוּ תַהֲלֹתָיו וְלֹא חֲמָקוּ.  
 יִתְבָּרְרוּ דַּעֲיו וְיִצְמִדְקוּ.  
 קוֹל נֶאֱקַת חֲלָל מְתִים יִנְאָקוּ.

## ב. A

### סימן לשנת סקודתו

יָמֵינוּ דְרִיךְ קָשָׁת	וְנִמֵּן בָּעֵנָו	וְשִׁשְׁשׁ רוֹנְנוֹ	יִכְסֶה בָּעֵנָו
דַּעֲו אֶל עַל עֲלָה	וְנִרְאָה בָּעֵנָו	כָּאוֹ לָנוּ יָבֵד	אֲדִנִּי בָּעֵנָו

B. ב.

בְּנוֹעַ אֲצִילָנוּ, קְהֵלָנוּ, מְקוֹר  
דְּמַעַת נְהִי עֵינֵם, וְלִבָּם נַחֵל.  
מִים בְּאֵשׁ מִזֶּנֶה, וְעָלִיו יִשְׁאָגוּ  
שְׁאֵנֶת אָרִי נוֹהֵם וְקוֹל הַשְּׁחָל.  
וְאִנִּי—לְקַבּוֹת לְהַבּוֹת אֵשׁ מִסְפָּרִי—  
אֲבַקֵּעַ בְּעַמִּי מִצֵּן וְנַחֲלִי.

C. ב.

צֹחַת נְהִי אֲשַׁמֵּעַ, וְשׁוֹר וְשֹׁבֵר,  
אֵל כָּל קְצוֹת תִּבְלֵל וְאֵל כָּל-עֶבֶר.  
בְּנוֹסֵל גְּדוֹל הַדּוֹר, לְכָל הַמַּעֲלֹת  
קִצִּין, וְאֵל כָּל רֵב פְּעָלִים גָּבֵר.  
הַמִּית בְּמֹתוֹ אֶת לְבָבִי, וְאִנִּי  
נִחְשָׁב כִּי־רָדִי בּוֹר וְשׁוֹכְנִי קֶבֶר.  
מִסְפַּר חֲרוּזֵי מִסְפָּרִי מוֹפֵת וְאוֹת,  
כִּי כָל יְצוּרֵי נַחֲלִיו עַל שֹׁבֵר.

III. שִׁירֵי יִידוּת וְהַלְלָה לְכַבּוֹד הַדּוֹן וִידָאָל יוֹסֵף בֶּן ר' בִּנְבִנְשָׁת  
בֶּן לֵבִיא דִּילָה קֵאבֵאלִירִיאָה.

ג.

וְאֵשִׁיב אוֹתוֹ (לְדוֹן וִידָאָל יוֹסֵף) דְּבַר כְּמִי מִשְׁקַל חֲרוּזֵי וְתִיבּוֹת עֲרוּכּוֹת  
בְּמַעֲרַכְתֶּם בְּחוֹסְפוֹת אַרְבַּעִים בֵּתִים וְקֹדֶם עֲשִׂיתִי סִימָן לַפָּנִים:

בְּנִי לֵבִיא יִסִּיתוֹן מַחְשָׁבִי  
לְהוֹלִיף אֵל מַעֲזוֹ שִׁי וְלֵבִיא,  
וְכִי אֵין דִּי בְּכַל-הוֹנִי וְמוֹבִי,  
וּבֶן-נֶרְנִי וְיִנִּי עִם חֲלָבִי,  
לְהַשְׁבִּיעַ לְגוֹר אֶרְנָה וְלֵבִיא  
הַרְצוֹתִי מְלִיצָתִי וְיִנִּי,  
וְזִמְרָתִי וּמַחְמָדִי כְּתָבִי  
וְשִׁרְעָפִי וּמוֹרָשִׁי לְבָבִי,  
וְזִמְרָתִי אֲשַׁלַּח לִי כְּדִי בִי  
וְטָרַף הַזְמִיר תַּצּוֹר לֵבִיא.

ד.

אֵלֶּוּ מִמְשָׁכָה תִּהְיִ תוֹחֶלֶת—  
לְבִי לִיתְרוֹן חֲשָׁקָה אִם דְּבַקָּה  
לְבִי יְהִי אֶפֶס וְשֹׁב נַחֲלָת.  
אֲחֵר, יְהִי נֶאֱכַל בְּאֵין מֶאֱכָלֶת.  
אֶף בֶּן וּמִירָה קָם לְעוֹרִי, לֹא כְּקוֹם  
מֶאֶז עָלִי צִיר נֶאֱמָן בֶּן סֶלֶת.

- התנה בנפשי תו ליום חדנה, ועוד  
 5 תקעה במורשי לבבך אהלה,  
 נובלות תבואתה חלומות שיר, ואף  
 דלת ומיר נעל ומן, אף אין לא  
 שיריו למביטיו כאש לוהט, וכן  
 עיניו כעין חשמל, וסותו סות יקר  
 10 שירה שקולה לא חשבונה, לבד  
 קמת והקמת מקום סבת ומיר,  
 תמהר במהר שכלך נפש, אשר  
 אם הנדוד קצר והצר צעדה,  
 תחשב להחמכר עדי עד לך, ולא  
 15 יתר שאת מצאה בך על כל-נדיב  
 מתקה שנת עיבד עבודת קדשה,  
 לא נבאו קודמים, אשר ימציא ומן  
 לא דברו על הזמן סרה, ולא  
 חוח סביב שושן—ומיר בלתך ואף  
 20 אם סם ומירך בקמרת—נתנו  
 לא נדעו תארי תהלתך בניב  
 גנתך צמחה עצי עדן וכם  
 רמת ולשון נכובה אם תשכה  
 בת שיר בשיר קנש ויד קדשה תעש  
 25 על אף ומן פרם יקר בצר ולא  
 בך נשארה משרה ירושה מאבות  
 משרה תהי עצמה לנבר אין איל,  
 מצאה בך חפש ונפש יום אשר  
 כבוד יושרך והוא נכבד וכל  
 30 גרול יקרך עד עגלת הנבול,  
 נפש דבקה איה תמותה פקעה,  
 נחלת אבי ויקר לשירי הזמן  
 נחלת סגלת הקר לא נערה,
- לא אברה תקנה ולא נוחלת.  
 אם לא בדלתי ביתך אהלת.  
 היא מחלום ומרתך נובלת.  
 ידו היותה לך, ידי, ננעלת.  
 מראה כבוד האל כאש איכלת.  
 ופאר, ולא פרמיל ובוץ תכלת.  
 אם היא בשקול דעתך נשקלת.  
 היתה עדי כה בזמן נופלת.  
 ביון מצולת הולדים נגאלת.  
 תרחיב צעדיך ולא כושלת.  
 כאסיר עני תתאו היות נגאלת.  
 לבב, הכי תעניק בלי משאלת.  
 עד כי שנתו לא תהא נגולת.  
 נפשוך במעמקי תבון צוללת.  
 תכלי תכלים אמרה קהלת.  
 חוחך פשושן וחבצלת.  
 ריח לבונה חלבנה ושחלת.  
 גורה מחיבת, אכל שוללת.  
 יחד פרי פרח ונע גומלת.  
 להיות כלל-רום גדלך כוללת.  
 ידי בתוליה ולא מועלת.  
 חשב אנוש כי נותרה עוללת.  
 עולם עלי אור שכלך נאצלת.  
 חכמה בלב פותה ומתהוללת.  
 בעמל עבודת חמך עומלת.  
 לשון תהלתך ומתהוללת.  
 בקצה גבול יקרתך נגבלת.  
 או איה תחי אם חשקה סובלת ?  
 ידך במנחלת ולא נוחלת.  
 אם לא באותות ונלך נדגלת.

- 35 וְרַבְרָבָה יִקְרָב בְּמִקְדָּשׁ הַזֶּמִּיר —  
 בְּלִי מִשְׁלֵי מִשְׁלֵי מְשָׁלִים בְּזִמְנָא  
 מִפּוֹ יִקְרַע צִנּוּרֵי שְׁרָרֹת  
 אֶל שִׁירָה מְרוּעַ צְבִי וּמַעֲזוֹ אֲרִי  
 נִיחָה וְרֵן שִׁיר הוּא לְנֶפֶשׁ דְּאִבָּהּ  
 מַעֲלָה בָּהּ דְּבִקָּה, עֲדִי כִי מִמָּה  
 40 מַעֲלָה, אֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל וּכְשֶׁר תֵּאָהֵב,  
 מַעֲלָה, לְהַשְׁקוֹת מִי תְבוֹן לְבוֹעֲרִים,  
 מַעֲלָה, בְּהַעֲתִיר אֶל אֲדֻנֶּיהָ, לְמוֹל  
 מַעֲלָתָהּ מַעֲזָן וּבֹרֵר לְשֹׁפֵר צִמָּא  
 וְאֵנִי סִמְכַתִּי תִשְׁוֹקָתָהּ לְבַל  
 45 לִוְלִי כְבוֹדָהּ רֵאשָׁה, הֵיחָה עֲדִי  
 וּבִירְכַתִּי בֵּיתָה וְסִתֵּר אֶהְיֶה  
 תִּסְפֹּר יִרְחִיחַ וְלִשְׁמַע בְּקוֹל  
 אֶף אַחֲרֵי רוֹאֵי לְשֹׁנָהּ שִׁי זְמִיר  
 כִּי יָד אֲשֶׁר תּוֹשִׁיט לָהּ שְׂרָבִיט יִקְרַע  
 50 תִּרְהִיב בְּנִפְשֵׁי עוֹ בְּאֶפֶס יָד וְעַל  
 תְּקוּם וְתִתְאַפֵּק לְהִתְרַפֵּק עָלֶי  
 יִגּוֹן לְמַחֹל תִּתְחַפֵּךְ וּבְצִלְצִלִי  
 כִּי אֵיךְ תִּמְאֵן לְעִשּׂוֹת תִּתְפַּקֵּךְ וְהִיא  
 תִּשְׁתָּה עֲסִים גִּפְנֵי יִדִּירוֹתָהּ בְּמִי  
 55 תִּתְכַּס בְּסוֹת הוֹדָה וְסוֹתִי מִדָּה  
 אוֹלָם, בְּנִי, חֲמֵם וְשֹׁר תִּזְעַק עָלֶי  
 תִּתְחַשֵּׁב לְהַעֲדוֹת שִׁיר לְטוֹמְפוֹת בְּבִין  
 מִרְם גְּלוֹת שִׁירָה לְשׁוֹנֵי נִחְשָׁבָה  
 עָבִי שְׁחָקִים יִזְרוּ מִיָּם וְהִיא  
 60 אֶתְמוֹל מְלִיצָתִי בְּמִלָּהּ בְּגִדּוֹד  
 וְצִבָּא מְנַצֵּחַ תִּנְצַח בְּעוֹ  
 תוֹעִיר לְחִשְׁכִּיל לֵב נְבוּכִי מִחֻשָּׁב,  
 מִמְּחַקְרֵי נַעֲתָהּ פִּתְאִים לְמוֹדוֹ
- אותו בנות שיר קחצו בידת.  
 לנעים משלך יתנו ממשלת.  
 שמו, זמן המעלה שלשלת.  
 נעם בעלת חן וחין אלת.  
 רפאות לבואבת ומתחלחלת.  
 נצח נצחים לא תהי נבדלת.  
 ונלזו דרכיו בזמן גועלת.  
 אכן פתיות מבאר גוללת.  
 קיר לבך בורעה ומתפללת.  
 דודים, ותוך חיק צוררים נחלת.  
 נפשי בצוק שיבי תהי נבהלת.  
 השיר מנצלת ומתנצלת.  
 תשב מבהלת ומתעצלת.  
 שרים בנואשת ומתרשלת.  
 מני בשואלת והיא משאלת.  
 תדמה בנותנת ומתקבלת.  
 גפי מרומך בצבי אוזלת.  
 דודה ובחליל ותוף חוללת.  
 שמעך בנוננת ובמצלצללת.  
 בן גרנה ורגנה אוכלת?  
 עינות תהום אהבתך מוהלת.  
 תלפזש ומעור תחשך גועלת.  
 שירך ועל מוסרך קובלת.  
 עיני ואכן נחשב נבלת.  
 עב מל זמיר ומטר יקר גוללת.  
 היתה מקור הדר וחור וזחלת.  
 לא מהמזן קול נוגנים וזחלת.  
 ידה, ונפש עם רכוש חובלת.  
 בזה בחרו המושב והתועלת.  
 לקח ונפש עלנים משבלת —

עֲתָה בְּקוֹם יִתֵּר שְׂאֵת שִׁירְךָ עֲדִי

68 רוּחַ שְׁפָתֶיךָ בְּאֵהֶל תַּחֲלֶךְ

תִּצְעַד לְאִמָּה מִצְעָדִי עֲנֶה עֲדִי

שְׁמוֹ לֹאֵל מַלְּת לָשֶׁר שִׁירִי, אֲשֶׁר

וַיִּבְחַנֵּנִי, כִּי, מוֹלֵל אֲמוֹנֶת עֲמָךְ,

רַנַּת לְשׁוֹנִי, מוֹלֵל סִגְלֹת מַעֲלָת

70 וַיִּקְרָאוּ רוּחַ תְּבוּנָתִי, אֲשֶׁר

בִּי מֵאִמּוֹ עוֹנָבִים, וְנִפְשׁ חוֹשָׁקִים

אֲמָנָם בְּנִי דִי לָךְ, וְרַב לִי בְּהִיּוֹת

רַב לִי, אֲשֶׁר יַעֲרֹב נַעִים וּמִרְתָּךְ

רַב לִי הִיּוֹת רוּחִי לְהַשְׁמִיעַ הַמּוֹן

75 רַב לִי הִיּוֹת יְדִי עָלַי פִּלְגִי יָאוֹר

רַב לִי, אֲשֶׁר תִּגְבֹּר עָלַי כֹּל שֶׁר, וְאַף

רַב לִי, אֲשֶׁר תוֹלִיד נִפְלִי שִׁיר וְאִם

רַב לִי, אֲשֶׁר תִּנְהַר בְּהַר הַיִּקְרָ וְשֵׁם

אִם נִבְהַלָּה נִפְשִׁי, וְאַף כִּי חִבְלָה

80 קֵל הוּא מִצִּיאוֹת הָאֵמֶת, מִצְדָּךְ,

נִפְשִׁי בְּאוֹרְךָ אוֹר אֲמוּנָה תַּחְוָה,

תוֹחִיל לַעֲת תִּהְיֶה בַּפּוֹךְ אוֹר וְרַחֵךְ

תוֹחִיל בְּלִבִּי חֵיל, אֲכַל אֶתְנַחֲמָה,

נִגְדוּ נְבוֹנִים נִחְלוּ אֹנִיָּה.

תִּצְעַד לְאִמָּה בְּשִׁיר בְּמַתְנֵהֶלֶת.

תַּתִּים בַּעֲנוּתָהּ וּמִשְׁתַּקְלָת.

אֶתְמוּל מִשַּׁל מוֹסֵר וּבִין מוֹשְׁלָת.

בִּינַת לְשׁוֹנִי שׁוֹא וְרִיק מוֹפְלָת.

יִשָּׁר וּמִירָךְ, חֲשִׁבּוּ נִפְסָלֶת.

אִז אֲשִׁירוּךְ יוֹדְעִים, נוֹאֲלָת.

כִּי אִז בְּמִיטֵב מַעֲנִי בּוֹחֲלָת.

יִרְךָ רַכְלָת הַזֶּמֶן רּוֹכְלָת.

הֶרֶב בְּקִהְלָ רַב וְסוֹד מִקְהֲלָת.

יִשְׁרָךְ כְּרוּגְלָת וּכְמִרְגְּלָת.

הַשִּׁיר שְׁתִּילִי חֲמִדָּךְ שׁוֹתְלָת.

כִּי יֵד יִמִּין עֲזִי בְּשִׁיר נִחְשָׁלֶת.

בְּשִׁנֵּי נִפְלִים בּוֹמִיר מִפְּלָת.

יִרְךָ מִסְּלוֹת מַעֲלֹת סוֹלְלָת.

רוּחִי וּמִהַשְׁכִּיל אֵמֶת מִסְבָּלָת.

כִּי הָאֵמֶת מִבְּלָתָךְ נִחְדָּלֶת.

עֵת שִׁירְךָ פּוֹנָה וּמִסְתַּבָּלָת.

עֵינָהּ, בְּשִׁיבָה כְּהִתָּה, בּוֹחֲלָת.

כִּי לֹא מִמְשָׁכָה תִּהְיֶה תוֹחֲלָת.

ד. A

סימן

לְהוֹרוֹת אֲמֵרוֹת שִׁירוֹת לְבָאִים

וְהִלָּךְ אַחֲרֵי שֶׁב תוֹךְ לְבָאִים.

רְאֵה שֶׁב שֶׁב כְּאֶחָד הַצְבָּאִים

וְהַצְבִּיא מִהַמּוֹן הַשִּׁיר צְבָאִים

## ה.

גם אנכי יצאתי לקראתו (ולידאל יוסף) ולמול פני נעמו ובניתי לו זה השיר  
בדמותו בצלמו:

בְּצוּרָה, הַיָּדִיד, עַל עֵיר מְרִיצִים,  
בְּצוּרָה נִעְוְרוּ חֶלֶק שְׁלָלָם  
בְּשׁוּרָה וַעֲצוּרָה עַל צִבְאָם  
עֲשׂוּרָה בַּר תְּבוּנָה אוֹ דַּגְנָה  
וְסוּרָה לִי אֲנִי גִבֹר עֲמִיתִי 5  
בְּבוּרָה מִי זָמִיר לְשֹׁבֵר צִמְאֵי  
בְּבוּרָה נֶצֶר פּוֹ סִיגֵי רִנָּנִים  
בְּצִירָה אֲשַׁבְּלוֹת בְּרָמִי תַחֲלוֹת  
קִצִּירָה וַעֲנָה עַץ דַּעְתָּהּ חֵן  
וְהוּרָה בְּזָמִיר מִסְּלוֹל וְדָרָה 10  
הַדּוּרָה בְּזֶמֶן נִהְדָר וְנִבְחָר  
בְּחוּרָה לֹא חֲנֻפִים יִחַגּוּ בּוֹ  
מְגוּרָה יַחֲרִיד כָּל־לֵב מִמָּאֵן  
וּמוּרָה בֵּין וּמִלְקוּשָׁה תְבוּנָה  
בְּבָרָה תַחֲזִיק לְבוֹת חֲלוּשִׁים 15  
בְּגוּרָה, יוֹד, תְּהִי שְׁלֹחַ וְתַרְוָה

יְרוּצוֹן יַעֲלֵי שִׁירָה בְּצוּרָה,  
בְּבֶן יִשִּׁי עַלִי נִחַל בְּשׁוּרָה,  
בְּעֶנְבָה עַלִי גִבֹר עֲשׂוּרָה,  
לְתַסְפִּיק מִחֲסוֹ גּוֹלָה וְסוּרָה,  
לְתַפְרוֹתִי וְהַבְרוֹתִי בְּבוּרָה,  
וְלִי חֶפֶשׁ בְּהַבְלָאִי בְּבוּרָה,  
וְדָלֶת חִיקָר תִּסּוֹב בְּצִירָה,  
וּבֶן־גִּזָּן וְכַר מַעֲלוֹת קִצִּירָה,  
יְרוּשָׁת אֵב יִלְדָה אֹן וְהוּרָה,  
וְכֵן יִשָּׁר לְיִשָּׁר אֶת הַדּוּרָה,  
וְאַשְׁרֵי אִישׁ אֲשֶׁר יִתִּיה בְּחוּרָה,  
אַבֵּל יִשָּׁר וְתָם יְגוֹר מְגוּרָה,  
לְמַצֻּתָּהּ וְסוּרָהּ וּמוּרָה,  
וְיִלְדֵי חִיקָר יִרְבּוּ בְּבָרָה,  
וְתַמֵּן שְׁאֵנֶת אֶרֶץ בְּגוּרָה,  
וְשָׁלוֹם רַב בָּמוֹ מִימֵי נְהָרָה.

## ו.

מִעֵזֶן בֵּיתִי וּמִירוֹתֵי נִשְׁמוֹת  
וְהֵם חֲמֹר בְּלִי צוּרָה וְאִיָּה  
וְאִיָּה חֲמֹר חֲמֹר אוֹ שׁוֹר וּכְשֹׁב  
וְאִיָּה בְּטֵן שְׁאוֹל שִׁירֵי תַדְמָה  
וְאִיָּה גִדְרוֹת בְּרֵת רוּעִים וְרַפָּת 5  
אַבְלֵי בָאתִי שֹׁדָה שִׁירָה, גִּבִּירָה,  
אֲזִי קָמוּ אֱלֹמוֹתִי וְשָׁבוּ  
וְחֻקָּת וְרוּעוֹתִי בְּנוֹנָן  
וְחֹסֶמֶת בְּנִפְשֵׁי עוֹ וְתַרְוָה  
הֲלֹא אַתָּה בְּמִשְׁיב לֵב וּמַחֲזִיר 10

יָדִיד, מִיּוֹם הִיוֹתָם עַל אֲרָמוֹת,  
יְהוּ צוּרָה לְצוּרֵת חוּג מְרוֹמוֹת ?  
תֵּשׁוּ בְּסֵא לְנֶפֶשׁ אִישׁ תְּרוֹמוֹת ?  
שְׁמִי מְרוֹם, וְהֵם עֲמֻקֵּי תְהוֹמוֹת ?  
יְהוּ בְּתִים לְרוּחוֹת הַחֲכָמוֹת,  
בָּעוֹ גִּדָּה וּבִימִינָהּ נְעִימוֹת,  
מְלֹאוֹת שְׁבָלִים דְּקוֹת צְנוּמוֹת,  
מְתוּפָה בֵּין עֲלָמוֹת עַל עֲלָמוֹת,  
וְהִיָּת לְגוֹי חֵיל וְחֹמוֹת,  
נִשְׁמוֹת לְפָנִים אַחֲרֵי מוֹת.

ז.

ועוד כתבתי אליו בהגיע אליו דברו על יום טוב ומשתח חיין קמו ערי שירי  
ואמרו שירה על היין. ג"א: נעים זכרו יסודי אדם וערב. בראשי החרוזים: שלמה.

מִנֵּת כֹּסֵי	תִּשְׁפַּר בֵּינֵן כֹּסֵי	וּבְעֵסִי אֲעִיר	זְמִיר סִיסִי
שָׁבִיב אֹרֹךְ	חֲצִי אֲהַבִּים רַב	לְאֹרֹךְ זָהָרֹךְ יֵאִיר	פֶּאֶת מַעְרֵב
כְּאֹרֹךְ חֲרָסִי	סוֹבֵב פֶּאֶת פֶּרְסִי	וּבֹכְעִי יִנְאָה	דְּאוֹת פֶּרְסִי
לֵינֵן רֶקְחִי	אֶקְרָא נִזִּיר אֲחִי	בְּבִין אֲחִי	יִפְרִיא, וּבִין שִׁיחִי.
בְּמֵר שִׁיחִי	נִיִּס יִגֹּן רוּחִי	וְהוּא מִחֲסִי	מִיָּד זְמַן חוֹמִסִי.
	וְעַל מִכְסִי יִקַּל וּמַעֲמִסִי.		
כְּשֹׁשׁ תִּפְּסִי	וְאֲשֶׁר יִהְיֶה פִי	לְדוֹד כֶּסֶפִּי	נָזֵם עַלִי אֲפִי
חֲרוֹן אֲפִי	יִשֵּׁב, וְסֵר קֶצְפִּי	הַמֶּן שׁוֹסִי	פִי יִהְיֶה תִּמְסִי
	וְחִיל בֹּסִי יִהְיֶה לְמִרְמִסִי.		
הַלֹּם מִכְּאוֹב	לְבִי, וְשֵׁר שִׁירִים	בְּקוֹל כְּאוֹב	קוֹל בְּזִמִּיר יָרִים
בֵּינֵן הַטּוֹב	הוֹלֵךְ לְמִישְׁרִים	בְּקוֹלְמוֹסִי	אִישִׁיר בְּשִׁיר פֶּלְסִי
	וְקַתְרוֹסִי נִשְׁמַע בְּפַתְרוֹסִי.		
לְבֵית יוֹסֵף	לְכֶנֶה נְגִינּוֹתִי	וְלֹאֶסֶף מַחְנוֹת	נְגִינּוֹתִי
וְלֹאֶסֶף עֲצָם	יְגוֹנּוֹתִי	לְהַעֲלִיסִי יַעֲלֵם	בְּקִלּוֹסִי
	יִשׁוּ נָסִי עַל בְּמַתִּי רֶכֶסִי		
עַדִּי צִיצִי	לֵךְ אֶפְרָשָׁה צִיצִי	בְּפִרְדֵּסִי כְּבוֹרֵשׁ	וּכְהוֹרֵסִי
	וּבְרִסִּי מִן דֶּק מַחֲסָפִסִי.		
גְּדוֹל אֲרָצִי	וּמַעֲזוֹ מַחוֹ חֲפָצִי	מִלֵּא קֶמֶצִי	מִשִּׁיר לֵךְ אֲמַצִּיא
וּמַרְבָּצִי	לֵךְ יֵאֱבֹר נָצִי	דָּרֵם דּוֹרִסִי	כֹּסִי וְתַחֲמִסִי
	וְקוֹל סוֹסִי שִׁית נַחֲרַת סוֹסִי.		
יְהִי אֲמַצִּי	שִׁמְךָ וּמַעֲרִיצִי	גִּדֹר פֶּרְצִי	וְנִהַה מְזוֹר מַחֲצִי
וְעַת לִחְצִי	צִדְקִי לְאֹרֹךְ הוֹצִיא	נָשִׂיא כָּל שִׂיא	אֶךְ לֹא כְּבֹד־סוֹסִי
וּמִכְסִּיסִי	בְּשִׁמְךָ וּבֹל חוֹסִי	כְּבוֹד יִחֲסִי	דְּתִי וְנִמּוֹסִי
	וּפְרָנְסִי גִדֹר כְּסִנְחִסִי.		

ח.

בראשי החרוזים: שלמה דאפיארה חזק ואמץ.

- לשבות השיר במחיר עמך נגאל  
ומעם זקניו קמניו ישימו לא  
מאתך נשאל נשאל ומה תשאל  
זקניו ויאמרו לה.  
לשמר מזוזות פתחי נגידים  
נפשי עורי עורי כברי נגידים  
אם לא תדעי לה לשון למודים  
לכי שאלי לה.  
מאז מראש גם מיום ולפני יום  
חשבתני היות שירי נורא ואיום  
ואנכי לא ידעתי בלתי היום  
מה לי ולה.  
הדרך בהגלות לשיר עין בעין  
נבחה קומתו כבן פכת עלי עין  
ואני לעמתי כאן מאין  
אבקשה טוב לה.  
לה פקודיה רצתי ובאתי עד קצו  
יגעתי והגעתי אל מחו תפצו  
ובפאת שדה מחרתי למצא  
גם לי גם לה.  
ולמרי שירי מולך פורשי כנפים  
ונגר כבודך יושירו עפעפים  
יעלו על כפים אם אפים  
ארץ ישמחו לה.  
פי פערתי להקדישך במחול  
ומפניה זמרתני תרעש ותחול  
כי איך לשון עלגים דרך חל  
קדש יהיה לה?  
איכה שקוצים באהלה יחנו  
ועיני עמלה לזחר שמשם יפנו  
ומקנה וסוף ומיח תפל יבנו  
בית זבול לה.  
להבי רנני במחולת המתנים  
שמו אותותם אותות לפקח עינים  
ואולם במר מדלי ובשחק מאוננים  
האותות האלה לה.  
האמנם שניאותי נשרה יגדם  
וחילי מהמלותם שרד ישדם  
ונני רעיוני ידידותה תחדם  
בשמחה להתגלב לה.  
חין ערכה יעדני שבי סבלותי לנאל  
לכן חנה הרהיבה נפשי שאל  
ואם אפק שמים ואציעה שאול  
שם אתן את דורי לה.  
וכרי נפשי תהלות גבירה  
ודעי מי הוא צרי צירה ומזור מזורה  
והתבונני כי גדול בים שברה  
מי ירפא לה.

- 25 ק'ומי שאי אליו משאת נאמן  
כי מיום תושיתו נדחה ממך  
ולכן ירום לרחמך ולנחמך  
נדחה קראו לך.
- ואני מה כחי כי אערך מהללך  
ואף אם אמצא מה אדמה אליך  
ואין ערך לשמע מנבורות שכלך  
מה אשנה לך.
- אמן נחשך ממצא חפצך לא יסור  
שא נא לפשע עבד אויל יסור  
באסור חשקך עצור ואסור  
לשאל לשלום לך.
- 30 לשמך יקר ולזכרך יסגד ויכרע  
סגר לבו יקרע ולנפשו נשבע להרע  
חפצך ישרים וממנו לא יגרע  
למען ייטב לך.
- ירום ונשא כי ישא בכל-אפסיה נסיה  
ואם מעפרות ארונות סוסיה  
בצוארו ילין עז אם ילין ער אבוסה  
תדרשנו ימצא לך.
- 35 ואדני ינחילך עמל דאמים וכבוד גוים  
וארך ימים ושנות חיים  
וכסא כבוד בין העומדים הנצחיים  
ושלום יוסיפו לך.
- והיה זרעך בכלבי מעוניך  
גם בגיהם ערי עד ישרים את פניך  
ותחת אבותיה תחזיקה עיניך בנך  
ישבו לבסא לך.
- הודינו אלהים אדם ביקר בוננו ידך  
כי כל עוד יודו עבדיך מעבדיך  
חן ושכל נצחי ומחדש נחש בכלבדך  
ישמחו לך ויומרו לך.
- 40 ואולם שרש התהלות למזחיר נגהנו  
נאמנו מאד ועתה אלתינו  
והודאות לגבות מעל גבוהינו  
מודים אנחנו לך.

מ.

בראשי החרוזים : שלמה.

עוד בנה חיקר מוש"ח לחן מפאתי היכל ולשבתו ולפארו שלחתי אליו  
המוש"ח הזה במשקלו ובמתכנתו:

מוש"ח

מפאתי מזרח	לביני חלף זרח	ננה ואור
או ציץ יקר פרח	רענן כמו אורח	על פי ואור
לשירי משולש תפים	היו אני נספים	מן הזמן
עתה ראו צופים	נפים ומטיפים	צוף שיר ומן
ובים ומיר צפים	אוספים ומטיפים	גיב נעמן
זה דוד ברוח צח	כל־שיר בשיר נצח	כפסיר וגור
בנעים ומיר פצח	ראש נוגנים פצח	מאין סגור
לו ידעו חכמי	קדם כבוד שמה	בו קנאו
כי איש לה ידמה	ביקר בעולמה	לא מצאו
חזוי אמת נאמי	זמר ליום קומה	התנבאו
אוחה ומן משח	להיות ברוב ממסח	למשול ושור
גבתי ומיר השח	נגדה ובה פשח	מצוק וצור.
מראש אלהים צר	מוצק וחוג רנה	על לבך
מרים וצור נוצר	אנה מקום בינה	בין קרבה
שם ליקר אוצר	ויסוד להוד בנה	תוף חבדה
משם אמת לבח	אל נוגנים לבח	לנצור וצור
בין שיר אשר תרקח	עין בוערים יפקח	ימתיק מרור.
הלף ומן שודר	מהוד ומוב מעדר	עד בואך
לבש לבוש מברל	יפי וסות מהדר	כי ראך
משכה והוד כלל	ממה ויתהלל	בצבאה
נאמרה האח	כי עטה האח	עף בדרור
יפסח ערי תפסח	וברוש נאמה שח	ונבל וצור.

יחד לראש יוסף	שמו גדודי שיר	בו נתקבו
ביקר והוד יוסף	דלי זמיר העשיר	בו נכרכו
בנתיב תבון חושף	נגון ושר יישיר	יתחלקו
כל נע וגד בך נח	נגל בך נאנח	נגון שבור
יזכר ולא יונח	הודך ואם יאנח	בשאוץ ובור.
קח נא ברכה מן	צופה לקץ ימין	עת דבקך
ישמאלי ואם יאמין	במרור נרד ימין	את מתקך
חושק בך יאמין	פי כחשו ישמין	על חשקך.
עמך ידיד תשלח	שי נאמו נאלח	לקב ואר
ידעה לך מלח	רגלך ואז יצלח	לאור באור
אז אמרה: פרחח	שמו באפי חח	בדגת יאר
אכף ואשתחוח	אסור בזיק או חח	מאין דרור.

י.

וכתבתי בעת הבחרות לחכם המעולה דון וידאל בן באן בנשת מענה על  
חרוזים שחבר הזהיר בהם לברוח מפני חמת הדבר המתרגש, ועניתי ואמרתי :

בַּעַת רְצוֹן וַיּוֹם שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה	הַקִּיצוֹתִי, וְהִנֵּה יָד שְׁלוֹחָה,
הַקִּיצוֹתִי בַיּוֹם צָר לִי וְעַתִּי	מִבְּעַתִּי, וְהִתֵּחָ הָרוֹחָה,
וְקִמְתִּי מִפֶּאֶת מִשֶּׁת יְגוֹנִים,	אֲשֶׁר נִמְתִּי בְּצוֹקָה וְאַנְחָה,
לְקוֹל זְמֶרֶת נְבִלָּה, אֲדֹנִי,	אֲשֶׁר הֵם לִי לְמַרְפֵּא וְהַנְחָה,
וַיִּרְחִי מֵאַפִּי, מִנּוּ לְנַפְשִׁי,	יִסּוּפוֹן, בְּהִיּוֹת שְׁמֶשֶׁד וְרוּחָה,
וְאֶתְחַלֵּף בְּעֶדֶן בֶּן רִנָּנִים,	בְּגִפֶּן הַזִּמְרִי לְרֹאוֹת, הַפְּרִיחָה,
וְהִנֵּה הִיא כְּפֹרְחָת, וְעֹלָתָה	פְּרִי הָדָר בְּפִרְדֶּסָה וְשִׁלְחָה,
וְשִׁמְתִּיהָ בְּלוֹיֹת חֵן לְרֹאשִׁי,	תַּחֲנִי נַפְשִׁי בְּמוֹב טַעְמָה וְרוּחָה,
וּמִבֵּין אֲשֶׁקְלוֹתֶיהָ אֶלְקֶט	נִכְאֹת וְצָרִי, פְּרִי עֲצָה וְקִלְחָה,
10 וּבִינֹת זְמֶרֶת צְרוּפָה,	בְּהַבְדִּילִים מִיַּחֲדִים בְּשִׁיחָה,

ואין חקר וקצה אל שבחה,  
 ואף המשוברים שכונו צחיתה,  
 וזה פריה אשר הוציא וצמחה,  
 להתעלים בצוף דבשה ורקחה,  
 ולעוברים תרועם קול צוחה  
 בשלחנה אשר ערכה ומכחה,  
 ברגתו וואת נצחה וכחה,  
 ומאין ומאפע לקוחה,  
 ללב דני וליעף מנוחה,  
 ולא נדעו עשות אמרה נכוחה,  
 ושום שכל ותושיה בפתחה,  
 וכרביבים סעודתה ולקחה,  
 מליצה מה מאד זכה וצחה,  
 והאירה בצר ואור וזרחה  
 ומישרים דרכיה וארתה,  
 להמות מנתיב מות ושוטה,  
 מקום תפת וגיהנם פתוחה  
 וקאם שאון עלי ארץ מלחה,  
 ושום נגף באש בערה וקרחתה,  
 למקשיבים ברב השקט ובטחה  
 ושכל פי ראויה הבריקה,  
 עצתה היא, כמו אהל מתוחה,  
 לסבלותו ונבלותו כסוחה,  
 וישתאה במשאה ומרחתה,  
 ואין בהם תמורה או נסיתה,  
 ותחבשת ושמן טוב למשחה  
 ואם חמה ואם קרה ולחה,  
 וכראוי לכל לחה ולחה,  
 וככלבנה וכוכית או מלוחה,  
 ובחפד רפואתם במוחה.

צרופה מזמיר שרים ונוגנים,  
 לנגדה יודעי נגן בעורים,  
 הכי דברת ומידם שוא וכוב,  
 ליסוד שיר עגבים באהבים  
 15 להתישב בפתחי השערים  
 לכו לחמו בפת לחם פזבים  
 וואת תורת סגלת כל-משורר  
 תצובה ממקורי מהתלות  
 ואין מזור למזור בה ורפאות  
 20 ואין דובר אמת בלבב ומיריו,  
 אבל זמר וגינתך מפרש  
 כמל יול בצמח האדמה  
 כתוב חזון במאמרות מליצה,  
 תפלים מעגלות הולכי חשכים  
 25 במועצות ודעת חק ומשפט  
 ומטה-עז ותושיה בידה  
 ומבטן שאול מטה ומאת  
 בהפקיר עון יושבי אדמה  
 וחץ מות ירוצץ בברקים,  
 30 עצת שדום בטוב טעם תדבר  
 ודרשת באמרי מחקר דת  
 ולישרים בלבבותם עליהם  
 ומקשה לב הלא יפל ברעה  
 אשר ידרש לציר דבר תרופה,  
 35 כאלו הוא ביתר החללים  
 אשר יש סם לכל-אחד מיחד  
 בהשקפת ומני התקופה  
 להתנהג במשפט הזמנים  
 כחק דם ואדמה או שחורה  
 40 וכדומה להציב הבריאות,

תבוננתם ואין עומד לנכחה.  
 בעברה על פני ארץ שלחה.  
 בלי תקצר ואין מעצר לרוחה.  
 ולא תועיל למבאובה משיחה.  
 עלי מבת שחין דבר מרוחה.  
 והבינה לזאת שקמה ונחה.  
 ולנוס אל מעי מדבר ושוחה.  
 אשר רשת מצודתה שמוחה.  
 ולא נכו בצור חרבה ושלחה.  
 ליודעים עין תבונתך פקוחה.  
 מקום אשר ומשאית וארחה.  
 מקום תודה וכעולה ומנחה.  
 סלת, פי עמה היא תסליחה.  
 ולא ימשל בה רשול ושכחה.  
 לצוק עתי ונפשי נאנחה.  
 בכף רגל שאונים היא לרוחה.  
 ומשואה — נבאה, נאלחה.  
 בעתות עצבונה — היא שמחה.  
 ומול הוד גדלה ברעה ושחה.  
 מקום משכן תמונתך ושמחה.  
 תבונתו לאט נהל ונחה.  
 ואתהלה לאור הלה ונרחה.  
 בכל יום שחרית, ערבית ומנחה.  
 כבודך, באמה או בשפחה.  
 כמו מושך בחבל או משיחה.  
 בלבה תהיה אורה ושמחה.

ואף אמנה בזאת אברו נבונים  
 הנה אצבע אלהים היא, ומכה  
 ורוע יד אדני עשתה זאת  
 ואין כחה לשברה וארוכה  
 45 ולא יסבן דבלת התאנים  
 והסכמת עצת אמרי תעודה  
 להנצל כצפור מן ידי פח  
 ולא יגור וישבן איש במעון  
 וזה חק יודעי בינה לעתים  
 50 באמרתך לעברה אשר בה  
 וזה שיר דך הכינותי בעניי  
 ושי הגיון לשוני דך אדוני  
 ואם משנה בהגיוני עוני  
 ונכרה לי, קציני, זאת לשוכה  
 55 אני האיש שבע רגז ויגון  
 וכן אז נסתרה מעין כבודך  
 ומרב התלאה — נהלאה  
 ואם תזכר בכל זאת את שמך  
 ומרחוק לעמת מעלתך,  
 60 בזכרה את ימי קדם היותה  
 וישר לבך אותי בדרך  
 ועוד היום סמכתני ימינך  
 אני על בן אברכה בחיי  
 ונתתי דך נפשי לשרת  
 65 משוך אותה במשך אהבתך,  
 ומשהר וזהר אור דברך

יא.

ועוד לו על מה שקרתו (את המשורר) בלכתו (בלכת דון וידאל יוסף) עם הכבודה  
הורתו לטורטושה.

תעפנית באין כנף אהבות,  
ותקעו אהליהם בלכות.  
ומחשבות ראי המחשבות  
ואל-מתקוממים ריבות ואיבות.  
ואותיות במורשיו נקובות.  
דבר סתר, אשר נעלם בלכות.  
הלא רוחם ונשמתם קרובות.  
באילות, וקר רצות ושבות  
ומכל דוד תפצות בה ואובות.  
ידירותה ולואותם ענובות,  
בתוך לבי כתובות ותצובות  
ולוי תולדות נזיקה בלכות  
שפת היאר דמות עורכי קרבות  
סבבני כדב וואב ערבות.  
כאז אשת בנו עמרי לנבות  
סביבותי צבא שולפי תרבות  
בכבר ראש ופנים לא צהובות  
בלב רגז ושוכב מעצבות  
ובו אדרש ולא אשים ואובות.  
ובינות צר וצוק לבי רחובות  
דברים ספרו הולכי נתיבות  
אשר הלב והנפש מדיבות  
וקלה שור בלות ענן ועבות.  
ובא השקט ורב נחת ושובות.  
ואותות עמך נפש משיבות  
ידידה ותדיח הדאבות.

כעב ענן ויונים אל ארבות  
תעפנית בקצני ים רחוקים  
בלכות הם במצרה הבלכות  
ישיוון אהבת דודים לדודים  
9 במשכית לב אנוש נבלות נבואה  
ומורשיו יגלו תעלומות  
וכי ירחק ויקרב לו ידידים  
לה השר מומותי אשנה  
לה רצות מרצות מי נהרות  
10 ידעות אהלי נפשי בקרסי  
והמוצאות לה הן טוב ומוטב  
כאד צר לי כהצר לה מעט קט  
וראיתי בחיון בתלום על  
מתי הוות סבבני בכחש,  
15 מתי מרמה להתעלל עלילות  
ורטט החזיקני באלו  
הקיצותי בלב נפעם ונוזעם  
בכבר ראש כנבר אין איל בו  
ולוי ללב ובו חשן ואפד  
20 והראני הנחה בין אנהה  
פקח עין והם אנו שמוע  
הליצוני בקום מקרים וסבות  
ואולם עוד מעט קט צר ומצוק  
וקלה שור וזעף וחרוי אף  
25 אהוביה בספרתה יגילון  
באותות עמך תנים יגוני

למכת דאגת לבי חשובות,  
בתלאובות ממר נשם נדבות  
אשר הפליא חסדים לי ומובות.  
אשר גמל ובזמירות ערבות  
בתורות ואני אמן רבבות  
באבני חן בזויות חסובות  
וממנו אלעב לך לביבות  
ורע עם לחיים וקיבות  
ונחמד עדי וקנה ושיבות  
פדותנו ונבנו חחרבות  
ובגלגלך פני תבל תנובות  
בעב מעוף ויונים אל ארבות.

ואותות ידך אלי בחרות  
וירד מל נאמך בי כרדת  
ואמן חוד לרובב בערבות  
ומשירי אהודנו בעל כל  
ידועיך לאל נתנו אלפים  
ואבנה לך, גבירי, בית וכול שיר  
ואקריב לך לשי סלת אמרי  
קנה לבי וכליותי ועמם  
וצור עשך יחכה לחננה  
ותחזו עינך עת קץ ומועד  
ומלאו בר גרנות בעבורך  
וחיש אל אהלי משכן כבודך

## יב.

ועוד לו על הענין.

לא מקנות קנן ומירות מבתי  
ומעט רבש בלשון ומיר לחכתי  
ידי ואותו במדקה דכתי  
ממי נהר עמי אשר שפכתי  
השיר ועמי מזמיר חשכתי  
אורו סביבי ואני חשכתי  
משל ושיר קודר ושחר הלכתי  
עמי וערף יום קרב הפכתי  
סוגר סגד לבי ובקעו שכתי  
גיכך ובאשישיו אני נסמכתי  
נוגי בשמן סר-דרורך סכתי  
בי בעבורת חמדה נמשכתי  
ידך להתוות תו ומיר חנכתי

אם מפני עקת ומני מגתי  
עוד נשאר בו די בגלגלי צרי  
בשדי תבונה מן רננה לקמו  
כמה מליצי שיר צמאם שברו  
אולם כבר שכתי ושכתי מעבר  
עצם ומן עיני עדי ככבי וכול  
בחי עובדי עדי בין מושלי  
בחי ונחני ופרחח נלחמו  
שגיון נגינותי אפנתימו בתוף  
אכן רפדתני בתפוחי זהב  
מכת חלי שיבה וזקנתי וציר  
ידי בשכמ סופרי שיר מושכים  
יגאה לבי בי כלביא באשר

וְשָׁמִי וְזָכְרִי אֲזַמִּיר וְעַן בְּשִׁיר  
 15 וַיַּעֲלֵז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲחֹדֶר  
 מִאֲזוּ אֲנִי מִזֶּרֶךְ לְכֶסֶף שִׁיר וְכוֹר  
 יֵצֵא כְּזָהָב שִׁירָה חֲנֹת בְּכוֹר  
 אֲחִי, פָּקַח עֵינַי עַם דְּבָרָה לְעָרָה  
 בְּכוֹר יָקָר הַדָּרָה אֲשֶׁר בֵּין סִבְכִי  
 20 אֶלְיָה נְעוּרֵי בּוֹ תַחֲתִי רוּחִי וְכוֹ  
 הֵן הוּא מְשֹׁשׁ דְּרָכִי וְצוּף חֲבִי וְעוֹ  
 הִנֵּנִי לְמִשְׁנֶה אוֹ לְשָׁלִישׁ לוֹ וְאֵת  
 עֶמֶד בְּדָרָה הָאֵמֶת הַדְּרָכִי  
 הַדָּרָה וּמַחֲמֹד וְכָרָה בְּרָכִיתִי  
 בָּם סִיג נְאוּם חִידוֹת בְּאוֹר הַתִּקְוָה  
 מִבְּחֵן לְהִבְחִין הַבְּדִיל הַשְׁלֵכֶתִי  
 עָרָה אֲמָרִים בְּאֲשֶׁר עָרְכִיתִי  
 יַעַר אֲהַבִּיו מֵאֲזִי סִבְכִיתִי  
 עַל בְּמַתִּי נוֹגְנִי וְמִן דְּרָכִיתִי  
 בְּרָכִי וְהוּא מִלְכִּי אֲשֶׁר נִסְכְּתִי  
 שִׁירָה, יְדִידִי, אֲחֵרִיו הַמְלֻכִיתִי

## יג.

ועוד לו על ענין שיריו.

יוֹדִי, הַלּוֹם שִׁירָה אֲשֶׁר חֲלָמָה,  
 בּוֹ תַחֲלִים נְחָלִים לְחִשְׁקָה, אֲשֶׁר  
 עֵת חוֹלְלָה יָדָה יִסּוֹד מְשֹׁל וְשִׁיר  
 רוּחִי בְּקָרְבִי תַעֲלֹז, כִּי לַעֲבוֹר  
 5 אֲנִיל בְּקוֹמִי לַעֲשׂוֹת צוּרָה אֲלֵי  
 אוֹלָם, יְדִיד, אוֹכִיחָה כִּי עֲדִיךָ  
 הַגִּד, יִקְרֶה רוּחַ, וְאִיךָ לֹא עַל שְׂדֵה  
 גִּדֵּר תִּמּוֹל עֶמֶד שָׁקֹד עַל שְׁעָרֵי  
 וְלֶךְ שְׂפַת יִתֵּר אֲשֶׁר תִּרְנִין לְשׁוֹן  
 10 וְלִשְׁוֹנָה תִּבְלִים פְּנֵי נוֹגְנִים וְאִיךָ  
 קוֹם נֶאֱמַר שְׂבָה עַל-בָּסִמְלֹכֶת שִׁיר, רֹאה כְּתֹר וְזִמֵּר עַל רֹאשָׁה חֲלָמָה.  
 עֵינֶךָ פָּקַח וְרֹאה מֵאוּרֵי שִׁיר, אֲשֶׁר  
 יָרִים שִׁיר תִּקְנֶשׁר בַּעֲבוֹת שְׂכָר עָלֶי  
 אִם בְּחֵלּוֹם לֵיל תִּשְׁוֹרֵר נִחְשָׁב  
 15 וְלִבְלָתֶךָ אֵב שִׁיר יִגְבֹּא נִשְׁאֲלָה:  
 בּוֹ מַחֲלֵת לֵב חוֹשְׁקִים חֲחֻלָּמָה.  
 רֹאשֻׁם בְּחִבְלֵי אֲהַבָה חֲלָמָה.  
 מִזְמוֹר — בְּצֶלֶם הַיָּקָר צִלְמָה.  
 יָרְדֵן וְזִמֵּר אֲדִירָתָה חֲלָמָה.  
 גִּלְמִי כִלִּי גִבֹּר וְתָף חֲלָמָה.  
 עַד כֹּה בְּרֶסֶן הַדָּמִי בְּחֻלָּמָה!  
 שִׁירֵי אֲלֻמוֹת הַזִּמֵּר אֲלֻמָּה?  
 רָנָה וְאִיךָ לֹא נִדְרָה שְׁלָמָה?  
 אֲלֵם וְאִיכָה עַד הַלּוֹם נִאֲלָמָה?  
 עַד כֹּה לְהִרְאוֹת עוֹד נִבְלָמָה?  
 קוֹם נֶאֱמַר כְּתֹר וְזִמֵּר עַל רֹאשָׁה חֲלָמָה.  
 אֲתַמֵּל לָךְ וְרוּחוֹ וְהִתְעַלָּמָה.  
 תִּלְמִי שְׂדֵה עֶמֶד אֲשֶׁר תִּלְמָה  
 כִּי בְּנוֹבָאָה נִפְשָׁה חֲשִׁלָּמָה  
 מָה הַחֲלּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלָמָה?

יד.

בהגלות נגלות לבב חכמתו בקהל רב להפליג לחקור במחקרי העקרים האלהיים  
בדרשה אחת שדרש תחלתה ה' יראה, צלל במים אדירים והעלה בידו אבני  
מלואים וכל שכיות החמדה, אז אמרתי :

נבוני לב וכל דורשי רשמות  
בידם מחקרי ארץ עדי חוג  
ומהביט באור עליון חרדים  
ואין גולה דבר דעת קדושים  
5 ואין מגיד יסוד דרך תבונות  
ואולם שכלך ירום ונשא  
ועלית בהרי מלאכי רום  
ודרשת בחשמלי ובולים  
בניב צחות ועם שיחות נכוות  
10 ומחקרים בעקרים יקרים  
לך נפרץ ונפרזו רז וכל סוד  
חיש בלפתך נבון לב או כניףך

לדריוש סוד דבר חקמות פמחים  
רקיעי רום ושם עומדים ושוהים  
ומדבר בסוד מלא תמחים  
לעם הולכי חשכים בה ובהים  
לחקין בוערים תוהים ובוהים  
ונבוה עלי כל הנבוהים  
והיית בעדן גן אלהים  
ואראלים ושאנאי גוהים  
מסירי ציר מבוכת לב וגוהים  
לך נלויים וכך נקנים וננהים  
אדני לבך יהנה ויהים  
חיש משפיל ודורש את אלהים ?

טו.

ויהי אחרי כן כי נטשו חקימו הימים ויהי (הכיוון לנוכח מקדש) ה"ה דון  
וידאל בן בנבנשת גרירי) כמחריש, הולך רכיל הגיד לו מטעמי כי אחרו פעמי  
מרכבות ומריו מאשר לא מצאו מענה וייקץ כישן כאיש מלחמות ושלח חציו  
צבא שירים שקולים רבים ונכבדים ובהם הקל מעט בכבודי, על זאת הקיצותי  
ושלחתי לו החרוזים האלה כמספר חרוזיו ומשקלם וכה אמרתי :

יד שיר שלוחה לי ובו אנרת  
רצון מבקשת בנעם מאמר  
האהבה תעיר ותחת צללי  
תלפש לבוש עונה ורגל נאות  
5 תצוד באין חכה בצוף חכה לבב דורים ומרעים כמתנפרת  
רצון מבקשת ושוב שוחרת  
באהבה תעיר ומתעוררת  
צאלי ידידות אחנה דוגרת  
תעפיל ולב תשפיל כמתתרת

עו תחגור וגלי סגור תקרע סגור  
 די חבקה כתר ושפה נשקה  
 גם לי, ירדני, קול מצפצפה שיר באב  
 האהבה אצור וניב אעצור אבל  
 לא אשקפה חרב ומיר מתערה  
 10 שירה במשפטה לאטה תהלה  
 רסן ומחג על שפת לשון אשו  
 פן מבלי לב מתולות תחנה  
 אף כי עדי גאון וגבה תערה  
 15 אמנם לשון שירי תמול לאוהבים  
 תפקד לשלום רודפי שלום ואל  
 מתקוממים הדמים עדי בשוכב  
 לו תאזין צפור דרור קולי תהי  
 או הדבורה שמעה שירי תהי  
 20 או אם באבן יד בעט אפה תהי  
 מי שם לראש יוסף עלי כל שר יד  
 עמי וקסתי יד ימינו אחזה  
 נאני משחתינו ושמתינו תמול  
 להיות להיכל הזמיר או הדביר  
 25 אוכלם תבונתו מלאכתו בחנה  
 נמש רכלת שוא וידו בחרה  
 מסחר אשר כליהן באפס נחשב  
 בחל שכן חיוץ במית מיט, אבל  
 דעתו במצפוני תבונות שופטה  
 30 אחו בסנסני עצי בינות וכם  
 מעטה תהלת עם מעלי מעלה  
 ער פי זמן מנה כבודו ראש לכל  
 אם אפסו שרי תהלות מזמן  
 הוא בעדי הפקיר בידה מלתחות  
 35 שרים ושרות חוצלים ומנגנים

הלב והכבד והיותרת  
 אכן נשיקתה דמות נעתרת  
 נחשב פקול שופר וכחוצצרת  
 עצור בעצמותי פאש בוערת  
 חבל נביאי פן תהי דוקרת  
 ובאין אל חיל ועז אוזרת  
 פן מבלי לב תהלה נמרת  
 או שערי מוסר תהי סוגרת  
 לא תענה עזות במתנתרת  
 שלום ושקט קו לקו חוברת  
 דורש קרב בפארב חודרת  
 נאמן בהמצאו בתוך מחתרת  
 כמצפצפה שירים וכמוזרת  
 תודה וקול זמרה בפה דוברת  
 כמתולפה בתף וכמשוררת  
 עמו במושלים מושלה וגברת  
 עליו להריק שיר דמות צנתרת  
 על ראש זמיר נזר וציץ נערת  
 היסוד והעמוד והכתרת  
 כמכוכה תמיד וכמשקרת  
 מסחר אשר לא בו אמת נערת  
 נגדו וחכמת האמת סותרת  
 דר בחדר החד והסותרת  
 וכמחקרי דעה ובין חוקרת  
 עלה בראש אמיר ובצמרת  
 עטה ומאדר יקר אדרת  
 כבוד ותפארת לכל תפארת  
 די כי תהלתו בדור נשאת  
 השיר היותו עמך משמרת  
 לה נתנו או נמכרו ממרת

- כָּל בַּעֲלֵי יָדַיד מִפְּחָדָה  
מִשְׁרַת וְמִיר אוֹ מַעֲלַת הַשִּׁיר כְּמוֹ  
אִם שִׁיר לָךְ הִרְתָּה וְיִלְדָה בֵּת אֲשֶׁר  
רַק הִיא יְחִידָה וְחִמּוּדָה בְּזִמָּן  
40 מִצּוֹר שָׁבוּ יִצְאָה וּבִלְתָּה נִחְצָבָה  
תִּפְּיֵן מְלִיצוֹת עַל פְּנֵי חוּצוֹת וְכֹל  
תַּמִּיד לְהִשְׁקוֹת גֵּן מְלִיצִים וְעֵצִי  
וְאֲנִי בְּאוֹנִי עַל זִמָּן נֶעַר אֲשֶׁר  
יִרְחִי יָמֵי קָדָם בְּזִכְרָה עוֹדָה  
45 בְּרֹאוֹת אֲנִי בֵּת שִׁיר בְּמוֹט רִגְלָה וְאִין  
פָּרַט בְּכִרְמִי עוֹלָלָה וּפֹאֵת שָׁדָה  
וּבִעֵת קֶצֶר שִׁירִי מִצְּאֲתִיהָ עָלִי  
לְיֹרֹת וְהִבֵּר בֵּר מְרֻשְׁתִּי וְכֵן  
מִיָּמִי בְּאֵרִי תִשֶּׁת וְהֵעֵת רַעֲבָה  
50 שֶׁלֶחַן מַלְכִּים לָהּ עֲרֻכְתִּיהוּ תִמּוֹל  
חַיִּים לְפִיךָ מִנּוֹתִי נִפְקְדוּ  
אֶת־מֶלֶךְ שִׁמְאֵל שִׁירִי יָמִין נוֹגֵן—אֶהָהּ  
הִוא הִוא וְנוֹסוּ נוֹגֵנִים כִּי נִחְשְׁבוּ  
אוֹלָם, יָדִיד, מֶה נִמְלָצוּ לִי אִמְרוֹת  
55 שְׁמֵתִים צָרִי עֲצָבִי וְלִנְשִׁיכַת נַחֲשׁ  
יּוֹם נִנְעָה רַצְפַּת רִנְיָה בְּפִי  
הֵן הִיא לְרֹאשׁ לִינְהָ וְנִנֵּם אֶף וְחַח  
וּמִצְדִּיק וּמִרְשִׁיעַ מְלִיצָתִי לָךְ
- בָּאִים בְּנִקְרַת צוֹר וּבְמִנְהַרַת  
לֵהב בְּנִחְלַת בָּךְ נִקְשַׁרַת  
יּוֹם נוֹלָדָה בּוֹ יִצְאָה בּוֹגֶרַת  
מִצּוֹר שָׁבוּ אוֹ יְהִלֵּם נִגּוֹרַת  
מִמְחַצֵּב בְּרוֹל וּמַעֲפָרַת  
פְּנוֹת וְעַל נִפְשִׁי מְרוֹמִי קִרַּח  
עֲדָנִם תִּתְעַלַּת נֶאֱמָה נִגְרַח  
נִנְעַר וְנִפְשִׁי מִכָּאֵב נִעֲכָרַת  
נְהִי כְחוֹלָלַת וּכְמִכְרַפְרַת  
עוֹזֵר בִּידָה חֵיתָה נִעֲזָרַת  
חֲמֹד רִנְנִי שְׁבָלִים אוֹגֶרַת  
גְּרִנוֹת דָּגֵן מִוֵּב מַעֲנִי חוֹזֶרַת  
גְּרִנִּי בְּמִכְצֹר נֶאֱמָי כּוֹבֶרַת  
לִי שְׂאֵלָה חֶפֶת וְחִפְרֶפֶרַת  
לֹא נִפְסְקוּ מִנְהוּ צִנֵּן וְחוֹזֶרַת  
חֶפֶת וְהִכְצֹק וְהַמְשָׁאֶרַת  
לִיּוֹם יָמִין עוֹזִי בְּשִׁיר אֲשֶׁרַת  
סִגְנִי כְהִנֵּת שִׁיר בְּנִי פּוֹכְרַת  
עֲסָף וּמִתְקוּ מִדְּבֶשׁ פּוֹרַת  
שִׁיבִי וְנִקְנֵתִי מְקוֹם חוֹבֶרַת  
הוּא לִי כִיּוֹם מוֹעֵד וְחֵג וְעֲצָרַת  
עִגִּיל לֵאמֹן וְעִנֵּק גְּרִנְרַת  
רִצּוֹן מִבְּקִשָּׁת וְשׁוֹב שׁוֹחֶרַת

מז. A

סימן

ובשיר ורע עוף הורעם  
מלאך ומיר ראה ולא נבעם  
עמו בפיר שיר בנדי שפעת  
כי לא כבחי או כבחי עתה

מהררי שכל ידיר הופעת  
עז לבך גדול מאד כי עינה  
בחך כבכ שור ועז פיר או נפיל  
הנני לפניך בנבר אין איר

מז.

בכל זאת לא שב אפו ושב במרוצתו כבראשונה, אחת דבר שתיים זו שמעתי  
בגאווה ובגדל לבב אז אמרתי אענה אף אני עזות כזאת וכזאת ואולי אחריש  
בדיו ואען ואמר:

מלים בנחלת באח לוחשת  
מקדש יקר לא יראה מנשת  
יצאה חשופת שח וערה בשח  
קנאה ונקם במעיר לובשת  
בדבש ושמן ראש ורש מולשת  
אכן בצפעני חגי מפרשת  
באו בני רמון בבית איש בשח  
אלי אבל חנם מודה רשת  
נפשי ממחרת ומתקדשת  
נפש לחפץ אלהים נדרשת  
במתפשט דפי ובמקוששת  
נפש מרברת ולא לוחשת  
אך לא לרעש הוללים רועשת  
עטם חנית איבה וריב לוששת  
רבה ורב שלום בלב חורשת  
מנהם מליצה בזמן נפרשת

בשאת בנפש רוחך מושלת  
בשאת בנפש נגלתה ולמול פני  
ולמול פני מקדש ומיר שירךך  
מאין נשא פנים בנבור בקרב  
5 עינת רצפיה לפי ננעה והיא  
באה בפה חלק ומלים ערבו  
באה בבית שירי בבגדה כי באו  
רשת ליר מענל אמרי פרשת  
אמי וילדתני תמים דעים וכי  
10 אמי וילדתני ישר דרך וכי  
ולכך זכות תדין לכל-הבא ולא  
נפש אשר ילדי זמן תוליד לאמ  
נפש מרברת גדולות לי אני  
רבו וחוחי לב מתי שמנה ויר  
15 אמנם במחשבת לבכה אהבה  
שירי קדמינו ידעתים מאוי

# רבי אברהם סבע

וספריו צדור המזר ואשכול הכופר. כולל זכרונות לקורות גרוש היהודים  
מפורטונאל. פטירת הקדוש ר' שמעון מימי וקבורתו. אגדות. דברי  
בקרת. וכוחים. דרשות ומליצות. משלים ופחגמים. ועוד ענינים שונים.  
נאספו ונסדרו עם מבוא והערות מאת נחמיה שמואל לייבאוויטש.  
נדפס בברוקלין נ. י. תרצ"ז. מחירו 8.00 דולר.

נדפס מאה אכסמפלרים. הספר נמצא למכירה אצל המחבר

**N. S. Libowitz**

1690 - 42 St., Brooklyn, N. Y. (U. S. A.)

אנו מודיעים בזה לכל חובבי הספרות העברית כי בבית מסחרנו נמצא  
מבחר גדול של ספרים עבריים חדשים מכל ההוצאות שבאמריקה,  
אירופה וארץ ישראל.

הוצאות שונות ומחברים מפורסמים מסרו לנו את המכירה הראשית  
של ספריהן.

יש לנו גם כן הרבה ספרים עבריים עתיקים ויקרי המציאות ודפוסים ראשונים,  
ספרי חנוך, הלכה ודרוש, וספרי יודאיקא בשפות לועזיות.

דרשו את הקטלוגים והעתק הביבלוגראפי שלנו (המופיע בלשון אנגלית).

בית מסחר ספרים

**בליך פובלישינג קומפאני**

(נוסד בשנת תר"ד)

ניריוורק

**Headquarters for Jewish Books**

Oldest and Largest Jewish Publishing House in the United States

**Fiction, History, Drama, Poetry, Theology, Prayer Books,  
Religion, Legend, Biblical Scholarship, Talmud, etc.**

**Largest and most varied Collection of Judaica**

**Foreign and Domestic**

**Exceptional stock of Hebraica, old and new.**

**Write for catalogues, lists, etc.**

**BLOCH'S BOOK BULLETIN**

Issued five times a year and contains interesting news from every section  
of the Jewish literary field and lists of new books of special Jewish  
interest. The only publication of its kind in the world in English.  
It circulates gratis through out the world. Is regarded as the most valuable  
and indispensable contribution to current Jewish literary history.

Ask to have your name put on our mailing list.

Established 1854.

**BLOCH PUBLISHING Co.**

**„The Jewish Book Concern“**

**31 WEST 31st STREET NEW YORK**

# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter  
herausgegeben von

|| With the Assistance of Renowned  
Scholars Edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

---

---

Jahrgang III, Heft I

Junii 1937

---

---

## Inhalt:

Prof. Dr. Guido Kisch: Deutsche Literatur in hebräischer  
Uebersetzung.

Dr. M. Higger: Zitate des Chuppath Elijahu im Jalkut  
des Jakob Sikili

Dr. A. Z. Schwarz: Eine Federprobe.

D. Fränkel: Ueber Jakob Mercaria.

Prof. Dr. A. Marmorstein: Bibliographisches.

Neuerscheinungen.

Dr. S. Bernstein: Der Diwan des Salomo Dafiera.

---

Dieses Heft enthält 84 Seiten.

Einzelpreis: Dollar - 50. Abonnementspreis: jährl. Dollar 2.-

---

---

---

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 — Berlin 153425 — Warschau 191.792

# עלים

לביבליוגרפיה וקורות ישראל

י"ל ארבע פעמים בשנה

בהשתתפות חכמים מפורסמים • העורך דוד פרענקיל וינה

מרחשון התרצ"ח

שנה שלישית, חוברת ב'

## התוכן:

דוד פרענקיל: לקורות ישראל באיטליא.

דוד פרענקיל: תולדות ר' יצחק יהושע די לאטאש.

הרב ד"ר זכרי' שווארץ: מכתב תעמולה בעד התישבות בא"י.

ד"ר ישראל ש. אלפנביין: שבטים.

ד. פ.: הערה.

ד"ר בנימן קלאר: כתבים חדשים לתולדות עליית

בעל אור החיים זצ"ל.

ספרים חדשים.

ד"ר שמעון ברנשטיין: דיואן של שלמה בן משולם דאפיירה.

חוברת זו מכילה 82 עמודים.

מחיר החוברת 60 סנטי, החתימה לשנה 2 דולר

הכתבת:

DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)

נבקש מאת האנשים שקבלו את ה"עלים" ולא ישלמו עדיין את  
דמי החתימה, שיסלקו את חובותיהם במוקדם.  
מאת המחברים והמו"ל נבקש, שיואילו לכבדנו בספריהם שיו"ל  
למען הזכירם בעתוננו ולהעיר עליהם את קהל הקוראים.  
המערכת.



Wir bitten, die noch unbeglichenen Abonnements-  
Beträge umgehend einzusenden.

Die P. T. Verfasser und Verleger werden höfl. ersucht,  
uns Freiexemplare ihrer neuerscheinenden Werke zukommen  
zu lassen, damit wir dieselben in unserer Zeitschrift an-  
führen können.

Die Redaktion.

---

Copyright 1937, by David Fränkel, Wien.

Alle Rechte vorbehalten.

כל הזכויות שמורות למו"ל

# עלִים

## לביב ליוגרפיה וקורות ישראל

העורך והמו"ל דוד פרענקל, וינה

### לקורות ישראל באימריא.

שלשה מכתבים לתולדות ר' יצחק יהושע די לאטאש.

העתק שלשת המכתבים נמצא בכת"י אשר בבית מדרש הרבנים בניו יורק. ברשותם אני מו"ל מכתבים אלו, בהוספת תולדות ר' יצחק יהושע די לאטאש. דוד פרענקל

מכתב א. הוא בלי כתובת ובלי חתימה ותאריך. מתוכן המכתב נראה שנכתב משני אנשים מראשי קהל פיזארו לר' יצחק יהושע די לאטאש ושמו יצחק נרמו באמצע המכתב בר"ת. בקשה שיבא לפיזארו לקבל עליו משרת ראש ישיבה. וזה היה בשנת שי"ז.

מכתב ב. נכתב להנ"ל מתלמידו ר' מרדכי מבלאני. נכתב כ"א מרצו שי"ז. מכתב ג. נכתב מראשי קהל פיזארו לקהל אורבינו. בקשה שיסייעו בתדומת כסף להספקת רי"י די לאטאש. נכתב כ"ב מרצו שי"ז. מכתבים אלו חשובים מאד לקורות ישראל באיטליא בכלל, ובעיר פיזארו בפרט. הם מפיקים גונה על אהבתם לתורה וחשיבות רי"י די לאטאש בזמנו.

### א.

בהתאסף ראשי עם, חבורה של נדיבי עמים, אנשי שם, אנשי מופת, יראי אלקים אוהבי תורה ולומדיה ומלמדיה, בחרו והסכימו בעזרת שדי ובמזל צומח ועולה, בלב אחד כאיש אחד, לחבר אהל ישיבת ת"ת בל יצען יבל יסע יתדותיו, לנצח בארץ הזאת פה פיסארו ולהקים סכת עיונה ופלפולה בישראל, לשם שמים, אשר בה נפלה השכחה, זה ימים ושנים בהיותה על תלה נשבתה מעשות פרי, ואף כי אחרי השמה, אשר בהעדרה עמודי שמים ירופפו והאדמה תשאה שממה, אולי יתעשת האלקים לנו ויחוס וירחם עלינו נקומה ונחיה לפניו. והיום הזה נועדו עברו יחדיו עדת אל, כלם קדושים, על אודות המצוה הזאת שאין למעלה הימנה כי (1) לקבץ יחד סך מעות כדי לפרוע שכר בטילה, מנשיא

אלקים ואב ב"ד אחד קדוש נורא והגון לשבת בקתדרת החכמות, להיות ראש ישיבה ללמד דעת את העם, חקי האלקים ואת תורותיו, ולבאר לפרש לתלמידים חברים מקשיבים בפומבי, פוסק אחד כגון רב האלפס עם רבינו נסים או פסק אחד, פעם אחת לבד לכל יום ויום, אחרי תפלת שחרית עד שעת סעודת הבוקר ומותר היום מנהו נפלאה, ירצה להנאותו ולטובתו, ויהי חפשי ואדון לעצמו וביארו בפייהם שכרו אתו על תלמודו ופילפולו ומעלתו זאת לפניו, סך מאה סק' זהב נזהב מדי שנה בשנה, משך שלש שנים רצופות מחציתו בראשית השנה והמותר בסוף הששה חדשים הראשונות וגם בית ומדור טוב בעדו ובעד בני ביתו לפי כבודו בחנם ופרוע מכיסם. ויען כי משרים ושרים קריאי מועד ובפרט אנחנו שנינו הבאים הבאים (2) על החותמת נקובים בשמות אהבת מכת הגאון איום ונורא להיות זיוה הודה והדרה באצלתו במקום קדוש ומתהלכת כגן האלקים. ואותך ראו רבן של ארבע כתות המקבלות פני שכינה, ישרים, צדיקים, חסידים, קדושים, נאה דורש ונאה מקיים: ואין כמוך בדור הזה מלפתא (3) חריפא סיני ועוקר הרים ארי שבחבורה מוציא פנינים וספירים יקרים מפי ספרים ומפי סופרים ספונים טמונים במצולות ימה של תורת ה' תמימה, בחרו והסכימו האגודה הזאת המאשרת לקרוא בשם מכתור ירדוף ישיג יחלק שלל סגולות אמרותיו הטהורות בישיבה הקדושה הזאת ובא יבא ברינה לא יאמר (4) נושאי אלומות המושכלות להיות לראש אל החבורה הלוו של ת"ת וקצין שוטר ומושל במלחמתה של תורה. רואיך אליך ישיחו ועיני כל ישראל עליך אליך יתכוננו מצפים ביאת מכת כעבד ישאף צל וארץ עיפה לטל משכים שיורד על הררי ציון ושערים המצויינים בהלכה מפין פה קדוש. הגה נא הסיבות לפני מכתור המחייבות והמכריחות אותה לבא עכ"ת מסבות שם ממזרח שמש ועד מבואו משבצות משבצות זהב המעלה הגדולה מגבלות תכלת וארגמן ורקמת קומת ההתנשאות והרוממות עטרת תפארת המגנך כתר שם טוב יעלה על גבך ימלא פי כל בשר תהלתך ויגדל שמך כגוים בשם הגדולים אשר מעולם בכל קצוי ארץ יים רחוקים למקצה השמים ועד קצה השמים: העת עת דודים למליאות כל חפץ הסתו עבר הגשם חלף כי נכון הדבר מעם האלקים ויצא יצאה מאתני הבחירה הזאת כמועצות ודעת ואחרי התישבות יהשכלות ומתן יתר שאת ויתר עו. זאת ועוד אחרת מנויה וגמורה לטוב לך ולכל אשר אתך. כי היה יהיה כ"ת שכן קרוב אל שתי בנותיך היקרות והמכובדות הנשאות בגליל הזה ותשתעשע אצלן כאות נפשך. גם ה' יתן ויחזור ויתן הטוב והמועיל והערב משע' (5) ה' להתפאר וריוח והצלה יעמוד לכ"ת ממקום אחד להטיל מלאי בכ"ס לך נוסף על השכירות והקיים אשר נדבה רוחם אותם מהכת (6) הנכבדת והנבחרות כי הרבה יש למקום להשביע בטוב עדיך ובצחצחות נפשך

(2) כפול בכת"י. (3) מלפלתא. (4) צ"ל יאחר. (5) צ"ל מעשה. (6) בכת"י מהבת.

להריק למכתור־ ברכה עד בלי די, לכן אל נא תמנע מהלך אלֵינו ואל יעצרך גשם העכוב ולא שום סבה מהסבות המונעות ושכירו־ ביאת מִכָּת עם כל פאמיליע (7) שלו להיות זרועות לבקרים אף ישועתך יעלֵנו חסידים בכבודך ואל תאמר לכשאפנה ואפטר אשנה כי כל אדם קרוב אצל עצמו. וגם כי אמרו רוב וקרוֹב הלך אחר הרוב הכא הא והא איתא תרתי לטיבותא וזכותא דתורה ודברים עדיפא. אין דבר, חי ה', יכול לעכב המצוה העצומה הזאת ואף כל הכבוד הגדול אשר הכין וחנן ה' למִכָּת מאתנו אוהבי שמך כי טוב ומדותיך כי נעמו. מלבד התועלות הגדולות אשר תבואינה בהיכל קדשך ותפארתך שאין ולהעלות על ספר זולתי פה אל פה רוב טוב הצפון וסוף השכר הרב והעצום העתיד לבא בעולם הנשמות למִכָּת ולכל המתלוננים בצלך צל החכמה: ואם חִיו לסבה מן הסבות לא ירצה כִּת לבא אלֵינו כאשר קיינו ותהיה כִּמ תוחלתינו נזכרתו (8) דע נא וראה מלכי הנורא כי תתפרד החבילה חִיו ותתבטל המצוה הגדולה הזאת על תלמוד תורה והמשלה הזאת תהיה יוצאת מתחת ידיך כי אל מִכָּת לבד פנינו מועדות. הנה זאת חקרנוה כך היא שאין נבון וחכם כמוך בכל הארץ מוכתר בתכסיסים הגונים וישרים למוצאי דעת ומוקטר מוגש לפני לפנים בעיון ובמעש' אולם אל מִכָּת נשא את עינינו כי תמלא מאוויי נפשותינו ולא תשיב את פנינו דיקם: נא בלשון בקשה דרושה מאתך תהלתינו אֵלֶיך נשגב יהיו נא דבריני אֵלֶה כמוסים וגנוזים במשכיות לבב מִכָּת פתוחי חותם בתוך חותם ואל תגלה לשום בריה: גם הכתב הזה טעון גניזה שלא תעבור עליו בשני לאוין כחמץ כשאר בפסח, ואתה אדונינו חכם כמלאך האלקים יודע פשר דבר ואופן נאות להוציא כל מעשהו בשלום ומישור ובטוב טעם ודעת יגדל נא כח קולמוסך להעיר את אזנינו ולתת אלֵינו תשובה תיכף בהין צדקך דרך הפוסט־א וידעת היום כי צרור הכסף מוכן על השלחן עריך לפנינו מִכָּת עשה אונך כאפרכסת שמענה ואתה דע לך וה' ישמור צאחק ובואך לתורתך איים ייחלו.

## ב.

רִאש העמודים עמודים שמי. רִשְׁפִי אש שלהבת אהבת בר אוריין ובר אבהן כמוך דמי לבר אלהין בערו בלב אנשים הנגשים אל ה' אצילי בני ישראל ויתאו תאוה במדבר הצרות הצרורות פורות ראש ולענה על היהודים האומללים פרי יום ביומו לשאול אכל לנפשם מאבי אבי רכב ישראל אף בלב חכם לבב ואמין האלוף אִיא יצִו אשר בכחו רגע ים השוכבים המתנגדים רעי עין ובתבונתו מחץ רהב כל איש נבל ובליעל כלי כליו רעים החזיק מגן וצנה ויוציא לאור צלמות מלבד אשר נדבו לבו להיות מן היושבים ראשונה במלכות המתנדבים הולים

זהב מכיסם כף אחת עשרה זהב שנה בשנה להביאך אל המקום הזה לעבוד את עבודת ה' בשכר הגון ראוי להתכבד בו קצין תהיה באנשי שבטי ישראל נשיא להם לעולם אולי יתעשת לנו ה' בזכות ד' אמות של הלכה נקומה ונחיה לפניו ונחיה מאבינו זרעינו וזרע זרעינו. וממטאטאי השמד תושיענו תודיענו אורח חיים לאור באור פני המלך לבן אם נא מצאנו חן בעיניך אל נא תמנע מהלך אלינו כי עבדך אבי יצ'ו ערב ועליך המלאכה לגמור מורינו ואלופינו תקדמנו ברכות טוב והיית לנו לעינים תשית לראשך עטרת פז חיים צדקה וכבוד ואנחנו נחלץ חושים להביא טרף לביתך מדי חדש בחדשו וחק לגבורותיך בע"ה כי עליך עינינו, וע"י הרצים רוכבי הפוסט"י. כ"א מרצו שי"ז. הכותב במצות האלוף א"א יצ"ו.

תלמידך הצעיר מדרכי מבלאני<sup>9</sup> אל הגאון כמ"ר יצחק לאמים.

ג.

**מסולאים** בתרשיש השלמיות ש'. עיניכם הרואות בכתב אמת את כל מעשה ה' הגורא וקיום כל תוקף ההסכמה היוצאת מבין הכת המהללת הזאת המתעוררים להפיק רצון מה' אוהבי התורה לומדה ומשפיעה הנועדים להכין אותה ולסעדה בכל צדדי האפשרות, ויען כי ראה ראינו במופת ואות בשכבר הימים היותכם מבני עליה המעטים אנשי הסוד יראי אלקים וזריזין מקדימין למצות חפציו וחפצי שמים ולהחזיק בדקה של תורה וסוכתה הנופלת איש יבא בפריה אלף כסף, העריתנו רוח בטננו היום לבא לפניכם שני המאורות הגדולים לבחור כטוב כוונתם על דבר אמת וענווה צדק ומכ"ת קראנו בשם כדי להשביע בדשן המצוה העצומה הזאת נפשכם לזכות אתכם להיות נפשן במנין המתקדשים והמטהרים אל גינת ביתן תורת ה' תמימה למען תהיו מיסודים על אבני שש אגודתינו לפקח על עסקה ופלפולה של תלמוד תורה והיינו לעם אחד לתהלה ולשם ולתפארת לעשות רצון אבינו שבשמים, לכן כל איש אשר גדבה רוחו אותו להרים תרומת זהב לה' בעד פרעון הגאון העתיד לישב בראש הישיבה הזאת האלקית יחתום שמו בראש הדף השני מהכתוב החתום עם סך המעות שנתנדב לתת בכל שנה ושנה שלש שנים רצופות כמו שבא בכתב מפורש כמו שעשו הששה האנשים השלמים הבאים על החתום בכתב ידם, גם ה' יתן הטוב לטובים ולישירים בלבותם יראי ה' וחושבי שמו ממרביצי התורה ומתענגים מזיו כבודה ומצדיקי הרבים לשמים (10) שמים. אלה הדברים יצא מהשנים ה' למעלה אל יחידי ק"ק אור בינו כ"ב מרצו שי"ז.

(9) אולי הוא ר' מרדכי בן ר' מנחם מפלניא (פבולוניא) הנוכח להלן עמוד 30 הערה 30.

(10) צ"ל לשם שמים.

# תולדות ר' יצחק יהושע די לאמאש.

הרב הגאון המפורסם, הפוסק ומקובל ר' יצחק יהושע ב"ר עמנואל (1) די לאמאש נולד באמצע המאה השלישית (לאלף הששי) בפרובינצה (2) למשפחה רמה מיוחסת בחכמים רבים (3). בין שנת רצ"ב (4) לשנת רצ"ח עזב את ארץ מולדתו וילך לאיטליא. בשנת רצ"ח נמצא ברומי והיה דיין בד"ת שהיה לו לר' שלמה ב"ר יצחק מאביניון (5). בשנת רצ"ט השיב בדין ודברים שה' בין שתי קהלות ברומי (6). אח"כ (7) שב לארץ מולדתו. בשנת ש' ה' באביניון (8) ובקרפנטרץ (9).

(1) אולי היה אביו הרומא ר' עמנואל דלאמאש מאביניון. עיין Steinschnelder, Hebr. Handschriften der Königl. Bibliothek zu Berlin, II. 1897 S. 5  
(2) מקום ושנת הולדתו לא נודע בבירור. בשירו הגדפם בשו"ת הר"ן (רומי ש"ו) כותב: נאם הגבר מביתו נשל לא נח ולא של הכרו הש' בגלות על השל ולמשל פסל בחו כשל התש והנחשל יצחק דלאמאש הפרווינצלי. בכמה מקומות בחשובותיו (כת"י בספריה הלאומית והממלכתית) וינה Hebr. 24 ובשו"ת הוצאת פריערלענדער, וינא תר"כ) חותם „פרווינצאלי“; ובכמה מקומות „פרווינצאלי איש קארפנטראץ“. לרעת שמיינסניידער נולד באביניון.

(3) עיין Gross : Gallia Judaica p. 264-268  
(4) במכתב אל ר' דלאמאש מעיר לאיטליא (L'Isle) משנת שי"ו (כת"י וינה דף 82 ובגדפם (הוצאת פריערלענדער וויען הר"כ) עמוד 4) כותב: „הלא ידעת מקדם איך סביב כ"ה שנים בהיותך עמנו“.

לאיטליא היא אחת מארבעה קהלות בפרובינצה (אביניון, קרפנטרץ, ליטליא, קאווליאון) שה' להם נוסח תפלה מיוחד. עיין Gallia Judaica, p. 310

(5) עיין Berliner, Geschichte der Juden in Rom, I, p. 83  
(6) „מעשה ה' ברומי שנתעצמו ברין כאשר תבין מתוך הדברים שאכתו' קול ענות ק"ק אראנוניש יצו' שומרי משמרת תורת ה' תמימה בחג השבועות ביום נתינת יחגורו בם ק"ק קאסמיליאני“.

אלה דברי הצעיר יצחק בכפ"ד עמנואל ולה"ה דלאמאש איש קארפנטראץ כד קאים חד כרעא אמבר' על ארעא וחד על סוסא לרכוב פה רומי ר"ח סיון רצ"מ דפ"ק. (כת"י וינה דף 440).  
(7) שם דף 40 א' כותב:

„ביום לבתי פתנים מחרת החדש הנ"ל בהיותי רחוק מן כרך רומי מהלך חצי יום בא אחרי כן אחד לרשיבני כי נחעכבה חבורתי ואמ' לעמוד עוד ימים או עשור פה רומי על כן על פסקי הראשון אחרי שובי נחמתי כי עשיתי קצור“.

(8) פ"י ררכים ליריעת התקופות שרביא הר"ם במז"ל פירשתי לכמה תלפירי חכמי' ששאלוני בשנת ש' לפ"ק באביניון... (כת"י וינה דף 273).

(9) עיין Revue des Etudes Juives, XII, p. 34, Gallia Judaica p. 609

משנת ש"ב עד שנת ש"ט היה ברומי. שם כתב הרבה תשובות בהלכה (10) לשואלים ממקומות הרחוקים והקרובים. ברומי שמש בתור דיין או אב"ד כנראה מתוך הפסק שנדפס ברומי ש"ז. רק לפעמים חתם בשנים אלו בערים אחרות באיטליא. בשנת ש"ג חתם בעיר אוריביטו (Orvieto) (11). בשנת ש"ד חתם בעיר סינא (Siena) הסכמה על פסק ר' יוסף יהודה מארלי (12).

בשנת ש"ה השתתף די לאטאש (שהיה אז כנזכר רב ברומי) עם ר' בנימן בכ"ר יוסף מארנינו בבית דפוסו של מאשטרו אנטוניאו בלאדאו (13). בבית דפוס הזה יצא לאור: א) ספר שו"ת הר"ן (רומי ש"ה-ש"ו) (14) עם הערות והגהות מר' יצחק דלאטאש (15). וכן תשובה סימן ב' (16) ושאלה סימן מ"ט (17) שחסרו בכת"י הוסיף דלאטאש מדעתו, ומראה מקום (כלומר מפתח הענינים). ב) ספר אגרת הקודש להרמב"ן (רומי ש"ו) (18). ג) פסק רבני רומי, ע"ד הריב בין

(10) בשנת ש"ב חתם תשובות ברומי (כת"י וינה 27א, 47א, 57א, 70א); ובשנת ש"ד (שם 78א, 130ב, 131ב); ש"ה (שם 134ב); ש"ו (שם 60א, 66א, 129א, 132ב); ש"ט (שם 54א). חתימתו האחרונה מעיר רומי היא מיום ה' לחדש אב שנת אש"ב [ש"ט] (שם 75א).

(11) שם 63א, 72ב, 75ב.

(12) עיין Steinschneider, Hebr. Handschriften der Königl. Bibliothek, zu Berlin, II. 1897 S. 5

(13) עיין פריערבערג, תולדות הדפוס העברי במדינות איטליה וכו' אנטוורפן תרצ"ר. Freimann, Die hebräischen Drucke in Rom im 16. Jahrhundert, Berlin 1937.

(14) לשון השער:

שאלות ותשובות הרב הגדול הגאון רבנו, נסים גירונדי זצ"ל, נדפסו עם רב העיון על ידי השותפים יצחק בכמ"ר עמנואל, דלאטאש זצ"ל ובנימן בכמ"ר יוסף יצ"ו מארנינו ומאשטרו, אנטוניאו בלאדאו והיתה התחלת המלאכה, בעשרה באלול שנת ש"ה לפרט האלף השישי, ליצירה ברומי רבתי: חתימת הספר (קולופון):

נדפסו פה רומי רבתי על ידי השותפי' יצחק בכמ"ר עמנואל דלאטאש נ"ע ובנימן בכמ"ר יוסף דרנינו יצ"ו ומאשטרו אנטוניאו בלאדאו ובביתו והמשתדל במלאכה, שלמה בכמ"ר יצחק רלישבונה נ"ע וחבל המלאכה בעשרה לחד' שבט שנת רנ"ו צדיק'.

(15) בעמוד ע"ב, ע"ח, קל"ו, קנ"ב, קנ"ט, קס"ז ועוד. כל הגדה מתחלת בחיבת א"י = אמר יצחק דלאטאש.

(16) מתחלת בעמוד י': לשון יצחק דלאטאש אחר משותפי המדפיסים ומסיימת בעמוד י"ז: עד כאן משותף המדפיסים.

(17) עמוד קי"ז.

(18) ספר אגרת הקדש, ששלח הרב הגדול המקובל הקדוש הגאון רבנו, משה בר נחמן זצ"ל, לאחר החברים בענין חבור האדם אל אשתו כרי לזכות, לבנים בעלי הוראה ראויים לקבל עול מלכות, שמים: נדפסה על ידי השותפים, יצחק בכמ"ר עמנואל דלאטאש זצ"ל, ובנימן בכמ"ר יוסף יצ"ו, מארנינו ומאשטרו אנטוניאו בלאדאו ובביתו שנת ש"ו, לפרט האלף השישי ליצירה, ברומי רבתי.

ר' שלמה ממורדל' ובין ר' יעקב קטלאנו (רומי ש"ז) 19), על פסק הזה חתם ר' יצחק דלאטאש ראשון לכל רבני רומי.

בשנת ש"י עזב מסיבה בלתי נודעת את משמרתו משמרת הקודש בעיר רומי. וילך לעיר מאציראטאה (Macerata) שם חתם בשנת ש"י 20). וגם בשנת ש"א 21). בתשובותיו לא נזכר באיזו מקום היה מגורו בשנת ש"ב-שט"ו. אפשר להיות שבשנים אלו למד תורה בבית הגביר ר' ישמעאל מריאטי 22) בעיר סיינא 23). בשנת שט"ז היה בעיר מנטובא, שם נתן רשות לשחיטה לאשה ולבחורה 24). זהו דבר נפלא בלתי מצוי בטפותנו ובדברי הימים שיהיו נשים שוחטות 25). בשנת ש"ז היה בבולוניא ונשלח אליו מכתב מהאחים גארד מעיר לאישראל בענין שהתירו לבונדיאן קרישקאש לישא את בת חלוצתו. ור"י דלאטאש חלק עליהם וכתב להם שהתירו לו לישא שלא כדין וצריך לכוף אותו שיוציאו. והם לא שמעו אליו וכתב להביד של עיר צפת ובראשם הג"מ יוסף קארו זל"ה והשיבו הגאונים שהדין עמו 26).

בשנת ש"ז נתגדל ישוב היהודי בעיר פזארו, מפני הרדיפות והנגישות

19) עמ"י עש"ו, הפסק, אשר פסקו כמהר"ר יצחק, ליאון ו' צור תושב בעיר אנקונה, ובמהר"ר יעקב ישראל מריקנט הדיינים, אשר הובררו לדון ר"ת ע"ד הריב אשר בין כהר"ר שלמה ממורדל' ובין, המשכיל כסר יעקב קטלאנו תושב עיר, מאציראט' ואשר השיבו על פסק הנו', מעלת הגאונים ורבני ק"ק רומ' ובמלחמה, נדפס פה רומא רבתי ע"י שלמה בכמר, יצחק דלישבונה נ"ע ברשו' מעלת הויקרי, יר"ה שנת הודו ל"ו קראו בשמו לפסק. בדף ז' כתב בזה"ל:

אלו הם התשובות אשר השיבו מעלת גאוני ורבני רומא לבמל הפסק דין הכתוב לעיל. ובסוף תשובתו כתב בזה"ל: ,הכותב בנחץ כי קאימנא חד כרעא אנודא וחד כרעא אמברא יצחק בכר' עמנאל דלמאש נ"ע פה רומי כ"ב סיון שנת ש"ו לפרט האלף הששי ליצירא (!) כאשר הורונו מן השמים.

20) כת"י וינה 38א, 45א, 72א.

21) כת"י וינה 76ב, חותם: ,פה מאציראטאה שנת א"ש כמתנת ירו לפסק כ"ח כסלו, ובכת"י וינה דף 61א מאציראט' י"ד תשרי שנת א"ש כמתנת ירו היא בודאי ג"כ משנת ש"א.

22) ר' ישמעאל מריאטי היה גיסו של ר' שמואל מפייסה (הנזכר להלן, השוה פה שכתב עליו ר' רוד הראובני בטפוריו הנדפסים בספר סדר החכמים וקורות הימים ח"ב, אכספורד תרנ"ג, עמוד 163).

23) בתשובותיו (כת"י וינה דף 103א ובגרס' ע' 122) כותב: ,נשאלתי מאי נדיב גדול בארץ עשיר ובעל תורה המרום כמ"ר ישמעאל מריאטי ז"ל בהיותי יושב בביתו ללמוד לבני בניו תורה...

24) כת"י וינה 107א-ב (ובגרס' עמוד 139-140). ואולי גם הסמיכה שסמך ר"י מלאמאש לרב אחר בר"ה לאילנות שנת ש"ז (כת"י וינה 107א) נכתבה ג"כ בפנמונה.

25) עי' C. Dushinsky: May a woman be a Shoheteth? in Gaster Anniversary Volume, London 1936.

26) כת"י וינה 82א, 86ב, ובגרס' עמוד 1-22.

על האנוסים שבאנקונה ובפרט אחרי האינקוויזיציה שהיתה שם בשנת שט"ז (27) או נקרא ר' יצחק יהושע די לאטאש לעיר פיזארו, להיות ראש ישיבה ללמד דעת את העם חקי האלקים ואת תורותיו ולהיות לראש... וקצין שוטר ומושל במלחמתה של תורה" (28). ר"י דלאטאש הסכים לזה (29) והצליח לקומם הריסות הישיבה ולהעמיד שם תלמידים חכמים ונבונים ולעשות פיזארו לאכסניה של תורה (30).

(27) (השוה: גרץ — שפיר, דברי ימי ישראל, חלק שביעי צד 251 — 261, ד"ר קויפמאן, Revue des Etudes Juives, Vol. XVI p. 61, רוואנים, קורות היהודים בתוריקה וארצות הקדם, ח"ב (הוצאה שניה סופיא תרצ"ו), פרק ג' עמוד 78 והלאה). וזה תוכן הדברים:

בשנת שט"ז שלח האפיפיור פולוס הרביעי שליח מיוחד לאנקונה לתבוע לדין את קבוץ האנוסים הפורטוגזים אשר שבו לדת ישראל. מספרם עלה או באנקונה לכסה מאות. ואף שהם החישבו שם ברשיון האפיפיורים הקודמים בכל זאת לא נענה לתחנונם ובקשתם וצוה להושיבם במאסר ולהחרים כל רכושם. רוב האנוסים (נתיני חוגרמה) ברחו לעיר הסמוכה פיזארו. אמנם האמללים שנשארו שם העלה על המוקד. בפרקים שונים מיום ג' לחודש אייר עד כ"ב תמוז נשרפו עשרים וארבעה נפשות מהורות. (כ"ג אנשים ואשה אחת).

החרם אשר נזרז רבני שלוניקו ואחרים מרבני קושט' על הסוחרים הבאים לאנקונה גרם נזק רב לעיר אנקונה, ועיר פיזארו גדלה והצליחה.

(קינות על שרופי אנקונה נדפסו ב) Revue des Etudes Juives. Vol. XI et XXX ועין מה שכתב ר' יוסף הכהן בעמק הבכא עמוד 135).

(28) מתוך מכתב א' הנדפס לעיל.

(29) כן חותם עצמו, מה פיזארו כ"ז אדר ראשון ש"ח לפ"ק. הוצעיר יצחק בבס"ר עמנואל ולה"ה מלאטאש וזב לאריות וראש ישיבת נדיבי עמי' מה פיזארו. (כת"י וינה 44 ב). הוצעיר יצחק בכס"ר עמנואל ולה"ה מלאטאש כאשר הורוני מן השטים מה פיזארו וזב לאריות וראש ישיבת נדיבי עמים שנת ישיביו ישרים את פניך מ"ו תמוז. (כת"י וינה 45 א), מה פיזארו שנת ישיביו ישרים את פניך. י"ד תמוז. הוצעיר יצחק בבס"ר עמנואל ולה"ה מלאטאש" (72ב). ובנדפס ע' 127. שם נדפס בטעות, פיזארו' במקום פיזארו).

(30) כחמש עשרה שנה אח"כ בראשית שנת של"ג הרביצו תורה בתוך הישיבה אחר עשר רבנים נודעים לשם ובתוכם גם גאוני ארץ איטלי'. בשנת של"ב קרה מקרה פי, השר והמפסד פרי קודש הידולים כמהר"ר יוסף מפולוניא... יראת שמים על פניו והטעות חביבות עליו" (א) בן האלוף כמהר"ר מנחם זצ"ל בן בנו של האלוף כמהר"ר משה נסים זצ"ל כלם ראשי אלפי ישראל (ב) מתושבי עיר מיסארו אשר מתה עליו אשת נעוריו מרת סול פיצ'אה. בשנת שכ"ו רצה ליבם אחותה מרת

(א) בן יתאר אותו הג"מ מהללאל ידידיה ב"ר ברוך מאטקולי (בפחד יצחק ערך חלוצה).

(ב) בן מתאר אותם הג"מ יעקב בן הנאון כמהר"ר עובדיה מספורנו זצ"ל הנודע ומפורס' מפי' על התורה.

בפיוזארו חתם רבנו יצחק דלאטאש על פסק להתיר הדפסת הזהר וספרי קבלה (31). פסק זה נדפס פעם הראשונה בראש ספר הזהר מנטובה שי"ח—ש"כ (דפוס הראשון) וזולת זה פעמים הרבה כמעט בכל ההוצאות של הזהר, וכן חתם שם, פסק [שני] נגד הרבנים אשר בקשו לעכב הדפסת הזהר מטעם גזירות המלכות על שריפות התלמוד" (31a).

בשנת שי"ט היה שוב במנטובה (32) ובבולוניה (33). באותו שנה שב לאביניון (34). ושהה שם עד שנת ש"כ (35) או ש"א. בשנת ש"א חזר לפיוזארו וכתב שם השגה על שו"ת אחת (36). אח"כ דר במנטובה (ש"א) (37), בפירארה (ש"ב) (38).

יוליאה אשת אחיו המת ר' דוד מפולוניא (במקום אחיו הגדול ממנו ר' מרדכי מפולוניא ולהם עוד שני אחים כי לאביהם ר' מנחם הי' חמשה בנים).

בהיות כי המנהג שלא לייבם עפ"י פסקו של דרמ"א בש"ע סי' קס"ה פסקם, ואם שניהם רוצים בייבום אין מניחים אותם לייבם אלא אם כן ניכר וידוע שמכוונים לשם שמים פנה ר' יוסף לגיסו הג"מ אליקום בכמ"ה ישעיה ממציראסא שיתיר לו הייבום. הוא הר' אליקום—פנה אל גדולי דורו שיתירו לו לגיסו לייבם אחות אשתו ואשת אחיו ותשובות האלו נדפסו בפרד יצחק לר' יצחק לאמפרוני בערך חליצה. —מן הפסקים ועדות שנדפסו שם רואים אנו שמלבד הר' אליקום הג"ל שהי' בנראה ראש הרבנים חיו בחדש מבת שנת שלי"ג בעיר פיסארו בימים ההם עשרה רבנים כנ"ל אלה כתבו כתבי עדות בשבח הר' יוסף שכוונתו לשם שמים. משה יצחק בן ר' יצחק הלוי, מן חברי ישיבת תת"י אשר פה פיסארו. יחיאל בן ר' עזריאל מרובוט.

מהללאל ירדיה ב"ר ברוך מאסקולי.

משה יחיאל בכמ"ר שלמה ז"ל מקאשי צעיר הרופאים מבני חברת ת"ת אשר פה פיסארו.

גדלי' בן לגאון דון יוסף זל"ה ה' יחיאל מבני ישיבת תת"י אשר פה פיסארו (הוא כותב אחרי בואי לגור פה זה ששה שנים).

אלישע יצ"ו בכמהר"ר יעקב מפרניסי... מבני חברת ת"ת אשר פה פיסארו.

משה יצ"ו בכמהר"ר שלמה אליעזר מפאנו חושב פיסארו.

יורא בן ד"א, שלמה דבלאניש גר בפיסאר.

רפאל בכמ"ר משה נחמן.

ישראל בכ"מ יוסף ז"ל מארימינו הגר פה פיסארו.

(31) פיסארו שנת יריע אף יצריח וגו' לפ"ק ר"ח אייר. אלה דברי העבר העברי אשר בחבלי עוני נכשל וחש הצעיר יצחק דלמא"ש.

(31a) כת"י וינה 772 (ובשו"ת הנדרסות עמוד 124—127), פה פיוזארו שנת י"שבו ישרים את פניך י"ד חסון. הצעיר יצחק בכמ"ר עמנואל זל"ה פלמא"ש.

(32) כת"י וינה 45ב.

(33) שם 71ב.

(34) שם 84 (ובנדרס עמוד 11), מקץ שנתיים הלכתי לאביניון... עיין שם.

ומ"ש שם מבת ש"ח צ"ל ש"ב.

(35) כת"י וינה 85 (ובנדרס עמוד 14), פה אביניון מ"ל לספירה שנת ישי' לפ"ק

(36) כת"י וינה 48א.

(37) שם 49א.

(38) שם 108ב ובנדרס עמוד 120.

בצישיניא (Cesena) (שכ"ג 39, שכ"ד 40, שכ"ו 41). בצישיניא חתם בשנת שכ"ו פסק על הריב שהיה בדבר הגט שנתן שמואל מפירושה אל ארוסתו תמר בת ר' יוסף הכהן. והחזיק עם ר' משה פרובינצאלי 42. על פסקו הסכימו ר' שמואל ב"ר יחיאל נסים מפיסה, ר' יצחק צרפתי ור' יצחק ב"ר יוסף ממונציליסי.

בשנת שכ"ו היה גם בעיר רימיני 43 וויניציאה 44. בשלהי שנת שכ"ו קבע דירתו בפירארה. שם חתם 45 בי"ג אלול שכ"ו על פסק בדין ודברים שהיו לר' יצחק אברבנאל (בן בנו של השר דון יצחק אברבנאל, מגולי ספרד) עם נשים מאלכסנדריא של מצרים. בשנת שכ"ו למד תורה עם בניו של הר"י יצחק אברבנאל הנ"ל 46. באותה שנה היה גם בעיר צישיניא 47 ושם כתב „טופס כתב כתבתי להנעלה כמו"ה אברהם יצ"ו מס' אניילה (St. Angelo) חתני היקר" 48. בי"ז אלול שנת שכ"ח השלים ר"י דלאטאש בפירארה העתקת ספר חשק שלמה פירוש על שיר השירים, עפ"י קבלה מר' יוחנן אלימן 49. העתיקו מכת"י [אויטאגראף] שהיה אצל חתנו ר' אברהם ב"ר משלם מס' אנגילו הנ"ל.

בשנת שכ"ח 50 ובשנת שכ"ט 51 חתם תשובות הרבה בפירארה. תשובתו האחרונה נכתבה בפירארה בחדש סיון שנת שכ"ט 52. מני אז והלאה עקבותיו נעלמו מאתנו, ולא נודע איה ומתי עלתה נשמתו הטוהרה השמימה.

39 שם 33א, 35א, 55א, 68ב.

40 שם 3א.

41 שם 13א, 14א, 16א, 18ב, 20א, 27א, 37א.

42 נרפס בס' ביאור זה יצא ראשונה, מנובחה שכ"ו, דף 49.

43 כת"י וינה 17ב.

44 כת"י וינה 26ב.

45 כת"י וינה 91 ובנרפס עמוד 24-26.

46 כת"י וינה 108א-ב, 109ב, 111ב (ובנרפס עמוד 151). פירארא ו' אגוסטו

שכ"ו בהיותי מרביץ תורה לבני השר הגדול הוכח השלם דו' יצחק אברבנאל יצ"ו.

47 כת"י וינה 90ב.

48 בנוכח בסכתב א' הנרפס לעיל היו לר"י דלאטאש שתי בנות נשואות

בגליל פיזאורן, אחת מהן היתה אשת ר' אברהם אנגילו.

49 כת"י נמצא בספר' של מדינת פרוסיה (לפנים ספריה הממלכתית) בברלין.

עין Steinschneider: Verzeichnis der Hebr. Handschriften der Königl. Bibliothek zu Berlin, II. 1897. S. 5

בשם „שער השק" ליוורנו תק"ן; האלברשמאדט תרכ"ב.

ר' יוחנן אלימן (Allemano) = אשכנזי חיבר עוד שני ספרים; עיני הערה,

חי העולמים.

50 כת"י וינה 113ב, 115א, 116א, 120א-ב, 121א.

51 שם 126ב, 128א.

52 שם 128ב. (כ"ה סיון י' ויניו ה' שכ"ט פירארא דובר שלום הצעיר

יצחק יהושע בכמ"ר עמנואל זל"ה מלאטאש").

נצ ונד היה ר' יצחק יהושע ב"ר עמנואל דלאטאש כל ימיו. אמנם בכל נדוריו למד והרביץ תורה והשיב לשואלים בדבר ד' זו הלכה. ועי' היה נכבד מאוד בעיני הבריות ושמם הטוב הלך לפניו. במכתב א' של עיר פיזארו (הנדפס לעיל) מתארים אותו: „כח שם טוב... קדוש ונורא והגון לשבת בקתדראות החכמות... נאה דורש ונאה מקיים... סיני ועוקר הרים ארי שבחבורה מוציא פנינים וספירים יקרים וכו' וכו'. ובמכתב אחד הנעתק בתשובותיו (כת"י וינה דף 31 ע"א): „נשיא נשיאי ישראל... יושב בשבת תחכמוני על כסא ההוראות ראוי לשבת בלשכת הגזית“.

מחבוריו נשארו בידיו:

(א) שאלות ותשובות (פסקים נמצא בספרי' הלאומית (הממלכתית) בווינה, בכתב ידו (אוטאגראף) Hebr. 24. (השוה רשימה הגדולה של החכם ד"ר שווארץ Die Hebräischen Handschriften der Nationalbibliothek in Wien, Leipzig 1925, S. 75-81, Nr. 80) 136 דפים גדולים בתבנית 2° כל עמוד מחזיק ערך 70 שורות.

(ב) פירוש על ספר בחינת עולם נמצא בספריה הלאומית (הממלכתית) בווינה, בכתב ידו (אוטאגראף). 11 דפים כנ"ל. (השוה רשימה הנזכרת מספר הנ"ל).

חלק קטן מתשובותיו נדפסו בשם:

שאלות ותשובות מהרב הגאון... רבי יצחק בן עמנואל זלה"ה מלאטאש... העתקתי אותם מכת"י... והוספתי עליהם... הגהות מרדכי ועטרת צבי. אני מרדכי צבי פריעדלענדער... וינא שנת כתר תורה לפ"ק. (16, 168 עמודים בתכנית 16°).

כן נדפסה ממנו: תשובה בשו"ת הר"ן, רומי ש"ה ש"ו (כנזכר לעיל) והפסקים הנזכרים לעיל:

(א) פסק לבטל פסקם של הרבנים כמהר"ר יצחק ליאון ׳ ציר וכמהר"ר יעקב ישראל מריקאנט (רומי שנת ש"ז).

(ב) פסק להתיר הדפסת הזהר (מנטובה שי"ח, ובשאר דפוסים).

(ג) פסק ע"ד הגט מפירושה (בספר „ביאור זה יצא ראשונה“, מנטובה שכ"ו).

ר' יצחק יהושע דלאטאש כתב גם שירים:

(א) נאם הגבר מביתו נשל  
(ב) בראשית מציאות מצוה  
(ג) יסוד הסוד ועמוד האמונה  
(ד) יקו צועה חזות קרבת ישועתו  
(שו"ת הר"ן, רומי ש"ה ש"ו).  
(מערכת האלהות, פירארה שי"ח).  
(שם, סימן: יצחק מלאטש חזק).  
(זהר, מנטובה שי"ח ועוד. סימן: יצחק מלאטש חזק).

(ה) ימי אדם כצל עובר שיר לכבוד ר' יוסף קצין. סימן יצחק לטיש]

(ו) כלי נפש לבוש רוח (חרוזים על מצבה. שם). כתי 107א.

## מכתב תעמולה בעד התישבות בא"י.

את המכתב הזה העתקתי לי מכ"י די רוסי סימן תחפ"ט דף קנ"א ע"ב. סברת די רוסי שהכ"י עצמו נכתב בשנת מ"ה, לפי מראה האותיות אינה נכונה, לדעתי הוא סמוך לשנת ר'. כתיבת האגרת ספרדית מובלעת היא וזמנה נראה בין שנת ר"פ לש"כ. לא עלה בידי להעיד עדות נאמנה על האנשים הנזכרים כאן ועל זמן החבור ונראה שהוא קרוב להעתקה. שם המשפחה פיג'ו בא בתוך המכתב גם בסגנון כזה: אני שמואל... ין פקו, ובסופו פיג'ס או פיג'ו ושניהם אינם ברורים. — הסגנון אינו הדור.

\*  
\*  
\*

לשמע אוזן שמעתך ועיני לא ראיתך אבי אהובי אשר כלבבי ומחמדי ומאור עיני דון יהודה בכ"ר משה ין פיג'ו זל"ה מאד זכרתך על משכבי ואהבתך קשורה מאד בלבבי ואומר (1) מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה כדי לראות פניך היקרים כי מרוב דאגתי היתה (2) לי דמעותי (3) לחם יומם ולילה ואני משתטח ממקומי ומנשק עפר רגליך ועד מתי תהיה ישן ולא תקיץ משנתך לאמר קומו (ונעלה) ונעלה ציון. ומאד תמהני עליך איך לא נתקנאת בכל משפחתך בית אבא כי כולם עלו ויהי אליים עמם לא עזבם ולא ינטשם. וכן יעשה לכבודך קום והודרו ויהי אליים עמך כתאותך וכתאות הרשום בשולי האגרת אני שמואל בה"ר יוסף ין... (4) תנצב"ה המודיעך כי אע"פ שנא' (5) ומוציא דבה הוא כסיל מכל מקום אי איפשי אלא להודיעך כי לא נשאר מכל משפחת בית אבא אלא אני. אל תתעצב ואל יחר בעיניך כי ש"ל נקברו כולם בעמק יהושפט בירושלם עליהם השל"ו וגם מכל בית ה"ר משה נאברו ז"ל לא נשאר לא זכר ולא זכרון כי אם נשארה אשתו יחידה מכל וכל כמו משוגעת. ועכשו למה שאני מבקשך ומתחנן לפניך ככן המתחנן לפני אביו שתעשה בכל יכולתך לעלות אל המקום הקדוש הזה כי אם לא היה דבר אחר כי אם מה שאז"ל (6) כל הדר בחוצה לארץ כאלו עובד ע"ז שג' (7) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אליים אחרים ומקשה וכי מי אמר לדוד המלך ע"ה לך עבוד אליים

(1) תהלים נ"ה ז'.

(2) שם כ"ב ד'.

(3) לדעתי המעתיק כתב במעות, בליעת'. אבל לדעת פר אברהם שישא, אחר סבחורי חמר שע"י כשרונותיו בלי ספק עור יצאו לו מוניטין בעולם, הוא בלשון הפסוק.

(4) ע"י דע"י.

(5) משלי י' י"ח.

(6) בחובות ק"י ע"ב.

(7) ש"א ב"ו י"ט.

אחרים אלא כיון שגרשוהו מארץ ישראל הוי כאלו נאמ' וגם ידוע הוא לבעלי האמת (8) הוא כאלו עובד ע"ז ואין עתו להאריך בכאן עוד לא כל שכן שיש דברים אחרים רבים ונפלאים ספר לא יוכל לכתבם ואם לא היה דבר אחר אלא שאבותינו הקדושים קבורים סביבה כגון אברהם וזוגתו יצחק וזוגתו יעקב וזוגתו ושמאל הרמתי וישי הצדיק ואבנר בן נר ודוד ושלמה וכל מלכי יהודה עם השבטים כלם וגם אהרן הכהן בהור ההר ושאר צדיקי עולם כולם זכותם יעמוד לנו וגם אנו הולכים להשתטח על קברם וגם שאנו רואים בכל עת שאנו רוצים בית קדשנו ותפארתנו והארץ היא טובה ורחבה ארץ לא תחסר כל בה ארץ שהיא שבעה בלחם ובבשר וביין ומפירות ומכל מעדני עולם וגם ש"ל והודאה לשמו אין לנו כל כך גלות דחוק בכאן אע"פ שלא יתכן בלתי גלות מ"מ אינו אחת מני אלף ממה שאומרים לשם. סוף כל דבר אין מי שיגיד שבחה של ארץ ישראל לכן כל מי שחננו השם דעת לכל רואי כתבי זה שיש לו לסגור פה ועינים ולצאת מתוך אותה ההפכה ומתוך אותה הטומאה אל מקום הקודש כזה אל מקום שאבותינו היו מתאווים לה לבד שיעשה על דרך שאמרה תורתנו הקדושה (9) וצרת הכסף בידך ועליה ולא כ"ש וכבודך יש לך לעשות זה שכבר זאת העיר נקראת קבורת אבותיך ויש לכבודך ב"ה (?) כי משלך יש לכבודך לעורר לבבך ולהקיץ משנתך ולצאת מתוך אותה ההפכה ולהחזיק ביד מדת אבות אמך דונה בידה ח"מ וביד כל קרובינו להיות להם לראש על דרך שנאמ' (10) מי יעלה בתחלה ויאמר יי יהודה יעלה. עלה והצלח ובא ברוך השם ושים מגמתך לבא לארץ הקדש להשתטח על קברות אבותיך הצדיקים וללחוך עפרותיהם ודי זאת לכל יודע ספר מה שאמ' ז"ל (11) כל ההולך ד' אמר' בארץ ישראל מתכפרים לו עונותיו שנא' (12) וכפר אדמתו עמו. לכן למען הש' ית' ולמען תורתו הקדושה בא מיד ואל תתאחר וכל מי שרוצה לבוא יבא כי יוכלו לעבור בכאן ימי חייהם במלאכה ואלו הם המלאכות השוות בכאן צורף (תפ) חייט או תופר נגר ורצען ואורג ונפח ובקנייה ובמכירה כל מי שחננו הש' קצת מעות וגם לפי האמת כל מי שיודע ללמוד כטוב (?) יהיה לו הספקתו בכאן כי הנני אני שאין לי שום מלאכה כי אם לימודי יש לי הספקתי מת"ל תורה ולא ידעתי מה להאריך (על עוד על ענין הל"כ) עלייתכם לכאן ותמהני עליך איך לא מלאך לך לכתוב שורותי אני המדבר והיושב בעיר הקדש בירושלם שמואל בן הר' יוסף... (13) וזה"ה.

(8) זוהר ב' ע"פ ע"כ.

(9) ע"י דברים י"ד ב"ה.

(10) ע"י שופטים כ' י"ח.

(11) ע"י כתובות ק"א ע"א.

(12) דברים ל"ב פ"ג.

(13) ע"י לעיר.

## שכלים.

### (א) מכילתין בלתי נודע.

בכת"י של בית מדרש לרבנים בניורק (S 34,88) והוא מסוף המאה הי"ד למספר הרגיל מצאתי מביא בדף 36א מכילתין בלתי נודע:

„רכן מוכיח במכילתין ביום הששי ירדו ב' עומרים לכל אחד ואחד. ומהעומר עשו ב' לחמים. הרי לשני עומרים ארבע לחמים. אחד אכלו בערב שבת ובבקר] והשני בליל שבת] והשלישי (בבקר ותרביעי לסעודה) שלישית.

וליתא במכילתא דילן לא במכילתא דר' ישמעאל (הוצאות מאיר איש שלום וש. הורביץ) ולא במכילתא דר' שמעון בן יוחאי (הוצאת הופמאן) וגם לא ב„קטעים מהגניזה“ שמסרתי לדר' פינקלשטיין ופרסמם בספר „מחקרים לזכרון ר' עמרם קאהוט“ (ניורק תרצ"ה).

השוה למאמר הנ"ל בס' בעלי התוספות פ' בשלח על פסוק שני העומר, ומרדכי שבת פ' ט"ז, תשב"ץ כת"י (עיין להלן) דף 106ב, כל בו רמז ל"א, ארחות חיים ח"א דף ס"ג ע"א, ס' המוסר לר' יהודה אבן בלץ פרק ח', ובטו"ז או"ח סי' רצ"א.

### (ב) תשב"ץ הקמן לר' שמשון ב"ר צדוק.

בבימ"ד לרבנים נמצא כת"י תשב"ץ נכתב בשנת 1386 מכיל חומר רב הערך לתקופת מהר"ם ב"ר ברוך, ומוכן אני לפרסמו עם מבוא והערות בתור „תקונים לספר התשב"ץ“.

הכת"י משונה בצורתו ובתוכנו מן דפוס הראשון קרימונא (שט"ז), גם מכיל הכת"י הגהות והערות לס' התשב"ץ חשובות מאד ולא נדפסו עד עתה, ה"ה:

(1) הגהות ר' אברהם ב"ר משה בן דוד, ומביא פסקי אביו (בדף 106א, 108, 112ב) ובמקום אחד כותב „...ואת הראיה הבאתי מפי אבא מרי הר"ר משה בן מורי זקני הרב הקדוש ר' דוד זצ"ל...“

(2) הגהות שב"ץ ה"לוי, אולי הוא בנו של ר' צדוק ה"לוי, בן דורו המאוחר של מהר"ם ב"ר ברוך (שו"ת מהר"ם, דפוס פראג סי' רצ"ה), הוא מביא קבלות מרביתיו „ואני שמעתי מפי מורי הר"ר מאיר ב"ר יקותיאל הכהן“, וכן „קבלתי ממורי הר"ר יעקב...“ וגם מביא ב' תשובות מפוסק בלתי נודע ר' שלמה ב"ר דוד ממונזייטו (Del Monte) – גיסו של ר' אברהם בן משה עגין ז"ל שאר בשרו של ר' משה מאיברא, בדף 109א, 121ב.

וראה זה דבר חדש, מצאתי בכת"י זה שמיחס את ספר התשב"ץ לשמואל (1) ב"ר צדוק ז"ל: „תשב"ץ = תקון ר' שמואל ב"ר צדוק“.

## (ג) הוספות ותקונים.

במאמרי „הקפות על הר גריזים או על הר הזיתים“, שהופיע ב„עלים“ שנה שניה חוברת ג-ד (מנחם אב תרצ"ו) נפלו אי אלה שיבושי הדפוס :

עמ' 91 שורה 4 : בהכתבי יד צ"ל בכתבי היד.

עמ' „ הערה 1 : Jabal Charim צ"ל Gharim.

עמ' „ „ 9. רב חיי צ"ל רב היי.

עמ' 92 שורה 2. למגנה צ"ל למנהג.

עמ' „ „ 6. בשתי צ"ל בשני.

עמ' 93 „ 7. משכנתו צ"ל משכנתו.

עמ' „ „ 10. צריך להוסיף : וגם בשנת תתק"ג לערך, הקראי סהל בן

מצליח הכהן מודיע לנו במכתבו אל אחיו בבבל (בהקדמה לס' המצות שלו,

ועי' מש"כ פוננסקי במאסף ירושלים (לונון) כרך י' עמ' 99) : „אחינו, ירושלים

חרבה, שחורה, גולה וסורה וגלמודה ואתם מתרפים ועל משכבכם ישנים.....

עליכם אחינו לבא ולגור בארץ ה' ולעמוד על שעריה, ולעלות אל הר הזיתים,

נגד שער הקדים, ולהביט בטומאתו ולקונן על שוממותו... ודעו אחינו, כי בירושלים

בזמן הזה מנוס לכל בורח, ומנוחה לכל אבל, ומרגוע לכל עני ודל..... ובחדשי

תמוז ואב... האנשים והנשים... עולים אל הר הזיתים סתרחרי לבבות אנשי

מכאובות.....”

וב„מעשה יש"ו“ הנדפס במאסף „חורב“ כרך ג' (ירושלים-ניוירארק תרצ"ו)

צר 151 כתוב : „ובאו אל שמעון כיפה ביום חג הסוכות להר הזיתים...”

## הערה

ל„עלים“ שנה זו עמ' 15-17 : מאמרים שונים מאת פרופ' א. מרמורשטיין.

(א) סדור זבחי אלהים נדפס כולו. טופס אחד ממנו נמצא בספריה של

בודליאנה באוקספורד ואחד בבית המדרש לרבנים בניירירוק. טופס זה שבנייר

ירוק מחזיק פ"ג דפים וכנראה חסר מכנו רק דף האחרון, וז"ל השער :

### סדור תפילת החדש

עם פירוש הנקרא

זבחי אלהים

יסדו הכינו וגם חקרו איש נכון וחכם, פלפלא חריפא מתושבי העיר צפת

חוב"ב, שמו כה"ר מאיר בן איש חיל רב פעלים מאד, נעלה כה"ר אברהם

אנגי"ל זל"ה מעיר, (סופיאה 1) יעא.

וכראות המחבר הנזכר גודל הנס הנעשה בימי, מתתיה בן יוחנן ע"ה שם

על לבו לחבר מי כמוך, לחנוכה בעיון רב על דרך האלפא ביתא ובראשי,

החרוזים הנשארים יקרא בהם שמו ושם אבותיו, אברהם ויצחק.

מה נמלצו לחכי אמרתך מדבש לפי

אורך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך

[יהי לבי תמים בחקך למען] לא אבוש

[רחמיך רבים ה' כמשפטיך] חייני.

עכ"ל השער.

מוסור זה, הנוכח בשער הסידור, נרשם ברף ע"ה ע"ב עד רף ע"ט וזה התחלתו:  
 מי כמוך ואין כמוך. מי דומה לך ואין דומה לך.  
 אשירה ליי כי גאה גאה. וכל תהלה לו נאה.

(סי' א"ב, מאיר בן אברהם אנגיל בן יצחק).

הסדור הזה נרשם במפתח המקורות של „אוצר השירה והפיוט" ח"א ע' XLVII והמזמור לחנוכה נרשם בע' 362 ח"א (סי' א' 8014). עיין גם ח"ג ע' 123 ובלוח הפייסנים ח"ד ע' 431. (ע"ז העירני ידידי מר יצחק ריבקינד ומר מיכאל וילנסקי). ר' מאיר אנגיל נולד בשלוניקו והיה דיין ומו"צ הרבה שנים בסופיאה ואח"כ עלה לאה"ק והתיישב בצפת (2) ושם נפטר. חיבר ספרים אלו: קשת נחושה (ביליידיר שנ"ג), מסורת הברית (קראקא שצ"ח), מסורת הברית הגדול (מנטובה שפ"ב), וס' זבחי אלהים, הנ"ל, חמ"ד (אולי בביליידיר או בקורונישימי בשנת שנ"ג?). היה תלמידו של הר' אלעזר אזכרי (3) בנגלה, ושל הר' ישראל סרוק, בגסתר (4).

\* \*

(ב) תנחום בן יוסף ירושלמי או סעדיה בן דוד, העירני מר פרופ' דוידזון: שהפיוט „שמות ספרי תעודה עת אחבר" נדפס בהמזכיר שנה י"ב הבאתי בפירוש באוצר השירה והפיוט כרך ג' ע' 477 סי' 1508 וגם כתבתי שם „רמשי"ס מיחס השיר הזה לסעדיה בן דוד מעדן המעתיק של ספרו של תנחום ירושלמי. ובהשקפה האמריקנית רמזתי על המקורות הרשומים באוה"ש, כי לא רק בהמזכיר לבד נדפס.

ד. פ.

(2) כן כותב בהקדמה של ס' זבחי אלהים: „אלה דברי הקמן והצער ורך בשנים ובלבב, מלושבי צפת העיר גליל העליון חוב"ב".

(3) כן כותב ברף ח' שם:

„וכן שמעתי ספי מורי ורבי ולבב נביא הריר אל עזר אזכרי נרו יאיר גם מאורו יוהיר ששמע ספי החכם החסיד המקובל כה"ר משה קורדואירו זכרו לחיי העולם הבא כי כל אדם יכול לטהר יצרו הרע ולהוליכו לנן ערן עמו, ועוד שמעתי ספיו נר"ו כי זהו שאמר המסורר בפיוט יום הכפורים קראו מזהר בער יצרכם אולי יקל מעליכם והיונו בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע כי לא די שילחם עמו אלא יעשה שגם הוא יסכים עם היצר הטוב ובמקום שהיצר הרע רוצה לעשו' את האדם רשע יעשהו האדם צדיק ויאמר לו האדם אי עני ערל ומטא אתה בא ואעשך מזהר, וזה שאמר הפייטן קראו בער יצרכם וכוה אולי יקל ירו מעליכם לתועלתו".

(4) עיין „קורא הדורות" רף נ"א ע"ב, תולדות גדולי ישראל ניפייגרונרי

ע' 252, די"י בחגרתה ח"ג ע' 86.

## כתבים חדשים לתולדות עלית בעל אור החיים לא"י.

עלית הגימ' ר' חיים ׳ן עטר זצ"ל בשנת תק"א לא"י והתישבותו בירושלים הוארו בזמן האחרון באור בהיר הודות לכתבים בלתי ידועים, שנתגלו ונתפרסמו בשנים האחרונות (1). עפ"י הכתבים האלה נודע, שעליתו של בעל אוה"ח לא היתה נסיעה בודדת של אדם אחד או משפחה אחת, אלא עליה בצוותא ובחבורה של שלשים נפש (2). היא היתה חלק מתנועת עליה, שקמה אז בכל רחבי הגולה, ועמדה ביחוד תחת רושם התחדשות הישוב העברי בטבריא ע"י ר' חיים אבואלעאפיה ז"ל (השני בשנת ת"ק (3). גם יסודותיה הרוחניים והכלכליים של עליה זו ידועים לנו עכשו בפרוטרוט, והם אופייניים לכל התקופה ההיא. מגמת רבנו היתה לא רק לעשות, "זיאה", כלומר להשתטח על קברות הקדושים אשר בארץ המה, אלא גם להתיישב ישיבת קבע בירושלים ולשבת שם על התורה ועל העבודה בישיבת, "כנסת ישראל", שעמד לייסדה ואשר את החזקתה הכלכלית קיבלו עליהם נדיבים שונים בארץ איטליא (4). בר"ח מנ"א תק"א יצאה החבורה בספינה מליורנו, על מנת לנסוע דרך אלכסנדריא של מצרים ליפו, אלא שבעל הספינה הוליך אותה לעכו. מכיון ששררה אז מגפה נוראה בירושלים, החליט רבנו להתיישב לפי שעה בעכו, עד יעבר זעם (5). ישיבתו בעכו ארכה

(1) ארבעה סכתבים מאת הרב הגאון ר' חיים בן עמר זצ"ל וכו' מאת ד"ר יעקב נאכט (=מנחם ירושלים, הוצ' פנחס גראייבסקי, חוברת כ"ה), ירושלים תרצ"ב. (2) ספר ארץ החיים, כולל שלשה ענינים יקרים הנוגעים להגאון הקדוש מרן ר' חיים ב"ר משה ׳ן עטר וכו' בהתעוררות ובהוצאות וכו' ר' יעקב האלפערן וכו' בעריכת בנימין קראר, וינא תרצ"ג. (3) מסעם של ר' חיים ׳ן עטר וחבורתו לא"י וכו' מאת יעקב מאן, חרביץ חי' (תרצ"ו) עמ' 74 ואילך.

(2) מאן שם עמ' 89.

(3) ארץ החיים הני"ל עמ' 43. מאן שם עמ' 76.

(4) נאכט שם עמ' 12-13, ועיין הערת הדברים בארץ החיים עמ' 42 ואילך ואצל מאן שם עמ' 76-77. פרטים נוספים על קורות הישיבה עיין בכתבים שנתפרסמו להלן. — במכ"ע מזרח ומערב ח"ב עמ' 317 ואילך נרפסו תקנות הישיבה, חיים וחסד, שנוסדה בירושלים בשנת תקס"ג ע"י הנדיב ר' חזקיהו מנחם חיים ברפאל מפיירנצי ושבראשה עמד ר' יעקב משה ב"ר יהודה עייאש. בתקנות מפורטות אלו ניתן, נוסף על הסדר הפנימי של הישיבה וחייבי חכמיה ובחוריה הן בלמוד התורה והן בסדור השכבות, לכבוד קרובי המייסד, גם תקציב מפורט של משכורות החכמים והבחורים והשפטים ושאר ההוצאות, ואין ספק שתקנות אלו יש בהן לא רק דלמור על הפרט, אלא על הכלל כלו של הישיבות המרובות שהתקיימו אז בירושלים. ראה את רשימתן המקיפה ב, קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם' לרואנים ח"ה עמ' 237 ואילך, ועיין גם מסיב' לונץ בקבץ, ירושלים' ח"ה עמ' 192 הע' 2. (5) היאור מפורט של הנסיעה הזאת נמצא במכתביו של ר' אברהם ישמעאל חי סגנוניטי, אחר פתלמידי רבנו ומחבורתו, שכתבם אל אביו ר' שלמה חיים

כשנה. באמצע זמן זה, באד"ש וניסן תק"ב, נסעה החבורה לצפת וטבריא, כדי לעשות זימרה על קברות הקדושים שם ולהקביל את פני הר"ח אבואלעאפיה בטבריא 6.

מלבד עובדות אלה, שלשם הקיצור אני מוסרן רק בקוים כוללים, יש בכתבים הנ"ל חומר היסטורי רב, השופך אור מלא על כמה פרקים סתומים בתולדות הישוב העברי בא"י בימים ההם. ביסוד פרסום הכתבים האלה (חוץ משל הד"ר נאכט) הונחו כתבי יד, שגילה אותם ר' דוד פרענקל ג"י, עורך ה"עלים" האלה, בשנת תרפ"ו בערך במודינא שבאיטליא. גם הכתבים דלמן, שיש בהם חומר נוסף על אותו ענין, יוצאים לאור על יסוד העתקות מכ"י, שנעשו בידי הרדף 7) ונמסרו לי לשם פרסום. יש בכתבים החדשים האלה לא רק כדי להשלים כמה פרטים בידוע מכבר, אלא ניתנים לנו כמה ענינים שלמים, הקובעים ברכה לעצמם. לכל לראש יש ענין רב בעובדה, המתפרסמת בזה בפעם הראשונה, שהר"ח אבואלעאפיה השתדל בכל כחו והשפעתו למשוך את רבנו למחיצתו, כדי למסור בידו את הנהגת הישוב הצעיר בטבריא לעת זקנתו (סי' ג' וד'). כמו כן נודעת חשיבות מרובה לשלשה מכתבים, שיצאו מח"י של רבנו עצמו, ובהם דו"ח על קורותיו ופעולות הישיבה עד אמצע מרחשון תק"ג (סי' ה', ז' וח'). ואחרון אחרון חביב, סיפור-מסע ארוך מעטו של ר' אברהם ישמעאל חי

סנגוניניטי במודינא. המכתבים נתפרסמו ע"י מאן שם עמ' 88 — 99 עמ"י צילומים מכ"י ששון סי' 997. המכתב סי' ב' נדפס שם עמ"י צילום בלתי שלם (קצות השורות הקרובים אל מקום חיבור הרפים בבדיקה לא נתפסו ע"י המצלמה) ועל כן יצא לקוי בחסר בכמה מקומות, ויש שהשלימם ה' מאן מדעתו אל נכון. והנני לחת פה קצת תיקונים עמ"י צילום אחר, ששלחו ה' ששון ג"י לעורך ה"עלים" והוא מונח כעת לפני: עמ' 95 שורה 8 מלמעלה. הנחנו וכו' ויביאנו. צ"ל: הנחנו, ויביאנו. — שו' 9. דו"ח[ות]. צ"ל: דברים. — שו' 11. צ"ל: דברים לידע באיזה צד וכו'. — שו' 13. צ"ל: ושם אצל ביתו מקום הישיבה וכו'. — שו' 14. צ"ל: ובן עש"נו כי בעשרת וכו'. — שו' 18. צ"ל: ושם גערה היא מערת וכו'. — שו' 22. כי מלאו שם הגילולים וכו'. צ"ל: כי מצאנו שם וכו'. — עמ' 96 שו' 2, [למען] יבואו שמועות. צ"ל: עד יבואו וכו'. — שו' 3. לילך. צ"ל: לעלות. — שו' 5 מרוב הגניסות. צ"ל: מחמת הגניסות. — שו' 10. מנהך זה. צ"ל: מנחת ממלמוד תורה, והוא מחובר אל שלפניו. — שו' 11. לפעמים. צ"ל: לכולם. — שו' 20. אם תפלוהם, בכ"י: אם תפלוהם, ואין ספק שהוא ט"ס במקום אסתכלוהם, ובזנות כל הפוסקא: אעפ"י שבקאים יודעים לכוון את השעה גם בלי שען על פי הסתכלוהם בשמש, מכל מקום בשעה אחת (בכ"י: א') וראי אפשר דמען. — שו' 21: טוב היה לי מלת לי אינה בכ"י. — שו' 23. צ"ל: לפעמים הנה הוא יום וכו'. — עמ' 97 שו' 1. צ"ל: אלפי אלומות וכו', וכן בשו' 6.

(6) תיאור הנסיעה הזאת נדפס בארץ החיים עמ' 20 — 27, וכפי שנתברר ע"י מאן שם עמ' 74 גם הוא לר' אברהם ישמעאל חי סנגוניניטי הנ"ל.  
(7) ועיין מאן שם עמ' 87.

סנגויניטי 8) על נסיעתו מירושלם לליוורנו מט"ו מרחשון תק"ד עד חור' תק"ה (ס"י י').

## א.

מכתב מר' שלמה חיים סנגויניטי אל הג"מ ר' חיים ז'ן עמר.

בשתי דרכים השתדל רבנו למצוא תומכים ומחזיקים בישיבת „כנסת ישראל" שאמר לייסדה בירושלם: בשלחו מכתבים לקהלות ישראל באיטליה, שיאבו „ליכנס בכלל החברים המיסדים מדרש זה" 9, ובנסעו בעצמו ממקום למקום לקבץ „כל הנדבות והקצבות שנתנו קצבה לדבריהם נדיבי עם" 10. מקצת מן המקומות, שעבר בהם רבנו, רשמתי עפ"י ההסכמות, שנתנו לו חכמי קהלות שונות להדפסת ספריו פרי תאר ואור החיים, ובהן רמזים לשהיית רבנו שם 11. לפי המכתב שלפנינו, שנשלח אל רבנו בהיותו בריגיו 12, צריך להוסיף גם עיר זו ברשימה הנ"ל. מריגיו, ששם נמצא רבנו בלויית תלמידו ר' דוד חסאן 13, היו פניו מועדות ללכת למנטובה ולפנות שם אל גביר אחד ממשפחת סולם 14, שהיתה מן המפורסמות שבציר 15. ר' שלמה חיים סנגויניטי,

8) עין הע' 5 והע' 6.

9) ממכתב רבנו אל ר' שבתי אלחנן מהוקנים. רבה של קהלת קסאלי מונפיראטה. נאכט שם עם' 13. ואין ספק, שכדוגמת מכתב זה שלח רבנו גם לשאר קהלות.

10) נאכט שם עם' 15.

11) ארץ החיים עם' 46-47.

12) היא העיר Reggio nell' Emilia הסמוכה למודינא.

13) עין מש"כ עליו בארץ החיים עם' 59 ודברי מאן שם עם' 84. גם מכאן יש למצוא חיוק לדברי (ארה"ח עם' 44), כי כמה מתלמידי רבנו נלוו אליו עוד במארוקן. ונחאמתה בזה גם השערת מאן שם עם' 84 למטה.

14) Sullam. שמו הפרטי של הגביר אינו בהעתקה שלפני. מן המתיחסים על משפחת סולם הקרובים לשנת ח"ק אני יודע: א) יהודה חיים סולם, שחתם על סדר המערכה של קהלת מנטובה (עין על מהות התעורות האלה דברי מארכס בZfHB XIV עם' 141) משנות תפ"ו ותצ"ב כאחד מ„פקידי" הקהלה. ב) בן ציון רפאל סולם, שחתם על סדר ההערכה משנת תצ"ב בתור מופד הקהלה. ג) משה חיים סולם, שחתם על סדרי ההערכה משנות תקכ"ה, תקל"ד ותקנ"ה כאחד מפקידי הקהלה. ונוכר כא"ז מנדיבו מנטובה גם בס' מעגל טוב השלם להרחי"א עם' 94. ומכיון שאנו מוצאים אותו בזמן מאוחר כל כך, אינו נראה, שהוא הנוכר כאן. וקרוב בעיני שהוא הראשון.

15) חלק מן המספחה חי בויניציאה. ממנטובה ידועים לי: ראובן ב"ר יעקב סולם, שזו הקדיש ר' יהודה מסער אריה את ספרו מנן נשים (שנת שט"ז). עין רמשי"ש CB עם' 2912; יצחק ב"ר יוסף סולם (שכ"ה ער שט"ז) ורבנו משלם (שט"ט – שי"ג). רמשי"ש שם עם' 2912 ועמ' 2992; משה ב"ר ברוך סולם, נכאי חברת משמרת

אבי הר' אברהם ישמעאל סנגויניטי הנ"ל, הבטיח לתת לרבנו כתב-המלצה אל הגביר הנ"ל ושלחו לו מצורף אל המכתב שלפנינו. הרי שמכתב זה אינו אלא מכתב-לואי לכתב-ההמלצה, ואילו זה עצמו אבד ואיננו.

גם משפחת סנגויניטי (Sanguinetti) במודינא, שעליה התייחס ר' שלמה חיים, כותב המכתב שלפנינו, היתה מן המיוחסות והעשירות שבעיר זו. הראשון, הידוע לי בשמו, הוא יעקב סנגויניטי, שנזכר כבעל פנק במודינא בשנת 1565 (16). אחד מבתי הכנסיות שבעיר מודינא נבנה ע"י אנשי משפחה זו ונקרא על שם (17). לפי מה שיוצא מן המכתב שיחפרסם להלן בסי' ד', היו ר' שלמה חיים סנגויניטי ואחיו מן הנדיבים חברי ועד הישיבה „כנסת ישראל“ במודינא. בנו ר' אברהם ישמעאל ח"ס. נלוח אל חבורת רבנו והיה מתלמידי ישיבתו. מעטו יצאו המכתבים המפורטים, שמהם אנו שואבים את רובי ידיעותינו על עליית רבנו לא"י (18). פרטים רבים על אדות חיי ר' אברהם ישמעאל ח"ס. ובנו שמואל נאספו ותוארו יפה ע"י מאן (19). פרטים נוספים ע"ד משפחת ר' שלמה חיים ס. ובניו נמצאים ברשימות של זכרונות-משפחה, שמצאן ר' דוד פרענקיל ג"י בטופס ממחזור ספרדים דפוס ויניציאה שצ"ח והעתיקן לעצמו. והנני להביא בזה את תורף הרשימות :

1. הרשימה הראשונה היא לר' אברהם בכמה"ר שלמה סנגויני (20), בה הוא מספר, שהולדת בנו שלמה חיים (הוא כותב המכתב שלפנינו) היתה „אור ליום רביעי בשבת כ"ז לחודש חשון בין שעה א' לב' שעות שנת חרות על הלח"ת“. פרט השנה כלול בלי ספק במלה האחרונה (הכתובה כתיב חסר גם במקרא, שמות ל"ב ט"ז), ולפי"ז נולד בשנת תל"ח או תמ"ג (21). „ביום השמיני נימול בשר ערלתו“, כמוהל שימש ר' קלונימוס סנגויני וכסגדק ר' נתנאל

החדש במנובה, שנסדח בשנת ת"ט, עמורי העבודה ללנדסהוט עמ' 221. ועיין גם בהערה הקודמת. ואין ספק, שאפשר עוד להוסיף על הרשימה הזאת כהנה וכהנה. (16) עיין בס' Andrea Balletti, Gli Ebrei e gli Estensi, Reggio=Emilia 1930 עמ' 66 הע' 1. ונזכרו בס' זה עוד הרבה אנשים משפחת סנגויניטי, עיי"ש עמ' 80, 91, 97, 141, 142, 174, 191, 192, 221, 248. ויש לי עוד רשימות על משפחה זו ואכס"ל.

(17) המזכיר ח"ט עמ' 104; Balletti שם עמ' 98 ועמ' 124; מקורות לתולדות החנוך דר"ש אסף ח"ב עמ' קצ"ה.

(18) עיין לעיל הע' 5 והע' 6.

(19) שם עמ' 85 ואילך.

(20) מזור הדבר, שהכתוב אינו קבוע וזאנו מוצאים סנגויני וסנגויניטי חליפות. השערות ע"ד מוצא השם עיין רמ"ש CB עמ' 30 סי' 166 ובתבי ריא"ם הוצ' בלוי עמ' 124 הע' 1. לדעתי הוא נגזר משם המקום Sanguinetto הסמוך למנובה. (21) רציתי להחליט את הדבר עפ"י קביעות השנים, שהרי נזכר גם יום השבוע, אבל נתברר, שנפל כאן שיבוש (ביום השבוע או ביום החדש), כי לעולם לא יחול כ"ז בפרחשון, החל תמיד ביום שחל בו ראש השנה, ברביעי בשבת, שכן כידוע „לא אד"ו ראש"י, שאר התאריכים הבאים ברשימות האלה הם נכונים.

עם מע' החכם ר' דוד חסאן (30) נר"ו, כאשר אחילה בא"הי ישעי שבאו בשלו' ובמישור לריגניו, ואחרי השתחויתי למעכ"ת ולמ' החכם הנז' בכריעה על ברכי ביראה ומורא, עד שיתפקקו כל החוליות שבשדרה, דרך מצותיו ארוצה, בשמחה ובדיצה, ואשא לבבי אל כפים, אל אל בשמים, ימלא כל משאלות מעכ"ת לטובה, מידו המלאה והרחבה, ישכון בטח ושאנן, כלו שלו ושלאנן, אכ"ר.

מורונא יום ב' בשבת כ' אלול הת"ק בס' לשמוע בקולו ולדבקה בו ובס' ושמו לו עשות (31).

עבדא מהימנא, למפלח ליה תדירא, בכל זמנין, עדן ועדנין.

שלמה חיים סגנוני (32).

## ב.

מכתב מר' חיים ז' עטר אל ר' שמואל נחמני.

בתשובת ר' שבתי אלחנן מהזקנים אל רבנו (33) נאמר, כי עם רבנו החליטו, לעלות ולראות את פני ד' צבאות בעה"ק תוב"ב לקבוע עתים לתורה... גם יחד חכמים גדולים בשבת תחכמונים לשם לפאר ולתהלה של קהלות איטליא, כלומר על תלמידי רבנו, שכאו עמו ממארוק, נתוספו גם תלמידים מאיטליא. ובאמת ראינו למעלה, שר' שלמה חיים סגנוניטי לא רק עזר לרבנו בהשגת כספים מידי עשירי ישראל אלא שלח אתו גם את בנו הצעיר אברהם ישמעאל חי, להיות מתלמידי ישיבתו בא"י. גם ר' שמואל נחמני, שאליו ערוך המכתב דלקמן, היה אחד החכמים שרצו להספח אל חבורת רבנו, אלא שלבסוף שמע שמועות רעות ע"ד מגפה שפרצה בירושלם והתחיל לבו נוקפו. תשובת רבנו מענינת מאד ברוח הבטחון ואומץ הלב המפעמת בקרבה, שכל מעצור וכל מכשול כאין וכאפס נגדה ואין לפניה אלא דרך אחת: עלה נעלה וגם נירש — „והחדל לא איכפת לי ב". לבו של ר' שמואל נחמני ניבא ולא ידע מה ניבא. מן המכתבים שיתפרסמו להלן בסי' ה' וסי' ו' אנו יודעים שסו"ס לא רצה להיות מן ה"חדלים" ועלה עם רבנו לא"י, אלא „שבכוונותינו אחר שנתמוג טבעו וערבה לו הישיבה עמנו ועם כל החברים והיה שמח שמחה גדולה — ערבה כל שמחה, ואין אדם יכול לשער מה שספדוהו ובכו אותו כל בני חבורתינו, בודאי יותר בכפלים ממה שהיו עושים עליו אחיו (34). את הדברים האלה מבקש רבנו למסור להחככ

(30) עיין לעיל הע' 13.

(31) דברים ל' כ', לא י"ב — פרשת נצבים וילך.

(32) עיין לעיל הע' 20.

(33) נאכט שם עמ' 14.

(34) להלן סי' ז'.

שמשון נחמן שלמי הנ"ל נראה שהיה אחיו של הנפטר. בל"ס הכוונה לר' שמשון נחמני (35) מחבר ס' זרע שמשון עה"ת ותולדות שמשון על מס' אבות, שהיה תלמידו של ר' אפרים כהן ליפשיץ הנ"ל (36). גם השמועות ע"ד המגפה בירושלם לא היה בשקר יסודן, ראה במכתב ר' אברהם ישמעאל חי סגוביניטי (37) ובמכתב ס"ה' להלן.

מענינות הן גם הידיעות שמוסר רבנו למקבל המכתב ע"ד הוצאות המחיה בירושלם בימים ההם. עפ"י האגרות שקיבל רבנו מירושלם, "יספיקו כ"ד ציקיני (לשני 38) בני אדם" למחיה בינונית. לפי הידיעות שבאנציקלופדיות שוויה של המטבע האיטלקית zecchino הוא בערך 0.75 לא"י, והמסתפק במועט זה לשנה שלמה ודאי, "אינו חושב עוד בתענוגי העוה"ז", כדברי רבנו הנפלאים. לעומת זה היו הוצאות הנסיעה לא"י — 15 ציקיני לכל איש — לא מועטות כלל. מחמת המלחמות שנתעוררו אז, עלו ההוצאות עוד בארבעה וחמשה ציקיני יותר. בל"ס הכוונה למלחמות הפנימיות בא"י גופה לרגלי הופעת השין טאהר אלעמאר (39) שכבש בשנת תצ"ו את טבריא והרחיב משם את גבולות שלטונו על כל הגליל, למורת רוחו של פחה דמשק שכנראה התעורר כבר אז לצאת נגדו למלחמה.

וזה המכתב :

### טופס והעתק אגרת

שכתב מליוורנו החכם השלם כמוהר"ר חיים ין עמר נר"ו  
לכה"ר שמואל נחמן נר"ו בס' ושנת זאת חקת התורה אשר (40).

קאפיטולו א', על עגין הוצאות העיר שאמרת אם יספיקו כ"ד ציקיני (41)  
לשני בני אדם, דיבורי הראשון גם עתה במקומו עומד. לפי האגרות שקבלתי  
מירושלם מחיה בינונית יספיקו, והרוצה לילך לירושלם אינו חושב עוד  
בתענוגי העוה"ז.

35 שמו המלא הוא שמשון חיים ב"ר נחמן מיכאל נחמני, עיין עליו בחנ"י  
לניפשיגורנדי עמ' 324 ועמ' 325. לפי המסופר בכרם חסד ח"ג עמ' 119 חיבר  
שיר לחתונת רמ"ח לוצאטו, וכנראה הוא ממספחת ר' נחמן ין נחמן מפירארה,  
שנבחר בשנת ת"ר לרב במדינת אחרי מות ר' נתנאל טרכוב ומת בשנת תכ"ו.  
בארון בס' הזכרון לפריידיום, החלק העברי, עמ' קכ"ח.

(36) לעיל הע' 24.

(37) אצל מאן שם עמ' 92 ועמ' 96.

(38) אחרי מות ר' שמואל נחמני נשארו בחבורת רבנו, אשתו בחברת אמה  
ואחיה וגם ילד שלא נגמל עדיין, ראה להלן בס' ו'.

(39) עיין ארץ החיים עמ' 50 הע' 2 וקורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, פרוואנסים,  
חלק ה', גם הרא"י סגוביניטי מדבר על צרת העיר עכו, מפני שינוי מושלים, מאן שם עמ' 98.

(40) במדבר י"ב ב' — פרשת חקה, המכתב נכתב איפוא בין ד' וט' חשוון תכ"א.

41-42) עיין לעיל בהקדמה למכתב זה.

קאפיטולו ב', על ענין ההוצאות לעלות לירושלם ששאל ממני אם יספיקו ט"ו ציקני לכל א', האמת שהיו מספיקים, אבל לפי שנתוסף השכירות בספינות מחמת המלחמות (42) שנתעוררו, לזה צריך עוד ד' או ה' ציקני ביותר. קאפיטולו ג', ועל ענין ששמעו אזנם כי בירושלם יש חולץ ב"מ, מי שאמר כן הוא רשע גמור, לא היו דברים מעולם. קול זה יצא כאן כמשלוש חדשים, ותיכף ומיד צמדתי ועשיתי חקירה ודרישה, ומצאתי שהכל שוא, ודבר כזב יוכן. חקרנו באגרות שבאו מאדום (43) מזמן קרוב, ולא נזכר דבר זה כלל, ואמרו שהעולם בטוב. וחקרנו ומצאנו שהדברים יצאו מזקן אחד בארגי"ל (44) שיש לו שתי בנותיו כאן שרוצים ללכת לירושלם, ולהפחידם כתב ששמע כן, ושמועתו רחוקה הרבה מזמן האגרות שבאו מירושלים, אשר שלום הגידו באין דבר. ודברים אלו אין אני אומר לכם אלא האמת במה שהוא אמת, כי לא איכפת לי אם יבוא מי שיבוא או יחדל מי שיחדל, מי שהוא בעל נפש עלה יעלה וירש אותה והחדל לא איכפת לי בו.

## ג—ד

שני מכתבים מר' חיים אבואלעאפיה אל חברי ועד, כנסת ישראל<sup>א</sup>  
במודינא.

כבר נאמר למעלה, שעלית רבנו לא"י עמדה תחת רושם התחדשות הישוב בטבריא ע"י ר' חיים אבואלעאפיה מאזמיר בשנת ת"ק. אח"כ, כהתיישב רבנו ישיבת ארעי בעכו ונסע באביב תק"ב לזיארה לצפת ומירון, הלך בחזירתו משם לטבריא, כדי "להקביל פני הרב, וצשה לו הרב חיים אבולעפייא כבוד כביר מאד" (45). את פרטי קבלת הפנים לא יכול כותב המכתב לספר, שכן הוא עצמו לא הלך לטבריא. אבל משני המכתבים דלוקמן נראה, כי הר"ח אבואלעאפיה, מרוב זקנתו ובאין לו יורש שיוכל לעזוב בידו את גורל הישוב הרך שנתחדש בטבריא, הזמין את רבינו והפציר בו בכל מיני שידולים ופיוסים להשאר עמו בטבריא ולהיות המוציא והמכיא בבית מדרשו ובכל עניני הישוב העברי בעיר (46). רבנו סירב לקבל, כי חברי החברה, "כנסת ישראל", שעליהם היתה שומה כלכלת הישיבה ולמודיה, לא יסדו אותה אלא על מנת שתהיה בירושלם (47).

(43) שם כולל לסדינות הנוצרים בימי הבינים, ואיני יורע למה נתכוון רבנו. ואולי הכוונה לעיר רומא.

(44) סדינת אלני"ר באפריקה הצפונית.

(45) ארץ החיים עמ' 27.

(46) הדבר האחרון לא נזכר אמנם מפורש בשני המכתבים, אבל עיין להלן

בס' ה'.

(47) עוד לפני החלטתו להשאר בעכו, אחר סוכות תק"א, חשב רבנו לעבור

לפיכך פנה הר"ח אבואלעאפיה בשלשה מכתבים (48) אל אנשי הועד בבקשה נמרצת, שיתירו לרבנו להשאיר בטבריא, משלשת המכתבים לא נשתתרו בידינו אלא שנים, שהשני מהם אינו אלא קיצורו של הראשון, יש בהם במכתבים אלה ענין רב לידיעת המצב הישובי והכלכלי בימים ההם בארבע „ארצות“ א"י, וביחוד מצב הבטחון. תיאור השינוי לטובה, שנשתנתה אז טבריא משאר ערי הארץ הודות לשלטונו של טאהר אלעמאר, עולה בד בבד עם סיפור הדברים בס' זמרת הארץ לר' יעקב בירב, חתנו של הר"ח אבואלעאפיה (49).

חברי ועד „כנסת ישראל“ שאליהם ערוכים המכתבים, ניקבו בשמותיהם, ועיין עליהם בהערות לגוף המכתבים. לפי השמות האלה אני מחליט, שמקום מושבם היה במודינא (50). גם בליורגו וזתקיים ועד כזה, כפי שיוצא מן המכתב שיתפרסם להלן בס' ח'. לזה מתאים מה שנאמר בס' זכרון ירושלם לר' יעקב בוביאנה (אמ"ד תקי"ט) (51): „ומדרש אחר (יש בירושלם) אשר קבעו יחידי סגולה דק"ק ליוורגו וערי איטליה להרב המובהק חסידא קדישא כמו"ה חיים נ' עטר זלה"ה בשם כנסת ישראל“.

על גורלה של הצעת הר"ח אבואלעאפיה עיין להלן בס' ה'.

ואלה הם שני המכתבים:

## ג.

עש"ו

עמ"י

## בהנו"א

גדולים ומובים הנאהבים והנעימים, מהררין מן המהררין, מצדיקי הרבים, גדולים מעשי צדיקים, העוסקים בבנינו של עולם, ארץ ישראל מקודשת שער בת רבים, גדולים ועצומים, הגבירים הרמים והנשאים, פחות וסגנים, בני חברה הקרושה של מדרש כנסת ישראל, הלא המה כה"ר שלמה בכמה"ר נתנאל (52) וכה"ר קלונימוס סאנוניימי (53) יצ"ו וכה"ר

אל טבריה, ולא עשה כן, מפני שאין שם מקום בנוי לישוב ואעמים אחרים מספיקים. סאן, שם עמ' 98.

(48) עיין להלן בס' ה'.

(49) עיין ארץ החיים עמ' 50-51 והמקורות שצוינו שם.

(50) השוה גם את החתומות בתקנת חברת ח"ת דק"ק מודינא, מקורות לתולדות החנוך לר"ש אסף ח"ב עמ' קע"ה.

(51) מובא בתולדות חכמי ירושלם לפרומקין-ריבלין ח"ג עמ' 40.

(52) לפי הנראה מוסב שם המשפחה סנוניימי הבא אח"כ גם עליו. ואולי היה

בן דורו של ר' שלמה חיים סנוניימי, עיין באילן היחס לעיל עמ' 44.

(53) אולי הוא ס"י קלטן סנוניימי שנוכר במעגל טוב השלם להרחוד"א עמ' 91.

רפאל רוויגו (54) יצ"ו וכה"ר משה פאנו (55) יצ"ו וכה"ר אברהם לוי דלבאנקן (56) יצ"ו וכה"ר ארישע אוסיליו (57) יצ"ו. יחד כלם יחיו רגן ויפרחו כגפן לזכות את הרבים. אכ"ר.

קול האו"ת הראשון ישלם ארבעתיים (58) שלומ"י אמוני, שלמים וכן רבים, רב השלום, ושפתי ה"ן עומדין להתפלל לפני רב מחולל כסא הדר כבודם יתרום ויתנשא ברוב הטובה נס"ו.

היום יצאתי במגילת ספר להשמיע במרום מכון שבתם מאשר האיר אל עבר פניני הרב הכולל, אין גומרין עליו את ההלל, כמוהר"ר חיים נ' עטר נר"ו, מדי עברו פה עיר קדשינו טבריה חוב"ב להשתטח על קברי הצדיקים התנאים והאמוראים קדושים אשר בארץ המה, ומקצת ימים (59) אשר היה בביתי ותלמודו בידו ביראת ה' כל היום, נפשי נקשרה בו ואומר אליו, מה טוב ומה נעים להיות הוא עמי בגורלי, שישמע קול כנסיה שהיא לשם שמים, היא מדרש כנסת ישראל, בעיר קדשינו טבריה חוב"ב, כי ימצא מרגיע לנפשו ונחת רוח ללמודו בתורת ה' מסיבת היות הארץ הזאת שאנן מפחד רעה בהשקט ובטחה, מבלי היות בה מעליל ולא מסטין ואין שטן ואין פגע רע, עד שאנו הולכים

Rovigo (54). כנראה הוא בנו של המקובל והנדיב ר' אברהם רוויגו ממורדנא, שעלה בשנת תס"ב לירושלם וחזר אח"כ לאיטליא (תיאור הנסיעה נתפרסם ע"י מאן במכתב ציון ח"ו עמ' 1 ואילך), ועיין עליו תנאי לניסוייגרונדי עמ' 7, 26, 29. גם ר' רפאל בנו ובני ביתו נחלו עמו באותה נסיעה (מאן ב"ציון" שם עמ' 13), וכנראה שב אח"כ עם אביו לאיטליא. להלן בסי' ה' נזכר גם אחיו של ר' רפאל רוויגו, ר' מאיר.

Fano (55). להלן סי' ה' נזכר יחד עם אחיו ר' יהודה פאנו (הנזכר גם בסי' ד'), ונמצאת חתימתו של ר' יהודה פאנו בתקנות חברת ת"ת דק"ק מורדנא משנת תק"ח, מקורות לתולדות החנוך לר"ש אסף ח"ב עמ' קע"ה.

Delbanco (56). אולי הוא ממשפחת ר' ברוך לוי, מייסד בנק Sabbioni de' במורדנא בשנת 1594, עיין בספרו של Baletti (הנזכר לעיל הע' 16) עמ' 66.

Usiglio (57). א"י אוסיליו נזכר כבעל בנק בעיירה Vignola הסמוכה למורדנא בשנת 1648 (באליפי' שם עמ' 67) וכנראה הוא שנוכר בשו"ת עיקרי הד"ט לר' רינאל מירני עמ' 90. מאותו זמן נזכר ר' שלמה ב"ר נתנאל אוסיליו בשירי ר' ישראל ברכיה פונטאנילה הוצ' רפאל פאני עמ' 44, מנהגים של בית הכנסת של הפואזרים בני אוסיליו יצ"ו במורדנא נרשמו ברשימת, אוצר כלי הסדרה (שוואנער את פרענקיל) סי' 187; ועיין באליפי' שם עמ' 98, ע"ד כתי כנסיות במורדנא שנוסדו ע"י המשפחות סנווניטי, אוסיליו, לוי, פאנו ורוויגו.

(58) ערה"ב שמות ד' ח' וש"ב י"ב ו', והכוונה: האותיות הראשונות של המכתב אומרות שלום רב וכו'.

(59) מיום כ"ג אר"ש עד ב' ניסן תק"ב, עיין ארץ החיים עמ' 27.

ברחובות קריה באישון לילה ואפלה ואין פחד, עד ששערי החצר נשארים פתוחים ובל יסגרו, מה שאין כן בג' הארצות יח"ץ (60) תוב"ב, שאני נולדתי בחברון ונתגדלתי בירושלים והייתי מרביץ תורה בצפת, ולא מצאתי נחת רוח והשקט ובטחה כמו טבריה, וכל היושבים בארצות הנז' בכל יום תמיד בעוה"ר נפשם מרה להם מאד וטרודים רוב זמן בצרות ומצוקות, אחרונות משכחות הראשונות, מחמת המעלילים והמסטינים והמקטרגים והגנבים, ובפרט יוקר השערים, ויותר בזמן הזה, כאשר הגידו להרב הנזכר עולי רגלים שבאו מירושלים תוב"ב הצרות אשר חלפו עברו על ראשם מדי יום ביומו. ובעיר קדשינו טבריה תוב"ב לא יש שום דבר מאלו הדברים הנאמרים, שבה והודות לשמו הגדול, ועלינו לשבח לאדון הכל על כל הטובה, ובפרט מאשר נתנני אלקים לחן ולחסד בעיני שרי הארץ ונפלאה אהבתם עם היהודים מה שאין הפה יכול לדבר.

כל זה הגדתי להרב הנזכר. ויהי כמשיב כי הן אמת כל אשר דברתי ואין בדברי נפתל ועקש, וגם הוא ראה את עה"ק צפת (61) תוב"ב והפרש שיש בינה ובין טבריה תוב"ב, כי משם בא לעיר קדשינו, ונפשו קשורה בנפשי, ושמצא קורת רוח מלראות הארץ הזאת נעמ"י טבריה תוב"ב, ושהיא מקום הכנה לתלמוד תורה מסיבת הדברים הנאמרים לעיל, ועל הכל יוקר השערים. האמנם אין מעכב אלא דבר ואחד, כי מה אענה להגבירים הרמים המקדישים קודש לה' הנק' מדרש כנסת ישראל, שמשפט התנאי הוא להיות בירושלים תוב"ב.

ואען ואומר לו, אני אכתוב שלישים במועצות ודעת להגבירים הרמים הנז', שיען כל חפצם ותאותם הוא שיגדיל תורה ויאדיר, בודאי שיסכימו דעתם לקבוע דירתו פה בטבריה תוב"ב, שיתרבה ויתגדל התלמוד כפלי כפליים משאר ארצות, והיא ארץ ישראל מקודשת וארצינו ונחלת אבותינו היא, והיא עומדת בטיבורה של ארץ ישראל (62) ע"כ נקראת שמה טבריה, טבור י"ה, וגם הגדתי לו שעלה יעלה בתחלה לירושלים ועיניו תחזינה כאשר חזה לצפת תוב"ב, האם יוכל לקבוע דירתו שמה.

אשר ע"כ תשובתם הרמחה מהרה הצמיח, ובטחתי שכה יעשו וכה יוסיפו, לשלוח ספרים ביד הרצים שכבר הסכימה דעתם שיקבע דירתו בעיר קדשינו טבריה תוב"ב, ונאה ויאה שתהיה מדרש כנסת ישראל עוסקת בתורה בטבריה, שיתנו עז לאלקים לשכינת עוזנו הנקראת כנסת ישראל (63), יען תחלת עליו השכינה הוא בטבריה ומכאן עתידים ישראל להגאל כמ"ש ר' יוחנן בגמרא במס'

(60) ירושלים, חברון, צפת

(61) ארץ החיים עמ' 21 ואילך.

(62) מגילה ו' ע"א.

(63) עיין רמב"ן לבראשית כ"ד א'.

ר"ה 64) וגם בילקוט פ' ויחי 65) וגם הרמב"ם בה' סנהדרין פי"ד 66, שמכאן נעתקים למקדש. הנה כי כן חייבים כל ישראל להשתדל בכל עוז ותעצומות ולקום כגבור להרבות תורה ומצות בטבריה, כדי שתוחילו תת כחה של שכינה לאקמא מעפרא כמו שדרש ר' יוחנן 67) התנערי מעפר זו טבריה וכו'.

ובכן אברך אני, זכות התורה וזכות ר' עקיבא וכ"ד אלף וזוגות 68) תלמידיו וכמה תנאים ואמוראים קדושים אשר בארץ המה יגינו בעדם, למען יאריכו ימים דשנים ורעננים חיים של שלום חיים של ברכה, ככל אות נפשם הרמה וכנפש החותם פה עה"ק טבריה תוב"ב בשליש ראשון לחודש ניסן משנת ששון ושמחה ימצא ב"ה 69).

**חיים אבולעפיא.**

ד.

בהנ"א.

אנשי אמת צדק אזור מתנם באמת ובתמים, אנשי קדש אהובי עליין נקראו הנאהבים והנעימים, אנשי חיל מצדיקי הרבים הגבירים הרמים, ה"ה כהר"ר שלמה חיים סאננויניטי ואחיו 70) ישצ"ו וכהר"ר יהודה פאנו 71) יצ"ו.

בראש אמיר שפתינו אתנו יצאות וחולות כלפי שמיא וכלפי יולדא (?) ימים יאריכו ושנים ברבות הטובה בשובע שמחות ברוב עוז ושלום. אותיות דדין בלכתם ילכו הל"ך ודבר מאשר עבר עלינו הרב הכולל, ענותן כהל"ל, אין גומרין עליו את ההל"ל, כמוהר"ר חיים נ' עטר נר"ו מידי עברו פה מחנה קדושה הלא זאת העיר כלילת יופי טבריה תוב"ב להשתטח על גבי התנאים והאמוראים הקדושים אשר בארץ המה, ונפשי חשקה בו מראות תורתו וענותנותו וביראת ה' כל היום. ואמרתי אני אל לבי, שנאה ויאה להיות

64) ל"א ע"ב.

65) רמז קס"א.

66) הלכה י"ב.

67) ר"ה שם, ועין ארץ החיים עמ' 53.

68) הוספתי עפ"י הלשון במכתב הבא, ועין במסורת הש"ס לגררים נ' ע"א.

על קבר ר' עקיבא ותלמידיו בטבריא. עין לונץ בקובץ, 'ירושלם' ח"א.

69) =התק"ב.

70) עיין לעיל עמ' 44 ואילך.

71) עיין לעיל הע' 55.

מדרש כנסת ישראל עוסקת בתורה תוך עיר קדשינו טבריה תוב"ב, יען יתנו עוז  
לאֱלֹקִים לְשִׁכִּינָת עֲזִינו הַנִּקְרָא' כנסת ישראל לאקמא מעפרא, שידוע שתחלת  
זקמת השכינה והתחלת עלייתה תהי' בטבריה כמ"ש ר' יוחנן בגמ' מסכת ר"ה  
ובילקוט פ' ויחי וגם הרמב"ם פי"ד מה' סנהדרין 72, אשר בעבור זה חייבים  
כל ישראל לקום כגבור ולאזור בגבורה בכל עוז ותעצומות להשתדל ולגרום  
ריבוי התורה בטבריה תוב"ב. ועוד בה, שהיא מקום הכנה לתלמוד תורה  
להיותה שאנן מפחד רעה מאין בה עלילות ומקטרגים ומלשינים ויוקר שצרים,  
שכל אלו הדברים הנאמרים נמצאים בג' ארצות הקדושות יח"ץ תוב"ב, וכאשר  
כל זה הגד הגידו העולי רגלים אשר באו מירושלים להרב הנזכר.

הנה כי כן חלותי היא, כה יעשו וכה יוסיפו להשמיע אלינו יפה שעה  
אחת קודם, שהסכימה דעתם עמנו לקבוע דירתו פה בארץ הזאת נעמ"י העומדת  
בטיבורה של ארץ ישראל. וזכות ר' עקיבא וכ"ד אלף זוגות תלמידיו זלה"ה,  
העומד אחר כתלינו 73 יגן בעדם למען יאריכו ימים ושנים בטוב ובנעימים,  
בבנים ובני בנים עומדין על מדין, כאשר תאווה נפשם הרמה והנשאה ונפש  
המתפלל בעדם תמיד.

החותם פה עיה"ק טבריה תוב"ב בשליש אחרון לחודש תמוז משנת ששון  
ושמחה ימצא"ה 74 ברוב עוז ושלווה, כה דברי

**חיים אבולעפיא.**

(72) עיין לעילה ע' 63-67.

(73) עיין לעיל הע' 68.

(74) =התק"ב. רבנו וחבורתו נמצאו או בכפר פקיעין, עיין להלן בס' ה'.

# ספרים חדשים שהגיעו למערכת

כל הספרים הנרשמים כאן נמצאים למכירה בבית מסחר הספרים

David Fränkel, Wien II, Taborstrasse 24a

(המחירים הם בדולרים אמריקאים (Preise in Dollar U.S.A.)

- ס' האדם פתגמים מר' יעקב זאב ברעכער. (64 ע'). חמוש"ד (תרצ"ו) 8°  
25 סנט
- ס' אהלים שרשי השפה העברית מאת בוזי הכהן בן צוחר (=יעקב זאב ברעכער). (224 ע'). צירנוביץ חש"ד (תר"ץ) 8°  
50 סנט
- אידישער וויץ און הומאר מאת יהודה עלזעט (=הרב י. ל. זלוטניק). (14 ע'). מאנטרעאל תרצ"ו 8°  
10 סנט
- גדל התורה ויחסה לגדל העולם מר' ש. ח. קוק. (13 ע'). ירושלים תרצ"ו 8°  
25 סנט
- די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור פון די עלטסטע צייטן ביז דער השכלה-תקופה פון מאקס עריק (=זלמן מערקין). 450 ע'. ווארשא 1922 8°  
1.50 דולר
- הוספות ותקונים לס' ראבי"ה ח"א וב', מר' אביגדור אפטוביצר. (196 ע'). ירושלים תרצ"ו 8°  
75 סנט
- זאמלבוך געווידמעט מאיר קאסטאף צו זיין 50-יאריקן געבורטסטאג, עם מאמרים מאת ד"ר יהושע בלוק, ד"ר שמעון ברנשטיין ועוד. (126 ע'). ניו יארק 1935 8°  
60 סנט
- חרות יעקב על ס' בראשית, ח"י על מסכתות ושו"ת לר' יעקב זאב מסערעט וח"ב ס' קב ה חן המרוח על ס' בראשית וח"י על מסכתות מנכדו ר' יעקב זאב הכהן. (260 ע'). מארגהיטא חש"ד (תרצ"ו) 8°  
40 סנט
- חסרונות הש"ס והוא ספר קבוצת ההשמטות, כולל כל הדברים החסרים בתלמוד בבלי, רש"י, תוספות, רא"ש, הג"א ופ"י המשניות להרמב"ם ותשובות הרד"ק להנוצרים. (92 ע'). וינה (תרצ"ה) חש"ד 12°  
30 סנט
- כל כתבי ראובן בן מרדכי בריינין ישנים וגם חדשים.  
כרך ראשון (2, 313 ע'). ניו יורק תרפ"ג 8°.  
כרך שני (8, 332 ע'). ניו יורק תרצ"ו 8°.
- לתולדות התנועה הפראנקית (1) מאת פרופ' מ. בלבן. ב' חלקים.  
תל אביב תרצ"ד 8°  
2.50 דולר

(1) הערה לח"ב ע' 185-186: ע"ד שריפות ספרים אחר הוכוח עם הפראנקיסטים עיין: בס' תפארת ישראל, על התורה, מר' ישראל חריף הגדול מסאמינוב (ברפוס ווארשא תרל"א דף נ"א), ס' בחוקותי: "... וגם בזמנינו שנת תקי"ה לאלף הששי נשרפה תורתנו

מורה נבוכים להרמב"ם עם ד' פירושים; אפודי, שם טוב, ו' קרשקש, אברבנאל. ג"ח. (317 ע'). ווארשא תרצ"ז 4

מחקרים לזכרון ר' צמרם קאהוט, עם מאמרים בחכמת ישראל בעברית, אנגלית וגרמנית מאת פרופ' בארון, מארכס, גינזבורג, שור ועוד. (149, 93,614 ע'). ניו-יורק תרצ"ו 8

מיקירי ירושלמי מדרשים ומאמרים שבתלמוד ירושלמי מסודר עפ"י א"ב עם פי' מספיק מר' אברהם יצחק דזובאס, ב"ח. (186, 166 ע'). פיעטרקוב תרצ"ב-12

מסכת סופרים ונלוו עליה מדרש מס' סופרים ב', י"ל ע"פ כת"י שונים עם מבוא והערות מאת ד"ר מיכאל היגר. (400 ע'). ניוארק תרצ"ז 8 3 דולר  
מספרות הגאונים תשובות הגאונים ושרידים מספרי ההלכה מתוך כת"י של ה"גניזה" ומקורות אחרים י"ל עם מבואות, הערות ומ"מ מר' שמחה אסף. (238 ע'). ירושלים תרצ"ג 8 1.75 דולר

סופרים, דברי משה ובקורת מר' אברהם אפשטיין, (232 ע'). ניו יורק תרצ"ה 8

קונטרס סניא דיבי, שו"ת ומו"מ הלכה למעשה ע"ד סניא דיבי מר' אורי מוינעשטער. (18 ע'). ניוארק תרצ"ז 8 15 סנט  
ספר היוכל לכבוד הרב ד"ר צדוק העוועשי, עם מאמרים בעברית

הקדושה בארבעה ימים לחדש מרחשון... (נשרמה ו') כל ששה סדרים ועוד מס' ברכות ותיקוני זוהר ואשלי רברבי מחמת הטינים שבתי צבי ימ"ש... וכפ' בשלח מזכיר אותם... גם בומנינו שנברכו פושעים שבתי צבי ימח שמו ואומרים רמו שבתי צבי הוא חתיד הוא שרי במילוי כך אומרים ימ"ש בעויה יש חתיד רקליפה... הנחש עם חוה חתיד ובא נחש על חוה והטיל זוהמא שבתי צבי...

ר' ישראל חריף (גרול בתורה כנגלה ובנסתר, אחד ממעריצי הבעל שם טוב) היה מראשי הדותמים בפראנקיסמים. כן כותב עליו ר' אריה ליבוש באלחובער, האבר"ק זסלאב (בעהמח"ס ערוגת הכושם ושם אריה) שהיה מילדי עיר סאמינוב, בהסכמה על ספרו תפארת ישראל: ספרו לי כי הוא רדף את הכת שבתי צבי עד חרמה כי ביטיו נתחדשה הכת הארוכה הזאת ימ"ש בסאמינוב ובסביבותיה... ומתחלה ה' במחשך מעשיהם ולא נגלה כל תועבותיהם כי היו יראים לעשות בגלוי ועשו הכל במסתרים ובסוד והיו טריצים אנרותיהם זה לזה רק שנינו והחליפו את האותיות למען לא יוכל שום אדם לקרותם ונמצאו כמה אנרות שלהם ולא מצאו כל אנשי חיל לקרוא אותם כי כלדו לשונם ושפתם ורק הם ידעו הסוד ושום אדם לא היה ביכלתו להבין דבריהם לצרפם ולקרותם והביאו אל... ר' ישראל חריף אנרותיהם האלה ותיכף ברוב חכמתו מצא את חרמם ונגלה נבלותם וטומאתם כי מצא המפתח והסוד שלהם ונגלה לעין כל עד שהיו נקראים כל אנרותיהם ומצאו כי בשוליהם טומאתם וממא ממא יקראו והכל היה על ידו עכ"ל.

לעמוד 316 יש להעיר, כי ה"פכתבים מהבעש"ט ז"ל ותלמידיו שהוצאתי לאור בשנת תרפ"ג, אין מקורם מן ה"גניזה" הרוסית, ובהקדמה שם הודעתני את מקור מוצאם.

- והונגריה מאת פרופ. קרויס, בלוז, ליבאוויטש, גוטמן ועוד חכמים. (82, 304 ע').  
 בודאפעשט תרצ"ד 8°
- ערך שביעית, חוברת מכילה שורה של הערכות על שמירת שביעית  
 כהלכתה מאת רבני ארץ-ישראל, (60 ע'). ירושלים תרצ"ז 16°
- קונמארסים לעניני הלשון העברית. מוציא ר' חנוך ילון. קונט' א', (40 ע').  
 ירושלים תרצ"ז 8° 50 סנט
- דברי ימי ישראל בתוגרמה. חלק ראשון מהדורא ב'. משנת ה'  
 אלפים ס' עד שנת ר"פ (1300–1520). מושלמת ומתוקנת בהוספות ומלואים. מר'  
 שלמה רוואניס. (327 ע'). תל אביב תר"ץ 8° 1.25 דולר
- שאר החלקים מספר היסטורי זה, הנוגע לתהלה, יוצאים לאור תחת שם זה:  
 קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם. חלק שני מהדורא ב'  
 משנת רפ"ה עד שנת של"ה (1520–1574). מושלמת ומתוקנת בהוספות ומלואים.  
 (344 ע' עם פקסימיליות רבות). סופיא תרצ"ז 8° 7 דולר
- חלק רביעי משנת ת' עד שנת ת"ץ (1640–1730) (518 ע'). סופיה תרצ"ד 8°  
 7 דולר
- חלק תמישי משנת תצ"א עד שנת תקס"ז (1730–1807) (452 ע'). סופיה  
 תרצ"ו 8° 7 דולר
- קרן ישראל מן-ופרותיה. דו"ח למלאות י' שנה להווסדה. מר' משה  
 הלוי. (16 ע'). ניריורק תרצ"ה 8°
- רבנו משה בן מימון, חייו, ספריו, פעולותיו ודעותיו. קובץ תורני מדעי  
 עם מאמרים מהרב קק. ד"ר ב. מ. ליון, הרב פישמאן ועוד. (644 ע'). ירושלים  
 תרצ"ה 8° 3.50 דולר
- רבנן סבוראי ותלמודם מאת ד"ר ב. מ. ליון (64 ע'). ירושלים תרצ"ז 8°  
 רפרוני בתפוחים ס' על אגדות רבה בר בר חנה הסחומות מר' אליקים  
 געץ ועם מגילת יוחסין של המחבר, מר' פנחס זליג גליקסמאן. (72 ע'). לודז'  
 תרצ"ז 8° 30 סנט
- תולדות ההלכה לר' חיים טשרנוביץ (רב צעיר).  
 כרך ראשון, חלק ראשון. מבוא כללי, תקופת התנ"ך. (352 ע').  
 ניו יורק תרצ"ה 8°
- כרך ראשון, חלק שני. תקופת בית ראשון עד יסוד המעלה.  
 (382 ע'). ניו יורק תרצ"ו 2° 3 דולר
- תולדות משפחה של תנאים בארץ ישראל מאת ד"ר פנחס רומאנוב.  
 (20 ע'). ירושלים תרצ"ז 8°
- תוספות ברכה חדשים ובאורים במקרא ובתלמוד בהלכה ואגדה על סדר  
 פרשיות התורה מר' ברוך עפשטיין. ה' חלקים. (ערך 2.600 ע'). פינסק תרצ"ז 4° 7 דולר
- (2) מסכות מכניות, הוכרחנו לרחות ההצרות לספר זה, שכירינו לחוברת הבאה.

# JUDAICA-NEUERSCHEINUNGEN



- Abraam bar Hila, Llibre Revelador, Meguillat Hamegallè.**  
Segons l'edició del text revisat i prologat pel Dr. Juli Guttman; versió de l'hebreu per J. Millàs i Vallicrosa. (312 p.) Barcelona 1929 8º . . . . . \$ 2.-
- **Llibre de Geometria, Hibbur hameixiha uehtixboret,**  
segons el text editat i prologat pel Miquel Guttman, versió de l'hebreu per J. Millàs i Vallicrosa. (182 p.) Barcelona 1931 8º . . . . . \$ 1.50
- Cohen, B., Israel Friedlaender, a bibliography of his writings.**  
(40 p.) New York 1936 8º
- The Crisls in Palestine, reports of Senator Copeland, Austin and Hastings.** (80 p.) New York 1936 8º . . . \$ 0.60
- ibn az-Zargala, Ibrahim ibn Yahya. Tractat de l'assafea d'Azar-  
quel: edició crítica dels textos hebraic i llatí, amb traducció, pròleg i notes per J. Millàs i Vallicrosa.**  
(208 p.) 1933 8º . . . . . \$ 2.-
- Rivkind, J. Early American hebrew documents.** (S.-A., 24 p.)  
New York 1937 8º
- Romanoff, P., Onomasticon of Palestine.** (A new method in post-biblical topography). (96 p.) New York 1937 8º
- Strauss, E., Bibliographie der Schriften Prof. Dr. Samuel Krauss' Wien 1937 8º**
- Zuwachsverzeichnis für die Jahre 1934 und 1935 der Bibliothek der Isr. Kultusgemeinde in Wien.** (89 p.) Wien 1937 \$ 0.30



Zu beziehen durch:

**BUCHHANDLUNG DAVID FRÄNKEL**

**Wien II, Taborstrasse 24a**

הם חרשו אל אחרוניהם בשר  
 ולשון ומירהם לשון וזה ופז  
 פלאי פלאות בזמיר עשו בשום  
 20 כלם נקובי שם ביד ושם בניב  
 ואני סביב שושן ומירותם כקוץ  
 אולם משקם בן שלמה הנביר  
 הנביר ברית לשון לשון השיר בחין  
 לשון להאיר מחשבי בוערים  
 25 שכת ביד מלא ליסר גו אויל  
 חצים ביד גבור בני שיריו בפי  
 בשמו וזכרו בלעדי נדרו בשר  
 חגרה בעז מתני משליה עדי  
 בשמו ושם הודו לעמי נהיתה  
 30 מאז חשקתיה לקחתיה לבת  
 בת שיר בירי תחליף בח לעת  
 לא כהתה עינה ונס ליחה ולא  
 ובעת לשוני תערוך תודה תהי  
 שירה לפי נדרה בזבים תאהב  
 35 פעם תכנה אל דבורה שם לבת  
 ובכן להנדיל מהלילה בשר  
 דרך אמת תורה ובשר נקראה  
 מצור כזביה אמונים חצבה  
 במה זמן אקט בדור כי כתתו  
 הדור ראו אתם תמוז איד היתה  
 40 נפש ומירכם נרדמה ובאפכם  
 כי מצאה ידי בשר כביר והיא  
 ידי בלי שיר אל מליצי הזמן  
 על אפכם שרי ומני רוחכם  
 45 לא מצאה יד נוגנים חידה בשר  
 רוח גדיבתי בך נחה והיא

מבטא שפתים וניב וארשת  
 ולשון ומיר בליתם בדיל ונחשת  
 שרב אגם מי שיר וים ובלשת  
 יעצור עדי חצור וצור ופלשת  
 או אל גמליהם דמות דבשת  
 ירו מדינות נוגנים כובשת  
 ערכו וסוד משלי תבון פורשת  
 מפז תבונות עשתה נברשת  
 ונפיל כסיר לנפל כנפל אשת  
 עמו והקסת תמורת קשת  
 עז תחגור נפשי ומתאששת  
 שרים לפי חרב ומיר חולשת  
 בת שיר מיעדת וכמקדשת  
 עד כי חשבתיה לבת יורשת  
 זקנה ונוספת ומתחדשת  
 מרב ימי שיבה תהי עוששת  
 כמעט מכזבת וכמכחשת  
 שוא בחרה אף לא אמת נוששת  
 דברי ולתקועית בשם מפשת  
 אקרא תמימת לב בשם עקשת  
 מן האמת נוטה כמשתבשת  
 גם מקלוניה פאר חובשת  
 חרבות מליצות אל בלי מחרשת  
 מן המירות נפשכם נואשת  
 גורק אבק שירי ומתעששת  
 דלי ומיר תעשיר במתרוששת  
 תשא אל בשואלת וכמבקשת  
 מני נאום ערב וצח רוחשת  
 אם לא בעגלת מעני חורשת  
 כמעט בתבנית שירך מוחשת

רוח נבואה נחשבה וכלא ראות  
 אם נתנה לך יד שלחתיך אני  
 הנני ועצתיך לבי בתי לבי  
 50 ולעין בני עמי נתתיך היות  
 עזרה ברוב ממשח פרש בנה עלי  
 ואחז אחזתה ועשה קום קנה  
 נפשי מכורה לצמיתות לך והיא  
 מה ירמזון עיני כבודך לעשות  
 55 תשה לך שלום כמי נהר וכל  
 תרגיש ולא תחוש לקול מלין אשר  
 וכלא זמן לב האנוש פוגשת  
 להיות בחיק מדעד נופשת  
 להיות בגן ביתנה נשרשת  
 אצלך כמו אמה וכמשמששת  
 נכל ובית בת שיר עליה לרשת  
 ונפשי עם רכוש רוכשת  
 תמיד שלום חור שירך דורשת  
 תשלים מהרה קל ולא בוששת  
 מדון וריב מאהלה גורשת  
 בשאמ בנפש רוחך לוחשת.

מז. A

סימן

ביבש גועי	בשדה דעי	יערף כמי	מר לקחה
במעור חשבי	לא איךא כי	ננה עלי	אור ורחק
בשיר תמער	רגלי אף עד	אנ"ה אלף	מרוחה.

יז.

בכל שירה שמורה וערוכה  
 לך ממשל בכל חידה ומשל  
 חבצלת שרון רגוד ושושן  
 ועמד חץ אשר רופא ומוחץ  
 5 לדודים תעניק נפת וצופים  
 ברופא יאכיל חולים מרדים  
 וכן החלבנה עם החלבנה  
 ולי מה יקרו פצעי נאמה  
 ולי איבתה אהבה משוכה  
 לך ממשל ומסכה נסוכה  
 ואמה תעשה בשיר מלוכה  
 ומירך סביבתם משוכה  
 והקסת מקום קשת ודוכה  
 וחמאה עם מעט חמה שפוכה  
 והם מרפא לחלים וארוכה  
 בסמי הקמדת או מסוכה  
 והם רפאות לרוחי הנמוכה  
 ועלי קללת שירך ברכה

יח.

וואשיב לרין וידאל יוסף דבר.

תוכחות מוסר:

בְּחֹר בְּחֹר מִבְּחֹר סָחַר בִּינָה וְכוּ' תִלְבֵּשׁ לְבוּשׁ מַלְכוּת וְסוּת שְׁנֵי וְשֵׁשׁ.  
צֵא מִמַּעַן צִפְּעוֹן כְּסִידוֹת וְהָיָה דֵּר בְּחֹרֵר דֵּר דָּת וּסְחָרֵת וְשֵׁשׁ.  
יוֹם בָּא וְתִשְׁבַּע מִפָּרִי יָדָךְ וְכוּ' יֹאכֵל שְׁנֵת שְׁבַע אֲשֶׁר יוֹרַע בְּשֵׁשׁ.

יט.

להודות ולומר לשמך:

יֹצֵא בְּשֵׁשׁ שִׁירְךָ כְּצֵאת יוֹסֵף בְּנוֹךְ אִזְעָב רִבִּיד וְחָב וּבְגָדֵי בָד וְשֵׁשׁ.  
נִמְדָּר וְמִירְךָ הוּא כְּאִישׁ מְרוֹן עָרִי כִי אֶצְבָּעוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו שֵׁשׁ וְשֵׁשׁ.  
מְכוּן לְשִׁבְתוֹ בֵּית זְבוּל בְּנוֹ בְּנֵי בִינָה בְּאֶבְנֵי מַחְצֵב שֵׁשׁ וְשֵׁשׁ.

כ.

ועוד

לְכַבֹּד שְׁמֶךָ יֹצֵא בְּשֵׁשׁ שִׁירֵי לֶךְ נִעְבֵּד קָמוּ נִכְבֵּד בְּבִגְדֵי בָד וְשֵׁשׁ.  
פֶּלֶא רֵאָה נִמְכָּר לְדוֹרוֹתָיו וְלֹא יָצָא שְׁנֵת יוֹבֵל, אֲבָל יָצָא בְּשֵׁשׁ.  
לֹא עַל אֲבוֹסֵי רִכְבָּךְ יִחְשַׁב חֲנוּת בְּחֹרֵר יָקָר רְצוּף בְּסוֹחָרֵת וְשֵׁשׁ.

כא.

לשמך ולזכרך מצאתי און לי אחרי בלתי לבקש אהבת התענוגים ובלבי רצפת אש דת חשקך ולהבי ידידותך, ובניתי לכבודך בשתוף רצפה:

שְׁדֵי עֲלָמָה מִיִּסְדִּים בְּלָבִי כְּאֶדְנִי פִּן בְּלִשְׁכוֹת הוֹר וְרִצְפָה  
וְעִינֶיהָ וּפְנֵיהָ לְהִלָּם מִלֵּבִי לֵב בְּנִחָלֶת וְרִצְפָה  
וְיָמֵי יָמָן שְׁכַבְתִּי בָּהּ וְאִנִּיעַ כְּמוֹת בְּרִיָּה אֲשֶׁר חֶשֶׁת בְּרִצְפָה.

## כב.

ועוד

בנות שיר בך לבד חשקו ובנו לך ארמון בלשכות חן ורצפה.  
ואם דברי בתוליהן יעשה אנוש בלתי יהו גחל ורצפה.  
קחה אותן למרעב או למשכב חבוק וגשוק כאז בן נר לרצפון.

## כג.

ועוד

בשום שכל ורת תשנה ותהנה ובם תחשק בשר צבא ברצפה.  
אמת מקריב ותרחיק שוא ואיש ריב וחברת הבסיל תחשב ברצפה.  
שכב בשח חכם ללב תדמה בממות שן בתדרי שן ורצפה.

IV. חילוף שירים בין ר' שלמה ראפאירא ובין שמואל אלרבי.

## כד.

כתב אלי הנעלה דון שמואל אלרבי עשרה חרוזים אלה:

שיר בית השיר	מישיר מכשיר	דבר דבור	חבור מקים —
שמה אל שר	שופט מקיו	מושל ממשל	רב על מושלים.
מי מלך, מי	שם פה דובר	בו וולתך	יבוש, יכלים
מי הוא זה	ירוע קורא בו?	לך המרוץ!	לא לקלים.
ולך נמכר	לצמיתות, לא	פרה יפדה	ביוכלים.
ולכל שירים	שירך שורה,	המה פארות	גם ולולים.
אכן לשמור	אל פי מחסום	טוב מדבר	על אל אלים.
את סום דוהר	איך אתחר? אם	רצתי ויל-	אוני רגלים!
אם קמן ראש	שכמי בזמיר,	איכה אלכה	לי לגדולים?
לכן אמר	לבי להיות	שירי נחפא	אל הכלים.

## כה.

כָּכָל חוֹזֶה וְיָמִיר וְנִבְיָא רְנָנִים, וְכָל מַלְיָן וְדוֹרֵשׁ שִׁיר וְשׂוֹאֵל,  
בְּעֵת הַתְּנַבְּאוֹ נִרְאוּ וְנִגְלוּ אֵלֵיהֶם בְּזִמְרֵי מִלְּאָךְ וְאַרְאֵל,  
וּמֵה נִפְלֵא יִמְרֶךְ, כִּי בַחֲזוֹן וְיָמִיר נִגְלָה אֲדֹנִי אֵל שְׁמוּאֵל.

V. חילוף שירים בין המשורר ובין ר' משה עבאס.

## כו.

לכבוד ר' משה עבאס.

דְּכַר אֱלֹהִים לִי אֱלִיף הַשֵּׁר.

הֲלֵא עַל יוֹם בָּרָא אָדָם אֱלֹהִים נִחְדֵּשׁ שִׁיר וְהוֹדוֹת לְאֱלֹהִים,  
וְאֵף כִּי מִזֶּבֶד לְהוֹדוֹת אוֹ לְזִמְרֵי לְשִׁמְךָ עַל אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים,  
וַיֵּצֵר מֵאֲנוּשׁ אֲנוּשׁ וְנִדְכָּה, וּמִשְׁבַּח וְזֶמֶר מִכָּה אֱלֹהִים.  
לְזֹאת אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ בְּכָל-עוֹ, חֲכִי גְדוֹל שְׁמֶךָ עַל כָּל-אֱלֹהִים  
אֵמֶת עִמָּךְ אֲדֹנִי הָאֲדָנִים, וְשִׁירְךָ הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים.

## כז.

לחכם הרב ר' משה עבאס קרא לבי בשיריו לב האריה:

מִי שֶׁתְּבַמְּוֹחוֹת נְוִגְנִים חֻקְמַת וְיָמִיר, וּבְלֵב חֲכָם לֵב שִׁיר תִּבְנוֹן כְּפָלִים?  
אֵתָה לֵבֵב חֻקְמָה בְּכָל לֵבֵב, וְאֵל סוֹד בּוֹעֲרִים עוֹרִים מְאוּר עֵינִים.  
שִׁפְלֵי וְשֵׁחַ, נִדְחֵי-קִצְצֵה-בְּרִי-שְׂאוֹר תָּרִים בְּכַפִּים עָלֵי כַפִּים.  
כִּי רִגְלֶךָ שִׁלְךָ נִכָּה רִגְלֵי, וְכֵן יָדְךָ לְמַצְרֵי יָד רַחֲב יָדִים.  
מְקוֹל הַמּוֹן וְזִמְרַת לִבְבֶּךָ יִהְיֶה לִבִּי כִּמּוֹ חֲלִיל וְכִמְצַלְתִּים.  
לִבִּי, אֵמֶת, לֵב גּוֹר וְלֵב אֶבֶן, אֶבֶר לָךְ בְּלֵב הַיָּם וְלֵב שָׁמַיִם.

## בח.

ויען ויאמר :

בבקר יאמר למי יתן ערב, מה אשיב שולחי דבר והנני כיונה פותה אין לב, וה' נתן לך לב חכם כיהושע וכלב, ועט סופר מהיר שבט לגו חסר לב, וכל לבב אשר ימצא לי בפי עטי, ממך הכל וגנוב הוא אחי.

לֶךְ לֵב כָּל-זְמִיר, וְאֲנִי חֹסֵר לֵב, וְלֵב אֵין בְּשִׁירֵי שִׁי לְהָבִיא  
לֶךְ הַיָּשָׁר בִּישְׂרָאֵל, וְגִדּוֹל  
בְּלֵב וְלֵב לְעוֹלָם לֹא אֲזַמֵּר,  
וְמִי נָתַן לֶךְ רוּחַ חֲדָשָׁה  
5 וְאוֹלֵי תַעֲלָה עַל לֵב וְמִירִים  
וְלֵב אֵין בְּשִׁירֵי שִׁי לְהָבִיא  
כְּרוֹם שֶׁחֵק, וְזִמִּיר עַל רֹאשׁ כְּרוֹבִי,  
וְפֶן יֵאמֶר וְזִמִּירָה יַעֲנֶה בִּי.  
וְלֵב חֲדָשׁ בְּלֵב אֲרִיָּה וְלֵבִיא?  
חֲצוֹת לַיְלָה וְתַגְנוּב אֶת לְבָבִי.

## כט.

תשובתי אליו.

זְמִירוֹת לֶבָה, קָם עַל נְדִיבוֹת,  
כְּמוֹ סִפִּיר יִקְבֵּל כָּל תְּמוּנָה,  
חֹסֵר לֵב יִשְׂרָאֵל, עוֹשֵׁק בְּלִיּוֹת,  
וְהוּא מוֹרֶה כְּפִיר וְזֹאב עֲרָבוֹת,  
5 בְּלַבָּת אֲשֶׁר-זְמִיר כָּל-לֵב יִלְבֶּה,  
וְיִלְבֵּב אֲנוֹשׁ נָכוֹב בְּלַבָּת  
יְדָמָה לֵב-וְזִמִּירָה לֵב-אַלְהִים,  
בְּאֵין צוּרָה וְהוּא תַכְלִית וְצוּרָה,  
זְכִיר, מִמְּחַצֵּב שֶׁחֵק חֲצוּבוֹת,  
בִּיעֵן אֵין תְּמוּנוֹת בּוֹ חֲמוּבוֹת,  
וְלֵב כָּל שָׂר וְנִצָּר מִחֲשָׁבוֹת,  
וְגוֹנֵב לֵב אֲרִי בֵּין הֶרְחוּבוֹת,  
5 וּבְחֲלוֹתָיו יִלְבֵּב לוֹ לְבִיבוֹת,  
דָּבָר פִּיהוּ וְאַמְרוֹתָיו עֲרָבוֹת,  
בְּאַפְסֵי יָד וְגוֹ רֹזֵב עֲרָבוֹת,  
בְּלִי לֵב וְזִמִּירָה כָּל לְבָבוֹת,  
וְזִמִּירָה כָּל לְבָבוֹת.

## ל.

תשובת החכם וכה אמר :

נְדִיב לָבוֹת, בְּנֵי הַיָּשִׁיר מִפְּזוֹר  
וְלֵב-יָמִים לֵב נָבֵל בְּלָבוֹ,  
מְקוֹם כְּסָף וְמוֹב אֶרֶץ וְחֵלֶב,  
וְשׁוֹנָאִים הֵם דְּמוֹת תְּחוֹל וְכֵלֶב.

וְכָל יוֹם יַעֲשֶׂה חֲלוֹק לְכַבּוֹת,      וְגוֹנֵב לֵב בְּשִׁיר גִּזְרִי וְצוֹלֵב,  
וְחֹשֶׁק בְּמִיר אוֹהֵב מְהֵרָה-לֵב,      וְכִבְדֵּי לֵב הֵלֵא בּוֹזֵה וְעוֹלֵב,  
5 וְמִיר מִקְרִיב בְּכָל-עֵת כָּל קִרְבּוֹ      לְפָנָיו, דָּם וְכִבְדֵּי, לֵב וְחֵלֵב,  
וְאִפְסִי נִחְשְׁבוּ לוֹ הַקְּבָבוֹת,      וְאֵין לֵב אֵל יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב,  
וְכִמּוֹהוּ הִנְמָצָא אִישׁ נְדִיבוֹת      וְכִזֵּה בְּאִמָּת נִקְרָא נְדִיב לֵב.

## ל.א.

תשובתי עוד אליו:

הַבְּנֵהרִים וְאֲשֶׁר הִנְחָלִים      אֲנוֹשׁ יַגִּיעַר, וַיֵּצֵב בָּם גְּבוּלִים?  
וּמִשְׁקָה מִעֲלִיּוֹתָיו עֲרוּגוֹת      מִקּוֹם זֶרַע לְהַצְמִיחַ יְבוּלִים.  
הַלְזֵה יִקְרָאוּ שׁוֹעַ וְנָדִיב,      וְאִישׁ חֵיל וְאֶפֶס כִּי רַב פְּעָלִים?  
וְמֵה פְּעַל, אֲשֶׁר מֵלֵא בְּאֵרוֹת,      בְּרִדָּת מִי גִשְׁמִים בָּם וְנוֹזְלִים?  
5 וְמֵה יִתֵּן, אֲשֶׁר כָּל כִּכְבִּי אֹזֵר      בְּלִי יַעֲצוֹר וְנָסוּ חֲצָלָלִים?  
וְאִישׁ, מֵצֵא וְהֵב אוֹפִיר בְּאֶפֶר,      וּפִזֹּר פֶּן בְּרֹאשׁ דָּלִים וְגוֹלִים—  
הַיֹּאמֵר לָזֶה חֲנוּן וְנוֹתָן      כְּאֲבִנֵי גִיר וְגוֹשׁ אֲבָנֵי כְּלָלִים?  
אֲנִי שׁוֹעַ וְנָדִיב מִן רְכוּשָׁה,      וּמַעֲבֹת גְּדֻלָּה עוֹשֶׂה גְּדִילִים,  
הַיִּקְרָא נְדִיב לֵב אוֹ מַפְזֵר,      אֲשֶׁר יִתֵּן יִקְרַ בְּרִמִּי לְשׁוֹאֲלִים?  
10 לְכִכְבִּי בָּא בְּמִטְמוֹנִי לְכִכְבִּי      יִמָּצֵא דָת כְּתֹב חֲמֻדַּת מְשָׁלִים,  
וְשֵׁם אוֹרִים אֲצוּלִים לְאֲצִילִים      וְחֲצִים בְּכִסְיִלִים לְכִסְיִלִים,  
וּפַעַם נִשְׁכְּרוּ מִדָּם, חֲלָלִים,      וּפַעַם הִחְיוּ רוּחַ שְׁפָלִים,  
וְעַתָּה אֲחַנּוּר חַגּוּר עוֹ נְחֻשָׁלִים,      וְעַתָּה אֲעָרוֹץ וְאֵין מְרוֹץ לְקָלִים—  
הֲרִי כָל זֶה פָּרִי גְדֻלָּה לְכִכְבִּי,      וְכִי יִקְרָא שְׁמִי שֵׁם הַגְּדוּלִים?  
15 לָּהּ רוֹזְנִי בְּנִידִים לְעַבְדִּים,      וְאִיכָּה יִמְשְׁלוּ בָּהּ תַּעֲלּוּלִים?  
לָּהּ אוֹפֵן בְּשִׁיר מַעֲשֶׂה גְּלִילִים,      אֲשֶׁר יוֹרְדִים מְלִיצִים בּוֹ וְעוֹלִים,  
וּמִמְקַרְשָׁה מִים מִפְּכִים,      וְשִׁמְהָ הוֹלֵכִים כָּל הַנְּחָלִים.

לב.

ענה ואמר:

בַּמֶּת מִלֵּב וּמִרִי הַחִיָּה  
וּמִגִּלְגַּל עֲרֵבוֹת רוֹם לִבְבוֹ,  
וְגִבָּה רֹאשׁ תִּלְי תַּחַת וְגִבּוֹ,  
מִעֵין קֹדֶשׁ וּמִיר מְכוּן לְשִׁבְתּוֹ,  
5 וְנַע גִּלְגַּל לְחֶשֶׁק קוֹל שְׁמוֹעַ  
וּמִי רָאָה וַיִּדַּע אֵת לִבְבוֹ  
וְאֵין מִסְפָּר לְרֹב שִׁירֵי גִדּוּדֵיו,  
מִלֵּה חֶלֶב מִלֵּה רֹם בֵּין מִלְּאֵיו  
וְנוֹשְׁאוֹת בְּזִמִּיר לְחֻמוֹ מְוֹנֵנוֹ,  
10 וְהוּא שׁוֹקֵל בְּמֵאֲזֵנֵי רוֹם וּמִירוֹ,  
וּבְנִינֹת מִנֶּצֶחַ מְשֻׁנְאֵיו  
וְאֹר יוֹמָם וְלַיְלָה הָאֵלֵהִים  
אֲשֶׁר אֹר יוֹם בְּהָאִיר עֵין מְאֹרָו,  
וְעַן חַיִּים, בְּגֵן עֲדָנוּ נִטְעוֹ,  
15 שְׁמִי רוֹם הַזִּמִּיר עוֹרֹ בְּשֵׁרוֹ  
וְהוּא הַמֶּל יְקוֹמֵן בּוֹ רַפְּאִים,  
וְלֹ יִרְדֵּן וְיֵם יָבֵא בְּמֶלֶךְ אֹר  
וּמִי הוּא זֶה אֲשֶׁר לָבֹ מִלְּאֵיו,  
אֲשֶׁר לֹ חַיּוֹת הַמֶּת, וְהַחֵי  
20 וְאִיךָ לֹא עַל גִּלְגַּלֵּי רוֹם לִבְבוֹ

לִבְב שִׁירָךְ בְּגִדְלֵי לֵב בְּיוֹם בֹּא,  
וּמֵאֲרֵץ וְיֵם אֲרָבוֹ וְרַחְבּוֹ,  
וְשֵׁם יוֹשֵׁב בְּמִלְכָּךְ עַל מִסְבּוֹ,  
וְכֵם נִשָּׂא וְרֵם מֵעַל לְגִבּוֹ,  
וּמִיָּדֵינוּ לְעִבּוֹר קִינוֹ וְרַבּוֹ,  
וּמִסְתַּרֵּי שְׁמִי הַשִּׁיר וְאֲרָבוֹ?  
וְלֹא מֵאָה חֲמֵשׁ אֶלֶף וּרְבּוּא,  
וּבִלֵּב רוֹם לְשִׁמְרָם שֵׁת לִבְלָבוֹ  
בְּרוֹם חַיּוֹת בְּכִרְכְּרוֹ וְצִבּוֹ,  
וְאֶצְלוֹ יוֹם לְיוֹם עֶסְקוֹ וּמִיבּוֹ,  
בְּעֵט בְּרֹדֶל מְקוֹם קִשְׁתּוֹ וְחִרְבּוֹ,  
אֲזִי תִלֶּה עַלֵי קִימּוֹ וְשִׁכְבוֹ:  
וְלַיְלָה צַר וְאֹר טָמֵן בְּחִבּוֹ,  
הַיְקָמָךְ? וְעוֹדֵנוּ בְּאִבּוֹ,  
וְטַל אֹרֹת וּמֵן דָּמּוֹ וְחִלְבּוֹ,  
וְחֵמֶן אֲזִי לְאֵמִי יִחְיוּ בּוֹ,  
דִּין עֲמּוֹ יִהְי בְּמֶלֶךְ בְּרָבוֹ  
שְׁתִּי אֵלֶּה אֲשֶׁר בָּאוּ בְּקִרְבּוֹ,  
בִּיד שִׁירוֹ, וְגַם בְּרֹךְ בְּקִרְבּוֹ?  
שְׁמִי טַל אֹר וְטַל הֵמֶן בְּרָבוֹ.

לג.

הַנִּמְצָא בְּזֵמן נוֹרָא תַּהֲלֹת  
גִּבִּיר פּוֹעֵל לְאֵין קֶץ הַפְּלָאוֹת,  
בְּטוֹבוֹ רַע בְּטוֹב וְיִמִּיר, וְנִשִּׁים  
בְּנִיכָךְ בְּזִמִּיר עוֹשֶׂה גִדּוּלוֹת,  
וְהוּא פִלְאִי וַיִּזְרַע לְהַפְלָאוֹת,  
לְמַתּוֹק מֵר וּלְגִנוּהוֹת אַפְלָאוֹת.

- אֲשׁוֹן חֲשָׁבִי בְּאוֹר גִּרְוֹ בְּהַעֲלֹת.  
 וְקִרְאתָ בְּשֵׁם יָמִים לְלִילוֹת.  
 עָלִי מִזְבִּיחַךְ אָבֹא בְּעוֹלֹת.  
 וְעֹלָה מִתְּהוֹם עִמָּקִי מִצִּילוֹת.  
 מִשְׁכַּתְּךָ בַּעֲבוֹת אֶהְבֵּת כְּלוֹלוֹת.  
 מֵאֵד נִעְלָה בְּפֶתַע — לֹא בְּמַעֲלוֹת.  
 לְהִנִּיעַ וּבֹדֵל אֹפֶן עֲגוּלוֹת.  
 לְרֹב חֲשָׁקֶם יַעֲוִי מַעֲגָלוֹת.  
 לְכַכְּבִים וּמִזְלוֹת אֲצוּלוֹת.  
 גְּלִילוֹת־רוֹם לְעִדְרֵי־צֶאֱן מְשׁוֹלוֹת.  
 בְּמַסְלֹלִים בְּמַכְלֹלִים כְּלוֹלוֹת.  
 וְלִבְתּוֹלָה כְּמַחֲרֵר הַתְּחִילוֹת.  
 כְּבוֹר שׁוֹר לָהּ כֶּבֶן בְּקָר וְעוֹלוֹת.  
 וְצֹד דְּגִים כְּמוֹ דְּגִים בְּצִילוֹת.  
 וּמֵאֵל זְנִים בְּפִלְסוֹ הֵם שְׁקוּלוֹת.  
 וְשֵׁם סֶרְטָן בְּלִי חוֹבֵל תְּכָלוֹת.  
 בְּלֵב סֶרְטָן שְׁרִיטוֹת מָה אֲמוּלוֹת.  
 שְׁלוּמִים בָּם בְּמִי נֶהָר וְגִלוֹת.  
 גְּבִיר בּוֹלֵל צָבָא בִּינוֹת כְּלוֹלוֹת?  
 וְאִיךְ לִיקָר בְּלִי תְּכָלוֹת תְּחִילוֹת?  
 וְהַתְּחִלָּה לְסִבּוֹת שִׁיר וְעוֹלוֹת.  
 וּבֵית מוֹשֵׁב וְאוֹצֵר לְסִגְלוֹת.  
 וּמִנִּי נִתְּכֵנוּ כֶּל־הַעֲלִילוֹת.  
 וּבֹו צִדְקוֹ אֲשֶׁר פָּקוּ פְּלִילוֹת.  
 וְהוּא שָׁמַע לְאֲזָנִים עֲרִילוֹת.  
 יְדִידֵם עִט וְקֶסֶת עִם מְגִלוֹת.  
 מְחוּז חֶפֶץ, וְלֹא גִבִּיר גְּבוּלוֹת.  
 מְקוֹם פֶּלֶךְ לְפִסֵּחַ וּמִקְלוֹת.  
 עָלִי רוּחוֹת אֲמִלּוֹת וְרִילוֹת.  
 וְלִפְּשָׁעִים נִגְעִים וְאֶהְלוֹת
- תְּמוּלִּי בְּאִי לָעֵת עֶרֶב, וְהָאִיר  
 5 וְעֵתָה נִהַפְּכוּ סִדְרֵי כְּרִאשִׁית,  
 וּבִזְמִירֵי תְּמִידֵי הַשְּׁחָרִים  
 לְכַבֵּן שִׁירֵי בְּאוֹרְךָ יִחְנֶה אוֹר  
 הֲכִי נִקְרָא שְׁמֶךָ מִשָּׁה? מִשִּׁיתוֹ,  
 וְעַל בְּמוֹת שְׁמִי רוֹם מַעֲלָתְךָ  
 10 וְשֵׁם רְאָה מְאוֹר מִלְכִּי צָבָאוֹת  
 וְאֵלֹה צִירוֹ הוֹדֵם שְׁחָקִים,  
 וְשָׁמָּה מְרַכְּבוֹת נִנְהִי מְאוֹרוֹת  
 וּמוֹלֵל אֶדְרֵי־קֶרֶב צָבָאוֹת־דְּכָרְךָ  
 וְכֵל חֵיל מִחֲנוֹת צוּרוֹת וְקִירוֹת  
 15 וּמַעֲזֵי שְׁכָלְךָ תִּתֵּן לְאֶרֶץ  
 מִזְבִּיחֶךָ בְּשִׁיר יִלְדָה תְּאוֹמִים,  
 וְקִשְׁתִּי קִסְתְּךָ קִשְׁתִּי רְקִיעִים,  
 וְכֵן מֵרִי מִדְּלִי שִׁירְךָ דְּלִי רוֹם,  
 בְּבִין עֶקְרֵב גְּדִי יִרְבֶּעַ וְשִׁלָּה  
 20 וְלֵב עֶקְרֵב בַּעֲקֶרְבִּים וְיִסָּר  
 וּפַעֲם בָּא בְּמִתְקֶה פֶּה לְהַטּוֹת  
 וּמָה יִצְדֵּק יִצּוֹר עוֹלָל בְּהִלָּל  
 וְאִיךְ יִחַל לְגִדְלֵל הוֹר בְּאִין־סוּף?  
 וְהוּא תְּכָלָה לְכֵל רֹאשׁ הַתְּחִלָּה  
 25 וְסוּג עֲלִיוֹן לְכֵל רַעֲיוֹן וּמַחֲשָׁב  
 בְּדַמְיוֹנֵנוּ יִדְמָה כֵּל מְדַמָּה  
 וְהוּא מְרֹאֶה לְכֵל שְׁנוֹ בְּרוּאָה,  
 וְטוֹב טַעַם לְחֶךְ טוֹעִים וְטַעַם  
 מְלִיצִים, כִּי יִרְחֹן בּוֹ, יִמִּישׁוֹן  
 30 וּמַצִּיב יָד לְקִצְרֵי יָד רֹחֵב יָד  
 כְּמוֹ בְּרֹךְ לְכֵל נִכְשָׁל וְנִחְשָׁל,  
 בְּעֹז תְּקוּף אֲבָל מְקוּף לְהַשְׁקוּף  
 תְּמִים דְּעִים וְנָעִים אֶת צִנוּעִים,

"לָכֶּה, סוּרָה בְּחַר מוֹר, וְאַהֲלֹת וְ  
 נָשִׁים, יִגְבִּיהוּ לָעוֹף וְלָעֲלֹת.  
 קִדְּשִׁים הוּא וְאֵין בּוֹ דִּין מַעֲלֹת,  
 וּמֵאֲכֹלֹת בְּשֵׁנֵי מֵאֲכֹלֹת.  
 בְּבִין פֶּתוֹ, בְּיִינוּ סָף רָעֲלֹת.  
 בְּעֵן טוֹב וְמִיר כֶּחֶשׁ וְעִלֹּת.  
 לְהַתְּנֹלֵל וְהַתְּעֹלֵל עֲלִילֹת.  
 לְהַפִּיר מִגְּבָעוֹת בְּשִׁפְלֹת.  
 שְׁמִי גִלְגֵּל וְהוּא גִלְגֵּל מַחֲלֹת.  
 וְהֵם חַיֹּת וְאוֹפְנֵי עֲגֻלֹת.  
 וְקִרָא מִן לְמִשְׁמֵן הַנְּבִלֹת.  
 וְחֵם שְׁמֵשׁ וְנִמְסֵם בְּמִסְלֹת.  
 וְנִיצוּצֵי וְאוֹר־רִשְׁפֵי אֲכֹלֹת.  
 וְרַק וְקִטָּף בְּתִקְלָף מְלִילֹת.  
 לְנִפְשׁ מֵת, וְאֵל כָּל צִיר־תַּעֲלֹת.  
 שְׁחִינִים בּוֹ מְקוֹם פֶּלֶח דְּבִלֹת.  
 וְכִי נָבֵא וְחָזָה מֵהַתְּהִלֹת.  
 דְּבָרוֹ אֵשׁ וְכִלְיוֹתֵי פְתִילֹת.  
 לְהַרִים עוֹד בְּשִׁירִים קוֹל הַמּוֹלֹת.  
 וְקוֹל שִׁירֹו כְּאוֹב אוֹ קוֹל בְּחִילֹת.  
 לְקוֹל גִּלְגֵּל, בְּעוֹ וּפְרִיד חֲבִילֹת.  
 וְשִׁיר בְּלֵתוֹ בְּהִבְלֵי הַתְּפִלֹת.  
 וְבוֹ יָשִׁיב מְצֹלֹתָיו לְמַלְאָת.  
 וְבוֹ שֹׁכֵר יִרְפָּא עַל נִקְלֹת.  
 וְהוּא אֶחָד, אֲבָל נִקְרָא קְהִלֹת.  
 בְּחֻתֶּם צָר, כְּמוֹ מְבַחֵר רְכִילֹת.  
 כְּאוֹר יוֹצֵא קֶצֶה אִפְסֵי גִלְיֹת.  
 וְכֵם יִבְתִּיר עֲטָרַת הוֹד וְגִלְיֹת.  
 לְנִמְלָא, יַעֲנֶה לוֹ בְּמַחֲלֹת.  
 בְּעֵמֹ, שׁוֹרְרוֹ אֵל הַנְּחִילֹת.

וַיִּשְׁרוּק לְזִכּוֹב בְּקֶצֶה וְאוֹר שִׁיר:  
 35 וַיִּשִׁים לוֹ בְּנִפְסִים בְּכִנְפֵי  
 וְאָמַר: "קוֹם אֲכֹל לָחֵם חֲמוּדוֹת,  
 וְטַעַמְתִּי בְּמִטְעַמָּיו מְרוּרוֹת,  
 וְשֵׁם רוֹשׁוֹ בְּתוֹךְ דְּבָשׁוֹ, וּפִתְנוֹ  
 וְלִמְדָתִי גִנוֹת מְתוֹךְ שִׁבְחוֹ,  
 40 לְהַתְּנִיפֵל הַבִּיאֲנִי חֲדָרָיו,  
 וְאוֹתִי הֵעֵלָה מִנְּאִי לְבָמוֹת,  
 אֲנִי קֵשׁ קֵל כְּמוֹ גִלְגֵּל, וְקִרָא  
 וְשֵׁם בְּסֵאִי בְּאוֹפְנִים וְחַיֹּת,  
 וְדָם חֲלָל בְּשִׁכְבַּת טַל יִכְנֶה,  
 45 וְלוֹ שִׁירֵי כְּמֵן שִׁירוֹ בְּשִׁמְשׁוֹ,  
 וְאַגְלִי־טַל־וְמִירוֹתִי בְּחֻמוֹ  
 חֲצִיר גִּנוֹת כְּעֵץ חַיִּים קִרָאוּ,  
 וְקִרָא חֵי מְדַבֵּר מֵת, מַחֲיָה —  
 וְכֵן הוּא, אֵד בְּמִשְׁעָנָתוֹ וְיִרְפָּא  
 50 כְּאַלֶּה בְּזִמְרֵי רֶכֶה וּמַעֲטוֹ,  
 וְתִנּוֹר לוֹ בְּמוֹרְשֵׁי לְבָבִי,  
 וְמָה יוֹסִיף וְמָה יִתֵּן לְבָבִי  
 וְמָה יוֹעֵק לְעֵמֶת קוֹל אֱלֹהִים,  
 וְמִי לֹא יִחַדֵּר לְבוֹ וְיִתַּר  
 55 וְהַתְּמַשֶּׁה בְּשִׁיר תּוֹרַת אֱלֹהִים,  
 בְּיָדוֹ עֵמָּה וּמַטָּה יִחַרִּיב יָם,  
 וְבוֹ יִמְחַק בְּנֵי שִׁחַק בְּנִחַק,  
 קִנְדֵּל שָׂרִים כְּאַחַד הֵם לְמוֹלֹו,  
 וְלוֹ רוּחַ וְמִיר וְעֶצוֹר וְיִסְגוֹר  
 60 שְׁמוֹ יָרוֹם בְּקִצְצוֹ יָם וְיָרוֹם,  
 וְשֵׁם יִבְשִׁיר בְּנֵי הַשִּׁיר וַיִּשְׁיִיר,  
 וְלוֹ בְּקֵשׁ לְקִשְׁקֵשׁ פַּעֲמוֹנוֹ  
 וְלוֹ הִבֵּה בְּאֶבֶן אוֹ בְּאַגְרוֹף

דְּבָרֵי זֶה תַּפְלָה הוּא לְמִשָּׁה,      65  
 בְּתוֹדוֹת מִתְהַלְלוֹתָיו מִכִּסֹּת  
 תְּשׁוּאוֹת חַן לְחֵין עָרְבוּ לְבַקֵּשׁ  
 גִּבּוֹר, כִּחַ נָא דְּבַר צִחוֹת מִנְּחוֹת,  
 וְאַל תִּבְזֶה עֲנוֹת מַעֲנֵי וְתִקַּח  
 וְתִקְבְּשׁוּ בְּמַחֲלָצוֹת מְלִיצוֹת  
 70 נְמִיעוֹת שַׁעֲשׁוּעֵי עַץ עֲדָנִי  
 וְעַת יִהְיוּ חֲרוֹם רִגְלָיו אֲחֻשָּׁב  
 וְיִזְדַּע לְסוּר שָׂרִים יִשְׂרָיִם

וְשֵׁם זָכְרוֹ יִהְיֶה לְתַפְלֹת,  
 מִפְּתִים וְלֹא מִפֶּת מְגִלּוֹת,  
 מַעֲט מוֹעֵר וְלֹא הַעֲמֵק שְׁאֵלוֹת,  
 בְּשִׁמְן קִדְשֶׁךָ הִמָּה בְּלוֹלוֹת,  
 תְּמוֹרְתוֹ כְּלִי פֶז אוֹ שְׁמֵלוֹת,  
 וְסוֹת שִׁירוֹת בְּשִׁירוֹת עִם רָעָלוֹת,  
 וּפֹארוֹתֶם תִּנָּם מְרַבֵּךְ נַעֲלוֹת  
 בְּאֵלוֹ בֵּית אֱלֹהִים הֵם שְׁתוֹלוֹת,  
 הַיּוֹתִי בְּזִמִּיר נוֹרָא תִּהְיֶהלוֹת.

## לד.

ועוד לו

הִדְרַת יִקְרָךְ לִי תִמּוֹל בְּמַחֲנֶה  
 בּוֹעֵר וְלֹא אֶבֶל אֶבֶל נִבְהַל לְשׁוֹד  
 וַיֵּצֵא לְעַמִּי: קִים מִשָּׁל מִשָּׁל וְחוֹד  
 אֲשֶׁכֶּר יִקָּר כִּר נִיב שְׁפָתָיו אֲצִלֶּךָ  
 5 עַל בֶּן הַמּוֹן צִלְצֵל נְאוּמֵי אַחֲרִישׁ  
 אֲחֻדֵּל לְהַתְפַּלֵּל לֹאֵל אִם אֲדַעַה

נִרְאָה בְּלִבָּת אֵשׁ וְלִבִּי לָה מִנָּה  
 פְּרוֹד וּמִמְכָּאב נְדוּדִים נַעֲנָה  
 חִידוֹת לְבֵית רִנָּה וּבְתִי שִׁיר בְּנָה  
 הַקְרִיב אֶבֶל עֲמָךְ בְּרַחוּק יַחֲנֶה  
 יַעַן בְּקִרְאִי לָךְ עֲנֵה לֹא תַעֲנֶה  
 כִּי לֹא בִּכְלָ קִרְאִי אֱלֹהִים יַעֲנֶה.

## לה.

כתבתי לחכם הרי' משה עבאס בבואו אל מקום תחנונו:

שׁוּבוּ לְבַצְרוֹן אֲסִירֵי הַשָּׁבִי  
 לֹא נִבְּזוּ מִי מַעֲנֵי יֵשַׁע וְאַף  
 חִזְקוּ הִכִּי אִם אֲרָכּוּ מוֹעֲדֵי פְדוּת  
 זֶרַח בַּחֲשֶׁךְ אוֹר וְהֶאֱדוֹן אֲשֶׁר  
 וּרְאוּ בְּמַחֲשֶׁךְ הַזֶּמֶן אוֹר שְׁחִירִית  
 כִּי הַזֶּמֶן בָּגַד בָּמוֹ נִחַל בְּרִית  
 לֹא אֲבָדָה תִּקְוָה וְכִי יֵשׁ אַחֲרִית  
 אַתֶּם מִבְּקָשִׁים בָּא וּמִלְּאֵךְ הַבְּרִית.

לז.

שלחתי לחכם הר' משה עבאס על כי קרא שמי כמראה אבן וכה אמרתי:

בְּתֵב הַדָּת אֲשֶׁר נִתֵּן לְפָנַיִם	בְּסִינֵי עַל שְׁנֵי דְּחֹת אֲבָנִים
וְקָם שֶׁבֶט גְּבִיר עִתָּה לְתִתֵּן	תְּעוּדַת דָּת בְּרֵב כַּח אֲבָנִים
לְזֹאת צִוָּה: לָכוּ לְקַמּוּ אֲבָנִים	לְכָל אֲחִיו וְהַקִּים גֵּל אֲבָנִים
יְדֵי מֹשֶׁה כָּמוֹ אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים	הַמֹּן מִלְּיוֹ כְּתוּב עַל הָאֲבָנִים
וְלֹא הִשְׁאִיר צָרֹר אֶבֶן וְאֶנְרָף	וַיִּדְּיוּ הַלְּצוֹ אֶת הָאֲבָנִים
עָדִי אוֹתוֹת שְׁמִי שֶׁם לִי לְאוֹתוֹת	מְקוֹם דְּחֹת וְהִיוּ הָאֲבָנִים.

לז.

רְאוּ דְּעוּ מוֹרָה	בְּקוֹל קוֹרֵא דְּבָרֵי	רְנָנִים רַב גּוֹבְרִיה	וְכָל נִגּוֹן מַחֲשֶׁה
וַיִּשְׁפִּיל רוּחַ עָרֶץ	וַיִּגְבִּיהַ אֶרֶץ	וַעֲמֹ בְּסָרֶץ	וַיִּרְצֶץ כָּל-קִשָּׁה
בְּעַפְעָפִיו יִישִׁיר	וַחֲלָאֵת שִׁיר יָסִיר	בְּדָמוֹ גַּם יַעֲשִׂיר	לְכָל עֲנִי נִקְשָׁה
לְזֹאת יוֹדְעֵי מוֹסֵר	מִשְׁחֻהוּ מִפֶּסֶר	וּמִנְחָה אוֹ אֲשַׁכֵּר	יְבִיאֹן אֶל מֹשֶׁה.

VI. שירי תהלה לכבוד הרופא והחכם הרב מאיר אלגוואדיש.

לח.

לחכם הנכבד מאיר אלגוואדיש.  
 מוש"ח. לחן: מה דך צביה מה תעצבי.  
 בראשי החרוזים: שלמה בן משלם.

בְּדָבָר גְּבוּרוֹת מַעֲשֵׂה תִקְפָּה	הַשָּׁר, אֲעוֹרֵר צִלְצֵל תִּפְּה
שֶׁחֵק הָרוֹם בְּגִלֵּי הַדְּרָתָה.	כִּסֵּא אֱלֹהִים כֹּס וְקִרְתָּה.
שֶׁרָפִי וְבוֹל חֲשָׁקוֹ חֲבֵרְתָה.	מִר מִדְּלֵי הוֹדָה אוֹ דִלְפָּה.
כִּי־אֹר וְכִסֵּה אוֹר עָלֵי כִפָּה.	

לֹא לְאִמּוּנָה שָׁרִים גְּבִיר	לְעֶרְוֶה דְּמֹת הוֹדָה, וַיִּתְּאִרוּ
אוֹתוֹת יִקְרָה, כִּי לֹא בִנְדִירוּ	יִסְתִּיר מְאֹרוֹת מֵאֶפֶל נִשְׁפָּה.
אֵף כִּי עֲלוֹת שַׁחַר עֲפָעָה.	

לְמִצּוֹת דְּבִשׁ תִּמְתֵּק לְעֵנְתָהּ, רֵיחַ בְּשָׁמִים רֹאשׁ-צִחְנָתָהּ,  
אֲחֵר בְּלוֹת תָּשׁוּב עֲדָנָתָהּ, וּפְרִי יִשׁוּהָ בִּימֵי חֶרֶף,  
עֲצָה וְכֹל שֵׁיחַ בְּזֶעַךְ אֶסְפָּה.

10

לְהַבְעֵד עֲרֶפֶל נֹגְגִים יִשְׁפְּמוּ, אֹרֶךְ, וְאֵל וְיוֹד יִתְלַקְמוּ?  
יֹאכְלוּם שְׂבִיבֵי אֵשׁ, יִתְמַלְמוּ, מִלְּהִטֵּי זֶהָר אֹרֶר רִשְׁפָּה,  
אוֹ תִשְׁמַטֶּם שְׂבִלָתָהּ וְעֵפָה.

כִּהְיִי שְׂאוֹלָהּ גָּבְהוּ עַד גְּבוּלָהּ, וְגְבוּלָהּ לֹא יִקְוֶה בּוֹ גְּבוּלָהּ,  
וְלִשְׁוֹנָהּ תִּרְנִין דּוֹמֵם וְבוּלָהּ, הִלָּה דְּבִשׁ מְנַפֶּת צוּפָה,  
יִקְהַר בְּנֶהָר וּכְסִים סוּפָה.

15

נֶפֶשׁ גְּבָאִים תַּעֲוֶה כְּדָרוֹר, לְעֵבֹד עֲבוּדָתָהּ לְמִצּוֹא דְּרוֹר,  
וְצָרוֹר עֲפָרָהּ בְּצָרוֹר מֶרֶד דְּרוֹר, שִׁשּׁוֹן וְיוֹם רָצוֹן לָהּ קֶצֶף,  
גִּילָת וְרִנָּן רוּחַ אֶפָה.

מִחֲמַת נִחְשִׁיף יֵצֵא צָרִי, מִסִּיר כָּאֵב אָנוּשׁ עַד מֵאֲרִי,  
יִרְפָּא נְקִי כָף, יִכְאִיב בֵּית מְרִי, נַעֲקֹשׁ דְּרָכִים עֲפֻפָה,  
יִישִׁיר, וְנִמְלֵט מִבּוֹר כֶּפֶה.

20

שִׁקֵּט וְרוּב שְׁלוֹם מִלְּחָמָתָהּ, רִפְאוּת תִּהְיֶי מִכַּת חֵץ קִשְׁתָּהּ,  
יִדְּאָה בְּעֵיט דְּרִים עִט קִסְתָּהּ, יִגִּיד יִקְרָה בְּקֶצֶף נוֹפָה,  
וּבְתַחֲפָנִם וּבְאַפְסֵי נוֹפָה.

25

לֵב נִחְלָה יַעִיד עַד פִּלְאָהּ, יִפּוֹל וְקָם כִּי יִדְמָה בּוֹאָהּ,  
וְנִשּׁוּף נִחַשׁ יִגּוֹן, אִם רָאָהּ, יִחְיֶה, בְּהִפִּיט מִמּוֹל עֲרֻפָהּ,  
אֶף כִּי פָנֶי תִּכְנִית פֶּרֶצוּפָהּ.

מִי יַעֲשֶׂה אֵלַי כְּנָף וְצִיץ, לְעוֹף עֲלֵי עֵץ שְׂדֵה וְצִיץ,  
אִשִּׁית עֲלֵי רֹאשׁוֹ כְּתֹר וְצִיץ, לְעֵבֹד לְנַעֲרֵי שׁוֹמְרֵי סָפָה,  
הַיּוֹצֵקִים מִים עַל כֶּפֶה.

30

מִי שִׁירָה אֲבִנִי חֵיל שִׁחָקוֹ, אִם יִבְדְּקוּ בָם נוֹגִים יִשְׁחָקוּ,  
כִּי יִשְׁבְּעוּ רִנּוֹ אִם רָחֵקוֹ, עַל כֵּן אֲנִי הִדַּל מֵאַלְפָהּ,  
בְּכִנְפָהּ אֲחִיזִק לֹא אֶרְפָּהּ.

ד.ט.

בחלתי מכאב השנים שלח לי החכם המופלא השר המעולה דון מאיר אלגוואדיש  
(שיר) כמלציג היות לו שיני אריות ומתלעות לביא או אמרתי:

תמים דעים ונמע שעשועים	יליד שרים, ושר שרים ושועים.
נקי כף חף, אלהים צר לבבך	כלב שחק וחמר הרקיעים.
יצורות היצורות ממאורות	התחרדנה לחבורות פצעים?
לזאת לבך כלב לביא ולוש,	כלכל כל מחלת אחים ורעים.
5 ואולם בי יסודי סוד ושקר	אחוז חבל ומעשה תעתיבים,
ולא יחרף לבבי ממצוקות	ולתלאות, ואל מראות נגעים.
ואברי כפח צירים טבועים,	וזמותי בטיט צוקות שקועים.
עדי אחלף מזגים לבאבים,	ואל מדוים אשנה הטבעים.
עדי לאות אשו רפאות נגעים,	ותת חתול נגעים לנגועים.
10 ולא יראב עלי גזון לבבי,	ולא יכאב אלי צור של פגעים.
ואם לבך כצור לבי כשמיר	נתוך אבני מצוקים כל רגעים.
ואם שיני אריות לך, ושיני	בקרנות שן ושיני הסלעים.

מ.

ושלח לי שיר חדש ואבטיח חשוב ונאד יין ואמרתי:

מה טוב ונעים שי ומיר שיתך	עם טוב תשודתך ויין רקתך.
צדקו קדומינו אשר קצו במן	אלו בנות היו אבטיחה.

מא.

וכתבתי לשלום המעולה פלוני (ר' מאיר אלגוואדיש?) קבל עלי בחרוזים מספרם  
ב"ח על אשר לא כתבתי לו דברים נחומים כעבור עליו סופת הפכות הזמן  
ונשחננו עליו סדריו ואען ואומר:

לבי בקרבי יאלה נחלה מלא	נקלה, כמו גולה בראש מלקות.
אנמון ומחסום עצבוני שם בפי,	ולשון ומיר מדבק אלי מלקות
הלכו בלא כת רגלי בשכי,	לא יחלו לררור ולפקח קות.

בִּידֵי יְלִידֵי יוֹם מִשְׁלֵי נִלְכְּדוּ  
 5 וּזְמִיר וְזִמְרֵי הֵי יַעֲנִים וַעֲנֹד  
 וְאֲנִי בְּמִצַּר צוֹק וְצָר, וְעָף וְסָר,  
 אִם מְזִבּוּבִי מוֹתָה אוֹ מְבֹאֵשׁ  
 אֶךְ שִׁירָה מוֹרָה לְהִבִּין נִמְתְּרִי  
 יִשִּׁישׁ בְּכַח שְׁפָתֶיךָ לֵבִי  
 10 מִסֶּפֶר רִנָּתְךָ סַעֲפִי סִפְרוּ  
 וּבְנִד יְגוֹנִים נִלְכְּחוּ לָקוּחַ  
 מִלֵּי, בְּקוֹל תְּנִים וְאַנְקַת כַּח.  
 נֶאֱסָר, וְלֹא עָצַר לִבִּי כַח.  
 רִקְחִי רִנָּים אֶרְקָחָה רִקְחִי.  
 לֵבִי וְעֵינֵי בּוֹעֲרִים לְפָקוּחַ.  
 עָצַב, וְבוֹ יוֹצִיא לְפַעֲלָ כַח.  
 וּבְכִרְכוּ נֹחֵן לְיַעֲף בִּלְחִי.

## מב.

בְּהִכְבִּיד זְמַן אֶכְפִּי, וְהִרְעִישׁ יְסוֹד סָפִי, וְהִמִּיר בְּרוּשׁ צוֹפִי, וְתַחַת בְּרוּשׁ סוֹפִי  
 וּמִיֹּאזֹר בְּכִי דִלְפִי, יָכֵס אוֹר עֲלֵי כָפִי, וּסְפָתִי בְּאוֹר רִשְׁפִי, וְצַפְתִּי בֵּינִי וְעַפִּי  
 אֶעֱרֹר מִשׁוֹשׁ תִּפִּי, וְכָל מַעֲשֵׂה תִקְפִי, וְאַפְתַּח בְּמִשְׁלֵי פִי, לְהַשִּׁיב חֲרוֹן אָפִי  
 יְהִי לִי אִשׁוֹן נִשְׁפִי, כְּשֹׁחַר בַּעֲפָעָפִי, וְקִיצֵי אִשׁוֹ חֲרָפִי, וְשִׁיבִי כְמוֹ חֲרָפִי  
 5 לְשִׁמְךָ, יְדִידִי, כְּסָפִי, לְחֹבִישׁ נִתְּרִי קֶצֶף, לִבִּי בְּבֹר כָּפִי, רִנָּנוֹת יִתְלַל פִּי.

## מג.

קִינָה עַל פְּטִירַת הַחֹכֶם הַנִּכְבָּד (ר' מֵאִיר אֶלְגוּוֹאדִישׁ) תַּנְצַב"ה

הוּא, כִּי מָתִי צָדֵק בְּדוֹר אָפְסוּ,  
 אוֹי לְזִמְן, כִּי נֹצְרִי מַצּוֹה בַּפֹּחַ  
 רִשְׁתּוֹ וּמִכְמָרְתּוֹ, אָהָה, נִתְפָּסוּ.  
 צָדִיק, וּבְתִי מַעֲלֹת נִשְׁפּוּ.  
 חֲסִיד, וְעַל אֲנָשִׁי יָקָר לֹא חֲסוּ.  
 לְדָתּוֹ, וְבוֹ נִנְעִי תַמּוּתָהּ פֶּשׁוּ  
 עֲמוֹ, וּמִכְנֶה נִעְמּוֹ הָרְסוּ.  
 לְאִכּוֹל מָתִי בֵיתוֹ נִשְׁקִיו שָׁשׁוּ.  
 לֹא מַעֲגֵלִי יִשְׂרָאֵל וְדִין פֶּלֶסוּ.  
 כִּי מוֹתָה עַל כָּל-יִצְוֹר קִנְסוּ.  
 יָמִים, וּמִתְנִיחָם לְשׁוֹד שְׁנִסּוּ.  
 לֹא לְאִמּוּנָה הַזְמָנִים נִבְרּוּ.  
 5 לֹא בָחֲנוּ בֵּין חָף וְחִנָּף תּוֹלְדוֹת  
 לֹא בָחֲנוּ בֵּין דֹּל וּבֵין שׁוֹעַ, וּבֵין  
 חֲסִיד, וְעַל אֲנָשִׁי יָקָר לֹא חֲסוּ.  
 לְדָתּוֹ, וְעַל אֲנָשִׁי יָקָר לֹא חֲסוּ.  
 לְאִכּוֹל מָתִי בֵיתוֹ נִשְׁקִיו שָׁשׁוּ.  
 לֹא מַעֲגֵלִי יִשְׂרָאֵל וְדִין פֶּלֶסוּ.  
 כִּי מוֹתָה עַל כָּל-יִצְוֹר קִנְסוּ.  
 יָמִים, וּמִתְנִיחָם לְשׁוֹד שְׁנִסּוּ.  
 לֹא לְאִמּוּנָה הַזְמָנִים נִבְרּוּ.  
 10 לֹא בָחֲנוּ בֵּין חָף וְחִנָּף תּוֹלְדוֹת  
 לֹא בָחֲנוּ בֵּין דֹּל וּבֵין שׁוֹעַ, וּבֵין

- יִלְדֵי שְׂאוֹל עַל בְּמַתִּי רוּם יַעֲלוּ, רֶשֶׁת לֵיד מַעֲנֵל כְּרוּב פָּרְשׁוּ.  
 יַעֲרָה וְכוּב מָוֶת וְיִצְוֹד הַזֶּאֱבָ, וַעֲדַת דְּבוּרָיו גַּם כְּפִיר קָמְסוּ.  
 אִם סוּף אֲנוּשׁ רָדַת שְׂאוֹל—מִה נִתְּנָה יִתְרוֹן לְרַכְסֵי אִישׁ אֲשֶׁר רָכְסוּ?  
 לֹא נֶאֱשָׂא אֶל-כָּל עֲשִׂירֵי עָם לְבַד 15  
 יוֹדְעֵי תְּמִירוֹת הַזֶּמֶן אֵיךְ יַעֲלוּ, אוֹ בְּאַתְכֵּיו אוֹהֲבֵיו נַעֲלָמוּ?  
 אֵיךְ יִכְסְחוּ אוֹ יִשְׁמְחוּ חַיִּים, אֲשֶׁר הוֹרְכֵי עֶפְרַר אֶרֶץ הַיְּגִילוּ לַיּוֹם  
 אוֹיֵה לַעֲלִיזִים שִׁכְחֵי מוֹתָה  
 20 אֵיכָה יוֹשׁוּשׁוֹן יוֹם יְבוֹסֶמֶן זוֹחֲלֵי מִי יִתְנִי שֹׁר וְשׁוֹפֵט עַל זֶמֶן,  
 כָּל הַיְּקוּם אִמְחָה, וְלֹא אוֹתִיר לְבַד מָוֶת, אֲהֵה, שְׁלַח יְדֵי פִידוֹ, וְחִיל  
 הַחֲשִׁיד מֵאוֹר מֵאִיר וְקִרְנִים, אֲשֶׁר מֵאִיר, אֲשֶׁר הָאִיר נְתִיב תָּמֹד, בְּכוֹר 25  
 שְׁלַח יְדֵי עַמּוֹ לְמַעַד אֶת שְׂרֵי יְדָיו בְּשִׁמֶן רֹאשׁ וְשֵׁל אוֹרוֹת, וְמִי  
 עַד כִּי לְחֻצוֹהוּ מְבוֹבוֹת מִחֻקְרֵי נִבְכָּה לְפָרוּדוֹ בְּלֵב נִשְׁבֵּר וְלֹא  
 30 לְמִקְוֵנִים נִקְרָא לְהָרִים קוֹל נְהוּ, נִזְעַק בְּלֵב דָּבִי עֲרִי יִרְפוּ יְדֵי אוֹלָם, בְּקֶרֶב הַבָּמִי נָחֵם, הָבִי  
 נַפֶּשׁ גִּבֹּר תָּמִים בְּשִׁחַק תַּעֲלֶה נַפְשִׁי בַּעֲלֵי מַעֲשִׂים נִבְוֵי לֵב, אֲשֶׁר 35  
 יִנְהוּ מִיָּדָיו בְּצִאתוֹ, אֵךְ בְּנֵי נַעֲתִיר לֹאֵל יָחַן שְׁאֲרִיתוֹ אֲשֶׁר  
 הָנוּ בְּנֵי עֲדֹנִי, בְּסוֹד מַלְכֵי צָבָא יַסְמֹד לְגוֹרָלוֹ וְנִנּוּחַ לְמַקֵּץ
- רֶשֶׁת לֵיד מַעֲנֵל כְּרוּב פָּרְשׁוּ, וַעֲדַת דְּבוּרָיו גַּם כְּפִיר קָמְסוּ.  
 יִתְרוֹן לְרַכְסֵי אִישׁ אֲשֶׁר רָכְסוּ? אוֹ בְּאַתְכֵּיו אוֹהֲבֵיו נַעֲלָמוּ?  
 מָתִים בְּרַגְלֵי גִּזְיוֹת רָפְשׁוּ? מָחָר בְּבִטְנָהּ כָּרְעוּ מְרָסוּ?  
 נַפְשָׁם לְתַאֲבַת הַזֶּמֶן נָרְסוּ, עֶפְרַר, וּמִחֻרָהּ הֵם עֲלִידָם בָּסוּ.  
 נִנְשָׁה בְּאַף לְבָנֵי חִלּוֹף נִנְשׂוּ בְּנוֹת עֲקָרוֹת אוֹ מָתִים סָרְסוּ  
 כִּידוֹ סְגוּלוֹת רוֹזְנִים חֲמָסוּ קָרְנוֹ בְּזִיו קָרְנוֹ וְיִתְנוֹסָסוּ  
 לְחֻקְרוֹ בְּסוֹדוֹת אֵל אֲשֶׁר נִכְמָסוּ בִּינּוֹת וְיָדֵי הַתְּבוֹנוֹת עָשׂוּ.  
 מַעֲנֵן וְכוּר סִלַּת חֻקִּירוֹת בָּסוּ, חֻדְרֵי לְבָב חֻקְמָה, אֲשֶׁר נִחְפָּשׁוּ  
 נֶאֱמַר לְבוֹכִים, צוֹרְחִים מֵרֶשֶׁת הַשּׁוֹ, נַעֲרֵי וְגוֹנִים, כִּי שְׁשׁוֹנִים נָסוּ.  
 עֲזִים, וְלִבּוֹת כָּל אֲנוּשׁ יִמָּסוּ, נַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל לֹא בִיד נֶאֱמָסוּ.  
 עַם שׁוֹעֲלֵי צָדֵק, אֲשֶׁר בֵּן עָשׂוּ חַיֵּי בְּשָׂרִים בּוֹמֵן מֵאִסוּ.  
 אֱלֹהִים וְאַרְאֵלִים בְּבוֹאוֹ שָׁשׂוּ, יִקְרָאוּ בְּשִׁמּוֹ וְיִתְנוּחָסוּ.  
 מְרוֹם, וְרַעֲיוֹנָיו בְּצִלָּם חָסוּ, יָמִין לַעֲתָ בּוֹ לֹא אֲמוּנִים פָּסוּ.

# VII. שירי ידירות ותהלה לכבוד הרון ויראל בנפוש בן לביא.

## מד.

לירידאל בנפוש ן' לביא לפני יום חתונתו.

צרות לבבי רחבו נשאו	שחו בנות שיר נואלו נשאו
אדר יקר אדרתך תגלום עלי	עבר כתפיו רוחך ישאו
כי לערוך שירים לך טווחי בנר	ני יצאו ללךמ ולא מצאו.

## מה.

כתבתי ליקר ונכון הר' ויראל בנפוש בשובו בגבולנו אחר היאוש וכה אמרתי:

לא האמין לבי אשר וכה ראות	המן אשר נחתם בחיוניך
עד ראתה עיני תמונתך ולא	דנתי ופללתי ראה פניך.

## מו.

וכתב אלי השוע המעולה החכם דון בונאפוש דברי שיר כיון בהם ואולי כמלעיג לשחר פני להורות לפניו דרכי השיר ומה מעשהו לפי אמתת גדרו ורשמו, ואען ואמר גמשך אחר חרוזיו ומשקלו:

שמח שר שיר לאל נשא בשחקו,	אשר מלא רצון לבך וחשקו,
ותן תודות ותדש שיר ידירות	למספיק מחסור נפשך בשפקו,
אשר נתן בלב נבר חכם לב	לחוק מוסדות ביתך וברקו,
ועמוד היקר הציב בתוכו	ואתיקו בחוט כספו חשקו,
5 נבר תמים, אשר אל חוג מרומים	ומוצקו במוצקתו יצקו,
אשר נעמו עלי שכלו רשמו	ונשבע כי לעד לא יעתיקו,
ושם תמו וטוב טעמו בסותו	ובשרונו כשריונו ונשקו,
ומכלל כל כליל מהלל ומעלל	אמת נעצר ונאסר באזיקו,
הדר חמדה וכל מדה כבודה	ברתוק הוד חמודותיו רתקו,
10 ולא עזב דבר סוד בר ונקר,	אשר מאהבה לא החזיקו,

וירבה אחריו כבוד והוא גם  
 בפשטו סות יקר בעטה תהלה  
 הניט רובה אשר ישוג בערקו  
 ותעורף דמות לדמות שלמות  
 15 כמו עורף דמות גמל לנמל  
 וכמדמה עתר ענן ועב אל  
 והנכבד אלי נקלה וחולה  
 ושלים אל קרב ואגם לשרב  
 ועמה נוססה רוח מליצה  
 20 ואר מלים שקולים שם גבולים  
 ומירות שח ברות צח ויפצח  
 מאחו את פני כסאו בשיאו  
 בשן סלעי תרדיו סוד נערו  
 לרקחות ומפחות נתינות  
 25 ואיך ישאל ארני זה לעברו  
 ומאין יהי נותן ומירות  
 ומתי העניק עבר לאדון?  
 ואיך ירחיב גבול לגבול מליצות  
 ואיך ישאל אנוש זהר ומחר  
 30 וחונה מחנה שדי תדרש  
 גביר, אם אב אני לשיר יהי שיר  
 ואם שרשו ישרש חיש ואולם  
 ואוכל מעדן דשן ושמן  
 נקי כף, חף, סהר-ללב תיגע  
 35 ומי יאמר תני רנה לבנה  
 והעת בחרה נפשך להוריד  
 לזאת יצדק מאר כי יאמין מין  
 ואולם יד ארני עשטה זאת  
 ביצע הזמן בוגד וכזב  
 40 וחקים לו גביר וגביר בריתו

והדביקו יקרו, כי דלקו.  
 ואר המעלה יקרב ברחקו  
 ובזרא נוב שפתים בשתקו  
 תהלותיו ומעלותיו וצדקו —  
 זבוב אל רים ונמר אל ענקו;  
 עשן כבשן וחששן לחדקו  
 אלי ברוא ובריא אל ספקו,  
 מעט אל רב ורפה אל חזקו,  
 בגן לבו, ותעל בו כיונקו,  
 ונטה את שמי השיר בךקו  
 נאם שיחו ואת רמחו מךקו  
 ולקח טוב ומיר לקח בתוקו,  
 ירצונו כגור ארנה בונקו  
 בנות שיר לו להריק את מךקו,  
 דבש שיר וחלב ומרה יניקו?  
 המגרני דגן לחצו ודחקו?  
 אבל עבר אדוניו בעניקו!  
 אנוש צר לו, וצוק עתו וציקו?  
 ואור צהר לנוצר מךקו?  
 חזון פזב ומקסם איש חלקו?  
 כבן מחפיר ואין שנה בנזקו,  
 יהי שרשו במקו או מקקו.  
 תיאמן אשר דמן מתקו?  
 טמא נפש בנגעו או בנתקו?  
 ותן נמר אלי נמר ואקו?  
 מרום שבכלה לים השיר ועמקו,  
 דבר האל לאשת חן בךבוקו  
 בשמעו נאקת השיר בנאקו,  
 וכחש בו וכגד באפיקו.  
 יתנהו לקול זקקו וצעקו

גביר השיר אחונתו ועמו  
נביא שיר עד ישו עדוא בעברו  
ומפתח ומיר יוריד מסבו  
ונצמיה בתלאובות תנוכות  
45 בשן סלעו ישגשג את נמיעו  
ומי יתן והיה זה לבבו  
יהי אכלו צלי אש נא ובשל  
לכר יתנה בעטו תו במצחו  
ולא ירבע ברבצו שוב ורצוא  
50 יום יום יחזיק בו לא ירפה  
ובו ירפק באין פרוד ואף לא  
ויפקד בזמיר שרי צבאות  
ולא ינום וישוב מפני כל  
שבות אחלי ומיר ישיב וישיב  
55 ואבקת רוכציו ישים בשוקו  
ישו עץ נעצוציו בהדסיו  
ברוח פיו ימותת צר ואויב  
וישחק לחמון קרית מקנא  
עדי ומשל בכר מושל משלים  
60 ונפיש עם קרובו ואהובו  
אוי יגנה צניף עדיו וצביו  
וכל מציק ומציק בעלותו  
והעת מספרו והפך אליו גיל  
אוי יקום להורות או לומר

יהי נאחו פרעם עם ברקו  
וכן ישים חבוקיו וקיקו  
ומחלון יקר יסיר פקקו  
ודם ענב בעץ גפן בקיקו  
ואורח רענן בינות נקיקו  
נתון תמיד מזון השיר וחקו  
מכשל או קבושו או שריו  
יחזקמו יהי בשפת חלוקו  
ויראה דמות מראה בזקו  
למועד מועדים מוח אפיקו  
במתפלל אשר עקרב פסקו  
בהפקד צבא עמו בבזקו  
בנוס חיל בן הדד אל עיר אפקו  
מעונותיו ומסדותיו בחקו  
ישם יסחר סחורותיו ועסקו  
ומפרציו ישנה בן ירקו  
אשר נגדו לשונו יחליו  
וילעג לו לקול בפיו בספקו  
ומשאלו וכל חפצו יפיקו  
ירגז בו והוא ישמח בחלקו  
ויסיר את לבוש שקו ושחקו  
במאנו שיר יהי נחשב בשחקו  
ואבני חיל במי רפאות בשחקו  
ואז ישיר לאל נשא בשחקו

מו.

סימן

(ד' תנועות)

איש כבד פה	ובשיר נרפה	קום על מצפה	וירש מרפא
קח נא מסחר	בסוף נבחר	הלך אחר	בית דין יפה.

מח.

(לדון בנפוש ?)

וּנִיצוּצֵיוֹ יֵשׁוּ בְשֶׁפֶל מְקוֹמוֹת,  
בְּרָכְסֵי הָרָ, וְעַל מִדְּבַר שְׁמֻמוֹת,  
בְּשֵׁן סִלְעוֹ, וְעַל רִנְבֵי אֲדָמוֹת —  
רְפוּד חֲרוּץ בְּכֹל חֲרוּץ וְגִימוֹת;  
בְּאֲבְנֵי גֵיר אֲבָנִים הַשְׁלָמוֹת,  
בְּבֵין תַּנּוּר וְכִירִים קְטוֹמוֹת,  
מְרִיא וְרַעֲי וְתַרְנְגוּלוֹת פְּטוֹמוֹת,  
וּמַחְלָצוֹת חֲמוּצוֹת וְאֲדָמוֹת,  
מְשַׁבְּצִים וְצִיצִים עִם רִקְמוֹת  
תְּרַמָּה אִישׁ בְּסִיל לְכֶסֶל וְכִימוֹת  
וְרוּחֵי נִפְעָמָה כְּמָה פְּעִימוֹת  
וְנִלְחָם עִם גְּבוּר חֵיוֹת עֲצוֹמוֹת;  
הַיִּמְדוֹ שְׁמֵי מְרוֹם בְּאֲמוֹת;  
בְּיַד יִקַּח יְסוֹד אֲוִיר וּמִימוֹת;  
וּמִיֶּדֶד אֹרֶשׁ שְׁחָקִים מַעְלִימוֹת  
וְשִׁפְתוֹתָם בְּמַתְּנוֹ שֶׁת בְּלוֹמוֹת,  
סָגוּר לָבָם לְמַטְרָה מְקִימוֹת  
בְּמַפְּח פֶּח וּבֵין מְשֻׁמַּח תְּרַמֹּת  
אֲנִי אֲבִישׁ וְעֵינִי לֹא עֲצוֹמוֹת,  
יִפְרָק הָרָ וְלֹא דָשָׁא וְקָמוֹת,  
וְאֵב פֶּרַעוֹשׁ וְנִמְרָ סֶם וְרַמֹּת;  
בְּרָק פִּיֶּךָ יִכְסוּמוֹ תְּהוֹמוֹת,  
תְּשִׁיבָם נָא בְּתוֹךְ יָם שִׁיר בְּרַמֹּת  
בְּמִישׁ אֲשָׁפוֹת וְאֲרוֹת הַבְּהֻמוֹת,  
בְּתַלְאֻבוֹת וְעַל חֲרָבוֹת מְשֻׁמוֹת,  
מְקוֹם וְרַע וְעֵץ וְשָׂדֶה תְּרוֹמוֹת,  
לְשִׁבְעֵי אַחֲרֵי רָעַב וְצוֹמוֹת.

בְּאוֹר שְׁמֵשׁ, אֲשֶׁר עַל חוֹגְמָרוֹמוֹת,  
בְּמַטָּר יַעֲרָף בִּיֶּדֶל יְשִׁימוֹן  
בְּמַטָּר אֲוֵרוֹת בְּלִי גַעְצָר, וְיִזַּל  
גְּבִיר תְּרוּץ, מְקוֹר צֶדֶק וְחֲרוּץ,  
פְּנִי-נִיב-וְמִיר תְּצִיץ לְהַפִּיץ,  
עֲרֹךְ לְחֶם-חֲמוּדוֹת-שִׁיר-יִדְרוֹת  
וְאֵט הוֹכִיל וְבוֹב קָמֵן לְהַכִּיל  
וְכֹל-תוֹלָע, שְׁנֵי תוֹלָע מְתַלָּע  
רְמָשִׁים הַנְּמָסִים בְּשִׁבְיָסִים  
10 בְּשִׁיר חֲדָשׁ תִּכְנֶה עֵשׂ בְּשֵׁם עֵשׂ  
וְכֵה שִׁיחֵי וְכֵה בְּחֵי וְנִגְחֵי  
הַיֵּשׁ יוֹנֵק, כְּגוּר אֲרִיָּה יוֹנֵק,  
הַיֵּד אִישׁ מְפַחָה עִמָּקוֹ מְצוּלָה,  
וְכֵי יִצְבֹּר עֶפֶר אֶרֶץ, וְכֵי זֶה  
15 פְּלָאוֹת רָאֵתָה עֵינֵי בְּמִרְאוֹת  
בְּקוֹמוֹ לְעֲרוּץ רוֹזְנֵי מְלִיצִים,  
וְצִבְאוֹת אוֹת מְשַׁלְּיוֹ בּוֹגְנֵי חֵץ,  
וְחִמּוֹ כֹּל וְאֲמַלְטָה לְבָדִי  
וְאֶת-שְׂרָבִיט וְהֵב כּוֹכָב דְּשָׁבִיט  
20 אֲבֹל בֶּן יַעֲשֶׂה רוּחַ גְּדוּלָּה  
הַנֶּשֶׁר צֹד נִמְלָה? אוֹ הַיִּמְרָף  
תְּמוֹל בְּאִי, בְּקִרְאֵי כֹל-צִבְאֵי  
כִלְדָּ מִדְּבָרוֹתֶיהָ, גְּבִירִי,  
וְיַפְעַת שְׁמֵשׁ אֵל נָא תַחֲלֵל  
25 וְלֹא תוֹרִיד מַטָּר גֶּשֶׁם נִדְבוֹת  
וְשִׁבְכַת מַלְךְ תוֹרִיד עֲלֵי גוֹ,  
חֲדַל תַּת לְחֻמָּךְ לְדַל וְיֹאכֵל

חדר, פן תחריב הרים, בהרים  
 חדר, פן כלי-יציר תמית בקולך.  
 המזב, פי תעשק עשק ותשיב 30  
 הלא טוב טוב מעט לנצור וחי בו,  
 הקולך זה ליציר נאמן, בבת דת  
 אזי לא אמרו: "דבר ונשמע"  
 לבבי לא תמור נתן ומירות,  
 תיש כולל בשיר, הודך יהלל? 35  
 וישר נשבע להללך באמרי  
 וגם היום דבריך במושאות  
 ומדי דברי, אקד ואסגד  
 בעמ סופר נתון כפר אשמות,  
 ואם אפרט בשיר כפי לאשור — 40  
 ואתה בח לך סמי אמרי,  
 ומשם יעלו על בתי עב,

## A. מח.

בנלכך בקרב אל יד אדוני,  
 אני, אדון, לך קסתי ועמי,  
 בשום שכל לפי מחסום, ויחתם  
 ורב מהיות בשיר קולות אלהים,  
 חנית נומש ומתקדש למדי —  
 וגם קשתי ומשענתי ומדי;  
 בחותם צר ומירות מחמדי,  
 גאון לבי להשפיל עד בלי די!

## B. מח.

בשירי מחנה הודך, ברוכי,  
 ועת אשא לך עיני ולבי —  
 אזי רוח ולב לא נשארו בי!  
 תחי רוחי וחם לבי בקרבי!

VIII. שירים לכבוד המשורר והחכם ר' משה גבאי.

מז.

שלחתי לאח החכם אנמשה גבאי נר"ו כשהסכים לשוב לביתו לארץ ישמעאל:

וּמִן לָנְהִי וְהִי פֶתַח שְׁעָרִים,	וְסֹנֵר שְׁעָרֵי שְׁמֹחָה וְשִׁירִים,
וְאִין שְׁעַר בְּלִי צַעַר וְסַעַר,	וְאִין דָּלֶת בְּלִי תְסוּבָה בְּצִירִים,
וּפֶתַח־יָד בְּאֶבְנֵי חֵץ גִּדְרָם,	וְעֵנָה כָּל נְתִיב לִשְׁרִים בְּסִירִים,
וְכָל גִּבֹּל וְתוֹף נִשְׁפָּר בְּגִבֹּל,	וְהַקּוֹל קוֹל תְּרוּעָה אוֹ שְׁבָרִים,
5 יַעֲנִים בֵּין עַפָּאִים יִתְּנוּ קוֹל —	מְקוֹם תּוֹרִים וְזִמְרַת הַזְמִירִים,
אֲנִי גִבֹר שְׂבַע רִגְוֹ וְשִׁבְרִי,	וּמִכּוֹס יוֹן עֲנוּשִׁים יֵשֶׁת שְׁמָרִים,
סַעֲפִי מִסַּפְרֵי הַזְּמִירִים לְמַחֲוֹר,	וְקוֹל בּוֹכִים — בְּשִׁיר הַקּוֹל מְמִירִים,
כְּמוֹ תַנִּים מִתְּנִים שִׁיר בְּמִינִים,	וְעֵנָה תַעֲנָה רוֹן כְּעִגְוִירִים,
וּמִטָּה עוֹדָה אֶחָד בְּיָדִי,	וְבוֹ אֶנְעַר בָּיִם סִבּוֹת וּמִקְרִים,
10 וְיִדְרָתִי לִגֹן חֲדוּת, לְלִקְטָה	פְּרִי שִׁירִים חֲדָשִׁים לְבִקְרִים,
וּמַעַץ גֵּן עֲדִינָה אֶתְקַן	בְּלִי גִבֹל וּכְנֻרִים לְשָׁרִים,
וּמִחֲבָלֵי עֲבוֹתוֹת אֶחָבְתָּהּ	אֶסְדֵּר אֵל בְּלִי הַשִּׁיר יִתְרִים,
וּמִפּוֹ מִחֲמַד תִּשְׁקָהּ, יְדִידִי,	לְאוֹתִיּוֹת וְזִמֹּר אֶקְשֹׁר כְּתָרִים,
וְעַל אֵף הַזְמֵן אֶפְתַּח בְּחִדְרִי	מְרוֹמֵי הַזְמִיר מֵאָה שְׁעָרִים.

נ.

סימן

יִתְלַל פִּי לָךְ שְׁפָתֵי רִנָּנוֹת,	בְּמִסְפַּר מִתְלַל אֵל מַעֲרֻכּוֹת
יְדִידִי בֶן אֲבִרְכָּה בְּחַיִּי	בְּקוֹל זְמִירָה וְשִׁיר מֵאָה בְּרֻכּוֹת.

נא.

יְדִידִי, נִמְאָה לָךְ אֵל מַחֲוֹ חֲפָצָה,	חֲבוֹן וְהִכָּן לָךְ מְכוֹן רִבְצָה,
עָבְרוּ שְׁנוֹת עֲבָרָה וְחִלְפוּ כָּל יָמוֹת	אֵימּוֹת וְחַמּוֹת כְּעֶבֶר מוֹצָה,
יָגוֹן וְשׂוֹד עָבַר, בְּבָר עָבַר וּבָא	עַתָּה גִּפְנָה פֶּרֶחַה וְצֶחַ אֵיִצָּה

- לפקדנות צדקתך בתוך האלה, בכרוב פרוש בנך ותן אצקה,  
 5 ישוב קח לך אשת נעוריה, כיום מועד, ושים על מצחה ציצה,  
 תגיל בהתודע לך יוסף, כבן פרת ותדרת תארו ירצה,  
 הוא חלקה, הוא חשקה, הוא חוקה, מיטור ומדאבון זמן דצה,  
 הוא פרצה וגדר, והוא וגבה מזור נודך, והוא יחפש כאב מחצה,  
 ופרי ישנה בעצי עדן, עדי נורה לצור פרא פרי עצה.  
 10 ארץ אדום, בגליל סרום תחשב הרום ויושביה בשקוציה,  
 שנה שמם וקרא פני מלך — פני בלב, וכן עין כל — בעין קוציה,  
 שמחו לאירדמעת עשוקה כיום ישבר ושוד, ויאשרו חומציה,  
 גבר וביתו עשוק, ויחלקו להם אבניה ואת עציה,  
 יעלה באוש מראש בשמם לך, כמו חלאת רמישיה וקשרציה.  
 15 פתם כמו פתן ודבשם לענה וראש, ויון רקחם כמו חמצה,  
 אסור הנאה לך יהי אכלם, כמו בחג שאורה ובחמצה,  
 טובם וגן עדנם בתפתה תחשב, או מחמת מאוס יהו מקצה,  
 להם משל מושלים אצלי צרעה משל: לא דבשה אחפץ ולא עקצה  
 ומחוז ערב לך יערב במעט ורב עם סות מלחים או מעיל בוצה,  
 20 שם תעלו בקהל חסידה, ואז יצא לך שם על פני חוצה,  
 תשבע שמחות על מנוחות משפחות סופרים, כמו ישובו בועבצה,  
 עמם בעמקה של הלכה תעתיק הרים בקיטתה ותירווציה,  
 מדי עבר מצור ומצוק בזמן, ישרם ומלטה ויחלוצה,  
 בהם תננח חיל חלופות חולפות, בצבא חמושיה ובחלוציה,  
 25 ובחר לך שפלות בלי ולות ובה תשפן במלך על בני שחצה,  
 ישר ותם תצנף בצניף, ואזור צדק במתניה ובחלוציה,  
 ועדה עדי ענות, ורגל צאה תוריד ותטביע בטיט בוצה,  
 ענותה תרב נדחתה ולא רקמת בגדיה ותשבצה,  
 וערץ המזן חמדה, וסור מאהבת עולם, ושים תאנה כסיר רחצה,  
 30 משוב זמן במעט צרי ומעט דבש תשמח, וישביע ארי קמצה,  
 אם לא בעל כל הון עשירי עם תהי נבהל, ברבם כן יהי שמצה,  
 לא יעדיף מרבה, והממעט בלי יחסר, ויספיק לו בלוב קצה,  
 אחי, בהכרחי תהי עלו, ובו שים שכלה, הוא יאדיר אמצה.

בין, כי בקרובין ופת סבין לאיש  
 35 ונמוש יצויעי שש ורקמה, ועלי  
 רב לך, ולישני תנומת הזמן  
 רב לך היות נלכד בפח פחי וזה  
 רב לך היות נחפז, לאל פסח ופז  
 רב לך היות נחנץ למול פרמיל ובוע, לקראת אלחיה יהי נחצה.  
 40 אל אל וטובו רוע באיש חרוץ, ולא  
 אם בפסח תשים לקנין בפסח,  
 אחד חשוב מנין, ודענין, כמו  
 בית משפני דעה בנה אבני יקר  
 ניל וחדה, גזון עדה, שכל עדה  
 45 לא מפני אבדן רכושם נבדלה  
 לשם שבו לא חללו, כי נפלו  
 נחם ראה על כל אבדה, יום יסוד  
 אל צור ילך דם ונתחולל, והוא  
 בו לוחמים תדמים, ועל מתקוממים  
 50 בו מלקרות חרב-מעוף צוקת זמן  
 בו יהיה מבטחה, כל נצחה,  
 תדוש ותדק חר תלאות בעזו  
 לא בחלוף מרחב ומצר בזמן  
 על אף זמן שוהד תשדד וחרוש  
 55 עוד יתפז ירו, ופרע על פני  
 יתחככו סבות, בהתהפך ברק  
 כל-פועלי און ליום רעה בקש  
 אם מפני פחד מצוקות נחבאו  
 שם תאכלם בידוד יקוד מקרים בתוך  
 60 גם מחמת שדי, כנס מלחבות  
 לא לאמונה גברו, התאמרו  
 בינה ביום פותים, ביום מוצה ויום  
 יש יום זמן ירבה בגבר אין אל

- יש יום וזמן ימים עלי נשר וזבוב  
 65 יש יום וזמן ישיב לרוב צעיר, ועב —  
 יש יום וזמן על כל דבר פשע בלי  
 יש יום וזמן פורע בעת גזירה, ויום  
 יש יום וזמן נראה כמרשיע והוא  
 יש יום וזמן יפירר בעת יקחיל ויום  
 70 כן השפיפון קח צרי אף מחרי  
 מן התמורות נפשך תבליג עלי  
 שפך בתוך עפר, ואור בין מאפל,  
 כמזם במבנה עיר הריסותו וכן  
 יש רש בתוך עשר והון בינות עני,  
 75 יש בחלי כתם ורפאות בחלי,  
 יש בגדוד נוח ומנוח בקר  
 כמעט בבין כימה ועש יש עש, וקול  
 לבן, ירד, עמר שבת, ולקיל שמח,  
 עם קנה על כנה תשוב, ועל  
 80 משם, תמים דעים, תעורר אהבת  
 ניבבו לדודים צוף ואל קמים מרור,  
 משם זכור, חבה, ידידיה, אשר  
 לבנה בלבנתם וכן לפיר לפיר  
 שותים חמת נחש תמורת צוף דבש  
 85 רוחם ונשמתם בידך יהיו  
 וכמו לנודך ירגזו, כן יעלו  
 קסת מקום קשת ועט סופר מקום  
 ובאגרות שלום תעפינה בעב  
 מראש אמנה שור, לדרג שור, ועל  
 90 נפש מצפיה, ירד, אל תחריר  
 ספרתך חתול ישימון על מזור  
 הם הנבונים לעשות מה ירמזון  
 אש אהבה יתר שאת תבעיר בלב
- מות, ונביר על כפיר קמצה.  
 רזה, וארף יחזיר נוצה.  
 יחקר, ועת יבדק בעקציה.  
 לבנות אוי נותן במפציה.  
 ישקים, ועת יסגר אוי פוצה.  
 תדמה יפורק אוי קובצה.  
 אף קח שנת רצון ונעליצה.  
 יגון בפורה ובחפיצה.  
 ופרי מגדים יש בנעצוצה.  
 גנו דמות גדר במפרצה.  
 יש חם בקר ובעת סתו קיצה.  
 יש באבון נפש בעליצה.  
 עמר, ויש פורר בקבוצה.  
 רעש וגעש בין זבול ערצה.  
 ורכב-צלח, ולכה גליל ארצה.  
 אפרוחיה תרבע, ועל ביצה.  
 רעים, בגיב רעים בהמליצה.  
 ניב יערים פתי ונף לצה.  
 קבו בשור נודך וחץ לחצה.  
 פחד, בהגיע זמן קצה.  
 כדו בחברתך וזמן מיצה.  
 תמיד בנומה ובקניצה.  
 על אמרות ישר בהמריצה.  
 חץ קח ומרחוק ירה חציה.  
 מים רחוקים יאבר נצה.  
 גבעת לבנות שיר יהי קפצה.  
 יום יר ומירק באף קפצה.  
 מכאוב פרידתך ועז קרצה.  
 עיני לבכה, בעת קרצה.  
 לחקת נביאיה ובמליצה.

תופע במו אפל נהרה מברק  
 95 ירחק ידיד גנה ויקרב לבק  
 ונני לאל חני תפלה אערה,  
 גנן והציל נפשה מפח ופח  
 אחריתה ישנה מאד, דוד, להיות  
 יצב גבול הוד בית וכול קף לעדי  
 100 ויהי אלהים עמך, עד ינחך  
 וינך ונתהלה לאור חציה,  
 לעדת רחוקה ולקצוציה,  
 מיד שאון ימים יהי פוצה,  
 ישבר ויפל צר בגומציה,  
 גבר באיוב גר בנוף עציה,  
 עד, עד ישו ביתה בבית פרצה,  
 שלו ושקט אל מחוז חפצה.

## נב.

חמשים שערי בינה חסרים  
 וכפלים לתושיה לשמה,  
 ונפתחו בכל חכמה ומדע,  
 לציר נאמן אני היו מסורים.  
 ויתר עו עלי כל סוד ושרים.  
 ושכל טוב קף מאה שערים.

IX. שירי תהלה לכבוד המשורר שמואל בונאשתרוק הלוי.

## נג.

שלחתי אל ידידות נפשי אנשמואל בונאשתרוק אשר הקריב לפניי אשכר מראשית  
 בכורי ומיריו, ויהי שירו ק"ר חרוזים נתן סימנם צי"ד להביא ואני שלחתי אליו  
 מחציתם, על כן אמרתי:

במשכיות כסף, צבא השיר תוסף, חמודותיו תוסף, וכל מעשה תקפו.  
 בקן שירי רצו בק, ולך רצו, בצור עצם רצו, וחצו את כסף.

## נד.

לו עת נאון ירהן ומיר גנים  
 אם יגרשו חלב וצוף מי ים בשוא  
 אם הזמן ארזי לבנון ועצי  
 ירשא נאות מדבר ותחת נעצוי  
 אל פי מליצי שיר ברי יטרים  
 מי יעצר גליו ומי ישבית?  
 עדן בשן סלע וצור יצמית  
 בציע ברושים יעלו בצחית.

- 5 מי עַל רְבוּת מוֹכָה בְּנִפְשׁ דְּאִכָּה  
אֵךְ יַעֲרֹךְ תּוֹדוֹת לְאֵל חַי מְזֻבֹּל  
וְאֵנִי בְּקֹל וּמְרָה אֲנֹמֵר שִׁיר וְאוֹד  
אוֹדָה לְאֵל הַשְּׁקִיף וְרָאָה בַּעֲמֹל  
אֵיִשׁ בְּקָרֵב צָר וְהִרְחִיב צַעְדִּי  
10 לֹא אִמְרָה נוֹאֵשׁ וְאֵף כִּי מִמָּצָא  
אִם שֵׁם בְּכִרְיוּתִי וְמִנִּי לַעֲנָה  
בְּלַעֲנָה מִתֵּךְ דְּבִשׁ אֲמַעֵם וּכְיֵן  
מִדְּהָרוֹת סוֹסֵי נִדְד לֹא אֲחֻרֵּד,  
הוֹלֵךְ עֲרִירִי אֲפַחְדָּה לְחַיּוֹת, אֲכַל  
15 לִי בֵּן וְאֵחַ יֶלֶד אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב  
אֹתָהּ, יְדִיד־רוּחִי, פֶּאֶר שִׁיחִי אֲשֶׁר  
אֹתָהּ יְדִיד וְאֵחַ מְהֵר־לִּכְבֹּב וְלֹא  
אֹתָהּ בְּנִי, נֶחֱם לְצָרוֹתַי אֲשֶׁר  
אֲשַׁכֵּר יִקְרַ שְׁיִרְךָ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ  
20 בְּחִי עֲזֹבְנִי וְאוֹר עֵינִי וְלִי  
בְּכִנְף רִנְנָךְ נַעֲלֶם לִפִּי וְהוּא  
יָם הַזְּמִיר גְּדוֹל רֶחֶב יָדוֹת וְלֵךְ  
יָם הַזְּמִיר יָשִׁים בְּמַרְקָחָהּ וּכְיֵן  
בְּתִי מְלִיצוֹת נְהַרְסוֹת בּוֹגְנָה  
25 אֵךְ נוֹנְגִים וּזְלַתְךָ מָחוּ נְאוֹת  
יָצְאוּ לְלֶקֶט מִן זְמִיר וְלִקְטוּ  
רֵאשִׁית שְׂמָנִים מִשְׁחוּ מִגִּנֶּה  
קֶרֶבֶן שְׁפָתָם נֹאכֵל תִּפְלֵ וְכֹל  
כֹּל שֶׁר בְּסוּגֵר חֲמֻדָּךְ נִסְגֵּר בְּמוֹ  
30 נָם מִכְּלוֹא עֲטָף בָּנִם וּקִצְף וְנָם  
מִפַּחְדְּךָ נָסִים מְלִיצִים, וְהַמּוֹן  
עַל אֵף מְקַנָּא, כִּי יוֹמְרָךְ בְּשִׁיר  
לְשִׁבְחָךְ מִגִּיד וְזִמֵּר אִמְרֵי אֲמֵת,  
כִּי יִהְיֶה רִיב בֵּין מְלִיצֵי הַמּוֹן,
- יִדְאֵב וְאִשׁ יָגוֹן בְּפִיו יָפִיחַ?  
עֲלִיו בְּמִדַּת רַחֲמָיו הַשְּׁנִיחַ.  
לְאֵל יָגוֹן לֵב נֶאֱנַח הַשְּׁמִיחַ  
לִבִּי וְנִפְשִׁי נִבְהַלָּה – הַנִּיחַ.  
תַּחֲתִי וּמִצָּר הַזְּמַן הַרוּיחַ.  
תַּפְצִי לִבִּי הַזְּמַן הַקְּשִׁיחַ.  
וְרוּשׁ וְחִשָּׁב כְּפֹאוֹשׁ הַסְּרִיחַ,  
הַצְחָנָה רֹאשׁ כְּר־דְּרוֹר אֲרִיחַ,  
כִּי לֹא בְּיָד זִכֵּר שְׁמִי יִשְׁפִּיחַ,  
לִי אֵחַ וּבֵן יָקִיר זְמַן הַסְּרִיחַ.  
זְכִּירוֹן יְדִידוּתִי וְלֹא יִנְגִּיחַ,  
רוּחִי בָּךְ יִנְאָה וּבָךְ יִזִּיחַ,  
מֵאֲהַבְתִּי דַּעֲתָךְ הַסִּיחַ  
לֵךְ תַּעֲמֹף נִפְשִׁי וְתִשְׁפֹּף שִׁיחַ  
יְדִי, בְּרוּחַ צַח וְלֵב בְּדִיחַ,  
שִׁירְתְּךָ תֵּאִיר וְאוֹר תַּזְרִיחַ,  
לִי מִהַמּוֹן מְצוּק וְצָר מִבְּטִיחַ,  
עֲטָף אֲנִי שֵׁשׁ וְצִי אוֹ רוּחַ,  
עֲמָקִי מְצוּלֹתַי כְּסִיר יִרְתִּיחַ,  
יִדְךָ בְּלִבְנֵת שִׁיר עֲלִי אֲרִיחַ,  
שִׁירָם בְּמִי רָפֵשׁ וְעִבְטִימַיחַ  
הַשּׁוֹם וְהַחֲצִיר וְהַאֲבִטִיחַ,  
בְּשִׁיר וּמִנְגֵּם בְּלִי מוֹשִׁיחַ  
קֶרֶבֶן שְׁפָת וּמִרְתְּךָ מְלִיחַ  
נֹאסֵר בְּבִית כְּלֹא בְדֵל וּבְרִיחַ,  
מֵאֵשׁ וְנוֹפֵל בְּרִמְקָן אוֹ פִּיחַ,  
חִלְקֵם בְּרוּחַ אִפְּהַ תִּבְרִיחַ,  
בְּלִשׁוֹן כּוֹזְבִים, הָאֲמֵת יִשִּׁיחַ,  
וְלִבְלַתְךָ כְּזָב וְשׁוֹא יָפִיחַ,  
אֹתָהּ לִכְבֵּד תִּהְיֶה לְאִישׁ מוֹכִיחַ.

- 35 מ'מערדע פער יקר תשלף ובו  
חין ערקע רשע ומרמות ופח  
דובר במשרת חמדע סרה כמו  
גזעי עצי שים שפתה גכהו  
ובכן משור על מושלים ועלה עלי  
40 וברב גאונד בהכל פה תהרם  
העמ והקסת מקום קשת וחץ  
ואני בגות שירי שבחוני — ואם  
בי בחלו יסירים וקצתי גם אני  
לבי למטרה זמני שם ואת  
45 הנני אני נרדף ונפשי נכספה  
אנה אני אברח וחיל ומרתה  
שירי וצאוני וקאו לה כמו  
יהיו לה יוגבים ונאטרי פרמה  
אין די בשירי תת לה אשבר, אבל  
50 עמד מקור מי שיר מפכים, גם דמי  
קום נא, שבה על פם מליצות וחזק  
וארה בשמים ראש בגן המעלות
- קרחה בראש סוד בוערים מקרית.  
יקוש ובו כל צורדיו ופית.  
מלים כלפי מעלה ממים.  
ונעלו על כל אמירי שים.  
מורדים ובגד בוגדים תכרית.  
שומים ותבשיל תזמיר מקרית  
קח נא, בגבור בקרב וצרות.  
עמי לפי תמן זמיר ממים —  
בהם ואשליכם בבור או שים  
שירי לחצי לוחציו הנני  
לגום אבל אין בי איל ומזית  
סביב בריחי אהבה מקרית?  
גם ממגר לוחם וקא בצרית.  
קוצרי שחיסו שרה וספית  
עמם לבבי הנני משלים.  
חלאת בבר לשון ופה תרית.  
ואמן, והיית לאיש מצלות!  
בם מגדלות מרקחה תרקית.

## נה.

- אם אל שים — השיר שים — אתה היא ראש — אמיר או בן:  
אם למליצים — דורכי חצים — עט קסתה — אל קסתם בן.  
אם בור צורף — פו שיר שורף — סיגיו — אתה — אל רשפו בן  
אם יש גרנות — בר לנגינות — חן שירף — אל גרנם בן  
5 ובה מדע — ותבון ברדע, — שירות תימן — וסירות בן.  
אם לשיר אב — אתה הוא בן — ובכן ארץ: — גם זה לה בן.

נו.

זה הוא אשר כתבתי להח"ר אשתרוק נר"ו בחלותו ויחי מחליו:

נָאָה אֲנִי, כִּי אוֹתָךְ אֶהְבְּתִי  
עָלַם אֲנִי בְּרֹאוֹת תְּמוּנֹתָךְ וּמִדֹּ  
לְפִי כָּלֵב צִבְיָה בָּעֵז חֲבֵרְתָּךְ,  
וְיִי לִי בְּאַהֲבָתְךָ לְבַל תִּמְנָן לְדוֹר  
הָאֵל לָךְ לַעֲד לְפִי הָיוֹת דוֹד נֶאֱמָן  
5 וְקָר דְּבַר חֲבֵרְתָּךְ, עַד בְּלִתָּךְ  
רַבִּים יְרִיבוּנִי בְּרַחֲקֵי מַעֲלִי  
לֹא נִחְנוּ הוֹד מִחֲזוּהֵיהֶם יָדְעוּ  
לִילָה בְּהִבְרַח שְׁחָרִים כִּכְבִּי  
10 לִילָה בְּהִנָּעַר מִתִּי חֲשָׁךְ וְעַל  
רוּחִי נִשְׁאַחֲנִי כִּכְיָן בְּתַרִּי סָגֹר  
אִם צָר סָגֹר לְבָךְ הִכִּי רַחֵב כַּיִּם  
וְאַמְצֵאָה לְחַוֹת בְּרִיתְךָ שָׁם וְכֵם  
וְאַפְתָּחָה נִגְנוּי קִרְבִּי נִגְנוּי  
15 סוּדֵי אֶרֶסְטוֹ שָׁם הוּא וְאוֹקְלִידֵס וְעַל  
הָאֵם כְּחוּמְרֵי דוֹד בְּמוֹתָךְ אֱהִיָּה  
וְאִכְל וְהִתְחַזַּק נָבִיר, כִּי חֲלִידָה  
וְרֹהֵב וְנִיר עִם מַעֲלָתְךָ, כִּי אֲנִי

נז.

עוד כתבתי לחכם הנ"י החל להשתחף עם כת המשוררים:

בְּנֵי לֵוִי אֲנִי הָיוּ סִנְיָה  
וְלָהֶם נִתְּבְּנָה רִנָּה לְמָנָה,  
וְכָל־חֲמֻדַּת־תְּעוֹדַת־הַזְּמִירוֹת  
בְּזוֹלָתָם כְּתָב מִשָּׁל לְמִשָּׁל  
5 וְאִם בָּא יוֹם קִפְדָּה וְעִבּוּדָה  
לְשׁוֹרֵר שִׁיר בְּרוּכָן בֵּית תְּפִלָּה,  
וְלָהֶם נִתְּנָה רִנָּה וְצִלָּה,  
בְּגִד־בִּלְתָּם גְּנוּבָה אוֹ גְּזוּלָה,  
וְלִשְׁנֵינָה הַמּוֹן רִנָּה וּמִלָּה,  
אֲנִי אֶבְדָּה, וְנִתְּפָרְדָּה חֲבִילָה.

ומיר הימן ושיר אסף בלי סף,  
 ראו איש מבני לוי מקרא,  
 גליל בינה, גליל שכל, גליל חור,  
 הניעו ליקר טבע מקוריו  
 10 כציוץ יצא בפרדם המליצה,  
 ושלח יד בעץ דעת ומירות,  
 מקנא על כבוד שירת קדומיו,  
 ומפצפון רמזיו בחרוניו,  
 לכו, דודים, והקבצו ושמעו  
 15 תנו כבוד לבית לוי, ותבו  
 תנו נא מפתחות השיר בגדיו,  
 כמו יורש סגלות מאבותיו,  
 ותשוב המליצה נעלסה  
 עטרת הזמיר נשיב בגנוי  
 20 ושב שיר אל מקומו המיוחד,  
 נשו ארנו ומיר על הענלה,  
 כמו ארון בשובו מפלשת  
 בהידות האמת נחשב חכם לב,  
 גדולה אל נבון דבר בתכיר  
 25 בתוקיר מעלה יעלו שפלים  
 בגדינו רגנינו עשוקים,  
 ודינו בעדינו עדיים,  
 היתנה איש בשר בלתו? וילבש  
 התפארת יהי עשק וגול  
 30 בפינו מחסום נשמור ונדם,  
 ולא נעריף יקר ומרה, לבד אם  
 ישובן אמרות שירות ושרות

ולא נאסף, אבל נחשף ונגלה,  
 גליל מדע בתרשיש חן ממלא,  
 מעיל לקח, ואור עוטה כשמלה,  
 ומעבוריו ומיר שאב ודלה,  
 וכנפן עלי מים שתולה,  
 אשר עליו לכל מחלה תעלה  
 ומתאנה למסיגי גבולה,  
 אמת, דעתו ותוכחתו מגלה,  
 עצת שלום בטוב טעם בלולה,  
 לנינו או לנכדו עז ומעלה,  
 ובו ידרוש ובו יעמק שאלה,  
 כמו נחל אשר יחזיק בנחלה,  
 בתיכלה וארמוני גבולה,  
 אצילית, אשר מטעם אצולה,  
 אשר שם אהליו שם בתחלה,  
 ושירה תעלה דרך גבולה,  
 לבית שמש ועלה במסלה,  
 והשפלות בלי ולות גדלה,  
 ותוקיר מעלה אל רם ונעלה,  
 לראש הרים בדרתם בשפלה,  
 ה:תאונן להשיב הגולה?  
 ואיכה נשאלה מזר שאלה?  
 לבוש נכרי ואדרת שאולה?  
 בראש עושק ואם כתר וגלה?  
 ודומיה לכמונו תהלה,  
 במאנו נחלי חלקה שקולה,  
 כמקדם לבית לוי סגלה

## נה.

לחכם הר' אשתרוק בהוליד לו בנו בכורו ושמו יוסף.

מאור הדרך ורח כשמש במזרח, ומטהו יפרח בפתחודע יוסף.  
 בעת בן נתן לך וילך יולד לך להוסיף על גדלך יקר לא יאסף.  
 אמרה האת האת! שמע עם, בן ואח, אשר חיל בין יוסף בכן פורת יוסף.  
 עליו עמו. ורחב: ראה, כי לא נאהב למולו כל זהב וכל אוצרות כסף.  
 5 בנמיו ישלח אל לישראל גואל, וכל יד מתגאל יאבד וישסף.  
 וירבה לו ימים ושנים בנעמים לדורות עולמים, כמו לך בוסף.  
 וישאל את זמן להגדרו נסמן ראה בשמו סימן ועדות ביהוסף.

## נו.

בנסע ענן כבוד הה"ר אשתרוק מבינותינו והיתה פרידתו קשה עלי הרבה מאד  
 כתבתי לו:

חברתך, יודי, במתהפכת פעם בנשקת ועת נושקת.  
 פעם אשר תור חן תשועה לידך, פעם בלבב חן חרי דורכת.  
 נפש אהובך שבעה במתקד עת דבקד ובחלקד נתכת.  
 נפשי, ידיר, באשר תחלק אל כבוד שמך מברכת ולו בורכת.  
 5 נסגר סגר לכה בסוגר חשקד במעון שכינתך במתהלקת  
 רגלה בהרחיב צעדה לא מעדה יען במשען זכרך נסמכת  
 תקרב ותרחק אהבתך לי אני אחר יחידות נפשך מושכת  
 כי תעמד תקרא בגלגלי וכול שמך וכי תלך בככבי לכת.

## חננים.

## ס.

לך מבלות זהב שכל וכם יין זמיר תשים ואיה תשאל באובות?  
 לך אורים להגיד לך ומירים, לך אפור ואיה תדרש באובות?  
 נעורתי יצאוני ואינם חפצות בי בנות השיר ואובות,  
 שמך יגון, גביר, עד הר לבנון ועד ארגון ועד פונזן ואובות.

סא.

אני צלצל תרועתך, ידידי,	לְהַשְׁמִיעַ תְּהִלָּתְךָ בְּרַעֲי
ודי לך כי נחתיה בחתם	בְּקִיר לְבִי וּמַחֲשַׁבִּי וְרַעֲי
ודי לך כי קציני בתבונות	קִבְּרָתִיךָ וּבִנְיָנוֹת בְּרַעֲי
ודי לך כי אחי נאמן בביתך	בְּשִׁמְעִי אֲזִי בְּבֵית דָּוִד וְרַעֲי.

סב.

ביום בתי ומירותי נתתים	הָיוֹת אֵל עֲשָׂתְרוֹת צֹאנְךָ רִפְתִּים
הניחוני שעפי משאונם	וּמִמָּכָאֵב תְּשׁוּקָתְךָ רִפְאֲתִים.

סג.

דברך לי דבר אכל ואגור	וְלֹא אֵיכָא לְצוּק עֵתִים וְאֶגוֹר
ומי יתן אחי נאסף ואגור	בְּבֵית קִדְשֶׁךָ וְשֵׁם אֲשַׁכֵּן וְאֶגוֹר.

סד.

אמרי נגידי שיר ודברי בעלי	לְשׁוֹן לֶךְ נִדְמוּ לְתִיבָה אֲזִי לָאוֹת
רפוי ידי עמי אבל לקבוצה	עַז אֲזוּרוּ גַם נִבְרוּ מֵאִין לָאוֹת
פרשו כנפים לעפף על מרום	הֵר קִדְשֶׁךָ לְתִיּוֹת לְמִשְׁמֶרֶת לָאוֹת.

סה.

מקור מצלות סוס ומידך תחרש	אֲזִנִּי וּמִנְחָרוֹת שְׁפָתִי צוּלָה
מול רום נאמך בד מאד ניבך והיה	כְּבִדִּיל וְעִפְרָת בְּלֵב יָם צוּלָה
לקבוצה מימי מקור רנה אשר	רִנְגִּי יִגְוִיָּה עֲכָרוֹם צוּלָה
נפשי בסדרה שיר נדירות חמדה	הִלַּת וְמִיר תְּנִיף וְשַׁעְרוֹ צוּלָה.
תלך למישרים ואף כי עד הלום	מִסְלֹל וְדֶרֶךְ לֹא סְלִילָה סוּלָה

דיק וחיל תבונה להפיל מבצרי תונה וחיל פרוד ותשפך מללה  
תסל מסלות גיל וחדוה אף נתיב אידה בסלנים וסירים סוללה  
ובסללה הדרת כבודך תחשב כי אל כבוד רוכב ערבות מוללה

## סו.

גביר לכב תהלתך הדרך ואל לב חושקים קשת הדרך  
וחין ערך מליצתך ועטף מליצי הזמן פורה הדרך  
הכי עמי בשיר נואל ואשאל ללבי אם פתייתך הדרך  
וענה כי יקר אדרו וחדרו ושירו נאסף נגד הדרך.

## סז.

ללב חלל במי דמעה תקימה להחיותו וימצא און ועצמה  
במי עבים יחיו אחרי מות עצי שדה וצמח האדמה.

## סח.

יספה פליטת בית יקר שרש בגן עדנה, ובו נשא ידיר ענה ובר  
ירבה אמונת עטף, עד כי בשיר אמרי אמת יקריב, וירחיק שוא ובר.  
פלם ומאזני משקלי ומרה ביר שכלה, ואותותיו שקולות בר בבר.  
על מחלצות ניכר תשבע משבצות ממזעצות דעה ולא משי ובר.  
משכן ברוכנ הזמיר תבנה, ובו תעש ברים מעצי שכל ובר.  
שיר תערוך לדרוך מליצים בזמן פוצה כמו בדר אשר ידרוך בבר.  
עד יענו נוגנים לכל השואלים, מי הוא לצבאות שיר גביר? —  
אתה לבר!

סמ.

עפר צבי, לצבי בכת דב וגור  
 ומשור במשלי בין כמו אגור, וגור  
 השלף עלי סות נוגנים גורל ופור,  
 גרון קחה וברות עצי ערנם ופור,  
 5 וצבא אוילי תומיר תבה בצור  
 מדור באהלי עוללי שיר מוש וסור,  
 עמד כמו שמיר, אכל עטם בצור,  
 קומה, ובמרום הר רננים גורח.  
 יורעיו, ובר שיר במגורח גורח.  
 יקב בכרמם שים ותדרף פורח.  
 ובמערכה קום לסעף פארה.  
 עמף, ועל ערי מצורם צורח.  
 אף אל מעון זקני מלאכתו סורח.  
 שירם כמו חמר ושירף צורח.

X. שיר נחמה לנשיא אנשאנמאש מולנסיה.

ע — עא.

כתבתי לחכם אנשאנמאש נשיא בהפקד ממנו בנו בכורו יהודה נ"ע.

צר לי מאד כירוד יקור רשפה,  
 קדרו מאורי אור יצורי, יום אשר  
 ספי לבבי נחלשו ויגעשו,  
 נהי והי אשקל, ולא אשמע בקול  
 5 אבנה אניות תאניות, להיות  
 אגוע בעז חילי וצור חבלי, ולי  
 בעלות חמת מות במחנות משפנות  
 בדם אשר בסף, אגדת תחרי  
 ובסבבי אש יערך אש אוכלה,  
 10 אשום ואשאף על תרי האף, וכף  
 אקרע סגר לבי למכאובי, ובי  
 עת אבליך על לב, יהודה, נעלה —  
 מימי דמעי נגרו, ויגברו  
 לבי באיךך נחלה, ובנחלי  
 15 ציר מחלי גדול היות ברי שאל  
 תשר, ונביתתי באור רשפה.  
 קדרו וחסכו בלבי נשפה.  
 יתקעשו, יום קעשו ספיה.  
 שרים, הכי שבת משוש תפיה.  
 רוכב בלב ימי שאון ועפה.  
 מורד ביום סגריר בכי דלפה.  
 עז ארמנות עיר מסבנות בספה.  
 מבל, והניע למשקופה.  
 קרתה בקש ארו יפה ענפה.  
 אבה ואספק מפני קאפה.  
 נחת חמת יין רעלי ספה.  
 ועתי ונעתי לרב בספה.  
 ביאור, וכפו אור עלי בספה.  
 חבלי שאול המבע בים סופה.  
 מחסה ומבסה מעשה תקופה

איך אשכבה בטח, ידיר, בשכב בשר קדשך בתוך חורי עפר בפה.  
 איכה בלא עת קממו, התמוטטו חמו ימי חרפה.  
 איך יעמד לבי, בבורי, בחרות אף אל בחיליך ובאנפיה.  
 אזעק ואתאונן, אקנן מר עלי ימים, אקנן תוך נוה נופה.  
 20 תיטיב שאת משאת יקר יתר שאת משךה בשכמה ובכתפה.  
 רעים ומודעים כמטר יחלו טובה, ולא בשו קהל צופיה.  
 עתה בבורך מר במקום צר, חצר מות, וצלמות בעפעפה.  
 אוי, כי תמורות יום עברות בוננו חץ על רדידה ובאניפה.  
 תחת לבוש רקמה, עלי רמה וגיש עפר יצופיה ועש רצפה.  
 25 תחת בשמים ראש, פרי לענה ורוש בא, עת דרש מערת צופיה.  
 מי יתנני תחתך מצע בתוך נקרת סלעיה ובסעפיה.  
 אחתך בנות בית אהלי שחת בלי בינות רגביה ואגרופיה.  
 גוע אמת מי האמין, כי יעלה בורת בפארתך ובסעפיה.  
 מופת ואות נאמן היות לכל זמן קציב וקץ, כי אוברה סופה.  
 30 לבי למו אב בתלילים יתמה, כי יחלה טובו ביום חלפה.  
 מה אמך, כי רבתה את גלמה, איך תיתה עת הפכה ערפה?  
 אויה עלי רעיה, בעומיה תערה עדנה, וריח מרדרור אפה.  
 נעם ומנים קנותה, לא ראתה, לא ובתה לחסות בצל כנפה.  
 כי הזמן הרם בעברה מעשה חשב אפדתך ומור ישפה.  
 35 מה לך, זמן אלקן, תנופה יר עלי ראשי מרומיה ובמניפה.  
 רשת ופח תפרש, ותלכוד תוך מצוד שוד סוד גביריה ואילוניה.  
 מבצר ומגדל עז הדרך תערך, אולם תכוז את נוה חורפיה.  
 וכלי יקר אמלל ויתמודל, אכל תחדל להכות יל במו אלפה.  
 חין בטיט תבנה, ומורי יהלום תהלם בבשילך ובלפיה.  
 40 אריה, יהודה, בגדי תטור, ואין פודה ומציל ממה טרפה.  
 אולי לקדם את פני אל חי בשי מעשתרות צאנה ומאלפיה?  
 או אל חמת קרי בני מרי צרי תקח, פרי עצד וקוץ אספה?  
 או מפני עקת מצוקת היקום תהרס משוש ארץ, יפה נופה?  
 אמנם, גביר, הרף! לאט חמה ומה יסכן ויכן לך חרון אפה?  
 45 פן יחתך צוק עתה, יסחה מנוחה פתע ויהדפה.

כי, אם לַתְּגִבַת נָדָה וּלְאִידָה, או שוֹדֶה תַּעִיר נְהִי — יִסְפָּה.  
הַעֵת אֲשֶׁר תִּכְאִיב, יוֹם תִּדְאִיב וְכוּר רַחֵם, בְּרַחֵם אָב עָלַי מִסָּה.  
לֹא צַר וְעִיר מִסָּעִיר, אֲבָל קָדִישׁ וְעִיר, תִּסִּיר נְטִישְׁתָּהּ וְסָרַעְפֶּיהָ.  
אֲמַנֵּם לְטוֹב יִשְׁנָה בְּרִיאָתוֹ, תִּיּוֹת בּוֹכֵב בְּשָׁמִיךְ וּבַעֲרִיפֶיהָ.  
50 וְאֲנִי שֹׁבַע רָגֹז וְנִגְשׁ, נִעְנָה, יִבְשׁוּ מְקוּרֵי יוֹם יְבוֹשׁ מִדְּרָפָה,  
אֲנָה מְקוֹמָהּ, דּוּר, אֲבִקְשָׁה, אֲדַרְשָׁה חֲכָמַת חֲכָמֶיהָ וְאַשְׁפִּיחַ.  
אֲרֵד שְׂאוֹל בֵּינוֹן שְׂאוֹל — לֹא אֲשַׁמְעָה שְׁמָהּ בְּאוֹב קוֹלָהּ וְצַפְצוּפֶיהָ  
אֶף בַּחֲלוּם אֶפֶס שְׁמִי עָרַע וְשֵׁם אֲשַׁבַּע תִּמְוִנָתָהּ וּפְרָצוּפֶיהָ.  
תִּנָּה לָהּ מַחֲנֶה יָקָר נֶגֶד פָּנַי עָלִיוֹן, וְנִקְוִין בְּשַׁרְעֶפֶיהָ.  
55 בְּקַחֲלֵי חֲסִידִים, עוֹמְדִים בְּמָרוּם וְבוֹר, צוֹרָה יִמְכָּרָה וַיִּצְמָסָה.  
אֵת מַחֲנֶה שְׂדֵי וְחֹדוֹ תִּחְנֶה, כְּבוֹד מְנוּחָתָהּ בְּסוֹד שְׁרָפָה  
אֶף וְכִרְהַת תִּמִּיד בְּתוֹךְ לִבִּי, וְלֹא יִנְחִיחַ לָעֵד וְלֹא יִרְפָּה.  
כִּי אֲצַמִּין, אוֹלֵי לִמְעַן יִמִּין, הוֹדָה תִּנְחִיחֵנִי כְּבוֹד כְּפִי  
אֲבָלִיג עָלַי יָגוֹן וְלֹא אוֹכֵל אֲבָל צַר לִי מֵאֵד בִּידוּד יְקוֹד רִשְׁפָה.

## ע.א. A

(ד' חנועות)

יָב לְמַחֲנֶה	עַד הַחֲרָמָה	נִדְמָה נִדְמָה	כְּכִלִי אוֹבֵד
מַצָּרָה לוֹ	יָרִים קוֹלוֹ	אוֹי, כִּי אֲבָלוֹ	אֲבָלִי כְּבִ"ד.

## XI. שִׁיר עִירוֹד לְרוֹן שְׁלֵמָה אֶלְקִסְטִנְטִינִי.

### עב.

וּכְתַבְתִּי אֶל ה' שֶׁרֶשׁ הַסְּגוּלוֹת אוֹצֵר הַתְּהִלּוֹת דָּוִן שְׁלֵמָה אֶלְקִסְטִנְטִינִי בֶן  
כְּבוֹד ה' דָּוִן בַּחֲיִי אֶלְקִסְטִנְטִינִי נִיעַ, בַּחֲלוּתוֹ וַיְחִי מַחֲלֵיו וַהֲיָה דוֹאגַּע עַל אֶרֶץ יִמִּי  
מַחֲלָתוֹ וּדְבַרְתִּי עַל לְבוֹ דְּבָרִים נְחוּמִים בְּקוֹ חֲרוּזִים אֵלֶּה וְכֵה אִמְרָתִי:

וְלִידֵי יוֹם לִיגְדֵי יוֹם וּמִקְרָא,	וּסְבוֹתָיו, וְהַשְׁתַּנּוֹת סִדְרֵיו
לְבָבָם יַחֲרֹף, יִשׁוּם וַיִּשְׁאֵף	בְּנוֹעַף אֶף לֵאלֹהֵי יָרֵב אֲמָרִיו,
וְעַתָּה רְאֵה בְּשׂוֹאָה מִתְלַאֵה	וְעִבְרָה עִבְרָה מִכָּל עֲבָרִיו —

קלון בשתו, והביטו מעוריו,  
 רצון כל-איש, ומלאת מחסוריו,  
 דבר פיהו, ולא יחל דבריו,  
 וגם אחר בלות חדש נעוריו,  
 ומנע בר ולא ישביר שביריו,  
 ויש אוהב ויש נחשב בצריו,  
 ולא יכהה ולא יקהה מזוריו,  
 אמתתו, וישבילו גדריו —  
 ולא ירגע וישקט אל שמריו,  
 הניח וישפית גבריו?  
 ראה, איך לא יחו בצל יצוריו?  
 בתולדם, פגרו תוך קבריו,  
 בלא עת קטמו ענפי אמריו,  
 ותמיד רעשו ספי שעריו,  
 וירדוריו — בתדוריו בהריו,  
 אזי יעביר במדבריו נהריו,  
 ואף כי לא יישר את הדוריו,  
 דרכים, דרכיו הם ישריו,  
 לפי דרכו, ולא תמעד אשוריו?  
 ידלג על מרום הרי בתריו?  
 הוש ימיר חברבורות נמריו?  
 בתמיר מעגלי ככבי נזוריו,  
 ואיך יכלו ויפסו אסוריו?  
 מנוד גלגל ומי יתיר קשריו?  
 ביד מניף וחוצב עץ יעריו,  
 ביד האל, ודולים מי באריו,  
 עמקותיו וחושפי סוד סתריו,  
 במהלכם, והם שופטיו ושומריו,  
 והם רועי אמונה את עדריו,  
 מגלית אל ומכמני חדריו.

בפיהם כחשו טובו, וחזו  
 5 באלו הזמן מספיק להפיק  
 באלו הזמן נשבע לקנחם  
 באלו לזמן עז לא ישנא,  
 באלו הזמן אוצר תבואות  
 באלו לזמן אהבה ואיבה  
 10 באלו הוא גביר רפאות לכל ציר  
 ולו חכמו, יבינו סוד סגלית  
 ומן-מקרה עלי מקרה מקורה,  
 ואם המפע יסוד טבעו בנועו  
 ואם יארח בצל עובר ויברח —  
 15 ילדיו, מעשה ידיו, בקרבו  
 ביום נטעו נטיע שעשועו,  
 בכל עת נשבה רוח סעריו,  
 ועת — יטפיל ארזיו בתציריו,  
 ועת — ישית לבבשת יאוריו,  
 20 בכל-ואת נחשב ישר ויבשר  
 ואם בו בן חלוף נוקש ונעקש  
 הוש עון אשר חטא לו, בלכתו  
 היפשע איש נכה רגל, אשר לא  
 הוש הופך לבושי עור בשרו?  
 25 זמן ימיר הליכיו בהפקיו,  
 זמן אסור בזיקי מהלכי רום,  
 זמן גלבר ונאסר בעבותות  
 ואף גם הוא מקום גרון ומשור  
 בני אלים וגלגלים — כבדים  
 30 צבאו פועלי חפצו מגלי  
 משוש דרכם לתתן עז למלכם  
 בני עולם בעדרי צאן לקפיו,  
 ואולם, לב נבון דבר באוצר

- והוא ישפט במישריו נבדיו,  
 35 כלות זכיו בלפידיו ואודיו,  
 ברב חסדו ואין עוד מקבדו,  
 יהוצל איש לפי שכדו, ונעלו  
 ושם בונן במלאכיו דרכיו,  
 היתאונן חכם לב אחרי זאת,  
 40 תמפיו יהלוד לפיד לפירו,  
 תמקול צאן ואבים תחרדו,  
 ותנושא צרי גלעד, תירעד  
 ואם יוכח במכאב על יצועו,  
 ומטהעז ותושיה בשכלו —  
 45 בתצר לו אשון אפלו, יקו עת  
 לבב נבר, בעת צר, רם ונבצר,  
 מלאות שפקו — מנת חלקו וחקו,  
 ואם הנה לסוג הזמן, איך  
 בטיט גון תמרמרו חמריו,  
 50 ראה, אבי, והתבונן, ברובי,  
 בחון ניבי ומורשי לבבי,  
 ויש חכם מחכם — מבדעיו,  
 ויש שב, שב להבין מנעוריו,  
 ופעם יערים פתי למוריו,  
 55 ויש רך לב, יחזק לב אביריו,  
 שמע, רוזני, שמע תנין לשוני,  
 עליו במעזו תבון לבך, אשר הוא  
 ורוח איש יכלכל מחלהו,  
 עלזן, כי עמך בינת בחינת  
 60 דך פשיל להכשיל את פסיליו,  
 דך עצמה להשבית את-במריו,  
 דך לב לא יניאוהו בזביו,  
 ולא יחשק באילת אהביו,  
 ונבדיל סוד מחיריו מן יהיריו,  
 ולחסידיו נרדיו עם כפריו  
 אשר יכיר ויוקיר את יקריו,  
 לאור הלו, וישכן בתצריו,  
 ואראליו ותשמליו ועיריו,  
 ואף אם יהיו ימים בעוכריו?  
 ותצא אש ועשן מנחיריו?  
 תגור גור בהתמרמר צפיריו?  
 ותחרד ממעון צפעון וחוריו?  
 ישו דעו מקום חתול לצריו?  
 מקום שבט ביד מלך ושוריו;  
 עבור לילו, עלות כנפי שחריו,  
 ולא יצר לצרת עת מחריו,  
 ולא ירן ליתרון הון עשיריו,  
 יבקש להיות שדי בצריו?  
 ואיך יהיו כספיריו בחיריו?  
 במכתבי וקח משלי אפריו,  
 ומאמריו ומוסריו ושיריו,  
 ויש קונה שלמות — מחסריו,  
 ויש ישיש ומשגיל מצעריו,  
 ויש נעצב, ישמח לב מצריו,  
 ויש נשפר, יחזק לב שבויריו,  
 ומערכת-מלאכת-ניב ומיריו,  
 לעצמת צר ומצוק, עיר מצוריו,  
 ואם הוא צור — ישו שכלו שמיריו,  
 יסור עולם, אשר עוכר שאריו,  
 וכלפות לשבר את-אשריו,  
 דך מפען מקרקר קיר ובידיו,  
 ושכל לא יפתוהו שקריו,  
 ולא יחמד תשואות חן עפריו,

- וּלֹא יִתָּאוּ לְמַטְעָמִיו, וְסָמִיו,  
65 וְצוּף דִּבְשׁוֹ וְתִירוֹשׁוֹ — אִסְרִיו,  
לֶךְ עֲצָה לֶךְ רִשֶׁת פְּרוּשָׁה,  
וּבִיכָה וְאֵב יִטְרָף, וּבִכְנָף  
לֶךְ חֵם צַח לְחֻמָּם קֹר פְּפוּרִיו,  
וְאִם שׁוּבוּ חֲמַת נָחַשׁ, לִבְכָּה  
70 וְתַבְחִין חֵין בְּשָׁמִיו בְּאַסְמִיו,  
וּמִר עוֹבֵר תִּלְקֹט בֵּין בְּאִשְׁיוֹ,  
בְּחֻכְמָתָהּ נְבוֹנוֹת וּבְאֵת  
וּבִרְאֵתָ לֶךְ תִּדְרֹר הִדְרִיו,  
לֶךְ מוֹרַע וְאוֹר מִדַּע כְּדִרְדַּע,  
75 לֶךְ מַעֲנֵל בְּנִלְגַל הִדְרִיעוֹת,  
וְכִי תִדְעַב אֲכַל לֶחֶם חֲמוּדוֹת  
וְכִי תִצְמָא בְּמִי עֵינוֹת תְּבוֹנוֹת  
עָלוֹם בְּכַבּוֹד קְדוּמִיָּה, קִצִּינִי  
צָבִי דוֹרֵם וְתַפְאֶרֶת יִקְרִיו  
80 וְיִמָּה נִכְבֵּד חֲכָם לֵב, בֶּן חֲכָמִים,  
בְּחֻקָּם בּוֹ דְמוּת שִׁכְלָם, וְנִמְצָא  
יְחִידֵי הוֹד אֲנִי הִיוּ וְעַתָּה  
וְאַצְרֵת, וְגַם צִרְתָּ סִגְלֹת  
הִדְרָה לְזִמֵּן חֲשׁוֹן וְאַפּוֹד  
85 שְׁעָה נִדְכָּה וְשֵׁת, שִׁיר צַח לֶךְ שֵׁת,  
וְאִם מוֹל הוֹדָה זֶה דֵּל וְרוּחַ  
רָאָה כִּי דֵּל יֵאָשֵׁר אֹז בְּעוֹלֹת  
שְׁעָה, עֹבֵד עֲבוֹדָתָהּ, כְּמִשְׁרָה  
וְנִדֵּר לְהוֹיֹת נִרְצָע בְּדִלָת  
90 בְּרִית כְּרַח לְעֵבְדָּהּ, וּבִתֵּר  
וְלַעֲבֹד יָם תִּשְׁוֹקְתָּהּ, וְלִבְּא  
בְּלֵב כּוֹסֵף וְמִיר יִגְדִּיל וְיוֹסֵף,  
כְּלִי שִׁיר נִשְׁבְּרוּ לוֹ, אֵף לְשִׁמּוֹ
- וּמִנְעָמִיו, וְטוֹב חֲמַאֲת בְּקִרְיוֹ.  
כְּמוֹ יֵין וְשִׁכָּר אֵל גְּוִירִיו.  
אִשְׁרֵי בָּהּ נִתְעוּ לְזִנִּי כְּפִירִיו.  
נִמְלֶכֶה תִצְוֹדֵר אֶת נִשְׁרִיו.  
וְצָנָה — תַעֲבִיר קֶטֶב מִרִירִיו,  
נִבּוֹן לְחַשׁ, וְחוֹבֵר אֶת חֲבָרִיו.  
וְתַבְדִּיל אִישׁ חֲלָקִי מִשְׁעִירִיו,  
וְתִרְדֵּה צִיף דִּבְשׁ מִתּוֹף מְרוֹרִיו.  
בְּכֶרֶם הַיָּקָר לִבְצוֹר בְּצִירִיו,  
וּפִאֲרֵת לֶךְ פִּאֲרוֹת פִּאֲרִיו  
וְעֵץ בִּינוֹת, אִשְׁרֵי גִבְהוֹ קִצִּירִיו,  
אִשְׁרֵי לֹא תַחֲשֹׁף וְיַפְעַת מְאוּרִיו.  
תַעֲדוֹת בֵּין יְסוּדוֹת מְחַקְרִיו  
וְיֵין רִקְחִי מְזֻמּוֹת לִבְדִּירִיו  
כְּנִי מִשְׁרָה, אֲבוֹת עוֹלָם, גְּבִירִיו  
עֲטָרַת פֶּזוּ בְּרֵאשֵׁי מְגוּרִיו.  
וּמִתְהַלֵּל בְּהוֹר הוֹרִיו מְהוֹרִיו!  
בְּבֵין הַנִּחְצָב טָבַע מְקוּרִיו,  
וְזִמן שִׁמְךָ בְּדוּרִיו רֹאשׁ בְּחִירִיו.  
תַּהַלֵּתָם, כְּמוֹר בִּינוֹת צְרוּרִיו,  
וְטַהֵר שִׁבְלֶךְ תִּמְיוֹ וְאוּרִיו.  
וְחֵק אִמְרֵי שְׁפָרִיו עַל סִפְרִיו,  
בְּנִיב נִבְּוָה — כְּשִׁי קֶמַח שְׁעוּרִיו,  
יִתִּי תוֹרִיו, כְּמוֹ עֲשִׂיר בְּשׁוּרִיו,  
בְּשִׁכְמוֹ שֵׁם, וְלֹא דָרֵשׁ דְּרוּרִיו.  
אֶהְיֶה, וְלֹא יִפֹּר נִדְרִיו.  
צִפִּיר שִׁירִיו, וְעֹבֵר בֵּין בְּתָרִיו,  
מְעוֹן בֵּיתָהּ — וּמִירִיו הֵם גְּשָׁרִיו,  
וְשִׁיר אוֹסֵף לְצַפְצָף בַּעֲגוּרִיו,  
וְהוֹדָה שֵׁם בְּכַנּוּרִיו וְתָרִיו.

95 וְלָקַח חֶמְדָּךְ עַל גּוֹ מִשְׁלִי  
וְאִם יָגוּר וַיִּלֵּין עַל אֲבוֹסֶךָ  
בְּאֶרֶץ זָכָרָה יָחַם, בְּרֶדֶת  
וְלִחְרוּפָה לְנַפְשׁוֹ הֶעֱיִיפָה  
בְּעֵינֶיךָ אִם יֵהִי נֶאֱדָר וְנִנְעָר  
100 וְלֹא יִלְתֶּה וְלֹא יִרְתֶּה בְּיָתֶךָ  
וְאִךְ בְּךָ צָעַ וְיִפְרַח כְּתַמָּרָיו  
כְּמִלֵּי יוֹל, וְיַעֲרָף כְּמַטְרָיו  
יִחְשַׁב כִּי בְּמוֹג שְׂחַק מְגוּרָיו  
בְּרֶדֶת בּוֹ – וְקָרָה – מְמוּרָיו  
תְּשׁוּקֶתְךָ, כְּשֶׁלֶג יוֹם קִצְיָרָיו  
יִדְמָה כִּי אֲדוּנִי לוֹ בְּעוֹרָיו  
יִלְיָדִי יוֹם לִילְדִי יוֹם וּמִקְרָיו

## עג.

### סימן

נִפְשִׁי בְּשִׁמְךָ גִּיל לְחִיל מוֹשַׁחַת  
תִּדְרַשׁ בְּשָׂמִים רֹאשׁ וַיִּנֵּן חֲדוּתָהּ וּמִי  
יִמָּצֵא לִבִּי הוֹאֵג לְצוּק עֵתִים בְּעֵת  
וּמִיר לְנִפְשׁ דָּאֲבָה פּוֹצַחַת  
תִּקְנָה, וְתִרְקַח מַעֲשֵׂה מְרַקַּחַת  
יִשֶּׁת מַעֲסִים רִקְקָה מְלֹא כֹף נַחַת.

## XII. קינה על מות הרון נח ג'ע.

### ער.

ושלחתי אל האחים הנכבדים בני הישיש מעלת דון נח ג'ע לדבר על לבם  
דברים נחומים על העדר הנשא אביהם הנכבד תנצב"ה.

5 דָּלַת נְהִי בְּמַתִּי אֲנִי לְפִתּוֹת,  
בְּמַתִּי לְהִקְדִּיר כּוֹכְבִי מְשׁוֹשׁ וְגִיל,  
כְּכִבִּי נִשְׁפִּים אֶסְפוּ נִגְדָם בְּעוֹד  
יִבְשׁוּ עֲצֵי עֵדֶן בְּגֵן הַמַּעֲרֹת,  
עַל הוֹמָן אֲשַׁפּוֹד מְרִי שִׁיחִי, אֲשֶׁר  
כְּמָה בְּתוֹךְ סִפְרוֹ לְמִזְבֵּה נִזְכְּרוֹ  
עַל בְּמַתִּי עָב הֶעֱלָה נִלְוֹ, וְתָם  
יָמִים לְסַפַּחַת נִבְלִים מִהֲרוֹ,  
יָמִים לִיד מַעֲגֵל יָקָר רוּחַ, אֲהֵה,  
וּמִקּוֹר בְּכִי אֶפְתַּח בְּמִי נִפְתּוֹת,  
וּשְׁמִי יִגּוֹן לִבִּי כְּלֹק לְמַתּוֹת,  
לִיִּלָּה, וּשְׁמִשׁ עֲרֵבָה בְּזֵרוֹת,  
אִךְ קִמְשׁוֹנִים יִפְרְחוּ פְּרוֹת,  
עֲצוֹר בְּעֲצֻמוֹתִי, כְּאֵשׁ בְּקֵרוֹת,  
רְעִים, וּמִזְבֵּיִם נִשְׁכְּחוּ שְׁכוֹת,  
צִנָּה בְּמַעֲמָקֵי שְׂאוֹל לְנֵדוֹת,  
וּבְלִב נְדִיבִים פִּרְחָה פְּרוֹת,  
מִשְׁמַח חֲרָמִים נִנְעָדוּ לְשִׁמּוֹת.

- 10 בְּתִי נְדִיבִי עִם יֵצֶה הַזֶּמֶן  
יִבְנֶה נֹה עֲנֹה וּבְתִי חָף וְנָף  
וַיֵּצֵא כָלֵבּוֹ וַיִּבְחֹז אֶל תָּם, וְאֵל  
כָּל־יִשְׁשֹׁבִי תִבֵּל בְּמִכְמָרְתּוֹ כְּמוֹ  
רוּשׁוֹ בְּדִבְכָּשׁוֹ שָׁם, וּבֵין פֶּתוֹ מְרוֹר  
15 וְלָרֹב כָּאֲבוֹ וְאֲנוּשׁ, כָּל־לֵב אָנוּשׁ  
עַתָּה יַעֲלֶה גְבוּהוֹת אָנוּשׁ אֶל רוֹם זְבוֹר  
שָׁלַח יְדֵי אִידוֹ בְּאִישׁ צַדִּיק, אֲשֶׁר  
נָח שְׁמוֹ נִקְרָא, הִכִּי כָל מִגְדֹּם  
כָּל דָּר וְכָל־נַחֲשָׁל, וְכָל נִכְשָׁל בְּתוֹךְ  
20 בּוֹשֵׁל יְקִימוֹן מִתְנוֹת יְדָיו, וּבָם  
מָה יַעֲשׂוּ נֹגְגִים נְמוּגִים בְּחָרִי  
אִיךָ תִשְׁבְּבוּן בְּמַח וְלָדָיו, יוֹם אֲשֶׁר  
חֹשֶׁה וְהִקְבְּצוּ לְתַנּוֹת וְאֲנוֹת,  
אִסְפוּ עֵדֹת מִתְאֻנְנִים וּמִקְוִנִים,  
25 סִפְדוּ וְהִלִּילוּ וְנִאֲקִי נֶאֱקוֹת  
בְּנִפְיֹל כְּלִיל רֹאשְׁכֶם וְנוֹאץ הַזֶּמֶן  
מִצִּוְאוֹרוֹנְכֶם הַעֲנֵק הַיְלָלִי, וְרוֹם  
וַיֵּצֵא גְדוּדָיו, בּוֹנְנוֹ חֲצִי חֲלוּף,  
וְאֵי לְצַרְחֶכֶם בָּאָה בּוֹעֵר כָּאָה,  
30 אֲמַנֶם בְּשִׁכְלִי עוֹ וּמִימֵי נִהְרוֹת  
אֲרֻדּוּף, בְּשׁוֹם שִׁכְלִי, גְּדוּדֵי דָאֲבוֹן  
אֲחִי, תִּנּוּ לֵב לְחִקּוֹר נֹא סוֹר יִסּוֹר  
מִנֹּת אֶהָה נִגּוֹר, וְאֶפֶס עַל שְׁחִין  
עוֹלָם בְּקַן־צִפּוֹר, וְהַמִּנֹּת עַלִּי  
35 זָכְרוּ יְמוֹת עוֹלָם, בְּתוֹךְ שַׁחַת וּבוֹר  
הַיָּמָן אֲנִי נִמְאָן בְּתוֹךְ אֲשָׁמִן, וְסָף  
יִשְׁבִּים בְּיַד הַמּוֹתָה מָה נוֹאֵל,  
מִן הַכָּאֵב, אֲחִי, קָחוּ נַחוּם מַעֲמַ  
מִנֹּת עַלִּי מִיֹּם עַב וְגוֹשׁ יִמְשׁוֹר וְלֹא
- לְהָרוּם וּלְנִתּוֹץ בְּתִי הַמּוֹת.  
יָשִׁים מַעֲוֵן תַּנִּים וּמִלֵּא אוֹת.  
רַע מַעֲלָל לֹא יוֹכְלוּ לְנִבּוֹת.  
דָּגִים, וּפְתָאוֹם שָׁם בְּלִחְתִּים חוֹת!  
פִּתְנוּ, וְשׁוֹשְׁנוֹ סָבִיבוֹ חוֹת.  
יָמָם, וְכָל מוֹת יְהִי נְמוֹת.  
שְׁמִיו, כְּמוֹ עֶשֶׂן יֵצֵא לְמִלּוֹת.  
אָמַר בְּשִׁמְן חִיקָר לְמִשׁוֹת.  
סִמָּךְ בְּמִשְׁעָנְתּוֹ וּמִצָּא נוֹת.  
מִשְׁבֵּן כְּבוֹדוֹ מִצָּאוֹ מְנוֹת.  
הִרְבֵּה לִיגַע וְנִעַף כֹּחַ.  
יָמִים, נְדִיב לֵב נוֹעֲצוֹ לְמַבּוֹחַ?  
יִשְׁכַּב בְּרִגְבּוֹ וַעֲפָר תִּיחַוֵּת.  
וְנִהוֹת בְּקוֹל תַּנּוֹת וְאִנְקַת כֹּחַ.  
וּבְרָאשׁ הַדָּרִים תַּעֲלוּ לְצִוּוֹת.  
חֲלָל, כָּלֵב אֲמַלֵּל וּמִר לְצִירוֹת.  
עֲנִפִי עֲצִי תִפְאָרְתְּכֶם לְכִסִּית.  
שִׂיא מַעֲלַת הוֹדְכֶם כְּבוֹר נְשׁוֹת  
גְּבוֹר בְּכִשְׁרוֹן מַעֲשִׂים לְרִצּוֹת.  
בּוֹדֵד לְהִתְנַחֵד וְרֹאשׁ לְקִרוֹת.  
עֲצָב בְּרִגְלָה גְּאוּה לְרִלּוֹת.  
נֶפֶשׁ וּמִנִּי יִבְרַחוּ בְרוֹת.  
עוֹלָם, וְעֵינֵי שִׁכְלְכֶם לְפִקּוֹת.  
נִנְעוּ דְּבִלַּת מַעֲשִׂים לְמִרוֹת.  
הַיָּקוּם, כָּאִם תִּרְבֵּץ עַלִּי אִפְרוֹת.  
יִלְדִי עֲנֵק נִפְלוּ וּבֵן מְנוֹת.  
אִסְף, וּבֵן נֶאֱסָף אֲבִי וְנוֹת  
אִם יִחַלּוּ לְדָרוֹר וּלְפִקַּח קוֹת  
צָבָאוֹת יְגוֹנִי לְבָבְכֶם לְפִצּוֹת  
נֶפֶשׁ אָנוּשׁ לָקַח בְּרָאשׁ מִלְּקוֹת.

40 על אף זמן נפש ישרים תעלה שחק, וריח פעלה נוחם.  
לא מת גביר, אולם בחיו העלה ובחי שלמים בזבול לבנות.  
לא מת, אבל נפשו תהי כפר עון הדור, וחטאת יודעיו לסלות.  
לא מת, אבל מעשיו ילדיו ינחלו צמחי צדקות גם יצו לצמות.  
אחי, קחו סמיו ובשמי מעשיו מהם קמרת בזמן לרקות.  
45 באו עשו מען חסידותו אני ירדן תמורות הזמן לצלות.  
אם יודעיו יבבו לפרודו בני עליון לנגדו צהלו לשמות.  
שערי זמן אם ננעלו לו שערי צדק לפניו נפתחו פתוח.  
אמש ראיתיו בחלום יושב בגן עדנו שלוחות היקר לשלות.  
יושב בכסא מלאכי שלום ברב שלום, בני נהר ומי שלום.  
50 ישלח אליהם בחסדיו את המון רחמיו ונחמיו לתולדות נח.

## עז.

### סימן

נחם אדני על דבר פיהו אשר נשבע לפניו מעבור מי נח.  
כי מי דמעות נגברו, עד אקראה: מספר חרוני מספרי מי נח.

VIII, שיר-נחומים לר' שאולתיאל בן שלמה ז"ל גראסיאן (חן).

## עו.

דברי נחומים לחכם אנשאלתיאל גראסיאן על הפקר מאתו הישיש הנכבד אביו  
דון שלמה גראסיאן נ"ע.

הבט, גביר נעצב, בעין שבלה הבט, חכם לבב, יסוד חדרה.  
וראה ביומך מחרתה, ואל נא על בני ימים תשו כסלה.  
אל נא יבחרוך חליפות חולפות, רצות בקל חוצות באילה.  
אל יחרידון תמורות עוברות תמיד ביום דרכך ומסלולך.  
5 וזמן הפקפך בהפקים לך נהג מנהג רמות מנהג מהוללך.  
אל נא, ידיר, תבטח במשטח פח זמן, גור, פן בסד חפצו ישו רגלך.  
אם בכבי שמיו להאיר לך יצו, גור, פן יהי בין והרם אפלה.

- אם מעדן משמן ומן יוכיל קה, גור, פן יהי מות בסיר אכלה.  
 גור, פן יהי פתו בפסח קה, ובין יינו יהי מסוה חמת זולתיה.  
 10 בגד באדירו ובגבירו, אשר הושר שלמה, הורה, רעה בתם הושר יסוד כל הוד כמו הים יסוד נטה שכם לסבול תלאות, והלוד הנה דבר פיהו לילדי יום רתת, לא סף ונאסף עז לקבו, בעווז 15 מלי ומהלליו בפופים וקפו, סמך למג ומי, ותמך נה בהון הנה בהלו נר תהלתו בדור הוי כי קפדה בא בעדן גנה 20 בשתו ומן ברה, וערה קרב ואני לשורף נחלה, ובתחלי אם הארזים נגדעו מה יעשה מני דבר נחם, ידיר, נסתר, ואי עורה, ברוב ממשת, ואם שפס וישח 25 גדלה תבניתה, וכן יגדל מאר תבל — פקן צפור, ומות ביקום מות בלב בלתי סמך בגדור איה אבות עולם, ואי ילדי ענק, כלם בשחת תאכרם נשחת, ושם 30 אף באנוש רות, אשר לה מהלכים מצור יקדם חצבה לאור באור נפש גבירנו בשוב תלין עלי נרגז לנוד, אף לבואו צחלו השר שלמה, קה לשלום, ועלה 35 תעמוד ותנוח לגדלה לקח תקום ותתעורר, בהקיע שוכני ולה, בחירי מלאכי רום ונאמו:
- גור, פן יהי מות בסיר אכלה.  
 יינו יהי מסוה חמת זולתיה.  
 הוקם תמול מפסר בראש גוליה.  
 לבו צבאיה ומקלהיה.  
 ומקור נחליה ומי נוליה.  
 על אש, ולא נכה באור נחליה.  
 וכשאנת ארנה וקול שחלה.  
 עינות תהום-צרות ושוא גליה.  
 וירי חסדיו סמכו נופליה.  
 ביתו, ומלא מחסור בעליה.  
 נצב ורוכב בגלגלה  
 לכרות אמיר עצד ונוליה.  
 לשבית, כבוד יערה וכרמיה.  
 חבלי שאול אשחה וים חילה  
 עץ נעציצה ונהלוליה?  
 נחום אשלים קה ולאהליה?  
 רוחה, ראה גבה בבין שפלה!  
 סבל תלאתה ברב גדלה  
 רובע, כאם תרבע בגוליה.  
 ישבון, ודו ממשל בכל מושליה.  
 איפה חכמיה ומשכיליה?  
 נפלו נפליה כמו נפלה.  
 בין עומדים לעד וחשמליה.  
 חיים ולא תהום בתום חילה.  
 היכלי שחקיה ובזבוליה.  
 קולם, והריעו בני אליה.  
 במעון שרפיה ואראליה.  
 ימיו, ותחיה, אחרי נפלה.  
 עפר, וטל אורות יהי מלה.  
 "תמו ונשלמו ימי אכלה!"

צדקת חסידנו וכשרון פועלו      על נד ימינה יהי צלף.  
צדק ושלום רב לך יקרבי, וכל      פגע ונגע בל קרוב אליך.  
נחם בכל צרה וגיון תחתה.      אם הזמן תשקוף בעין שכלך.

עז.

סימן

בהשפיל הזמן נפי ודגלי,      בלי נבלי אשבר וחלילי.  
ובן אהמוך לאכל שיר מחולי      ואועק מר ואומר אללי ליי.

XIV. שירי תהלה לכבוד המשורר והחכם ר' ורחיה ממונתשון (מונטפליר).

עת.

ורחיה או קראוך נבונים      הכי אור שכלך בם אור ונרת  
ויצן חשקה פרע וגבר      אני אקראך פרע ונרת.

A. עת.

בצאתך הנביר בתי מליצים      בפרע על פני פרע פרוצים  
ובפרע חשקה נפרע חזונם      לואת בנו שמך בעל פרצים.

B. עת.

מי מקדושי שיר נקי כפים      יעלה בחר צופים ורמתיים?  
שם מרכבות הודך ושם חביון יקר      אודך, באור חמה לשבעתים.  
מאור, אשר לילו בשחר נחשב,      מאור, אשר נשפו בבין ערבים.  
מאור לנגדו כל-מאורי אור וכול      ידמו לנר דולק בעת צהרים.  
אור מחשבו שת לאור כל מחשף,      ויחשיף נגדו מאור קרנים.  
משכן בבודך בו לכל-חמדת כבוד      עצה ותושיה ושיר בפלים.

- כבוד בלי יוכל להתעלם, אבל  
כבוד לעצמתו יקר בלתי לאל  
כבוד בלי תכלית, והוד בלתי גבול,  
10 מי יערב לבו, ומי יקרב הלוט  
מלכי צבאות יגערו לו, באמור  
טמא וערל לב היבא אל דביר  
אם יאמרו נלכה ראות פניו בשי  
כל-שר וכל נוגן למולו — צררו  
15 נפש, לה מנחת ומיר תשיב, כמו  
או כא ויש מביא לבונה אל שבא,  
מוע לעפררים ואל גלעד צרי,  
בדברך שרים במלים עצרו,  
מר מדלי שיר — ממקורך יעלה  
20 כנישוא בקרים גם, הלא יאבר בנע  
מלכי ומיר תכבש ותחבש נכבדי  
נוגנים, אשר אחד ברבוא נערה,  
שירם לעמתך נהי, ומירך  
רעם ומירם קול דממה, והגיג  
25 בת שירך בת נאמנה ותחי  
שירי חלומך ניב נבואה וחזון,  
דברי ומירך הם לאויבים ממרור  
יתן בעונה לענוים חן, ואל  
מדבר ברוחו שית אגם מים, וכן  
30 שחק שאול בחרונה ירד, ועת  
גבהו דרכיה עדי תשית הדום  
כבוד ירדפה, אבל מן היקר  
ולמי אני עמל עדות אל מעלות  
נשר הידאה מבלי כנה? ואם  
35 אם מבלי לשון אנוש יהנה? ואם  
אם כן אני במה אזה את נתיב
- נגלה בכל פאות וירכתים,  
ישים, ואלי יכרעו ברכים.  
כי לא יכילו חיל וחומותים.  
לשבון ולחנות מחנה מחנים?  
סירה, וגש הקאה, ושל נעלים.  
מקדש בתוככי ירושלים?  
זמר ואשבר שיר מלא חפנים?  
רוח בחפנים ובכנפים.  
חבר חברים תוך גבול מצרים,  
כסף לתרשיש, פז אלי פרום,  
בתם לאפיר או בלב ים מים.  
ידם לפה שמו ולשפתים;  
ביאיר, וכסה אור עלי כפים.  
אל פאתי ארפד ולספרנים.  
השיר בכבלי עט ובנחשתים,  
ירדוף צעיר שירך לרבותים.  
הופף למחול יללת אגלים.  
קול אוב ומירך מתריש אונים.  
שרי, ובת שירם כבת דבלים,  
שירם כקסם איש ארם נהרים.  
ולאזהבים נפת למלקוחים.  
לצים להליץ יחרוק שנים.  
ישים אפיקי ים למי אפסים.  
רצון תהומים יעלו שמים.  
רגלך בראש טלה וראש מאזנים,  
תברח, ולנים אין לה ידים.  
רמות, להשיג קצרו ידים.  
איל הירוע מבלי רגלים?  
השור ינח מבלי קרנים?  
שירי? ומה אכתוב בלוחותים?

- אָבן ל'חשקאָה ב'ים אַהמָה  
ל'בי ל'תאָוה נהיה תְּרוּץ וְלֹא  
מִזִּיז קְבוּר בִּינְתָה יִמֶּךָ כְּעִל  
40 תַּחַת בְּלִבִּי גַעַרַת מוֹסְרָה,  
טוב יום ל'הסתופף ב'חצרות קדִישָׁה  
כִּי אֵיךְ דִּבְקִיָּה ל'עִלָּם יִגְוֶעַה,  
אֲזִנִּי לָהּ אֶרְצַע הָיוֹת נֶעֱבֵד ל'עַד,  
ל'עבור עבֹדְתָה לְנַפְשִׁי אִמְרָה:  
45 ל'עֲשׂוֹת מִלֵּאכְתּוֹ תִּרְהִבִּי, אִם תִּשְׁכַּבִּי בִּינֹת שְׁפָתַיִם וּבִין כִּידָיִם;  
אִם מַעֲלוֹתַי נִפְשׁוּ יָם עֲבָרוּ,  
אֶבְחַר מִלְּחִידָה עֲלֵי שְׁכַמִּי נִשּׂא  
לֹו תַחֲפֵץ אֲזַכֶּה רֹאה אֹר וְרַחֵף  
פֶּן מִבְּרַק אֹר הִלָּךְ יִתְמַלְטוּ  
50 אִדְמָה עֲטִלָּה, יַחֲוֶה אֹר בְּאֲשׁוֹן  
לִקַּח וְמִיר אֵשׁ דֵּת וְרִצְפָה מַעֲלֵי  
אֲשְׁקוֹל בְּפִלָּם שְׁכָלָה כֹּל הַחֲרִי  
לְבַקֵּשׁ שְׁלוֹם יוֹשְׁבֵי בְּצִלָּה, אַעֲמִיד  
לֹו אֲשַׁכְנֶה תַּחַת עֶפֶר כַּף רִגְלָה,  
55 רַנֵּעַ, לְבָבִי לֹא יִרְמָה וְזָכְרָה,  
כּוֹיִן פְּתִיחִין לִיָּה בְּעִלִּיתִיָּה לְמוֹל  
יִרְחֵץ בְּמִי מַעֲנֶנָּה, אֲו יַעֲמֹד
- וְלֹא יִתְאַפְקוּ אֵלֶי הַמִּזִּין מַעִים  
יְרוּץ וְלִירוּץ יֵאָזֵר מַחֲנִים  
יָמִים, אֲשֶׁר יִינַק חֲלָב שְׁדִים.  
אַקְשִׁיב וְאוֹצִיא רִיב בְּמִיץ אִפִּים,  
מִדּוֹר בְּאֵהֶל בְּלִתָּה אֲלָפִים;  
אוּ אֵיךְ רַחֲמָה יַחֲוֶה יוֹמָם?  
כִּי לֹא לָיוֹם אַחֵר וְלֹא לְשָׁנָם.  
”לְמַחֲזִין דָּגָן שִׁירוּ קַחֵי רַחֲמִים.”  
ל'עֲשׂוֹת מִלֵּאכְתּוֹ תִּרְהִבִּי, אִם תִּשְׁכַּבִּי בִּינֹת שְׁפָתַיִם וּבִין כִּידָיִם;  
ל'עבור מַצּוֹלוֹת יָם גְּלִי שׁוֹנָם  
מַמְעֵשָׁה חוֹשֵׁב וְרַקְמָתִים;  
יַחֲדוּ נִשּׂא מַסּוּה כְּסוֹת עֵינַיִם.  
חֲצִים ל'הסתיר אֹר בְּעַפְעָפִים.  
חֲשָׁה, וְאַל יִרְאֶה בְּעַפְעָפִים.  
מִזְבְּחָה אֶקַּח בְּמִלְקָחִים  
בִּינָה וְנִבְעַת שִׁיר בְּכַף מֵאֲזִינִים  
מַצָּפָה בְּאִם אֶרֶץ וּבְדִרְכִּים  
אֲשַׁנֶּה כִּבְּן פּוֹדֵת עֲלֵי עֵינַיִם.  
יַחֲדוּ כִּי־לִדָּה עֲלֵי אֶבְנִים,  
הוֹדֶה וְשֵׁם יִשְׁתַּחֲוֶה אִפִּים.  
בְּמָקוֹם קְדוּשֵׁי שִׁיר נָקִי כָפִים.

## עמ.

## סימן

- וְבוֹל אֶבְנֶה לְחִין עֶרְפָּה וְנַעֲמֹו,  
עֲלִיּוֹתַי וּבְתִי אֶרְמֹנֹתַי  
וְאִם אֵין דִּי בְּכַל־מַעֲזִין וּמִכּוֹן  
לְגִדְרוֹת צִאָנָה תֵּן הַעֲלִיּוֹת  
וְלִשְׁמוֹ מִשְׁבּוֹ הַשִּׁיר וְלִשְׁמוֹ.  
מַצָּפִים מִזְהָב עֲטוּ וְכַתְמוּ.  
שְׂאֵת יִתֵּר שְׂאֵת הוֹדֶה וְרוֹמוּ.  
וְהַבְּתִים, אֲשֶׁר בְּנִיָּה שְׁלֵמָה.

פ.

בְּאֵהָלַיִם נָמַע אֲדָנִי עַל יִשְׁפֹּת הַיָּאוֹר, בְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וְאוֹר הָיִיתִי עִמָּךְ  
בְּאוֹר פְּנִיךָ אֶל מְקוֹמִי שׂוֹאֵף וּזְרָח.

בְּהִמָּה בִּבְקָעָה בֵּין הַחַיּוֹת מִפֶּה וּמִפֶּה, בְּבִקְרָא יֹאכֵל תֵּבֶן גַּם מִסְּפֹא –  
נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי.

בַּחֲלָקָהּ אֲרָחוֹת עַקְלָקָלוֹת אֶפֶס וְאַפְסָם;

5 בְּלִבָּה אֲרֻזִּים בְּרַחוּבוֹת קִרְיָה, בְּלִפְנֵי הוֹרְיָה, בֵּן אֲנֹכִי עִמָּדִי  
כִּי יִדְמָה לְבָבִי בְּהַקְוֹן תְּמוֹנָתָךְ בְּתַהֲלֻתָךְ לְהַשְׁתַּבֵּחַ.

בְּדַת הַיּוֹם יִקְרָךְ אֵלַי נִרְאָה, בְּדָגָן מִן הַגֶּזֶן וּבְמִלְאָה הָיִיתִי עִמָּךְ  
וְהָיִיתָ קְרוֹב אֵלַי לְהוֹשִׁיר מִעֲנָלִי וּמִפְּעָלִי עֵין שׁוֹמֵר.

בְּהַגְדוֹת נִגְלוֹת אַחַד הַרִיקִים, בְּהַדוֹשׁ מִתְּבֵן בְּרַחוּבוֹת וּשְׁקִים נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי,  
10 בְּרֹב יִרְעָפִי מִפָּרֶשׁ כִּפִּי וּמִתְנַפֵּחַ.

בְּנִית רַעֲנָן וְעֹשֶׁב מוֹרִיעַ, בְּזֹהַר הָרְקִיעַ, בֵּן אֲנֹכִי עִמָּדִי  
עַתָּה זָכַר רַב מִיָּקָה עַל יְצוּעֵי עֲלָה וּבְמַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשׁוּחַת.

בְּהוֹתָם עַל זְרוּעָה, בְּחֹם צֶחַ עַל אוֹר רְקִיעֶיךָ הָיִיתִי עִמָּךְ,  
בְּאוֹרָח מִתְעַרָּה נְטִישׁוֹתַי נְטִישׁ, שְׁלֹחוֹתַי שְׁלַח.

15 בְּטִמְאֹת הַנֶּדֶה, בְּמִיט חִיצוֹת בְּלֹא חֲמֻדָּה נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי  
בְּתַרְבֵּךְ כִּי רָגַל לְיוֹצֵא וְלָבֵא מִיָּמִי נִהְרֹתִי הוֹלֵחַ.

בְּתַרְחֵי קֶדֶם וּבְשָׁנִים קִדְמוֹנוֹת בְּיוֹנֵי תְּגִיאֵיִת בֵּן אֲנֹכִי עִמָּדִי,  
מִעֵי בְּבִגְדֵי וְחֵמוֹ וְלֹא דָמוֹ וְאִשׁ הָאֶהְבָּה בְּעֶצְמוֹתִי מִתְלַקֵּחַ.

בְּבִלְבָּה תַעֲדָה בְּלִיָּה שְׁנֵי עִם עֲדָנִים, בְּבִסְפָּה וּבְמִטְמוֹנוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ  
20 בְּיוֹם עִמָּדֶךָ מִנְּגִדִי חֵן וּבְבוֹד נֹטָה בְּדָק, וּבְאֶהֱל מוֹתָח.

בְּלִפְיֵד יִבְעֵר בְּעֶצְמִי, בְּלִבִּיא שָׁכֵן וְנִפְל בְּעֶצְמִי – נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי.  
וְקָם שָׁבַט פְּרִידָתָךְ, יְצוּרִי בַתַּת לְהִרְק וּבַתַּר אוֹתָם, כְּמוֹ פוֹלֵחַ.

בְּמִלְקוֹשׁ יוֹרֵה אֶרֶץ צִיָּה וְשָׂרֵב, בְּמִלְּוֹא שְׁלָל רַב, בֵּן אֲנֹכִי עִמָּדִי  
כִּי אֲשִׁנָּם מִתְּנִי הַתְּשׁוּקָה בְּאוֹר הַתְּקוּהָ, וְאַתְּ הִלַּל חוֹגֵר בְּמִסְתָּח.

25 בְּלִמָּר עָלִי דָרֶךְ בְּפֶתַח עֵינַיִם, בְּנִשְׁר יְעוֹף הַשָּׁמַיִם הָיִיתִי עִמָּךְ,  
פִּירֵשׁ בְּנִפְסִים בְּכִנְפֵי הַחֲסִידָה, מְגִבִּים עוֹף בְּאֵזֵר פוֹרֵחַ.

בסוס כפרר אין בינה, כסכה בכרם במלונה — נשארתי לבדי  
 ויפג לבי בצנת שלג, ומחם התאנה תרי הוא כרוחת.  
 בענבים על יבלי מים, בלעין תרשיש וקעצם השמים, כן אנכי עמדי  
 30 ראה פניך לא פללתי, ארוץ נדוד המון רבה לנצח.  
 בפורחת עלתה נצה, בפלח הרמון כציוץ נצא הייתי עמה,  
 כעב מלקוש על כל זרע זרוע וציוץ פורח.  
 בלפור בודד ירחיק נדוד, בלצל ולא יעמוד — נשארתי לבדי  
 משתאה ונכאה ללב, כגר בארץ וכאורת.  
 35 כקן נדי לחיל העמים, כקול מים רבים ועצומים, כן אנכי עמדי  
 כי אחזה חזון למועד בשמן מעלתה למשוח.  
 ברים שדה וכרם סמדר, בלע כאח בחדר וחדר הייתי עמה,  
 מסתופף בצל קורת רוחה שונקט ובומט.  
 כשזר משידי במיט הרים, כשבר נבל יוצרים — נשארתי לבדי.  
 40 וגדודי וכרך ארבו לנפשי ואלי הכינו מטבת.  
 כתור האדם המעלה, כתמר ופרח ועשה פרי למעלה, כן אנכי עמדי  
 שתול על פלגי החשק, כתפוח בעצי יער צומח.

## XV. שירי תהלה לכבוד שרים נוצרים.

### פא.

ושלחתי לאדון השר המרומם דון גיואן די אישר (Don Juan) (de Ixar)  
 בבואו אל עיר ממלכתו הנז' כי הגירו כי היותו בקי במשלים ושירים ואשא משלי  
 למצוא חן בעיניו:

היוכלון כל עדת מושלי משלים      להציב אל בלי תכלית גבולים?  
 היוכל איש ספר בכבי מעונים,      ובמדות ימודד רום גבולים?  
 תהרים השאול עד השתקים,      ואם יוריד רקיעים במצולים?  
 תימיר איש חברבורות נמרים,      ואם ישיב רחלים השחקלים  
 5 תיצמים בתלאובות — תנובות,      ועץ פורה — בצורי היעלים?



# ALIM

**Blätter für Bibliographie und Geschichte des Judentums**  
**A Periodical for Bibliography and History of the Jews**

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter  
herausgegeben von

With the Assistance of Renowned  
Scholars Edited by

**DAVID FRÄNKEL, Wien**

Erscheint viermal jährlich - Published quarterly

---

---

Jahrgang III, Heft II

Oktober 1937

---

---

## Inhalt:

David Fränkel: Zur Geschichte der Juden in Italien.

David Fränkel: Biographie des R. Isaac di Lattes.

Dr. A. Z. Schwarz: Ein Propagandabrief für die Ansiedlung  
in Palästina.

Dr. Israel Elfenbein: Verschiedenes.

D. F.: Anmerkung.

Dr. B. Klar: Neue Briefe zur Palästinafahrt  
des R. Chajjim ibn Atar.

Neuerscheinungen.

---

Dr. S. Bernstein: Der Diwan des Salomo Dafiera.

---

Dieses Heft enthält 82 Seiten.

Einzelpreis: Dollar ~ 50. Abonnementspreis: jährl. Dollar 2.~

---

---

---

Adresse:

**DAVID FRÄNKEL, WIEN II, TABORSTRASSE 24a (Austria)**

Postscheck-Konto: Wien C 88.285 — Berlin 153425 — Warschau 191.792